Gift of Holger Pedersen
to John Webster Spargo
Kobenhavn ca. 1925
Gift of the latter 1955

VILH. THOMSEN

SAMLEDE AFHANDLINGER

II

VILH. THOMSEN

3371
2
blåsk

SAMLEDE AFHANDLINGER

ANDET BIND

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG · KØBENHAVN OG KRISTIANIA
MCMXX

UDGIVET MED UNDERSTØTTELSE AF
STATEN OG CARLSBERGFONDET

TRYKT I 500 EKSPL.

LANGKJÆRS BOGTRYKKERI
KØBENHAVN

INDHOLD

Side

Nordiske sprog 1

Hvad betyder guldhornets *tawido*? (1897) 3

Om oprindelsen til nogle ejendommeligheder i den danske retskrivning (ld og nd) (1892) 9

Finsk-ugriske sprog 33

Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske. En sprog-historisk undersøgelse. 1869 49

Indledning I. Den finske sprogfamilie og dens forhold til den japhetiske æt; berörinqer mellem de gotiske og de finske sprog; tidligere arbejder derom s. 51. — II. Den finske folkeklasse. Svenskere i Finland og Estland s. 59. — III. Grundtrækkene af den finske sprogklasses lydforhold s. 69. —

Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske s. 91. — I. De enkelte lyd udenfor endelsen. A. Selvlyd s. 95. B. Medlyd s. 108. — II. Endelserne. A. Nævneord s. 124. I. Selvlydsstammer. 1a. Stammer på -a. Hankön s. 127. Intetkön s. 131. Hunkön s. 133. 1b. Stammer på -ja s. 134. 2. Stammer på -i s. 136. 3. Stammer på -u s. 143. II. Medlydsstammer. 4. Enstavede medlydsstammer s. 144. 5. 6. Stammer på -nd og -r s. 146. 7. Stammer på -n s. 147. — B. Udsagnsord s. 151. — III. Tilbageblik. Slutning s. 155. — IV. Ordfortegnelse s. 168. — Register I. Finsk (med estisk o. desl.) s. 233. II. Lappisk s. 235. — Forklaring over forkortelser og grammatiske udtryk s. 237. —

Efterskrift 1919 s. 239.

Det magyariske sprog og dets stammeslægtskab (1867) 265

Kleine Bemerkungen zur objektiven Konjugation des ungarischen Verbums (1911) 298

Der arische *a*-laut und die palatale (utrykt; 1877) 303

Latin og romanske sprog 329

Latin (1901) 331

Side

Latin og romansk. Bemærkninger om skriftsproget i den tidlige middelalder (1876) 346
Remarques sur la phonétique romane. L'*i* parasite et les consonnes mouillées en français (1875)..... 357
Phonétique française. *E* + *I* en français (1875)..... 381
Vide, vider (1874)..... 398
Andare — andar — anar — aller. En kritisk-etymologisk undersøgelse (1879)..... 406
Ambulare — amulare..... 425
Videnskabens Fællessprog (1902) 427
De kypriske indskrifter (1875)..... 459
Remarques sur la parenté de la langue étrusque (1899)..... 471

NORDISKE SPROG

HVAD BETYDER GULDHORNETS **TAWIDO**?[1] 193

Ordet **tawido** i guldhornindskriften [**ek hlewagastiR holtingaR horna tawido**] oversættes, så vidt mig bekendt, af alle fortolkere og uden at der fra nogen side er fremkommet nogen i det mindste tydelig udtalt betænkelighed derved, som »gjorde«, altså »jeg Lægæst — gjorde hornet«, hvad der atter kun kan forstås således, at runeristeren angiver sig som den, der har forfærdiget hornet. Men er det nu også afgjort, at ordet **tawido** kan have denne betydning? Herom har jeg for mit vedkommende stærke tvivl, som jeg skal tillade mig her kortelig at fremsætte til fagforskeres nærmere overvejelse.

Sammenligner vi det her brugte udtryk med udtrykspåden i andre indskrifter, bliver strax en ting påfaldende. Hvor man i de ældre runeindskrifters sprog vil udtrykke begrebet facere, göre, forfærdige (en genstand, en indskrift), bruges ellers aldrig **taujan*, der overhovedet kun forekommer i denne ene indskrift, men **workjan*, som **worahto** (Tune), **orte** (By, Sigdal), **wurte** (Tjörköbrakteat), **wrte** (Etelhem). Hvis det er dette begreb, man har villet udtrykke, hvorfor har man da ikke brugt det derfor sædvanlige ord? Må dog ikke den exceptionelle brug af **tawido** vække formodning om, at det virkelig er et noget andet begreb, man dermed har villet betegne?

[1] [Trykt i Arkiv för nordisk filologi XV, ny följd XI, 1899, s. 193—197.]

At der i gotisk er en meget stor forskel tilstede mellem betydningsområdet af *vaurkjan* og af *taujan*, er allerede bl. a. fremhævet af Bugge i hans behandling af guldhornindskriften i Tidskr. for Philol. og Pædag. VII, 224, hvor han siger, at »den got. Bibeloversættelse bruger om Istandbringelsen af haandgribelige Gjenstande *vaurkjan*, *gavaurkjan*, derimod i overført Betydning *taujan*«. Her stemmer altså brugen af *vaurkjan* (= ἐργάζεσθαι, κατεργάζε-
194 σθαι, ἐνεργεῖν, ποιεῖν) nöje overens med, hvad vi finder i urnordisk. Derimod hjælper den gotiske brug af det derfra så forskellige *taujan* (= ποιεῖν, πράττειν) os ikke umiddelbart til den positive forståelse af indskriftens **tawido**; ti der forekommer overhovedet, som anført, ikke i den got. bibeloversættelse noget exempel på (*ga*)*taujan* forbundet på denne måde med et håndgribeligt objekt (hertil kan naturligvis ikke henregnes et udtryk som *akran taujan*, om et træ, = καρπὸν ποιεῖν, derimod med et personligt subjekt *vaurkjaiþ akran vairþata idreigos* = ποιήσατε καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας, Luk. 3, 8), men det bruges kun i udtryk som at göre ngn til ngt, handle på en vis måde (imod ngn), foretage sig en handling, udføre, göre ngt (som *vaurstv*, *taui*, *taikn*, *maurþr*, o. l.) og i mange dermed beslægtede vendinger, der mere eller mindre udgör ét begreb, som *gavairþi t.* = εἰρηνεύειν, holde fred, o. s. v.

Vender vi os til de andre gamle germanske sprog, finder vi også der almindeligvis begrebet göre, forfærdige (en genstand) udtrykt ved det til got. *vaurkjan* svarende ord. For så vidt som vi ved siden deraf også møder former svarende til got. *taujan*, er det vel sjældnere, at vedkommende ord bruges med en håndgribelig genstand som objekt; men det forekommer dog. Når dette finder sted, er imidlertid, så vidt mig bekendt, betydningen heller ikke her nogensinde ligefrem den at forfærdige, facere, men kun at tilberede, bearbejde et stof eller sætte en for-

håndenværende genstand i færdig, brugbar stand, parare, subigere, instruere (»bereiten, fertig machen«). Således f. ex., når vi på oht. finder glossen *zouuitun* som oversættelse af exercebant (ferrum Cyclopes, Verg. Æn. VIII, 424) eller på mht. »Alda vonden sy al zo hant Eyn schyff *gezawet*« (d. v. s. udrustet, sejlfærdigt; Karl Meinet herausg. v. Keller, Stuttgart 1858, 135, 50; jf. det reflexive udtryk mht. *sich zouwen*, »sich bereit machen, rüsten, aufmachen, beeilen«). Ved en ejendommelig specialisering af betydningen kan det oht. ord også særlig bruges om at farve, medens nederl. og (m)nt. *touwen* særlig betegner 195
at tilberede skind, garve (hvis dette sidste ord ellers hører umiddelbart herhen; jf. nedenfor og på den anden side nederl. *tooien*, pynte, smykke, *tooi*, pynt).

At det germanske *taujan* (hvis omstridte videre etymologi ikke her skal undersøges) ikke blot fra først af virkelig har kunnet bruges om håndgribelige genstande, men at det da netop må have haft den ovennævnte, i gotisk så stærkt tilbagetrængte betydning at tilberede ell. lign., fremgår af afledninger som det allerede af Bugge, anf. st., omtalte oldn. og oeng. *tól*, redskab, værktøj (det hvormed man tilbereder [ikke: gör, forfærdiger] ngt) eller oeng. (*ge*)*tawa*, *-e* og oht. *gizawa*, d. s., supellex, hvoraf atter oeng. (*ge*)*tawian* (som man i forskellige ældre arbejder urigtigt vil finde umiddelbart sammenstillet med got. *taujan*), egl. behandle med et redskab, særlig dyrke jorden, tilberede skind, garve (eng. *taw*; jf. ovf.), dernæst prygle, mishandle. Grundbetydningen af disse ord slutter sig i virkeligheden langt naturligere til begrebet parare, instruere end til begrebet facere.

Hermed stemmer endelig også de i andre sprog forekommende lån, der viser tilbage til den omhandlede germanske stamme: slavisk *gotovŭ*, færdig, paratus (af en ukendt germ. adjektivstamme **gatawa-*?) og *gotoviti*, göre

færdig, tilberede, parare, samt muligvis spansk og portug. *ataviar*, pynte, smykke, *atavío*, pynt. Ud over den angivne betydning af *taujan* og det dertil hørende got. substantiv *taui* (*tōja-*), ἔργον, πρᾶξις, πρᾶγμα, ποίημα, ἐνέργεια, fører os endelig heller ikke det ligeledes af Bugge, anf. st., omtalte lappiske *tuoje*, *duögje*, »opus, opificium, Arbeide, Håndværk, Gjerning, Værk, Virkning« (Friis, Ordb. over det lapp. Sprog). For øvrigt er dette lapp. ord, efter hvad jeg nu nærmest er tilböjelig til at antage (jf. Got. sprogkl. indflyd. på den finske s. 81, 154), måske ikke lånt umid-
196 delbart fra et urnordisk **tōja*, men, i lighed med så mange andre lapp. ord, fra en ældre form (**toja*?) af det tilsvarende finske ord *työ*, »verk, gerning, bragd, arbete, göromål, sysselsättning, möda, besvär« (Lönnrot, Finskt-sv. lex.), hvilket atter kan være lånt fra en næppe særlig nordisk, men snarest vistnok ældre gotisk form **tōja* (for **tōujo*?) (jf. K. B. Wiklund, Entwurf einer urlappischen lautlehre, I. Mém. de la Soc. finno-ougrienne X, Helsingfors 1896, s. 315)[1]).

Det er sådanne betragtninger, der har bragt mig til at tvivle om berettigelsen af at opfatte **tawido** som »jeg gjorde« = forfærdigede. Ser vi hen til det ovf. udviklede angående den almindelige betydning af det germanske *taujan*, føres vi ganske naturligt til den formodning, at det også her betyder »(cornu) paravi« eller »instruxi«, ikke »(cornu) feci«. Efter min opfattelse siger indskriften da aldeles intet om, hvem der fra först af har forfærdiget hornet, men meningen af den er blot, at runeristeren har bragt det i den stand, hvori det derefter har foreligget. Skulde dette gengives med et enkelt dansk ord, kunde man måske sige »udstyrede«, »indrettede«, »istand-

[1]) [Efter H. Paasonen, Kielellisiä lisiä suomalaisten sivistyshistoriaan, s. 36 (i tidskr. Suomi 3.r., 13) synes dog finsk *työ* at være ægte finsk-ugrisk = mordvinsk *t'ev*, samme betydning. Det lappiske ord må da skilles derfra og anses for urnordisk låneord.]

satte« eller med et endnu mere svævende udtryk »istandbragte hornet«, et udtryk, som allerede P. A. Munch forsigtig har föjet til oversættelsen »gjorde«. Vilde man endelig gengive det på almindeligt oldn.-isl., måtte man sige, ikke *gørða*, men *bjó horn(it)* (jf. f. ex. det hos Fritzner I², 206 under *búa* 2) anførte citat af Biskupa sögur I, 900, eller smst. 843: »lèt herra electus hann (ɔ: guldsmeden) búa Jóns bolla Hólabiskups, hvern hann hafði til Róms; var sá bolli órækтr áðr á Hólum, en Laurentíus lèt búa hann ok diktaði sjálfr þau vers sem þar eru grafin á«).

Hvad det er, Lægæst har gjort ved hornet, kan selvfølgelig nu ikke i det enkelte nærmere bestemmes. Ja, for det förste har han anbragt runeindskriften derpå, og mig i det mindste forekommer det rigtignok, så vidt man nu kan dömme derom, at selve den måde, hvorpå denne har været udført, står i god harmoni med den her fremsatte opfattelse og ganske gör det indtryk, at den er til- 197
föjet senere, af en anden hånd end den, der har udført selve hornet, og i en anden, noget bredere, plumpere stil end dettes øvrige ornamenter. Efter al sandsynlighed må dog den reparation, den oppudsning eller hvad det nu er, som Lægæst har underkastet hornet, have bestået i noget mere end den blotte anbringelse af indskriften. Muligvis kunde den udtrykkelige tilföjelse i den ellers så knappe indskrift af ordet **horna**, der, anbragt på selve hornet, ellers kunde synes temmelig overflødigt, opfattes som en antydning af, at Lægæst har villet fremhæve, at han har sat det i stand til at kunne bruges som (drikke-?) horn. Derimod kan næppe nogen del af ornamenterne være kommet til ved denne lejlighed, men de hidrører sikkert alle fra den, der oprindelig har forfærdiget hornet, og det ikke blot selvfølgelig alle relieffigurerne, men vistnok også de øvrige, dertil sig nöje sluttende figurer og ornamenter.

Af hvor stor betydning det vil kunne være for bedömmelsen af guldhornets (eller begge guldhornenes) stilling i arkæologisk henseende, om det her omhandlede ord **tawido** har den ene eller den anden betydning, behøver jeg ikke at fremhæve. Men hele denne side ligger det udenfor min kompetence at komme ind på.

København, 8. Decb. 1897.

OM OPRINDELSEN TIL NOGLE EJENDOMMELIGHEDER I DEN DANSKE RETSKRIVNING (LD OG ND)[1]

Det punkt, jeg her ønsker at henlede opmærksomheden på, er den ejendommelige måde, hvorpå forbindelserne *ld* og *nd* anvendes i den danske retskrivning, idet der i det aldeles overvejende antal af tilfælde slet ikke udtales noget *d*, ja for en stor del end ikke på noget trin af sprogets historie har været noget virkeligt *d*.

De tilfælde, hvor *d* udtales efter *l*, *n*, turde i det væsentligste være følgende[2]):

1. Foran andre vokaler end ubetonet *e (ə)*, hvorved da *l* eller *n* og *d* hører hver til sin stavelse; således ikke blot i fremmede eller efter fremmede analogier dannede ord, men også i mange hjemlige, f. ex. *kandis*, *saldo*, *spendere*, *Roskildenser*, o. l.; *olding*, *vindue* (udt. *vendu* eller *venvə*), *stundom*, navne som *Brøndum*, *Voldum*, o. s. v. Hertil hører særlig — i modsætning til andre afledninger, især på *-ing*, der følger stamordets udtale, som *vinding*, *munding*, *melding*, (*kvindagtig*,) o. l. — den store række af ad-

[1]) [Trykt i Forhandlinger paa det fjerde nordiske Filologmøde i København den 18.—21. Juli 1892, Kbh. 1893, s. 205—226.]

[2]) Hvad der i denne henseende gælder om *ld*, *nd*, gælder til en vis grad også om *rd*, en forbindelse, jeg her ikke skal komme nærmere ind på at omtale; der er nemlig den store forskel, at *d* efter *r*, også hvor det kun tilhører skriften, ikke udtalen, gennemgående står som en — for øvrigt ingenlunde konsekvent bibeholdt — levning af en ældre, for længst svunden tids udtale.

jektiver med endelsen *-ig*, som *mandig*, *vandig*, *bestandig*, *ubændig*, *behændig*, *fuldstændig*, *skændig*, *elendig*, *sindig*, *vindig*, *grundig*, *underfundig*, *navnkundig*, *yndig*, *fyndig*, *kyndig*, *myndig*, *syndig*; *heldig*, *af-*, *tilfældig*, *vældig*, *sildig*, *enfoldig*, *-holdig*, *fyldig*, *gyldig*, *skyldig*, o. a.[1]). Påfaldende ved denne sidste række af former er det, at vi her finder *d* udtalt endogså i tilfælde, hvor stammen aldrig har haft et virkeligt *d*, som i *mandig*, *fyldig*, o. a. Lyngby har i en afhandling, som jeg ret straks skal komme
206 tilbage til (i Tidskr. for Philol. og Pædag. I, 29), udtalt den mening, at »grunden er formodentlig den, at de fleste af disse ord ikke tilhøre det daglige livs sphære og man derfor har læst dem, som man skrev dem«. At *d* blot skulde være kommet ind gennem öjet, forekommer mig dog lidet sandsynligt, selv om det må indrömmes, at de allerfleste af disse ord kun tilhører det höjere sprog og adskillige af dem tilmed först er af temmelig sen oprindelse. Jeg vilde snarere tænke mig forholdet således, at, idet störste delen af disse ord (næsten alle lånte eller dog påvirkede fra tysk, dels nedertysk, dels höjtysk) havde oprindeligt *d*, der vedblev at holde sig foran *i*, men i andre former af samme stamme var forsvundet som sådant i udtalen, virkede analogien fra disse til gennemgående at give den omhandlede endelse formen *-dig*, når stamordet indeholdt *nd*, *ld*, ikke blot i skriften, men også, som nedenfor skal vises, i den ældre tid som udtryk for en i udtalen fra *n*(*n*), *l*(*l*) forskellig lyd. Efter denne analogi fik man altså også ved afledning af stammer, der oprindelig slet ikke indeholder *nd*, *ld*, men *nn*, *ll*, former som *mandig*, *sindig*, *heldig*, *fyldig* (jf. f. ex. de af Lyngby anf. st. påviste analogidannelser *faldt*, *randt* efter *holdt*, *bandt*, o. l.); derimod kunde *d* naturligvis ikke trænge ind i sådanne ord som *villig*, (*for*)*skellig*. Det eneste ord

[1]) Jf. f. ex. efter *r færdig*, *værdig*, *velbyrdig*, o. l.

af denne art, hvor et oprindeligt *d* er forsvundet i manges udtale og derfor ofte heller ikke mere skrives, er det kun i lovsproget bevarede, fra det just nævnte *villig* i oprindelse ganske forskellige, men efterhånden måske derfra påvirkede (*u*)*villig* (u)partisk (egentlig (*u*)*vildig*, af det forældede *vild* gunst)[1].

2. Foran *r*, oftest efter *n*, sjældnere efter *l*, dog altid 207
når der efter *r* følger en anden vokal end ubetonet *e*, f. ex. *andre* (men *anden*), *forandre*, *vandre*, *andrik*, *ændre*, *indre* (eller *ind-re*), *hindre*, *lindre*, *mindre*, *sondre*, *undre* (men *under*), *Andreas*, *Gandrup*, *Kondrup*, *Randrusianer* (af Randers), o. l.; *ældre*, *forældre*, *skildre* (eller *skild-re*), *aldrig*, *baldrian*, *Beldringe*, *Møldrup*, o. l.; derimod udtales *d* f. ex. ikke i *dundre*, *hundrede*, *søndre* (modsat *nordre*; individuelt kan vel høres *hun-drede*, *søn-dre*) og i regelen ikke efter *l* som *aldrende*, *buldre*, *skuldre*, *smuldre*, *kildre*, o. l.

3. I andre stillinger (ɔ: i udlyd eller foran ubetonet *e*) kun i visse fremmede ord og navne f. ex. *blond*, *konfirmand*, *valdhorn*, *sonde*, en *bande*, *Inder*, *Brandes*, *Wandel*, o. l. Herhen må også regnes enkelte ord, der, om end oprindelig nordiske, dog kun læres ad kunstig vej, mere gennem öjet end gennem øret; og i jo höjere grad dette er tilfældet, desto större vil fristelsen være til at udtale *d*. Således hedder det f. ex. altid *Vender*, *Balder* med *d*, medens udtalen er vaklende i sådanne enten i det dan-

[1]) For så vidt vore dialekter i stedet for den fulde endelse *-ig* har det afslebne *-ə*, er naturligvis også *d* forsvundet, f. ex. jysk *behæn̥ə* eller (ved umiddelbar efterligning af rigssproget) *behæn̥dig*, *jæn̥fål̥ə* eller *eñfål̥dig*, o. a. — Som exempler fra ældre tid på former uden *d* (hvilke ved oprindeligt *d*, som i skyldig, enfoldig, altid er undtagelser og vistnok må antages at forudsætte overgang af den følgende vokal til *ə*) kan nævnes *skyllegh* Molbech og Petersen, Udvalg af Danske Diplomer, 1858, nr. 9 (1386); *vskylloghe* Henr. Suso udg. af Brandt, 1858, s. 31 $^{12.\ 16}$, *verdskylle* smst. s. 99 ^{9}, 159 ^{27}, 161 ^{30}, *vskyllehet* smst. s. 28 ^{28}, 34 ^{7}, 88 ^{12}, 119 ^{32}, 120 ^{2}, *enfolloghet* smst. s. 34 ^{7}, *enfollehet* s. 154 ^{12}; *skyllighe* Mandevilles rejse udg. af Lorenzen, 1882, s. 2 ^{20}; (*u*)*skyllig* Leon. Christ. Ulfeldts Jammersminde ^{2}, 1869, s. 14, 30, 39, 53, *fyllig* smst. s. 43, *retsinnig* smst. s. 12 (de sidste to ord af mnt. *vullich*, *rechtsinnich*). På samme måde *stønnem* = *stundom*, o. l.

nede talesprog sjældnere forekommende eller ikke mere fuldt levende ord som *ilder*, *ælde*, *vælde* (for ikke at tale om urigtige udtaleformer som *Ran-ders*, *Kol-ding*, som man af og til kan høre).

Udenfor de her nævnte tilfælde udtales *d* ikke i forbindelserne *nd* og *ld*, men disse betyder i det almindelige dannede talesprog kun såmeget som *n* eller *nn*, *l* eller *ll*; *jeg vender* udtales ganske som *jeg vænner* eller som substantivet *venner*; en *hylde* eller at *hylde* (en konge) ganske som at *hylle* (ind); en *mands* rimer med *Hans*, o. s. v.

Det spörgsmål, der nu rejser sig, er da: hvorledes er man kommen til i bestemte tilfælde at skrive *nd*, *ld* i
208 stedet for *n*(*n*), *l*(*l*), som man efter den nuværende udtale kunde have ventet, og hvilken mening har man fra först af haft dermed?

At det ikke kan være en ren tilfældighed, bliver straks indlysende, når man ser hen til den historiske udvikling, der i de store træk er klar nok og for længst er påvist, navnlig af Lyngby i hans afhandling om indskud af *b* og *d* på gammel svensk og dansk (Tidskr. f. Philol. og Pædag. I, 28 f.). Sammenligner man dette punkt i vor traditionelle retskrivning med forholdet i oldnordisk, viser det sig, at forbindelsen *nd* regelmæssigt svarer til oldn. *nd* eller *nn*, forbindelsen *ld* til oldn. *ld* eller *ll*, f. ex. *binde* = on. *binda*; *finde* = on. *finna*; *vinde* (garn) = on. *vinda*; *vinde* (sejr) = on. *vinna*; *holde* = on. *halda*; *falde* = on. *falla*; ligeså *pande* af mnedertysk *panne*; endvidere indtræder *nd*, *ld* regelmæssigt i stedet for enkelte andre forbindelser med *n*, *l*, navnlig oprindeligt *tn*, *tl*, f. ex. *vand* = on. *vatn*; *bund* = on. *botn*; *nælde* = on. **netla*. Derimod skrives regelmæssigt *n*, *nn*, *l*, *ll*, når der oprindelig har været enkelt *n*, *l*, f. ex. *ven* = on. *vinr*; *hun* = on. *hún*; *honning* = on. *hunang*; *vænne* = on. *venja*; *hul* = on. *hol*; *hellig* = on. *heilagr*; *tælle* = on.

telja; ligeså *igennem* af ældre *igenum* (on. *ígegnum*), samt ved visse arter af assimilationer af anden oprindelse end de ovf. nævnte, f. ex. *mølle* af ældre *mylna*; *kølle*, tidligere *kølve*, on. *kylfa*, og i ord af fremmed oprindelse som *spille* (mnt. *spelen*), *stille*, o. l. Undtagelser fra regelen forekommer, som også allerede fremhævet af Lyngby anf. st., men dog ikke i synderlig stort antal og til dels først opståede i forholdsvis nyere tid. Oftest er det da tilfældet, at *d* mangler, hvor man efter det foregående konsekvent skulde vente det; for så vidt man kan opstille bestemte kategorier, synes det dels at være i visse hyppigt brugte (og navnlig ofte ubetonet forekommende) kortere ord som *den*, *denne*, *han*, *kan*, *kunne* (endnu temmelig langt ned i det 18de århundrede almindeligt *dend*, *hand*, *kand*, o. s. v.), *al*, *eller*, *heller*(*e*), *lille* (*ld* i disse ord bruges f. ex. af P. Syv og E. Pontoppidan[1]), dels i ord, 209
der sjældent bruges i skrift og for hvilke en bestemt tradition ikke har nået at fæstne sig, som *nænne*, et *gran*(*d*), *valle*, dels endelig for at undgå urigtig udtale af *d* foran andre vokaler end *e* (*ə*) som *dronning*, *killing* (on. *ketlingr*), *vælling* (af *vælde*, on. *vella* koge; om (*u*)*villig* ved siden af *uvildig* se ovf. s. 206 [11]). Sjældnere er omvendt tilföjelsen af *d* imod regelen som i *svend* (allerede f. ex. i Christian III's bibel *suend*, men i flert. *suenne*)[2]).

I de ældste danske sprogmindesmærker overholdes endnu meget nöjagtigt det samme forhold, som vi har på oldn.-isl., således at altså *n*, *nn*, *nd*, *l*, *ll*, *ld* i det hele holdes strængt ude fra hverandre; dog adskilles *n* og *nn*,

[1]) Jf. som forsvar for denne skrivemåde P. Syv, Betenkninger om det Cimbriske Sprog, 1663, s. 57: »Herforuden skulde der haves good kundskab i de gamle skrivter, og gaaes der efter, hvor der bares tviil om oordenes rette skrivelse. . . . Ald, alde, som lyvder som alder, heller og helder (der af heldst), elder og eller. Thi de gamle have begge deele. Men der er best aarsag til det første, eftersom jeg siger og ilde helder end ille; Inde, end inne; og os bør at skrive oordene, som de udsiges.« Om forklaringen af denne udtalelse se nedf.

[2]) [*Svend* må sikkert undtagelsesvis forklares af on. nominativ *sveinn*, med *nn* (men f. ex. flert. *sveinar*), hvad jeg tidligere med urette havde benægtet.]

l og *ll* kun imellem to vokaler, idet skriften overhovedet kun i denne stilling bruger konsonantfordobling. Ganske enkelte exempler på forvexling kan vel findes allerede för slutningen af 14de årh.; dog er det endnu kun rene undtagelser[1]) (således navnlig i former af ordet *vild*, on. *villr*, der for øvrigt også på svensk efterhånden har antaget formen *vild*; om indskudt *d* foran *r* se Lyngby anf. st.). Men fra den sidste del af det 14de årh. begynder forholdet at forandre sig stærkt; vi finder nu stadig mere og mere forvexling af oprindeligt *nd*, *nn* og *tn*, *ld*, *ll* og *tl*[2]), hvoraf med nødvendighed må sluttes, at disse
210 forbindelser nu er helt faldet sammen i udtalen. At oprindeligt *nn*, *ll* skulde være blevet til virkeligt *nd*, *ld*, er naturligvis utænkeligt; det kan kun omvendt være forbindelserne *nd* og *ld*, der har undergået en assimilation, hvorved de er faldet sammen med oprindeligt *nn* og *ll*, på samme måde som opr. *mb* bliver til *m*(*m*); en assimilation med samme resultat må endvidere, som för antydet, have fundet sted ved forbindelserne *tn* og *tl* (jf. s. 214 [18] note). Når man alligevel vedbliver at skrive *nd*, *ld* (resp. *tn*, *tl*), også efter at de ovennævnte lydforbindelser er faldet sammen i udtalen, kan det kun være, fordi man har haft en tradition om, at der skulde skrives således i visse tilfælde; men efterhånden taber man rettesnoren for den historisk rigtige anvendelse af de forskellige skrivemåder i de enkelte tilfælde, og tilföjelsen af et *d* trænger mere og mere ind også i de tilfælde, hvor man oprindelig havde *nn*, *ll* eller *tn*, *tl* og hvor man hverken på hin tid eller för eller senere har udtalt noget *d*[3]).

[1]) Jf. E. Jessen i Tidskr. f. Philol. og Pædag. V, 217.

[2]) Exempler på urigtig anvendelse af *tn*, *tl*, under indflydelse af ældre former som *vatn*, *drotning*, er *matn*, *metn*, *futl* ved siden af *man*, *men*, *ful* Molbech og Petersen, Udv. af Diplomer, nr. 10, 11 (1387), *wotne* (og *wontne*, *wintne*) o: vunde (af vinde = vidne) smst. nr. 221 (1408).

[3]) Også i nedertysk er indlydende *ld* faldet sammen med *ll*, *nd* med *nn*, og de to forbindelser kan allerede i mnt. findes forvexlede med hinanden, dog i langt ringere omfang end i dansk (jf. Lübben, Mittelniederd. Gramm., Leipz. 1882, §§ 29, 31). På nogen indflydelse fra nedertysk ortografi i dette punkt kan der næppe tænkes.

Derimod bliver *d* aldrig — for så vidt man da ikke staver aldeles vildt som f. ex. i forskellige adelsdamers folkeviseoptegnelser, o. lign. — blandet ind der, hvor man fra først af har haft enkelt *n*, *l*. Det ligger udenfor min plan her at dvæle ved enkeltheder med hensyn til den videre udvikling (derunder også f. ex. skrivemåder som *mandt*, *manndt*, o. lign. eller *kundne*, *kuldle*, o. s. fr.); kun så meget må fremhæves, at vi allerede fra reformationstiden af i det væsentlige møder de samme principer, den samme fordeling på to grupper — *n*, *l* med eller uden følgende *d* —, som endnu den dag idag har hævd i vor retskrivning.

Ser vi hen til den bestemte forskel, der således i 15de—16de årh. gennemføres mellem de tilfælde, hvor man skriver eller kan skrive *nd*, *ld* (ti fuldstændig konsekvent er man ikke), og dem, hvor man blot skriver *n*(*n*), *l*(*l*), synes der ikke at kunne være tvivl om, at man dengang virkelig har villet betegne en udtaleforskel mellem disse to arter af tilfælde. Dette er også Lyngbys mening, uden at han dog kommer til noget bestemt resultat med hensyn til spörgsmålet om, hvori denne forskel har bestået. »Imidlertid må man — siger han, anf. st. s. 29 — formodentlig have kunnet mærke en forskel imellem de lyd, som man skrev *ld*, *nd*, og de lyd, man skrev *l* (*ll*) og *n* (*nn*); en sådan forskel kunde gøres på flere måder; i visse sprogarter udtales nu isl. *ll* (og *ld*) samt *nn* (og *nd*) omtrent som *lj* og *nj*, forskellig fra rent *l* og *n*; ligeså kunde ved *n*-lyden den foregående selvlyds udtale gennem næsen mulig frembringe en forskel; endelig kunde man i udlyden undertrykke eller lydeliggøre *l*-ets og *n*-ets sidste halvdel«.

Med rette forbigår han her en fjerde mulighed, som det ellers kunde synes at ligge nær at tænke på, nemlig at man ved tilföjelsen af *d* kunde have tilsigtet at ud-

trykke stødtone. Således kunde det se ud, når man sammenligner ord som f. ex. *mand* og *man*, *vend* og *ven*, *hund* og *hun*, *stald* og *tal*, *vild* og *vil*, *kuld* og *kul*, o. l.[1]). En sådan tanke måtte imidlertid straks afvises; ti dels er det a priori usandsynligt, at man skulde være faldet på at betegne dette forhold, hvad der ellers ikke er spor til at man har gjort, dels vilde det kun være i de allerfærreste tilfælde, at denne forklaring vilde kunne passe, nemlig kun ved oprindelige enstavelsesord, af hvilke alle de, der skrives med *d*, i sig selv netop opfylder de betingelser, under hvilke stødtonen indtræder[2]), men ikke ved det langt overvejende antal af flerstavelsesformer. (Et andet spörgsmål er det, om man måske senere i enkelte tilfælde virkelig skulde have reguleret stavemåden herefter og tilföjet eller bortkastet *d* i enstavelsesord, efter som de havde stødtone eller ikke, f. ex. *svend* for ældre *sven* [mærk dog s. 209 (her s. 13) note 2]; *man* egl. = *mand*, men altid ubetonet og derfor uden stødtone; ligeså under indflydelse af tonløshed *den* [*denne*], *han*, *kan*, [*al*?], o. l., for ældre *dend*, *hand*, o. s. v., hvad der dog også kunde forklares uafhængigt af stødtonen [jf. s. 213 (17)]?)

Af de af Lyngby antydede forklaringsmuligheder må utvivlsomt de to sidste falde bort som altfor subtile og svævende; den næstsidste vilde desuden kun passe på *n*, men ikke på *l*. Tilbage står da kun hans förste alternativ, og at det er ad denne vej og kun ad den, at forklaringen må søges, har jeg ikke mindste tvivl om.

Sagen er nemlig den, at medens det almindelige dannede talesprog ingen forskel gör f. ex. på *n* i *vender*, *vænner* og *venner* eller på *l* i *spille* og *spilde*, træffer vi

[1]) Jf. Rask, Retskrivningslære, 1826, s. 254 f.; Lyngby, Det nord. retskrivningsmøde i Stokholm [2], 1870, s. 47.

[2]) Jf. Sv. Grundtvig i Beretn. om forhandl. på det 1ste nord. filologmøde i Kbhavn 1876, Kbh. 1879, s. 113 f.

i næsten alle (ikke blot »visse«) danske dialekter en bestemt forskel, der i det væsentlige netop falder sammen med skriftsprogets adskillelse mellem *n*(*n*), *l*(*l*) og *nd, ld*. Kun i enkelte egne, navnlig største delen af Sælland (dog med undtagelse af de nedf. s. 215 [19] omtalte fænomener) og en strækning langs østkysten af Jylland fra Limfjorden indtil et stykke syd for Randersfjord, mangler, ligesom i det dannede talesprog, denne forskel[1]), hvad der utvivlsomt ikke er oprindeligt, men må skyldes en sekundær udjævning. Fælles for alle dialekterne er det, at *n* og *l* udtales rent, hvor oldsproget har enkelt *n*, *l* (= skriftsprogets *n*(*n*), *l*(*l*)); derimod er udtalen en anden, hvor oldsproget har *nn*, *nd*, *tn*, *ll*, *ld*, *tl* (= skriftsprogets *nd*, *ld*), samt i regelen ved forbindelsen *ns* (*nds*) i en vis række væsentlig fra tysk optagne ord som dan(d)s, kran(d)s, græn(d)se, o. l.[2]) (men ikke f. ex. i hans, Hans, dansk, rense, o. l.) og i forbindelserne *nt* og *lt*. Her skal blot i al almindelighed fremhæves, at hovedformen i disse til- 213
fælde er »mouilleret« *n* og *l* (*ň*, *ľ*), der navnlig er udbredt over den største del af den jyske halvø, f. ex.[3]) *maň*, *haň* eller sædvanlig ubetonet og da med opgivelse af mouilleringen *han* (*hans*), *laň*, *beň* (binde), *feň* (finde), *væň* ell. *vœň* (vende; men *vœn* vænne), *dåňs*, *grœňs*; *håľ* (holde), *faľ* ell. *fåľ* (falde), *naľ* (nælde), *spiľ* (spilde, men *speľ* spille), *viľ* (jeg vilde, men *viľə* villig), o. s. v.[4]). I stedet for mouilleret *ň* og åbenbart som en yngre udvikling deraf har Vendsyssel nasalvokal med følgende *i* eller *j*

[1]) [Jf. nu V. Bennike og M. Kristensen, Kort over de danske folkemål, Kbh. 1898—1912, §§ 126 f., 131, kort nr. 61 og 63.]

[2]) I disse ord, i hvilke man først i den nyeste tid har indført skrivemåden *ns* i stedet for tidligere *nds* (i ældre tid også *ndz*, *ntz*, *nz* o. l.), er *ds* (*tz*) vel egentlig en gengivelse af tysk *z* (*ts*); men dette *n* + *z* falder sammen både med *nt* + *s* og med *nd* + *s* som i *lands* og med opr. *nn* + *s* (jf. f. ex. de gamle loves *manz* ɔ: *maň-t-s*?).

[3]) Jeg bruger her den Lyngbyske lydbetegnelse.

[4]) Jf. f. ex. P. K. Thorsen, Bidrag til nörrejysk lydlære, Kbh. 1886, s. 64 f.

(til dels blot *i* eller *j*); nasalvokal dels med, dels uden følgende *i*, *j* (til dels også for ældre *ng*) findes ligeledes på Fyn (f. ex. *vɑ̨j* vand, *dɑ̨js* dans, *vœə* vende) og på de sydlige øer som Låland, Falster og Møn, o. s. fr. I stedet for mouilleret *ľ* har (Øst-)Fyn alm. *l* med foregående *i* eller *j* (som *fajlə* falde, *spijlə* spilde); ellers synes i øbomålet forskellen mellem *ľ* og *l* nu mere eller mindre at være udvisket.

Det er altså min mening, at da man fra slutningen af det 14de århundrede af efterhånden indførte den her omhandlede skrivemåde *nd*, *ld* i modsætning til *n*(*n*), *l*(*l*), så tilsigtede man dermed at betegne en virkelig lydforskel, som må have været så tydelig fremtrædende, at det er faldet naturligt at udtrykke den i skriften, — og det netop den samme forskel, som vi endnu har i de allerfleste af vore dialekter, væsentligt og oprindeligt som en
214 modsætning mellem *ň* og *n*, *ľ* og *l*[1]). At man kom til at

[1]) Det turde her være stedet til at tilføje den bemærkning, at de overgange, der i vort modersmål har frembragt de her omhandlede, i skriftsproget efter min mening med *nd*, *ld* betegnede lyd, historisk vistnok snarest er gået for sig således, at opr. *nn*, *ll* allerede meget tidligt, sikkert århundreder førend det spores i skriften, hele landet over har modtaget en præpalatal affektion og er blevet til lyd, som vi kan betegne *ňň*, *ĺĺ* (om forklaringen af denne overgang, der også er udbredt over det nordlige og østlige Norge, det nordlige Sverig og Finland, jf. Joh. Storm, Norsk Lydskrift, Norvegia I, 1884, s. 113 f., 119 ff.), og at endvidere de samme lyd, *ň* og *ľ*, med visse begrænsninger i enkelte egne, har udviklet sig af opr. *n* og *l* foran dentalerne *d* og *t* samt *z* (sml. Storm a. st. s. 83 f., 125 f.), hvorefter senere forbindelserne *ňd*, *ľd* — til dels efter forlængelse af den foregående vokal — ved assimilation er faldet sammen med de af opr. *nn*, *ll* i forvejen udviklede lyd *ňň*, *ĺĺ* (altså ikke *nd*, *ld* > *nn*, *ll* > *ňň*, *ĺĺ*; en anden sag er det, at den første overgang, *nd* > *nn*, optræder i visse tilfælde, hvor det må forudsættes, at affektionen af *nd* til *ňd* aldrig er indtrådt, f. ex. i bornholmsk i ældre forbindelser som *and*, *ænd*, *ånd*, men da også uden nogensinde at være rykket videre). På samme måde kan ej heller overgangen fra *tn*, *tl* til *ň*, *ľ* være gået igennem uafficeret *nn*, *ll*, men forudsætter mellemtrin som *tň*, *tĺ* (næppe *hn*, *hl* ɔ: stemmeløst *n*, *l*) > *hň*, *hĺ* > *ňň*, *ĺĺ* (sml. Storm a. st. s. 121). — Det ligger udenfor planen for hele denne lille meddelelse at komme ind på spørgsmålet om forholdet mellem disse udviklinger og den mulige tilstedeværelse på et endnu ældre trin af supradentalt *n*, *l* ved siden af dentalt, af hvilke da det første væsentligt måtte tænkes at være fortsat i dentalt *n*, *l*, det sidste i præpalatalt *ň*, *ľ*. Dog kan jeg ikke tilbageholde den bemærkning, at den oprindelige tilstedeværelse af hine lyd i dansk — der er hævdet af Axel Kock, Svenska landsmålen II, nr. 12, s. 11 f., Studier öfver fornsv. ljudlåra II, 1886, s. 464 ff., Arkiv f. n. fil. V, 1889, s. 51 (og nu, IX, 1893, s. 254 ff.) — endnu ingenlunde forekommer mig at være bevist eller endog blot sandsynlig.

betegne den første række af disse lyd med forbindelserne *nd*, *ld*, havde naturligvis sin nærmeste grund i, at de fra tidligere tid brugtes i et ikke ringe antal af de tilfælde, hvor de omtalte lyd var indtrådte, og de tilbød sig derfor af sig selv til at udtrykke forskellen fra almindeligt *n*, *l*. Men ved siden deraf kan man måske have fundet dette middel så meget naturligere, som det i skriften traditionelle *d* i efterlyd (*ð*) allerede da i adskillige egne må have nærmet sig stærkt til *j* eller endog være gået helt over dertil[1]).

Som støtte for min ovenstående opfattelse vil jeg først 215
henlede opmærksomheden på den måde, hvorpå visse kilder fra det 15de og 16de årh. anvender *nd* og *n* i former af den efterhængte artikel i ental og nogle dermed beslægtede fænomener. På oldn. hedder artiklen som bekendt i nom. ent. i hank. *-inn* (gen. *-ins*), i hunk. *-in*. I det ældste dansk adskilles disse to former ikke i skriften, fordi man overhovedet ikke fordobler konsonanter i udlyd; der skrives altså i begge tilfælde kun *n*. Den oprindelige forskel er imidlertid bevaret endnu den dag idag i den store gruppe af danske dialekter, der vedblivende adskiller 3 kön, nemlig på så godt som alle øerne (Sælland inkl.) samt i største delen af Vendsyssel og nogle få mere begrænsede egne i Østjylland. I bestemt hankön finder vi her, alt efter dialekten, former som f. ex. *præstiň*, *-iŋ*, *-in*, *-į*, *-i* (hvor vokalen *i* i ethvert tilfælde må være fremkaldt ved den efterfølgende — dels endnu bevarede, dels tidligere tilstedeværende — præpalatale lyd *ň*), medens artiklen i hunk. overalt er *-(ə)n*. En ganske tilsvarende forskel mellem hank. og hunk. findes i visse pronominale ord som 'én', 'min', 'din', 'sin', og til

[1]) Jf. fra Jylland f. ex. Gamle jydske Tingsvidner udg. af O. Nielsen, 1882, (s. XX) *bøie* = bød s. 32 [34] (1544); *labøin* s. 89 [24] (1510), *laffbøin* s. 85 [26] (1530) = *lagbøden* s. 90 [21] o. l. I sin bog De literis, Basel 1586, s. 85, anfører Jyden Jacob Madsen Aarhus (Jacobus Matthiæ) former som *smej* faber, *vej* ligna, o. a.

dels også endnu i ord som 'hvilken', 'nogen', 'ingen', 'egen', medens den fuldstændig er udvisket i andre adjektiviske ord af samme form (bornholmsk, der i mange punkter har udviklet sig på ejendommelig måde, ser jeg her overhovedet bort fra). I fuld overensstemmelse hermed står det nu, når vi i forskellige ældre danske kilder, åbenbart som udtryk for en tilsvarende forskel, netop finder skrevet *nd* i artiklen ved hankönsord — om end aldrig konsekvent gennemført, men altid vexlende med *n* (*-æn*, *-en*, *-in*) — hvorimod der ved hunkönsord aldrig,
216 så vidt mig bekendt, findes andet end *n* (*-æn*, *-en*, meget sjældent *-in*). Nogle exempler herpå forekommer i det gamle håndskrift af »Lucidarius« (fra den sidste halvdel af det 15de årh.; udg. 1849 af C. Brandt, der også i indledningen s. XXIV nævner dette punkt): *hymmælyndh* (s. 14), *manyndh* (s. 22), *monynd* (s. 52, månen) ved siden af *hemmælyn*, *manyn* og *monyn* (gen. *monæns* s. 53), *brodærin*, *hagælyn* (messehagelen). Et betydelig större antal af exempler findes i Stockholmer-håndskriftet af »Mandevilles rejse« (dateret 1459, udg. af M. Lorenzen), hvis text, som udgiveren har påvist s. LI ff., må være »gået gennem hænderne på en mand fra de sydlige småøer« og tillige indeholder spor af en afskriver fra det sydøstlige Sælland; en enkelt grafisk ejendommelighed (den hyppige udeladelse af *n* foran *d* og *g*) har udg., anf. st., selv forklaret ved henvisning til den ovf. omtalte udvikling af *nn*, *nd*, *ng* i øbomålet. Hermed stemmer fortræffeligt de former, vi der finder for hankönsartiklen, nemlig dels 1) *-en* (*-æn*) som *keysæren*, o. s. v., dels 2) *-in* (*-yn*) som *afgudin*, *cristindommyn*, *dagin*, *delin*, *diæfuælin*, *engelin*, *hemmælin*, *ingongin*, *koningin*, *lodin*, *madin*, *penningin*, *portin* (han, s. 50[1]), *røgin*, *stadin*, *sønnyn*, dels 3) *-end* (*-ænd*) som *barkend* (99[18]), *brudgommend* (185[21]), *buend* (83[9]), *bulend* (99[17]), *byend(h)* (37[8], 40[2], 54[5]),

cristen dommend (163[14], 197[9]), *delend* (37[6]), *halssend* (181[13]), *yssend* (152[13], isen), *keysærend* (ofte), *kroppend* (127[16]), *kruend* (73[14], kroen), *sommærend* (81[8], 122[17]), *tymmænd* (127[14]), *vintærend* (152[13]), *vognendh* (136[1]), dels 4) *-ind* (*-ynd*) som *asnind* (50[2]), *botnnynd* (30[15]), *diæfuælind* (72[1], 90[23], 93[15], 132[23]), *engelind* (56[12], 138[21], 139[8, 9]), *hemmælind* (33[8], 45[24] og oft.). De to sidste former tilhører udelukkende, *-in* så godt som udelukkende hank.; ved hunkönsord findes ganske enkeltvis *-in* (*iordin*, *drotningin*), ellers altid kun *-en* (*-æn*); ligeså i gen. både hank. og hunk. kun *-ens*. Mere eller mindre spredte exempler på det samme kan træffes også i andre kilder; exempelvis nævner jeg en af H. Rørdam i Historiske Kildeskrifter I, 1873, s. 281 ff. udgiven årbog fra 1286 til 1549 (hdskr. fra midten af 16. årh.), hvor vi finder former som *margreffwind*, 217 *greffuiind*, *greffuyndt*, *Thwrckind* (Tyrken), *keysserindt* (*kieysserin*), *pawindt*, *hoffmestherind*, (*wintheriin*). Også *-ing* kan undertiden findes, hvad der må vise hen til ømål, hvor opr. (*i*)*ng* er faldet sammen med opr. (*i*)*nn*, (*i*)*nd*, f. ex. *dieffueling* Brandt, Gammeldansk Læseb., 1857, 325[33] (»Sjælens kæremål på kroppen«).

Af andre fænomener, hvor det samme forhold fremtræder, kan exempelvis nævnes, at vi i Mandeville meget almindeligt finder *end* (*endh, eend*) i hank. — ved siden af *en*, *een*, der altid bruges i hunk. — f. ex. i forbindelse med *mand*, *herræ*, *hertug*, *philosophus*, *fugl*, *dag*, *steen*, *stad*, *by*, *vey*, *tord* (tår, han 26[3, 6]), o. m. a. (Måske tör man også se en umiddelbar fortsættelse af de oprindelige former på *-inn* i hankönsformer som *galend* 70[9], *forfallind* 81[15], og da ligeså sammenstille *gammeld* 186[19] med on. *gamall*.) I rimkrøniken (1495) findes på samme måde *Frodhæ hyndh frackæ* (Stockh. hdskr. *hindh*, Brandt Læseb. 181[11]), *Frylle hynd snare, Frode hynd frede gode* (*hindh* Brandt 182). Fra »De tre ældste danske Skuespil

(Christiern Hansens Komedier)« udg. af S. Birket Smith, 1874 — altså en fynsk kilde, fra første halvdel af 16de årh. — nævner jeg (ved siden af *swanynd* svanen, Paris' Dom v. 68) *Paris mynd* (ɔ: min; smst. v. 103), *kiære stolbrodher mynd* (Dorotheæ kom. v. 73), *kiære søen* (ɔ: sön) *mynd* (smst. v. 375), *kiære herre myndt* (smst. v. 435), *skaberen tynd* (ɔ: din, smst. v. 479).

At det nu netop er selve den för omtalte »mouillerede« udtale (resp. muligvis en af de deraf atter fremgåede former), som man på denne måde har villet betegne, og at altså disse lyd i ethvert tilfælde har været fuldstændig udviklede ved begyndelsen af det 16de årh., lader sig imidlertid, som jeg tror, med fuld sikkerhed bevise af andre skrivemåder, der forekommer ved siden af de nu nævnte.

I skuespillet »Paris' Dom«, en af de lige ovf. nævnte såkaldte »Christ. Hansens Komedier«, hvis fynske sprogform i forskellige punkter er temmelig tydeligt fremtrædende, finder vi v. 152 for 'din' i hank. (altså = det ovf. anførte *tynd*) skrivemåden *tyin* (»Tagh nw thenne gaffue, kære myyn, Och kom i hwg meg Paris tyin«), ligeså v. 74 for 'vende' skrivemåden *veynne* (»Tiil mynne ordt veynner edhers synne«). Der kan hermed utvivlsomt kun betegnes udtaleformer omtrent som *diň, væňə,* med en eller anden tydeligt fremtrædende præpalatal artikulation, men rimeligvis dog endnu med mere konsonantisk *ň*-lyd
218 end i nuværende fynsk dialekt. Ved *l* forekommer på samme måde *faille* (falde) v. 2, *gaille* (galde) v. 20 og 86 og *kaylle*r (kalder) v. 125, der enten kan betegne den samme udtale som det nuværende fynske *jl* eller en ældre som virkelig mouilleret *ľ*.

Ganske det samme kan jeg anføre exempel på fra en jysk kilde, nemlig en klageskrivelse til kongen fra brødrene og søstrene i Mariager kloster af 22. Januar 1524,

trykt i Ny kirkehistor. Saml. VI, 1872—73, s. 145 ff. Her forekommer *hoille* ɔ: holde, *indhoiller* og *Hanss toiller* ɔ: Hans Tolder (bekendt person fra Christian II's tid[1])). Ingen vil sikkert betvivle, at skrivemåden *-ill-* her kun kan være tegn for det mouillerede *l̓*. Ganske vist ligger, så vidt mig bekendt, Mariager indenfor det område, der nu ikke har mouilleret *l̓* og *n̓*, om end nær ved grænsen derfor; men da vi ikke ved, hvem der har ført denne skrivelse i pennen og på hvilket sted i Jylland han har haft hjemme, kan der naturligvis hverken fra det anførte faktum hentes nogen indvending imod den givne tydning af skrivemåden *-ill-* eller omvendt derfra drages nogen bestemt slutning om folkesproget på den tid i den snævrere Mariageregn.

En række exempler på det samme forhold forekommer endelig i endnu en tredje kilde fra samme tid, en der i flere henseender er særlig mærkelig og interessant. Det er de breve, der er opbevarede fra Christian II's dronning Elisabet. Hun var som bekendt en prinsesse af huset Habsburg-Burgund, datter af kejser Maximilians sön Philip og Johanne af Castilien og søster til Carl V. Hun var født 1501, kom her til landet 1515 som Christian II's brud, kun 14 år gammel, og døde allerede 1526 i landflygtighed. Fra hendes hånd har vi, som antydet, en række breve (13 i tallet), skrevne på dansk til Christian II i årene 1523—24, medens de to ægtefæller en tid måtte 219
leve adskilte fra hinanden[2]); de er udgivne i Allens »Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern II's og Frederik I's Historie« I, Kbh. 1854[3]). Jeg kan ikke her dvæle ved deres indhold, der er præget af en rörende og opofrende hengivenhed for hendes ægtefælle trods al den

[1]) Jf. C. F. Allen, De tre nordiske Rigers Historie, II, 1865, s. 337 f., III, 1, 1867, s. 120 f.

[2]) Jf. Allen, anf. st. IV, 2, 1870, s. 520 ff.

[3]) Nr. 52, 61, 63, 68, 80 (afskrift), 81, 92, 96, 97, 100, 129, 131, 149.

modgang og alle de ydmygelser, som hun måtte tåle. Det er kun deres ydre form, som her vedkommer os.

Straks ved förste öjekast gör disse breve et eget, halvt fremmedagtigt indtryk. Det ligger i deres ganske ejendommelige retskrivning, der vel forudsætter et vist kendskab til datidens traditionelle stavemåde, men dog i mange punkter adskiller sig derfra og gör indtryk af noget originalt, selvlavet. Karakteristisk i denne henseende er på den ene side en vis simpelhed og naturlighed i stavemåden, der undgår mange af de overflødige bogstaver, som vi ellers på den tid finder anvendte (*ffu* for *v*, o. l.), og i det hele åbenbart slutter sig nærmere til udtalen end den traditionelle retskrivning (sml. f. ex. former som *wad, welke* ɔ: hvad, hvilkẽ[t], o. lign.), på den anden side visse særlige ejendommeligheder, som den overordentlig hyppige anvendelse af bogstavet *y* (= *i*), eller direkte efterligninger af fransk ortografi, som når hun stadig skriver *soyr* for 'svar'[1]), eller enkeltvis *nou*, *mouelycht*, *oude* ved siden af *nu*, *muelycht*, *wdy udy* (udi), eller *quan*, *welque* ved siden af *kan*, *welke*, o. l.

220 Så meget fremgår tydeligt af brevene, at dronningen i de $7^1/_2$ år, hun opholdt sig i sit nye fædreland, har tilegnet sig dets sprog mærkværdig godt og sikkert; ti det er forholdsvis kun få virkelige sprogfejl, man vil kunne finde i dem (mest i substantivernes kön, i visse endelser, o. l.). Hvorledes hun har lært det — om det blot har været ad praktisk vej, ved samlivet med sine omgivelser[2]),

[1]) Hvad dette punkt angår, må fremhæves, at *oi* på fransk ganske vist dengang og længe derefter (ligesom endnu i de fleste franske dialekter) almindeligt udtaltes som *oè*, *ouè*; men udtalen *oa* nævnes dog allerede i den ældste franske grammatik af Palsgrave (1530), dernæst af H. Estienne, der på et sted siger, at hoffolkene, på et andet, at pøbelen i Paris udtaler således, og at mange efterligner dem; til »Parisiensium vulgus« henføres denne udtale også af Beza (1584). Se Ch. Thurot, De la prononciation française depuis le commencement du XVIe siècle, I, Paris 1881, s. 356 f.; jf. Diez, Gramm. der rom. Spr.[3] I, s. 434.

[2]) Om hendes nærmeste omgivelser (de sidste nederlandske hofdamer synes at være blevet hjemsendte allerede i foråret 1516) jf. Allen, De nord. Rigers Hist. II, s. 237, 309 f. Om Anne Meinstrup, enke efter Holger Eriksen Rosenkrantz, der var hofmesterinde hos hende i den förste tid, jf. også A. Heise, Familien Rosenkrantz's Historie II, 1882, s. 80 ff., 212 ff.

eller om hun ligefrem har haft en lærer og da hvem — derom kan nu intet oplyses. Derimod vil jeg her særlig fremhæve, at så godt og helstøbt hendes sprog end er, så synes det, når vi vil anlægge en moderne målestok, at have hvad vi nu vilde kalde en noget provinsiel farve (bortset fra hvad der kan skyldes hendes fremmede herkomst, hvoraf det, jeg her sigter til, ikke kan forklares). Herved må imidlertid erindres, at der dengang og endnu længe efter den tid ikke existerede nogen anerkendt fast form for det dannede talesprog i overensstemmelse med vor tids begreber om og fordringer til dette, men at dialekterne i ganske anden grad, end tilfældet nu er, strakte deres indflydelse op også blandt de höjere samfundsklasser. Der er da heller ingen grund til at antage, at hun, hvad dette forhold angår, skulde have tilegnet sig sproget i en anden form end den, hun hørte indenfor sine nærmeste omgivelser; det er væsentlig kun hendes ejendommelige, originale stavemåde, der gör, at vi, særlig i fonetisk henseende, hos hende i höjere grad end hos de fleste af hendes samtidige synes at finde træk, som peger bort fra den sprogform, der efterhånden har vundet hævd ikke blot som skriftsprog, men også som almindeligt talesprog, men som den konventionelle retskrivning ellers allerede da har dækket over. Som exempler på sådanne træk, af hvilke for øvrigt de fleste endnu genfindes i mange forskellige af vore dialekter 221
rundt omkring i landet, men på den anden side næppe med nødvendighed viser ud over Sælland, nævner jeg (for ikke at tale om sådanne på den tid aldeles almindelige former som *plaue* plage, *saude* [og *sa*] sagde, eller *fonge* fange, o. l.), at hun i stedet for langt *e* regelmæssigt bruger *ye* ɔ: *íe* som *yen* en, *yet*, *hyel* hel, *kye* (*ved megh*) ked (af mig), *myene* mene, *sye* se, *skye* ske, og for langt *o u* (hvis dette ikke beror på individuel fremmed udtale

eller lydbetegnelse?) som *gud* eller *gu* god, *hud* hoved, *stur* stor, *tru* tro, *bruder*, *loud* (med *ou* = *u*, se ovf.) lod; endvidere f. ex. *ner* (ɔ: nær) når, *heller*, *hellers* i bet. eller, ellers (der for øvrigt i ældre tid er overordentlig almindeligt), *ded* det, *met* mit, *möged* meget, o. l.

Herhen hører nu endelig også det fænomen, der overhovedet har givet anledning til at jeg her er kommet til at omtale denne ejendommelige kilde. Skriftsprogets konventionelle *nd*, *ld* kan vel findes hos hende, men er i det hele sjældent; noget hyppigere er simpelt hen *n* (*nn*), *l* (*ll*) som *kene* kende, *kune* kunde, *heler* og *heller*, *hole* holde, *skule* skulde, og ligeså *han*, *kan*, *al*, o. l.; men det aldeles overvejende (mindst dog i de förste tre breve) er, at hun skriver *yn*, *yl* (undertiden *ynd*, *yld*, *yly*). Hermed kan hun umuligt betegne andet end mouilleret *ň*, *ľ*. Disse lyd, der i forvejen var hende fortrolige fra fransk, hendes modersmål eller det ene af hendes modersmål, må altså have været klart tilstede i den form af dansk, som hun hørte og tilegnede sig; og det må udtrykkelig fremhæves, at hendes brug af dette *yn*, *yl* i enkelthederne på det allernöjeste stemmer overens med den i det foregående omtalte lydudvikling i vore dialekter svarende til skriftsprogets nuværende eller tidligere brug af *nd*, *ld*[1]). Hun
222 skriver altså: *hayn* han og hånd, *kayn* kan, *layn* ell. *laynd* land (*Skotlayn*, *Eyngelayn*, *Valayn* Valland), *mayn* mand, *wayn* vand, *aynde* andet, *ayndre* (*aynder*, *aynner*) andre, *hayndel* handel; *deyn* den, *deyne* denne, *eyn* end (*eynnu*), *heynder* hænder, *keyne* ell. *keynde* kende, *seynde* sende, *weyne* vende; *hosboynde* husbonde; *huyn* hund, *kuyne* ell. *kuynde* kunde, *ynge*(*ns*)*luynde* ingenlunde, *stuyn* ell.

[1]) Enkeltvis forekommer *meyne* mene, *meynyge* mening, der blot skyldes en tilfældig omsætning for hendes almindelige *myene*; med en lignende omsætning skriver hun regelmæssigt *göyre* göre, *goyrde*, *goyrt*, hvormed vel menes *györe* ɔ: gjöre eller med tvelyd *yö* for *ø* (jf. *Kyöbenhaue*), *gyorde* med *y* = *i*, *j*. Påfaldende er det oftere ved siden af *kom* (fortid) forekommende *koym* (mon = kvam?).

stuynd stund, *wynder* under; — *ayl*, *aylt* al, -t (*ayltid*), *ayler* ell. *aylle*r aller-, *fayle* falde; *heyler*, *-s* heller, *meylom* mellem; *hoyle* ell. *hoylye* holde; *fuyl* fuld, *skuyle* ell. *skuylde* skulde. Går der *i* foran, skrives blot *y* f. ex. *fyne* eller *fynde* finde, *hyne* eller *hynne* hende (udt. 'hinde'), *hofmestryne*, *ynden* inden, *y synde* i sinde; *wyle* vilde, *yle* ilde; den udtale, der her forudsættes, må være *-iň-*, *-il̆-*. En lignende lydudvikling fremtræder i hendes sprog ved forbindelserne *æng* og *ing*, at slutte af former som *Eyngelayn*, *leynge* længe, (*peynyge* penge,) *treynt* trængt, *teynke* tænke, *erynge* ærinde, *tydynger* tidender (derimod *lankt* langt, *fonge* eller *fange*, o. l.); dette sidste punkt, hvortil kunde föjes endnu enkelte andre, forbyder bl. a. at tænke på jysk som den dialekt, der har sat sit præg på hendes sprog. — I modsætning til de nu nævnte tilfælde står de, hvor hun — atter i fuld overensstemmelse med oprindelsen og de nuværende dialekter — aldrig indskyder *y*, men kun bruger *n*, *l*; når skriftsproget i disse tilfælde (foran *l*) bruger *i* (udtalt *e*), skriver hun regelmæssigt *e*. Således f. ex. *hans*, *ygen* igen, *suen* svend, *wener* venner, *hon* hun, *ykon* ikkun; *hals*, *skal*, *yhyel* ihjel, *helygh* hellig, *sele* sælge, *skel*, *wel* vel; *tel* eller *tyl* til, *wel* (og *we*) vil, *wele* ville, vilje (men *wyle* vilde), *bestele* bestille, o. l.

Hele dette forhold forekommer mig altså ubestrideligt at vise, at en udtale *ň*, *l̆*, svarende netop til skriftsprogets *nd*, *ld* og forskelligt fra det almindelige *n*, *l*, endnu i den förste halvdel af det 16de århundrede har været tilstede ikke blot i dialekterne, som den dag idag — og sandsynligvis også på Sælland, hvor den nu er udvisket i folkemålet — men selv i de höjeste samfundskredse.

Endnu efter midten af det 17de årh. kan der imidler- 223
tid ikke være foregået nogen væsentlig forandring i dette forhold. Det mener jeg bestemt at kunne slutte af en

notits, der skyldes en Spanier, Carlo Rodriguez. Han var født i Madrid 1618, kom — uvist når og hvorledes — her til landet, blev professor i fransk, spansk og italiensk ved Sorø akademi, derefter 1669 professor i samme sprog ved universitetet og auktionsdirektør i København, hvor han døde 1689. Medens han var ansat i Sorø, udgav han en spansk grammatik, hvis fuldstændige titel er: »Lingvæ Hispanicæ Compendium, In usum eorum qui linguam Hispanicam compendiosè addiscere cupiunt. Authore Carolo Rodriguez Matritense, Linguarum Hispanicæ, Gallicæ, & Italicæ in Regia & Equestri Academia Sorana Professore & Celsissimi Principis, Christiani Daniæ & Norvegiæ Principis Hæredis linguarum Magistro. Hafniæ, . . . Anno M.DC.LXII.« Ved beskrivelsen af den spanske udtale hedder det her s. 2:

»ll. Duplex, effertur ut apud Danos *d* post *l.* ut: *skyld*; vel Gallorum *fille*, & Italorum *gli*, ut: *allar*, *aldar*, *aillar*, *agliar*, vocare. Excipiuntur *illustrar* & *illuminar.*«

»n̄. Superius transversâ signatum, effertur ut Danorum *nd*, vel Gallorum & Italorum *gn*, & apud Polonos *n'*. ut: *añ̃o*, *ando*, *agno*, *an'o*, annus.«

Her siges altså med rene ord, at *ld*, *nd* på dansk udtaltes ligesom spansk *ll*, *ñ* o. s. v., det vil sige »mouilleret« *ľ*, *ň*. Hvad angår de forskellige sideordnede former for de to spanske ord, der anføres som exempler, vil det let forstås, at forf. dermed mener at udtrykke, hvorledes disse måtte omskrives henholdsvis med dansk, fransk og italiensk samt polsk lydbetegnelse; heri ligger da tillige, at *ld*, *nd* på dansk ligefrem opfattedes som udtryk for de nævnte lyd. Dette vidnesbyrd har så meget større interesse, som det, når man ser hen til de forhold, under hvilke Rodriguez levede, og de kredse, med hvilke han kom i berøring, må antages, at det er, om ikke den eneherskende, så dog i ethvert tilfælde en indenfor disse

kredse almindelig gængs udtale, han sigter til, og ingen- 224
lunde blot en almueudtale med så stærk begrænsning som i vore nuværende dialekter.

Når det forholder sig således, kastes herfra måske også lidt lys på nogle steder hos samtidige danske grammatikere, steder der ellers er vanskelige at forstå. Det gælder således måske om det ovf. s. 209 [13] note 1 anførte sted af PEDER SYV (født i Syv i Midtsælland?), hvor denne forsvarer skrivemåden *nd* og *ld* i visse ord med henvisning til udtalen; ligeså må det da forstås, når E. PONTOPPIDAN (født i Fyn) i sin »Grammatica Danica«, 1668, s. 48, med påberåbelse af det samme argument siger: »Rectiùs igitur scribitur *ald*, *dend*, *dendne*, *ded*, *dands*, *glands*, *und*, *dandnis* beneficus, *gandske*, *enddog* (etsi), qvàm *all*, *den*, *denne*, *det*, *dantz*, *glantz* (*z* aliàs valet *ds* vel *ts*), *ond*, *dannis*, *ganske*, *endog*, &c«. Herhen vilde da også høre nogle steder hos HENR. GERNER (født i København), skönt hans udtryk for störste delen rigtignok er meget svævende, med uklar sammenblanding af lyd og skrift. I sin »Orthographia Danica eller Det Danske Sproks Skrifverictighed«, 1678, s. 31 siger han: »Een stor Missforstand voxer oc der aff, at de missbruge d, hvilcket er it Tegn til at deris *Dialect* som de skriffve, er bredtalende. *Hinc* missbrugis d paa tvende Maader; (1) een deel skriffve *pro* denne dendne & Svendske *pro* Svenske; Spandske *pro* Spanske[,] *pro* eller ældler, *pro* alle aldle, *pro* imellem, imeldlem, *item* spendde, Qvindde, oc der *redunderer* d: Oc acter icke endten dend fedhed som er udi *liqvidis*, hvilket de *Italiener* vel vide: ey heller dend nethed udi Sprocket, som ey taler bredt, ey heller *derivationen* eller *flexionen*, som udi dennem; à den, denne«, o. s. v.; smst. s. 49 f.: ». . . aff D *molle*, som kunde bliffve D *durum si retineretur*, giøris N, ut Svend, Svenne, dend denne, dennem, hand, hannem. Saa gaaer det oc med ald, alle.

Thi naar L *gemineris*, haffver det een *pingvedinem* hos sig udi somme Ord, hvilke *ex usu* skal læris. Iligemaade er det med N effter N . . .« o. s. v. Særlig opmærksomhed fortjener her navnlig bemærkningen om »fedheden« i *l* eller *ll* (og *n*) og henvisningen til Italienerne, hvad der kun synes at kunne referere sig til en forskel mellem de mouillerede og ikke-mouillerede lyd. I samme retning peger sandsynligvis en heller ikke synderlig klar bemærkning i Gerners »Epitome Philologiæ Danicæ«, 1690, s. 31 (også omtalt, men ikke ganske forklaret af Lyngby i den tidligere omtalte afhandling i Tidskrift for Philol. og Pædag. I, 29): »En deel« [Jyder] »som de omkring ved Randers lesper oc med deris Tunge, oc baade skriver oc staver uret *ut* Kanne p. Kande, Span, Tøn p. Spand, Tønde, *ita* ganske[,] iblant, han, den, Men[,] vente, Sven pro gandske, iblandt, vendte, Svend, ꝛc. hand, dend[,] Mand«. Da Randersegnen netop hører til det temmelig begrænsede område i Jylland, hvor mouilleret *ň* (og *ľ*) mangler, kan man vanskeligt værge sig mod den formodning, at det er dette forhold, han her sigter til, og at de nævnte lyd altså allerede på den tid har manglet der, medens man da omvendt må forudsætte, at de ellers almindelig og særlig i Gerners egen sprogform har været bevarede. Men dette er da også den seneste mig bekendte antydning af forekomsten af disse lyd udover deres nuværende anvendelse i dialekterne.

Endnu til slutning kun en bemærkning. Det er bekendt, hvorledes visse af vokalerne har udviklet sig forskelligt foran hver af de to lydrækker, som vi nu har syslet med, skriftsprogets *n* og *l*, *nd* og *ld*; således f. ex. *ind* (on. *inn*), *vind* (on. *vindr*), men *ven* (on. *vinr*) og lige så *sven(d)* (on. *svein-n*); *ilde* (on. *illa*), *spilde* (on. *spilla*), *vild* (on. *villr*), *mild* (on. *mildr*), men med *e*-lyd *til* (on. *til*), *vil* (on. *vil*; derimod i fortid *vilde* med *i*, en forskel, som dog

nu er omtrent udvisket i rigssproget), *skille* (on. *skilja*); *synd* (on. *synd*), *ynde* subst. (on. *yndi*) med ø-lyd, men *kön* subst. (on. *kyn*), *skönne* (on. *skynja*); *fylde* (on. *fylla*), *skylde* (on. *skylda*), men *kølle* (on. *kylfa*), *følge* (on. *fylgja*), o. s. v. Selv om der muligvis her ved siden af hverandre kan have virket forskellige faktorer, deriblandt f. ex. også sekundære kvantitetsforskelligheder (jf. s. 214 [18] note), anser jeg det dog for hævet over enhver tvivl, at hele det i disse bemærkninger omtalte forhold mellem de præpalatale og de dentale lyd har spillet den væsentligste rolle derved, på den måde at de förste har bevaret eller endog fremkaldt en »höjere« lyd (*i*, *y*) og omvendt. Med störst tydelighed træder dette frem, når der undertiden endog er indtrådt *i*, hvor man oprindelig har haft *e* og derefter skulde vente *e* (*æ*), således *ild* (on. *eldr*), at *gilde* (on. *gelda*), *hilde* (on. **helda*), *kilde* (on. *kelda*), *killing* (on. *ketlingr*, s. 209 [13]; jf. s. 215 [19] artiklen *-iň* og former som *hende* < on. *henni*, med lukket *e*, sæll. *hinə*, o. a.). På samme måde må sikkert forklares sådanne omlydsagtige overgange som *tynd* (on. *þunnr*), at *ynde* (on. *unna*), *brønd* (on. *brunnr*), *tønde* (on. *tunna*), *tønder* (on. *tundr*), *sønden* (on. *sunnan*), o. a. Jeg kan ikke se rettere, end at vi i disse og lignende former har virkninger af de præpalatale lyd og dermed tillige et vidnesbyrd om disses större udbredelse i tidligere tid indenfor vort modersmål.

FINSK-UGRISKE SPROG

Trykt i Salmonsens Konversationsleksikon, 2den udgave, VIII, 1919, s. 110 f., med delvis indarbejdelse heri af artikelen »Finland (Sprog)«, smst. s. 84—86 (samme værk, 1ste udg., VI, 1897, s. 595 f. og 571 ff.).

De finsk-ugriske Sprog (ogsaa kaldet de finske, i dette Ords videste Betydning, hvad der dog kan give Anledning til Misforstaaelser, eller, navnlig af ungarske Sprogforskere, de ugriske) udgör en bestemt begrænset Æt, der fra ældgammel Tid af har haft sit Hjem i Østeuropa, som det synes, mellem Uralbjergene og en Linie, der kunde tænkes dragen omtrent fra Volgas nedre Løb til op imod Riga-Bugten eller den finske Bugt. Adskillige herhenhørende Folk er i Tidernes Løb forsvundne, navnlig opslugte af den mægtigere russiske Nationalitet, og andre af dem gaar uafvendeligt, för eller senere, den samme Skæbne i Møde. At der er Grundslægtskab mellem denne Æt og de paa selvstændig Vis, ved Siden af de finsk-ugriske Sprog, udviklede samojediske Sprog, maa nu anses som bevist. Hvorvidt derimod disse tilsammen saakaldte »uralske« Sprog, saaledes som man tidligere har antaget, atter hører sammen med de »altaiske« Sprog, d. v. s. de tyrkiske, mongolske og tungusiske, til en større Enhed, en »ural-altaisk« Æt, maa fra den moderne Sprogvidenskabs Standpunkt betegnes som yderst tvivlsomt, i ethvert Tilfælde endnu ganske ubevist. Mere synes vistnok det Urslægtskab, visse andre Forskere i Modsætning dertil har antaget mellem de finsk-ugriske og de indoeuropæiske Sprog, at kunne have for sig. Men ved Siden deraf er der gennem Laan Berøringspunkter med disse sidste, der er egnede til at kaste vigtigt Lys over de finsk-

ugriske Sprogs Historie. De ældste (bortset fra Muligheden af Laan fra det indoeuropæiske Grundsprog) og særlig i de østlige Sprog mest udbredte Lag af disse er en Række iranske Laaneord, indkomne fra de iranske Stammers Sprog, der i Oldtiden taltes i det nuværende Syd-Rusland (»Skyther«, Sarmater o. a.); men de er endnu ikke udtömmende undersøgte (om andre Laanekilder nedf.).

Til de finsk-ugriske Sprog hører følgende Underafdelinger: 1) Finsk (i videre Betydning; de, der bruger Navnet Finsk om hele Ætten eller blot om Sproget i Finland, benævner sædvanlig denne Gruppe den vestfinske eller østersøfinske, baltisk-finske), omfattende a) Finsk i Finland (*Suomi*), der tales i hele Finland (af omtr. $2^1/_2$ Million Mennesker eller c. 86 % af Landets Indbyggere) med Undtagelse af Kyststrækninger i Österbotten og Nyland samt Ålandsøerne, hvor Folkesproget er Svensk (c. 13 %), ligesom de historiske Forhold har medført, at Svensk indtil den nyeste Tid vedblivende tales eller forstaas af alle dannede Finlændere. Udenfor selve Finland tales Finsk endvidere i Ingermanland (Guv. Petrograd), foruden at det i nærstaaende Sprogformer (se nedf.) fortsættes ind over de til Finland grænsende Egne af Rusland. Som Følge af Indvandringer fra Finland i Tidernes Løb tales Finsk endelig ogsaa paa forskellige Steder i det nordligste Sverige og Norge samt i visse Egne af Värmland (»Finnskogarne«), hvor det dog nu er stærkt ved at forsvinde — for ikke at tale om de mangfoldige spredte Repræsentanter for finsk Sprog, som den stærke Udvandring har ført til Amerika. Det finske Sprog deler sig i forskellige Dialekter, der kan henføres til to Hovedgrupper, den vest- og den østfinske. Grænsen mellem dem kan betegnes omtrent ved en Linie fra Fredrikshamn til Ny-Karleby, saaledes at den vestlige Gruppe væsentlig omfatter de gamle Landskaber det egentlige

Finland, Nyland, Tavastland og Satakunta, den østlige Gruppe Savolaks, Karelen og de nordligere Egne. Det finske Skriftsprog og det dertil sig sluttende dannede Talesprog, der i nyere Tider mere og mere har fæstnet sig og faaet större og större Omraade, udgaar nærmest fra Vestfinsken, særlig Sproget i Tavastland, men har dog ogsaa modtaget betydelig Paavirkning fra Østfinsken, især efter Fremdragelsen af den storartede, i østfinsk (karelsk) Dialekt affattede Folkedigtning (Kalevala o. a.). Medens i den svenske Tid og endnu længe efter Foreningen med Rusland Svensk var det officielle Sprog og saa godt som udelukkende Byernes og de dannede Klassers Sprog i Finland, førte det finske Sprog i det hele en tilbagetrukken Tilværelse som Landalmuens Sprog i Hytten og i Kirken. Paa Almuen var ogsaa nærmest kun beregnet, hvad der skreves paa Finsk, aldeles overvejende af religiøst eller praktisk Indhold og oftest i et Sprog, der i höj Grad gik i Svenskens Ledebaand. Efter at Interessen for Finsk langsomt var begyndt at vaagne mod Slutningen af det 18de Aarhundrede, er der, særlig fra Midten af det 19de Aarhundrede, af Forkæmperne for den finske Nationalitet (»Fennomanerne«) blevet arbejdet med uhyre Iver for at höjne og rense Sproget, og dette har derigennem vundet en Fasthed, Renhed og Rigdom, hvorved det har udviklet sig til et fuldt moderne Kultursprog og Bærer af en ualmindelig frodigt voxende og alsidig Litteratur. Samtidig dermed har Forholdet mellem Landets to Sprog ganske forandret sig: efter först i den anden Halvdel af det 19de Aarhundrede, særlig fra 1880, at være blevet anerkendt som i alle Henseender fuldt ligeberettiget med Svensk, staar Finsk nu i Virkeligheden som Landets Hovedsprog.

Sammen med Finsk hører en Række mindre Sprog, der stemmer nær overens med dette og med hverandre

indbyrdes og forholder sig omtrent som Dansk, Norsk og Svensk, nemlig b) (Russisk-)Karelsk, der i Fortsættelse af de karelske Dialekter i Østfinland tales Øst for dettes Grænse fra Kandalaks og Vestkysten af det hvide Hav (hvor Karelerne tidligere synes at have strakt sig længere mod Øst, de gamle Nordboers Bjarmer) indtil Vest for Onega samt, som Følge af Indvandringer efter Freden i Stolbova, i visse Strækninger af Guvernementerne Tver og Novgorod; c) Olonetsisk (*Liygi*) i Guvernementet Olónets (finsk *Aunus*) mellem Ladoga og Onega samt paa en lille Strimmel indenfor Finlands Grænse; d) Vepsisk, et i historisk Henseende meget interessant Sprog, der tales af omtr. 25000 Mennesker i 2 Grupper V. for Ladoga og en tredie sydligere, mellem Ladoga og Bjelózero; e) Votisk, et nu stærkt uddøende Sprog i en lille Del af det nordvestlige Ingermanland; f) Estisk[1]), der tales af omtr. 1 Million Mennesker i Estland og det nordlige Livland samt indenfor mindre Omraader Ø. og SØ. herfor. De talrige Dialekter kan henføres til to Hovedgrupper, den nordlige (revalske), der er den vigtigste, og den sydlige (dorpatske). Estisk, der er en Del mere afslebet end Finsk, staar, trods ihærdigt Arbejde, i kulturel Udvikling endnu langt tilbage for dette; g) Livisk, et Sprog, der frembyder meget stor Interesse, men nu med stærke Skridt gaar sin Undergang i Møde, fortrængt af Lettisk; det tales endnu [eller taltes för Krigen] kun af knap 3000 Mennesker i nogle Fiskerbyer paa Nordvestspidsen af Kurland, men har i ældre Tid været langt mere udbredt rundt om Riga-Bugten, baade i Kurland og Livland, hvor der, ved Salis, endnu 1858 fandtes 8 Personer, der nogenledes kunde tale det.

2) Lappisk i det nordligste af Norge, Sverige, Finland

[1]) [Udtales med langt ē. Formen »estnisk«, som meget ofte træffes navnlig i Dagspressen, er en ganske udansk Efterligning af tysk *ehstnisch* (jf. f. Ex. *polnisch* polsk) og bör ikke taales.]

og Rusland (Halvøen Kola). I tidligere Tider har Lapperne, som det synes, i Finland, men næppe paa den skandinaviske Halvø strakt sig en Del længere mod Syd. Sproget, der frembyder ret betydelige Dialektforskelligheder, har trods mange Ejendommeligheder stærke Berörings-punkter med Finsk og antages nu ikke usandsynligt at være fremkommet ved Indpodning af dette i en ældre Skikkelse paa et oprindelig fremmedartet Element. De mange gamle Laan fra Nordisk frembyder betydelig sprog-historisk Interesse.

3) Mordvinsk tales i 2 Hoveddialekter, Moksha- og Ersä-Mordvinsk, af over 1 Million Mennesker (*Mordva*; allerede hos Jordanes *Mordens*), der bor yderst spredt og blandede mellem Russere, dels Vest for Volga indtil Floderne Tsna og Okà — denne engang store Stammes oprindelige Hjem —, dels, ved senere Udvandring, Øst for Volga. En nordvestlig Fortsættelse af Mordvinerne har været en for længst uddød Stamme *Muroma*, der omtales i de gamle russiske Krøniker.

4) Tsheremisisk tales af omtr. 375000 Mennesker i 3 Dialekter. Dette Folk, der kalder sig selv *Mari* (»Mennesker«), bor væsentlig Nord for, for en mindre Del ogsaa Syd for Volga, i Guvernementerne Vjatka, Kasán og Ufà. En vestlig Fortsættelse deraf udgjordes sandsynligvis af de uddøde *Merier* (*Merens* hos Jordanes, *Merja* i de russiske Krøniker) i de nuværende Guvernementer Kostromà, Jaroslávlj og Vladímir.

5) Den permiske Sproggruppe omfattende 2 nærstaaende Sprog: Votjakisk, mellem Floderne Vjatka og Káma (omtr. 400000), og Syrjænsk, der tales af en over et meget stort Omraade, væsentlig ved Floderne Vytshegda, Mesen og Petshora, spredt Befolkning (omtr. 250000).

6) Den ugriske Sproggruppe, hvortil hører Vogulsk paa begge Sider af Ural ved Floderne Losva, Sosva, Konda

og Tavda (omtr. 5000), og Ostjakisk ved Irtysh-Ob's mellemste og nedre Løb (omtr. 20000). De to Folk af denne Gruppe staar paa et meget lavt Kulturtrin, idet de udelukkende lever af Jagt og Fiskeri og endnu, om end ikke alle af Navn, saa dog faktisk er Hedninger; deres fuldstændige Undergang er kun et Tidsspörgsmaal.

7) Ungarsk eller Magyarisk i Ungarn ($9^1/_2$ Million) er nærmest beslægtet med sidstnævnte ugriske Gruppe og regnes af nogle Forskere umiddelbart til denne; det er bekendt, at Ungarerne oprindeligt hørte hjemme i Volga-Ural-Egnene, og at de, medens hine deres Stammefrænder muligvis er blevne trængte yderligere mod Nord og barbariserede, vandrede mod Syd og Vest for at spille en Rolle i Historien som intet andet Folk af den finsk-ugriske Æt. [Om dette Sprog sml. en følgende Afhandling i dette Bind: »Det magyariske sprog og dets stammeslægtskab«.]

Ved Siden af Finsk er Ungarsk det eneste Sprog af denne Æt, som fuldt ud har hævet sig til Kultursprog. Alle de andre Sprog er mere eller mindre litteraturløse, og for störste Delen er det först i det 19de Aarh., at de er begyndt at blive tilgængelige for Videnskaben gennem Undersøgelser paa Stedet af Forskere som Finnerne M. A. Castrén og A. Ahlqvist eller Ungareren A. Réguly, i hvis Fodspor i de sidste Aartier mange yngre Videnskabsmænd er traadte. At Finsk, Lappisk og Ungarsk er beslægtede, har allerede fra det 17de Aarh. af staaet klart for adskillige Lærde. Af Sprogenes Bygning bevistes dette særlig i det, ogsaa i almindelig metodisk Henseende, vigtige Værk af S. Gyármathi, *Affinitas linguæ hungaricæ cum linguis fennicæ originis grammatice demonstrata* (Gottingæ 1799), der aabner den finsk-ugriske Sprogvidenskab. Den første, der, saa mangelfuldt end hans Materiale var, med genialt Blik har opstillet en systematisk Inddeling af de finsk-

ugriske Sprog, er Rask, og hans Inddeling er i Hovedsagen fulgt af senere Forskere, f. Ex. Castrén, selv om der er Punkter (f. Ex. Lappiskens Stilling), med Hensyn til hvilke Meningerne endnu stedse er delte. Det er ikke muligt her at dvæle ved den vidtløftige Speciallitteratur vedrörende disse Sprog, hvoraf en stor Del tilmed er offentliggjort i forskellige Tidsskrifter paa Finsk eller Ungarsk. Som almentilgængelige Arbejder skal blot fremhæves: J. Szinnyei, »Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft« (Leipzig 1910), en historisk-sammenlignende Fremstilling af denne Videnskabs hidtil vundne Resultater; E. N. Setälä, »Om de finsk-ugriska språken« (i »Språkvetenskapliga Sällskapets i Uppsala förhandlingar« = »Uppsala Universitets Årsskrift« 1888), en mere indgaaende Udsigt end den her givne over Inddelingen af og Forholdet imellem disse Sprog. Et Sprogkort over dem findes i 1ste Bd. af »Journal de la Société finno-ougrienne« (Helsingfors 1886). Sml. endvidere O. Donner, »Öfversikt af den Finsk Ugriska språkforskningens historia« (Helsingfors 1872) og de aarlige Beretninger dels i den nævnte »Journal«, dels i Tidsskriftet »Finnisch-ugrische Forschungen« (smst. fra 1901 af).

Som typisk Exempel paa Bygningen af de finsk-ugriske Sprog kan tjene Finsk.

Det finske Sprog er overordentlig vokalrigt og forholdsvis fattigt paa Konsonanter. Dets Lydbetegnelse og Retskrivning er i höj Grad konsekvente og simple; det samme Tegn udtales altid paa samme Maade, og den samme Lyd betegnes altid med samme Tegn. Der skelnes meget nöje mellem korte og lange Vokaler; de sidste betegnes i Skriften ved Fordobling, som *aa* (ɔ: langt ā), *ää*, *ii*, *uu*, hvorimod enhver enkeltskreven Vokal er kort. Ved Siden deraf forekommer en Mængde forskellige Diftonger, f. Ex. *ai*, *ei*, *äi*, *au*, *äy*, o. s. v., og *ie*, *uo*, *yö*. Meget karakteristisk

er den strenge Adskillelse af Vokalerne (undtagen *e* og *i*) i to Rækker: de dybe *a*, *o*, *u*, og de höje *ä*, *ö*, *y*. Herpaa grunder sig den saakaldte Vokalharmoni, der vistnok oprindelig har været tilstede i alle de finsk-ugriske Sprog, selv om f. Ex. Lappisk og flere andre af dem efterhaanden helt eller delvis har opgivet den: har den förste Stavelse (Rodstavelsen) i et Ord dyb Vokal, maa alle andre Vokaler i samme Ord være dybe, har den en höj Vokal, maa ogsaa de andre være höje. Alle Endelser, der indeholder en anden Vokal end *e* eller *i*, kan altsaa fremtræde i dobbelt Form, f. Ex. *kuolemattomuudellansa*, ved sin Udødelighed, *täytymättömyydellänsä*, ved sin Umættelighed. — Af Konsonanter har Sproget kun *p*, *t*, *k*, *s*, *h*, *j*, *v*, *m*, *n*, *r*, *l*, og inde i Ordet (*ts*, *ng* som i dansk »længe« og) *d*, der dog i Folkesproget altid er erstattet paa forskellig Maade, hvad der afgiver et af de vigtigste Skelnemærker mellem Dialekterne. Ogsaa med Hensyn til Konsonanterne skelnes nöje mellem korte (enkelte) og lange (dobbelte). Intet finsk Ord kan begynde med mere end een Konsonant, og naar der fra fremmede Sprog optages Ord, begyndende med flere Konsonanter, beholdes kun den sidste af disse (undtagen i de af Svensk eller Russisk stærkest paavirkede Dialekter), f. Ex. *tuoli*, Stol, *ruuvi*, Skrue, sv. *skruv*. Ogsaa inde i Ordet er Forbindelser af mere end to Konsonanter meget sjældne, som *kerskata*, prale, og i Udlyd kan overhovedet kun visse Konsonanter forekomme (*n*, *s*, *t* og en ejendommelig, i Skriften ikke særlig betegnet »Slutningsaspiration«, sjælden *r*, *l*) og da altid kun een enkelt, hvorimod det aldeles overvejende Antal Ord ender med Vokal. — Trykaccenten er ufravigelig bunden til den förste Stavelse, hvorhos regelmæssig den 3., 5. o. s. v. Stavelse, for saa vidt det ikke er den sidste i Ordet, har et svagere Bitryk, f. Ex. *kă"-lĕ-vă'-lă*. Ejendommeligt er det metriske Princip i de

gamle, oprindelig kun paa Sangforedrag beregnede Folkedigte (*runot*). Det af 4 Trokæer bestaaende Vers er nemlig, bortset fra den første Stavelse i Verset, der altid er ligegyldig, bygget efter de betonede Stavelsers Kvantitet: en lang betonet Stavelse kan regelmæssig kun bruges som stærk (Arsis), en kort som svag (Thesis); alle ubetonede Stavelser er ligegyldige, f. Ex. *Arve|lee, a|jatte|levi, Pitkin|päätän|sä pi|tävi.* I nyere Kunstpoesi vilde en streng Gennemførelse af dette Princip navnlig for de korte Stavelsers Vedkommende blive unaturlig; her følges væsentlig kun Accenten, og Hensynet til Kvantiteten er underordnet, om end i forskellig Grad hos forskellige Forfattere og i forskellige Versarter.

Al Afledning og Böjning foregaar ved Endelser, aldrig ved Forstavelser, og selv Sammensætning med Partikler, der spiller saa stor Rolle i de indoeuropæiske Sprog, er oprindelig fremmed for Finsk. Böjningsendelserne er i alle Tilfælde væsentlig de samme; Forskelligheder fremkommer kun ved de Forandringer, der ifølge specielle Lydlove kan indtræde i Stammen eller ved Endelsernes Forbindelse med denne. Karakteristisk er især de forskellige Former (Trin), »stærk« og »svag«, hvorunder de lukkede Konsonanter i Indlyd optræder, alt efter som den Stavelse, de begynder, er aaben eller lukket (med kort Vokal), f. Ex. *tupa* (Stue), *tupana*, *tupaan*, men *tuvan*, *tuvat*, *tuvassa*; *vika* (Fejl), *vian*; *hätä* (Nød), *hädän*, o. s. v. Ogsaa dette Fænomen, der foruden i Finsk og de fleste andre østersøfinske Sprog, kun er gennemført i Lappisk, synes, efter forskellige spredte Spor at dömme, at maatte antages for engang at have været fælles for de finsk-ugriske Sprog og at have beroet paa en Forskel i Betoning.

Der existerer ingen som helst Forskel m. H. t. Kön; selv f. Ex. Pronominet *hän* betyder baade han og hun (den tilsyneladende Lighed mellem disse og det finske

Pronomen er ganske tilfældig). I Deklinationen møder vi, ved Siden af Nominativ, der ingen særlig Endelse har, et stort Antal Kasus (15), idet meget af, hvad der i de almindeligt kendte Sprog omskrives ved Hjælp af Præpositioner, her udtrykkes blot ved Kasusformer, f. Ex. *talo* Gaard, Genetiv (hvormed i Sing. den oprindelige Objektkasus [paa *m*] er faldet sammen) *talon* Gaardens, Partitiv *taloa* (noget af) Gaard, Essiv *talona* som, i Egenskab af Gaard, Translativ *taloksi* (blive) til en Gaard, Inessiv *talossa* i Gaarden, Elativ *talosta* ud af Gaarden, Illativ *talohon*, *taloon* ind i Gaarden, Adessiv *talolla* ved Gaarden, Ablativ *talolta* fra Gaarden, Allativ *talolle* hen til Gaarden, o. s. v. (en Del af disse Kasusnavne er dannede af Rask). Nominativ Flertal har overalt Mærket *-t*, som *talot* Gaardene; for øvrigt er Endelserne gennemgaaende de samme som i Enkelttal, blot med Indskydelse af *i* (*j*) efter Ordets Stamme, som *taloja* (nogle) Gaarde, *taloissa* i Gaardene, *taloista* ud af Gaardene, *taloihin* ind i Gaardene, o. s. v. Hertil kan atter föjes pronominale Tillæg, som *talonsa* hans Gaard, *talossani* i min Gaard, *taloistamme* ud af vore Gaarde, o. s. v. Ved Siden af Kasusdannelsen forekommer ogsaa en Række Forholdsord, hvilke, i det mindste for den allerstörste Del, selv er forskellige Böjningsformer af oprindelig selvstændige Ord og i Reglen sættes efter det styrede Ord, altsaa er Postpositioner, ikke Præpositioner, f. Ex. *talon edessä* foran Gaarden, *talon edestä* fra foran Gaarden, *talon eteen* hen foran Gaarden (*edessäni*, *edessänsä* foran mig, ham; af en Nominalstamme *ete-* hvad der er foran).

Inden for Verbalböjningen er Antallet af Tider og Maader ikke synderlig stort. Derimod er der stor Rigdom paa den ene Side paa nominale, infinitiviske og participiale Dannelser, der kan böjes gennem forskellige Kasus og ofte svarer til en hel Sætning i andre Sprog, f. Ex.

tullessansa idet han kom(mer), *tultuani* efter at jeg var kommen, paa den anden Side paa Afledninger, der udtrykker forskellige Nuancer i Begrebet, f. Ex. *istun* jeg sidder, sætter mig, *istuilen*, *istuskelen* sidder, sætter mig flere Gange, *istahdan* sætter mig et Öjeblik, *istahtelen* sætter mig oftere et Öjeblik ad Gangen, *istutan* jeg lader (en anden) sætte sig, sætter, planter, *istututan* lader plante, o. s. v. Ejendommelig er den Maade, hvorpaa Nægtelsen udtrykkes, idet det er Nægtelsesordet, der böjes med Personendelser, medens selve Verbet i saa Henseende bliver uforandret, f. Ex. *tulen* jeg kommer, *tulet* du kommer, *tulee* han, hun kommer, o. s. v., men *en tule* jeg kommer ikke, *et tule* du kommer ikke, *ei tule* han kommer ikke, o. s. v.

Det finske Sprog indtager saavel ved sin rige Udvikling som i historisk Henseende ved sin aabenbart meget oprindelige Form den mest fremragende Plads indenfor de finsk-ugriske Sprog; som Kultursprog kan blandt disse kun Magyarisk göre det Rangen stridig. De ældste finske Sprogmindesmærker gaar vel ikke længere tilbage end til det 16de Aarh.; men vi har andre Midler til tilnærmelsesvis at danne os en Forestilling om dets ældre Historie, nemlig dels Sammenligninger med Søstersprogene, dels de talrige Laaneord, som er optagne fra forskellige kendte indoeuropæiske Sprog, med hvilke Finnerne i Tidernes Løb er komne i Beröring, og for hvilke der for øvrigt atter herfra kan hentes vigtige Oplysninger. Ved den Form, hvori ældgamle Laaneord af denne Art endnu den Dag i Dag er bevarede i Finsk (og dettes nærmeste Søstersprog), vidner de om, hvor lidet Sproget i mindst et Par Tusinde Aar maa have forandret sig. Af særlig Vigtighed i saa Henseende er — foruden de tidligere nævnte gamle iranske Laaneord, som f. Ex. det for alle finsk-ugriske Sprog fælles Ord for hundrede, finsk *sata*

af gl. iransk *satam*, sanskrit *śatam* — først en Mængde Ord af litausk-lettisk Oprindelse, der maa være optagne allerede för vor Tidsregnings Begyndelse eller senest umiddelbart derefter, paa en Tid, da Finnerne endnu ikke kan have sat sig fast i Finland, men væsentlig har boet syd(øst)ligere, i nær Forbindelse med deres nærmeste Stammefrænder (Ester, Vepser o. s. v.), f. Ex. *paimen* Hyrde af lit. *pëmů*, *pëmen-* (der forudsætter ældre *paimen-* = græsk *poimēn*), *kirves* Øxe af lit. *kirvis*, *silta* Bro af lit. *tiltas*, med senere Overgang paa Finsk af ældre *t* til *s* foran *i*, *tuohi* Birkebark af lit. *toszis*, optaget paa en Tid, da Finsk endnu har haft Lyden *š* (*sch*, *sz*), der senere er blevet til *h*, o. s. fr. (Vilh. Thomsen, »Beröringer mellem de finske og de baltiske [litauisk-lettiske] Sprog«, Kbhvn. 1890). Af ikke mindre Vigtighed er en i talrige Laaneord repræsenteret Paavirkning fra meget gamle nordisk-gotiske Sprogformer, hvilken maa have fundet Sted i de förste Aarhundreder af vor Tidsregning under lignende Forhold som det foregaaende Fænomen; Exempler paa Ord af denne Art er *hartiot* Skuldre = oldnordisk *herðar* (der forudsætter ældre *harðioz*), *kaunis* smuk = gotisk (4. Aarh.) *skauns* (for ældre *skauniz*), *ansas* Bjælke = got. *ans*, oldnordisk *áss* (for ældre *ansaz*), o. m. a. (Vilh. Thomsen, »Den got. sprogklasses indflydelse på den finske«, Kbhvn. 1869 [paany optrykt i det følgende]; paa Tysk: »Über den einfluss der german. sprachen auf die finnisch-lappischen«, Halle 1870; efterfulgt af mange mere eller mindre vellykkede Enkeltbidrag eller videre Udviklinger, navnlig af finske Forskere. Jf. E. N. Setälä, »Bibliograph. verzeichnis der in der literatur behandelten älteren german. bestandteile in den ostseefinnischen sprachen«, i Finnisch-ugr. Forschungen 13, 1913, s. 345 ff.). Först senere begynder en slavisk (russisk) Sprogform at göre sin Indflydelse gældende, hvilken indenfor de i Rusland

hjemmehørende finske Dialekter eller overhovedet finsk-ugriske Sprog efterhaanden har naaet et uhyre stort Omfang (J. J. Mikkola, »Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen sprachen«, i Mémoires de la Société Finno-ougrienne 8, Helsingfors 1894). Som en senere Fortsættelse af den förstnævnte gotisk-nordiske Paavirkning fremtræder endelig en stærk, væsentlig kun i Finsk i Finland og tildels i Estisk paaviselig Indflydelse fra Nordisk (Svensk), som staar i nær Forbindelse med de svenske Bosættelser paa Finlands Kyster og Landets politiske Tilknytning til Sverige. Begyndende vel omtrent i Løbet af Vikingetiden, har denne Indflydelse været fortsat helt ned til de nyere Tider, og navnlig i de vestligste Dialekter, f. Ex. i og ved Åbo, har den naaet et overordentlig stort Omfang, medens den i de Øst for Finland hjemmehørende østersøfinske Sprog fremtræder svagere og svagere, og længst mod Øst (Vepsisk) ganske mangler. Exempler paa ældre Laan af denne Art er *sunnuntai* Söndag, *maanantai* Mandag, *lauvantai* Lördag af gamle Former *sunnudagr*, *mānadagr*, *laugardagr*; *kaupunki* By af gl. svensk *kaupungr* (gutnisk), nu *köping*; *leikki* Leg af gl. *leikr*.

DEN GOTISKE SPROGKLASSES INDFLYDELSE PÅ DEN FINSKE

EN SPROGHISTORISK UNDERSØGELSE 1869

Afhandling for den filosofiske doctorgrad, forsvaret 23. Marts 1869.

Tysk oversættelse: Ueber den einfluss der germanischen sprachen auf die finnisch-lappischen. Eine sprachgeschichtliche untersuchung. Aus dem dänischen übersetzt von E. Sievers und vom verfasser durchgesehen. Halle 1870. 188 s. 8vo.

Afhandlingen er her trykt med de i den tyske udgave optagne tilföjelser. De meget få andre tilföjelser er satte i klammer [ ]. Alle henvisninger til selve afhandlingen refererer sig, når ikke andet er angivet, til originaludgavens i marginen anførte sidetal. Angående forklaring af afkortelser og danske kunstord se slutningen af afhandlingen.

INDLEDNING 1

I

DEN FINSKE SPROGFAMILIE OG DENS FORHOLD TIL DEN JAPHETISKE ÆT; BERØRINGER MELLEM DE GOTISKE OG DE FINSKE SPROG; TIDLIGERE ARBEJDER HEROM

Den finske sprogklasse er det nordvestligste led af den i videre betydning såkaldte finske eller finsk-ungarske sprogfamilie (eller måské rettere sprogæt), der strækker sig fra hinsides Uralbjergene over den nordlige del af Rusland og de tilstødende lande, med en enkeltstående sidegren i Ungarn[1]). Af de fleste lærde stilles denne sprogfamilie atter sammen med flere andre, navnlig den samojediske, tatariske, mongolske og tungusiske, til én stor æt, den ural-altaiske (turanske); imidlertid kan disses slægtskab ingenlunde betragtes som en afgjort kendsgerning, men i det höjeste som noget mere eller mindre sandsynligt; ti de strengere beviser mangle endnu og ville ikke kunne leveres, förend hver enkelt af de nævnte familier er bleven nöjere undersøgt i sproghistorisk henseende indenfor sit snævrere område. Der har derfor

[1]) Angående denne sprogfamilies videre inddeling henviser jeg navnlig til Rask, Samlede Afhandlinger I (Kbh. 1834), s. 28 ff. Castrén, Ethnologische Vorlesungen üb. die altaischen Völker = Nord. Reisen und Forschungen IV (St. Petersburg 1857), s. 68 ff. Max Müller, Lectures on the Science of Language, I ser., 2d edit , s. 316 ff. (tysk bearbejdelse s. 267 ff.) og i Bunsens Outlines of the Philosophy of Universal History I, s. 274 ff. Forf. i Tidskrift for Philologi og Pædagogik VII (Kbh. 1867), s. 153 f. [Jf. her foran s. 35 ff.]

også været dem, som have negtet eller betvivlet rigtigheden heraf og til gengæld have villet sætte de finske sprog nærmere ved de japhetiske. Vel kan man naturligvis ikke på forhånd negte muligheden af et grundslægtskab imellem dem; men uligheden i sprogbygningen er dog så
2 overvejende, at en nærmere forbindelse ad denne kant turde være mindre sandsynlig, og i ethvert tilfælde er en sådan for öjeblikket lige så ubevislig, så længe det endnu ikke er lykkedes at føre de finske sprog tilbage til en ældre form, fra hvilken sammenligningen kunde gå ud. Som exempler på ordligheder, der muligvis kunde tyde på et stammeslægtskab med de japhetiske sprog, vil jeg således anføre finsk *kuulen* jeg hører, lappisk *gulam*, mordvinsk *kul'an*, čeremisisk *kolam*, syrjænsk *kyla*, ostjakkisk *xūdem*[1]), *kūdlem*, vogulsk *kulēm*, ungarsk *hall* (3. pers.); roden synes her at være *kul-* eller *kūl-*, der minder om den fælles-japhetiske rod *kru* (skr. √ *çru*, oldslav. *slovą*, litauisk *klausaũ*, gr. κλύω, lat. *cluo*); fremdeles finsk *nimi* navn, lap. *nabma*, *namma*[2]), mordv. *lem*, čer. *lim*, *lym*, syrj. *nim*, ostj. *nem*, vog. *näm*, ung. *név* jf. japhet. og skr. *nāman-* (oldslav. *imę* for **nimę*?, o. s. v.); f. *vesi* (stamme *ved-* eller *vet-*) vand, mordv. *ved*, čer. *vit*, *vyt*, syrj. *va*, vog. *vit*, ung. *víz* jf. de forskellige japhetiske afledninger af en rod *vad* eller *ud* (f. ex. skr. *uda-m*, *udan*, oldslav. *voda*, o. s. v.); f. *mesi* (st. *med-* eller *met-*) honning, mordv. *med*, čer. *my*, syrj. *ma*, ostj. *mag*, vog. *mau*, ung. *méz* jf. japh. og skr. *madhu* (gr. μέθυ, oldsl. *medŭ*, o. s. v.), og sål. m. fl.

Men selv om man nu virkelig i disse og lignende ord vilde se minder om et grundslægtskab, så gives der dog ved siden deraf en stor masse ordligheder, der umulig kunne forklares på denne måde, men som dels ved deres

[1]) I ord af de finske og tatariske sprog betegner jeg ved *x* altid lyden χ, ch.

[2]) Her ere *a*-erne senere opståede efter særlige lappiske overgangslove.

form, dels ved deres ringere udbredelse eller aldeles isolerede forekomst mere eller mindre tydeligt vise sig at skyldes lån fra de japhetiske sprog, meget sjeldnere, som det synes, omvendt. Ja, at det end ikke var utænkeligt, at selv adskillige af de ovenfor antydede ord kunne være at betragte på denne måde, kan ses af sådanne ord som f. ex. de finske sprogs benævnelser på 'hundrede': finsk *sata*, lap. *čuötte*, mokša-mordv. *śada*, ersa-mordv. *śado*, 3 čer. *šydö*, *šyde*, syrj. *śo*, votj. *śu*, ostj. *sōt*, *sāt*, vog. *sat*, ung. *száz*. Her synes *s*-lyden tydelig at vise, at ordet ikke kan skyldes et oprindeligt slægtskab med de japhetiske sprog, i hvilke grundformen er **kanta-m*, men må være optaget (enten) fra et arisk (indisk-persisk) (eller et slavisk-litauisk [?]) sprog, da kun disse forandre et opr. *k* til en *s*-lyd, jf. skr. og oldbaktr. (zend) *çata-*, nypers. *sad*, digor.-ossetisk *sade*, *sæde*, oldsl. *sŭto*. Men på den anden side vidner den store udbredelse om, at lånet er overordentlig gammelt og måské allerede har tilhørt det fælles grundsprog, såfremt man ikke vil antage, hvad der dog på grund af den nöje overensstemmelse neppe er sandsynligt, at vi her have parallele lån ligesom f. ex. ved navnet for 'tusinde'; thi medens ung. *ezer*, vog. *sater*, ostj. *t'aras*, *t'ores* (*t* = opr. *s*), votj. og syrj. *śurs* synes lånte fra et arisk sprog (jf. skr. *sahasra*, oldbaktr. *hazaŋhra*, nypers. *hazār*), ere finsk *tuhat* (*tuhanti*), lap. *duhat*, mordv. *t'ožän*, čer. *tišem* (syrj. *tīsaća*) optagne -- og det neppe engang på et fælles trin — fra lit. *túkstantis*, bortset fra syrj. ikke fra oldsl. *tysąšta*, russ. тысяча *týśača* (i intet af sprogene fra gotisk).

Blandt disse låneord findes der, som man allerede af de anførte exempler kan slutte, en stor mangfoldighed efter den forskellige oprindelse eller alder og deraf følgende udbredelse. Ser man bort fra den her antydede mulighed af en ældgammel japhetisk indflydelse, vil man

først og fremmest, som naturligt er, i alle de finske sprog uden undtagelse finde en stærkere eller svagere, for störste delen indbyrdes uafhængig påvirkning fra slavisk, tildels også litauisk side. De ikke talrige ariske bestanddele træffes næsten kun i de østligere sprog og ungarsk. Derimod frembyde de, der ere rykkede længst frem mod vest, nemlig den finske klasse og ungarsk, mangfoldige minder om beröringer med de gotiske sprog i ældre og yngre tider, som aldeles mangle i de østligere. For ungarskens vedkommende er kilden at søge i tysk, for den finske klasses må man derimod fortrinsvis vænte at finde den i de nordiske sprog. Ligesom disse to strömninger altså have virket aldeles uafhængige af hinanden, således
4 vil det også være rigtigst at undersøge det ene af phænomenerne uden hensyn til det andet, og jeg betænker mig derfor ikke på at indskrænke emnet for de følgende blade til en undersøgelse af den påvirkning, som den finske sprogklasse navnlig i ældre tider har modtaget af den gotiske.

Vi begynde med en oversigt over de vigtigste tidligere arbejder, der beröre dette emne, og må da, med forbigåelse af ældre, nu aldeles betydningsløse tilløb, først nævne Sverigs store sproglærde fra forrige århundrede, Joh. Ihre. Der er navnlig to steder i hans værker, som angå os her. Det første er i Glossarium Suiogothicum (Upsala 1769) I, procem. s. XL f., hvor han opregner endel ord, som finsk har tilfælles med Vulfilas sprog, oldnordisk eller svenske sprogarter; han antager, at disse skyldes en gensidig påvirkning, men at den störste del af ordene dog har sin kilde i finsk og hidrörer fra den tid, da Finnerne skulde have bot i Skandinavien. I sin fortale til Lindahls & Öhrlings Lexicon lapponicum (Stockholm 1780) s. VIII ff. gennemgår han dernæst adskillige ord, om hvilke han mener, at de fra lappisk og

finsk ere optagne i svensk, især fordi de ikke findes i de tyske sprog, eller fordi man har flere udtryk for de samme begreber, f. ex. stor, varg, hærdar, hægoma, o. fl.; også i stednavne i Skandinavien tror han at der findes mange spor af finsk og lappisk. De fleste af de ord, han anfører, have imidlertid siden hans tid fundet deres forklaring på anden måde eller stå på finsk eller lappisk endnu mindre forklarlige end på svensk.

Fra ham gå vi over til Rask, der med sædvanlig lærdom og skarpsindighed på flere steder har samlet et ikke ubetydeligt stof med hensyn til det foreliggende emne, dog uden nöjere at undersøge det og vistnok også med for stor tilböjelighed til at antage lån fra finsk. Når han således i sit prisskrift: Om det gamle Nordiske eller Isl. Sprogs Oprindelse (Kbhvn. 1818) s. 104 ff.[1]) opregner endel »Tilfælde, hvor de finniske Sprog synes at indeholde Kilden til nordiske Ord, eller hvor det i det mindste kunde omtvistes«, da er det vistnok de færreste, om hvilke man endog blot kan sige det sidste; ved andre er overensstemmelsen tvivlsom eller fremkommer først på anden hånd. Det samme gælder også om den følgende fortegnelse over lappiske ord (s. 108 ff.) og i endnu höjere grad om de s. 106 anførte »ligheder med de gamle sprog«. Således kan finsk *muutan* jeg bytter, forandrer, en causativdannelse af *muu* anden, ikke have noget at göre med lat. *muto,* der kommer af *moveo*, ej heller f. *panen* jeg sætter med lat. *pono*, en sammentrækning for **po-sino*; f. *siemen* frø er optaget fra lit. *sė̃mens* (flt.), jf. oldslav. *sěmę*, russ. сѣмя *sěmja*, stamme *sěmen-*; f. *paimen* hyrde af lit. *pėmů̃*, st. *pėmen-*, ældre **paimen-*, og de kunne

[1]) En noget udførligere sammenligning af finske og nordiske ord findes i hans håndskrift no. 46 på det store kgl. bibl. Med det samme vil jeg bemærke, at de »Eksempler på Ord, Finnerne have optaget af Nordboerne«, hvilke han anfører i sin afhandling s. 107 (efter Gyármathi), ikke, som det kunde synes, ere finske, men svensk-lappiske eller efter Rasks sprogbrug »laplandske«.

altså kun middelbart sammenlignes med lat. *semen* og gr. ποιμήν.

Den første og hidtil den eneste gang, der er forsøgt på en i det enkelte gående sproglig undersøgelse af spörsmålet, er i en afhandling af F. Dietrich (professor i Marburg): Zeugnisse eines vorhistorischen standes des schwedischen und einer gothischen ‚gestalt des altnordischen aus dem lappischen und finnischen[1]). Som hovedudbytte opstiller forf. den i det væsentlige vistnok rigtige sætning, at »lappisk må regnes blandt de ældste kilder til kundskab om germanisk overhovedet, idet her findes lån fra svensk, ikke blot i dettes nuværende skikkelse, men også fra en tidligere, der er ældre end dets ældste love, og som stemmer med almindeligt oldnordisk; men ved siden deraf viser der sig endvidere lån fra en sprogform, der må være gået forud for den ældste, eddasproget, således som den ellers kun foreligger i gotisk.« Med al anerkendelse af dette arbejdes store fortjenester, kan man dog ikke negte, at det, selv uden hensyn til mindre rigtige enkeltheder, lider af adskillige mangler. Den værste
6 er den, at stoffet, især for lappiskens vedkommende, gennemgående er så slet og upålideligt; her har nemlig forf.s eneste kilde været Lindahls & Öhrlings ordbog, der ikke blot slutter sig til den mest forvanskede sprogart, men også i sig selv, som allerede Rask (Saml. Afh. II, s. 337) har gjort opmærksom på, er meget ukritisk og skødesløst udarbejdet[2]). Endvidere er det at beklage, at der trods titelen så godt som intet hensyn er taget til finsk, hvor navnlig de ældste lån for største delen foreligge i en mere gennemsigtig og oprindelig form; dette i forbindelse med mangelfuld indsigt i de ejendommelige lappiske

[1]) I A. Hoefers Zeitschr. für die Wissensch. der Sprache III (1851), s. 32 ff.

[2]) Den samme uheldige kilde for det lappiske ligger også til grund ved de strax nedenfor anførte tyske værker.

lydovergange har f. ex. gjort det umuligt for forf. nöjere at behandle det vigtige spörsmål om endelserne i de lånte ord. — Uden betydning er en tidligere afhandling af samme forf.: Deutsches aus dem lappischen[1]); den fortaber sig i usikkre og vidtsvævende slutninger, der næsten alle styrte sammen på grund af stoffets upålidelighed.

Af andre tyske lærde, hos hvem bidrag kunne findes, må navnlig fremhæves J. Grimm (i Geschichte der deutschen sprache på mange steder, i enkelte afhandlinger såsom Ueber das finnische epos[2]) og Ueber finnische wörter[3]), o. fl. st.), ligesom også L. Diefenbachs Vergleichendes Wörterbuch der gothischen Sprache indeholder et med stor flid og skarpsindighed samlet, men uoverskueligt og kun lidet sigtet chaos af hidhenhørende stof. De synes begge, men især Grimm, at antage påvirkningen for gensidig[4]); ved siden deraf hersker der imidlertid også hos dem begge en ikke ringe uklarhed i den hyppige antagelse af et oprindeligt stammeslægtskab, og det ikke blot ved fjernereliggende og ofte meget usikkre sammenligninger, men undertiden også ved så tydelige ord som (hos 7
Grimm) finsk *multa* muld, *kulta* guld, *akana* avne, o. fl.[5]).

Endnu skal jeg blot nævne et par afhandlinger, der mere betragte sagen fra den culturhistoriske end fra den sproglige side. P. A. Munch: Om Finlands Nationalitet og dens Forhold til den svenske[6]) er en populær betragtning med et væsentlig politisk formål, foranlediget ved krigen mellem Rusland og Vestmagterne. Idet han, på en måské ikke altid ganske fordomsfri måde, vil på-

[1]) I Haupts Zeitschr. f. deutsches alterthum VII (1849), s. 177 ff.
[2]) I Hoefers anf. tidsskr. I (1846), s. 18 ff.
[3]) I Bericht üb. d. Verhandl. der k. Preuss. Akad. 1847, s. 175.
[4]) Grimm siger endog et sted (Hoefer I, s. 19): »Der nordischen mundart scheinen aber alle solche ausdrücke aus dem finnischen zugeführt, die sie mit den übrigen Deutschen nicht gemein hat.« (!)
[5]) Jf. også Gabelentz & Loebe: Ulfilas II, 2 (Grammatik), s. 4.
[6]) I Norskt Maanedsskrift, udg. af P. A. Munch, I (1856), s. 1—39.

vise, at Finland har fået al sin cultur fra Sverig, henter han også vidnesbyrd herom fra sproglige lån. Med hensyn til dette punkt har forfatterens skarpe og klare blik i hovedsagen utvivlsomt sét det rette (s. 26[2]); men de enkeltheder, der anføres, ere ikke af stor betydning og vidne kun altfor ofte om, at han befinder sig på en jordbund, hvor han ikke er ganske hjemme[1]).

J. A. Lindström: Om den keltisk-germaniska kulturens inverkan på Finska folket (Tavastehus 1859) indeholder vel adskilligt nyt og rigtigt, men lider ved siden deraf af en så gennemgående mangel på kritik i enkelthederne
8 og forvirring i hele behandlingsmåden, at dette arbejde ingen væsentlig betydning kan have.

Endelig har A. Ahlqvist (prof. i Helsingfors) skrevet en afhandling: Om Finska språkets kulturord. Ett linguistiskt bidrag till Finnarnes äldsta kulturhistoria[2]). Hvad man mest kan indvende imod denne, er en altfor stor dristighed i sammenstillinger og de deraf uddragne culturhistoriske slutninger. Afhandlingen vakte derfor også strax ved sin fremkomst endel modstand, der lagde sig for dagen i forskellige mer eller mindre videnskabelige udtalelser[3]).

[1]) Som bevis på denne påstand skal jeg tillade mig at anføre et slående exempel, så meget mere, som det ved første öjekast kunde synes at indeholde noget meget rimeligt. S. 4 opstiller forf. en ny forklaring af ordet *Suomi* (Finland, ikke »*Suome*«), idet han mener, at det »måské betegner »det bjergrige«, da ordet *suomus* betegner »fjeld« og *suomuinen* »fjeldrig««. Men *suomus* betyder ikke andet end skæl og *suomuinen* skællet. Forf. må altså i en finsk-svensk ordbog have forvexlet de to svenske ord *fjäll* squama og *fjell* mons, som man nu i almindelighed skriver dem. — Det uholdbare i forf.s mere geniale end for Finnernes tænksomhed smigrende forsøg på at identificere de to ord *lukea* læse og *lukita* låse, lukke ved en formént sammenblanding af de to forskellige svenske ord *läsa* viser sig strax, når man véd, at det første er gennemgående i alle de finske sprog med grundbetydningen tælle, regne og altså oprindeligt, medens det sidste er ejendommeligt for finsk og naturligvis lånt fra de nordiske sprog.

[2]) I tidsskriftet Suomi, toinen jakso (ɔ: 2den række), VI (1866), s. 67—114. Det er dog kun første del. [Det hele er senere udkommet samlet under titelen: De vestfinska språkens kulturord, Helsingfors 1871. Tysk udgave: Die Kulturwörter der westfinnischen Sprachen, smst. 1875.]

[3]) F. ex. af D. E. D. Europæus i Finlands allm. tidning, 1867, No. 128—132, og i Kirjallinen Kuukauslehti (ɔ: Literært månedsskrift), 1867, No. 5. Imidlertid blive også her efter min overbevisning mange uvedkommende ting slåede sammen. Den samme lærde har også ellers leveret mindre bidrag til vort emne, men næsten kun i lidet tilgængelige avisartikler.

Vort emne har således ingenlunde savnet behandling; ofte er det blevet fremhævet, hvor vigtigt det er for de på ældre mindesmærker så fattige finske folks sprog- og culturhistorie, og i hvor höj grad det tjener til at belyse de gotiske, særlig de nordiske sprogs ældre skikkelse. Desuagtet kan dog det, der hidtil er fremkommet derom, langt fra betragtes som udtömmende, og jeg håber derfor, at det følgende forsøg på en strengere, rent sproglig undersøgelse af spörsmålet, bygget på et, som jeg tror, i det hele pålideligt materiale, må kunne have nogen betydning især i sproghistorisk henseende og tillige som et bidrag til fremtidige culturhistoriske granskninger. — Da vi derunder ville komme til at sysselsætte os med endel folk og sprog, som måské tör antages at være mindre kendte af de fleste læsere, vil det være rigtigst at forudskikke en kort oversigt over hele den finske folkeklasse og nogle bemærkninger om de nødvendigste sproglige forudsætninger.

II 9

DEN FINSKE FOLKEKLASSE. SVENSKERE I FINLAND OG ESTLAND

Som bekendt deles den finske folkeklasse i to stammer: den finske og den lappiske. Vi ville først betragte den sidste.

Lapperne[1]) ere et lidet talrigt folk i det höje norden. De bo nu for det første i den nordligste del af den skandinaviske halvø, nemlig i det norske landskab Finmarken og på enkelte steder syd derfor indtil Rörås, og i Sverig indtil Jemteland, men egentlig kun i de indre og höjereliggende egne; dernæst i Finland, hvor de dog mere og mere gå op i Finnerne og nu næsten blot forekomme

[1]) Det nyeste skrift om dem er J. Vahl: Lapperne og den lapske Mission (Kbhvn. 1866—67), et værk, hvori næsten alle ældre og yngre kilder ere benyttede med stor flid, i det philologiske dog ikke altid med den kritik, som man kunde ønske. Om hjælpemidler til sproget se nedenfor. [Mange senere arbejder.]

i det allernordligste indtil noget syd for Enareträsk; endelig træffes de i Rusland på forskellige strækninger af halvøen Kola. Omtrent disse samme egne indbefattedes i sagatiden under navnet Finnmörk, hvis indbyggere som bekendt allerede tidlig måtte betale skat til Norge[1]). At de i Finland tidligere, tildels endog i en ikke så meget fjern fortid, have strakt sig betydelig længere mod syd, deraf findes der i folkesagn og stednavne mange spor; hvorvidt de derimod i Skandinavien nogensinde have bot væsentlig sydligere end nu, er i höj grad tvivlsomt. I sagaerne kaldes de altid Finnar, ligesom Nordmændene endnu i almindelighed benævne dem Finner. Folket selv bruger derimod ligeså lidt dette som det senere fremkomne navn Lapper (af tvivlsom oprindelse), men kalder sig *Sabme*, i alm. flert. *Samek*, eller *Sabmelaš*, flt. *-lažak*, og landet *Same-ædnam*.

Den anden stamme, **Finnerne**, deler sig atter i to grene: den karelske og den jæmiske[2]). For störste delen ere disse nogenlunde tydeligt adskilte, men stå dog hinanden så nær, at det er vanskeligt at opstille aldeles bestemte og gennemgående sproglige skelnemærker; tildels synes det at komme af, at de på de fleste steder atter have indvirket paa hinanden. Navnlig gælder dette vistnok i Finland, hvor de to grene tidlig ere stødte sammen, förend forskellen mellem dem var så stor, som den nu er mellem yderpunkterne, og hvor de derfor have udjevnet sig noget mere end andre steder, så at det bliver muligt at tale om et finsk folk og sprog (*Suomi*, *Suomalaiset*), i hvis sprogarter de to grenes ejendommeligheder dog

[1]) Se P. A. Munch: Om Finmarkens politisk-commercielle Forhold til den norske Stat, i Ann. f. nord. Oldk. 1860, s. 336 ff.

[2]) For ikke at give særlige eller først senere opståede navne en for vid betydning, kunde man måské bedre kalde disse den nordlige og den sydlige eller, om man vil, bedst den østlige og den vestlige gren.

endnu mer eller mindre tydeligt kunne forfølges[1]). Når vi da ville gennemføre inddelingen, få vi omtrent følgende ordning.

Den karelske gren bor i det østlige Finland omtrent til en linie dragen mellem byerne Frederikshamn og Ny-Karleby, samt i de tilgrænsende dele af Rusland; til de sydligere gouvernementer Novgorod, Tver og Jaroslav ere de først flyttede efter freden i Stolbova. Sprogarterne kunne henføres til fire hovedgrupper: den russisk-karelske, der også strækker sig lidt ind i Finland, N. O. for Ladoga[2]); den olonetsiske ([»*Liygi*«], »*Livvin-kieli*«, i gouvern. Olónets, finsk Aunus), der synes at være noget påvirket af den anden gren; den finsk-karelske, der tales af Karelerne (f. *Karjalaiset*, oldn. *Kyrjalar*) i Finland og en del af Ingermanland; det er nærmest den, i hvilken de finske folkedigtninger ere udgivne; endelig sprogarten i det finske landskab Savolaks, der nærmer sig noget til den jæmiske gren.

Tidligere har denne gren imidlertid strakt sig endel videre. Til den hørte utvivlsomt indbyggerne af det berömte og af Nordboerne ofte besøgte og omtalte Bjarme- 11
land, sagaernes *Bjarmar*, Ottars *Beormas*; det er det samme navn, der i russiske krøniker og endnu den dag idag forekommer i formen Пермь *Perm'*, men som folkenavn rigtignok tilhørende en hel anden folkeklasse. I de russiske krøniker benævnes dette samme folk заволоческая чудь *zavołočeskaja čud'*, ɔ: Čuderne hinsides volok'en eller den store ubeboede skovstrækning[3]). Af deres sprog

[1]) Et ethnographisk kort over Finland giver f. ex. P. v. Koeppen, Finnland in ethnographischer Beziehung, i Mémoires de l'acad. imp. de St.-Pétbg. VI série, Sciences pol., hist., philol. VII (1848), s. 431 ff.

[2]) Denne sprogart foreligger næsten kun i en oversættelse af Matthæi evangelium, hvoraf Ahlqvist har besörget et optryk, ledsaget af bemærkninger om sproget, i tidsskriftet Suomi, 2den række, IV (1865), s. 1—112.

[3]) Jf. Castrén: Anmärkningar om Savolotschesskaja Tschud (i tidsskriftet Suomi VI, 1844, s. 1 ff. og i hans Nord. resor och forskningar V, s. 40 ff. = Nord. Reisen u. Forsch. V, s. 86 ff.), samt forskellige steder i de i Sjögren's Gesammelte Schriften I (St. Petersb. 1861) optagne afhandlinger.

er kun navnet for gud overleveret os i islandske sagaer i formen *Jómali*[1]); men dette i forbindelse med de bevarede stednavne angiver tilstrækkeligt deres nationalitet. Sin blomstringstid havde Bjarmernes rige omtrent fra det 8de til det 12te århundrede; fra den tid af begyndte Russerne at få magt over dem, hvilket havde til følge, at de efterhånden dels udvandrede, dels bleve udryddede eller blandede sig med det erobrende folk.

Til den samme gren hørte også Kvænerne (f. *Kainulaiset*, oldn. *Kvenir*)[2]). De nævnes allerede i det 8de århundrede som boende nord om og på begge sider af den botniske bugt, der også efter dem i kong Alfreds
12 Orosius kaldes *Cvensœ*. Da Nordmændene i det 9de årh. begyndte at befolke Jemteland og Helsingeland, bleve Kvænerne efterhånden trængte tilbage, og også på den finske side forsvinde de efter Koskinens mening omtrent ved samme tid; han antager det for sandsynligt, at de da ere gåede op i Lapperne, hvem de vel også lignede i levevis. At Nordmændene endnu den dag idag kalde Finlænderne Kvæner, forklares let deraf, at Kvænerne vare det første folk af den finske stamme, med hvilket de kom i beröring. Derimod have de svenske Lapper omvendt overført navnet på de nye indbyggere, idet de (efter Lindahl & Öhrling s. 114) ved *Kainolač* forstå en Svensker eller Nordmand.

[1]) Finsk *jumala*, lap. *jubmel*, *ibmel*, der, som Castrén har oplyst (se Finsk mytologi = Nord. res. och forskn. III, s. 12 ff.), kommer af stammen i det finske udso. *jumata*, larme, tordne, med afledningsendelsen *-la*, der betegner et sted; egentlig betyder det vel altså himmel, dernæst gud; det finske og estiske navn for himmel, *taivas*, er derimod lånt fra litauisk *dĕvas* gud. Syrjænerne, de nuværende beboere af en del af det gamle Bjarmeland, kalde gud *jen* (stamme *jenm-*), hvilket ikke, som Castrén antager, kan være beslægtet med *jumala*, men ligesom votj. *ilmar*, *inmar* er = finsk *ilma* luft (hvoraf *Ilmari* eller *Ilmarinen*, en af personerne i Kalevala, oprindelig luftens gud), lap. *albme* himmel. Sml. syrj. *sin* (st. *sinm-*) = finsk *silmä* öje, syrj. *kyn* = f. *kylmä* kold.

[2]) Sml. Rask: Saml. Afh. I, s. 357 ff. Castrén: Ethnolog. föreläsn. = Nord. res. och forskn. IV, s. 155 f. og især Y. Koskinen: Pohjanmaan asuttamisesta, i tidsskriftet Suomi XVII, 1857, s. 113 ff.

Den jæmiske gren er for det første i Finland repræsenteret af störste delen af befolkningen vest for den ovennævnte omtrentlige linie. De tilhøre her væsentlig to underafdelinger: Tavasterne (f. *Hämäläiset*, ent. *-läinen*, oldn. *Taf-eistar*) østligst og de egentlige Finner (f. *Suomalaiset*, ent. *-lainen*) vestligst. Disse sidste, der i russiske krøniker omtales under navnet Сумь *Sum'*, må vel være de tidligst indvandrede, ligesom det senere var dem, med hvem Svenskerne først kom i beröring og blandt hvem de først udbredte kristendommen og dermed deres herredömme; uden al tvivl have de også givet hele landet, betragtet som politisk énhed, dets finske navn *Suomi* eller bestemtere *Suomen-maa*, estisk *Sõme-mā*, votisk *Sõmē-mā*, livisk *Súomǫ-mō*, lappisk *Suoma-ædnam*[1]), og
fra deres sprogart er det finske (prosaiske) bogsprog (bi- 13
belsproget) udgået. Også Tavasterne omtales i russiske krøniker, nemlig under navnet Ямь *Jam'*, første gang ved

[1]) Hvad dette navn betyder, er meget omtvistet og usikkert. At det skulde komme af *suo* sump, er en forklaring, hvis umulighed allerede for længe siden er påvist, og som ikke mere bör gentages. Det er klart, at det er det samme ord som det lappiske navn *Sabme*, ejef. *Same* (sml. lap. *varre*, ef. *vare* bjerg, finsk *vuori*, østfinsk også *vaara*); men hvad det betyder, vover jeg ikke at afgöre. Jeg ser ikke andet, end at man må antage ét af to, enten at det er et gammelt fællesnavn for hele den finske folkeklasse, som tilfældigvis kun disse to folk have bevaret, eller at det ene folk har optaget eller arvet det fra det andet, og i dette tilfælde må da vel forretten tilhøre Lapperne som de tidligste beboere; det sidste er vel det sandsynligste. Er det et lignende hensyn, der har bevæget J. F. Kajaani til i sin Suomen Historia (ɔ: Finlands historie) I, 2den udg., Helsingfors 1866, s. 33 at fremsætte den gisning, at disse Sumer eller *Suomalaiset* kunde være opståede ved en blanding af *Hämäläiset* og Lapper? Mærkelig er overensstemmelsen med nordisk sprogbrug, idet sagaernes *Finnar* i regelen, som alt berört, betegner 1) Lapperne, indbyggerne af *Finnmörk* (og ligeså Ottars *Finnas* og vel også Tacitus's sydligere boende *Fenni*), men også er 2) = *Finnlendingar*, beboerne af *Finnland*, hvilket ikke har så vid udstrækning som nu, men tydeligt nok kun svarer til »det egentlige Finland«, medens alle de andre stammer, som ovenfor anført, have særlige navne; derfra er endelig senere den nuværende betydning udgået. Forøvrigt er oprindelsen til dette navn også aldeles usikker. At aflede det af oldn. *fen* dynd, mose, og deri se en bekræftelse på det finske navns afledning af *suo*, går allerede af sproglige grunde ikke an, da *e* i *fen* er opstået ved omlyd af *a* (got. *fani* πηλός), men egennavnet uden forandring kan forfølges tilbage til en tid, da *i*-omlyden endnu ikke var indtrådt. På en aflyd, som Zeuss (Die Deutschen und die Nachbarst. s. 272 **) vil, kan der næppe tænkes. Dertil kommer, at landet naturligvis har navn efter folket, ikke folket efter landet.

år 1042. Som J. A. Sjögren[1]) har vist, bode disse Jæmer imidlertid ej i Finland, men i Rusland SO. og Ø. for Ladoga, og bleve i det 12te årh. overvundne af Russerne; dog er der ingen grund til at antage, at de først dengang skulde være indvandrede i Finland.

Udenfor Finlands grænse findes der endnu höjst mærkelige folkeslag af denne gren. Begynde vi fra øst, må vi først nævne Vepserne eller Nord-Čuderne, et lille folk på omtrent 16,000 mennesker, der så at sige er blevet opdaget igen af Sjögren[2]). De bo i to grupper, en
14 nordligere langs Onegas sydvestlige kyst fra floden Svirs udløb af denne til op imod byen Petrozavodsk, og en sydligere ved de øvre forgreninger af Svirs biflod Ojat næsten indtil Bělozeros vestlige kyst. Russerne kalde dette folk Čuder, hvilket navn de også selv tildels have optaget; dog benævner den nordlige gruppe i almindelighed sit sprog *Lȳdin-* eller *Ljūdin-kēl* (af russ. люди *ljúdi*, folk?), den sydlige derimod *Vepsan-kēl*, hvilket må være det oprindelige navn og også bruges derom af Karelerne i Olonets. Uden at ville afgöre noget, tilföjer jeg, at man i dette har set det samme, som vi finde hos Nestor i formen Весь *Veś*, en på den tid langt talrigere og mere udbredt stamme, hvis eneste efterkommere nu dette lille folk skulde være; for nylig har i modsætning dertil D. E. D. Europæus søgt at vise, at navnet Veś tilhører et helt andet folk af den ugriske klasse, som tidligere skulde have bot i disse egne. Sproget er meget vig-

[1]) Über die älteren Wohnsitze der Jemen, i Sjögren's Gesamm. Schriften I, s. 461 ff. (= Mém. de l'acad. imp. de St. Pétb., VI série. Sc. pol., hist., philol. I, s. 263 ff.).

[2]) Anf. afh. s. 468 ff. (= 272 ff.). A. Ahlqvist: Muistelmia matkoilta Venäjällä (ɔ: Erindringer fra rejser i Rusland; Helsingfors 1859), s. 55 ff., 72 ff. E. Lönnrot: Om det nord-tschudiska språket, Helsingfors 1853. Ahlqvist: Anteckningar i nord-tschudiskan, i Acta soc. scient. fenn. VI, s. 49 ff. Ved prof. Lönnrots godhed har jeg desuden kunnet benytte enkelte håndskrevne optegnelser om sproget. Med hensyn til vort hovedemne må jeg desuagtet beklage, at kilderne til kundskab om dette sprogs ordforråd foreligge så ufuldstændig.

tigt, navnlig fordi det i flere henseender står på et ældre trin end nogen af de beslægtede sprogarter, og fordi det er en af de reneste sprogformer af den jæmiske gren.

Længere mod vest træffe vi i nogle landsbyer i det nordvestligste Ingermanland et andet, endnu mindre folk, Voterne eller Vatlænderne[1]); sig selv benævne de *Vadjalaiset*, Finnerne kalde dem *Vatjalaiset*, Russerne nu Čuder, i de gamle krøniker derimod Водь *Vod'*. I tidligere tider strakte de sig meget videre og vare måské de ældste beboere af i det mindste en stor del af Ingermanland, men ere efterhånden trængte mere og mere tilbage. Sproget er i flere henseender interessant, dog ikke så rent jæmisk eller så gammelt i sine former som Vepsernes.

Langt talrigere ere Esterne[2]), hvis sprog tales i to hovedsprogarter, den revalske af den største del af befolkningen i Estland og den nordligste del af Livland, og den dorpatske af de omkring byerne Dorpat og Verro boende Ester. Hvad deres navn angår, da bruge de selv i almindelighed ikke andet end *Mā-rahvas* »landfolket« og *Mā-kēl'* »landsproget«; *Ēsti-mā* som betegnelse for det egentlige landskab Estland have de lånt udenfra, navnlig vel fra Tyskerne, hvilke atter have overført navnet Ester på dem fra de tidligere beboere; thi Tacitus's *Aestii* og endnu

[1]) Se Sjögren: Ueber die finn. Bevölkerung des St. Petersburgschen Gouvernements und üb. den Ursprung des Namens Ingermannland, i Ges. Schr. I, s. 557 ff. (= Mém. de l'ac. imp., VI sér. II [1834], s. 145 ff.). A. Ahlqvist: Wotisk grammatik jemte språkprof och ordförteckning, i Acta soc. sc. fenn. V (1858), s. 1—162. Sml. også Wiedemann, Ueber das Wotische in seiner Stellung zum Ehstnischen, i Bull. de la cl. hist.-philol. de l'acad. imp. de St.-Pétb. XIII (1856), s. 299 ff., 327 ff.

[2]) Med hensyn til sproget sml. E. Ahrens: Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes (Reval 1853) I—II. Sml. Wiedemann, Ueber die neueste Behandlung der ehstn. Gramm., i Bull. de la cl. hist.-philol. de l'acad. imp. XIII (1856), p. 33 g. A. W. Hupel: Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte, den revalschen und den dörptschen, nebst einem vollständ. Wörterb. (Riga 1780) 2. udg. Mitau 1818. Denne sidste har hidtil været den eneste brugelige ordbog, men er nu gjort overflødig ved den just udkomne store Ehstnisch-deutsches Wörterbuch af F. J. Wiedemann, St. Petb. 1869 [2. udg. 1893].

Vulfstáns *Estas* ere utvivlsomt et med Litauere og Oldpröjsere beslægtet folk[1]).

Syd for dem have vi endelig endnu et interessant lille folk, der om föje tid måské vil være aldeles forsvundet, nemlig Liverne[2]). I selve Livland er deres tal i den grad aftaget, at der 1859 kun fandtes 8 personer på godset Salis, der endnu kunde noget af det liviske sprog. Foruden dem findes der imidlertid omtr. 2000 Liver på kysten af Kurland fra Lyserort til noget forbi Domesnæs. Disse sidste må sikkert betragtes som efterkommere af de i middelalderen som sørøvere bekendte Kurer, Nestors Корсь *Korś*, der ikke vare et lettisk eller litauisk, men just et finsk folk. Iøvrigt har Y. Koskinen[3]) vist, at et
16 lettisk folk var de oprindelige indbyggere, og at Liverne og Kurerne først senere ere indvandrede, efter hans mening omtr. fra begyndelsen af det 8de årh. af; det svarer altså ganske til, hvad vi ovenfor omtalte med hensyn til Esterne. I den senere tid er imidlertid det tabte jordsmon tildels vundet igen; thi det er just det lettiske sprog, som har fortrængt det liviske. De, der bo i Kurland, kalde sig i almindelighed blot *Rāndalist* »strandboere« eller *Kalamied* »fiskere«; de få, der ere tilbage i Livland, hvilket de

[1]) Sml. Zeuss: Die Deutschen u. die Nachbarstämme, s. 267 ff. og 667 ff. At skrive Esthland er aldeles meningsløst; rigtigere er Tyskernes skrivemåde Ehstland, hvor *h* betegner, at e'et er langt.

[2]) Alt disses historie og sprog vedkommende er samlet i J. A. Sjögren's Gesamm. Schriften II, 1—2, bearb. af F. J. Wiedemann (1. Livische Grammatik nebst Sprachproben. 2. Liv.-deutsches u. d.-l. Wörterb., St. Petb. 1861). En kortere oversigt har Wiedemann givet i Bull. de la classe hist.-philol. de l'ac. imp. XVI (1859), p. 193—201, 209—220, 225—241 (Ueb. die livische Sprache und ihr Verhältniss zu der ehstnischen).

[3]) Sur l'antiquité des Lives en Livonie, i Acta soc. sc. fenn. VIII, 2 (1866), s. 389 ff. Når forf. derimod lader Liverne være udgåede fra den karelske gren, da kan jeg aldeles ikke være enig med ham heri. De sproglige grunde, han anfører, tyde kun på en höj alder og kunne langtfra opveje de beviser, man kan anføre i modsat retning. Mærkeligt er det ganske vist, at Karelerne i Olonets kalde deres sprog *Livvin-kieli*; men der er her sikkert ingen sammenhæng [*Livvin* af *Liygi*, ovf. s. 38]; overhovedet er det vel tvivlsomt, om benævnelsen Liver oprindelig tilhører dette folk selv.

efter lettisk *Widfeme* kalde *Vidumō*, bruge vel navnet *Līvi*, men det er sandsynligvis lånt fra Letterne, der kalde dem *Lîwi*, *Lîvēschi* (= Либь *Lib'* hos Nestor). Deres sprog er betydelig afslebet og forvansket, men er dog af stor vigtighed, fordi det tillige indeholder mange mærkelige træk, der tyde på, at de meget tidlig have skilt sig fra deres stammefrænder.

Endnu vil det måské ikke være overflødigt at kaste et blik på de nordiske befolkninger, der bo udenfor den skandinaviske halvø som Finnernes naboer. Som bekendt har det svenske sprog gennem Sverigs herredömme og indflydelse på culturen efterhånden vundet et stort område i Finland som de dannedes almindelige talesprog, på en noget lignende måde som tysk i Østersøprovinserne. Men det har tillige fundet et støttepunkt i de ægte svenske befolkninger, der have nedsat sig her[1]). Disse kunne rettest henføres til tre forskellige grupper, af hvilke den første bor på den del af Nylands kyst, der ligger vest for Kymmene-elv, den anden, som næsten går i flugt med den første, på skærgården i det egentlige Finland samt på Ålandsøerne, den tredje på kysten af den sydlige del af Østerbotten fra Sastmola sogn (tidligere endnu noget sydligere) indtil Gamle-Carleby. På den sidstnævnte 17
strækning har der, som allerede de gennemgående finske stednavne vise, tidligere bot Finner, og Svenskernes indvandring, der er udgået fra forskellige steder i Sverig, begynder først med omtr. år 1300[2]). Også i det egentlige Finland synes den svenske nedsættelse at være foregået i en senere tid. Når og hvorfra de ere komne til Nyland, haves der derimod aldeles ingen historiske efterretninger om; de langt overvejende svenske stednavne, tildels af

[1]) Jf. Warelius: Bidrag till Finlands kännedom i ethnografiskt hänseende, i tidsskr. Suomi VII (1847), s. 113 ff.

[2]) Jf. Koskinen i tidsskr. Suomi XVII (1857), s. 135 ff.

en temmelig gammel form[1]), synes at vidne om, at de have bot her længe og fra først af neppe have fortrængt nogen oprindelig finsk befolkning. Sproget har, især i det østlige Nyland, bevaret mange gamle egenheder, der tyde på, at det tidlig har ophørt at deltage i de andre svenske sprogarters bevægelse[2]). Forøvrigt fortjener det at bemærkes, at også de dannedes talesprog i Finland adskiller sig fra det i Sverig ved flere ejendommeligheder dels i ordforrådet dels i udtalen, som det har fælles med almuesproget, f. ex., ligesom de øst-nylandske sprogarter, ved mangelen af den såkaldte »grave accent«, der betinger Svenskernes »syngende« udtale. Noget heraf skyldes utvivlsomt indflydelse fra finsk; på den anden side synes meget at tyde på, at det svenske talesprog i Finland tidligere har været langt mere gennemgående præget af de derværende sprogarter og først efterhånden har nærmet sig »rigssproget«, en bevægelse, som selve folke-
18 sproget i vor tid mere og mere følger, hvorfor det var i höj grad at ønske, at disse mærkelige levninger endnu, medens det er tid, må blive nöjere undersøgte. Hvor vigtige de ere for vor opgave, vil fremgå af det allerede sagte.

En anden mærkelig lille svensk befolkning findes syd for den finske bugt på nogle steder af Estlands nordvestlige kyst og de hosliggende øer[3]); tildels ere de blandede

[1]) A. O. Freudenthal: Om svenska ortnamn i Nyland, i Finska vetensk.-societetens Bidrag till kännedom af Finl. natur och folk, 8. Hæfte (1867). Jf. samme: Om svenska ortnamn i egentl. Finl. Med en sidoblick på dem, som förekomma i Satakunda och Österbotten, smst. 11. Hæfte (1868) s. 1 ff.; samme: Om Ålands ortnamn, smst. s. 23 ff.

[2]) Om sprogarten sml. foruden Warelius's anf. afh. især A. J. Hipping: Om svenska språkdialecten i Nyland, i Acta soc. scient. fenn. II (1847), s. 1077—1176, der dog lader såre meget tilbage at ønske. Exempler på sprogarten i Åbo len frembyder tidsskr. Suomi VII (1847), s. 154 ff., og på den østerbottniske samme tidsskr. 2den række V (1866), s. 30 ff., VI (1866), s. 166 ff. Hvad jeg i det følgende kommer til at anføre beror for störste delen på egne iagttagelser eller meddelelser af kyndige venner.

[3]) Svenskar i Esthland, Liffland och det inre af Ryssland, i Nordisk tidskrift, utg af A. Sohlman (Stockh. 1852), s. 129 ff. C. Ruszwurm: Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Ehstlands und auf Runö. Reval 1855. I—II.

med Ester, hvilke overhovedet i tidernes løb have indskrænket deres område endel. Deres i mange henseender höjst interessante sprogart[1]) ligner mest den i Nyland, og på nogle steder synes de også at stamme derfra; men forøvrigt hviler der endnu megen uklarhed over deres oprindelse. At de tilligemed Svenskerne i Nyland skulde være en levning, der er bleven tilbage ved Nordboernes formodede indvandring østfra, er en aldeles ubevislig gisning; sproget indeholder intet, der ikke ligefrem stempler det som svensk, og man kan i disse befolkninger kun se et levende vidnesbyrd om Nordboernes, særlig Svenskernes, stadige forbindelse i fortiden med de østligere, af Finner beboede egne.

III

GRUNDTRÆKKENE AF DEN FINSKE SPROGKLASSES LYDFORHOLD

For på ét sted at samle de vigtigste sproglige forudsætninger for den rette forståelse og bedömmelse af det følgende, skal jeg forsøge at give en kortfattet udsigt over grundtrækkene af den finske sprogklasses lydforhold, så meget mere som det vil være af nytte at betragte dem noget mere fra den historiske side, end det sker i de almindelige hjælpemidler. Derimod vil jeg henvise til disse angående hele den øvrige sprogbygning, da den ikke videre vedkommer vort hovedemne, og erindrer endnu blot om, at det er en af disse sprogs hele indretning naturligt følgende lov, at roden altid har den første plads i ordet og tillige tonen, hvorefter da i regelen hver af de følgende ulige stavelser (på finsk dog ikke den sidste 19
i ordet) har en svagere bitone f. ex. finsk *úskomàttomùudellànsa*, lapp. *rókkadàllastùvvabættet.*

Vi betragte under ét først A. den finske sprogstamme,

[1]) Se især Ruszwurm anf. skr. II, s. 293—368.

dernæst B. den lappiske, særlig dens forhold til den finske.

A. **Den finske sprogstamme.** Da finsk er det fuldstændigst bearbejdede og tillige i mange henseender står på det ældste trin af de hertil hørende sprog, hvilke forøvrigt alle ligne hinanden så meget, at de næsten kunne betragtes blot som afvigende sprogarter, er det naturligt at lægge det til grund for fremstillingen[1]). — De enkelte **selvlyd** ere på finsk følgende 8: *a*, *o* (åbent), *u* (nærmer sig til vort lukkede *o*); *ä* (meget åbent), *ö* (åbent), *y*; *e* (åbent), *i*; af disse kaldes de tre første hårde, de næste tre bløde og de to sidste ligegyldige; om betydningen heraf mere nedenfor. I de andre sprog komme hertil endnu enkelte andre, navnlig på veps., vot., est. og liv. *õ* ɔ: et urent *o*, der går over i *ö*, men forøvrigt kan nuanceres forskelligt, samt på livisk en, som det synes, mellem *ö* og *ü* stående lyd, som jeg efter Sjögren-Wiedemanns forbillede betegner med *o̤*[2]). Alle disse udtales stedse korte, også foran en enkelt medlyd (f. ex. i f. *kylä* er selvlyden ligeså kort som i *kyllä*, i *kato* som i *katto*), og må vel adskilles fra de lange. Disse, der på finsk (og i almindelig skrift på estisk) betegnes ved fordobling, ere: *aa*, *uu*, *ää*, *ii*; langt (og åbent) *oo*, *öö* og *ee* findes på finsk blot i de tilfælde, da den lange selvlyd er opstået ved en nyere udstødelse af en mellemstående medlyd og

[1]) Hjælpemidler til finsk ere mange. Den brugeligste og nyeste sproglære er G. E. Eurén: Finsk språklära (Åbo 1849. 2dra upplagan, Tavastehus 1866). Ordbøger ere (E. Lönnrot): Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja (ɔ: Finsk-svensk ordbog [Helsingfors 1874—1886]; jeg har kun kunnet benytte de indtil 1869 udkomne første tre hæfter, som gå noget ind i bogstavet K). G. E. Eurén: Finsk-svensk ordbok (Tav.-hus 1860). G. Renvall: Lexicon linguæ finnicæ, cum interpretatione duplici, copiosiore latina, breviore germanica (Aboæ 1826). Hjælpemidlerne til de andre sprog ere nævnte i det foregående.

[2]) Jf. Sjögren: Gesamm. Schriften II, 1 (Liv. Gramm.), s. 10. [Denne lyd er ingenlunde, som man skulde tro efter beskrivelsen og betegnelsen, et lukket *ø*, men udtales i første stavelse nærmest som polsk *y* eller russ. ы, i endestavelser i regelen som vort ubetonede *e*, *ə*.]

derpå følgende sammentrækning (se nedf.), men ere ellers i rodstavelsen altid gåede over til *uo*, *yö* og *ie*[1]), og i nogle af de vestlige sprogarter i Finland videre til *ua*, *yä* og *iä*[2]). Oprindeligt (og mere lukket) *ō*, *ȫ* og *ē* i rodstavelsen forekomme egentlig kun i estisk, votisk og vepsisk; men selv der, i det mindste i de to førstnævnte sprog, hører man i almindelighed et ganske svagt forslag af *u* (*y*) og *i*, ja i nogle est. sprogarter ere de næsten faldne sammen med *ū*, *ȳ* og *ī*. Det er ikke usandsynligt, at tvelydsudtalen har tilhørt allerede det fælles trin[3]), og det måské endog för lappiskens adskillelse (sml. nedf.); i ethvert tilfælde tror jeg ikke, at det er muligt i behandlingen af disse lyd at finde noget gennemgående skelnemærke mellem den jæmiske og den karelske gren.

En anden række tvelyd ere de, der have *i* og *u* resp. *y* som sidste led. Med *i* dannes sådanne på finsk af alle de korte selvlyd (undt. naturligvis *i*), med *u* og *y* (jf. nedf.) forekomme *au*, *ou*, *äy*, *öy*, *eu*, *iu* (*ey*, *iy*); kun de første kunne forekomme udenfor rodstavelsen. Aldeles tilsvarende findes i de beslægtede sprogarter med enkelte afændringer, der let ville forstås, såsom overgang af det sidste led til halvselvlydene *j* og *v*, eller desl.[4]). En parallel med latin kan måské søges i de ejendommelige tvelyd *ae* og *oe*, som i reval-est. og nogle vestfinske sprog-

[1]) Ligeså i almindelighed i livisk; *ō*, *ȫ*, *ē* og tillige *o̭* forekomme vel i visse tilfælde, men ere da som oftest opståede på helt anden måde, nemlig ved sammentrækning af tvelyd af den anden række.

[2]) Derimod få i de karelske sprogarter, tildels også i andre f. ex. i reval-estisk, langt *aa* og *ää* ofte en mer eller mindre tydelig tvelydsudtale som *oa*, *eä* eller endog *ua*, *iä*. — I liv. forekommer (i alm. for opr. *ā*) *o̭*, en mellemlyd mellem *o* og *å*, og *a̭*, en lignende mellem *a* og *å*, der i forskellige sprogarter vexle med hinanden og med *ā* og altid ere lange; jeg betegner dem her med *ō* og *ā*.

[3]) Af enkelte andre phænomener i sproglæren, som tyde herpå, vil jeg blot henlede læserens opmærksomhed på den i Ahlqvists Votiske grammatik § 18 (jf. Ahrens: Gramm. d. ehstn. spr. § 133) omtalte overgang fra *ō* til *u*(*v*) o. s. v., der neppe kan forklares uden ved at gå ud fra tvelydsudtalen.

[4]) De stærkeste og vilkårligste forandringer i henseende til tvelydene ligesom overhovedet i hele selvlydssystemet indtræde i livisk.

21 arter ofte træde i stedet for *ai* og *oi*. — De må rimeligvis alle have været tilstede allerede på det fælles trin.

Hvad forøvrigt angår oprindelsen såvel til nogle af de korte selvlyd (navnlig *ä*, *ö* og *y*) som til de lange og tvelydene, da er denne endnu næsten ikke undersøgt. I nogle tilfælde synes selvlydsforlængelsen at indtræde aldeles vilkårligt, især foran flere sammenstødende medlyd; således vexler f. ex. finsk *lahti* og *laahti* bugt, *lakso* og *laakso* dal, *kärme* og *käärme* slange (af lit. *kiřmis*), o. s. v. I nogle andre tilfælde, navnlig altid udenfor rodstavelsen, skyldes den en sammentrækning som følge af en ældre eller yngre medlydsudstødelse f. ex. f. *oon* = *olen* jeg er, *veen* = *veden*, ef. af *vesi* vand, *taloon* = *talohon* ind i gården, *makaan* jeg ligger = veps. *magadan*; jf. endvidere f. *hiiri* mus og mordvinsk *šejer*, ung. *egér*, ostj. *teŋer*; f. *jää* is og lap. *jegŋa*, mordv. *jäi*, ostj. *jeŋk*, ung. *jég*; f. *pii* tand i rive og lap. *badne* tand, mordv. *pei*, syrj. *piń*, ostj. *peŋk*, ung. *fog*; *pää* hoved og lap. *bagje*, o. fl.; også tvelydene kunne vel undertiden være opståede på denne måde. Såvel disse som selvlydslængde fremkomme også som erstatning for en udfalden medlyd. Således bliver i est., vot. og liv. *n* foran *s* bortkastet med erstatningsforlængelse, f. ex. est. *kāź* låg = f. *kansi*, *kūź* negl, klo = f. *kynsi*. Noget lignende finder også sted i nogle sprogarter, der ikke gerne tåle de i andre bevarede forbindelser af en klangløs medlyd [klusil] med en flydende, nemlig *kr* [*gr*], *tr* [*dr*], *pr* [*br*], *kl* [*gl*] og *pl* [*bl*], f. ex.

vestfinsk:	karelsk:	vepsisk:	votisk:	estisk:	livisk:
nauran jeg ler	*nakran*	*nagran*	*nagran*	*naeran*	*nagrọb*
teiri, *teeri*, *tetri* *tieri* urhane		*tedr*	*tedre*	*tedr*	*ted'd'ọrs*, *ted'rọs*
puuro grød	*putro*	*pudr*	»	*pudr*	»

vestfinsk:	karelsk:	vepsisk:	votisk:	estisk:	livisk:
seura	*sepra*	»	*sõbra*	*sõbr*	*sǫ̆bbǫ̆rs*
selskab			ven	ven	ven
seula	*siekla*	*segl*	*sigla*	rev. *sõl*	*sǫ̆ggǫ̆l*,
såld, si				dorp. *sõgl*, *segl*	*sǫ̆gl*.

Af selvlydslovene er forøvrigt den mærkeligste og vig- 22
tigste den såkaldte vocalharmoni (af Rask benævnt »samlyd«), der består i, at, når stammestavelsen indeholder en hård selvlyd eller en dermed sammensat tvelyd, kan ingen af de følgende stavelser få en blød, og omvendt; kun de ligegyldige kunne forenes med begge rækker, dog foretrække de helst de bløde, f. ex. f. *muuttumattomuudestansa*, *tyytymättömyydestänsä*, *silmällä*, *Ilmarista*. Fuldstændig ren og gennemført findes denne lov kun i finsk samt russ.-karelsk; i votisk og dorpat-est. forekomme enkelte spor af den, i vepsisk, reval-est. og livisk derimod aldeles ingen.

Med hensyn til **medlydene** er systemet meget simpelt. Af de klangløse forekomme i forlyd oprindelig blot *k*, *t*, *p*[1]), og en Finne kan kun med største vanskelighed lære at opfatte og udtale de svage *g*, *d*, *b*; dog træffes de i veps., vot. og liv., især i nyere låneord. Af hvislelyd findes oprindelig kun *s* og, om man vil, i indlyd *ts*, der vexler dialektvis med *ss*, *tt*, *ht* eller *tš*; udenfor finsk i sin renere form forekomme undertiden også *š*, *z*, *ž* og *č* (*tš*). Særligt må mærkes, at i vot. bliver *k* til *č* foran de bløde selvlyd f. ex. *čenčä* = f. *kenkä* sko. Den eneste åndende lyd er *h*, der altid må udtales, også foran en anden medlyd f. ex. *mahla*, *nahka*, *kohta*. Det er ofte, om end ingenlunde altid, opstået af en oprindelig *s*-lyd [*z*, *š*] ligesom spiritus asper på græsk. Det udstødes ofte i indlyd mellem to selvlyd, f. ex. f. *kaunis*, ef. i almindelighed *kauniin*, men karelsk *kaunihin*; i vot., liv. og nogle estiske sprog-

[1]) I indlyd er forholdet noget anderledes, hvorom strax nedf. mere.

arter bortfalder det også i forlyd f. ex. vot. *einä*, liv. *äina* = f. *heinä* hø (af lit. *szẽnas*, jf. slav. *sěno*)[1]). — De øvrige medlyd behøve ikke særlig at omtales.

I indlyd forekomme ofte forbindelser af to medlyd, især en flydende med en klangløs, sjeldnere af tre. I for-
23 lyd gælder derimod den lov, at intet ægte finsk ord kan begynde med mere end én medlyd; ja, at udtale flere er for et finsk organ om ikke umuligt, så dog forbundet med en for os påfaldende vanskelighed[2]).

I indlyd gælder en meget vigtig lov af en anden art, nemlig den såkaldte medlydssvækkelse. Den finder sted, når en kort, åben stavelse, der begynder med *k*, *t* eller *p*, bliver lukket, og består i, at 1) dobbelt *kk*, *tt*, *pp* efter selvlyd eller *l*, *m*, *n*, *r* forenkles og 2) enkelt *k*, *t*, *p* i samme tilfælde samt efter *h*[3]) forandres på forskellig måde, hvorom jeg må lade mig nöje med at henvise til de særlige sproglærer, f. ex. f. *akka* gammel kone, ef. *akan*, illativ *akka(h)an*; *myrkky* gift, ef. *myrkyn*; *polttaa* at brænde, men 1. pers. *poltan*; *seppä* smed, fl. *sepät*; *joki* flod, ef. *jo'en*; *nahka* skind, fl. *nahat*; *härkä* oxe, ef. *härjän* (vestfinsk) eller *härän* (østf.); *onki* medekrog, ef. *ongen* (*ng* altid = langt $\eta\eta$, ikke $\eta + g$); *mato* orm,

[1]) Kun i nogle sprogarter forekommer *f*, og da næsten blot i nogle få fremmede ord.

[2]) Mærkeligt er det omvendt, at enkelte mennesker, når de engang have opnået denne sjeldne færdighed gennem fremmed påvirkning, undertiden aldeles overflødigt sætte én eller flere medlyd, navnlig *s*, foran, enten ubevidst, fordi den rette følelse er afstumpet, eller fordi de tro at udtrykke sig fint. Således skal f. ex. én have kaldt 'provstens frues rok' for *sprovastin sprouvan sprukki*. Enkelte gange kan det samme findes i hele sprogarter; således finder jeg i Wiedemanns est. ordbog dialektisk *trūt* ved siden af *rūt* rude (svensk *ruta*); ligeledes liv. *skŏd'*, *skēd'* ved siden af *kēd'* kæde (ndt. *kêde*), o. fl. a.; her kommer det dog ofte af, at ordene ere gåede igennem lettisk, der har en vis tilbøjelighed til at sætte et *s* foran. I endnu langt højere grad kan, som jeg selv tidt har haft lejlighed til at iagttage, denne sammenblanding af enkelt og sammensat forlyd göre sig gældende, når en indfødt Finne skal lære et fremmed sprog; det kan vare meget længe, inden han når at kunne skelne f. ex. svensk *skrifva* fra *rifva*, *springa* fra *bringa*, og han vil ligeså ofte sige det første for det sidste som omvendt.

[3]) I nogle sprogarter også i forbindelserne *sk*, *st*, *tk*.

ef. *madon*, *maron*, *malon* (vestf. sprogarter) eller *maon*, *mavon* (østf.); *silta* bro, *sillalla* på br.; *lintu* fugl, ef. *linnun*; *haapa* asp, ef. *haavan*; *lampi* indsø, ef. *lammin*. Når flere på hinanden følgende stavelser indeholde foranderlige medlyd, da virker selv enkelt *k*, *t*, *p* som svag form af den første række tilbage på de foregående, som om stavelsen var lukket[1]), f. ex. *kantaa* at bære, 1. pers. 24 *kannan*, deraf dannes *kannattaa*, 1. pers. *kannatan* (ikke *kantatan*), og fremdeles *kannatuttaa*, 1. p. *kannatutan*.

Denne lov går med forskellige små afændringer gennem alle sprogene med undtagelse af vepsisk og livisk, og overholdes selv i de tilfælde, hvor endelserne ere så afslebne, at årsagen ikke mere er synlig f. ex. est. *sep*, ef. *sepa*, ill. *seppa*; *madu*, ef. *mau*, o. s. v. De nævnte to sprog have derimod i regelen uforanderligt *k*, *t*, *p* svarende til den første række på finsk, og *g*, *d*, *b* svarende til den anden[2]), f. ex. veps. *ak*, *akan*; *härg*, *härgan*; *mado*, *madon*; *sild*, *sildal*; *lind*, *lindun*; *häb*, *häban*, o. s. v.

At den nuværende mangfoldighed af overgange ikke kan være oprindelig, viser sig ved sammenligning med de ældste former, der kendes på finsk; M. Agricolas oversættelse af det nye testamente (1548)[3]) har således *werghan*, nu *veran* (af *verka*); *tilghalla*, nu *tilalla* (af *tilka*); *ylghen*, nu *yljän*, *ylän* (af *ylkä*); *teghe*, nu *te'e*^{c} (3. pers. frs. m. *tekee*); *coghotcatta*, nu *ko'otkaatte* (1. p. frs. m. *kokoon*); *wirdhat*, nu *virrat* (af *virta*); ligeså vel som *kedholla* af *keto*; *wdhen*, nu *uuden* (af *uusi* for **uuti*);

[1]) Enkelt *k*, *t*, *p* mellem to selvlyd forekommer ikke som stærk form efter en helt ubetonet stavelse, og overhovedet kun sjeldent inde i ordene; men hvor man etymologisk skulde vente disse lyd, er *k* gerne blevet til *j*, *p* til *v*, og *t* er bortfaldet, og foranderlige medlyd i foregående stavelser have da naturligvis altid stærk form, f. ex. *kataja* enebærbusk for **kataka*, veps. *kadag*; *oikea* eller *oikia* rigtig for **oiketa*, veps. *oiged*, lap. *vuojggad*; *sanaa* (delform af *sana* ord) for **sanata*, veps. *sanad*; men samme form af *alanko* lavland kan ved siden af *alankoa* også hedde *alankota*; *teke-vi* han gör, ved siden af *voi-pi* han kan.

[2]) Jf. Sjögren: Ges. Schr. II, 1 (Liv. Gramm.), s. 99 ff.

[3]) Jeg tager disse exempler fra de i tidsskr. Suomi V (1845), s. 332 ff. aftrykte prøver.

sanodhen, nu *sanoen* (men allerede *pellolla* af *pelto*, *annamma*, ved siden af 3. p. *anda* = nuvær. *antaa*).

Sammenholde vi nu disse former med de vepsiske og liviske, bliver det rimeligt, at den svage form af *k*, *t*, *p* oprindelig i alle tilfælde var *g*, *d*, *b*; men *b* må vistnok allerede tidlig være gået over til *v* i samme tilfælde som nu, og ved *g* og *d* må man måské tildels tænke sig en åndende udtale [*g*, *ð*] (antydet ved Agricolas skrivemåde?) som overgangsled til den nuværende. Længst synes den jæmiske gren at have bevaret *g* og *d*, og adskiller sig derved fra den karelske, der tidlig må have bortkastet disse lyd.

At forfølge denne lovs oprindelse og historie videre ligger udenfor vort emne og er endnu forbundet med store vanskeligheder. Men der påtrænger sig dog strax det spörsmål: bero nu disse overgange egentlig på en svækkelse eller på en forstærkelse? er den svage eller den stærke form den oprindelige? Ligesom det ved lån fra fremmede sprog, som vi nedenfor skulle se, aldeles gennemgående er i den svage, ikke i den stærke form, at de oprindelige lyd nærmest genfindes, således bliver det ved jevnførelse med de beslægtede sprog ikke usandsynligt, at hin (naturligvis i den ovenfor påviste ældre skikkelse) også ellers i almindelighed må tænkes som den oprindelige og den stærke form som en udvikling deraf, der skyldes tonen. Men man må da tillige antage, at de samme overgange ved analogi ere blevne overførte til andre tilfælde, hvor de tydeligt fremtræde ikke som forstærkelse, men som svækkelse (især vel i sådanne tilfælde, hvor en forstærkelse ikke let var mulig, f. ex. i lydforbindelsen *ht*, dialektvis også i *sk*, *st*, *tk*, endvidere i nogle böjningsendelser o. fl.), og på denne måde tror jeg, at hele dette phænomén nu både lettest og rigtigst

opfattes[1]). Til en vis grad må disse overgange allerede have tilhørt det fælles trin, og den i veps. og liv. stedfindende uforanderlighed er vistnok snarere at ansé for en senere tilbagegående udjevning (sml. tabet af *u*-omlyden i de fleste tilfælde på dansk og svensk) end for en bevarelse af det oprindelige forhold. Et vidnesbyrd herom ser jeg f. ex. i sådanne former som veps. *ak* kærling = f. *akka*; *sep*, ill. *sepha*, fl. *sepad* smed = f. *seppä*, *seppä(h)än*, *sepät*; *lop*, ef. *lopun* ende = f. *loppu*, ef. *lopun*; da nemlig bortkastelsen af den udlydende selvlyd er betinget af, at rodstavelsen er lang (se nedf. s. 27), er det nødvendigt at antage, at den i disse og lignende ord stammer fra en tid, da medlyden endnu var fordoblet 26
ligesom på finsk (jf. veps. *vil* uld = f. *villa*, men *iga*, ill. *igaha* alder = f. *ikä*, *ikä(h)än*; *abu* hjelp = f. *apu*, o. lign.).

Endnu må jeg særlig med et par ord omtale **udlyden.** Med hensyn til de følgende exempler erindrer jeg om, at i nævneordene nf. altid er = stammen, forsåvidt ikke dennes endelse står i strid med udlydslovene. Et finsk ord kan ende på alle korte selvlyd, dog meget sjeldent på rent *e*; når de lange forekomme i slutningen af flerstavelsesord, da ere de, som altid udenfor rodstavelsen, af senere oprindelse, og kun énstavelsesord kunne ende på oprindelig lange selvlyd eller tvelyd[2]). Mindre hyppige ere i det hele endelser på en medlyd; af disse kunne i udlyd kun forekomme enkelt *s*, *t*, *n*, sjeldnere *l*, *r*, samt endelig (*h* eller) en svagere åndelyd (ᶜ), der altid er op-

[1]) Jf. KELLGREN: Die Grundzüge der finnischen Sprache (Berlin 1847) s. 32 ff., hvor fremstillingen imidlertid hviler på en anden betragtningsmåde end den her udviklede.

[2]) Hvorfor i ægte finske ord den ene selvlyd vælges fremfor den anden, er det kun i yderst få tilfælde muligt at påvise nogen grund til; kun sjeldent hæfter en bestemt afledningsbetydning ved en enkelt selvlyd, som *-o* i mange no., der ere afledte af udso., f. ex. *teko* gerning af *te'en* jeg gör, *näkö* syn af *näen* jeg ser, *tieto* kundskab af *tiedän* jeg ved, eller med formindskende betydning, især i folkedigtenes sprog, f. ex. *meto* af *mesi* honning, *taivo* af *taivas* himmel.

stået af en anden medlyd, som oftest *s*[1]); andre medlyd og medlydsforbindelser, der ikke tåles i udlyd, må altså forandres i overensstemmelse hermed, f. ex. *paljas* (= stammen) nøgen, *sormus* (st. *sormuks-*) ring, *kolmas* (st. *kolmant-* eller *kolmand-*) tredje, *ollut* som har været, *ahven* aborre, *sydän* (st. *sydäm-*) hjerte, *sammal* mos, *sisar* søster, *vene*ᶜ (for *venes*) båd, *ota*ᶜ (for *otak*) tag! I slutningen af énstavelsesord forekomme medlyd i regelen blot som böjningsendelser f. ex. *maan* ef., *maat* nf.
27 fl. af *maa* jord; ellers kræver sprogets forkærlighed for det trokaiske tonefald og selvlydsendelser, at der til oprindelige énstavelsesstammer på en medlyd föjes en selvlyd, ikke blot som bindelyd mellem stamme og böjningsendelse, men også der, hvor stammen skulde fremtræde alene, navnlig i nf. ent. f. ex. *käsi* (for **kät-i*) hånd, ef. *käd-e-n*, delf. *kät-tä*, af stammen *kät-* eller *käd-* (ikke *käte-*). Ved flerstavelsesstammer behøves derimod, som de foregående exempler allerede vise, dette sidste i almindelighed ikke[2]).

I nogle af de jæmiske sprogarter indtræder der imidlertid mange afvigelser fra disse udlydslove som en følge af endelsernes afkortning, idet de nemlig ofte bortkaste dels et udlydende *n* (i regelen uden erstatning), dels en kort selvlyd i slutningen af ord på tre eller flere stavel-

[1]) I slutningen af no. indtræder denne næsten kun efter *e*, i hvilket tilfælde bevarelsen af *-s* er meget sjelden (f. ex. *kirves* øxe) undtagen i enkelte sprogarter. Dialektvis erstattes den også af *t*, sjeldnere *k* eller mangler ganske.

[2]) I almindelighed regnes i finske sproglærer denne bindeselvlyd med til stammen. Ved ord som f. ex. *paljas* ef. *palja(h)an*, *kaunis* ef. *kauni(h)in*, *vene*ᶜ ef. *vene(h)en*, *sormus* ef. *sormuksen* angives denne da til *paljaha-*, *kaunihi-*, *venehe-*, *sormukse-*, og nf. fremstilles uden synlig nødvendighed som afkortet deraf. Den oprindelige stamme må dog vel være *paljas-*, *kaunis-*, *venes-*, *sormuks-* og falder som sædvanlig sammen med nf., blot med den afvigelse, at *s* efter *e* bliver ᶜ (*h*), og at forbindelsen *-ks* må miste sit *k*; den tilföjede selvlyd er blot en bindelyd, der vel oprindelig i alle tilfælde har været *e*. Idet nu et enkelt *s* kommer til at stå mellem to selvlyd, går det over til *h*, og dette har atter til følge, at bindelyden farves af den foregående selvlyd, så at altså **paljas-(e)-n* bliver til *paljahan* osv. (jf. gr. μένεος [for **menehos*] = skr. og fælles-japhet. *manas-a-s*).

ser og i tostavelsesord med (oprindelig eller ved position) lang rodstavelse; under denne sidste betingelse kan også i visse tilfælde en kort selvlyd bortfalde i en åben anden stavelse af ord på mere end to stavelser, f. ex. f. *koira* ef. *koiran* hund, men veps. *koir* ef. *koiran*, est. *koer* ef. *koera*, vot. *koira* ef. *koirā*[1]); f. *lintu* ef. *linnun* fugl, men veps. *lind* ef. *lindun*, est. *lind* ef. *linnu*, vot. *lintu* ef. *linnū*, liv. *lind* ef. ds.; f. *sydän* ef. *sydämen* hjerte, men veps. *sydai* ef. *sydamen*, est. *süda* ef. *südame*, vot. *süä* ef. *süämē*, liv. *südām* ef. ds.; f. *siemen* ef. *siemenen* frø, sæd, men 28
veps. *sēmen* ef. *sēmnen*, est. *sēme* ef. *sēmne*, vot. *sēmē* ef. *sēmenē*; f. *värttinä* ef. *-n* ten, men veps. *värtin* ef. *värtnan*, est. *värten* ef. *värtna*, vot. *värttänä* ef. *-nä* (af russ. ВЕРЕТЕНО *veretenò*).

B. **Den lappiske sprogstamme** var Rask i det hele tilböjelig til at anse for ældre og oprindeligere end den finske; heri må jeg imidlertid erklære mig uenig med ham. Selv om lappisk har bevaret et og andet gammelt, som finsk har tabt, så står dog dette, som jeg tror at hvert af de følgende blade tilstrækkelig vil vise, både i de fleste af sine böjninger og navnlig i lydforholdene på et ældre trin, medens hint har fjernet sig mere fra det oprindelige. Af de forskellige sprogarter er den norsk-lappiske ikke blot den mest udbredte, men tillige en af de mest harmoniske og fremfor alt den bedst og pålideligst kendte, hvorfor jeg ikke tager i betænkning at lægge den til grund for hele den følgende fremstilling[2]).

[1]) Når imidlertid den bortkastede selvlyd var *i*, da virker den på estisk tilbage på den foregående selvlyd, så at denne bliver »dilueret«, d. v. s. der indskydes et flygtigt *i* efter selvlyden. I almindelighed betegnes det ikke i skriften. Jeg betegner det her efter Wiedemann med ' over den påfølgende medlyd. Noget lignende finder også sted i livisk.

[2]) Hjælpemidler ere RASKS Ræsonneret lappisk Sproglære (Kbhvn. 1832), et af denne store sprogforskers genialeste værker, og I. A. FRIIS Lappisk Grammatik (Christiania 1856). Denne i forbindelse med sammes Lappiske Sprogprøver. En Samling af lapp. Eventyr, Ordsprog og Gaader. Med Ordbog (smst. sm. år), der ere optegnede nöjagtig efter folkets mund, er det bedste og pålideligste,

29 **Selvlydene** ere i lappisk: *a*, *æ* (meget åbent), *e*, *i*, *o* (åbent i første stavelse, lukket længere inde i ordet), *u*; af nogle af disse kan der også forekomme forskellige lydafændringer; *y* og *ö* findes blot i enkelte sprogarter. Dernæst haves følgende tvelyd, der kun kunne stå i de betonede stavelser, 1) *oa*, *uo*, *uö*[1]), *ie*, *ua*; 2) *ai*, *æi*, *ei*, *oi*, *ui*; *au*, *æu*, *eu*, (*iu*,) *ou*, hvortil slutte sig trelydene *oai*, *uoi*, *iei*; *oau*, *uou*. I næsten alle norsk-lap. sprogarter går dog *u* som sidste led i tve- og trelydene aldeles bestemt over til *v* (*w*) (undtagen i enkelte tilfælde i begyndelsen af ord såsom: *ouda*, *audogas*); om i analogi hermed *i* bliver til *j*, er noget vanskeligere at afgöre, dog tror jeg, at man rettest bör skrive *j*, hvorved også trelydene fuldstændigt forsvinde[2]).

Tvelydene ere altid lange, hvorimod de enkelte selvlyd næsten alle kunne forekomme både korte og lange[3]). Dog

der haves om sproget. Derimod ere de fleste religiøse oversættelser lidet heldige; en undtagelse gör den nyeste Bibbalhistoria o. s. v. (smst. 1866). Ordbøger for samme sprogart ere, foruden ordsamlingen i de nævnte sprogprøver af Friis, K. Leems Lexicon lapponicum bipartitum (2 dele; II besörget af G. Sandberg; Kbh. 1768 og 1781) og N. V. Stockfleths Norsk-lappisk Ordbog (Chrnia. 1852; den lapp.-norske del er aldrig kommen). Desuden skylder jeg personlig prof. Friis tak for forskellige oplysninger, der have sat mig i stand til, som jeg håber, at fjerne og undgå adskillige af mine forgængeres fejl. Den svensk-lap. sprogart, nærmest den, der bruges i de sydligste egne, behandles i Lindahls & Öhrlings Lexicon lapponicum (Stockholm 1780) og medtages også efter denne i Stockfleths ordbog. Tillige har jeg benyttet J. Tornæi Manuale lapponicum (smst. 1648, en af de ældste på lapp. trykte bøger) og Tat ailes tjalog (ɔ: den hellige skrift. Hernösand 1811; af det nye test. er der også et uforandret særtryk); såvel ordbogen som begge disse ere imidlertid meget unöjagtige. Bidrag til den enare-lapp. sprogart findes af E. Lönnrot i Acta soc. scient. fenn. IV (1856), s. 133 ff. og af A. Andelin og E. W. Borg smst. VI, s. 385 ff. Om de russisk-lap. sprogarter, der i flere henseender synes at være de mærkeligste, er endnu så godt som intet trykt.

[1]) En afændring af *uo*, der især indtræder foran et *e* i følgende stavelse; ö betegner her ikke vort ö, men et o, der nærmer sig til *e*; det kan snarere sammenlignes med det engelske *u* i *but*. Undertiden skrives denne tvelyd, især i sv.-lap. bøger, også *ue*.

[2]) Prof. Friis skriver i sin grammatik og sine lap. sprogprøver *j* (ligesom Rask), men har senere atter opgivet det og bruger i Bibbalhistoria (1866) *i* (ligesom Stockfleth).

[3]) Dog er *æ* næsten altid langt, om end ikke altid i lige grad; det forekommer også blot i [hel- og halv-]betonede stavelser.

er den i finsk så skarpt udprægede forskel her næsten udvisket, idet også en oprindelig kort selvlyd meget ofte forlænges på grund af tonen, især i en åben (såvel helsom halvbetonet) stavelse, medens omvendt en lukket stavelse oftest har kort selvlyd. Her følges altså omtrent samme regel som i de nyere nordiske sprog. I en ubetonet stavelse kan selvlyden kun blive lang ved sammentrækning. Forøvrigt betegnes selvlydenes længde ikke i skriften.

Medens der i lappisk ikke er mindste spor til finskens fremadvirkende omlyd (vocalharmonien), forekommer her en tilbagevirkende, idet et *i* eller *u* bevirker, at i foregående stavelse *æ* bliver til *e*, *oa* til *o*, *uo* til *u* og *ie* til *i*, f. ex. *ællo* hjord, men *ellui*; *bævdde* bord, men *bevddi*; *goatte* telt, men *goðid*; *suolo* ø, men *sullu*; *gietta* hånd, men *gitti*.

Selvlydsovergangene mellem finsk og lappisk ere overordentlig mangfoldige og forekomme ofte besynderlige og regelløse. For en del kan grunden hertil måské søges i en bestræbelse for at adskille ord, der ellers vilde blive ens, men oftest i den omstændighed, at ikke alle ordene ere oprindelig fælles, men mange under de to folks langvarige og stadige beröringer til forskellige tider ere gåede over fra det ene sprog i det andet [væsentlig fra finsk til lappisk], hvilket det nu ofte er meget vanskeligt at holde regnskab med. Denne mangfoldighed finder især sted ved overgangene i rodstavelsen, som vi først ville betragte. Jeg går ud fra finsk, da selvlydene her næsten i alle tilfælde synes at være oprindeligere og stemme nærmest med de andre beslægtede sprog. De almindeligste ere:

F. **a** 1) = l. *a* : f. *talvi* (mordv. *t'ala*) vinter = l. *dalvve*; f. *maksaa* betale (m. *maksan* jeg giver) = l. *makset*; f. *antaa* give (m. *andan* jeg nærer, ung.

ad give) = l. *addet*; f. *talo* gård = l. *dallo*; f. *vastaan* jeg svarer = l. *vastedam*.

2) = l. *uo* (i forlyd *vuo*) : f. *kala* (mordv. *kal*, ung. *hal*) fisk = l. *guölle*; f. *kantaa*, 1. pers. *kannan* (m. *kandan*) bære = l. *guöddet*; f. *marja* bær = l. *muörrje*; f. *palan* brænder, ardeo (m. *palan*) = l. *buölam*; f. *maksa* (m. ds.) lever, jecur = sv.-l. *muökse*; f. *vastaan* imod = l. *vuöstai*; f. *ala* (m. *ala*, ung. *al*) underlag = l. *vuölle*.

3) = l. *æ* (sjeld.) : f. *vasara* hammer = l. *væčer*.

F. **o** 1) = l. *o* : f. *joki* flod = l. *jokka*; f. *kolme* (mordv. *kolma*) tre = l. *golbma*.

2) = l. *oa* : f. *kota* (mordv. *kud*) hus = l. *goatte*; f. *oksa* (čer. *ukš*) gren = l. *oakse*; f. *kolmas* tredje = l. *goalmad*; f. *sota* krig = l. *soatte*; f. *osa* del = l. *oasse*.

3) = l. *uo* (*vuo*) : f. *sormi* (m. *sur*) finger = l. *suorbma*; f. *joka* enhver = l. *juökke*; f. *lohi* lax = l. *luossa*; f. *onki* krog = f. *vuogga*.

31 F. **u** 1) = l. *u* : f. *puhdas* ren = l. *buttes*.

2) = l. *o* : f. *lukea* (m. *luvan* 1. p.) tælle, læse = l. *lokkat*; f. *suku* slægt = l. *sokka*; f. *kuljen* (m. *kol'gan*) jeg går, rinder = l. *golgam*; f. *kutsun* jeg kalder = l. *goččom*; f. *tuli* (m. *tol*) ild = l. *dolla*; f. *puhun* jeg blæser, taler = l. *bosom*.

F. **e, ä** (**ö**) 1) = l. *æ* (*e*) : f. *penikka* hvalp (liv. *piń*, mordv. *pinä* hund) = l. *bæna* hund; f. *pesä* (m. *piza*) en rede = l. *bæsse*.

f. *nälkä* sult = l. *nælgge*; f. *hätä* nød, trang = l. *hætte*; f. *härkä* oxe = l. *hærgge* tamt rensdyr.

2) = l. *ie* : f. *veli* broder = l. *viellja*; f. *neljä* (m. *nilä*) fire = l. *niellja*; f. *repo* ræv = l. *rjeppo*, *rjevan*.

f. *käsi* (m. *käd*) hånd = l. *gietta*; f. *näkö* syn

= l. *niekko* dröm; f. *kärsin* (for **kärdin*, m. *kird'an*) jeg lider = l. *gierdam*.

3) = l. *a* (*â*)[1] : f. *vene* (m. *venš*) båd = l. *vânas*; f. *veri* (m. *ver*) blod = l. *vârrâ*; f. *että* at = l. *âtte*; f. *pelkään* (m. *pel'an*) jeg frygter = l. *bâlam*; f. *te'en* (m. *tijan*) jeg gör = l. *dâgam*; f. *keski* mellemrum = l. *gâskâ*; f. *menen* (m. *mänan*) jeg går = l. *mânam*.

f. *pää* (for **päjä*) hoved = l. *bâgje*; f. *järvi* sø = l. *javrre*.

4) = l. *i* : f. *sekä* både (— og) = l. *sikke*; f. *vävy* svigersön = l. *vivva*.

F. **i** 1) = l. *i* : *vika* fejl = l. *vikke*; f. *kirja* bog = l. *girje*.

2) = l. *a* (*â*) f. *nimi* (s. 2) navn = l. *nabma*; f. *ikä* 32 alder = l. *âkke*; f. *liki* nær = l. *lâkka* (men *läkka* lov = f. *laki*); f. *ilma* luft = l. *âlbme* himmel; f. *linna* borg = l. *lâdne*; f. *rinta* bryst = l. *râdde* (men *radde* brand); f. *hinta* pris = l. *hâdde*; f. *sikiö* afkom = l. *sâkko* (men l. *sakko* bøde = f. *sakko*).

3) = l. *o*[2]) : f. *lintu* fugl = l. *lodde*; f. *minä*, ef. *minun* (mordv. *mon*) jeg = l. *mon*.

F. **y** 1) = l. *i* : f. *kylvö* udsæd = l. *gilva*; f. *myrkky* gift = l. *mirkko*; f. *ymmärtää* forstå = l. *ibmerdet*.

2) = l. *a* (*â*) : f. *yli* (mordv. *velf*) over = l. *âlâ*; f. *syksy* (m. *śuks*) efterår = l. *čakča*; f. *syntyä* (m. *šačan* 1 p.) fødes = l. *šâddât*; f. *ydin* (m. *ui*) hjerne = l. *aða*; f. *kynsi* (m. *kenžä*) klo

[1]) Med *â*, som næsten altid er kort, udtrykkes en egen udtale af *a*, der nærmer sig til *å* (omtr. som i ung. *a* eller eng. call) og fortrinsvis synes at forekomme, hvor *a* ikke er oprindeligt, men = f. *e*, *i*, *y* (og *u*). Da denne udtale ikke særlig betegnes i almindelige lappiske bøger, har jeg her og på andre steder kun antydet den i de ord, hvor jeg med sikkerhed véd, at den forekommer. I nogle sprogarter, f. ex. enare-lap., går dette *â* ofte over til *o*; i det mindste skrives således i ordfortegnelserne.

[2]) En videreførelse af *â*, måské ved indflydelse af den følgende selvlyd?

= l. *gazza*; f. *kylmä* (m. *kelmä*) kold = l. *galmas*; f. *pyrkiä* stræbe = l. *bârggât* arbejde (men l. *bārggat* skrige = f. *parkua*).

3) = l. *o* : f. *yksi* en = l. *okta* (også *âkta*); f. *sylki* spyt = l. *čolgga*.

4) = l. *u* (sjeld.) : f. *ystävä* ven = l. *usteb*, enare-l. *ystev* (lån fra finsk).

De lange selvlyd holde sig i almindelighed mere uforandrede f. ex. f. *kiittää* takke = l. *gitet*; f. *viisi* (for **viiti*) fem = l. *vitta*; f. *kuusi* (for **kuuti*) sex = l. *gutta* (men f. *kuusi*, ef. *kuusen* gran = l. *guossa*); f. *kuulen* hører = l. *gulam*; f. *määrä* mål = l. *mærre*. Til finsk *yy* svarer l. *iv* i ordene *bivddet* jage, fange = f. *pyytää*, og *sivva* grund, årsag = f. *syy*; her tror jeg imidlertid, at den lap. form er ældre og den finske sammentrukken[1]).

33 Af tvelydene er

F. **uo** 1) = l. *uo* : f. *nuori* ung = l. *nuorra*; f. *luonto* natur (af udso. *luoda* skabe) = l. *luonddo* (lån fra finsk); f. *nuoli* pil = l. *njuola*.

2) = l. *a* (sjeld.) : f. *Suomi* = l. *Sabme* (s. 12 note); f. *vuori* bjerg = l. *varre*; f. *kuori* bark = l. *garra*.

F. **ie** og **yö** = l. *ie* : f. *kieli* tunge = l. *giella*; f. *mieli* sind = l. *miella*; f. *liemi* suppe = l. *liebma*; f. *tietää* vide = *diettet*; f. *kieltää* forbyde = l. *gielddet*. f. *myötyä* give efter = l. *miettat*.

I halvtvelydene (som man måské, især på norsk-lap., kunde kalde de tvelyd, der ende på *i* [*j*] og *u* [*v*]) forandres det første led næsten på alle de samme måder som de enkelte selvlyd, f. ex. f. *aita* gærde = l. *ajdde*; f. *kaima* navne = l. *gajbme* (sml. *guojbme* ledsager); f.

[1]) Sml. ovf. s. 21. — Til f. *syy* i betydningen fibre, tråd anføres også biformerne *syi* og *syve*ᶜ. At f. *yy* kan komme af *iu*, viser f. *kyyti* (liv. *šk'ūt*) = sv. skjuts sml. også *tiuris*, *tyyris* i ordfortegnelsen.

noita troldmand = l. *noajdde*; f. *voima* kraft = l. *vuojbme*; f. *äimä* synål = l. *ajbme*; f. *reikä* hul = l. *rajgge*; f. *keino* vej, middel = l. *gœjdno*; f. *neiti* pige = l. *niejdda*; f. *hauta* grav = l. *havdde*; f. *kautta* igennem sml. l. *guovddo* midte, midt i; f. *joukko* hob = l. *joavkko*, *jovkko*; f. *täytää* fylde = l. *dœvddet*; f. *täysi* fuld = l. *dievas*; f. *kiusata* plage = l. *givsedet*; (f. *nöyrä*, est. *nõdr* ydmyg, svag = l. *nœvrre* slet). — Hvad angår de tilfælde, hvor f. *ei* er = lap. *aj*, tror jeg dog ikke, at den ovenanførte overgang fra *e* til *a* her har fundet sted[1]), men snarere at lap. her har det ældre, medens finsk har forandret opr. *ai* til *ei*. Dette må være tilfældet i f. *heinä* hø, veps., rev.-est. *hein*, vot. *einä*, medens l. *suojdne*[2]), dorp.-est. *hain*, liv. *āina* (*āń*) vise tilbage til en grundform *haina* (af lit. *szẽnas* for **szainas*; sml. f. *paimen* hyrde af lit. *pëmũ*, f. *laiha* mager af lit. *lẽsas*, f. *taivas* himmel af lit. *dẽvas* 34
gud); ligeså i f. *reisi* (**reiti*) lår, veps. *reišeh*, r.-est. *reiž*, ved siden af lap. *ruojd*(*da*), dorp.-est. *raiž*, liv. *raigā*; i f. *seisoa* stå, rev.-est. *seizma*, ved siden af lap. *čuoǯǯot*, d.-est. *saizma*; rimeligvis også i f. *seiväs*, rev.-est. *teivas* stang = d.-est. *saivas*, liv. *taibas*, og i f., vot. *seinä* væg, veps., r.-est. *sein* = d.-est. *sain*, liv. *sāina* (af lit. *sẽna*), hvorved man da må antage, at n.-lap. *sœjdne*, en.-l. *sœine* (ikke i sv.-l.?) er optaget fra finsk, efterat overgangen fra *ai* til *ei* har fundet sted.

I endelserne ere selvlydsovergangene simplere. Da lappisk, som alt berört, ikke kender finskens vocalharmoni, behandles her de hårde og de bløde selvlyd på samme måde.

F. a, ä 1) = l. *e* : f. *kala* = l. *guölle*; f. *ilma* = l. *âlbme*; f. *silmä* öje = l. *čalbme*; f. *nälkä* = l. *nœlgge*;

[1]) Foran *u*, *v* forekommer den aldrig, og jeg tror heller ikke, at *a* foran *j* nogensinde lyder som *â*.

[2]) L. *uoj* kan aldrig komme af *ei*.

f. *uskaltaa* (for **-tada*ᶜ) vove = l. *oskeldet*; f. *ymmärtää* = l. *ibmerdet*; f. *puhdas* = l. *buttes*; f. *rakas* kær = l. *rakis* (med *i* istedetfor *e*).

2) = l. *a* (sjeld., måské kun i få låneord) : f. *akka* gammel kone = l. *akka* madmoder; f. *paha* ond = l. *bahha*.

F. **o, ö** = l. *o* : f. *talo* = l. *dallȯ*; f. *uskon* jeg tror = l. *oskom*; f. *näkö* = l. *niekko*.

F. **u, y** 1) = l. *o* (*u*) : f. *halu* lyst = l. *hallo*; f. *kutsun* = l. *goccčom*; f. *pysyn* jeg forbliver = l. *bisom*.

2) = l. *a* (*â*) : f. *suku* = l. *sokkâ*; f. *savu* røg = l. *suovvâ*; f. *sormus* ring = l. *suormas*; f. *vävy* = l. *vivva*; f. *myötyä* = l. *miettât*; f. *syksy* = l. *čakča*.

F. **e, i** = l. *a* (*â*), der dialektvis kan bortkastes i udlyd: f. *sormi* = l. *suorbma*; f. *veneᶜ* = l. *vânas*; f. *terveᶜ* sund = l. *diervas, dærvas*; f. *luen, lukea* = l. *logam, lokkât*; f. *appi* svigerfader = l. *vuoppâ*; f. *perkeleᶜ* djævel = l. *bærgalak*.

Med hensyn til overgangen fra *a* og *ä* til *e* må mærkes, at en følgende medlyd ofte holder på *a*, især i tredje stavelse eller når medlyden er en næselyd, f. ex. f. *vilja-*
35 *kas* rigelig = l. *valljogas*; f. *annan, antaa* give = l. *addam, addet*; f. *kolmas* (s. 26) tredje = l. *goalmad*.

Derimod bortkastes i tredje stavelse sædvanlig en enkelt udlydende selvlyd, ja dette finder undertiden også sted, når den oprindelig var fulgt af et *-n*, f. ex. f. *kavala* listig = l. *gavvel*; f. *tavara*, ef. *-ran* vare (af russ. товаръ *továr*) = l. *daver*, ef. *davver*; f. *oikea, oikia*, veps. *oiged* ret, rigtig = l. *vuojggad*[1]).

Medlydene ere på lappisk endel mangfoldigere end på

[1]) Hvor finsk *-ia, -io* ikke er opstået på denne måde (sml. ovf. s. 23 [75] n. 1), bortkastes på lap. *i*; men det kan dog undertiden spores på den foregående medlyd, f. ex. f. *asia*, veps. *asī*, ef. *asjan* sag = l. *aššе*; f. *sikiö* = l. *sâkko*, ef. ds. (s. 32).

finsk. Medens der også her i forlyd regelmæssig kun forekommer den ene række af de klangløse — i de østligere sprogarter fortrinsvis de stærke, i norsk-lap. derimod blot *g*, *d*, *b* — haves i indlyd almindeligt både *k*, *t*, *p* og *g*, *d*, *b*. Af åndende lyd forekomme foruden *h* også *f*, dels i fremmede ord dels i nogle sprogarter istedetfor *v*, og desuden blot i indlyd *g̱*, et åndende *g* (som i dansk tag), *đ* og åndende *t*, hvilket her de få gange, det behøves, udtrykkes med det isl. tegn *þ* (istedetfor gennemstrøget *t*). Blandt næselydene har, ved siden af *n* og *m*, også ganerækkens næselyd efter den nyere retskrivning sit eget tegn *ŋ*; den forekommer især mellem to selvlyd, men også fordoblet (som *maŋŋel* efter) eller efter *g* (som *vuojgŋa* ånd)[1]). Af hvislelyd forekommer her et usædvanlig stort antal, nemlig foruden det almindelige *s* også *š* samt *c* (ɔ: *ts*), *č* (ɔ: *tš*), *ʒ* (ɔ: *dz*) og *ǯ* (ɔ: *dž*), til hvilke på finsk svarer dels *s* dels *h*; at denne mangfoldighed i lappisk betegner et oprindeligere trin, er muligt, delvis endog sandsynligt; dog synes det i de allerfleste tilfælde umuligt at påvise noget bestemt forhold til de samme eller 36
lignende lyd i andre beslægtede sprog.

Med hensyn til medlydsforbindelser kan mærkes, at lappisk i det hele ikke er så bange for en sammensat forlyd som finsk. I indlyd forekomme endel sammentrækninger, af hvilke jeg vil fremhæve, at sædvanligvis finsk *nk*, *nt*, *mp* (*ng*, **nd*, **mb*) efter en hel- eller halvbetonet selvlyd bliver til *gg*, *dd*, *bb*, efter en ubetonet til *g*, *d*, *b*, f. ex. lap. *gagges* vadmel = f. *kangas*; l. *hægga* liv = f. *henki*; l. *râdde* bryst = f. *rinta*; l. *šâddât* at fødes, blive = f. *syntyä*; l. *lodde* fugl = f. *lintu*; l. *rakâdet* tillave = f. *rakentaa* bygge; l. *goattadek* eders telt = f.

[1]) Ved en unöjagtighed skriver man derimod endnu *n* foran *k* og *g* (hvilket dog neppe forekommer uden i lånte ord), f. ex. *anger* nidkær, af f. *ankara*, *sænga* seng, *bænkka* bænk, som naturligvis, når man har et eget tegn for denne lyd, burde skrives *aŋger*, *sæŋga*, *bæŋkka*.

kotanne (for **-nde*ᶜ eller **-nte*ᶜ); l. *obba* hel = f. *umpi*; l. *vuojggadabbo*, fl. *-bbuk* rettere = f. *oikeampi*, *-mmat*. Det samme finder sted ved *ʒ* og *ǯ*, f. ex. l. *gaʒʒe* selskab = f. *kansa*; l. *gaʒʒa* klo = f. *kynsi*[1]). — Et *h* foran en anden medlyd enten bortkastes eller går foran *t* over til *v* (*f*, *k*), f. ex. l. *nakke* hud, skind = f. *nahka*; l. *datto* vilje = f. *tahto*; l. *æfto*, ef. *ævto* 'vilje = f. *ehto*; l. *okta*, *ofta*, ef. *ovta* én = f. *yksi* (for **yhti*), ef. *yhden*. — Ved sammenstød af en klangløs medlyd med en flydende går den første i almindelighed over til *v* (jf. s. 21), f. ex. l. *duovlle* fyrsvamp = f. *taula*, kar. *takla*; l. *sœrvve* samfund (ved omsætning) = f. *seura*, *sepra* [lån fra finsk].

Medlydsforstærkelsen og -svækkelsen i indlyd spiller her en endnu meget større rolle end på finsk. Den indtræder oprindelig under de samme betingelser som der; da imidlertid endelserne ofte ere stærkt afkortede derved, at dels en selvlyd dels også en medlyd (oftest *n*) er bortfalden, kommer årsagen i de fleste tilfælde først tilsyne ved sammenligning med finsk. Hvorfor det f. ex.
37 hedder i nf. *goatte*, men i ef. *goađe*, og atter i væreform (prædicativ eller essiv) *goatten*, forstås aldeles ikke, når man ikke kender de finske former: *kota*, *kodan*, *kotana*. Den må altså stamme fra en tid, da endelserne endnu vare fuldstændigere, og må for en del (i det allermindste ved en enkelt klangløs medlyd efter en kort selvlyd) være fælles for finsk og lappisk. Men aldeles modsat vepsisk, der måtte antages at have udjevnet den ældre forskel, er denne tvertimod her bleven ført endnu videre, tydeligvis som forstærkning, idet alle enkelte medlyd (selv i den stærke form dér, hvor allerede det fælles finsk-lap. trin må have haft dobbeltformer), fornemmelig efter en selvlyd, en halvselvlyd (*j*, *v*) eller en flydende

[1]) Kun russ.-lap. har bevaret de usammentrukne former, f. ex. *londe* fugl, *šendet* fødes; ligeså *konde* vildt rensdyr = n.-l. *godde*, *vanzet* gå = n.-l. *vaʒʒet*.

medlyd, forstærkes i begyndelsen af en helt ubetonet (s. 18 f.), oprindelig åben stavelse[1]). Almindeligst består forstærkelsen i fordobling; dog er den ofte, især ved medlydssammenstød, noget vanskelig at opfatte, og den forekommer mig da, såvidt jeg tör dömme derom, næsten snarere at lyde som et eget tonehold — der omtrent kunde sammenlignes med vort rullende, medens den svage form er løbende eller skridende — end som en egentlig fordobling[2]).

Som exempler på de almindeligste former ved de klangløse medlyd vil jeg anføre: *akka* hustru, fl. *akak*; *mirkko* gift, fl. *mirkok*; *datto* vilje, fl. *datok*; *čæppe* smed, fl. *čæpek*; — *jokka* flod, fl. *jogak*; *goatte* telt, fl. *goađek*; *ađa* (for **ađam*) marv, fl. *ađđamak*; *dappe* skik, fl. *davek* (sjeld. *dabek*); — *juölgge* fod, fl. *juölgek*; *hærgge* tamt rensdyr, fl. *hærgek*; *līgge* som er tilovers (= f. *liika*), *līgas* tilovers (= f. *liiaksi*); *niejdda* pige, fl. *niejdak*; *gierddat* lide, 1. pers. *gierdam*; *sæjbbe* hale, fl. *sæjbek*.

Hvor derimod medlydsfordoblingen er opstået ved 38
sammentrækning med en foregående næselyd, og den klangløse medlyd altså allerede oprindelig er fordoblet, indtræder i almindelighed ingen forandring, hverken forstærkelse eller svækkelse, f. ex. *râdde* bryst, fl. *râddek*; *hægga* liv, fl. *hæggak*.

Exempler på forstærkelsen ved de øvrige medlyd ere: *guölle* fisk, fl. *guölek*; *vivva* svigersön, fl. *vivak*; *mærra* hav, fl. *mærak*; *oasse* del, fl. *oasek*; *čacce* vand, fl. *čacek*; *ačče* fader, fl. *aček* (men *gazze* selskab, fl. *gazzek*, s. 36).

[1]) Forstærkelsens sammenhæng med tonen er først påvist af Castrén: Om accentens inflytande i Lappska Språket, i tidsskr. Suomi 1844, s. 23 ff. og atter i hans Nord. resor och forskningar V, s. 62 ff.

[2]) Friis har i grammatikken og sprogprøverne forsøgt aldeles at opgive fordoblingen efter en anden medlyd, men har atter optaget den i sin ovenfor anf. Bibbalhistoria, for dog at have et middel til at betegne den virkelig stedfindende forskel. Sml. forøvrigt Castréns anf. afh. Rask: Lapp. Sprogl. §§ 42 og 61—62; Saml. Afh. II, s. 348 ff. Friis: Lapp. Gramm. § 24 ff.

Næselydene blive også i de østlige sprogarter fordoblede, men i norsk-lap. forstærkes de i almindelighed på den måde, at den tilsvarende svage klangløse medlyd sættes foran, f. ex. *sadne* ord, fl. *sanek*; *vuojgŋa* ånd, fl. *vuojŋak*; *namma* eller *nabma* navn, fl. *namak*; *čalbme* öje, fl. *čalmek*. Ligeså bliver *j* efter en selvlyd til *gj* f. ex. *sagje* sted, fl. *sajek*; *vuögjet* køre, 1. pers. *vuöjam*. Står *j* derimod efter en anden medlyd (med hvilken den egentlig smelter sammen til én lyd), da forstærkes denne, f. ex. *vallje* overflødighed, ef. *valje*; *sævdnjad* mörk, *sevnjus* mörke.

Foran *t* og hvislelydene forstærkes *v* i de forskellige sprogarter ofte til *k*, *f* eller *g*, og omvendt, når de sidstnævnte lyd (eller vel egl. blot *k*) ere de oprindelige, svækkes de til *v*, f. ex. *gikse*, *gifse* plage, fl. *givsek* (= f. *kiusa*); *æfto* vilje, fl. *ævtok*; *ofta*, *okta* én, ef. *ovta*; *oakse*, *oafse* gren, fl. *oavsek*; *čakča*, *čafča*, *čagča* efterår, fl. *čavčak*.

Særlig at betragte udlyden i lappisk vil være unødvendigt. Den hviler i det hele på samme love som i finsk, og afvigelserne skyldes oftest, som alt lejlighedsvis er bemærket, en yngre afkortning af endelserne. Undertiden står dog lappisk på et ældre trin, navnlig ved at tåle flere medlyd, såsom tildels *m* eller *s*, hvor finsk har gjort dette til ᶜ, *h*.

DEN GOTISKE SPROGKLASSES INDFLYDELSE PÅ DEN FINSKE

Medens man tidligere i almindelighed var tilböjelig til at ansé alle eller i al fald en stor del af de ord, der kunde påvises som fælles for de finsk-lappiske og de gotiske, særlig de nordiske sprog, for at være optagne fra de førstnævnte i de sidste, må det nu ved de midler, som sprogvidenskabens nyere udvikling og et langt rigere stof stiller til rådighed, ansés for afgjort, at i virkeligheden kun meget få ere gåede denne vej; sågodtsom alle de ord, hvis overensstemmelse og umiddelbare sammenhæng i de to sprogklasser ikke kan være nogen tvivl underkastet, tilhøre oprindelig de gotiske sprog og ere derfra gåede over i de finske, en bevægelse, som også naturligst stemmer med de historiske forhold.

Overalt, hvor et sprog har modtaget påvirkning udenfra, plejer en strömning i modsat retning at være indskrænket indenfor meget snævre grænser, og således kunne også tydelige spor af finsk-lappisk indflydelse næsten kun påvises i de nærmest tilgrænsende svenske og tildels norske sprogarter, f. ex. nylandsk og est.-sv. *ajsor* vognstænger = f. *aisa*, mordv. *ažia*; sv. *hakks*, *hakksä* skude (Rietz, Ordb. öfver sv. allmogespråket, s. 235) = f. *haaksi*; sv. *pjäkser*, *pjeksor* en art fodbeklædning = f.

pieksut; sv. *kalm* stenhob, gravhöj (Rietz s. 304, Rydqvist, Sv. spr. l. II, s. 282) = f. *kalma* grav, liglugt, est. *kalm* (uindviet) hedensk offer- eller begravelsesplads, veps. *kalm*, liv. *kālma*, mordv. *kalma* grav; sv. *känga* sko = f. *kenkä* (for **kemkä*), lap. *gama* ef. *gabmag*, et forøvrigt meget udbredt ord — endog grönlandsk *kamik* synes beslægtet — af usikker oprindelse (også optaget i russ. кеньга *keńga*); norsk *eima* nål (blot i Helgeland; Aasen, Ordb. over det norske Folkespr., s. 78. 625) = lap. *ajbme*, f. *äimä*, syrj. *jem*, o. m. fl.[1]). Kun sjeldent kunne oprindelig finske ord forfølges videre, såsom sv. *pojke*, dansk *pog*, eng. *boy* (?) = f. *poika* sön, dreng, syrj. *pi*, ostj. *pox*, *pax*, vog. *pu*, *pi*, ung. *fi*, *fiu*[2]); muligvis oldn. *kot* hytte = f. *kota*, n.-lap. *goatte*, mordv. *kud*, čer. *kudo*, *kuda*, ostj. *xōt*, *xāt*, *kāt*, vog. *kval*, *kvol*, ung. *ház* hus[3]); mere tvivlsomt er oldn. *refr* ræv = f., vot. *repo*, veps. *reboi*, est. *rebane*, liv. *rebbi*, n.-lap. *rjevan* (sjeld. *rjeppo*), sv.-l. *repe*, enare-l. *riemnjis*, russ.-l. *rimne*, ersa-mordv. *rives*, čer. *rövöž*, *rebež*, *lebež*; uagtet man måské lettere kunde opstille en rimelig japhetisk etymologi til det sidstnævnte ord end, i al fald for öjeblikket, en finsk, vækker dog den omstændighed, at det træffes i ikke så få af de finske sprog, men udenfor disse kun i de nordiske, nogen mistanke om, at det er lånt fra finsk. Endelig kunne måské oldtidens skjalde have anvendt et og andet finsk ord, som ellers ikke var i brug, f. ex. *sóta* kamp = f. *sota*[4]).

[1]) Jf. Hipping i Acta soc. sc. fenn. II (1847), s. 1084 ff., hvor dog endel ord må fradrages. Ruszwurm Eibofolke II, s. 312. Også i det tyske sprog i Østersøprovinserne forekomme adskillige estiske ord, hvorpå exempler kunne findes i Idiotikon der deutschen Sprache in Lief- und Ehstland (i A. W. Hupels Neue Nord. Miscellaneen; 11tes u. 12tes Stück. Riga 1795, s. 1—272).

[2]) Derimod er f. *piika* pige, tjenestepige, ikke oprindeligt, men lånt fra sv. piga, der atter synes at være en nordisk hunkönsdannelse af det ovennævnte ord [?].

[3]) Det forekommer dog også i nogle tyske sprog, f. ex. oldeng. *cyte*, mtysk *kote*. Jf. også skr. *kuṭa*, *kuṭi* samt vort 'hytte'.

[4]) Fortegnelsen hos J. Olafsen: Nordens gamle Digtekonst, s. 88, er ubrugelig.

Hele denne bevægelse synes imidlertid, som sagt, at være af temmelig ringe omfang, og de fleste tilfælde, i hvilke man har tillagt gotiske, i særdeleshed nordiske ord en finsk oprindelse, må bortfalde, dels fordi lånet 41
er gået i den modsatte retning[1]), dels fordi der aldeles ingen forbindelse er, som når man har antaget f. *kankuri* væver for stamordet til oldn. *kongurváfa* edderkop, norsk *kångle* (Aasen s. 209), sv. *kangro* o. desl. (Rietz s. 307), hvormed må jevnføres tysk *kanker* (hvoraf atter f. ex. bøhmisk *kankara*; af lat. *cancer*?), eller f. *käsi* hånd til vort *kejte* (jf. norsk *kjeiva*), o. m. fl., for ikke at tale om, at man hos adskillige tyske lærde finder oldn. *hreinn* eller mlat. *rangifer* rensdyr angivet som lånt fra et lap. *raingo*, der ikke forekommer i en eneste af alle ordbøgerne, og hvis aldeles ulappiske form ved mindste kendskab til sproget må falde i öjnene[2]).

Langt rigere og mærkeligere er derimod den indflydelse, de gotiske sprog have udøvet på de finske. Det ejendommeligste ved denne i jevnførelse med andre lignende phænomener, f. ex. den meget stærke påvirkning af de gotiske sprog på de romanske, er det overordentlig lange tidsrum, gennem hvilket den kan forfølges, og dernæst den troskab, hvormed de oprindelige former ere bevarede. Denne indflydelse vil i det hele kunne henføres til to store hovedtrin, et yngre, om man vil, historisk og et ældre, så at sige forhistorisk trin. På det første, hvor indflydelsen naturligvis er mest iöjnefaldende, er den udgået fra de nordiske sprog i deres nuværende eller historisk

[1]) Jf. således i ordfortegnelsen *aalto*, *kansa*, *mato*, *paita*, o. fl.

[2]) Såvidt jeg kan se, findes dette første gang i Schmellers Bayerisches Wörterb. III (1836), s. 95, et værk, hvis sammenlignende stof ikke altid er pålideligt; hvorfra forf. har taget det nævnte lap. ord, kan jeg ikke afgöre. Derefter gentages det af Diez: Etym. Wb. d. rom. Spr.[2] I (1861), s. 341, af Wackernagel i Haupts Zeitschr. f. deutsch. Alt. IX, s. 536, og måské flere steder. (Dersom det virkelig skulde vise sig, at ordet er til, kan det neppe være andet end ganske nyt lån af det svenske *ren-ko*.)

overleverede ældre skikkelse, enkeltvis også fra tysk (plattysk); den lægger sig tydeligst for dagen ved et i de forskellige sprogarter såre forskelligt antal af let genkendelige og i sproglig henseende for største delen lidet mærkelige ord, men den vil også med lethed kunne på-
42 vises i mangfoldige udtryk og talemåder, der ligefrem ere støbte over fremmede former. De til den anden gruppe hørende lån, der i henseende til antallet omtrent ere lige stærkt fordelte over hele sprogklassen, forudsætte derimod en langt ældre sprogform, der nærmest kan jevnføres med gotisk. Det er navnlig de sidstnævnte lån, der fortjene vor opmærksomhed på grund af den på én gang så gamle og tillige så klare og harmoniske form, hvori de endnu den dag idag foreligge, og det både i henseende til de enkelte lyd og til endelserne; det er sikkert ikke med urette, at allerede Dietrich heri har sét en af de ældste kilder til kundskab om de gotiske sprogs historie.

Jeg skal nu ad sammenligningens vej og med særligt hensyn til det lys, der herved kan kastes på de gotiske sprogs historie, forsøge at påvise, hvorledes dels de enkelte lyd udenfor endelsen dels endelserne behandles i overensstemmelse med de finske sprogs lydlove, og til hvilke former i de gotiske sprog der herved vises tilbage; til slutning skulle vi da lidt nærmere betragte forholdet mellem de to hovedgrupper af låneord og se, om det er muligt tilnærmelsesvis at udfinde, i hvilket eller hvilke sprog af den gotiske klasse disse efter de i det foregående fundne grundformer må antages at have hjemme[1]).

[1]) For næmheds skyld vil jeg i det følgende i regelen blot anføre de finske (f.) og tildels de lappiske (lap., l.) former, men forøvrigt en gang for alle henvise til ordfortegnelsen. De til sammenligning i parenthes tilföjede former ere de oldnordiske (islandske), hvor ikke andet udtrykkelig bemærkes.

A. SELVLYD

Som oftest svare de enkelte selvlyd nöje til grundformerne. I den finske sprogstamme fremtræde de næsten altid i en oprindeligere skikkelse end i den lappiske, hvor de nemlig ere underkastede en langt större mangfoldighed af forandringer, stemmende med de ejendommelige overgange, der finde sted i forhold til finsk, og som ere udviklede i det foregående s. 30 ff. Exempler på overgangene af de enkelte, uomlydte selvlyd i ældre og yngre lån ere:

oldn. og got. **a** = f. *a*: f. *akana* avne (got. *ahana*, oldn. *ögn*); *arina* arne (*arinn*); *arka*, l. *argge* fejg (*argr*); *haka* indhegnet mark (*hagi*); *hamara* øxehammer (*hamarr*); *kakko* (også *kaakku*), l. *gakko* kage (*kaka*); *lato*, l. *lado* lade (*hlaða*); *pari* par; *sali* sal; *valas*, l. *fales* hval (*hvalr*); *vanki* fange (sv. *fånge*); *vati* fad (sv. *fat*).

oldn. **á**, got. **e** 1) = f. *aa*: f. *kaali* kål (*kál*); *kaapu* kåbe (*kápa*); *maanantai* mandag (*mánadagr*); *paanu* tagspån (*spánn*); *paatti* båd (*bátr*); *saatto* høstak (*sáta*); *vaaka* vægtskål (*vág*); *vaakuna* våbenmærke (*vápn*); *vaate*ᶜ klædning (*váð*); — lap. *mākka* svoger (*mágr*); *māles* måltid (*mál*); *mānno* måne (*máni*); *nallo* nål (*nál*); *raðde* råd (*ráð*); *saðđo* klid (*sáð*); *stālle* stål (*stál*); *vakke* vig (*vágr*). — — 2) = f. *ie*: f. *miekka*, l. *miekke* sværd (got. *mēki* gf.); *niekla*, *neula* nål (got. *nēþla*).

oldn. **e, i,** got. **i, ai** 1) = f. *e*: f. *hekuma* vellyst (*hègómi*); *kello* klokke (*skella*); *keritä* at klippe (*skera*?); *pelto*, l. *bælddo* 44 mark (oht. *fëld*); *rengas*, l. *riegges* ring (*hringr*); *teljo* rorbænk (*þilja*); *verta* lig (*verðr*); — lap. *dælle* frossen sne (*þeli*); *næppe* søstersön (*nefi*); *nieste* rejsekost (*nest*); *vielpes* hvalp (*hvelpr*); *viercca* vædder (*veðr*); sv.-l. *feres* kedel (*hverr*)[1]). — — 2) = f. *i*: *kirnu* smörkærne (*kirna*); *kirttilä* kirtel (gml. sv. *kirtel*); *mitta* mål (*met*); *pikari* bæger (*bikarr*); *silat* seler (*selar*); *tika*(*-puut*) stige (*stigi*); *tila* lejlighed, plads (got. *til*); *tina*, l. *dadne* tin; *virka*, l. *virgge* embede (*verk*?); *vitja* kæde (*við*); — lap. *bitta* stykke (*bit*); *gicce* kid (*kið*); *digge* et ting, råd (*þing*); *silbba* sølv (*silfr*); *skipa* skib (*skip*); *visses* vis (got. *-vis*); *viste* bolig (*vist*); *lâđas* led (*liðr*); *mâsset* miste (*missa*); *maðde* fiskemærke (*mið*).

oldn. **i,** got. **ei** = f. *ii*: f. *piika* pige (sv. *piga*); *riiki* rige (*ríki*); *riimu* grime (*gríma*); *siima* reb (*sími*); *viina*, l. *vīdne* brændevin (*vín*); *viisas*, l. *vīses* vís (g. *-veis*); est. *līm* lim; *tīk* dam (tysk *teich*); — lap. *līkot* synes om (*líka*); *nībbe* kniv (*knífr*).

oldn. **o, u,** got. **u, au** 1) = f. *o*: f. *holo* hulhed (*hol*); *jo*, l. *juo* allerede (got. *ju*); *korppi*, l. *goarppa* ravn (*korpr*); *porstua* forstue (*forstofa*); *portti* port (*port*); *pottu* potte (sv. *potta*); *rotta* rotte (sv. *råtta*); *tori* torv (*torg*); *torppa* sv. *torp*; — lap. *bordde* bord (*borð*); *bodne* bund (*botn*); *goallo* lampe (*kola*); *moallo* smule (*moli*); *oaffar* offer; *roađđe* morgenrøde (*roði*); *stoalppo* stolpe; *soames* nogen (*sumr*); *duofto* rorbænk (*þopta*); *guödda* pude (*koddi*); *guölbbe* gulv (*golf*); (*k*)*ruossa* kors (*kross*); *luokkar* klokker; *muoldda* muld (*mold*); *nuortta* nordost (*norðr*); *stuoppo*, *stoppo* stue (*stofa*). — — 2) = f. *u*: f. *humala* humle (*humall*); *hunaja* honning (*hunang*); *hurskas*, l. *hurskes*

[1]) Hertil kommer endnu *e* i adskillige andre tilfælde, i hvilke de nordiske sprog have brydning, hvorom mere nedenfor.

from, retfærdig (*horskr*); *juko* åg (*ok*, got. *juk*); *kulta*, l. *golle* guld (*gull*); *kumina* kommen (sv. *kummin*); *kuningas*, l. *gonagas* konge; *-kunta*, l. *-godde* område (got. *-kunds*?); *kupari* kobber (*kopar*); *kuppi* kop (sv. *kopp*); *kustantaa* bekoste (*kosta*); *luhti* loft; *lukkara* slethövl (*lokarr*); *lukkari* klokker; *lukko* lås (*loka*); *lupa*, l. *loppe* tilladelse (*lof*); *multa* muld (*mold*); *murha* mord; *murkina* frokost (*morginn*); *pukki*, l. *bukka*, *bokka* buk (*bukkr*); *punta*, l. *budde* pund; *pusa* pose (*posi*); *ruhtina* fyrste (*dróttinn*, jf. oht. *truhtin*); *ruis* rug (*rugr*); *rukki* rok; *sukka* strömpe (*sokkr*); *sunnuntai*, l. *sodna-bæjvve* söndag (*sunnudagr*); *suru* sorg; *tuhto* rorbænk; *tulkki* tolk; *tulla* åretold (*þollr*); *tulli* told (*tollr*, sv. *tull*); *tupa* stue; *tupakki* tobak; *tuppaan* jeg stopper; *turska*, l. *dorske* torsk (*þorskr*); *turve*^{c} törv (*torf*); *uhri* offer; *urut* fl. orgel (sv. *orgor* fl.); — lap. *ullo* uld (*ull*); *urtas* urt; *ludne* rulle (*hlunnr*). 45

oldn. **ó**, got. **o** 1) = f. *uo*: f. *huotra* skede (got. *fōdr*); *nuora* reb (oht. *snuor*); *nuotta*, l. *nuötte* næt, våd (*nót*); *tuoli*, l. *stuollo* stol (*stóll*); *tuomari*, l. *duobmar* dommer (*dómari*); *tuorstai*, l. *duorasdak* torsdag; — lap. *guobme* gane (*gómr*); *ruotas* rod (*rót*); *stuores* stor (*stórr*); *suokkan* sogn (*sókn*). — — 2) = f. *uu* (sjeld.): f. *luuva* lo (sv. *loge*); *ruusu* rose[1]).

Oldn. **ú**, got. **u** = f. *uu*: *muuri* mur; *ruuni* brun (*brúnn*); *suutari* skomager (*sútari*); (est. *prūń* brun; *prūt'* brud;) — lap. *sures* sur (*súrr*); *hufsit* bygge (*húsa*).

Det første, der vækker opmærksomhed, når man betragter alle disse overgange under ét, er selvlydenes tidsmål (kvantitet). Som vi i indledningen have sét (s. 19, 29), adskilles korte og lange selvlyd aldeles bestemt og gennemgående i den finske sprogstamme, mindre tydeligt i

[1]) I enkelte nyere ord indtræder f. *ou* både for opr. kort og langt *o*, t. ex. *housut* buxer (*hosur*), *moukari* forhammer (sv. sprogarter *mokare*), *touvi* tov (*tog*); *koulu* skole (sv. *skola*), (*k*)*rouvi* kro (sv. *krog*).

lappisk. At ganske den samme forskel har været tilstede i de ældre gotiske sprog og endnu i ældre svensk, er allerede af andre godtgjort ved mange beviser[1]). Til disse kunde man endnu föje de her omtalte overgange; thi den nöje overensstemmelse i de enkelte tilfælde synes ikke at tilstæde nogen tvivl om, at selvlydenes oprindelige tidsmål må have været fuldstændigt bevaret i de sprogformer, fra hvilke de her omtalte lån, såvel de ældre som de yngre, ere optagne. Hvad særligt de yngre angår, vil det måské ikke være
46 overflødigt at minde om, at det oprindelige forhold, som ellers i de nyere sprog næsten overalt har måttet vige for helt andre regler, dog endnu er bevaret temmelig uforandret i flere af de svenske sprogarter, navnlig just i dem, der grænse nærmest op til de finske sprog[2]). Således siges i Nyland (fra egnene om Borgå og Lovisa) med kort selvlyd, uden at dog den følgende medlyd fordobles[3]): *hamar*(*ə*) = oldn. *hamarr* (ikke som ellers på sv. *hammare*); *haga* hegn = on. *hagi*; *kaku* kage, et brød = on. *kaka*; *gamul* (men dog *gāmbəl* bestemt form = on. *gamli*, gl. sv. *gamble*, på grund af det følgende medlydssammenstød; ligeså f. ex. *lānd*; *kāmb* kam = on. *kambr*; *lāŋgər* = on. *langr*); *fara* = on. *fara*, *fari* = on. *farit*, fort. *fōr*; derimod er *å* = on. *á* altid langt, ligeså vel i *måndag* som i *måne* og i *åtta* som i *båt*; fremdeles *læsa* = on. *lesa*; *ǵæra* (eller *jæra*, *djæra*) göre = on. *gera*; *ǵeva* (eller *jeva*, *djeva*) = on. *gefa*; *viku*

[1]) Jf. Grimm: Deutsche gramm. I, 1[3], s. 32 ff. 527 ff. Jessen i Tidskr. f. Philol. og Pædag. I (1860), s. 215. Lyngby smst. II (1861), s. 321. Rydqvist: Sv. språkets lagar IV, s. 6 ff.

[2]) At dette ikke, som nogle antage, fra først af kan skyldes finsk indflydelse, ses af overensstemmelsen med de ældre sprog. Et andet spörsmål er det, om ikke nabosprogets udtale kan have været medvirkende til at bevare det gamle.

[3]) Alle selvlyd uden længdetegn ere korte; åbent *e* og *o* betegner jeg ved *æ* og *å*; *e* og *o* ere altid lukkede; *ə* er den dumpe *e*-lyd i ubetonet stavelse; *ǵ* er palatalt *g*, *g* + *j*.

eller *veku* uge = on. *vika*; *liva* eller *leva* = on. *lifa*; *līv* = on. *líf*; *vita* vide = on. ds. (men *veit* jeg ved = on. ds.); *ita* æde, spise = on. *eta*; *tigəl* = on. *tigl*; *rīda* = on. *ríða*, *ridi* = on. *riðit* (fort. *reid*); *kvītər* hvid = on. *hvítr*; *tīma* = on. *tími* (men sv. *timme*); *grīmo* = on. *gríma* (sv. *grimma*); *kåma* = on. *koma* (men længere i *han kā̆mbər* som ovf.); *kopar* kobber = on. *kopar*; *posa* = on. *posi*; *somar* = on. *sumar*; *stuvu* = on. *stofa*; *sūpa* = on. *súpa*, *supi* = on. *sopit* (fort. *söup*); *bōndə* = on. *bóndi*, fl. best. *bōndrən* (*bēndrən*). Et ganske lignende forhold finder sted i de est-svenske sprogarter; fra Vichterpal i Estland kan jeg således f. ex. anføre: *håna* hane = on. *hani*; *tåla* tale = on. *tala*; *måga* mave = on. *magi*; *hō^{å}r* (*hā̆r*) hår = on. *hár*; *læsa*, *ǵæra*, *ǵeva*, *ita*, *rīd*(*a*), *ridi*, *kwītlər*, *kuma*, *bōk*, fl. *bēkrə*, *hēna* höne = on. *hœna* (men også her *lānd*, *hānd*, o. desl.)[1]).

Afvigelser herfra i de på finsk forekommende låneord 47
ere navnlig for den ældre rækkes vedkommende temmelig sjeldne og synes da oftest at bestå i, at en lang selvlyd forkortes foran en enkelt medlyd og en kort forlænges foran sammensat efterlyd (jf. s. 21), f. ex. f. *rikas* rig (*ríkr*), *runo* digt (*rún*); *aalto* bølge (*alda*), *juusto* ost (*ostr*)[?], *paarna* dreng (*barn*), *viikko*[2]) uge (*vika*), *paasto* faste (*fasta*). Hyppigere ere afvigelserne ved de yngre lån, især de i est. fra ndt. optagne ord, som f. ex. *sāl'* sal, *pāŕ* par, *krāv* grav, *vāt'* fad, tønde, o. m. fl., langt sjeldnere på finsk som *vaali* valg af sv. *val*.

Et par enkelte af de ovenfor fremstillede selvlydsovergange må vi endnu særlig omtale. For det første fortjener det at bemærkes, at oldn. *á*, dansk og svensk *å*, både på finsk og lappisk næsten altid, selv i de yngre lån, gen-

[1]) Jf. Hipping i Act. soc. sc. f. II, s. 1136. 1140 f. Ruszwurm: Eibofolke II, s. 296. Rydqvist anf. st., s. 9. — Om noget lignende, som det synes, i norske sprogarter jf. Aasen: Norsk Gramm. (1864), §§ 29. 113.

[2]) Derimod forudsætter lap. *vakko* et oprind. kort *i*.

gives med langt *a*; kun i aldeles enkeltstående nye lån kan man herfor høre en *o*-lyd[1]). Derimod har finsk fuldkommen rigtigt f. ex. *pusa*, *touvi* ligeoverfor sv. *påse*, *tåg*, hvor *å* er = oldn. *o*. Dette forudsætter, at ikke blot — som man allerede kunde slutte af det foregående — oprindeligt *ā* og *o*, der nu i så mange tilfælde ere faldne sammen, må have været tydeligt adskilte endnu, da de yngre lån bleve optagne, men at tillige det første har været udtalt på det nærmeste som rent *ā*, hvilket også af andre grunde må antages at have været tilfældet både på oldn. og gml. svensk[2]). Særlig interessant ligeoverfor det almindelige *ā* er f. *ie*, for hvilket jeg dog blot kender de to ovenfor anførte exempler [jf. s. 68 = 122 note 2]; det kan sikkert kun forklares ud fra got. *ē*. I lap. derimod er det enestående *miekke* utvivlsomt intet selvstændigt lån, men må atter være taget fra finsk.

Dernæst må vi kortelig beröre forholdet mellem *e* og *i*, *o* og *u*. Som det af de ovenfor anførte exempler vil ses, stemmer lap. i fordelingen af disse lyd i det hele med oldnordisk (islandsk), forsåvidt det er muligt med sikkerhed at bestemme grundlyden. Finsk afviger derimod mere derfra. I de yngre lån er imidlertid her over-
48 ensstemmelsen med svensk, især i dets ældre skikkelse, iöjnefaldende; navnlig har finsk temmelig regelmæssigt *u* ikke blot, hvor gml. sv. har *u*, men også hvor *o* og *u* her vexle med hinanden[3]); hvor derimod gml. sv. udelukkende har *o*[4]) (især foran *r*), indtræder dette også på

[1]) Ligeså har finsk næsten altid *a* i de tilfælde, hvor sv. *å* er = oldn. *a* (som foran *ng*); dog f. ex. *holli* skydsskifte = sv. *håll*. Jf. Rydqvist IV, s. 20 ff.

[2]) Jf. Lyngby i Tidskr. f. Philol. og Pædag. II (1861), s. 309. Rydqvist IV, s. 105 med henvisninger. De finsk-svenske sprogarter have, såvidt jeg har haft lejlighed til at iagttage, kun i ganske enkelte ord *ā* = oldn. *á*, f. ex. *gā*, ellers *å*; dog adskiller dette sig altid fra opr. *o*; jf. ovf. — Om forskellen mellem *å* og *o* i norske sprogarter se Aasen: Norsk Gramm. §§ 8. 11. 17.

[3]) Rydqvist IV, s. 69 ff., s. 60 ff.

[4]) Smst. s. 59 f. Jf. også de enkelte ord i ordfortegnelsen.

finsk (uklarere er forholdet ved *e* og *i*). I det sidste tilfælde har udtalen vel været åben; i det første kan man derimod være i tvivl om, hvorvidt *u* virkelig gennemgående må antages at ligge til grund, eller om man ikke snarere for en del må gå ud fra lukket *o*, der endnu findes på nylandsk nogenlunde i de samme tilfælde, hvor på gml. sv. skrivemåden vakler mellem *o* og *u* (jf. ovf.); dette kunde på finsk ikke godt gengives anderledes end med *u*, hvis udtale ligger nær ved lukket *o*, medens f. *o* er åbent (jf. s. 19); större er derimod afstanden mellem lukket *e* og f. *i*. I de ældre lån har *u* på finsk en endnu mere afgjort overvægt over *o*, hvorimod *e* idetmindste er ligeså hyppigt som *i*. Undertiden er *e* vel fremgået af *i*, som formodentlig i *rengas* ring (jf. også *herne*ᶜ ært af lit. *žirnis*, *kärme*ᶜ slange af lit. *kirmis*); men det er dog lidet sandsynligt, at det skulde være tilfældet overalt, og jeg tror derfor, at også de finske former i denne gruppe, ligesom aldeles tydeligt de lappiske, forudsætte tilværelsen af *e* og *o* (rimeligvis lukket) ved siden af *i* og *u*, og forsåvidt altså vise hen til et ældre trin end gotisk, hvor, idetmindste tilsyneladende, *e* er faldet sammen med oprindeligt *i* (måské med et par undtagelser) og *o* med *u*[1]). Til den i got. stedfindende overgang fra *i* og *u* til 49
henholdsvis *ai* (d. v. s. kort æ) og *au* (d. v. s. kort å) foran et følgende *r* og *h* er der ej heller nogetsomhelst spor.

De gotiske sprogs tvelyd ere i det hele vel bevarede, tildels med mærkelige spor af höj ælde. Opr. ai, got. *ai* (sandsynligvis udt. æ), oldn. *ei* er på finsk ofte bibeholdt

[1]) Jessen i Tidskr. f. Philol. og Pædag. I (1860), s. 217 ff. Lyngby i Antiqvar. Tidsskr. 1858—60, s. 246 ff. G. Curtius (Ueb. die Spaltung des A-Lautes) i Berichte d. sächs. Gesellsch. d. Wiss., philol.-hist. Cl. XVI (1864), s. 19 f. Bugge i Tidskr. f. Philol. og Pædag. VII (1867), s. 223. 225 (med hensyn til de ældste nordiske runeindskrifter, hvilke have *e* og *o*, ligesom det senere oldn.). Scherer: Zur gesch. d. deutschen spr. (1868), s. 6 f. (efter Müllenhoffs forelæsninger).

i den ældste form, f. ex. *ainoa* eneste (got. *ainaha*); *haikara* hejre (oht. *heigiro*); *kaide*[c] væverské, rit (*skeið*); *kaira* kile, bor (sml. *geirr*); *kaisila* rör (sml. *geisli*); *laita* led, vej (*leið*); *mainita* omtale (oldeng. *mænan*); *paita* skjorte (got. *paida*); *raippa* reb (*reip*); *taikina* dej (*deigr*); *taina* spire (*teinn*). Sjeldnere er *ei* i ord, hvis form eller udbredelse forøvrigt tyde på en höj'alder, som f. *leipä* brød (*hleifr*); *keihäs* spyd (sml. *geirr*)[1]. Derimod er *ei* meget almindeligt i ord af yngre form, f. ex. *leikari* gögler (*leikari*), *leikki* leg, *meinata* mene, *meikata* kæle for (sv. *smeka*), *reisu* rejse (sv. *resa*), (*k*)*reivi* greve, (*keisari* kejser, sv. *kejsare*), o. fl. Her kunde *ei* vel tænkes udviklet af sv. *e* ligesom *ou* af *o* (s. 45 [97] note 1) og er det muligvis også i nogle tilfælde; men da der efter min iagttagelse aldrig ved siden heraf forekommer *ie* svarende til et af *ei* opstået sv. *e*, må man i de fleste tilfælde snarere antage det for selve den opr. tvelyd. Denne er vel på sv. i almindelighed gået over til *e*, men forekommer dog ikke så sjeldent på gml. sv. og er endnu bevaret i flere sprogarter, navnlig alle de tilgrænsende, f. ex. nyl. *veit*, *reid* (equitavi), *reiso*, *skeid* (ske), *leika*[2]. — Lappisk har næsten altid *aj* (*ai*), f. ex. *ajdno* eneste; *ajka* eg (*eik*); *ajlegas* hellig (*heilagr*); *gajcca* ged (*geit*); *hajtis* hed, varm (*heitr*); *lajbbe* brød; *lajddit* lede (*leiða*); *lajddo* led, vej; *lajrre* ler (*leir*); *majdne* lyde (*mein*); *rajppe* reb; sjeldnere *uoj*[?]: *buojdde* fed (*feitr*?), eller *æj*, *ej*, som *lækjkka* leg, *rejso* rejse. Om l. *aj* nogensinde, idetmindste i norsk-lap., kommer af *ei*, er tvivlsomt (jf. s. 33); i almindelighed genfindes dette vel i *æj*, hvorimod både *aj* og *uoj*(?) svare til den oprindeligere form *ai*.

Medens opr. *ai* i almindelighed på oldn. er blevet til

[1]) Rimeligvis er *ei* her udviklet på finsk grund af ældre *ai*, jf. s. 33 f. Noget lignende må være tilfældet i f. *äiti* moder, hvis det tör antages for lånt (got. *aiþei*).

[2]) Jf. Rydqvist IV, s. 138 ff. (i nyl. *ei* nærmer *e* sig til *æ*).

ei, er det i en mindre række af ord gået over til *á* og med i-omlyd til *æ*[1]). Særlig opmærksomhed fortjener det nu, at også adskillige af disse forekomme i de finske sprog med den oprindelige tvelyd. Dersom de ere optagne fra et nordisk sprog, må lånet altså være ældre end overgangen til *á*. Jeg har optegnet følgende: f. *aika*, l. *ajgge* tid (? got. *aivs*, men on. *æfi*); f. *airo*, l. *ajrro* åre (*ár*, oldeng. *ár*); f. *airut*, l. *ajras* sendebud (*árr*, got. *airus*); f. *laina* lån (*lán*); f. *saippio*, sv.-l. *saipo* sæbe (*sápa*); f. *sairas* syg (*sárr*); f. *saivo* klart sted i en sø (got. *saivs*?); f. *vaiva*, l. *vajvve* möje (*vá*, oht. *wêwo*); l. *sarje*[2]) sår (*sár*) og måské sv.-l. *sajet* så (*sá*, got. *saian*). Nogle andre forekomme på lap. med *ā*, men forøvrigt dog i en temmelig gammel form: *ārrad* tidlig (*ár*, got. *air*); *lađđe* klæde (*klæði*).

Tvelyden au (på got. rimeligvis udtalt *ā̆*) er både på finsk og lappisk bevaret i en stor del ord, såsom: finsk *auskari*[3]) øsekar (*ausker*); *autuas* salig (*auðugr*); *kaunis* skön (got. *skauns*); *kauto* overlæder på sko (got. *skauda-*); *kauppa* handel (*kaup*); *kaupunki* stad (*kaupangr*); *laukka* løg (*laukr*); *lauvantai* løverdag (*laugardagr*); *nauta* kvæg (*naut*); *rauma* ström (*straumr*); *rauta* jærn (*rauði*); *sauma* söm (*saumr*); *tauko* tov (*taug*). Lappisk *audogas* salig; *auskari* øsekar; *avkke* fordel (*auki*); *gavppe* handel; *gavpug* stad; *lavggo* bad (*laug*); *lavardak* løverdag; *lavkke* løg; *lakca*, *lafca* (jf. s. 38) fløde (*flautir*?); *navdde* dyr, egl. kvæg; *navste* bådeskur (*naust*); *ravdnje* ström; *savdnje* söm; *savcca* får (*sauðr*); endvidere *ruövdde* jærn; sv.-l. *skuoudo* skede (*skauð*). Forøvrigt høre de her opregnede exempler neppe alle til den ældre gruppe[4]). Bestemtere 51

[1]) Se Grimm: Deutsche gramm. I, 1[3], s. 458. 461.

[2]) Her er *rj* en omsætning for *jr*, jf. russ.-l. *arje* åre = n.-l. *ajrro*.

[3]) En formodentlig yngre biform hertil er *äyskäri*, måske med en lignende svækkelse som den ovenfor formodede fra *ai* til *ei*, *āi*.

[4]) Jf. Rydqvist IV, s. 134 ff. 143. Aasen: Norsk Gramm. § 25.

fremtræder en yngre form af denne tvelyd i f. *öy*, f. ex. *öysti* (også *austi*) øserum (*austr*); *löysä*, *löyhä* løs (*lauss*); *pöyliä* bröle (*baula*). Det kommer vistnok ikke egentlig af sv. *ö*, men snarere (jf. *ei*) af tvelyden *öu*, der i de tilgrænsende sprogarter svarer til opr. *au*, som nyl. *öuga*, *löusər*, *böula*, *söum*, *söup*, fortid af *sūpa* (ved siden af *dōma*, *bōndər* med *ō* = oldn. *œ*). Derimod forudsættes det almindelige *ø* i f. *lyökki* løg; (f. *ryöväri*, l. *rjevar* røver;) l. *kjefman*(*ne*) (Friis Sprogpr. s. 14. 71) købmand.

Den oprindelige tvelyd iu (eller endnu ældre *eu*), oldn.-isl. *jú*, *jó*, gml. sv. *iu*[1]) gengives her med forskellige tvelyd, på finsk *iu*, *eu*, *öy*, på lappisk (*iu*, *eu*) *iv*, *iev*, *œv*, *ev*. Exempler ere: finsk *kiulu* melkebøtte (*skjóla*); *kiusata* friste, plage (jf. got. *kiusan*); *riutta* revle (*grjót*); *tiu* snes (gml. sv. *tiugh*); *keula* stavn (jf. on. *kjóll*); *pöytä* bord (*bjóð*); lappisk *givsedet* = f. *kiusata*; *likse*, *lifse* (jf. s. 38) et lys (*ljós*); *niktet* nyde (*njóta*); *nivsak* fyrsvamp (*hnjóskr*); *brivdno*, *brievdno* knappenål (*prjónn*); *divddo*, *dievddo*, sv.-l. *teudo* mandsperson (*þjóð*); *dievnas* sacramente (*þjónasta*); sv.-l. *teudnar* tjener (*þjónari*); *rievnek* gryn (*grjón*); *bœvdde*, sv.-l. *peute* = f. *pöytä*. Om her overalt forudsættes en form med *i* (*iu* [*eu*]) eller for en del også med *j*, er vanskeligt at afgöre, da begge sikkert vilde få samme udseende; således bliver 'kjole' på lap. til *gœula* (Friis Sprogpr. s. 69), utvivlsomt et meget nyt ord[2]).

Endnu står der tilbage at undersøge, hvilke spor der findes til tilstedeværelse eller mangel af de nordiske selv-
52 lydsovergange: brydning og omlyd. Exempler på lån,

[1]) Jf. Rydqvist IV, s. 148 ff.

[2]) En bevægelse i samme retning har fundet sted i sv.-l. *sœv*, *sœva* sø, der ligefrem svarer til on. *sjór* eller gml. sv. *siór*, *sio*, ikke, som nogle have ment, umiddelbart til got. *saivs*, da det måtte blive til *sajvve* eller noget lignende. — Om f. *joulu*, l. *juovlak*, *jolak* jul udgår fra en form med *ju-* eller med *jiu-*, kan jeg ikke afgöre. Lap. *bovddit* byde, indbyde (*bjóða*) kunde synes at tale for det sidste, men er dog ikke noget tilstrækkeligt bevis, da det vistnok er yngre, end *joulu* i så tilfælde måtte være, og den ellers sjeldne forbindelse *ov* måské også kunde være opstået på anden måde f. ex. af *au* (i fort. *bauð*).

i hvis tilsvarende nordiske form brydning finder sted, ere på finsk: *hertta* hjerter (i kort); *kelkka* kælke (*kjalki*); *kernas* villig (*gjarn*, got. *gairns*); *pelkko* bjælke; *pelli*, *pelti* spjæld; *telta* sengehimmel (*tjald*); *terva* tjære (se ordfort.); *pilu* splint (*spila*, sv. *spjäle*); *jätti*, dialektvis *jatuli*, jætte (gml. sv. *iatun*); på lappisk: *biello* (Friis Sprogpr. s. 91), *bjœllo* (smst. s. 114) bjælde (*bjalla*); *birdna*, *birdne* björn; *dielde* sælskind på slæden (*tjald*); *dierbbe* uagtsom (*djarfr*); *fiello* fjæl (*fjöl*); *fjervva* strandbred (*fjara*); *girddo* (smst. s. 36), *gierddo*, *gœrddo* tøndebånd (*gjörð*); *gjelas* køl (*kjölr*); *gjelle* et stillads til at törre fisk på (*hjallr*); *jetanas* jætte (*jötunn*); *mielkke* melk (*mjólk* for **mjǫlk*). Endvidere kunne hertil föjes f. *sielu*, l. *siœllo* sjæl; f. *tienata* tjene, i hvilke en lignende bevægelse er foregået. Foruden i disse to ord fremtræder brydningens yngre form på finsk kun tydeligt i ordet *jätti*, og på lappisk, hvor også et oprindeligt *e* bliver til *ie* eller *je*, sandsynligvis i *bjœllo*, samt i *gjelle*, forsåvidt som dette forudsætter den af brydningen betingede norske udtale *kjell* for *hjell*[1]). Her ligger altså brydningens yngre form *je* (og *jö*) til grund; af den ældre form *ia* eller *ja* er der derimod ingen tydelige spor, skönt den måské nok kunde have været gengivet med lydforbindelsen *ia*[2]). Alle de andre ord må da enten være optagne fra en sprogform, der ikke har kendt brydningen, eller sporene af denne må tilfældig være blevne udslettede. Hvilken af delene der finder sted, må i de enkelte tilfælde, forsåvidt det er muligt at afgöre det, bestemmes efter andre hensyn, navnlig ved jevnførelse med ordets

[1]) Se Aasen: Norsk Gramm. § 105. (Hos Lindahl & Öhrling anføres under det enstydige sv.-l. *luepte* [s. 218] »Vesterbottn. *gäll*«; her er *g* vist blot en betegnelse af *j* [*hj*]; jf. Rietz s. 280.)

[2]) Jf. f. *tiakka* diaconus (men *teini* = sv. djekne). At f. *paljo* meget, der kunde synes at være af gotisk oprindelse, kan være opstået ved en omsætning for **pjalo* af on. *fjöl* (for **fialu*), tör jeg kun udtale som en gisning. Altfor vovet er det vistnok at antage *a* for ældre end den fælles-gotiske overgang af *a* til *e*, *i* eller som en anden aflydsform; herved forklares heller ikke *j*.

øvrige form. Jeg vil dog allerede her bemærke, at denne
53 ved største delen af de anførte exempler synes at tale for, at *e* er oprindeligt og ældre end brydningen. Bestemt yngre ere derimod f. ex. f. *pelkko*, *pelti*, *pilu*, af hvilke idetmindste de to første må udgå fra en form med *je* eller måské endog *ja* (jf. s. 59 [112] note 2). På grund af den nye betydning synes det samme at måtte være tilfældet med f. *hertta* (jf. dog *herttainen* hjertelig); det er tillige optaget på en tid, da *h* endnu blev udtalt foran *j*, hvilket nu ikke mere finder sted.

I-omlyden mangler ganske i en stor del ord, i hvilke den ellers forekommer i de nordiske sprog, og tillige er, navnlig på finsk, ofte det *i* eller *j* bevaret, der senere har bevirket den (mere herom nedenfor), såsom finsk *ahjo* esse (se ordfort.), *ammatti* håndværk, fag (*embætti*?), *aljo* løsagtig kvinde (*elja*?), *hartio* skulder (*herð-ar*), *kaltio* kilde (*kelda*), *kattila* kedel (*ketill*), *lanne*^{c} lænd (*lend*), *palje*^{c} bælg (*belgr*), *patja* underdyne (*beðr*), *valita* vælge (*velja*), *varjo* ly, skygge (*verja*); *tunkio* mødding (*dyngja*), *lukita* låse (*lykja*); *tuomita* dömme (*dœma*); *nautita* nyde (*neyta*); *tiuris*[1]) dyr (*dýrr*). — Ligeså lappisk *arbbit* arve (*erfa*), *avnas* stof (*efni*), *harddo* skulder, *galddo* brönd, *galddit* gilde (*gelda*), *galggo* kærling (*kerling*), *saddit* sende (*senda*), *valljit* vælge; *guösse* gæst (*gestr*; *uö* = *a* s. 30); *gattit* vogte (*gœta*), *laðde* klæde (*klœði*), *skarrek* sax (*skœri*); *mukko* møg (*mykr*), *bruggo* bro (*bryggja*), *murkko* tåge (*myrkvi*), *suddo* synd; *uvja* dun (*hý*?); *ruonas* grön (*grœnn*), *ruoððo* en tale (*rœða*), *suotas* sød (*sœtr*), *vuoppat* skrige (*œpa*), *dubmit* (for **duobmit*, s. 29 f. [81]) dömme (*dœma*); *avje* hø (*hey*), *navdašet* nyde; *bivgge* byg (*bygg*), *divras* dyr,

[1]) Hyppigere er formen *tyyris*, hvor *yy* enten er en sammentrækning af *iu* (jf. s. 32 [84] og noten smst.) eller en yderligere efterligning af sv. *dyr*. Euréns ordbog anfører også formen *tiyris*, der kunde danne en art overgang. Livisk har kun *tǫvrǫs* med tvelyd = f. *tiuris*.

likse, *lifse* tran (*lýsi*), *rivggo* bondekone (*rýgr*), *stivrrit* styre (*stýra*); *divrre* et dyr (*dýr*, got. *dius*), *garre* fad (*ker*)[1]).

Derimod er der naturligvis også mangfoldige andre, forholdsvis yngre lån, i hvilke i-omlyden er tilstede. Således fremtræder oldn. *e* i f. *ketju* kæde (sv. *kedja*), *kärry* 54
kærre (*kerra*), *mera*, *märä* hoppe (*merr*), *merkki* mærke (*merki*), *penkki* bænk[2]); lap. *gærra* bæger (*ker*), *mærkka* mærke, *bænkka* bænk, *værjo* våben (*verja*); oldn. *æ* i f. *lääkäri* læge (sv. *läkare*), l. *skierak*, *skærak* lille sax (*skæri*); oldn. *y* i f. *lykky*, l. *likko* lykke, f. *mylly*, l. *millo* mølle (*mylna*), l. *misso* valle (*mysa*), l. *mirkka*, *mierkka* tåge (*myrkvi*), sv.-l. *lakkula* nögle (*lykill*); oldn. *ý* i f. *tyyny* dyne (*dýna*), l. *līto* lyde (*lýti*); oldn. *æ* i f. *nyöri* snöre (*snæri*), (*kyökki* køkken [sv. *kök*],) lap. *fivridet*, *fjevridet* føre, *gjevkan* køkken, *hejvvit* passe (*hæfa*); oldn. *ey* i f. *äyri* en øre (*eyrir*), *pöysti* skinke (*beysti*), l. *ævdar* ødeland (*eyðari*). På lappisk kan undertiden et nyere lån komme til at se ældre ud, end det virkelig er, idet der på grund af de særlige lydovergange kan indsættes en tilsyneladende oprindeligere selvlyd istedetfor den omlydte, navnlig *a* for *e*, og *u*, *o* (eller *iv*?) for *y* og *ý*. Dog er det, idetmindste på norsk-lap., temmelig sjeldent, at man virkelig kommer i tvivl, da den sande sammenhæng som oftest kan afgöres ved andre midler. Medens n.-lap. *rujto* gryde (*grýta*) tydelig er yngre[3]), kunde sv.-l. *gruto* se ud som noget meget gammelt; at det desuagtet ikke er det, ses af, at *ý* i oldn. *grýta* ikke er omlydt af *ú*, men af *iu* (jf. on. *grjót*). Ganske på samme måde forholder det sig med sv.-l. *omasse* forskellig = on. *ýmiss*,

1) Omlyden i disse to ord er blot norsk-isl. og synes bevirket af det følgende r = got. *z*, *s*. Jf. Bugge i Tidskr. f. Philol. VII, s. 320.

2) Her indtræder neppe nogensinde på finsk *i* (s. 44. 48), ligesom også gml. sv. kun har *e* eller *æ*, ikke *i*; jf. Rydqvist IV, s. 167.

3) Jf. *Dujsklan* Tyskland, Friis Gramm. s. 21. Også på nogle steder i Vesterbotten (Piteå) bliver opr. *ý* til *ui* (*wi*); se Widmark: Vesterb. landskapsmål (1863), s. 7. 13.

der er beslægtet med got. *iumjō* flok[1]). Utvivlsomt nye ere også f. ex. sv.-l. *hagan* hegn (sv. *hägn*), *halsi* halskrave (*helsi*, sv. sprogarter *hälsä*). Ved n.-l. *stukka* stykke (Friis Sprogpr. s. 22. 37) vidner endelsen om, at lånet er yngre og *u* altså opstået af *y*, og ligeså ved *skuttar* skytte (smst. s. 82, jf. 78), der desuden i andre sprogarter hedder *skittar* (*skytari*, norsk *skyttar*). Forøvrigt kan det også være tilfældet, at samme ord er optaget både i en ældre og en yngre form; men som oftest viser forskellen sig da tillige på andre måder (jf. f. *laukka—lyökki* løg, *nuora —nyöri* snor); således har jeg i det foregående anført l. *murkko* og *mirkka*, *mierkka*, *garre* og *gærra*, *skarrek* og *skierak*. På samme måde kunde vel også f. ex. sv.-l. *varjo*, en.-l. *varju* våben være gammelt [om ikke snarere lånt fra f.], skönt der ved siden deraf også forekommer det yngre *værjo*, der er gennemgående på n.-l.

Af u-omlyden (alene eller i forbindelse med i-omlyd) træffes der ikke nogetsomhelst spor på finsk[2]), og ej heller på lappisk i ældre lån som *garves* færdig (*görr*), *marfe* pølse (*mörr*), *staðfo* landingsplads (*stöð*), *akšo* øxe (*øx*). Men ved siden heraf forekommer der også blandt de yngre lappiske lån enkelte exempler på omlyden, dog ikke i formen *ö* (som på islandsk), men som *o* (*å*), hvilket både er ældre og endnu er det almindeligste i de norske landskabsmål[3]), såsom *nova* hjörne (*nöf*, norsk *nov*), *skoaddo* byge (norsk *skodda*, sv. sprogarter *skadda*).

B. MEDLYD

Ved medlydene finder der naturligvis endel flere afvigelser fra grundformerne sted som følge af de finske

[1]) Se Gislason i Aarbøger for nord. Oldkyndighed 1866, s. 294 f.

[2]) F. *olut* øl kommer, som endelsen viser, ikke af de nord. sprogs *öl*, men af lit.-lett. *alus*; med hensyn til f. *o* = lit. *a* jf. f. *oinas* bede, vervex = lit. *āvinas*; f. *lohi* lax = lit. *lāszis*; f. *morsian* brud = lit. *martì*, o. fl.

[3]) Jf. Lyngby i Tidskr. f. Philol. II, s. 295 ff. Aasen: Norsk Gramm. § 98.

sprogs fattigdom på medlyd, især i de klangløses [klusilernes] række, samt af deres frygt for stærke medlydssammenstød. På grund af forskelligheder i flere henseender tror jeg, at det vil være bekvemmest at dele stoffet således, at vi først betragte forlyden, derpå indlyden.

I **forlyd** have de finske sprog kun den ene række af de klangløse medlyd (s. 22. 35), der altså i låneordene må udtrykke både **k, t, p** og **g, d, b,** f. ex. f. *kuningas*, l. *gonagas* konge; f. *tina*, l. *dadne* tin; f. *paita*, l. *bajdde* skjorte (got. *paida*); f. *kernas* villig (got. *gairns*); l. *garves* 56
færdig (*görr*); f. *taikina*, l. *dajgge* dej; f. *panta*, l. *badde* bånd. Når nogle sprogarter af den finske stamme i en senere tid have fået de svage lyd i forlyd, da kommer dette med hensyn til vort emne egentlig kun til nogen anvendelse i livisk, og selv der ikke i låneord af den ældre gruppe[1]). På n.-lap. kan man vel undertiden træffe de hårde lyd (jf. således *kjevkan* køkken, Friis Sprogpr. s. 49, men *gjevkan*, smst. s. 69; *timo* time, ur [*tími*], smst. s. 66, men *dimo*, smst. s. 114); det synes imidlertid næsten kun at være en tilfældig egenhed hos enkelte personer, og på lignende måde forholder det sig vel med det omvendte på sv.-lap.[2]).

Af de gotiske sprogs åndende lyd falder **þ** sammen med *t*, f. ex. f. *turska*, l. *dorske* torsk (*þorskr*); f. *tarve*^{c}, l. *darbbo* behov (*þörf*); en overgang til *h* finder måské sted i f. *huopa* filt (*þófi*). — **f** forandres på finsk 1) til *p*, som *palle*^{c} fold, *pelto* mark (oht. *feld*), *porstua* forstue

1) Mærkelige ere liv. *daba* og *durbal*, se ordfortegnelsen under *tapa* og *turve*^{c}.

2) I Lindahls & Öhrlings Lex. lapp. s. XXXVIII hedder det: »Man har i början af alla de ord, där tydelig derivation ifrån Svenskan ej annorlunda fordrat (!), brukat de hårdare bokstäfverna P, T, K eller i dess ställe Q, i stället för B, D, G, hvilket ock är enligare med de Lappars uttal, som renast tala sit språk . . .«. Hos andre forff. bruges også ofte de stærke lyd, hvor ordbogen har de svage, f. ex. hos Tornæus *kuobme* gane, *kaarde* gård (*garðr*), *kruanas* grön, *paddi* bånd, *praddi* brand, *tiures* dyr, o. fl.

(*forstofa*); 2) til *h* (foran *uo*) i *huotra* skede (got. *fōdr*), sandsynligvis også i est. *hulk* skare (*fólk*); 3) til *v*, især i yngre ord, som *vaara* fare, *vanki* fange, *vati* fad, *viila* fil, *viili* fløde, tykmelk (sv. *fil*), *väri* farve (sv. *färg*). Lappisk har *buojdde* fed[?] og efter finsk *bælddo* mark; forøvrigt plejer *f* at beholdes uforandret, f. ex. *fagge* brydekamp (*fang*), *farro* vandring (*för*), *fatme*, *faþme* favn (*faðmr*), *fiello* fjæl (*fjöl*), *fjervva* strandbred (*fjara*), o. fl. Men *f* kan også stå istedetfor opr. *h* eller *v*, se nedf.

H bliver på finsk og lap. i almindelighed uforandret, f. ex. f. *hartio*, l. *harddo* skulder (*herð-ar*); f. *hurskas*, l.
57 *hurskes* from (*horskr*); f. *hertta* hjerter (s. 52. 53). I nogle finske sprogarter kan det atter bortkastes (s. 22); ligeledes ofte i lap., f. ex. *ajbmo* luft, verden (*heimr*?), *ajlegas* hellig, *appe* hav, *avje* hø, *hilddo*, *ilddo* hylde, *vuoppat* ro baglængs (*hopa*), sv.-l. *vuordne* horn; men omvendt tilføjes det også undertiden, hvor det ikke har hjemme, f. ex. *ajka*, *hajka* eg; *urtas*, *hurtas* urt. Foran *uo* kan *h* på lap. blive til *f*, f. ex. *fuorra* skøge (*hóra*). — I nogle enkelte ord synes det (foran *a*?) at blive til *k*: f. *kallio*, l. *galle* klippe (*hallr*, *hella*); f. *kalta*, *kallas* skrå (*hallr*); f. *kana* høne (jf. *hani*); f. *kansa* folk, l. *gazze* selskab (got. *hansa*); f. *kakra*, *kaura* havre; f. *kapris*, *kauris* (men sv.-l. *habres*) buk (*hafr*); f. *karvas* bitter (mht. *harwer*?). At ansé dette for ældre end lydforskydningen forekommer mig, så tiltalende det end kunde være, dog alt for vovet. Sammenligner man behandlingen af *f*, der frembyder aldeles tydelige exempler på overgang fra åndende til klangløse lyd (f. ex. *porstua*), så bliver det langt rimeligere heri at se et vink om, at *h* har været udtalt som *χ* og *f* som en ren læbe- eller blæselyd (ikke som nu ved at sætte underlæben mod overtænderne, hvilken lyd da på finsk gengives med *v*)[1]).

[1]) Denne udtale har Scherer hævdet for de ældre gotiske sprog (Zur gesch. d. d. spr., s. 68 f. 81. 83). Jf. Jessen i Tidskr. f. Philol. II, s. 54. 166 og allerede J. H. Bredsdorff, Om Aarsagerne til Sprogenes Forandringer (Kbh. 1821), s. 17.

Hvad de øvrige enkelte medlyd angår, da synes et oprindeligt **j** at være bevaret i f. og l. *ja* og (got. *jah*); f. *jo*, l. *juo* allerede (got. *ju*); f. *juko* åg (got. *juk*, on. *ok*) og muligvis i f. *juusto* ost[1]) (samt i *joulu*, dersom man tör antage *ou* for svarende til oprindeligt *iu* [s. 51 note 2]). 58

Om et oprindeligt **v** skulde kunne forudsættes foran *o* og *u*, hvor det på oldn. er bortkastet, er vanskeligere at afgöre, da det både på finsk og lappisk altid må tilföjes foran *uo* (f. ex. f. *vuohi* ged = lit. *ožỹs*; l. *vuoksa* oxe, *vuosta* ost), men derimod undgås foran *u*[2]) og i almindelighed også foran *o*. Dog er f. *vuokra*, *voura* leje, rente sandsynligvis at sammenstille umiddelbart med got. *vōkrs* rente; i ethvert tilfælde vilde oldn. *okr*, sv. *ocker* give en helt anden form og vel også en anden betydning. Også i lap. *vuoppat* skrige (*œpa*, got. *vōpjan*) synes *v* at være oprindeligt. Omvendt er det muligt, at bortkastelsen deraf i lap. *uddo* ar (*und*), *ullo* uld (*ull*), *uskit*[3]) ønske (*œskja*) og måské også i *urtas* urt (*urt*) først er indtrådt på lappisk. Undertiden kan *v* her gå over til *f* enten gennemgående eller dialektvis, f. ex. *vakta* (Friis Sprogpr. s. 96, 97), *fakta* (smst. s. 93) vogter; *vœsta* (smst.

[1]) Med hensyn til dette ords etymologi kan måské den finske form lede på spor. Foruden i de nordiske sprog forekommer det kun i frisisk (på Sild) *âst*, hvilket uden tvivl, som så mange ord i denne sprogart, er optaget fra dansk og altså kan lades ude af betragtning. Da nu finsk aldrig plejer at tilföje et *j*, medens nord. altid bortkaster det i forlyd, ligger det nær at antage, at ordet på got. vilde have heddet **just-s*, og dette synes da atter naturligt at slutte sig til skr. *jūša-m,-s*, lat. *jus*, oldsl. *jucha* suppe, lit. *júszė* en dårlig suppe af surdej rört om med vand, gr. ζωμός suppe, ζύμη surdej, vel også ζύθος, ζῦθος (ὁ, τό) øl, af √*ju* eller måské rigtigere *jus* röre, blande (se Curtius: Grz. d. gr. Etym.[2], s. 552 f.); jf. omvendt det af τυρός afledte τυρόω (τυρέω), der kan betyde det samme [og on. *þvara*, *þyrill*]. I det *t*, hvormed stammen er udvidet, kan man måské se en participialdannelse. (Skulde θ i ζύθος også stå for στ, σθ, som i κριθή for **χριστη*, **χρισθη* = tysk gerste? se Schleicher: Compend. d. vgl. gramm.[2], § 148, 1, d, s. 232; § 153, 1, s. 247; jf. Kuhn i Zeitschr. f. vgl. sprachforsch. XI, s. 385 ff. Selvlydsforlængelsen i finsk er måske ikke oprindelig (s. 47), ligeså lidt som i nyl. *ōst* og est-sv. *ūst* (jf. s. 46). At aflede *juusto* af f. *juosta*, 1. pers. *juoksen* currere, også coagulari [sml. sv. löpa og löpna], er aldeles umuligt, som Ahlqvist tilstrækkelig har vist i tidsskr. Suomi, 2den række VI, s. 78).

[2]) Således synes l. *ucce* liden at være = f. *vähä*.

[3]) Enten for **vunskit* eller for **vuoskit* (s. 29 f.).

s. 45), *fæsta* (smst. s. 70) vest; *fæsko* taske (*veskja*); *vidno* og *fidno* syssel (*vinna*).

Den lov, at intet ord på finsk kan begynde med mere end én medlyd (s. 23), må også fremmede ord med nødvendighed underkaste sig; undtagelser kunne kun forekomme ved nyere lån i de stærkest blandede sprogarter. Almindeligvis går sproget den vej, at kun én af begyndelsesmedlydene beholdes, som det synes, altid den sidste[1]).
59 Man forstår let, i hvor höj grad ordenes udseende kan forandres derved, og hvor ofte der som følge deraf kan opstå tvivl. Exempler ere: *riutta* revle (*grjót*), *vasta* kost (sv. *qvast*), *ruhtina* fyrste (*dróttinn*), *ruokkeet* buxer (*brækr*), *lattia* gulv (*flet*), *lanta* gødning (*hland*), *valas* hval (*hvalr*), *kaunis* smuk (got. *skauns*), *kakkula* skagle (*skökull*), *tupa* stue, *tuoli* stol, *paanu* spån, *panka* spænde (*spöng*), *nuora* snor, *reppu* ransel (*skreppa*), *ranta* strand, *riita* strid. Undertiden forandres *vi*, især efter *h* og *k*, til tvelyden *ui*, f. ex. *huivi* törklæde (om hovedet) (*hvif*), *huilata* hvile (sv. *hvila*), *kuiskata* hviske (sv. *hviska*, jf. *kvītər* s. 46), *kuisti* forstubygning (sv. *qvist*), *kuitata* kvittere (sv. *qvitta*)[2]). Ligeså bliver vel undertiden *j* til *i*; jf. s. 51, 52.

I lappisk gælder oprindelig den samme lov; men den overholdes ikke nær så strængt som i finsk, navnlig ikke i de sydligere sprogarter. Således beholdes *s* næsten overalt foran en anden medlyd, hvorpå tilstrækkelige exempler kunne findes i ordfortegnelsen. Lydforbindelsen *sv* forandrer norsk-lap. til *sp*, medens sv.-l. synes at beholde den uforandret, f. ex. *spidne*, s.-l. *svine* svin; *spalfo*, s.-l.

[1]) Jeg kender ikke noget sikkert exempel på, at blot den første er beholdt; thi om f. *suuri* stor (se ordfort. under *stuores*) er lånt fra on. *stórr*, forekommer mig höjst tvivlsomt. F. *sauva* stav har aldeles ingen sammenhæng med det nordiske ord (on. *stafr*); jf. syrj. *zib*, ostj. *seu*, *sava*, *sova*. En omsætning synes at have fundet sted i *perjantai* fredag (hvor dog *e* også kunde være indskudt), *vahto* skum (got. *waþo* ɔ: *hvaþo*?), og måské i *pilkka* plet (*flekkr*), og i nogle få andre ord.

[2]) Sv. *svarfva* forandres både til *varvata* og *sorvata*, sv. *hvalf* til *holvi* (sml. Rydqvist IV, s. 66).

svalfo svale. De andre medlyd udelades vist altid foran *n* og *v* (hvilket sidste da pleier at blive til *f*), f. ex. *nibbe*, s.-l. *nipe* kniv (*knífr*); *nivsak* fyrsvamp (*hnjóskr*); *fiærrol* grydeské (jf. norsk *tverel*); *fadno* angelica (*hvönn*); *fales* hval (*hvalr*); dog *gujggo* kvie (*kvíga*), jf. ovf. De klangløse medlyd og *f* synes sv.-lap., efter ordbøgerne at dömme, oftest at tåle foran *l* og *r*, medens n.-l. i nogle ord beholder dem, i andre udelader dem, med nogen vaklen i de forskellige sprogarter eller hos de forskellige personer, f. ex. n.- og s.-l. *latte* gulv (= f. *lattia*); n.-l. *luokkar*, s.-l. *klokkar* klokker; n.-l. *glässa* (Friis s. 77), *lässa* (smst. s. 60
18, 28, 40), s.-l. *glas* glas, vindue; *flasko* og *lasko* flaske; n.-l. *ruonas*, s.-l. *gruonas* grön; n.-l. *radde*, s.-l. *bradde*, *radde* brand; n.-l. *brievdno* knappenål (*prjónn*); *truolla* (Friis s. 41), *ruolla* (smst. s. 97) trold; *drauga* (smst. s. 89), *rauga* (smst. s. 20, 91) genfærd, draug[1]).

Jeg tilföjer endnu, at der hverken på finsk eller lappisk[2]) findes spor af den bløde svenske (og norske) udtale af *k* som *č*, *g* som *j* og *sk* som *š* foran de bløde selvlyd; ja selv votisk (jf. s. 22) har just rent *k* i de nyere fra svensk optagne ord, f. ex. f. *kyökki*, vot. *kõkki* sv. kök; f., vot. *keppi*, est. *kepp* kæp (sv. *käpp*); f. *kelmi* (vot. *škelmi*, måské tysk) skælm; f. *kinkku* skinke (sv. *skinka*), o. fl. Da derimod i ord af russisk oprindelse ч č, ш š (ж ž) regelmæssig gengives ved *s* (*h* eller desl.), er det klart, at hine lån må stamme fra en sprogform, der ikke har kendt den vistnok også meget nye bløde udtale[3]), og at de i votisk tillige må være yngre end blød-

[1]) Foran *l* bliver *k* undertiden til *s*, *š*, som *šlubbo* kølle (*klubba*).

[2]) Hos Lind. & Öhrl. (s. 673) skrives dog *sjårt* skjorte (også *wädtja* væg, jf. *vœga* hos Friis s. 103).

[3]) Den hårde udtale er endnu bevaret i adskillige svenske sprogarter, såsom i Estland og i det mellemste Nyland; i det vestlige og østlige er derimod den bløde udtale herskende, for en del dog således, at *g* bliver til *dj* [ǰ], *sk* til *stj*, sædvanligvis også i indlyd. Jf. endvidere C. Säve i Tidskrift för litteratur (Upsala 1852), s. 285 f. Samme: De starka verberna i Dalskan och Gotländskan (smst. 1854), s. 11.

görelsen af *k* i ægte ord (ældre er derimod vot. *čellä*, f. *kello* klokke = on. *skella*). Også i de sprogarter, der have modtaget påvirkning af tysk, behandles *sch* (ɔ: plattysk *s* + *ch*) som *sk*, f. ex. est. *kārid*, liv. *škērǫd* sax (*scheere*); est. *kel'm*, liv. *škel'm* skælm; est., liv. *kūń* lade (platt. *schüne*); jf. lett. *schk'êres*, *schk'elmis*, *schk'ûnis*[1]).

61 I **indlyd** må de finske sprog uden tvivl oprindelig have haft både de stærke og de svage klangløse medlyd, og adskillelsen mellem de to rækker er også i låneordene fuldstændig gennemført, selv om grundlydene nu meget ofte ikke ligefrem komme tilsyne i deres oprindelige skikkelse. For at kunne genkende disse er det af største vigtighed at erindre de i indledningen (s. 23 ff., 36 ff.) omtalte love for medlydenes forstærkelse og svækkelse. På finsk virke de ved de lånte ord på den måde, at de stærke klangløse fordobles, og de svage gå over til de stærke i begyndelsen af en oprindelig åben stavelse; i en lukket stavelse holde de sig derimod uforandrede, dog således, at de svage ved en senere bevægelse yderligere svækkes. De oprindelig fordoblede klangløse behandles som de enkelte. På lappisk er også den svage form oprindeligere; de svage medlyd holde sig her bedre, men i henseende til forstærkelsen hersker der en langt større mangfoldighed end på finsk. Oprindelig fordobling beholdes i almindelighed uforandret[2]). Exempler ere:

Opr. **k**: finsk *kakko*, ef. *kakon* kage (*kaka*); *laukka*, ef. *laukan* løg (*laukr*); *merkki*, ef. *merkin* mærke (*merki*); *kinkku*, ef. *kinkun* skinke (sv. *skinka*); *merkitä'* (s. 23 ned.), 1. pers. *merkitsen* betegne; *kakkula*, ef. *kakkulan* skagle

[1]) Se BIELENSTEIN: Die lettische Sprache (Berlin 1863) I, s. 472. (Da jeg af og til i det følgende vil komme tilbage til lettisk, bemærker jeg, at jeg kun afviger fra Bielensteins retskrivning ved at udtrykke de bløde [ɔ: mouillerede] medlyd ved ' istedetfor ved en streg igennem bogstavet; *sch* er = *š*; *ſ* = *z*; *ſch* = *ž*; *z* = *c*, *ts*).

[2]) Om de måder, hvorpå de klangløse behandles foran andre medlyd, se i det følgende.

(*skökull*); *lykky*, ef. *lykyn* lykke (sv. *lycka*); — lappisk: *gakko*, ef. *gako* kage; *līkot*, 1. p. *līkom* synes om (*líka*); *lavkke*, ef. *lavke* løg; *mærkka*, ef. *mærka* mærke; *mielkke*, ef. *mielke* melk; *likko*, ef. ds. lykke.

Opr. **t**: f. *mitta*, ef. *mitan* mål (*met*); *nuotta*, ef. *nuotan* næt, våd (*nót*); *vanttu*, ef. *vantun* vante; *nautita*ᶜ, 1. pers. *nautitsen* nyde (*neyta*); *kattila*, ef. *kattilan* kedel (*ketill*); *hattu*, ef. *hatun* hat (*höttr*); — lap. *nuötte*, ef. *nuöte* næt; *ruotas*, ef. *ruottas* rod (*rót*); *līto*, ef. ds. lyde (*lýti*); *saltte*, ef. *salte* salt; *gattīt*, 1. pers. *gattīm* vogte (*gæta*); *gatto*, ef. *gato* kat (*köttr*).

Opr. **p**: f. *kauppa*, ef. *kaupan* handel (*kaup*); *raippa*, ef. 62
raipan reb (*reip*); *lamppu*, ef. *lampun* lampe; *kaupunki*, ef. *kaupungin* by (*kaupangr*); *reppu*, ef. *repun* ransel (*skreppa*); — lap. *gavppe*, ef. *gavpe* handel; *rajppe*, ef. *rajpe* reb; *vuolppo*, ef. *vuolpo* kjole (*ólpa*); *vielpes*, ef. *vielppa* hvalp (*hvelpr*); *lamppa*, ef. *lampa* lampe; *lieppe*, ef. ds. kølle med jærnkrog (norsk *klepp*).

Opr. **g**: f. *laki*, ef. *la'in* lov (sv. *lag*); *haka*, ef. *ha'an* indhegnet mark (*hagi*); *tauko*, ef. *tauvon* tov (*taug*); *arka*, ef. *aran* fejg (*argr*); *palje*ᶜ, *pale*ᶜ, ef. *palkeen* bælg; *rengas*, ef. *renkaan* ring; *murkina* frokost (*morginn*); *vaku*, ef. *va'un* vugge (*vagga*); — lap. *lakka*, ef. *laga* lov; *sakka*, ef. *saga* tidende (*saga*); *mākka*, ef. *māga* svoger (*mágr*); *lavggo*, ef. *lavgo* bad (*laug*); *argge*, ef. *arge* fejg; *gujggo*, ef. *gujgo* kvie (*kvíga*); *gagga*, ef. ds. lille tønde (norsk *kaggje*).

Opr. **d**: f. *tade*ᶜ, ef. *tateen* møg (*tað*); *paita*, ef. *paidan* skjorte (got. *paida*); *rauta*, ef. *raudan* jærn (*rauði*); *valta*, ef. *vallan* magt (*vald*); *vartoa*, 1. pers. *varron* vogte, vænte (*varða*); *panta*, ef. *pannan* bånd (*band*); *satula* sadel (*söðull*); *ota*, ef. *odan* spids (*oddr*?); — lap. *vīdes*, højere grad [komparativ] *vīddasabbo* vid; *bajdde*, ef. *bajde* skjorte; *ruövdde*, ef. *ruövde* jærn; *bordde*, ef. *borde* bord; *rāððe*, ef. *rāðe* råd (*ráð*); *skoaddo*, ef. ds. byge (norsk *skodda*).

Opr. **b**: f. *lupa*, ef. *luvan* tilladelse (*lof*, got. **lub*); *tupa*, ef. *tuvan* stue (*stofa*); *leipä*, ef. *leivän* brød (*hleifr*, got. *hlaib* gf.); *tarve*ᶜ, ef. *tarpeen* trang (*þörf*, got. *þarba*); *lammas*, ef. *lampaan* får (*lamb*); *kampa*, ef. *-mman* kam (*kambr*); (*t*)*rumpu*, ef. *-mmun* tromme (*trumba*)[1]; *havukka*, ef. *havukan* høg (*haukr*, got. **habuk-s*); (*k*)*rapu*, ef. *-vun* krebs (sv. *krabba*); *lupu*, ef. *luvun* kølle, plejl (*klubba*).
63 — lap. *loppe*, ef. *lobe*, *love* tilladelse; *stoppo*, ef. *stovo* stue, *rappot*, 1. pers. *rabom*, *ravom* grave (got. *graban*); *nībbe*, ef. *nībe* kniv; *lajbbe*, ef. *lajbe* brød; *arbbe*, ef. *arbe* arv (jf. got. *arbi*); *galbbe*, ef. *galbe* kalv (jf. got. *kalbō*); *šlubbo*, ef. ds. kølle.

At virkelig i det sidstanførte tilfælde [åndende] *b* og ikke det yngre *v* gennemgående ligger til grund, ses aldeles tydeligt af de stærke former i finsk, især ved jevnførelse med oprindeligt *v* (se nedf.), og endnu mere af formerne i lap. og vepsisk, hvilket sidste f. ex. endogså har *habuk* høg, skönt den svage form i dette ord må beholdes under hele böjningen (s. 23 ned.)[2]).

Efter en ubetonet selvlyd bliver på finsk et enkelt *g*, *d* (*b*) bortkastet eller forandret til *j* (*v*), f. ex. *autuas* salig (*auðugr*), *herttua* hertug (*hertogi*), *hunaja* honning (gml. sv. *hunagh*), *-tai* (for **-taki*, i sms.) -dag, *autio* ørken (got. *auþida*), ligeså *Venät*, *Venäjä*, *Venää* Rusland (jf. *Vindir*, oldeng. *Veonodas*). På lappisk holde de sig bedre, f. ex. *audogas* salig, *ajlegas* hellig.

Undtagelser fra de her opstillede regler for behandlingen af de klangløse medlyd ere forholdsvis få og må altid vække nogen tvivl om en sammenlignings tilladelighed, forsåvidt ikke andre hensyn ere aldeles afgörende.

[1]) Efter *m*, hvor der jo ellers i de yngre sprogformer har fundet en assimilation sted, have forøvrigt endnu de finsk- og est-sv. sprogarter bevaret *b*, f. ex. *lāmb*, *kāmb*.

[2]) Exempler med det yngre *v* ere f. *holvi* sv. hvalf, *kiivu* skive, *liivi* livstykke, vest, sv. lif(rock).

Oftest bestå de i, at de stærke behandles på samme måde som de svage, d. v. s. at der indtræder en svækkelse i begyndelsen af en lukket stavelse istedetfor forstærkelse i en åben, såsom på finsk altid i lydforbindelsen *ht*, f. ex. *mahti*, ef. *-hdin* magt; *tuhto*, ef. *-hdon* rorbænk (*þopta*); *luhti*, ef. *-hdin* loft[1]); endvidere f. ex. i f. *virka*, ef. *viran* embede (*verk*?); *juko*, ef. *ju'on* (ved siden af *jukko*, ef. *jukon*) åg (got. *juk*); *katu*, ef. *kadun* gade (*gata*); *nauta*, ef. *naudan* kvæg (*naut*); *vati*, ef. *vadin* fad (sv. *fat*); *mallas*, ef. *maltaan* malt; eller lap. *virgge*, ef. *virge*; *navdde*, ef. 64
navde dyr; *buojdde*, ef. *-jde* fed (*feitr*?); *navdašet* nyde = f. *nautita*; *vuoppat*, 1. p. *vuobam* skrige (*œpa*). Især synes det at finde sted, hvor den stærke form skulde gå gennem hele böjningen f. ex. f. *leikari* gögler (*leikari*), *suutari* skomager (*sútari*), *kupari* kobber (*kopar*)[2]). Ved de svage synes forstærkelsen at mangle i f. *suru*, ef. *-n* sorg (jf. *surku*, ef. *-run* medlidenhed)[3]). Langt sjeldnere er det, at de opr. svage lyd forblandes med de stærke; exempler ere f. *vaate'* ef. *-tteen* klædning (*váð*?); f. *kynttilä*, l. *gintal* lys (*kyndill*); l. *latto*, ef. ds. lem (jf. *liðr*); l. *nuortta* nordost.

Af de åndende lyd behandles opr. þ aldeles på samme måde som *d*, f. ex. *autia* øde (got. *auþs*); f. *mato*, ef. *madon*, l. *matto*, ef. *maðo* orm (got. *maþa*?); l. *lăđas*, ef. *laðđas* led (got. *liþus*). Af lydforbindelsen *lþ*, der på oldn. er sammentrukken til *ll*, ligesom *nþ* til *nn*, spores den oprindelige form i f. *kalta*, ef. *kallan* skrå (*hallr*), *kulta*, ef. *-llan* guld (*gull*, got. *gulþ*), hvorimod allerede lap. her har det

[1]) Derimod lap. *duofto*, ef. *duovto*; *lofta*, *lokta*, ef. *lovta* (s. 38). I f. *ht* kan *h* enten være oprindeligt eller opstået af *g*, *k* eller *f*; forbindelsen *kt* kan ikke forekomme på finsk.

[2]) Forøvrigt kan det også af og til forekomme ved yngre lån, at de stærke aldeles imod reglen holde sig uforandrede, især efter en lang selvlyd, f. ex. *riiki*, ef. *riikin* rige (*ríki*); *kaapu*, ef. *kaapun* kåbe (*kápa*).

[3]) I nyere ord er dette på finsk meget almindeligt ved *g* (gml. sv. *gh* ɔ: *g*), f. ex. *porvari* borger, (*k*)*rouvi* sv. krog, *kori* sv. korg, *tori* sv. torg, *touvi* tov (*tog*), *väri* sv. färg, *niiata* sv. niga. Ved *d* finder muligvis det samme sted i *sivu* side (*síða*?).

sammentrukne og uforanderlige *golle*; ligeså sv.-l. *sadnes* sand (*dn* = *nn*; *sannr*, opr. **sanþ-*). I f. *murha* mord må *h* svare til opr. *þ* eller *ð* (jf. *huopa* s. 56). Om *þ* i l. *faþme*, *fatme* favn (*faðmr*) er oprindeligt, er tvivlsomt. Sikkert er det, at der mellem l. *dd* og *ðð* ikke er nogen etymologisk forskel, som man kan se ved at jevnføre *laðde* klæde (jf. oldeng. *cláð*) eller det anf. *lăðas* med *rāðde* råd, *ruoðđo* tale (jf. got. *rōdjan*); *ðð* synes fortrinsvis at bruges efter *a* og *uo*, *dd* derimod ellers.

F går foran en medlyd på finsk over til *h*; på lap. beholdes det eller forandres til *k* (*v*), som i de ovenfor anførte ord f. *tuhto*, l. *duofto*; f. *luhti*, l. *lofta*, *lokta*; f. *uhri* offer; f. *tuhla* kartoffel. Forsåvidt det i andre stillinger skulde kunne forudsættes i noget ældre lån, må det være faldet sammen med *b*. I nyere (unordiske) ord bliver *f*, *ff* mellem to selvlyd uforandret på lap. og gengives på finsk med *hv*, f. ex. l. *oaffar* offer, est. *ohver* ds.; f. *kahveli*, est. *kahvel* gaffel; est. *krahv* greve (*graf*).

Et oprindeligt h synes at foreligge i f. *marha-*, der kun forekommer i afledningerne *marhain*, ef. *-haimen* tøjler til ridebidsel, og det forlængede *marhaminta* grime (*marr*, oht. *marh*, *marah* hest), og forstærket til *hk* i f. *vihkiä*, 1. pers. *vihin* indvie (got. *veihan*?), endvidere muligvis som *š* i lap. *lišša* le (*ljár*, hvor et *h* kan være bortkastet?). Fremdeles er *h* bevaret foran *t* i f. *ruhtina* fyrste (*dróttinn*, oht. *truhtin*) og formodentlig i f. *rehti* redelig (got. *raihts*) og *tihtiä* (se ordfortegn.) tæt, samt forandret til *v* (s. 36) i lap. *divtes* tæt, *livtes* glat (*sléttr*, got. *slaihts*), *rieft*, *riekta*, *rievtes* ret. Derimod synes det at være faldet sammen med *g* til *k* [eller som i forlyd (s. 57) at forudsætte udtalen χ] i f. *akana* avne (got. *ahana*), og i f. *raaka* rå, stang (*rá*, mht. *rahe*)[1]).

[1]) Tvivlsomt kan det være, om *h* er oprindeligt eller opstået af (åndende) *g* i f. *saha* sav (*sōg*); thi uagtet man her efter lydfremskydningen skulde vænte *h* (jf. lat. *secare*; se Lottner i Zeitschr. f. vgl. sprachf. XI, s. 193), er dette dog ikke

Alle de øvrige klingende medlyd [liquidæ] gengives i almindelighed i begge sprogstammer ligefrem og således, at de let kunne genkendes. Kun må man med hensyn til lappisk bestandig erindre den også her indtrædende forstærkelse, f. ex. *dadne*, ef. *dane* tin; *guobme*, ef. *guome* gane (*gómr*); *goallo*, ef. *goalo* lampe (*kola*), o. s. v. Når medlyden oprindelig var fordoblet, beholdes forstærkelsen gennem hele böjningen, f. ex. *gadno*, ef. ds. kande (*kanna*); *fadno*, ef. ds. angelica (*hvönn*); *ludne* rulle (*hlunnr*); *biello* bjælde (*bjalla*); *mâsset*, 1. p. *mâssam* miste (*missa*). Også på finsk adskilles altid de dobbelte klingende med- 66
lyd fra de enkelte, f. ex. *kannu* kande, men *hamara* øxehammer (*hamarr*), o. s. v.

Nogle enkeltheder, navnlig de særlig gamle former må endnu omtales. Forbindelsen **ns**, hvor *n* på oldn. er tabt, er bevaret i f. *ansas* bjælke (*áss*, got. *ans*) og *kansa* folk (est. *kāza*, jf. s. 21; got. *hansa*). På lap. er indtrådt en selvstændig assimilation i det til det sidste svarende *gazze* selskab (s. 36). Ligeledes assimileres her regelmæssig en næselyd med følgende *g*, *d*, *b* (se smst.), f. ex. *riegges* ring (= f. *rengas*), *fagge* brydekamp (*fang*), *badde* bånd, *saddit* sende (got. *sandjan*), *suddo* synd, *vaddo* fare (*vandi*), *labbes* ell. *labes* et lam (*lamb*); *gavpug* by = f. *kaupunki*, *gonagas* konge = f. *kuningas*[1]). Undtagelser forekomme blot i enkelte nye lån, f. ex. *sænga* seng, (*d*)*rænga* dreng, karl, *dimbar* tømmer (*timbr*). Sjeldnere er assimilationen ved de stærke klangløse medlyd, som *lakke* lænke (*hlekkr*), *fac* vante (*vöttr*); her have måské de (islandsk-)norske former haft nogen indflydelse. — En ejendommelig over-

bevaret i noget af de gotiske sprog. I f. *maha* bug (jf. *mako* mave) kunde *h* måské også komme af *g*. Når 'tiende' (on. og gml. sv. *tiund*) ved siden af *tiunti* også hedder *tihunti*, må *h* her være et senere indskud (trods got. *taihun* ti). Hvorledes det forholder sig med f. *rauha*, l. *rafhe* ro, fred, der kan synes at være beslægtet med on. *rór*, kan jeg ikke afgöre.

[1]) Her kan det tabte *n* endnu spores, forsåvidt som den foregående medlyd ikke forstærkes (altså ikke *gavppug*, *godnagas*).

gang af *m* findes i l. *ravdnje* ström = f. *rauma*; *savdnje* en söm = f. *sauma*.

S gengives på finsk ofte med *h*; det må undertiden også forudsættes i ord, hvor det senere er gået over til *r*. Exx. ere f. *kihla* (l. *gilhe* efter finsk) forlovelse (*gisl*), *ahku* askeklump (*aska*, got. *azgō*[1]), *ahjo* esse, *löysä*, *löyhä*, løs, *keihäs* spyd (jf. *geirr*[2]), *erhe*[c] vildfarelse (jf. got. *airzei*), *asnata* og *ansaita* fortjene (oht. *arnên*, jf. got. *asneis* daglejer). En lang række af andre exempler ville vi få at se i det følgende afsnit. Derimod viser rhotacismen sig i de allerede temmelig gamle lappiske lån *divrre* dyr (got. *dius*), *garre* fad, kar (got. *kas*), sv.-l. *aire* kobber (*eir*, got. *aiz*).
67 På bevarelsen af got. *zd* kan jeg intet exempel anføre; dersom f. *ota* spids hører sammen med on. *oddr*, må det vel være yngre end assimilationen (sml. ordfortegn.).

J spores ofte, også hvor det på oldn. er bortfaldet (jf. s. 53). På finsk udtrykkes det med *j* efter en selvlyd og enkelt *t* (ɔ: opr. *d*, *þ*), *l*, *r* og *h*, når der foran går en kort selvlyd, i andre tilfælde regelmæssig med *i*, foran hvilket en klangløs medlyd naturligvis gennemgående forstærkes; således *patja*, *vitja* kæde (*við*, fl.-*jar*), *aljo* meretrix, *teljo* rorbænk (*þilja*), *varjo* ly, skygge, *ahjo* esse; *akkio* slæde (**ekja*), *tunkio* møg (*dyngja*), *lattia* gulv (*flet* af **flatja*; s. 59), *autia* øde (got. *auþs*, gf. *auþjana*), *hartio* skulder, *kaltio* kilde, *vartia* vogter (got. *vardja*), *kammio* kammer (*skemma*), *kallio* klippe (*hella*). Et foregående *g* efter en kort selvlyd er bortkastet med erstatning i f. *vaaja* (sjeldnere *vavia*, dorp.-est. *vaǵa*) kile (*veggr*)[3]. — Lappisk har

[1]) Hvilken af disse to former der ligger til grund — forudsat at sammenstillingen er rigtig — tör jeg ikke afgöre; overgangen til *h* kunde synes at tale mest for *-zg-*.

[2]) Roden i dette ord synes at foreligge i en dobbelt form, dels med *s*, dels med *r*. På finsk fremtræder den første foruden i *keihäs* sandsynligvis også i *kaisila*, *kaihila*, *kaisla* rör, den sidste derimod i *kaira* kile, bor. Jf. s. 49 og ordfortegnelsen.

[3]) Måské er dog dette ord af litauisk oprindelse (se ordfortegn.); men den nævnte overgang bliver i hvert tilfælde den samme.

j omtrent i de samme tilfælde som finsk; med *s* sammensmælter det til *š*; forøvrigt er det derimod forsvundet, men har dog i endel ord efterladt et minde om sin tilstedeværelse derved, at den foregående medlyd beholder stærk form under hele böjningen. Sommetider kan dette måské skyldes en assimilation; men i almindelighed synes det dog snarere at vise hen til, at der er bortkastet et *i*, der, som på finsk, har dannet en uforanderlig åben stavelse[1]). Exx. *uvja* dun(?), *avje* hø, *avjo* (for **agjo*, sml. f. *vavia*) æg, acies (*egg*), *sivjug* hustruens søster (*sifjungr*), *værjo* våben; *aššo* dynge af gløder (norsk *esja*); *mukko* møg, *bruggo*, ef. ds. bro, *rivggo* bondekone, *latte*, ef. ds. gulv, *galddo*, ef. ds. (Leem; måské dog *-ldo*)[2]) kilde, brönd, *harddo*, fl. *-ddok* skulder, *laðđe*, ef. ds. klæde, *staðđe*, ef. ds. ambolt (*steði*, ef. *-ðja*), *skārrek* (sv.-l. *skarjah*) sax, men også *ruoðđo*, ef. *-ðo* tale, o. fl. I nogle enkelte ord 68
synes *j* på lap. at blive til *č*; således i sv.-l. *aučo* = n.-l. *avjo*, samt n.- og sv.-l. *skavčča* skæg (*skegg*), *auče* hæg (*heggr*), *skalččo* skal (got. *skalja*)[3]).

V er altid tydelig adskilt fra opr. *b*[4]). Det fremtræder f. ex. i f. *vaiva*, l. *vajvve* (s. 50), f. *saivo* (smst.), *karvas* bitter (s. 57), *terva* tjære (*tjara*?, jf. *tyrvi* fyrretræ); lap. *fjervva* strand (*fjara*, jf. *fyrvir* det bliver ebbe), *arvas* gavmild (*örr*, gf. *örvan*), *garves* færdig (*görr*, gf. *-rvan*), *garvvo*

[1]) Jf. s. 35 note [1]). Det der anførte *sâkko* har ligeledes i ef. *sâkko*, medens *sakko* bøde har *sako* = f. *sakko*, *sakon*.

[2]) Formen *kaldio* hos Tornæus (Præd. b. 12, 6) ved siden af det hyppigere *kaldo* (Præd. 2, 6; Ordspr. 5, 18. 25. 36) er formodentlig blot en efterligning af finsk.

[3]) Efter *k* er *j* muligvis bortkastet også i f. *kirkko*, l. *girkko* kirke (*kyrkja*), samt måské i et par andre ord; jf. nedenf. s. 81. — Om spor af *j* i udsagnsordenes böjning se næste afsnit.

[4]) Forstærket til *p* synes *v* blot at være i det også i henseende til endelsen lidt uklare f. *arpi*, ef. *arven* ar (*ör* eller *örr*, hf. *örvi*, hvis stammeform forøvrigt også er usikker), samt i det meget omtvistede f. *hepo*, ef. *hevon* hest, hvis man med Munch (Norskt Maanedsskr. I, s. 27 f.) vil ansé det for opstået ved en omsætning af got. *aiws* (ɔ: *ehvs*); dog er dette vel ligeså tvivlsomt som den almindelige sammenstilling med vort 'hoppe', sv. sprogarters hoppa. Hvis est. *raibe*, ef. *raipe* ådsel kan sammenstilles med got. *hraiv*, on. *hræ(v)* lig, råt kød, er *v* endog forstærket yderligere.

klædning (*görvi*), *marfe* pølse (*mörr*, hf. *-rvi*), *spalfo* (*spallo*) svale (jf. oldeng. *svaleve*), *staðfo* landingsplads (*stöð*, ef. *-ðvar*), måské også sv.-l. *blaves* blå (oht. *blâwêr*), *graves* grå (oht. *grâwêr*)[1]. I nogle ord synes det at gå over til *k* (*g*), nemlig f. *aika*, l. *ajgge* tid (s. 50), f. *narka* snæver (oldeng. *nearu*, ef. *-rves*), *raaka* rå, crudus (oht. *hrâwêr*), dog ere disse sammenstillinger mer eller mindre usikkre.

Ved sammenstød af flere medlyd kunne de finske sprogs lydlove göre sig gældende på forskellige måder. Foran *l* og *r* erstatte således lappisk og nogle finske sprogarter i almindelighed de klangløse (der da som oftest komme af opr. svage eller *þ*) med tvelyd eller forlængelse af den foregående selvlyd (jf. s. 21, 36), f. ex. f. *nakla* og *naula*, l. *navlle* nagle (*nagli*); f. *niekla* og *neula* nål (got. *nēþla*)[2]; f. *vuokra* og *voura* rente (s. 58); f. *atra*, *aatra*, *aara*, *aura*
69 (for **artra*) plov (*arðr*)[3]; *kapris* og *kauris* buk (*hafr*). F. *ailas* plage kan neppe skilles fra got. *agls* usömmelig, *aglus* besværlig, skönt ingen af sprogarterne i dette ord har *k* (*g*)[4].

På lappisk indtræder undertiden enten gennemgående eller i enkelte sprogarter en omsætning af medlyd, især når den sidste er *l* eller *r* (jf. *særvve* s. 36), f. ex. *gilhe* (s. 66), *skalvve* snedrive (*skafl*), *sarje* sår (s. 50), *harves*

[1]) I n.-l. *smavva* lille, små og *skuovva* sko er *v* derimod kun at betragte som et indskud (jf. oht. *smâhi*, got. *skohs*). Skulde det samme være tilfældet i de to ovennævnte ord?

[2]) Her må *kl* stå istedetfor den vanskelige forbindelse *tl*, jf. *siekla*, *seula* såld, s. 21, der synes at høre sammen med oldsl. og russ. *cědilo*. [Sikkerlig er dette finske ord dog lånt fra en ældre form af on. *sáld*, der efter S. Bugge i Tidskr. f. Philol. VIII, s. 291, står for **sáðl*, got. **sēþl* eller **sēdl*.]

[3]) Derimod må det sidste *r* vistnok allerede have været bortkastet i stammeformen for f. *murha* (got. *maurþr*, on. *morð*).

[4]) I ord af noget yngre form er denne overgang, især af *g* foran *l*, *r* og *n*, overordentlig almindelig og gennemgående i alle sprogarter, f. ex. f. *hauli* sv. hagel, *leili* bimpel, lejel (*legill*), *peili* sv. spegel, *keila* sv. kägle, *seilata* sv. segla, *tiili* sv. tegel (on. *tigl*, nyl. *tigəl*), *leiri* sv. läger, *uuni* (hos M. Agricola *wghni*) sv. ugn, *vaunu* sv. vagn, *siunata* velsigne; lap. *sivdnedet* ds., *sivlle* mast (*sigla*), *gavnek* bohave (*gagn*), *læjra* læder. Med hensyn til *g* (og *b*) foran *j* jf. s. 67 f.

(men sv.-l. *habres*) buk, troligvis også i *viercca* vædder (*veðr*, jf. næste afsnit). — Assimilation finder især sted ved næselydene, hvorpå vi ovf. have sét exempler i lappisk; andre ere sandsynligvis f. *mylly*, l. *millo* mølle (*mylna*)[1]) og l. *bodne* bund, hvis enare-l. form *ponne* synes at vise, at *dn* ikke er umiddelbart = oldn. *tn* (*botn*), men at der bagved ligger en assimilation til *nn*. — Når medlydssammenstødet vilde blive altfor hårdt uden at kunne afhjælpes på nogen af de her nævnte måder, indskydes en selvlyd, som oftest på finsk *i*, på lap. *a*, f. ex. f. *markinat*, l. *markan* marked (*marknaðr*); f. *hamina* havn, Frederikshamn (sv. *hamn*); l. *suokkan* sogn (*sókn*)[2]).

[1]) Sml. f. *halla* nattefrost af lit. *szalnà* (jf. lett. *sa'lna*, oldsl. *slana*), f. *villa* uld af lit. *vìlna* (jf. lett. *willa*, oldsl. *vlъna*).

[2]) I de fleste trestavelsesord er dog anden stavelses selvlyd oprindelig og svarer nöje til stamformen, f. ex. f. *hamara* hammer, *hunaja* honning (s. 63), l. *ajlegas* hellig (smst.); f. *antura* slædegænge (*öndurr*), *autuas*, l. *audogas* salig (smst., got. *audags*), f. *kakkula* skagle (*skökull*), *satula* sadel (*söðull*), *tikkuri* deger (gml. sv. *dikur*), *arina* arne (*arinn*), *kattila* kedel, *murkina* frokost (got. *maurgins*), *ruhtina* fyrste; tvivlsommere *karilas* udlevet olding (*karl*); jf. ordfortegnelsen under *gales*.

II. ENDELSERNE

A. NÆVNEORD

Som vi i indledningen have sét, foretrække de finske sprog i regelen at lade ordene ende på en selvlyd, hvorimod de medlyd, der overhovedet kunne bruges i udlyd, ere meget få i tallet og navnlig i énstavelsesord stærkt indskrænkede i deres anvendelse. Ved jevnførelse med oldnordisk og de nyere nordiske sprog viser der sig altså en gennemgribende forskel, idet der her kan forekomme allehånde medlyd og medlydsforbindelser i udlyd, og det mindst lige saa hyppigt som selvlyd. Ved optagelsen af nævneord, der ende på medlyd, søger da den finske sprogklasse altid at læmpe dem efter sine udlydslove og sine böjninger ved at tilföje en selvlyd som stamme- eller, hvad der er det samme, nævneforms-endelse. I de allerfleste tilfælde er denne tilföjede selvlyd, uden hensyn til ordenes oprindelige kön — en adskillelse, som de finske sprog aldeles ikke kende til — eller øvrige böjning, på finsk *i*, på lappisk det dertil svarende *a* (*â*); dette sidste kan dog undertiden udelades i nf. selv i énstavelsesord (s. 34), det første dialektvis ligeså efter bestemtere regler (s. 27). Exempler ere finsk *hauli* hagel, *kaali* kål, *korppi* sv. korp, *kuppi* kop, *laki* sv. lag, *lasi* glas, *leikki* leg (*leikr*), *luhti* loft, *muuri* mur, *peili* speil, *penkki* bænk, *pukki* buk, *ruuni* brun, *tulli* told, *tuoli* stol, *uuni* sv. ugn, *vahti* vagt, *vati* fad, *viili* sv. fil (s. 56), *kupari* kobber, *meininki* me-

ning; — lappisk *bitta* bid (*bit*), *bokka* buk, *bænkka* bænk, (*d*)*rauga* norsk draug, (*g*)*lassa* glas, *goarppa* ravn, *havlla* 71
hagel, *hæsta* hest (*hestr*), (*k*)*ruossa* kors (*kross*), *lakka* lov, *læjkka* leg, *mākka* måg, *nova* norsk nov (s. 55), *skipa* skib, (*skuovva* sko,) (*t*)*ruolla* trold, *vakta* vagt, *spæjal*, fl. *-ak* spejl, og utallige andre. I almindelighed er denne endelse, navnlig det finske *-i* (ef. *-in*), et sikkert tegn på, at lånet hører til den yngre gruppe. Sammen med gamle tvelyd (*ei* regner jeg ikke, s. 49) forekommer den på finsk neppe i andre ord end *auskari*, *austi* = *öysti*, *kaupunki* (s. 50), med mangel på i-omlyd blot i et par ord, hvorom nærmere nedf. s. 81[1]). Mindre hyppigt er det, at der ved de yngre lån tilföjes finsk *a*, *ä* (s. 22), lappisk *e* (*a*?), f. ex. f. *höylä* hövl, *lakka* lak[2]), *löysä* løs, *mera*, *märä* hoppe (*merr*), *pispa*, *piispa* biskop, *viila* en fil, *kynttilä* lys (s. 64), *hamina* sv. hamn, *lakana* lagen [*legiona* legion o. l.] (således altid i trestavelsesord efter *n* og ofte efter *l*); lap. *gjelle* (s. 52), *gukse* øse (norsk *koks*), *kjefmanne* købmand, *viste* bolig (*vist*). Endnu sjeldnere ere de andre selvlyd, som f. *masto* (også *masti*) mast, *sielu* sjæl, *värsy* vers, lap. *siællo* sjæl, *stuollo* stol.

Dette må nu være tilstrækkeligt med hensyn til de til- 72
fælde, i hvilke finsk-lappisk har tilföjet en selvlyd til ord,

[1]) Hvad grunden er til, at just denne selvlyd har fået fortrinet, er vanskeligt at sige; sandsynligvis kan det dog blot komme af, at denne selvlyd føles som den svageste. Man kunde tænke på indflydelse af det bestemte kendeord, såmeget mere, som endelsen *-i* forholdsvis sjeldent forekommer i ord af slavisk oprindelse, der ende på en hård medlyd (ъ). Dog bliver dette lidet sandsynligt, da den samme endelse anvendes i de sydlige sprog, estisk og livisk (i hvilket sidste den i almindelighed bliver til o̯), ved ord, der ere optagne fra tysk, såsom est. *kamm*, fl. *-mmid* kam, *hõvel*, fl. *-vlid* hövl, *kel'm*, *-id* skælm, *korv*, *-id* kurv, *mūr*, *-id* mur (platt. *mūre*), *tol'l'*, *-lid* told, tomme, *tōver*, *tōber* tysk *zuber*, *vīl'*, *-id* fil; liv. *k'emm*, fl. *-o̯d*, *ēvil'*, *škel'm*, *-o̯d*, *kurv*, *-o̯d*, *mūr*, *-o̯d*, *tol'l'*, *-o̯d*, *vīl'*, *-o̯d*. I umiskendelig forbindelse hermed, navnlig med liv., står det, at også på lettisk (mindre regelmæssigt på litauisk) de fra tysk optagne ord i almindelighed göres til *ja*-stammer, der i hank. ende på *-is*, i hunk. på *-e*; således hedde her de samme ord *k'emme*, *êwelis*, *schk'elmis*, *kurwis*, *mûris*, *tullis*, *tõweris*, *wîle*. (Jf. Bielenstein: Die lett. Sprache I, s. 477 ff.).

[2]) Til forskel fra *lakki* hue; men estisk har *lakk*, ef. *laki* lak.

der i stamsproget endte på en medlyd. I en mængde andre ord har endelsen derimod ikke en sådan sén og tilfældig karaktér, men må på en eller anden måde have været tilstede allerede i stamsproget. Dette gælder da for det første om de ord, der i de nyere sprog ende på en selvlyd, navnlig alle de svage navneord. Men også udenfor disse vil man måské allerede blandt de i det foregående anførte exempler på lån af den ældre gruppe have iagttaget adskillige, hvis endelser på en mærkelig måde minde om de gotiske sprogs oprindeligere udlydsformer, af hvilke de nuværende ere fremgåede ved bortkastelse først af stammeudlyden dernæst af böjningsendelser. Uagtet man naturligvis, når man blot har med lån at göre, og det tilmed ved så forskelligartede sprog som de gotiske og de finske, ikke må vænte at finde en fuldstændig og gennemgående overensstemmelse, tror jeg dog, at der som det regelmæssige lader sig eftervise en ikke ubetydelig række af så slående træk i denne henseende, at de umulig kunne skyldes en rén tilfældighed, men må tilskrives en mekanisk bevarelse af det oprindelige forhold, som for en del just kan være bleven begunstiget af de to sprogklassers ulighed, forsåvidt som de finske sprog ikke have nogen særskilt nævneformsendelse. Idet jeg går ud fra ordstammernes inddeling i de gotiske sprog, skal jeg i det følgende forsøge en påvisning heraf[1]). Det vil herved tillige være af nytte jevnligt at kaste et sideblik på de regler, hvorefter endelserne behandles i de talrige fra litauisk optagne ord, da vi der have et japhetisk sprog, i hvilket de oprindelige former endnu den dag idag have holdt sig næsten uforandrede.

[1]) Jeg tilföjer, at en og anden antydning i lignende retning, dog næsten kun ved de mest iöjnefaldende ord, kan findes hos tidligere forff., f. ex. L. Diefenbach samt D. E. D. Europæus i tidsskr. Suomi, 2den række, VII, s. 33, jf. s. 168 o. fl. st. (med endel unöjagtighed ved de ikke-finske former).

I. Selvlydsstammer. 73

1 a. Stammer på -a.

Hankön.

Ved de fra litauisk optagne a-stammer, som vi først ville betragte, kommer nævneformen og stammen på finsk til at ende enten på *-as*, *-äs*, ef. *-ahan*, *-aan*, *-ähän*, *-ään* (jf. s. 22, 27 note 2) eller på *-a*, *-ä*, f. ex. f., est. *ratas*, liv. *ratās* hjul = lit. *rãtas*; f. *hammas*, ef. *hampa(h)an*, veps. *hambas*, est. *hammas*, ef. *-mba*, vot. *ammas*, ef. *-mpā*, liv. *āmbas* (grundform *hambas*, s. 24) tand = lit. *žaṁbas* (lett. *fûbs*, oldslav. *zǫbŭ*)[1]; f., veps., est. *oinas* en bede = lit. *ãvinas* (s. 55 note 2); f. *taivas*, est. *taevas*, liv. *tōvas* himmel = lit. *dẽvas* gud; f. *heinä* (s. 33) hø = lit. *szẽnas*; f. *tarha*, est., liv. *tara* have, gærde = lit. *daržas*; f. *kakla*, *kaula*, veps. *kagl*, ef. *-an*, est. *kael* (*kaul*, *kāl*), ef. *-a*, vot. *kagla*, liv. *kaggǫl*, *kagl*, *kāl* hals = lit. *kãklas*, o. m. fl. Hvad nu endelsen *-as* angår, der i ægte finske ord ikke er meget hyppig[2]) og f. ex. i lån fra slavisk aldeles ikke forekommer, da vil neppe nogen negte, at den ligefrem må forklares af den lit. nævneformsendelse *-as* (nu i almindelighed blot udtalt *-s*), således at denne er stivnet til stammeudlyd. I den anden endelse *-a* kunde man måské se en slags abstraction af den oprindelige stammeudlyd, der også udenfor nævneformen kommer tilsyne på lit. i enkelte böjningsformer; nærmest kommer man 74

[1]) Det litauiske ord betyder efter Nesselmann 'kant på en bjælke'; det lydlig nöjagtig tilsvarende, men formelt yngre lettiske ord har derimod, ligesom det slaviske, bevaret den oprindelige betydning tand (skr. *jambhas* tand, gr. γόμφος tand, nagle, γομφίος kindtand; jf. Curtius: Grz. d. gr. Etym. ², s. 159). Det ægte finske ord for 'tand' er *pii* (se s. 21), som nu kun betyder tand i en rive, en kam o. desl., pig, hjörne; her har der altså fundet en lignende overgang i betydningen sted som på litauisk og græsk eller i vórt 'kam', oldn. *kambr*, der utvivlsomt er samme ord, som de anførte. (Dette exempel vil tillige kunne vise, hvor forsigtig man må være med at uddrage culturhistoriske slutninger af de enkelte sproglige lån.)

[2]) Jf. Bergstadi: Materialier till Finska språkets ordbildningslära, i tidsskr. Suomi 1859, s. 178.

dog vistnok til at tænke på genstandsformen, der i lit. ender på *ą-* (nu udt. som kort *a*)[1]).

Vende vi os nu til de fra de gotiske sprog optagne ord af denne klasse, så have de af disse, ved hvilke den øvrige form tyder på en höjere ælde, sågodtsom udelukkende de samme to endelser, enten f. *-as*, *-äs*, lap. *-es*, (*-is*), *-as* (s. 34 f.)[2]), eller hyppigere, især ved navneord, f. *-a*, *-ä*, lap. *-e*. Exempler på *-as*, *-äs* ere:

α) navneord: f. *ailas* smerte (s. 69), *ansas* bjælke (got. *ans*), *keihäs* spyd, *kuningas* konge, *parmas*, *paarmas* barm, *parmas* hømål (*farmr*?), *parras*, ef. *partaan* rand (se ordfortegnelsen), *rengas* ring, *ruhtinas* fyrste, *tursas* havuhyre (*þurs*), *valas* hval, *varas*, ef. *-rkaan* tyv (got. *vargs*); — lap. *gales* gammel mand (*karl*), *gonagas* konge, *harves*, sv.-l. *habres* buk (*hafr*), *jetanas* jætte, *riegges* ring, *vales*, *fales* hval, *vielpes* hvalp (*hvelpr*), *vievses* hveps; sv.-l. *feres* kedel (*hverr*), *svaines* dreng, slave (*sveinn*).

β) tillægsord: f. *armas* kær (jf. got. *arms*), *autuas* salig (s. 63), *harras*, ef. *hartaan* ivrig, ihærdig (*harðr*), *hurskas* retfærdig (*horskr*), *kallas* skrå (*hallr*; s. 57), *karvas* bitter (smst.), *kernas* villig, *sairas* syg (s. 50), *viisas* vis; — lap. *ajlegas* hellig, *divtes* tæt, *garves* færdig (*görr*), *haitis* hed, *laðes* mild (*glaðr*?), *lines* blød (*linr*), *livtes* glat, slet, *saltes*

[1]) For ældre *-an*, *-am* (se Schleicher: Handb. d. lit. spr. I, s. 7*. 73. 171; samme: Comp. der vgl. gramm. [2], s. 317. 323. 543), ligesom lett. *-u* (se Bielenstein: Die lett. Spr. I, s. 148. II, s. 11). Næselyden måtte i ethvert tilfælde falde bort på finsk, da dette sprog ingen stammer har på *-an* (ligesålidt som overhovedet på *-n*, undtagen nogle på *-en*) og kun overordentlig få på *-am* (se Bergstadi, anf. st., s. 170). Som en ren gisning henstiller jeg, om det desuagtet skulde være denne næselyd, der undtagelsesvis kommer tilsyne i f. *morsian*, stamme *morsiam-* for **mortiam-* en brud = lit. *martì*, gf. *mařczą* for **martjam*, **martjan*.

[2]) I de sv.-lap. bøger hersker en fuldstændig forvirring i henseende til *-as* og *-es*, som dog sproget selv vel neppe kender. Således har bibeloversættelsen fra 1811 f. ex. *svainas* dreng, slave (Matth. 18, 26. 32) ved siden af det rigtige og almindeligere *svaines* (smst. v. 29); og ligeså f. ex. i delform [partitiv] flt. både *svainesit* (smst. 21, 36), *svaidnesit* (smst. v. 34) og *svaidnasit* (smst. v. 35; 22, 3. 4); her er, at dömme i hvert tilfælde efter norsk-lap., det sidste vist det rigtige. Derimod har norsk-lap. ikke *-as* i nf. af denne gruppe uden i trestavelsesord. For at frembringe det yndede trokaiske tonefald kan der ved disse endnu tilföjes et *-a*, som *gonagassa*, *jetanassa*.

salt (*saltr*), *soames* nogen (*sumr*), *stuores* stor (*stórr*), *sures* sur, *vades* vanskelig (*vandr*), *vides* vid, *vīses* vís, *visses* vis; sv.-lap. *ailes* hel, uskadt, hellig (*heill*), *armes* ynkelig, *audes* øde, *blaves* blå, *drivkes* dröj (*drjúgr*), *graves* grå, *sadnes* sand (*sannr*), *saines* sen.

Exempler på *-a* ere:

α) navneord: f. *aika* tid (got. *aivs*? s. 50), *antura* slædegænge (*öndurr*), *arina* arne (*arinn*), *atra* plov (*arðr*, intk.?), *hamara* øxehammer, *havukka* høg (s. 62 f.), *kampa* kam, *kakkula* skagle (*skökull*), *kattila* kedel, *keula* stavn (*kjóll*), *kihla* forlovelse (*gisl*, s. 66), *-kunta* område (got. *kunds*, s. 44), *leipä* brød (*hleifr*), *laukka* løg, *lautta* færge (jf. oht. *flôz*), *murkina* frokost, *parma* = *paarmas*, *pöytä* bord (*bjóðr*, intk.?), *rauma* ström, *ruhtina* = *ruhtinas*, *santa* sand, *sauma* söm, *satula* sadel, *taina* spire (*teinn*), *turska* torsk, *vuokra* leje, rente (got. *vōkrs*); — lap. *arbbe* arv, *ajgge* tid, *bævdde* bord, *dorske* torsk, *farbme* ladning (*farmr*), *faþme* favn, *galbbe* kalv, *gardde* gærde, gård (*garðr*), *-godde* område, *guobme* gane, *lajbbe* brød, *lavkke* løg, *ludne* rulle (*hlunnr*), *marfe* pølse (*mörr*, s. 68), *radde* brand, *skalvve* snedrive (*skafl*, s. 69), *vakke* vig (*vágr*), (*aran*, fl. *-ak* arne?).

β) tillægsord: f. *arka* fejg (*argr*), *narka* snæver (s. 68), *raaka* rå (smst.), *verta* lig (*verðr*); — lap. *argge* fejg, *buojdde* fed(?), *dierbbe* djærv, uagtsom (*djarfr*).

Betragte vi først endelsen *-as*, der foruden i herhenhørende ord kun forekommer i nogle ganske få andre, hvorom strax nedenfor, så er det vanskeligt at forstå, hvorfor den skulde være bleven brugt så ofte og det just i denne klasse, når der ikke allerede i stamsproget havde været en særlig opfordring dertil. Det ligger derfor såre nær at antage, at den må forklares på samme måde som i de fra litauisk optagne ord og altså svare til en oprindelig nævneform, der ikke blot har bevaret böjnings-

76 mærket *-s* (enten rent eller muligvis allerede som en overgangslyd [*-z*], dog sikkert ikke *r*, jf. s. 66), men tillige den gamle stammeudlyd[1]). Nævneformen må i det fællesgotiske grundsprog have haft denne med de andre japhetiske sprog stemmende endelse *-a-s*; stammeudlyden *-a-*, der er bortkastet paa gotisk, er endnu bevaret i de ældste nordiske runeindskrifter, hvor det i den nyeste tid er lykkedes at eftervise over en halv snes sikkre exempler på nævneformsendelsen ᚠᛉ -aR (eller -az? i hvert fald er dette af oprindeligt *s* fremgåede ᛉ R forskelligt fra det sædvanlige ᚱ *r*)[2]).

Hvad den anden endelse *-a*, lap. *-e* angår, da kan man ikke negte, at den i ægte ord omtrent er den almindeligste[3]), og at man derfor kunde ledes til i låneordene blot at betragte den som et tilfældigt tillæg. Men efter analogi af endelsen *-as*, og i betragtning af, at *-a*, som vi nedf. skulle se, næsten aldrig forekommer ved i- og u-stammer, bliver det i höj grad sandsynligt, at man her, idetmindste ved de ældste lån, genfinder den oprindelige stammeudlyd ligesom i de litauiske ord. Særlig må man vel, i al fald ved navneordene, tænke på genstandsformen, der jo også i de ældste runemindesmærker ender på -ᚠ -a (for **-an*, **-am*) og tillige synes at have bevaret stammeudlyden længere end nf.[4]). At imidlertid f. *-a*, l. *-e* også

[1]) På lappisk (neppe nogensinde *-as* på finsk) er *-es* undertiden tilföjet efter analogi ved yngre lån, navnlig ved tillægsord f. ex. *fines* fin, sv.-l. *keres* kær, måské også et og andet af de ovf. anförte. Mest tvivl vække nogle sv.-l. ord; tildels kan det måské komme af, at de mådelige hjælpemidler have sammenblandet tillægsordenes enestående og vedföjede (attributive) form, hvilken sidste ofte tillægger et *s* af helt anden oprindelse. I estisk og endnu mere i livisk har endelsen *-s* åbenbart i en senere periode, måské ved lettisk indflydelse, vundet stor udbredelse og föjes ofte også til indfødte ord, der i de øvrige sprog ende på en selvlyd.

[2]) Se Bugge i Tidskr. f. Philol. VI, s. 317; VII, s. 219, 225, o. fl. st. Wimmer: Navneordenes böjn. i ældre dansk, s. 45 f. Samme i Aarb. for nord. Oldkynd. 1867, s. 53; 1868, s. 72.

[3]) Jf. Bergstadi i tidsskr. Suomi 1859, s. 164 ff. o. fl. st.

[4]) Wimmer: N.-o. böjn., s. 46. Bugge anf. st. VII, s. 220, 231, 237 og oftere.

virkelig kan være et tilfældigt tillæg, vise de s. 71 anførte exempler, som dels efter betydningen dels efter den øvrige form umulig kunne være så gamle, men må stamme fra en tid, da et *a* i det højeste har været tilstede i nf. og gf. fl.; muligvis kan det forholde sig ligeså med et og andet af de her ovenfor anførte ord, hvis alder ikke kan 77
afgöres efter andre kendetegn. Jeg tör derfor ikke gå videre end til at antage, at endelsen *-a* ved de talrige i de finske sprog optagne ord af denne klasse vel oprindelig er betinget af stammeudlydens tydelige bevarelse i kildesproget, men at derefter analogien i god overensstemmelse med de finske sprogs udlydslove også kan have bevirket, at der tilföjedes et *-a* ved lignende ord, efterat stammeudlyden i de nordiske sprog var så godt som forsvunden, indtil det endelig blev almindeligere at tilföje et *-i* ved alle ord, som ende på en medlyd[1]).

Intetkön.

Den almindelige endelse her er på finsk *-a*, på lap. *-e*, der i det hele må forklares på samme måde som den tilsvarende ved hankönsordene, kun at den her naturligvis også kan komme af nævneformen. Et bevis på stammeudlydens ældre tilværelse i nævneformen og genstandsformen i de nordiske sprog er f. ex. guldhornets ᚺᛟᚱᚾᚨ **horna** = senere oldn. *horn*. Exempler ere finsk *hunaja* honning, *huotra* skede (got. *fōdr*, s. 56), *kauppa* handel (*kaup*), *kulta* guld (s. 64), *laina* lån (s. 50), *liina* hör, klæde, *lupa* lov, tilladelse (*lof*), *mitta* mål (*met*), *murha* mord, *nauta* kvæg (*naut*), *panta* bånd, *raippa* reb (*reip*), *riutta* revle (*grjót*), *telta* sengehimmel (*tjald*), *tila* plads, lejlighed

[1]) Meget sjeldne ere andre endelser; *-o* forekommer i f. *heimo* slægt (*heimr*?), *juusto* ost (s. 57), *kerno* = *kernas*, *pelto* mark (s. 43. 56); lap. *ajbmo* (s. 57), *bælddo* = f. *pelto*, *saddo* (sv.-lap. *sadde*) sand, samt *favrro* smuk (*fagr*) og måské et par andre; i nogle kan det være senere tilföjet (s. 71), i andre måské en forandring af *-a* (sml. nedenfor *an*-stammerne s. 92 f.) eller en afledning (jf. s. 26). Enestående er f. *kapris*, *kauris* buk (*hafr*, s. 57).

(se ordfortegn.), *valta* magt (*vald*), *vamma* legemsfejl (*vamm*), *viina* (brænde)vin (*vín*); — lap. *badde* bånd, *bardde* ende af kølen ved for- og bagstavnen (*barð*), *bordde* bord (*borð*), *dakke* tag, *dadne* tin, *dieldde* sælskind på slæden (*tjald*), *divrre* dyr, *garre* fad, *gavppe* handel, *golle* guld, *guölbbe* gulv, *lajrre* ler, *lifse* lys, *lidne* klæde, *loppe* tilladelse, *maðde* fiskemærke (*mið*), *majdne* lyde (*mein*), *navdde* dyr, *rađđe* 78 råd, *rajppe* reb, *rasse* græs, *saltte* salt, *sarje* sår (s. 50), *spidne* svin, *stalle* stål, sv.-l. *vuordne* horn.

I nogle ganske enkelte ord forekommer endelsen *-as* ligesom ved hankönsord, nemlig f. *lammas* får (oldn., got. *lamb*), *mallas* malt (s. 63), lap. *labbes* lam[1]), *males* måltid (*mál*)[2]). Måské er det ikke andet end en tilfældig sammenblanding med hankönsordene. I modsat fald kan jeg, da det i hvert fald vilde være altfor vovet at antage en forandring af könnet i gotisk, blot opstille den gisning, at vi her have spor af den samme endelse, der kommer frem som *-(i)r-* i fl. af visse intetkönsord i de tyske sprog, f. ex. oht. *lamp*, fl. *lempir*, oldeng. *lamb*, fl. *lambru*; oprindelig er det en afledsendelse = skr. *-as*, gr. -ος, ef. -εος, lat. *-us*, ef. *-eris* (got. i nogle ord *-is* [stamme *-isa-*])[3]). Der kan imidlertid rejses nogen tvivl herimod, navnlig fordi denne endelse ikke kan bevises for alle de anførte ord, og fordi dens *a* tidlig synes at være blevet til *i*.

Et minde om det *u*, der i de nordiske sprog kan spores gennem omlyden i intk. fl., haves endnu i f. *joulu* (l. *juovla*, eller hyppigere i fl. *juovlak*) jul (*jól* intk. fl.)[4]).

[1]) Rimeligvis lånt fra finsk, men således at betydningen er påvirket af nordisk.

[2]) Tvivlsommere i f. *lannas*, ef. *lantaan* grund, strand, *lunnas* løsepenge (jf. *lunastaa* løskøbe), *porras* trappe, spang, *teuras* slagtekvæg, se ordfortegnelsen.

[3]) Jf. Grimm: Deutsche Gramm. II², s. 270. Schleicher: Comp. d. vgl. gr.², § 245 s. 522. Samme: Die Deutsche Sprache, s. 244 f. Kelle: Vgl. Gramm. d. germ. Spr. I, s. 494 ff. I de nordiske sprog forekommer denne endelse blot i ordet *hœns* höns, hvoraf lap. *vuonces*, *vuoncca* höne, hane; jf. nedf. under i-stammerne.

[4]) Endelsen *-o* forekommer i f. *jukko* åg, *-e*ᵉ i f. *tade*ᵉ møg; f. *turve*ᵉ törv hører neppe herhen.

Hunkön.

Hunkönsordenes stammeudlyd er egentlig *-ā*; på gotisk er dette i nf. og gf. forkortet til *-a*, på oldn. er det blevet til *-u*, der atter er faldet bort, men har efterladt et minde i omlyden. I det ældste runesprog er der endnu ikke fundet noget sikkert exempel på disse former, og det kan derfor ikke bestemt afgöres, hvorledes de have lydt eller hvilke overgange der overhovedet har fundet sted i de nordiske sprog imellem *ā* og *u*. Hunkönsordene få på finsk endelserne *-a*, *-o* eller *-u*, på lap. næsten altid *-o*, 79
sjeldent *-e*. Finske exempler ere α) på *-a: akana* avne (got. *ahana*), *kansa* folk (got. *hansa*, s. 57), *kasa* dynge (*kös*), *kauta* overlæder på sko (got. *skauda-*), *laita* led, vej (*leið*), *markka* mark (mønt, *mörk*), *multa* muld (got. *mulda*), *niekla* nål (got. *nēþla*, s. 68), *nuotta* næt, våd (*nót*), *paita* skjorte (got. *paida*, s. 49), *panka* metalspænde (*spöng*), *raaka* rå, stang (s. 65), *saha* sav (*sög*, smst.); — β) på *-o*: *airo* åre (*ár*, s. 50), *autio* ørken (s. 63), *kaso* = *kasa*, *kauto* = *kauta*, *runo* digt (*rún*), *sakko* bøde (*sök*), *tanko* stang, *tauko* tov (*taug*); — γ) på *-u*: *arkku* kasse (*örk*), *kautu* = *kauto*, *panku*, *pankku* = *panka*, *suru* sorg (?s. 64). Som exempler af lappisk kan anføres α) på *-o*: *ajrro* åre, *arkko* kasse, *darbbo* trang (*þörf*), *dievddo* mandfolk (*þjóð*, s. 51), *fadno* angelica (*hvönn*, s. 59), *farro* vandring (*för*), *fiello* fjæl (*fjöl*), *galggo* kærling (*kerling*), *gierddo* tøndebånd (*gjörð*, s. 52), *lajddo* led, vej, *lavggo* bad (*laug*), *nallo* nål (*nál*), *sadðo* klid (*sáð*), *sakko* bøde, *staðfo* landingsplads (*stöð*, s. 68), *staggo* stang, *uddo* ar (*und*), *ullo* uld; sv.-l. *sako* sav, *skabmo* skam (*skömm*), *skuoudo* skede (*skauð*), *studdo* et stykke vej (*stund*), *surgo* sorg; — β) på *-e*: *bajdde* skjorte, *gazze* selskab, *nuötte* næt.

Den tydeligste af disse endelser er lap. *-o*, der åbenbart forudsætter den oldn. form i en ældre skikkelse; *-e* forekommer neppe uden i nogle få ord, som lap. har

tilfælles med finsk, og som sandsynligvis ere optagne derfra. Vanskeligere er det at komme til rigtig klarhed med hensyn til de finske former og forene dem med de i det foregående omtalte endelser for han- og intetkönsordene. Endelsen *-a* kan være opstået af *ā* (jf. s. 29); sommetider kan den vel også være et senere tillæg; i endel ord synes den dog ligefrem at svare til got. *-a*, f. ex. *ahana*, *hansa*, *nēþla*, *paida*, *skauda-*, jf. f. *halla* nattefrost = lit. *szalnà*, *villa* uld = lit. *vìlna*. Forsåvidt som det vexler med *o* og *u*, kunde dette tyde på, at endelsen dog ikke har været rent *a*; ja *o*, der her er forholdsvis hyppigere end i de andre kön, og navnlig *-u* synes endog snarest at vise hen til de nordiske former.

80 **1 b. Stammer på -ja.**

Disse afvige som bekendt i endel af de japhetiske sprog noget fra de andre a-stammer. På litauisk og lettisk indtræder der således i de fleste ord en sammentrækning; et ringere antal bliver usammentrukket og har altså ikke noget videre afvigende[1]). Hvorvidt denne forskel i alle enkelte tilfælde kan forfølges i de på finsk optagne ord, skal jeg ikke her undersøge; jeg anfører blot nogle exempler, hvoraf ses, at endelserne ere tydeligt udprægede og forøvrigt opståede på samme måder som ved de i det foregående omtalte ord, — såsom f. *ankerias*, est. *aŋgerias*, *aŋgeria*, vot. *anggerias*, liv. *aŋgers*, *aŋgeŕ* ål = lit. *ungurỹs*[2]); f., veps., est. *kirves*, vot. *čirves* øxe = lit. *kiřvis*; f. *herne*^{c}, veps. *herneh*, est. *hernes* (*herne*), vot. *erne* ært = lit. *žìrnis*; f. *kärme*^{c} slange = lit. *kiřmis*; veps. *kurdiš*, vot. *kurre*, est. *kuŕt*, ef. *-ŕdi* (f. *kuuro*), døv = lit. *kuřczas*; f. *keli* føre = lit. *kẽlias* (*kẽlis*) vej; f., vot. *metsä*, veps. *mets*, ef. *-an*, est. *mets*, *mõts*, ef. *-a*, liv. *mo̯tsa* skov, lap. *mœcce* øde-

[1]) Jf. Schleicher: Hdb. d. lit. spr. I, s. 174 ff. Bielenstein: D. lett. Spr. II, s. 43 ff.

[2]) Med *-un* for *-an*, se Schleicher anf. st. s. 47.

mark = lit. *mẽdis* (smtr.), ef. *mẽdžo* (for **medio*), træ, lett. *mesch* (usmtr., for **medjas*) skov; f., vot. *tyhjä*, veps. *tühj*, ef. *-an*, est. *tühi*, ef. *-hja*, liv. *tüja* tom, lap. *dušše* intet = lit. *tùszczas* (ɔ: **tusztjas*), lett. *tuksch* tom (jf. oldsl. *tŭštĭ*); f. *harja*, veps. *harj*, ef. *-an*, est. *hari*, *sari*, ef. *-rja*, vot. *arja*, liv. *ōŕa*, *āŕa* børste, manke = lit. *szerỹs*, lett. *saris* børste; hunk. f. *morsian* brud s. 74 note 1.

I den gotiske sprogklasse ere ja-stammerne også afvigende, men som bekendt på forskellig måde efter rodstavelsens tidsmål [kvantitet]. De navneord, der ere optagne i de finske sprog i en gammel form, ende i hank. og intk. sædvanligvis i f. på *-ja*, *-ia*, i lap. på *-je* (*-ja*), *-e* (se s. 67), uden at det, som det synes, er muligt at se nogen forskel mellem de to underafdelinger[1]). Exempler ere f. *lattia* gulv (*flet*), *patja* underdyne (got. *badi*), *vaaja* kile (? s. 67); — lap. *avje* hø, *duögje* arbejde (got. 81
taui, ef. *tōjis*)[2]), sv.-l. *sturje* oprör (*styrr*); *bivgge* byg (*bygg*), *gicce*[3]) kid (*kið*), *lаððe* klæde (*klæði*), *lakke* lænke (*hlekkr*), *latte* gulv, *lifse* tran (*lýsi*), *skārrek*, sv.-l. *skarjah* fl. sax (*skæri*), *stivrre* ror (*stýri*), formodentlig også sv.-l. *auče* hæg (*heggr*, s. 68). Ligesom i sv.-l. *skarjah* synes *a* at have holdt sig i *skavčča* skæg (*skegg*), samt *uvja* dun, dersom det er gammelt, sml. s. 53 f. I f. *miekka* og det derfra igen lånte l. *miekke* = got. **mēkeis* (gf. *mēki*) kan måské et *j* være udeladt (jf. s. 68 note 1 [121 note 3]). Med endelsen *-i* hører endnu herhen f. *kari* klippe (*sker*) og måské f.

[1]) Med mindre det måské kunde tænkes, at denne i den got. sprogklasse har været en lignende som på finsk, nemlig at stammeudlyden blot efter en kort rodstavelse var *-ja-*, men ellers *-ia-*.

[2]) Jf. Bugge i Tidskr. f. Philol. VII., s. 224. Forholdet til det enstydige f. *työ*, der neppe kan skilles derfra, er mig ikke ganske klart; der synes at være indtrådt en sammentrækning (jf. s. 21). Eller skulde det stå i forbindelse med udso. *tehdä*, 1. pers. *teen* gõre, sml. savolaks. *myö* vi, *työ* I = alm. *me*, *te*? [Jf. ovf. i dette bind s. 6 note.]

[3]) Her er *c* sandsynligvis opkommet af *dj* ligesom *ts* i f. *paatsa* sadelpude, en biform til *patja* [?]; jf. også ovf. f. *metsä*, l. *mœcce*, hvor dog overgangen til *ts* snarere er begrundet allerede i lit. *dž*.

ammatti håndværk, fag (got. *andbahti*?); desuden findes f. *-i*, lap. *-a* svarende til oldn. *-ir* og *-i* f. ex. i f. *äyri* en øre (*eyrir*), *merkki* mærke (*merki*), *pöysti* skinke (*beysti*), *riiki* rige (*ríki*), lap. *mærkka*, *rīka*, *skierak* eller *skærak* en lille sax. Ligeså er det muligt, at den meget almindelige og også til ægte ord overførte afledsendelse f. *-ari* (*-uri*), lap. *-ar* oprindelig er optaget som ja-stamme (got. *-areis*) og derved har fået sin form fastslået, skönt på den anden side de fleste lånte ord med denne endelse upåtvivlelig først ere optagne, efterat den i de nordiske sprog var gået over til at böjes som an-stamme (jf. nedf.). — Noget sikkert ex. på bevarelse af den ældste nf. som *-jas*, *-ias* eller hvorledes den nu vilde komme til at hedde, véd jeg ikke ved navneordene[1]). Anderledes forholder det sig derimod ved tillægsordene, som dog rettere ere at omtale ved i-stammerne. Det eneste af disse, der tydelig fremtræder som ja-stamme, er f. *autia* øde, got. *auþs*, gf. *auþjana*.

82[a] Hunkönsordene på *-jā* have de samme endelser som de i det foregående omtalte ā-stammer, blot med mere eller mindre tydelige spor af *j*, såsom f. *hartia*, *hartio* skulder (*herð-ar*), *lantio* bækkenet hos mennesker, lænd (også *lanne*[c], ef. *-nteen* lænd; jf. nedf.), *vitja* kæde (*við*, fl. *-jar*); — lap. *akšo* (*š* for *sj*) øxe (got. *aqizi*), *avjo* æg (*egg*), *harddo* skulder, *mukko* møg (*mykr*), *rivggo* bondekone (*rýgr*), *suddo* synd, *skalččo* skal (*skel*, got. *skalja*). I disse ord have de nordiske sprog tabt stammeudlyden sporløst; men f. ex. *avjo*, *skalččo* vise, at de engang må have haft former som **agju*, **skalju*.

2. Stammer på -i.

83[b] Som exempler på, hvorledes disse behandles ved lån fra litauisk, kan tjene f. *pirtti*, veps. *pert*, ef. *-in*, lap.

[1]) Kunde f. *kauppias* købmand svare til et ikke forekommende oldn. **keypir*?

bartta stue, sv. pörte = lit. *pirtìs*, gf. *pir̃tį*, lett. *pi'rts* badstue, stue, hvor der brages hör (af udso. *periù*, *per̃ti* slå, bade); f. *hanhi*, ef. *hanhen*, est. *hani*, ef. *hane*, *hani*, vot. *ani* (lap. *čuögŋa*) gås = lit. *żąsìs*, ældre og nederlit. *żansis*, lett. *ſůss*[1]). Noget exempel med bevaret nævneformsendelse ser jeg mig ikke istand til at anføre; på finsk vilde der vel i dette tilfælde snarest indtræde *-eᶜ* (eller *-es*) ligesom ved ja-stammerne.

Ved ordene af gotisk oprindelse skulde man ligeledes vænte endelsen *-i*, og den forekommer virkelig også. Men om den i noget tilfælde kan betragtes som selve den op- 84ᵃ
rindelige stammeudlyd, bliver meget usikkert derved, at *-i*, som vi ovenfor have sét, er den selvlyd, der almindeligst tilföjes ved alle yngre lån, og desuden intet af de få ord, om hvilke her kunde blive tale, har en afgjort gammel form. F., vot. *sali* sal fremtræder således bestemt som et nyere lån fra svensk, ligesom est. *sāl'*, ef. *sāli* tydeligt er lånt fra tysk; overensstemmelsen med den oldnord. og fællesgotiske stammeform *sali-* (jf. -ᛁᛚᛁᛊ sali- som første led af en sammensætning på Bergastenen) må altså være rent tilfældig. Ligeså forholder det sig med f. *vahti* vagt, lap. *habma* ham (*hamr*), o. fl. Snarest kunde måske f. *mahti* magt, særlig gennem trolddom og sang, evne, tilladelse[2]) ved sin betydning og sin noget större udbredelse forudsætte en höjere ælde.

Nogle flere og tydeligere, fra a-stammerne bestemt ad- 82ᵇ
skilte spor findes der af den oprindelige nævneform. Vi betragte først tillægsordene. På gotisk findes som bekendt

[1]) F. *udin*, *uudin*, ef. *utimen* sengeomhæng = lit. *ũdis* væv (Nesselm.), jf. *morsian* s. 74 note 1)? — Både lit. *pirtìs* og *żąsìs* ere oprindelig medlydsstammer. Skulde måské den omstændighed, at *i* i f. *hanhi* under böjningen bliver til *e*, være et minde derom?

[2]) Jf. f. ex. Kalevala 12, 430; 16, 152. 324; 17, 146. 525. 530. På flere steder står det i fl. parallelt med *sanoja* trylleord, o. desl. Dette minder om got. *mahteis* fl. δυνάμεις mirakler, der dog måské kun er en ordret efterligning af græsk. — Forbindelsen *ht* på f. beviser intet, da den ligesågodt kan komme af *gt*, *kt*, som af opr. *ht*.

endel af disse, der blot i nf. hank. og hunk. høre til i-stammerne, idet de her ende på *-s* for ældre **-is*, medens alle de øvrige böjningsformer dannes efter ja-böjningen; det samme må have været tilfældet på oldnordisk, jf. -ᛘᚨᚱᛁᛉ **-marIR** på dopskoen fra Thorsbjerg = got. *mērs*, oldn. *mærr*[1]). Hermed stemmer fuldkomment f. *kaunis* smuk (got. *skauns*, hf. *skaunjamma*) og *tiuris*, *tyyris* (jf. s. 53 n. 1) dyr (*dýrr*, oht. *tiuri*). Erindrer man nu, at der til f. *i* svarer *a* på lappisk, genfindes altså ganske den samme endelse her idetmindste i ordene *divras*[2]) dyr, (*g*)*ruonas* (sjeldnere også *ruona*) grön (*grœnn*, oht.
83[a] *gruoni*), *suotas* sød (*sœtr*, oht. *suozi*) og uden tvivl også *arvas* gavmild (*örr*)[3]). Dernæst gengives sandsynligvis den samme endelse med *-e*[c] (jf. nedf.) i det f. navneord *erhe*[c] vildfarelse, som jeg vilde være tilböjelig til at stille sammen med det tillægsord, der på got. hedder i nf. fl. *airzjai* (nf. ent. er usikker), oht. *irri*[4]). Det eneste tillægsord af denne form med endelsen *-ia* er det allerede ovenfor

[1]) I de (vest-)germanske sprog ender derimod nævneformen på *i* aldeles ligesom ved navneordene på *-ja*, såsom oht. og oldsaks. *mâri*.

[2]) Ifølge Friis skal formen *divres* være den almindelige (sml. Lap. Gramm., s. 22. 47), og således har også Leem. Derimod har Stockfleth (Ordb., s. 127. 365) *divras*, og som min hjemmel for denne form kan jeg tillige anføre en indfødt Lap fra Karasjok, der kun vilde vedkende sig den (ligesom i væreform [essiv] kun *divrasen*). Da desuden i ethvert tilfælde den vedföjede form er *divras* eller *divrras* (se f. ex. Bibbalhist. 1866, s. 87 l. 7 og s. 183 l. 16), medens alle andre tillægsord på *-es* her dels blive uforandrede, dels ende på *-a* eller *-e* (se Friis: Lap. Gr., § 54, 9, jf. 8. Rask: Lap. Sprogl., § 97), nærer jeg aldeles ingen tvivl om, at formen på *-as* er den ægte og oprindelige, og den på *-es* en senere forvanskning, der vel ellers er temmelig sjelden, men dog såmeget lettere kan forklares, som ordene på *-as* og største delen af dem på *-es* falde sammen i de fleste böjningsformer. — Også Lind. & Öhrl. har blot *deuras* (eller *deurok*, «quidam scribunt *tiwras*»); bibelovers. 1811 har vedf. *deuras* Matth. 26, 7. Apoc. 18, 16, men *deures* Apoc. 18, 11; Tornæus har *tiures* Salom. Ordspr. 20, 15 (1811 *deurok*); 26, 8. Ligesåmeget vakle de sv.-l. kilder i de andre ord. Således har L. & Ö. «*gruonas* vel *gruodnes* & *gruonok*» og i exx. som vedf. *gruones*; Tornæus har *kruanas* Præd. 2, 6; *kroanes* (1811 *gruonas*) Dav. Psalm. 23, 2; *kruonas* (1811 *gruodnes*) Jes. Syr. 14, 19, alt vedf., ligeså 1811 *gruonas* Mark. 6, 39; *gruones* Apoc. 8, 7 og enestående *gruonas* smst. 9, 4!!

[3]) Sml. got. *arvjō* δωρεάν, for intet, omsonst; Grimm: D. Gr. III, s. 101, jf. 234. På oldn. synes stammen dog at være *arva-*.

[4]) Jf. f. *ailas*, *ailut* smerte = got. *agls* usömmelig, *aglus* besværlig.

nævnte f. *autia* øde; men her mangler også aldeles rigtig nf.-mærket *-s*[1]).

På *-is* ligesom de under ja-stammerne omtalte tillægs- 84[b]
ord ender på finsk nævneordet *ruis*, ef. *ruki(h)in* rug (*rugr*, ef. *rugar*); imidlertid kunde dette ord måské også være lånt fra lit. *rugỹs*, i almindelighed fl. *rugiaĩ*, *rugeĩ*, af stammen *rugja-*. Forøvrigt træffes endelsen *-e*[c] (dialektvis *-et*) i f. *pale*[c] eller *palje*[c], ef. *palkeen*, blæsebælg (got. *balgs*), *hame*[c] kjole (*hamr*), *pade*[c], i almindelighed fl. *pateet* veje, stier (oht. *pad*, fl. *pedî*), samt i *palle*[c], ef. *palteen*, fold, kantning, hvis grundform dog er mindre sikker og kun i de tyske sprog spores som i-stamme (jf. endvidere *erhe*[c], s. 83 [her s. 138]). Se vi hen dels til overgangen af de lit. jastammer dels til den mærkværdig klare vepsiske form *palgiš*, ef. *palghen*, ærtebælg = f. *palje*[c][2]), samt afledningen *pallistaa* folde, af *palle*[c] (jf. f. ex. *paljastaa* blotte af *paljas* nøgen), synes der ikke at kunne være nogen tvivl 85
om, at også *-e*[c] i de nævnte ord, selv hvor det er gennemgående i alle sprogarter, er opstået af oprindeligt *-is*. På denne form ved navneord frembyder atter vore ældste runemindesmærker et oplysende exempel i guldhornets (og Bergastenens) -ᚷᚨᛊᛏᛁᛉ **-gastiR**, i hvilket man vist med Bugge[3]) må se en i-stamme svarende til got. *gasti-*, nf. *gasts*.

Alle de her nævnte ord ere oprindelig af hankönnet. I den sprogform, til hvilken disse låneord vise tilbage, må imidlertid hunkönsordene uden tvivl have haft samme

[1]) Derimod har sv.-l. *audes*, der vel svarer til den nordiske a-stamme *auðr*. Om sv.-l. *raines* ren og *faiges* som skal dø (*feigr*) tör jeg intet afgöre på grund af kildernes upålidelighed. F. *rikas* rig (*ríkr*, oht. *rîchî*) er vel behandlet uregelmæssig som a-stamme (eller skulde et *j* kunne være bortkastet efter *k*, jf. ovenfor *miekka*?); påfaldende er forøvrigt her også det korte *i* samt den uoprindelige betydning 'rig'.

[2]) Således veps. *rahkiš*, ef. *rahken*, ågsele = f. *rahe*[c], ef. *rahkeen*; veps. *kurdiš*, ef. *kurdhen*, døv = vot. *kurre* (s. 80), ligesåvel som veps. *rugiš*, ef. *rugihen* = f. *ruis*. Jf. også f. *kauneus*, kar. *kaunehus* skönhed af *kaunis*. Sml. s. 48.

[3]) Se Tidskr. f. Philol. VII, s. 218. 245 f. 313.

endelse, jf. got. *ansts*, gf. *anst* ligesom *gasts*, gf. *gast*. Noget aldeles sikkert vidnesbyrd herom kan jeg dog ikke påvise på finsk; thi ved *kaide*ᶜ væverské, rit (*skeið*)[1] og *luode*ᶜ vandflod, nordvest (se ordfortegn.) kan der være tvivl om stammens oprindelige form i de gotiske sprog, ved *vaate*ᶜ klædning (*váð*) om endelsens form i finsk[2]. Derimod må endelsen *-is* efter de almindelige lydover-
86 gange forudsættes ved lap. *urtas* urt (got. *vaurts* og *aurti-*) og sv.-l. *vadas* vadmel (*váð*). Den sammenblanding med a-stammerne, der i hunk. tidlig er indtrådt på oldn. idetmindste i de böjningsformer, der her kan blive spörsmål om, kan det ikke undre os at træffe enkelte spor af navnlig på lap., såsom sv.-l. *suokno* sogn (*sókn*) og måske nogle flere (l. *viste* s. 71). Ved hankönsord finder en sådan sammenblanding neppe nogensinde sted.

I nogle ord, der foran stammeudlyden have en tandlyd, indtræder der på lappisk nogle ejendommelige overgangsformer, som vi særlig må betragte. Disse ord ere *savcca*, ef. *savca*, får (*sauðr*) i alle sprogarter, måske n.- og sv.-l. *lakca* eller *lafca*, ef. *lavca*, fløde (*flautir* fl.?) og sv.-l. *grauca* (eller *rakca*) grød (*grautr*, ef. *-tar*)[3]. Spörsmålet bliver nu, på hvilken måde lyden *c* (ɔ: *ts*) her er at forklare.

[1]) Efter Fritzner har oldn. *skeið* (i alle betydninger) i fl. kun *-ir*, efter Johnsen *-ar* og *-ir*, hvorimod Sv. Egilsson kun kan anføre ét ex. på *-ir*, men 4 på *-ar* og 4 på *-r* (alle rigtignok i betydningen navis cursoria). Jf. nedf. s. 91.

[2]) Forsåvidt som veps. *vāteh* i ef. ikke har, som man skulde vænte, *vāthen*, men *vātken*. De finske ord på *-e*ᶜ, ef. *-e(h)en* sondre sig nemlig på veps. i to forskellige afdelinger. Den ene har i ef. *-ehen*, *-hen*, hvor *h* må være opstået af et ældre *s*; i den anden, hvortil der navnlig hører endel afledninger af udso., indtræder derimod under böjningen et *g* eller *k* (ef. *-egen*, *-ken*), der altså formodentlig må være det oprindelige. Hvor strængt gennemført denne forskel er, véd jeg ikke ret; dersom man ikke kan antage en sammenblanding af de to afdelinger, må der vel i det nævnte ord være tilföjet en yderligere afledningsendelse; i ethvert tilfælde kan dets sammenhæng med oldn. *váð* og beslægtede ord neppe drages i tvivl. — På hvilken måde endelsen er at opfatte i f. *tarve*ᶜ, ef. *-rpeen* behov, tör jeg ikke afgöre; en umiddelbart tilsvarende i-stamme kender jeg ikke i de ældre gotiske sprog; først på gml. sv. har *þarf* i fl. udelukkende *þarvir*. Rydqvist, II, s. 61.

[3]) Hertil slutte sig endvidere nogle andre, som vi i det følgende komme til at omtale.

Man kunde tænke sig, at *c* blot stod istedetfor *t* eller *d*, ligesom det i enkelte ord svarer til finsk *t* (*d*), f. ex. l. *buoccat* være syg = f. *potea*, l. *čiecce* farbroder = f. *setä*. Dette bliver dog meget lidet sandsynligt derved, at der slet ikke ellers ved lån fra de nordiske sprog kan påvises noget sikkert exempel på en sådan overgang[1]). Langt naturligere er det i s-lyden at se det oprindelige nævneformsmærke, således som også andre tidligere have gjort. Tilsyneladende vil det da ligge nærmest at antage, at f. ex. *savcca* ligefrem udgår fra en oldn. nf. **sauðs*. En sådan form vilde imidlertid neppe stemme med de nordiske sprogs udviklingshistorie, da det udlydende *-s* synes at være blevet til *-r* eller ialfald at have nærmet sig dertil, allerede inden stammeudlyden faldt bort; ej heller stemmer den med den sprogform, til hvilken de øvrige ældre lån vise tilbage, idet disse ellers altid forudsætte bevarelse af stammeudlyden; endelig vilde den regelmæssige overgang af **sauðs* ikke engang være *savcca*, men **savdas*, som vi nedenfor skulle se. Der må da søges en anden forklaringsmåde, og en sådan frembyder 87
sig også. Lægger man nemlig mærke til, at alle de låneord, der ende på *-ca*, henhøre til de klasser af oldnordiske navneordsstammer, som på lap. ellers i regelen få endelsen *-as*, ja, at denne, som vi i det følgende skulle se exempler på, tildels forekommer ved siden af *-ca*, bliver det höjst sandsynligt, at dette blot er en afændring af den fuldstændigere endelse *-as* — ligegyldigt, hvilken oprindelse denne forøvrigt har — med en foregående tandlyd, *t*, *d*, *ð*; på grund af en særlig tiltrækning mellem dem og *s*, der jo også er en tandlyd, udstødes det svage, tonløse *a*, og hine smelte sammen til *c*; som sædvanligt tilföjes der da et nyt *a*, der dog også i adskillige

[1]) L. *gicce* kid kan ikke bruges til bevis.

sprogarter kan mangle[1]). Jeg antager altså, at f. ex. *savcca* ved en sammentrækning er trådt istedetfor den form, man egentlig skulde have væntet, **savdas*, og at denne atter viser tilbage til en grundform **sauðis*, o. s. fr.[2]). Til sammenligning med den således forudsatte overgang kan f. ex. anføres, at til f. *kahdeksan* åtte svarer l. *gavce* for **gavdase*, til f. *yhdeksän* ni l. *ovce* for **ovdase*. En ganske lignende sammentrækning af *-as* har også fundet sted efter *n*, når der ved siden af det almindelige *vânas* båd findes biformen *vâncca*, *vânca* (Friis Sprogpr. s. 89, 90, 91 fra Karlsø) eller *vence* (smst. s. 107 fra Vefsen) og ligeså (efter Lind. & Öhrl.) sv.-l. *vints* ved siden af *vadnas*; egentlig skulde *vânas* blive til **vânsa*; men istedetfor *s* kom-
88 mer *c*, der er lettere at udtale efter *n*[3]). Dette kaster atter lys på det ovf. (s. 78 note 3) anførte ord *vuoncca* höne, hane, der altså forholder sig til en til grundformen **hōnis-* svarende form **vuonas* ligesom *vâncca* til *vânas*[4]). Den omstændighed, at *n* er bevaret, viser tillige, at her er foregået en senere sammentrækning, da *ns*, i tilfælde af oprindeligt sammenstød, måtte være blevet assimileret (jf. det oftere anførte *gazze* s. 66). En endnu stærkere sammentrækning har fundet sted i l. *guösse*, ef. *guöse* gæst, der sikkert på lignende måde er fremgået af en grundform **gastis* (sml. s. 53. 85) og må stå for oprindeligt **guösce*; den usædvanlige tilföjelse af *e* for *a* har

[1]) Mærkeligt er det, at denne overgang aldrig finder sted ved l. *-es* = opr. *-as*. I fuld overensstemmelse hermed stå imidlertid andre beslægtede phænomener, f. ex. at *e* (= opr. *a*) heller ikke nogensinde bortkastes som udlyd i anden stavelse, medens dette ofte finder sted ved et uoprindeligt *a* (for *i*, *e*, *u*, *y*).

[2]) På denne måde vil *lafca*, *lakca* måské også kunne svare til en ældre flertalsform **flautīs*, idet ī må forkortes.

[3]) På finsk forekommer i enkelte sprogarter en noget lignende omsætning af *h* efter *n*, *l* og *r*, når der foran går en kort selvlyd, som *venhe*, i alm. *vene*ᶜ, veps. *veneh* båd; *murhe*, i alm. *mure*ᶜ, lap. *moraš* sorg; *valhe*, i alm. *vale*ᶜ lögn; *unhotan* og *unohdan* glemmer. Jf. Renvall: Finsk språklära (Åbo 1840), s. 44 f.

[4]) Egentlig er dette vel et samlingsnavn, og i den anden nævneform *vuonces* skal endelsen *-es* måské blot bestemtere udtrykke entallet; udenfor nf. forsvinder forskellen, som ef. *vuonca*.

sandsynligvis den bestemmelse at adskille dette ord fra *guossa* gran.

3. Stammer på -u.

I de gotiske sprog har denne klasse længst beholdt stammeudlyden; den træffes ikke blot på de ældste runemindesmærker, som ᛟᚹᛚᚦᚢ- **owlþu-** (dopskoen fra Thorsbjerg), der vistnok er unöjagtig skrevet for **wolþu-** = oldn. *Ullr*, got. *vulþus*, men også på de noget yngre[1]) og på gotisk. Ligesom i de fra litauisk optagne ord — f. ex. f., vot. *turku*, est. *turg*, ef. *turu*, torv[2]) = lit. *tuřgus*, gf. *tuřgų*; f. *olut*, ef. *oluen*, vot. *õlut*, est. *õlut*, *õlu*, veps. *olus* øl[3]) = lit. *alùs* — således genfindes den også på finsk i de fleste lån af gotisk byrd, idet de ende dels på *-u* (eller *-o*?) dels på *-us* eller hyppigere *-ut*, hvor *t* er trådt i stedet for *s* ligesom i nogle sprogarter efter *e* (s. 26 [78] n. 1). Hertil høre på finsk α) *hattu* hat (*höttr*), *paanu* tagspån (*spánn*), *vanttu* vante (*vöttr*), *vaunu* vogn[4]), måské 89
pallo (også *palli*) bold (*böllr*); β) *ailut*, ef. *-uen* plage (got. *aglus* δύσκολος, s. 83 [138] n. 4)[5]); *airut*, ef. *-uen*, *-u(h)un* sendebud (got. *airus*); *vantus*, *vantut*, ef. *-ntu(h)un* = *vanttu*.

Til finsk og opr. *-u* svarer på lap. *-o* i *balkko* (se ordfortegn.; *bölkr*), *ballo* bold, *barkko* bark (*börkr*), *gatto* kat (*köttr*), *latto* lem (s. 64)[6]). Til f. *-ut* for **-us* svarer l. *-as*

[1]) Se Wimmer: Navneord. böjn., s. 73 ff. Bugge i Tidskr. f. Philol. VII, s. 350 ff.

[2]) På f. nu oftere *tori* af sv. torg, hvorimod *Turku* næsten kun bruges som egennavn = Åbo. Det fortjener forøvrigt at mærkes, at lit. *tuřgus* ikke er oprindeligt, men atter lånt fra slav., særlig fra russ. торгъ *torg*, ældre *tŭrgŭ*; muligvis har det finske ord samme oprindelse.

[3]) Jf. s. 55 [108] n. 2. Lap. *vuol(α)*, fl. *vuollagak* (efter Leem) synes, efter böjningen at dömme, atter at være optaget fra finsk og ikke lånt fra oldn.; der må da imidlertid være indtrådt en sammenblanding af *s* og *g*, jf. s. 85 note 3 [her s. 140 n. 2].

[4]) Oldn. *vagn* er en a-stamme; men gml. sv. *vaghn* viser enkelte spor af u-böjning; se Rydqvist II, s. 148.

[5]) Sædvanlig ansés dette ord for en formindskelsesform af *ailas* (s. 74); men en sådan måtte hedde **ailahut*, ligesom *lampahut* af *lammas* får, *venehyt* af *vene*' båd. Jf. Kalevala[3] (Helsingfors 1866), indledn. s. VI.

[6]) I l. *hatta* hat og *birdna* (Friis Sprogpr. s. 100) ved siden af *birdne* (smst. s. 96) björn kunde *a* være = *u*, men er dog snarere at forklare efter s. 70 f. som yngre tilföjelse.

i *ajras* sendebud (jf. l. *suormas* = f. *sormus*, s. 34); i analogi hermed tör et opr. *-us* vel også genfindes i *gjelas* køl (*kjölr*, opr. **kelus*), *lâðas* led (got. *liþus*) og *valas* (se ordfortegnelsen; got. *valus*)[1]), samt med den under i-stammerne omtalte sammentrækning i *fac(ca)* vante og *viercca* vædder (*veðr*, got. *viþrus*, jf. Rydqvist II, s. 142); i dette sidste ord må der rimeligvis tillige forudsættes en medlydsomsætning for at undgå den på lap. utålelige forbindelse *ðr* eller *dr* (s. 69), eller også er *ð* bortkastet og *c* at forklare som i *vâncca* (s. 87)[2]).

90

II. Medlydsstammer.

4. Enstavede medlydsstammer.

Af de til denne klasse hørende ikke talrige ord findes blot nogle af hunkönsordene optagne i de finske sprog, og det tildels i en temmelig gammel form. På gotisk ende disse ord i nf. på *-s*, f. ex. *nahts* nat, hvor der kan strides om, hvorvidt dette *s* er det samme som i lat. *nox* for **noct-s* eller gr. νύξ for *νυκτ-ς, eller om denne form er dannet i analogi med i-stammernes nf.; på oldn. er den derimod ligesom ved i-stammerne lånt fra ā-böjningen. Dette sidste kan imidlertid endnu ikke have været tilfældet i det sprog, som ligger til grund for de ældre lån i finsk og lappisk, omend også de her forekommende former tillade forskellige tydninger. Når der således til

[1]) Formodentlig også i sv.-l. *arnes* örn (opr. **arnus*), hvor jeg antager, at *-es*, som så ofte i denne sprogart, urigtig er brugt istedetfor *-as*. Således har Lind. & Öhrl. f. ex. *suormes* ved siden af *suormas*.

[2]) Mod Dietrichs forklaring af dette ord (Hoefers Zeitschr. III, s. 40) som »das isl. for [ɔ: *fær*, dansk, sv. får] mit der lapp. derivation *-ats* [skulde være *-ač*, nf. sædvanlig *-aš*, se Friis Gramm. § 156, 4]«, strider, som man let ser, både stammestavelsens og endelsens form. — Hos Lind. & Öhrl. anføres ved siden af *lattas* artus, membrum også biformen *letse*, der danner en fuldstændig parallel med det ovf. anf. *vence*, *vints* og tillige bestyrker den der fremsatte forklaringsmåde. — Det smst. forekommende *arts* örn, en biform til *arnes*, må stå for **arnc(a)*, **arns(a)*. — Afvigende er f. *vanne'*, ef. *vanteen* tøndebånd (got. *vandus*, on. *vöndr*) [måske af flertalsformen, on. *vendir*?].

oldn. *rót*, fl. *rœtr*, svarer lap. *ruotas* rod, da kan dette kun forklares af en oprindelig nævneform, der har endt på *-s*; om den har heddet **rōts* eller muligvis har været lånt fra i- eller, hvilket i ethvert tilfælde er mindre sandsynligt, fra u-klassen, er vanskeligere at afgöre; antage vi det første, da er *a* i *ruotas* at betragte som et indskud, ligesom når navnene Niels og Lars — for at tage nogle nyere exempler — på lap. nødvendigvis må blive til *Nilas* og *Laras* (Friis Gramm. s. 21) eller 'torsdag' til *duorasdak* (jf. s. 69). Til denne böjningsmåde hører vel også lap. *gajcca* ged (got. *gaits*, der dog måské snarere er en i-stamme, oldn. *geit*, fl. *geitr*) med samme afvigelse, som vi kende fra i- og u-stammerne. At vi her have sammentrækning, men ikke i *ruotas*[1]), er en tilfældighed, jeg lige så lidet kan forklare, som hvorfor det hedder *urtas* men *savcca*, *laðas* men *fac(ca)*. — Til de énstavede medlydsstammer slutte sig som bekendt også nogle stammer på en lang selvlyd. Af disse forekommer på lap. én, nemlig *gussa*, ef. *gusa*, ko (*kýr*, stamme *kú-*); her er *-s* det urnordiske nævneformsmærke og *a* det almindelige tillæg; den forøvrigt noget gådefulde omlyd [foran det af *s*, *z* opståede R, *r*] på oldn. mangler endnu.

På finsk forekomme endel af disse ord med endelsen 91
-e^{c}, der kan tyde hen på en sammenblanding med i-stammerne, men dog også er den naturligste, ja vistnok eneste mulige form, under hvilken et enkelt *-s* kunde gengives. Sådanne ord ere *ranne*^{c}, ef. *ranteen*, rand, håndled (*rönd*, fl. *rendr* og *randir*), *ruoke*^{c}, i almindelighed fl. *ruokkeet*, buxer (*brók*, fl. *brœkr*)[2]), måské også f. *turve*^{c}, ef. *turpeen*,

[1]) Dog anføres hos Lind. & Öhrl. ved siden af »*ruottes*« også formen »*ruotts*«, der vistnok med urette af Stockfleth omskrives *ruoč* i stedet for *ruoc*.

[2]) *Ruoke*^{c} kunde også udgå fra en gammel flertalsform **brōkis* = oldn. *brœkr* (jf. Lyngby i Tidskr. f. Philol. VI, s. 38 f.), hvortil der da atter kunde være föjet de finske flertalsendelser; jf. l. *juovlak* s. 51 [104] note 2 og s. 78.

törv (oldeng. *turf*, fl. *tyrf*, men oldn. *torf* intk.)[1]). Hvorledes disse endelser nu end ere at forklare, så vise dog både de finske og de lappiske former tilbage til et ældre trin end oldnordisk, og overensstemmelsen mellem dem fortjener så meget des mere opmærksomhed, som de lånte ord ere forskellige og altså ikke kunne være påvirkede af hverandre.

Af andre endelser forekommer lap. *-a* (= *-i*) i *ajka* eg og i det utvivlsomt yngre *ridda* grind. Nogle andre af de ord, der på oldn. høre herhen eller af hvilke der i det mindste findes sideformer efter denne klasse, ere behandlede som ā-stammer, uden at det dog derfor er nødvendigt altid at tænke på den oldn. overgang i nf. og gf. (jf. s. 79 eller 71?), som f. *markka* mark (penge; got. *marka* grænse); *nuotta*, l. *nuötte* næt (*nót*); *panka*, *panku* spænde; *ranta* strand; *tanko*, l. *staggo* stang (også oht. *stanga*); (l. *mielkke* melk efter s. 71).

5. 6. Stammer på -nd og -r.

vedkomme os meget lidet her. Af de første findes vel på lap. *boanda* bonde, husbonde (*bóndi*), sv.-l. *bånda* (hos Lind. & Öhrl., *puonda* hos Tornæus), også som tillo. rig;
92 dog er det vistnok yngre og hører altså snarere til næste klasse[2]). En stamme på *-r* er f. *tytär* datter; men der er intet, der særlig tyder på, at det skulde være lånt fra et gotisk sprog (snarere kunde det være = lit. *duktẽ*, stamme *dukter-*, ligesom f. *sisar*, *sisär* søster vel er = lit. *sesũ*, st. *seser-*). F. *vaari*, *muori*, est. *vāŕ*, *mõŕ* (om gamle mænd og koner) ere moderne lån fra sv. far, mor.

[1]) Hvad der yderligere vækker tvivl med hensyn til dette ord, er de finske søstersprogs vaklende former (se ordfortegn.). Måské skulde egentlig hertil også henføres f. *kaide*ᶜ væverské, jf. s. 85 [140] note 1, muligvis også *lanne*ᶜ, ef. *lanteen* lænd (jf. s. 82 [136]), hvis svenske flertalsform *länder* nu udtales med »acut« tone som oprindelige enstavelsesord, se Rydqvist II, s. 60, 155.

[2]) Egentlig samme ord, men mere forvansket, er måské l. *boadnja* (Friis Sprogpr. s. 32) eller *boadnje* (smst. s. 90) ægtemand, husbonde.

7. Stammer på -n.

Ved siden af a-stammerne er dette den rigest repræsenterede klasse blandt låneordene. Hankönsordene ende i finsk næsten altid på *-a*, *-ä*, sjeldent på *-o* og *-i*, i lappisk som oftest på *-e*, undertiden på *-o*, sjeldnere på *-a*. Hunkönsordene ende i finsk på *-o* eller *-u*, *-y*, sjeldnere på *-a*, i lappisk næsten altid på *-o*, kun sjeldent på *-a* eller *-e*.

Exempler på ord af hankön ere:

finsk α) på *-a*: *haikara* hejre (*hegri*), *haka* indhegnet mark (*hagi*), *hekuma* vellyst (*hègómi*), *herra* herre (*herra*), *herttua* hertug (*hertugi*), *kakra*, *kaura* havre (*hafri*), *kelkka* kælke (*kjálki*), *maana-* i finsk ef. i *maanantai* mandag (*máni*), *maha* bug (*magi*), *puola* spole (*spóli*), *pusa* pose (*posi*), *rauta* jærn (*rauði*), *siima* reb (*sími*), *silat* fl. seler (på heste), *tiima* time (*tími*), *tuuma* tomme (*þumi*), *vaiva* möje (s. 50), *vara* forråd, varsomhed (*vari*), *vartia* vogter (got. *vardja*). — β) på *-o*: *mato* orm (got. *maþa*?), *mako* mave. — γ) på *-i*: (*k*)*reivi* greve, *rakki* hund (*rakki*), *vanki* fange (sv. *fånge*); *tuomari* dommer (*dómari*), o. desl.

lappisk α) på *-e*: *avkke* fordel (*auki*), *dælle* frossen sne (*þeli*), *ruövdde* jærn, *spille* svoger (*svili*), *staðde* ambolt (*steði*), (*vajvve* möje). — β) på *-o*: *mānno* måne, *moallo* smule (*moli*), *murkko* tåge (*myrkvi*), *staðdo* = *staðde*, *stoalppo* stolpe, *vaddo* fare (*vandi*). — γ) på *-a*: *guödda* pude (*koddi*), *hærra* herre, *vuoksa* oxe.

Exempler på ord af hunkön ere: 93

finsk α) på *-o*: *aalto* bølge (*alda*), *ahjo* esse, *kakko* kage (*kaka*), *kallio* klippe (*hella*), *kaltio* kilde (*kelda*), *kanımio* kammer (*skemma*), *kello* klokke (*skella*), *kirkko* kirke, *lato* lade (*hlaða*), *lukko* lås (*loka*), *paasto* faste, *saatto* høstak (*sáta*), *teljo* rorbænk (*þilja*), *tunkio* mødding (*dyngja*), *tuhto* rorbænk (*þopta*), *vahto* skum (got. *hvaþō*?), *varjo* skygge, ly (*verja*), *viikko* uge. — β) på *-u*: *ahku* askeklump[?], *hamppu*

hamp (sv. *hampa*), *housut* buxer (*hosur*), *kaakku* = *kakko*, *kaapu* kåbe (*kápa*), *kannu* kande, *katu* gade, *kirnu* smørkærne (*kirna*), *kiulu* melkebøtte (sv. *skjula*), *koulu* skole (sv. *skola*), *lamppu* lampe, *lykky* lykke (sv. *lycka*), *mylly* mølle, *myssy* hue (sv. *mössa*, ældre *myssa*), *pannu* stegepande, *piippu* pibe, *pyssy* bøsse, *pöksyt*, *puksut* buxer (sv. *byxor*), *reisu* rejse, *reppu* ransel (*skreppa*), *riimu* grime (*gríma*), *sunnu-* i *sunnuntai* söndag (*sunna*), *tasku* lomme, *tikku* pind, stikke (sv. *sticka*), *tiinu* balle med låg (sv. *tina*). — γ) på *-a*: *huora* skøge (*hóra*), *likka* pige (sv. *flicka*), *piika* ds. (sv. *piga*), *piina* pine, *rotta* rotte, *tupa* stue.

Lappisk α) på *-o*: *aššo* dynge af gløder (norsk *esja*), *bārro* bølge (*bára*), *biello* bjælde (*bjalla*), *bruggo* bro, brygge, *duofto* rorbænk, *gadno* kande, *gakko* kage, *galddo* kilde, brønd, *girkko* kirke, *goallo* lampe (*kola*), *gujggo* kvie (*kvíga*), *lado* lade, *likko* lykke, *millo* mølle, *misso* valle (*mysa*), *rejso* rejse, *rujto* gryde (*grýta*), *ruoðđo* tale (*rœða*), *spalfo* svale, *stoppo* stue, *vakko* uge, *vidno* syssel (*vinna*), *vuolppo* kjole (*ólpa*), *værjo* våben. — β) på *-a*: *biga* pige, *buvsak* fl. buxer, *fjervva* strand (*fjara*), *fuorra* skøge, *sakka* tidende (*saga*), *sodna-bæjvve* søndag. — γ) på *-e*: *sivlle* mast (*sigla*).

Af intetkönnet forekommer der neppe uden f. *hertta* hjerter (jf. s. 52. 53).

I alle disse endelser spores i det hele tydeligt de til grund liggende former, tildels også på forskellige udviklingstrin. På gotisk ende som bekendt hankönsordene i nf. på *-a* og hunkönsordene på *-ō*, hvilke lyd beholdes gennem hele böjningen (undt. hf. og ef. hank.); hermed stemmer også sproget i vore ældste runeindskrifter, hvor der f. ex. findes i nf. hank. ᛗᚱᚠᚨ **m(a)r(i)la** (Etelhem), i ef. ᚦᚱᛅᚹᛁᚾᚴᛅᚾ **þrawingan** (Tanum), i nf. hunk. ᚠᛁᚾᚢ **fi(n)no** 94 (Berga), ᚺᚨᚱᛁᛋᛟ **hariso** (Himlinghöje)[1]. Disse samme gamle

[1]) Hvad disse sidste to ord angår, må jeg ubetinget slutte mig til Bugges opfattelse af dem som stammer på *-ān*, *-on* = oldn. *Finna*, *Hersa*; se Tidskr. f. Philol. VII, s. 245, 251.

nævneformsendelser må nu utvivlsomt også forudsættes ved låneord af den ældre gruppe, hvortil af hank. høre f. ex. f. *rauta*, *vaiva*, *varlia*, l. *staðde*, *ruövdde*, (*vajvve*) o. fl., af hunk. endel af de lappiske og, skönt ikke alle, så dog de allerfleste finske ord på *-o*; at oprindeligt *-ō* forkortes til *-o*, er en nødvendig følge af de finske sprogs lydlove (jf. s. 26. 29)[1]). På almindelig oldnordisk ligesom på gml. svensk ender jo derimod nf. ent. i hank. på *-i* og i hunk. på *-a*; men da iøvrigt næsten alle de andre böjningsformer ende på eller indeholde henholdsvis *-a* og *-u*, er det ikke underligt, at disse endelser på finsk og lappisk, idetmindste ved de ikke aldeles moderne lån, fuldstændig have fået overvægt over nævneformen[2]). Det er i denne henseende oplysende at lægge mærke til disse ords former i de tilgrænsende nordiske sprogarter. I (det østlige) Nyland er således efter min iagttagelse regelen den, at tostavelsesord, hvor den første stavelse er lang, eller ord på mere end to stavelser i hank. ende på *-e*, *-ə* (som også kan mangle), bestemt på *-en*, *-ən* (*-n*) eller *-an*, fl. *-ar*, i hunk. på *-a* eller *-o* iflæng, best. *-on*, fl. 95
-or; efter en kort stavelse ender derimod hank. på *-a*, best. *-an*, fl. *-ar* og hunk. på *-u*, best. *-un*, fl. *-ur*, f. ex. *skipare*, *mā̆ne*, best. *mā̆nən* (eller *mā̆n*), *bōndə*, men *haga -n*, *posa -n*, *skada -n*; *tīno* eller *tīna*, best. *tīnon*, fl. *tīnor*,

[1]) Man kunde måské i ord, der ere optagne på dette trin, have væntet spor af det oprindelige *-n* bevarede; at sådanne ikke kunne forekomme, følger af det s. 74 [128] note 1 sagte. Ord som *peruna* kartoffel, *viikuna* figen, *väskynä* svedske o. desl. af sv. päron, fikon, sveskon, må være meget nye, jf. Rydqvist II, s. 212, 215 ff., 220 f., også ovf. s. 71.

[2]) Navnlig er hankönsendelsen *-i* sjelden. Gennemgående er den dog på f. i afledsendelsen *-ari* (*-uri*), som *leikari* gögler, *lääkäri* læge (sv. *läkare*), *maalari* maler, *suutari* skomager (*sútari*), *tuomari* dommer. Det er derfor muligt, omend ikke helt sikkert, at denne endelse fra først af må tænkes optagen som ja-stamme; se s. 81; jf. Rydqvist II, s. 205 f. Det ved hankönsord sjeldne *-o* er rimeligvis en forandring af oprindeligt *-a*; jf. s. 77 note 1. I hunkönsord svarer lap. *-a* vist oftest til opr. *-a* (jf. s. 34); at det dog også kan komme af *-u*, viser l. *sodnabæjvve* (f. *sunnuntai*) söndag (*sunnudagr*), hvor *sodna* umuligt kan tænkes som nf.

ligeså *reiso* (*a*), *stikko* (*a*), *tuŋgo* (*a*), *grīmo* (*a*), men *kaku*, *-n*, *-r*, ligeså *stuvu*, *viku*, *ladu*. Et ganske lignende forhold finder sted i de est-svenske og østerbotniske sprogarter og, som det synes, også i de nordsvenske[1]) og endel norske[2]) sprogarter, altså omtrent de samme, der endnu have bevaret den gamle adskillelse mellem korte og lange selvlyd. Man ser således, at nævneformen mer eller mindre gennemgående er bleven fortrængt af de andre böjningsformer (nærmest gf.) ligesom i de på finsk og lappisk optagne ord, ja, uagtet man i disse vel ikke sporer nogensomhelst forskel i endelsen som følge af stammestavelsens tidsmål, er det dog måské tænkeligt, at just de omtalte dialektformer, der have medført en meget udbredt anvendelse af *-a* i endelsen for hank. og af *-o* eller *-u* for hunk. selv efter tabet af de gamle böjninger, kunne have bidraget noget til valget af disse samme endelser også ved lån, der må skrive sig fra en temmelig ny tid. Medens således de yngre lån fra de nordiske sprog ligesom alle de ældre endnu have bevaret de ældre usvækkede selvlyd i endelserne, ere de i de sydligste sprogarter, især est. og liv., fra (plat-)tysk optagne ord let kendelige på, at de alle ende på *-i* (liv. tildels *-o̯*) = ty. *-e*, f. ex. est. *kēd'*, ef. *kēdi*, liv. *kēd'*, *skēd'*, *skǭd'*, fl. *-d'o̯d*, kæde; est. *kōl'*, ef. *kōli*, liv. *skúol*, fl. *-o̯d*, skole; est. *lamp*, ef. *lambi*, lampe; est. *müt's*, liv. *mütš* hue; est. *pōl'*, ef. *pōli* (på Dagø *pōl*, ef. *pōla*, efter sv.), liv. *spúol*, *špúol* spole; est. *püśś* (men dorp.-est. *püss*, ef. *püssü*) ty. büchse; *reiź*, ef. *reizi* (ved siden af *reiz*, ef. *reizu* efter sv.), liv. *reiz*, fl. *reizo̯d*, rejse; est. *rot't'*, ef. *roti*, liv. *rot'*, fl. *rotīd*, rotte; est. *sēp*, ef. *sēbi*, sæbe, o. m. fl.

Endnu må tilföjes, at der af de også i de gotiske sprog lidet talrige stammer på *-in* eller *-jan* ikke findes mange

[1]) Jf. f. ex. Widmark: Vesterbott. landskapsmål, s. 15.

[2]) Jf. Aasen: Norsk Gramm. § 113; § 162 s. 137 f.; § 169 s. 146.

spor. Dog kunne hertil måské henregnes f. *äiti* moder (got. *aiþei*) og *kauni* pynt (got. *skaunei*).

B. UDSAGNSORD

Som lån betragtede frembyde udsagnsordene ikke nær den interesse og afvexling som nævneordene. For det første ere de fleste af de udsagnsord, hvis rod er gotisk, ikke optagne som sådanne, men ere selvstændige afledninger af lånte nævneord; de vedkomme os altså egentlig ikke her, men henhøre under de særlige sprogs orddannelseslære. Dernæst ere selv ved de virkelig optagne 96
udso. endelserne ikke så vel vedligeholdte eller så bestemt udprægede som nævneordenes, men læmpe sig mere efter sprogenes egne former; og endelig er störste delen af dem af yngre oprindelse.

På finsk er én af de almindeligste endelser

1. pers. *-itsen*, nf. *-ita*, også *-in*, *-ia*. Blandt de ældre lån forekommer den fortrinsvis ved opr. svage udso. på *-ja-* (fortid got. *-ida*); rodstavelsen er her tillige altid uomlydt, selv når den er lang og altså på oldn. beholder omlyden gennem hele böjningen. Jeg tvivler ikke på, at valget af denne endelse ikke er tilfældigt, men har sin grund i den oprindelige afledningsendelse, navnlig således, som den kommer tilsyne i fortiden[1]). Hertil høre *lukita* eller *lukkia* låse (*lykja*); *valita*, *valia*[2]) vælge (*velja*); *mainita*, *mainia* omtale (jf. oht. *meinjan*, oldeng. *mǽnan*); *nautita*, *nauttia* nyde (*neyta*); *tuomita* dömme (*dœma*). Men denne endelse findes også i enkelte ord af andre grundformer og især ved endel selvstændige afledninger, oftest af no. på *-i*, f. ex. *hallita* styre (*halda*), *keritä* klippe (*skera*?), *tarvita* behøve (vist afledt af *tarve*ᶜ behov), *kal-*

[1]) Sml. f. *miettiä* (lap. *smiettât*) overveje = russ. мѣтить *mětit'* betegne, sms. med c- *s-* beregne; f. *maania* lokke = russ. манить *manit'*.

[2]) At dette ikke er en på finsk opstået afledning af f. *vali*, oftere *vaali* valg, ses af, at veps. har udso. *valita*, men mangler det nævnte no.

kita kalke (af *kalkki* kalk), *leikitä*, *leikkiä* lege (af *leikki* leg), *merkitä* betyde (af *merkki* mærke), *vangita* fange (af *vanki* en fange); *satuloita* sadle (af *satula* sadel). Med forangående *a* synes denne endelse i et par ord at svare til den got. böjning på *-ai-*, nemlig i f. *armaita* forbarme sig (got. *arman*, fort. *armaida*; dog kunde det måské også være afledet af *armas* kær) og *ansaita* (også *asnata*) fortjene (oht. *arnên*).

En anden meget almindelig endelse er

1. pers. *-aan* (opr. og veps. *-adan*), nf. *-ata*. Den tilhører især udso., hvis stamme på oldn. og sv. ender på *-a-*[1]), men forekommer dog også ved andre, f. ex. *maalata*
97 male, *meinata* mene, *niiata* neje (sv. *niga*), *siunata* velsigne, *sorvata* dreje (sv. *svarfva*), *tavata* stave, *tienata* tjene, o. m. fl. Disse ere imidlertid, som man ser, alle yngre, og hvor rodstavelsen har en gammel form, ere udso. med denne endelse vist altid afledte af no. på *-a*, f. ex. *kaupata* falbyde (af *kauppa* handel), *kiusata* plage, friste (af *kiusa* ærgrelse), *kullata* (men veps. *kuldita*) forgylde (af *kulta* guld), *lainata* låne (af *laina* lån), *luvata* love, tillade (af *lupa* lov, tilladelse), *mitata* måle (af *mitta* mål), *vaivata* plage (af *vaiva* möje).

Svarende til den gamle sprogform, vi ved nævneordene have set så mange exempler på, skulde man vel også ved umiddelbart optagne udso. af den oldn. a-klasse snarere vænte

1. pers. *-oan*, *-oon*, nf. *-ota*, eller *-on*, *-oa*; denne endelse forekommer måské i *vartoa* eller *varrota* vænte, vogte (*varða*). Forøvrigt kan jeg ingen sikkre exempler anføre, der ikke kunne betragtes som afledninger af no. på *-o*, således som *varjota*, *varjoa* beskytte (af *varjo* ly); *varota*, *varoa* vogte sig (jf. ordfortegn.), o. fl.

[1]) Sml. f. *tuumata* tænke = russ. думать *dumat'*.

På lappisk, hvor der i det hele er optaget flere udso. end på finsk, ere de almindeligste endelser

1. pers. *-im*, nf. *-it* (sv.-l. *-et*), der er beslægtet med f. *-itsen*, *-ita*[1]) og anvendes på en lignende måde. Af ældre lån kan således mærkes *arbbit* arve (*erfa*), *galddit* gilde (*gelda*), *laddit* lande (*lenda*), *saddit* sende, *valljit* vælge, *gattit* vogte (*gæta*), *loktit* løfte (*lypta*), *dubmit* (s. 53) dömme, *uskit* (s. 58) ønske, *lajddit* lede, *stivrrit* styre, sv.-l. *audet* ødelægge (*eyða*). Men den samme endelse bruges også ofte ved andre og yngre ord, f. ex. *brukit* bruge, *bovddit* byde, *dokkit* due (*duga*), *hejvvit* passe (*hœfa*), *rađđit* her- 98
ske (*ráða* eller dannet på lappisk af *rađđe* råd?);

1. pers. *-am*, nf. *-at*, = f. *-in*, *-ia*, er sjeldnere, som *vuoppat* skrige (s. 58);

1. pers. *-ašam*, nf. *-ašet* (Friis Gramm. § 181), er sikkert kun en efterligning af f. *-itsen*, *-ita* og forekommer forøvrigt mest i udso., der ere afledte af no., som *lækjkašet* lege, *darbašet* behøve, *mærkašet* bemærke, *navdašet* nyde;

1. pers. *-(e)dam*, nf. *-(e)det*, svarer til f. *-aan*, *-ata*, som *sivdnedet* skabe, velsigne. Næsten alle af denne form ere dog afledninger af no., som *rađedet* råde (af *rađđe*), *givsedet* plage, *loppedet* tillade, *vajvedet* plage, *suddodet* synde (af *suddo* synd);

1. pers. *-om*, nf. *-ot*[2]), kan måské undertiden vise tilbage til opr. *-ō-* = oldn. *-a-*, som *likot* synes om (*líka*), *skipot* ind-, udskibe (*skipa*), men svarer dog også til andre former, som *udnot* unde (*unna*); *rappot*, 1. pers. *rabom*, *ravom*, grave, eller skyldes afledning af no. på *-o*, som *lavggot* bade (af *lavggo* bad);

[1]) Den lappiske endelse er opstået ved en lignende sammentrækning, som når f. ex. *vuojggad* ret, lige (s. 35) i vedföjet form (der almindeligvis dannes ved tillæg af *-s*) kommer til at hedde *vujggis* for **vujggides*, **-ggijes*, ɔ: sammentrækningen er indtrådt, førend *i* blev til *a*; det derved opståede lange *ī* har holdt sig uforandret og bevirker tillige, at foregående medlyd gennemgående forstærkes. Jf. Friis Gramm. § 132.

[2]) Som oftest böjet efter Friis § 132 (som sammentrukket), sjeldnere efter § 131.

1. pers. *-am*, nf. *-et*, er ikke så hyppig; den forekommer dels ved stærke udso., som *bâdnet* spinde, *rīdet* ride, *niktet* nyde (*njóta*); dels ved svage, som *mâsset* miste (*missa*), *vuörddet* vænte (jf. f. *vartoa*).

Efter således i det enkelte at have udviklet og søgt at forklare de former, under hvilke lån fra de gotiske sprog fremtræde i den finske sprogklasse, skulle vi nu vende tilbage til en nöjere betragtning af de i begyndelsen af den foregående undersøgelse antydede almindelige træk. Det vil da først og fremmest være blevet klart, at den omhandlede indflydelse må være en følge af mange århundreders beröring og afspejler en række forskellige udviklingstrin indenfor den gotiske sprogklasse. Disse lade sig dog temmelig naturligt samle under de to hovedtrin, fra hvilke vi ere gåede ud, et ældre og et yngre. Mindre uligheder spores igen indenfor hvert enkelt af disse; dog lader en yderligere adskillelse sig ikke vel gennemføre. Vi skulle nu lidt nærmere betragte dem hver for sig og begynde da med den sidste.

En yngre, ɔ: i den historiske tid foregået indflydelse af de nordiske sprog spores navnlig i finsk (Finland) og i lappisk. Da de to stammers adskillelse tilhører en aldeles forhistorisk tid, kunne vi på forhånd sige, at intet af de på dette trin lånte ord kan være oprindelig fælles for dem begge. Der hersker også stor ulighed i den optagne ordmasse, og når vi træffe overensstemmelse, må denne enten skyldes sideordnede lån, eller ordet må atter være optaget fra det ene sprog i det andet, aldeles overvejende vel fra finsk i lappisk (jf. således *lykky*, *merkki*, *mylly*, *siunaan* o. fl. i ordfortegn.).

De i de forskellige lappiske sprogarter forekommende lån af denne gruppe vise såvel i former som i selve ordforrådet særlig hen til den skikkelse, som det fælles oldnordiske efterhånden antog i Norge. Hermed stemme de historiske vidnesbyrd; thi selv de svenske Lapper havde i oldtiden og have tildels endnu langt flere berøringer med Nordmændene end med Svenskerne[1]). Deres forhold til disse er nyere, og den derved forårsagede sproglige indflydelse, hvis virkelige omfang det forøvrigt er meget vanskeligt at bedömme, da man næsten kun har slette oversættelser at holde sig til, synes væsentlig at være indskrænket til de sydligere former af svensk-lappisk, og, som naturligt er, nærmest at afspejle de nordsvenske (vesterbotniske) sprogarter; en undersøgelse heraf vil for tiden dog neppe lönne sig, især på grund af det slette og mangelfulde materiale.

For finskens vedkommende må påvirkningen naturligvis skyldes svensk, dog mere en ældre skikkelse deraf end det nuværende rigssprog. Vi have således truffet mangfoldige exempler, der forudsætte, at det gamle tidsmål har været bevaret, at nuværende *å* har været udtalt som *ā* og forskelligt fra *o*, at tvelydene endnu ikke have været aldeles forsvundne, at *k* og *g* endnu ikke have antaget den bløde udtale [*č* og *ǧ*, *j*], at *mb* ikke er sammentrukket til *mm*, at de svage navneord endnu have bevaret de gamle böjningsendelser, o. desl. Betænker man, at det svenske sprog i betydeligt mere end et halvt årtusinde har haft fast fod i visse dele af Finland (og Estland), synes det naturligt at søge den nærmeste kilde til den omtalte påvirkning i den sprogform, der udviklede sig i disse egne; og virkelig have de der levende sprogarter endnu den dag idag bevaret de fleste af de oven-

[1]) Jf. Munch i Ann. f. nord. Oldk. 1860, s. 338 ff. Herefter må Dietrichs ovf. s. 5 anf. yttringer altså modificeres noget.

nævnte gamle træk, ligesom vistnok også ved en nöjere undersøgelse, som jeg dog ikke ser mig istand til at gennemføre, adskillige ord særlig ville vise sig at høre hjemme i dem. — Ganske overordentlig stærkt fremtræder denne påvirkning i sprogarter på Finlands vestlige og sydlige kyst, men aftager derpå efterhånden, som man kommer ind i landet og mod øst; endnu i Kalevalas og de andre folkedigtes sprog træffes ikke så få 101
svenske ord; men når man kommer til det egentlige russisk-karelske og navnlig til vepsisk, da mangle de ganske[1]). Til gengæld har naturligvis russisk her øvet en såmeget desto stærkere indflydelse; således har f. ex. r.-kar. *riähkä*, veps. *gŕähk* synd af russ. грѣхъ *grěch*, men f. *synti*; r.-kar. *posteli*, veps. *postel'* seng af russ. постеля *postelja*, men f. *sänky*; r.-kar. *zakona* lov af russ. законъ *zakon*, men f. *laki*; veps. *melnits* mølle af russ. мельница *mel'nica*, men f. *mylly*.

I votisk, estisk og livisk forekomme ligeledes endel ord af nordisk oprindelse, dog meget få, der ikke også bruges i Finland; nogle kunne derfor måské være gåede gennem finsk, andre ere vel også optagne umiddelbart fra de derboende Svenskere eller hidröre fra de tider, da disse egne stode under Sverigs herredömme. Meget stærkere er i estisk og livisk påvirkningen af tysk (plattysk). I sproglig henseende frembyder denne dog ikke synderligt af interesse; det kan blot fremhæves, at en stor del af de i livisk forekommende ord af tysk rod ikke ere umiddelbart optagne, men ere gåede igennem lettisk[2]).

Den ældre gruppe af lån adskiller sig i flere henseender væsentligt fra den foregående, skönt man rigtig-

[1]) Det samme synes at være tilfældet i russ.-lappisk, at dömme efter de få for störste delen utrykte prøver af denne sprogart, som jeg har haft lejlighed til at se.

[2]) Jf. Wiedemann, Ueber die livische Sprache, Bull. de la Cl. hist.-philol. de l'Ac. Imp. de St. Pétbg. XVI, s. 217 f. 230.

nok ikke kan drage fuldkommen skarpe grænser med hensyn til alle enkelte tilfælde. For det første viser den tilbage til en sprogform, der står på et ligeså gammelt trin som gotisk, tildels endog på et endnu ældre. Vi have således set, at denne sprogform har adskilt selvlydenes tidsmål, at den har haft tvelydene i den ældste skikkelse *ai*, *au*, *iu* (*eu*), den første også, hvor den på oldnord. er bleven til *á*, at den ikke har kendt brydning og omlyd, at *j* og *v*, samt *b*, *h*, *lþ*, *ns*, *s* i indlyd overalt ere be-
102 varede; a-stammerne have i hank. endt på *-as* i nf., på *-a* i gf., i intk. på *-a*, i-stammerne i nf. på *-is* både i hank. og hunk. (i gf. på *-i*), u-stammerne i nf. på *-us*, i gf. på *-u*, enstavede medlydsstammer enten på *-s* eller på *-is*, an-stammer i hank. på *-a*, i hunk. på *-o*. Dernæst spores en påvirkning fra en sådan kilde omtrent ensartet i hele sprogklassen, ligefra Onega til Norges vestkyst, ligefra Kurland til det Hvide hav[1]). Når dette nu er så, påtrænger der sig allerførst det spörsmål: have vi da her minder om en tid, da den lappiske og den finske stamme endnu ikke havde skilt sig? Dette spörsmål må utvivlsomt besvares med nej. Vel synes væsentlig ganske den samme sprogform at ligge til grund ved begge stammer, og en del af den optagne ordmasse er også fælles; men ved siden deraf er der dog også forskelligheder (f. ex. i oprindelige hunkönsstammer på *-ā*, s. 79), og navnlig ere disse i henseende til ordforrådet så store, at man nødes til at antage en sideordnet indflydelse, og de fælles ord må da forklares på samme måde som ovenfor.

Noget anderledes er forholdet indenfor hver enkelt af de to stammer. Betragte vi først Lapperne, da træffes

[1]) Udenfor den finske sprogklasse forekomme vel nogle ganske enkelte ord, der kunde minde om samme kilde; men de ere så få, at man foreløbig ikke synes berettiget til at slutte noget deraf; jf. således ordfortegn. under *kartano*, *lato*, (*utar*?), *varas*, måské også *repo* s. 40.

der, såvidt jeg kan se, nogenlunde de samme ord af denne gruppe i alle sprogarterne, og den kilde, hvorfra de stamme, er idetmindste ved de umiddelbart (ikke muligvis gennem finsk) optagne ord åbenbart overalt den samme. Dette kunde vel snarere synes at tyde på, at Lapperne i fortiden have været mindre udbredte end på det modsatte; dog tror jeg ikke, at man er berettiget til at slutte noget herom, så meget mere som deres omstrejfende levevis muliggör en stærk sproglig udvexling. Ligeså lidet som der lader sig påvise sikkre forbindelser mellem dem og andre gotiske folk end Nordboerne, ligeså utvivlsomt er det, at deres beröringer med disse også i deres nuværende boliger gå tilbage til den fjerneste 103
oldtid. Jeg betænker mig derfor ikke på udelukkende at søge kilden til disse gamle gotiske bestanddele i en nordisk sprogform, der, som allerede prof. Dietrich har udtalt, må have stået på et betydelig ældre trin end det almindelig såkaldte oldnordiske. En sådan sprogform er virkelig i de sidste år kommen for dagen fra anden side; det er den, som er os opbevaret på de ældste runemindesmærker fra det 3dje og de nærmest følgende århundreder, og som efter mindesmærkernes udbredelse på den tid må have været herskende over hele Norden, fra Norge indtil Ejderen. Går man ud fra den tydning af disse, for hvilken prof. S. Bugge først har lagt en fast grund ved sin slående læsning af guldhornindskriften, og som siden er bleven videre udviklet dels af denne selv dels af dr. L. Wimmer[1]), så stemme de former, der forekomme eller må væntes at have forekommet her, i det hele nöje med de lappiske, således som der i det foregående oftere har været lejlighed til at påpege, og ere i det höjeste måské på grund af ᛉ ʀ [z?] endnu noget yngre,

[1]) Jf. Möbius i Zeitschr. f. vergl. Sprachf. XVIII, s. 153 ff.

og tillige have vi vel heri et stærkt bevis for, at virkelig den nævnte tydning i alt væsentligt er den rette[1]).

Endel större vanskeligheder møde os ved den finske stamme. Den sprogform, der her afspejler sig, stemmer som sagt næsten ganske med den, der må forudsættes ved lappisk, og er i al fald snarere ældre end yngre. Men nu ere, som vi i indledningen have set, Esterne og Liverne først omtrent i det 8de århundrede komne til deres nuværende boliger ved Østersøens kyster, og Finnerne kunne neppe være komne meget tidligere[2]). För den tid må de alle have opholdt sig inde i landet, omkring og hinsides Ladoga og Onega, hvor der endnu findes en karelsk befolkning og østligst Vepserne. Hermed synes også de indre vidnesbyrd at stemme ganske godt. En ældgammel gotisk indflydelse spores nemlig omtrent lige stærkt over hele den finske stamme. Hvad de enkelte ord angår, da er vel deres udbredelse og for-
104 deling höjst ulige; kun tror jeg ikke, at der udenfor finsk med sikkerhed kan påvises noget, der ikke også træffes der. Dette har imidlertid ikke stort at betyde; thi dels kan det vel være blot tilsyneladende som følge af, at ordforrådet i flere sprog og sprogarter, navnlig vepsisk og votisk, foreligger så ufuldstændigt, dels kan naturligvis også ofte et og andet ord tidligere have været i brug, som nu er forsvundet, ligesom f. ex. på finsk mange endnu blot ere bevarede i enkelte afsides sprogarter, især i de østligste, eller i de gamle folkedigte. Så meget er i al fald vist, at de ord, der forekomme i flere sprog, i regelen overalt udgå fra samme grundform, kun med de afvigelser, der følge af de sædvanlige overgangslove; de

[1]) Bugge har også, på grundlag af Dietrichs afhandling, jevnført de lappiske låneord med runesproget og et par gange hentet bestyrkende vidnesbyrd for sine fortolkninger derfra (se Tidskr. f. Philol. VII, s. 224. 242).

[2]) [For største delen af Finnernes (og endnu mere for Esternes) vedkommende må deres nedsættelse her dog sikkert være adskillige århundreder ældre.]

sprog, hvis lydforhold stå på det ældste trin, have også bevaret låneordene i den ældste form; navnlig gælder dette om vepsisk. Heraf kan man slutte, at folkene af den finske stamme på den tid, da de vare udsatte for den her omtalte påvirkning, hvilket sandsynligvis var endnu i de første århundreder af vor tidsregning, enten endnu ikke havde forgrenet sig eller i al fald levede i langt nærmere forbindelse med hinanden end det i deres nuværende boliger vilde være tænkeligt, og dette må antages væsentlig at have været i egnene øst [og syd eller sydøst] for den Finske bugt.

Betragter man nu lidt nöjere beskaffenheden af de optagne ord, da viser det sig, at disse omfatte alle mulige genstande og forhold: stats- og retsvæsen (*kuningas*, *ruhtina*, *valta*, *hallita*, *tuomita*, *laina*, *kihla*, *sakko*, *vuokra*, *kansa*, *airut*, *vartia*), våben (*huotra*, *keihäs*, *miekka*), klæder (*hameᶜ*, *kauto*, *paita*, *ruokkeet*, *vantut*), redskaber (*ansas*, *antura*, *kaideᶜ*, *kaira*, *nakla*, *niekla*, *kattila*, *paleᶜ*, *raippa*, *rengas*, *tanko*, *tauko*; *juko*, *marhain*, *satula*; *airo*, *keula*, *teljo*, *nuotta*), boliger (*kammio*, *lattia*, *telta*), mennesker (især fra mindre gode sider? *aljo*, *varas*), legemsdele (*hartio*, *lantio*, *paarmas*; *vamma*), dyr (*haikara*, *havukka*, *kapris*, *lammas*, *valas*, *turska*), planter, agerdyrkning (*akana*, *humala*, *kakra*, *laukka*, *ruis*, *taina*, *atra*, *pelto*, *leipä*), 105
mineralier og andre naturgenstande (*kulta*, *rauta*, *tina*; *multa*, *kaltio*; *ranta*, *aalto*, *luodeᶜ*, *rauma*), endogså abstracte forhold (*ailas*, *kiusa*, *tarveᶜ*, *vaiva*) og egenskaber (*arka*, *armas*, *autia*, *autuas*, *harras*, *hurskas*, *kaunis*, *sairas*, *tiuris*, *viisas*), o. s. v. o. s. v. En sådan mangfoldighed kan umulig skyldes tilfældige besøg i landet, såsom for handelens skyld[1]) eller i fjendtlig hensigt; den kan kun være

[1]) Vel har man f. *kauppa* handel, hvis det hører til dette lag; men ellers ere just de fleste herhenhørende ord af anden og yngre oprindelse, som *tavara* vare = russ. товаръ *továr*, *turku* torv (s. 88), *tori* af sv. torg, o. desl.

en følge af et langvarigt og stadigt samliv med et mægtigere og mere uddannet folk, der rimeligvis har bot nærmere havet, og hvis sprog, som det navnlig indlyser af de lånte ords nöjagtige bevarelse, vel også må have været almindelig forstået af Finnerne. Kort sagt, vi ledes med nødvendighed til at antage, at det eller de folk af den gotiske klasse, af hvis sprog der findes så mange minder i den finske stamme, må have bot i Mellemrusland eller snarere de nuværende Østersøprovinser i Finnernes umiddelbare nærhed.

Vende vi os nu, for nærmere at få dette folk bestemt, først til de historiske vidnesbyrd, da pege disse strax hen på Goterne (i snævrere betydning)[1]), der allerede tidlig omtales som boende ved Østersøens kyster, øst for Weichsel; sidst nævnes de her af Ptolemaios (i sidste halvdel af 2det århundrede); omtrent ved samme tid må de imidlertid være vandrede mod syd ad det Sorte hav til, hvorfra sagnet dog atter lader dem komme i beröring med de nordligere egne gennem Østgoteren Ermanariks halv
106 mythiske erobringer[2]). Foruden Goterne vil man imidlertid også kunne tænke på Nordboerne; thi hvorledes det nu end forholder sig med hensyn til disses indvandring, vil det dog neppe kunne negtes, at de allerede för det 9de årh. have stået i særlig forbindelse med Østen, der forudsætter tilværelsen af en beslægtet befolkning[3]). Hermed stemmer sprogformen, idet også den aldeles tydeligt kun tilsteder valget mellem de samme to stammer.

[1]) Se Zeuss: Die Deutschen u. d. Nachbarst., s. 401 ff. Schafarik: Slawische Alterthümer I (1843), s. 424 ff.

[2]) Blandt de af denne undertvungne folk nævner Jordanes (c. 23) som bekendt også »*Thuidos* (eller *Thiudos*) *inaunxis*«, der synes at måtte betyde Finnerne. Ved en ret tiltalende gisning forklarer KOSKINEN (Tiedot Suomen-suvun muinaisuudesta, 1862, s. 130) »*in Aunæis*« af det finske navn på Olonets, *Aunus* (st. *Aunuks-*, jf. s. 10). Spörsmålet er blot, som han selv indrömmer, hvor gammelt dette navn er.

[3]) På nogen indflydelse gennem Bjarmelandstogene kan der vistnok aldeles ikke tænkes hverken i denne eller i den yngre periode, hvilken sidste den da snarere måtte tilhøre.

Men når vi nu ville se, hvilke midler den da yder til afgörelse af dette enten — eller, da ere disse kun få; thi de fleste former vise blot tilbage til noget meget gammelt, der engang må have været fælles for gotisk og nordisk. Bestemte spor af gotisk i modsætning til nordisk synes vi dog at have i formerne *miekka* og *niekla*, dersom min forklaring af dem er rigtig, endvidere i endelsen *-a* ved endel af ā-stammerne (s. 79), i enkelte ord som *ailas*, *kansa*, *kaunis*, *kauto*, *lunastaa*, *paita*, *tila*, *äiti*, *lammas* i betydningen får, *autia*, der viser tilbage til en ja-stamme som got. *auþs*, medens oldn. *auðr* er en a-stamme (*aika* til got. *aivs*, medens oldn. har *æfi*?). Afvigende fra gotisk og mere stemmende med nordisk er derimod *aa* i *raaka*, *saatto*, *vaate*[c] (dersom de alle ere gamle), spor af adskillelse mellem *i* og *e*, *u* og *o* (s. 48), den gennemgående bevarelse af stammeudlyden, *-o* eller *-u* i adskillige hunkönsord, endvidere enkelte ord som *paarmas*, *parma*, medens got. *barms* er en i-stamme, *harras* som oldn. *harðr*, medens got. har *hardus*, *kuningas* men got. *þiudans*, *autuas* stemmer vel i betydning med gotisk, men formen viser snarere hen til nordisk ligesom lap. *audogas*, og således måske flere. Dog tror jeg selv, at man ikke bör bygge for meget på ordforrådet, da vi ikke vide, hvor meget det kan have forandret sig, og hvad særlig stammeudlydens bevarelse angår, da kan jeg også deri kun se et tidsspörsmål; det var jo tænkeligt, at den sprogart, der var talt af Goterne i Rusland, i denne og andre 107
henseender havde stået på et ældre trin end Vulfilas sprog, og i ethvert tilfælde kommer stammeudlyden da tilsyne i flere af de anførte ord, der snarest synes at være gotiske[1]).

[1]) Wimmer (Navneordenes böjning s. 48) betragter stammeudlydens længere bevarelse i de nordiske sprog som »det ældste skelnemærke mellem nordisk og gotisk-germansk«. Heri kan jeg aldeles ikke være enig med min höjt agtede ven, ligeså lidet som i hans opfattelse af de gotiske sprogs inddeling, idet jeg med Grimm, Schleicher o. a. antager, at nordisk og gotisk stå hinanden nærmere i modsætning til vestgermansk.

Men der bliver dog noget tilbage, der særlig viser hen til nordisk. Istedetfor at få løsning på et enten — eller, synes vi således at stanse ved et både — og. Jeg ser for öjeblikket ingen anden udvej end at antage, at den finske stamme for halvandet eller to tusinde år siden har været udsat for indflydelse af forskellige, om end nærved hinanden liggende sprogformer af den gotiske klasse, dels en gotisk (i snævrere betydning), der dog må have stået på et ældre trin end den, vi kende gennem Vulfila, dels en nordisk, dels endelig måské en endnu ældre fælles gotisk-nordisk[1]). Men i hvilket forhold disse indflydelser stå til hinanden i henseende til tid og udbredelse, kan aldeles ikke afgöres. Det er ikke usandsynligt, at det så ofte omtalte finske navn for Sverig *Ruotsi* (dialektvis *Ruotti*, *Ruohti*, *Ruossi*), *Ruotsalainen* svensk, est. *Rōt's*, *Rōtslane*, vot. *Rōtsi*, *Rōtsalainē*, liv. *Rúotsi*, *Rúotsli*, lap. *Ruoþþalaš*[2]) går tilbage allerede til denne tid; det har muligvis været navnet på en af de stammer, med hvilke Finnerne kom
108 i beröring og kan senere være blevet overført på hele Sverig. Imidlertid kan man ikke heri se noget bevis for, at Nordboerne skulde være indvandrede til Sverig over Ålandshavet, en antagelse, som historikerne i den nyere tid atter mere og mere komme bort fra. Hvad angår sporene af en særlig nordisk indflydelse, da have vi her langt snarere minder om en gennem mange tider fortsat udvandring fra Skandinavien, der endnu genfindes i de

[1]) At forlægge indflydelsen endnu længere tilbage, til tiden för de gotiske stammers adskillelse, ja för lydforskydningen (jf. s. 57), forekommer mig for vovet og ej heller nødvendigt.

[2]) Det sidste er utvivlsomt lånt fra finsk; enstydigt er *laddelaš* af *ladde* land, lat. rus, Sverig; derimod kaldes en Russer *Ruoššalaš* eller oftere *Garjel*, egl. en Kareler. Om *Ruotsi* kendes på vepsisk, ved jeg ikke; så meget er vist, at det ikke bruges om Rusland. At forøvrigt *Ruotsi* er = det gml. russ. *Ruś*, kan der ingen tvivl være om (jf. *Suomi* = *Sum'* s. 12); derimod giver formen, der åbenbart er noget afkortet, etymologien et vidt spillerum. [Jf. Saml. afhandlinger I, s. 341 ff. Navnet må dog høre til det yngre lag af lån, jf. her s. 70 = 124. 100 = 156.]

fra en senere tid stammende svenske nedsættelser i Finland og Estland.

Også for selve de finske sprog have disse gamle lån mere end en blot etymologisk interesse. Da der jo nemlig ingen grund er til at antage, at disse, af hvilke en mængde bruges bestandig i daglig tale, uden at nogen tænker på, hvor de høre hjemme, skulde have holdt sig bedre end de ægte ord, have vi her et middel til at bestemme den finske sprogklasses senere lydbevægelse, og særlig kunne vi da slutte, at finsk i mindst halvandet tusinde år kun har forandret sig aldeles ubetydeligt, hvilket naturligvis ved enhver sammenligning må sikkre det en fremragende plads mellem alle de beslægtede sprog. At der også herfra kan hentes vigtige bidrag til culturhistorien, følger af sig selv; men denne side vil dog kun kunne få sin rette betydning ved at ses i sammenhæng med de spor, der findes af indflydelse fra andre sprog, hvilke ligge udenfor vort nærværende emne.

Jeg vil dog i denne henseende endnu blot fremhæve, hvad jeg oftere i det foregående har berört og måské en anden gang kan komme tilbage til[1]), at litauisk eller et dermed beslægtet og på omtrent samme trin stående sprog (ved siden af en yngre indflydelse af lettisk på livisk) også har øvet en meget stærk påvirkning på hele den finske sprogstamme; denne forudsætter altså en forandring i de to stammers geographiske udbredelse og må efter den ensartede udbredelse af de herhenhørende ord i alle sprogene være af en lignende alder som den ældste gotiske. Jeg har lejlighedsvis påpeget enkelte förlitauiske former, f. ex. *ai* = lit. *ë*, lett. *ì*, *ẽ*; men forøvrigt står lit. jo endnu på et så gammelt trin, at forskellen i sprogformen ikke bliver stor.

[1]) [Se Vilh. Thomsen, Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog. København 1890 (Vidensk. Selskabs Skrifter, 6. Række, histor. og filos. Afdeling I, s. 1—308).]

En indflydelse af de slaviske sprog på den finske
109 stamme fremtræder også mere eller mindre i alle de enkelte sprog, i de østligste endog i overordentlig höj grad; dog ere de spor af en sådan, der kunde vise tilbage til en lignende periode som de gotiske og litauiske lån, aldeles forsvindende. Det ser næsten ud, som om Finnerne først i en forholdsvis senere tid ere komne i umiddelbar beröring med dem, ja selv benævnelsen for dem — f. *Venäjä* o. s. v. (se ordfortegnelsen) — synes de at have lånt fra den gotiske klasse, i hvis mund det hos oldtidens forfattere kan forfølges tilbage idetmindste indtil det 1ste årh. e. Kr. Et vidnesbyrd om, hvor sent denne slaviske indflydelse har fundet sted frembyder især det store finske epos Kalevala. Skönt dette netop er blevet bevaret og optegnet i de egne, hvor sproget nu er stærkest blandet med russisk, ere dog de russiske ord, der forekomme deri, meget få, ja neppe engang så mange som de forøvrigt heller ikke meget talrige yngre nordiske lån; blot for de gammelgotiske og litauiske er dette epos forholdsvis måské den bedste og rigeste kilde.

Minderne om det gotiske eller nordiske element i dette og i andre folkedigtninger, især det beslægtede estiske epos Kalevipoeg, der dog er af ringere ælde og værd som folkedigtning, indskrænke sig dog ikke blot til de enkelte ord, men lade sig ved sammenligning med de gamle nordiske digtninger, hvilket jeg her ikke kan gå ind på, utvivlsomt oftere påvise i formen ligesåvel som i indholdet, og jeg tvivler ikke på, at også i denne henseende sporene af en gotisk, særlig nordisk indflydelse på finsk ville vise sig at være stærkere end af en modsat; man tænke f. ex. blot på, at selv det finske ord for 'digt', *runo*, er af gotisk rod. Denne side fortjener sikkert en nöjere og strængere undersøgelse, end der hidtil er blevet den til del. Imidlertid må det indrömmes, at en

sådan undersøgelse er forbunden med store vanskeligheder; det er tydeligt, at de fremmede elementer i denne henseende, enten de ere mange eller få, i ethvert tilfælde ere langt stærkere omdannede efter de hjemlige forudsætninger. I det hele ere dog disse digtninger ikke alene det skönneste og mest storartede, den finske stamme har frembragt, men også et talende vidnesbyrd om, hvor ren Finnernes egentlige kerne, deres folkeånd, dog altid har holdt sig under så mangfoldige beröringer med fremmede.

Aalto gen. *-llon* f., veps. *ald* gen. *-on* unda, bølge (47. 93), sv.-l. *aldoh* pl. fluctus maris, stor bølge = oldn. *alda* bølge; af √*val* i got. *alan* voxe, næres, oldn. *ala* ernære, *aldinn* frugt, lat. *alere*, *olere*, der måské atter er beslægtet med skr. √*var*, *ṛ* hæve sig, bevæge (se forøvrigt Curtius: Grz. d. gr. Etym.[2], s. 311, 320; Corssen: Krit. Beitr. z. lat. Formenl., 344; samme: Krit. Nachtr., 278 ff.; Ausspr., Vocal. etc. I[2], 530 f.). Jf. gr. κῦμα, bølge og skr. √*çvi* crescere, tumere, tiltage, svulme, oldn. *bylgja* og *bólginn*.

[*agja* kar., veps. *agj* spids, stævn, liv. *aigā* rand, kant = oldn. *egg* fem. (st. **agjā*-). Jf. *avjo*.]

?*ahjo* f. ustrina, caminus fabrilis, esse; vot. *ahjo*, est. *ahi* gen. *ahju*, liv. *āi*, *ōi* fornax, ovn (53. 66. 67. 93) = oht. *essa* (jf. Schleicher i Ztschr. f. vgl. sprachf. XI, 52), sv. *ässja*. Grimm, D. Wb. III, s. 1159: »aus finn. *ahjo* ein goth. *asja*, *asjô* (oder *isja*, *isjô*) zu schlieszen?«. N.-lap. *aššo* cumulus prunarum, dynge af gløder, slutter sig nærmere til norsk *esja* aske med gløder. Nyere lån fra tysk ere est. *ãź*, *ãks*, liv. *ēz* (*ēž*) esse.

[1]) De gamle lån søger jeg at give i den störst mulige fuldstændighed; af de yngre optager jeg blot nogle af de mest betegnende. Jeg foretrækker her at give såvel de grammatiske kunstord som i regelen også oversættelserne på latin, de sidste helst med ordbøgernes egne ord; [dog har jeg föjet dansk oversættelse til den latinske (og græske); andre tilföjelser ere satte i []]. Tallene henvise til originalens sider. Jf. forøvrigt det følgende register.

?*ahku*, *aahku* gen. *ahun* f. cinis conglobatus, askeklump (66. 93) = got. *azgō*, oldn. *aska*. [Meget tvivlsomt.]

?*aika* gen. *ajan* f., veps. *aig* gen. *-an*, est. *aeg*, *aig* gen. *aja*, vot. *aika*, liv. *āiga*; n.-, en.-lap. *ajgge*, sv.-l. *aike* (efter finsk) tempus, tid (50. 68. 75) muligvis = got. *aivs* (stamme *aiva-*), oldn. *æfi*.

ajk(*a*), *hajk*(*a*), n.-lap., en.-l. *haik*, sv.-l. *eik* quercus, eg (49. 57. 91) = oldn. *eik*. Hører hertil også f. *aikki*, 111
aihki, sv.-l. *haik* pinus procera?

ailas f., veps.; f. *ailut* (Kalev. 14, 424. 15, 584. 590) dolor subitus, ictus animi morosus, pludselig smerte, plage (69. 74. 83. 89) = got. *agls* αἰσχρός, *aglus* δύσκολος, *aglō*, *agliþa* smerte, möje, trængsel. En afledning heraf er russ.-kar. *ailaššan* jeg slår, πατάξω (Matth. 26, 31).

ajlegas n.-lap., sv.-l. *ailekes* sanctus, hellig (49. 57. 63. 69. 75) = oldn. *heilagr*, jf. HFIΓFX **hailag** på Bukarestringen.

ailes sv.-lap. integer, sanctus, hel, hellig, n.-l. *hæjles* (Friis Sprogpr. 104) solidus, hel = got. *hails* sund, oldn. *heill*.

ainoa, *ainua*, *aino* f., est. *ainus* gen. *ainsa*, *ainuva*, vot. *ainia*, liv. *ainagi*, n.-, en.-lap. *ajdno*; sv.-l. *aina*, *aine* unicus, solus, eneste = got. *ainaha* (*ains*), oldn. *einga* (*einn*). Også sv.-l. *aines* singularis, peculiaris, særlig, og vel også f. *aina* semper, altid, est. *aina* blot, kun.

air, *aira*, *aire* sv.-l. æs, kobber (66) = oldn. *eir* n., got. *aiz*.

airo f., veps. *air* gen. *-on*, est. *aer* (*ār*) gen. *-u*, n.-lap. *ajrro*, sv.-l. *airo*, en.-l. *airu*, russ.-l. *arje* (50. 79) remus, åre (at ro med) = oldn. *ár*, oldeng. *ár* (fællesgot. stamme *airā-*). Liv. *airas* hører til lett. *airis* (lit. *vaĩras*).

airut f. (Kal. 20, 559. 26, 94. 27, 14), n.-lap. *ajras* legatus, nuncius, sendebud (50. 89) = got. *airus*, oldn. *árr*.

akana f., vot.; est. *hagan*, liv. *agān* palea, avne (43. 65. 79) = got. *ahana*, oldn. *ögn*, oht. *agana*. Mærkeligt er est-sv. *aggan* (Ruszwurm: Eibofolke II, s. 312); det er sandsynligvis påvirket af estisk.

akkio, *ahkio*, *akkia* f., lap. *akio*, *akje* traha lapponica, slæde (67) synes at svare til oldn. *ekja*, af √*ak* i *aka*; jf. Rydqvist II, 221 f.

akšo, *afšo* gen. *avšo* lap. alm. securis, øxe (55. 82) = got. *aqizi* fem., oldn. *øx*.

alan gen. *allan* n.-, sv.-lap., en.-lap. *alne* cubitus, alen = oldn. *öln*, nork *aln*.

aljo, *alju* f. cicur, mansuetus, tam; meretrix, løsagtig kvinde (53. 67) måské = oldn. *elja* pellex, æmula, frille.

almug gen. *albmug* lap. populus, turba, folk, almue = oldn. *almúgi*.

ammatti (for **ambatti*?) gen. *-atin* f., est. *ammet'* munus,
112 opificium, håndværk, fag (53. 81) = got. *andbahti* διακονία, tjeneste, oldn. *embætti*. Derimod står liv. *amāt* embede neppe i direkte forbindelse hermed, men stammer fra lett. *amats* (st. *amata-*), samme betydn., der atter er lånt fra ty. *amt*. Lap. *ammat* må atter være optaget fra finsk på grund af *-mm-*.

ansaitsen inf. *-aita*, også *asnaan* inf. *-nata* f., lap. *ansašet* mereri, fortjene (66. 96); f. *ansio* meritum, lucrum, fortjeneste sml. oht. *arnên*, *arnôn* metere, høste, mereri; got. *asneis* μισθωτός, lejesvend, oht. *asni*, *asneri* mercenarius, lejesvend, *arnari* messor, høstkarl (oldn. *önn* labor, cura, arbejde, omsorg?). En form, der ligner den finske, frembyder ellers blot det fjærntliggende vog. *ańšem* habeo, jeg har [tilfældig lighed].

ansas f. trabs v. tignum majus sub ponte v. pavimento, bjælke under en bro, et gulv (66. 74) = got. *ans* (st. *ansa-*), oldn. *áss*.

antura f. solea calcei v. trahæ, carina, sål, slædegænge; est. *andur* (*ander*), liv. *andȯrs*, *andȯr* carina, køl (69. 75) = oldn. *öndurr*, *andri* xylosolea, ski (se Sv. Egilsson under *öndr* og Munch i Ann. f. n. Oldk. 1846, s. 39 f.); norsk *ånder*, sv. *andur* (Rietz s. 9) xylosolea

brevior v. dextera; est-sv. *andra* schlittensohlen, schlitteneisen (Ruszwurm: Eibof. II, s. 315), nyl. *anderstång* id. (Hipping i Acta soc. scient. Fenn. II, 1099). Lett. *andrus* carina er atter lånt fra liv. (Bielenstein: D. lett. spr. I, 144).

appe gen. *abe*, *ave* n.-, en.-lap. mare, hav (57) = oldn. *haf* n.

arbbe lap. alm. hereditas, arv (63. 75) = oldn. *arfr*, jf. got. *arbi*; n.-l. *arbbit*, sv.-l. *arbet* hereditatem accipere, arve (53. 97) = oldn. *erfa*, (got. **arbjan*).

arina f., vot.; n.-lap. *aran*, sv.-l. *aren*, *arne* focus, arne, f. også scopulus, skær (43. 69. 75) = oldn. *arinn*, gml. sv. *arin*, *ærin*, nu *äril*. (Et helt andet ord er vist f. *arina* fuscina piscatorum, lysterjærn, det samme som *ahrain* og *ahingas*, veps. *azrag* [BFB. 157]).

arka gen. *aran* f., est. *arg*, liv. *ārga*, lap. *argge* pavidus, cautus, fejg, sky (43. 62. 75) = oldn. *argr*, oldeng. *earh*, *earg* id. (Mærk forskellen i betydn. fra de nyere sprog.)

arkku f., en.-lap.; n.-l. *arkko* arca, kiste (79) = got. *arka*, oldn. *örk*, af lat. *arca*. Nyere lån er f. *arkki*, lap. *arkka* om Noahs ark.

armas f., veps., vot., est.; russ.-kar. *armaš*, liv. *ārmas* gratus, carus, kær (74), men sv.-l. *armes* miserabilis, ynkelig (75); — f. *armo*, est. *arm* gen. *-u*, liv. *arm*, lap. *arbmo* gratia, favor, yndest, nåde; — f. *armias*, *ar-* 113
melias, liv. *armig*, *arm-südāmli* (af *südām* cor, hjerte), n.-lap. *armolaš*, *armogas*, sv.-l. *armokes* misericors, clemens, barmhjertig, nådig; — f. *armaitsen* inf. *-aita* miserere, forbarme sig (96), og fl. afledn. = got. *arms* barmhjertig, *arman* (præt. *-aida*) forbarme sig, *armaio* barmhjertighed, *armahairts* barmhjertig; oldn. *armr* miser, o. s. v.

arnes, *arc* sv.-lap. aquila, örn (89) = oldn. *örn*, oht. *arn* pl. *ernî*.

arpi gen. *arven* f., liv. *ärb*, *arb*, est. *arm* (*arb*) cicatrix, ar (68) sml. oldn. *ör* (st. *arva-*).

ārrad, *arad*, *arrat* n.-lap. mane, tidlig (*-t*, *-d* danner adverb., Friis Gramm. § 189), også matutinus, årle, sv.-l. *ara* adj., *aret* adv. (50) = oldn. *ár* adv., *árr* adj., got. *air* πρωί, årle.

arvas n.-lap., sv.-l. *arvok* liberalis, gavmild (68. 83) = oldn. *örr*, jf. got. *arvjō* δωρεάν. Derimod må sv.-l. *arvok* i betydningen alacer, munter (n.-l. *ervok* alacer) rimeligvis adskilles fra dette og måské snarere sammenstilles med ung. *örvend* glæde sig, *öröm* glæde (Budenz i Nyelvtud. közlem. VII [Pest 1869], s. 30, no. 772).

atra, *aatra*, *ahra*, *aura* f.; veps. *adr*, vot. *adra*, est. *adr* (*ahr*), liv. *addǫrs*, *adrs*, *adrǫs*, *adr* aratrum, plov (68. 75) = oldn. *arðr* m. (jf. Rydqvist II, 624).

auče sv.-lap. prunus padus, hæg (68. 81) = oldn. *heggr* m.

avje n.-lap. (Leem) fœnum, hø (53. 57. 67. 81) = got. *havi*, oldn. *hey*, fællesgot. stamme *hauja-*.

avjo n.-lap., sv.-l. *aučo*, *aivo*, russ.-l. *avje* acies, æg (67. 82) = oldn. *egg* (st. *agjā-*). [Jf. *agja*.]

avkke n.-l., sv.-l. *auke* utilitas, commodum, fordel (50. 92) = oldn. *auki* augmentum, commodum, forøgelse, fordel.

avnas n.-lap., sv.-l. *abnes*, en.-l. *abnas*, *amnas* materies, stof (53) synes = oldn. *efni* n., skönt endelsen ikke passer. Også f. *aine*ᶜ id. hører vel herhen?

auskari, *äyskäri* f., est. *hauskar* gen. *-i*, også *hauster*, *haustel*, *haust*, n.-lap. *avskari*, *havskar*, sv.-l. (*h*)*austakare*, *auskare* haustrum, situla qua hauritur, øsekar (50. 71) = oldn. *ausker*, *austker*, est-sv. *auskar*, nyl. *öuskar*.

austi, *öysti* f., est. (Dagø) *hausti*, *heiste*, øserum (51. 71) = oldn. *austr*.

autia f. desertus, non cultus, øde, udyrket (64. 67. 83. 106), *autio*, også *autto* [1]) locus desertus, örken [2]) = *autia* (63. 79) = got. *auþs* (st. *auþja-* ligesom oht. *ôdi*, oldeng. *éðe*)

øde, *auþida* fem. örken. Sv.-lap. *audes* desertus (75. 83) = oldn. *auðr*; n.- og en.-l. *avden* id. er måské påvirket af oldn. *auðn* subst. eller norsk *öyden* (Aasen 114 Ordb.). Sv.-l. *audet* devastare, ødelægge (97) = oldn. *eyða*. N.-lap. *ævdar* homo prodigus, ødeland (54) = oldn. *eyðari*. (F. *ava* vastus, amplus, vid, rummelig er ikke beslægtet.)

autuas f. (i Kalevala altid om gud, som 15, 506. 32, 116. 440) beatus, salig, sjelden dives, rig, n.- og en.-lap. *audogas* beatus (50. 63. 69. 74. 106), måské est. *auduv* liebreich = got. *audags* salig, oldn. *auðigr*, *auðugr* dives, oldeng. *eádig* beatus, dives. Den første betydning synes oprindeligere også på grund af oldn. *auðit* εἱμαρμένον, bestemt af skæbnen; jf. lat. *beatus*, eller *fortuna* og *fortunæ*.

B se P.

D se T.

Epä f., est. *eba*, lap. *æppe*, *eppe* vanum aliquid, noget tomt, i sms. in-, ab-, u- (som f. *epätaito* ukyndighed); f. *epään* inf. *evätä*, n.-lap. *æppedet* negare, dubitare, nægte, tvivle sml. oldn. *ef* n. dubitatio, tvivl, *efa* dubitare. Senere har dog Budenz meddelt mig en anden, meget sindrig og måské sandsynligere forklaring på f. *epä*, nemlig som part. (på *-pa*, *-va*) af det negative verbum, 1. pers. *en*. [Vistnok kontamination af begge.]

erhe^{c} gen. *-heen* f. error, vildfarelse (66. 83. 84) med flere afledn. = got. stamme *airzja-* (oht. *irri*) vildfarende, *airzei*, *airziþa* πλάνη, bedrag.

Fadno gen. ligeså, n.-, sv.-lap. planten angelica archangelica (59. 65. 79) = oldn. *hvönn* fem., norsk *kvann*, *kvanne*.

fagge lap. luctatio, brydekamp (56. 66) = oldn. *fang*.

faiges sv.-lap. vicinus morti, som skal dø (83) = oldn. *feigr*, oht. *feigi*.

farbme lap. onus, ladning (75) = oldn. *farmr*. Jf. *parmas*.

farro n.-lap., sv.-l. *faro*, en.-l. *fāru* migratio; comitatus, vandring, følge (56. 79) = oldn. *för* fem. (n.-l. *farost*, sv.-l. *farosne* med en gen. in comitatu alicujus = oldn. *í för með*).

fasto lap. alm. jejunium, faste = oldn. *fasta*. Jf. *paasto*.

fatme, *faþme* n.-, sv.-lap. amplexus, favn (56. 64. 75) = oldn. *faðmr*, oldeng. *fæðm*.

favrro n.-lap., sv.-l. *fauro* pulcher, smuk (77) = oldn. *fagr* (måské egl. = fem. *fögr*?).

feres sv.-lap. magnum ahenum, kedel (44. 74) = oldn. *hverr* pl. *-ar*.

115 *fiello* gen. *fielo* n.-, sv.-lap. asser, tabula lignea, fjæl (52. 56. 79) = oldn. *fjöl* fem.

fierrot n.-lap., sv.-l. *fierrot* (Tornæus: Sal. proverb. 30, 33), *færrot* rudicula lignea peragitare, permiscere, röre om = oht. *dwëran*. Deraf n.-l. *firron* (Friis Gramm. § 153, 13), *fiærrol* (Leem. — 59), sv.-l. *færro*, *ferkem* rudicula lignea, grydeske, sml. oldn. *þvara*, *þyrill*, norsk *tvora*, *tverel*.

fines n.-, en.-lap. subtilis, fin (76) = oldn. *fínn*, af romansk oprindelse; jf. Diez: Etym. Wb. d. rom. Spr.[2] I, 181 f.

fjervva, n.-, sv.-lap. litus, »pars litoris, quam venilia obtegit, sed salacia retegit«, strandbred, strandkant (52. 56. 68. 93) = oldn. *fjara*, norsk *fjöra*.

fuölkke n.-, sv.-lap. familia, gens, familie, slægt = oldn. *fólk*. Jf. *hulk*.

G se K.

Habres, *habra* sv.-lap., n.-l. *harves* (Leem) caper, buk (57. 69. 74) = oldn. *hafr*. Jf. *kapris*.

haikara f. ardea, (ciconia), hejre, (stork), sv.-lap. *haikara*

ardea (lån fra f.), est. dial. *haigr*, *haigur* hejre, stork (49. 92) = oldn. *hegri*, oldeng. *hrágra*, oht. *heigiro* (jf. Grimm: Gesch. d. d. spr.², 314). Sml. ital. *aghirone*, provenç. *aigron* o. s. v. (Diez: Et. Wb. d. rom. Spr.² I, 10; samme: Gramm. d. rom. Spr. I, 287). En tvivlsom dorp.-est. sideform er *haiber* ardea, der måské snarere kunde være = ndt. *adebor*, holl. *ojevaar* ciconia.

hajtis n.-lap. calidus, hed (49. 75) = oldn. *heitr*, oldeng. *hát*.

haka gen. *ha'an* f. pascuum septum, indhegnet vænge (43. 62. 92) = oldn. *hagi*, nyl. *haga*.

haka gen. *ha'an* f. uncus, krog = sv. *hake*, nyl. *haka*.

hallitsen inf. *hallita* f. tueri, regere, dominari, styre (96); f. *haltu*, n.-lap. *halddo* tutela, dominium, styre, herredömme; f. *haltia*, vot. *altia*, est. *hal'dias*, *hal'l'ias* tutor, genius tutelaris, beskytter, skytsånd (sml. Castrén: Föreläsn. i finsk mythol., 172); sv.-lap. *haldet* tenere, holde = got. *haldan* βόσκειν, ποιμαίνειν, vogte, oldn. *halda*.

hamara f. dorsum cultri v. securis, ryggen på en kniv eller øxe, også malleus, hammer (43. 66. 75) = oldn. *hamarr*, gml. sv. *hamar* (Rydqvist II, 41). — Af nyere 116
oprindelse er f. *hamari* malleus, fabrica, hammer, smedje; ligeså est. *hämer* gen. *hämri*, liv. *ämer* malleus = ndt. *hâmer*.

*hame*ᶜ gen. *-meen* f. palla feminarum, tunica virilis, kjole (84), dorp.-est. *hamme*, *ame* hemd, liv. *amm* rock; n.-lap. *habma* exuviæ, pellis, ham (84), *habme* forma, ydre = oldn. *hamr* pl. *-ir* induviæ, exuviæ, forma, maxime adscititia, klædning, ham, skikkelse, især påtagen; got. *gahamōn* ἐνδύεσθαι, iføre sig; oht. *-hamo* vestis, klædning, *hemidi* n. tunica.

hamppu f. cannabis, hamp (93) = sv. *hampa*, nyl. *hampu*, men oldn. *hampr*.

harras gen. *-rtaan* f. ardens, incitatus; pietate ardens; ivrig, nidkær (74. 106) = oldn. *harðr*, got. *hardus* σκληρός, αὐστηρός, hård, streng.

hartio, *hartia*, i alm. pl. *-t* f., veps. *hardio-d*, n.-, sv.-l. *harddo -k*, en.-l. *ærdde* humerus, skulder (53. 56. 67. 82) = oldn. *herðar* pl. fem. (stamme *hardjā-*).

hattu f., lap. *hatta* pileus, hat; est. (Dagø) *hatt* gen. *hatu* hætte (88. 89) = oldn. *höttr*, *hattr*.

havukka, *haukka* (sjeld. *havikka*) f., veps. *habuk* gen. *-an*, est. *haukas*, n.-lap. *happig*, sv.-l. *hapak*, *hapke*, *hauke* accipiter, høg (62. 63) = oldn. *haukr*, oht. *habuh*, oldeng. *hafoc*, altså fællesgot. stamme *habuka-*.

heimo f., est. *hõim* gen. *-u*, vot. *õimo* affinis, cognatus; cognati, gens, slægt; liv. *aim* gesinde, hausgenossen, heimath; n.-lap. *ajbmo*, sv.-, en.-l. *aimo* ævum, vita, status vivorum, mortuorum, universum naturæ, liv, verden (57. 77); sv.-l. *heima*, *heimel* domus, hus = oldn. *heimr* m. domicilium, mundus, vita, hjem, verden, liv. *heimili* domus; got. *haims* fem. landsby. [Det f. ord er dog snarere = lit. *szeima*; BFB. 28 n. 1, 222.]

hekuma f. vita voluptuosa, luxuria, vellyst, yppighed (43. 92) = oldn. *hègómi*, gml. sv. *hægomi*, *hæggumme* vanitas, nugæ, forfængelighed, dårskab.

heluntai f. festum pentecostes, pinse, n.-lap. *helludak*, alm. pl. *-dagak*, sv.-l. *helutagh* (hos Tornæus, ved siden af *pinges*; ellers *pingeles-passe*) = gml. sv. *helgudagar* (Gutalag c. 8, hvis rigtighed bekræftes heraf); est-sv. *hel'dåa*, *höl'dåa*, *hördua*, *härdahöl'e* (*höl'e* = oldn. *helgr*; Ruszwurm II, s. 179 § 350, s. 328). Om den egentlige oprindelse til disse ord kan der forresten være tvivl på grund af f. *hela* festum Finnorum solemne, ante
117 sacra christiana, tempore verno celebrari solitum, fest hos de hedenske Finner, holdt om foråret (sml. *helatuorstai* dies adscensionis Christi, himmelfartsdagen,

est-sv. *höl'gum-tôrshda*, anf. st.); *helu* ipsa celebratio festi memorati, lætus strepitus, det at fejre den nævnte fest; jubel (jf. Lindström: Om den kelt.-germ. kult. inverkan, s. 77 ff.); dog stå vist også disse to ord i forbindelse med ordet 'hellig'.

herra f., russ.-kar., vot., est., sv.-lap.; n.-, en.-lap. *hærra* dominus, herre (92) = oldn. *herra*, gml. sv. *hærra*.

hertta f. hjerter (i kort), hjerteformigt smykke (52. 53. 57. 93), *herttainen* hjertelig = sv. *hjerter*, *hjerta*.

herttua, *herttu* f. dux (63. 92) = oldn. *hertogi*, gml. sv. *hærtughi*, *-toghi*, *-tugh*, *-togh*. Est. *hertsog*, liv. *ertsog* af tysk.

holo f. cavum quid, hulhed (44) = oldn. *hol* n. eller *hola* fem.

housu-t f.; est. *auzud*, liv. *užed*, buxer (45. 93) = oldn. *hosur* pl. Jf. lett. *ûfas* pl.

hulk gen. *-lga* est. skare (56) = oldn. *fólk*. Jf. *fuölkke*.

humala f.; veps., est. *humal*, vot. *umala*, liv. *umāl* humulus lupulus, humle (44) = oldn. *humli*, *humall*, gml. sv. *humbli*. Tvivlsommere er oprindelsen til mokša-mordv. *komlä*, ersa-m. *komol'a*, čer. *umula*, *omala*, *omla*, vog. *kumlah*, ung. *komló*, der alle svare til hinanden (se P. Hunfalvy i Nyelvtud. közlem. III [Pest 1864], 22); måské fra slav. *chmělĭ* (jf. Miklosich i Denkschr. d. Wien. Ak. XV, 93) eller snarere čuvaš. *xumla*, tatar. *xomlak* (se Nyelvt. közl. III, 406).

hunaja f. mel, honning (44. 63. 77) = oldn. *hunang*, oht. *honac*, gml. sv. *hunagh*, *honagh* (Rydqvist II, 118). Lap. *honnig* er moderne lån.

huopa (*huoppa*) f., veps. *hōb* coactile, filt (56) måské = oldn. *þófi* (jf. lit. *tubà*).

huora f., est. *hōr* gen. *hōra*, liv. *uoŕ*, lap. *fuorra* adultera, meretrix, skøge (93) = oldn. *hóra*.

huotra f. (Kal. 5, 76, sml. 74. 17, 69. 26, 607), russ.-kar.

huodra (Matth. 26, 52), veps. *hodr* pl. *-ad* vagina, skede (45. 56. 77) = got. *fōdr* θήκη, skede, oldn. *fóðr*. Det alm. ord er f. *tuppi*, est. *tup*, lap. *doppa*; Kal. 12, 232 forekomme begge sammensatte *tuppihuotra*. Egentlig samme ord er det meget yngre f. *vuori*, est. *võder* gen. *-d'ri*, liv. *uodo̯ŕ*, *uodeŕ*, sv.-lap. *fuodar* vesti subsutum, foer
118 (i töj), tildels også pabulum, foder = oldn. *fóðr*, sv. *foder*, ndt. *fōder* (også lett. *õdère*, s. Bielenstein: Die lett. Spr. I, 469).

hurskas f., hyppigere *vanhurskas* (for *va'an-* af *vakaa* firmus, fast, stærk?) justus, pius, retfærdig, from, lap. (*van*)*hurskes* (opt. fra finsk) id. (44. 56. 75) = oldn. *horskr* prudens, fortis, klog, rask; oht. *horsc* alacer, rask; oldeng. *horsc* id., vegeta mente, callidus, dristig, klog.

höylä f., est. *hõvel* gen. *-vli*, n.-lap. *hœvval*, en. -l. *hœvla* dolabra, runcina, hövl (71) = oldn. *hefill*, sv. *hyfvel*, *höfvel*; af ndt. *höwel* også lett. *êwelis*, *êwele*, liv. *ēvil'*.

Ja f., est., vot., liv., lap. et, og = got. *jah*, 𐌾𐌰𐌷 iah (Varnum; Bugge i Tidskr. f. Philol. VII, 242 f.). Veps. har *i* = russ. и *i*, vot. undertiden ligeså; liv. har oftere *un* ligesom lett. (af tysk, Bielenstein: D. lett. spr. II, s. 340).

jetanas (ɔ: **etunas*) n.-lap., sv.-l. *jættenes* gigas, jætte (52. 74) = oldn. *jötunn*. F. *jätti*, dialektvis *jatuli* (med *l* for *n*, som f. ex. i *kumppali* kamerat = oldn. *kumpán*, af romansk oprindelse; *remeli* rem = russ. ремень *remén'*) er nyere lån = sv. *jätte*, ældre *iatun*, *iætun*, *iætti*.

jo f., veps., vot.; est. *jo*, *ju*, liv. *jo̯*, *ju*, *jo*, lap. *jo*, *juo* jam, allerede (44. 57) = got. *ju* (sml. lit. *jaũ*).

joulu f., est. *jõulu*, lap. alm. *juovla*, *jovla*, *jola*, i alm. pl. *-lak* festum nati Christi, jul (51. 57. 78) = oldn. *jól* pl. n. Deraf f. *joulu-kuu*, est. *jõulu-kū* december. Sml. got. *jiuleis* november-december.

jukko (*juko*), også *jukka* f. jugum boum, temo trahæ, lorum trahæ adjunctum, quo a tarandis trahitur, åg, slædens skagle (44. 57. 63. 78) = got. *juk*, oldn. *ok*. Derimod liv. *jūg* jugum = lett. *júgs* (lit. *jùngas*). F. *ies* gen. *ikeen*, est. *ike*, *ees* gen. *ike*, liv. *iggǫs* id. står vel i forbindelse med oldslav. og russ. иго *ígo*.

jukso, *jufso* gen. *juvso* n.-lap. gadus æglefinus, kuller = oldn. *ýsa*, norsk *hysa*.

juusto f., est. *jūst* gen. *-u* caseus, ost = oldn. *ostr* (47. 57. 77). Lapp. *vuosta* (58) er et nyere lån fra nordisk.

*Kaide*ᶜ gen. *-teen* f. (49. 85. 91) pecten telæ, væverkam, rit (Kal. 14, 190 sepes, hegn), liv. *kǫidas* id., en.-lap. *kaidna*(?), *kaidha* id., n.-l. *skajdda*, *skajd* »lignum transversum medium in textrino mulierum lapponicarum existens«, væverkam (Leem) = oldn. *skeið*. Liv. *kǫidas* slutter sig måské nærmere til lett. *schķîts* id. 119

kaira f. terebra, bor (i denne bet. også *kairi*), segmentum panni figura triquetra, trekantet stykke töj (49. 66), sv.-lap. *kaira* id. = oldn. *geirr* hasta, spyd, *geiri* kile, segmentum triquetrum, est-sv. *gair* id.; got. *gairu* σκόλοψ, oht. *gêr* (jf. Bickell i Ztschr. f. vgl. sprachf. XV, 80, og ordene *keihäs* og *napa-kaira*).

kaisila, *kaisla*, *kaihila*, *kaihla*, *kahila* f., est. *kaizel* scirpus, arundo, rör, siv sml. oldn. *geisl*, *geisli*, *gisli* baculus, quo utuntur xylosoleis labentes, skiløbernes stok, *geisli* radius, stråle (formodentlig med en lignende overgang i betydning som i vort 'stråle', der tidligere, ligesom f. ex. oht. *strâla*, oldeng. *strœl*, slav. *strěla*, betød pil, sagitta); oht. *geisila* fem. flagellum, scutica, svøbe. En (dimin.?) afledn. af stammen *gaisa-* (49. 66. Jf. *keihäs* og *kaira*).

gajc, *gajcca* n.-, sv.-lap.; en.-l. *kaic* capra, ged (49. 90) = got. *gaits*, oldn. *geit*.

kakko, *kakku* (også *kaakku*) f. placenta, panis, kage, brød, (jf. *kakkaro* panis), liv. *kak* pl. *-ūd* id., est. *kakk* gen. *kaku* panis, vot. *kakku* tunn pannkaka, n.-lap. *gakko*, sv.-l. *kakko* placenta (43. 93) = oldn., sv. *kaka*, nyl. *kaku*, est-sv. *kaka-brê*, *kako*, *kakubre* gerstenbrot. Derimod er est. *kõk*, liv. (*pann*)*kõk*, *kúok* (jf. lett. *pankõki* pl.) = ndt. *kõke*.

kakkula i alm. pl. *-at* f. perticæ junctæ vehiculo, quibus ab equo trahitur, skagler (59. 61. 69. 75) = oldn. *skökull*, sv. *skakla*, *skakel*, nyl. *skakel*, *skakul*.

kakra kar., vestf. *kaura*, veps. *kagr*, vot. *kagra*, est. *kaer*, *kār*, liv. *kagr*, *kaggǫrs* avena, havre (57. 92) = oldn. *hafri*, oht. *habaro*; *-kr-*, *-gr-* må stå for *-pr-*, *-br-*; former med *-gr-* findes ellers først i Gutalag (c. 56) *hagri* og i nyere sv. diall.; se Rietz 234. Jf. Grimm: Gesch. d. d. spr. ², 66.

galbbe, *kalbbe* lap. vitulus, kalv (63. 75) = oldn. *kalfr*, got. *kalbō*.

galddit n.-lap., sv.-l. *kaldet* castrare, gilde (53. 97) = oldn. *gelda* (got. **galdjan*). Deraf er *galdak*, *kaldak* castratus
120 en særlig lap. afledn. efter Friis Gramm. § 151, 5 (ikke umiddelbart = oldn. *geldingr*?).

gales n.-lap., sv.-l. *kalles*, en.-l. *käles*, russ.-l. *kallazai* (dim.) senex, maritus, olding, ægtemand (69. 74) = oldn. *karl* id. (sml. *kerling* anus), oldeng. *ceorl* (især med adj. *eald*, *gomol*, *unorne*, *snotor* o. desl. Jf. Grein: Bibl. d. ags. Poesie III, 1, 159 ff.), oht. *charal*. Skønt de nuværende betydninger kunde synes at tale derimod, er grundbetydningen i de gotiske sprog dog vel 'senex', af fællesjaphet. √*gar*, skr. √*jar*, *jṝ*, sml. gr. γέρων, skr. *jarant-*. Mon ikke også det slav. ord for 'konge' (oldsl. *kralĭ*, lit. *karãlius* af russ. король *karól'*), der synes lånt fra got. (jf. Miklosich i Denkschr. d. Wien. Ak. XV, 101), snarere udgår fra bet. 'paterfamilias' eller desl. end,

som man sædvanlig antager, fra navnet Carl (den store)? — Om det sjeldne f. *karilas* senex decrepitus, udlevet olding, også hører herhen, er tvivlsomt. Formen kunde minde om ᛉᚨᛚᛁᚱᛗ erilaR (Lindholm; Varnum) = oldn. *jarl*. Måské står det dog snarere i forbindelse med f. *karu* dårlig, skrøbelig, *kari-t* ruiner, levninger; rallen [eller er i alt fald i betydningen påvirket derfra?].

galggo n.-lap., sv.-l. *kalgo*, en.-l. *kalgu* anus, uxor, kærling, hustru (53. 79) = oldn. *kerling*. Jf. *gales*.

kallio f., est. *kal'ju*, veps. *kallī* pl. *-lliod*, n.-lap. *galle*, sv.-l. *kallo* rupes, klippe (57. 67. 93) = oldn. *hella* planus lapis, flad sten (got. **halljō*); jf. got. *hallus* πέτρα, klippe, oldn. *hallr* lapis, sten.

kalta gen. *-llan*, *kallas* gen. *-ltaan* f. declivis, skrå, est. *kald*, *kallas* brink (f. *kalle*ᶜ, est. *kalde* declivitas, skråning, m. fl. afl. — 57. 64. 75) = oldn. *hallr*, oldeng. *heald* (for **halþa-s*).

kaltio f., lap. *galddo*, *kaldo* fons, puteus, kilde, brønd (53. 67. 93) = oldn. *kelda* (opr. **kaldjō*), af *kaldr* frigidus, kold. Jf. oldsl. *kladęzĭ* brønd = got. **kaldiggs* (Diefenbach II, 437 f., Miklosich i Denkschr. d. Wien. Ak. XV, 98).

kamari, *kammari* f., est. *kamber*, *kammer*, liv. *kōmar*, *kāmar*, en.-, sv.-lap. *kammar*, n.-l. *kammar*, *gammar* camera, cubiculum, (sove-)kammer = oldn. *kamarr*, gml. sv. *kamar*, *kamare*, nu *kammare*, ndt. *kamer*; deraf også lett. *kambaris*.

kammio cubiculum, conclave, dormitorium, kammer, sovekammer (*lepo-k.* sovekammer, *hauta-k.* gravcapel, *louhi-k.* Kal. 17, 218. 20, 300 om björnens »stenhule« eller »-leje« — 67. 93) = oldn. *skemma* (opr. **skammjō*).

kampa f. pecten, kam (62) = oldn. *kambr*, gml. sv. *kamber* acc. *kamb*, sål. endnu nyl. Est. *kamm* gen. *-mmi* er lånt fra tysk, liv. *k'emm*, *kämm* ligeså, måské gennem lett. *k'emme*.

kana f., russ.-kar., olon., veps., est., vot., liv.; en.-l. *kǣne* gallina, höne (57) sml. got. *hana*, oldn. *hani*. Diefenbach (II, 3. 27) betragter disse som »urverwandt« (?). Jf. *vuoncca*.

kannu f., vot.; lap. *gadno* cantharus, kande (65. 66. 93) = oldn., sv. *kanna*; ligeså est. *kann* gen. *-nnu*, men også *kańń* gen. *-ńńi* efter tysk; liv. *kōna*, *kāna* gennem lett. *kanna*.

kansa f. populus, societas, folk, russ.-kar. *kanža* (Matth. 13, 54 som overs. af συναγωγή), est. *kāz*, *kāza* fælle, ægtefælle, n.-lap. *gazze*, en.-l. *kāzi*, russ.-l. *kanze* (*kanže*?) comitatus, societas, cœtus, følge, selskab (57. 66. 79. 106) = got. *hansa* skare, oht. *hansa*, oldeng. *hós* (jf. Diefenbach II, 528 f.). Hertil hører postpos. f. *kanssa*, est.,
121 vot. *kāza*, *kā* (*-ga*), vot. *kāsa*, *kā*, liv. (dial.) *kāsn*, *kāzu* cum, med (sml. mordv. *marhta* id., af *mar* multitudo, mængde); et andet og oprindeligere ord for 'med' er f. *kera*, *keralla*, russ.-kar. *kera* (se Suomi 2den række IV, 96 f.), veps. *kerd*, *ked*, *ke* (= f. *kerä* glomus fili, garnnögle, *kerätä* colligere, samle). Forøvrigt forekommer ordet *kansa* ikke i de andre finske sprog. Senere har rigtignok Budenz gjort mig opmærksom på syrj. *goz* par, især ægtepar (også *gozja*, hvoraf *gozjatöm* ugift), *gozjed* forbinde, forene (jf. sammes Ugrische sprachstudien I [Pest 1869], s. 33). Dog forekommer disse ords sammenhæng med de her omtalte finske mig endnu ikke tilstrækkelig bevist.

kapris kar., russ.-kar. *kabriš*, vestf. *kauris*, liv. *kabbo̯r*, *kabr* caper, buk (57. 69. 77) = oldn. *hafr* m. (oprind. st. *habra-*). Jf. *habres*.

kapula f. bacillus, fustis, stok = oldn. *kefli* m., est-sv. *kävul'*, *kavul'*, *kavel*, nyl. *kabul* (Ruszwurm II, 334).

gardde n.-lap., sv.-l. *garde*, *karde* sepes, locus conseptus, gærde, gård (56. 75) = oldn. *garðr*. Jf. *kartano*.

kari f., est. scopulus in mari, klippe, skær (81) = oldn. *sker*.
karilas f. se *gales*.
garre n.-lap., sv.-l. *karre* vas, kar (53. 66. 77) = got. *kas*, nyere nord. *kar*. Til den særlig oldn.-isl. form *ker*, norsk *kjer* svarer l. *gærra*, *gierra* calix, bæger (54. 55). Hører hertil også f. *kaha* (*h*=*s*) saccus vimineus, structura ex perticis erectis, avibus v. leporibus capiendis utilis, vidiekurv, fælde for fugle og harer af oprejste stænger?
kartano f., lap. *garden* (efter f.); liv. *kārand*, *kōrand*, *karn* aula, area juxta domum, prædium, gårdsplads, gård = oldn. *garðr*, got. *gards* (st. *-i-*) οἶκος, αὐλή; sml. got. 122
garda αὐλή, stald, oht. *garto*; påfaldende er den forlængede endelse på finsk, der [tilfældigt] minder om ty. *garten*; jf. ital. *giardino*, Diez: Et. Wb.² I, 213. Fra dette ligesom også fra l. *gardde* må adskilles endel mærkelige ord i andre finske sprog: ersa-mordv. *kardas* area, gård, *kardo*, mokša-m. *kardā* stabulum, stald, syrj. *gort* domus, hus, *kar* oppidum, by, ostj. *gord*, *kord*, *kurd* habitatio, boplads, *kardag* area, locus conseptus, gård, indhegnet plads, ung. *kert* hortus, have, også čuvaš. *kardá* sepes, locus conseptus, gærde, indhegnet plads, *kardá tuvas*, *kartlas* sepem facere, sepire, indhegne, hvilkes oprindelse er meget vanskelig at behandle. For störste delen kunne de måské være lånte fra forskellige japhet. sprog (jf. oldsl. *gradŭ* oppidum, lit. *gařdas* eine hürde, ein offner stall für die schafe, også osset. [efter Rosen] *kˁartˁ* hof), tildels måské også tilfældige ligheder (jf. f. ex. f. *keri*, ung. *kör* circulus, kreds, ung. *kerék* rota, hjul, *kerít* sepire).
karvas f., liv. *kōras* pl. *karr̥od* (også *kāras*, *karu*) amarus, acerbus gustu, bitter (57. 75) = oht., mht. *harwer*, *harewer* asper, besk, nyht. *herbe*. Herfra må vist adskilles f. *karkea* gustu v. tactu asper, besk, ru, beslægtet f. ex. med syrj. *kuryd* amarus.

garves n.-lap., sv.-l. *karves* paratus, færdig, rede (56. 68. 75) = oldn. *görr*, oht. *garo*, *garawêr*, oldeng. *gearu*, *gearo*. Sv.-l. *karvet*, *karvetet* parare, göre rede jf. oldn. *gera*, opr. **garvjan*. Af samme stamme er også f. *karvari* coriarius, garver og verbet *karvata*, der ere nyere lån fra de fra tysk optagne svenske ord *garfvare*, *garfva*.

garvvo n.-l., sv.-l. *karvo*, en.-l. *karvu* vestis, vestimentum, klædning (68 — deraf *garvodet* indui, iføre sig, *garvotet* induere, vestire, iklæde, o. fl.) = oldn. *görvi*, *gervi* n., oldeng. *gearwe* fem., oht. *garawî* fem., *garawi* n.

kasa, *kaso* f., est. *kaha* acervus, dynge = oldn. *kös* fem., sv. *kas*, *kase*.

kattila f., est. *katel*, *katal* gen. *katla*, veps. *kattil* gen. *-tlan* liv. *kaťľa*, *katl* lebes, ahenum, kedel; vot. *kattila* olla, gryde (53. 69. 75) = got. *katils* kedel, oldn. *ketill* (af lat. *catinus*, *catillus*); kunde dog også komme af lit. *kãtilas*, lett. *katls* (jf. oldsl. *kotlŭ*, russ. котёлъ *katjól*, hvoraf ersa-mordv. *koťol*, ung. *katlan* o. fl.).

gattit n.-lap., sv.-l. *kattet* cavere, custodire, vogte (53. 97) = oldn. *gæta* (for **gātjan*). Derimod har f. *kaitsen* inf. *kaita* id. intet hermed at göre.

gatto n.-lap., sv.-, russ.-l. *katto* feles, kat (89) = oldn. *köttr* (st. *kattu-*). (Af andre navne for det samme dyr kan fremhæves f. *kissa*; fremdeles f. *kasi*, veps. *kaši*, est. *kaśś*, *kaťť*, liv. *kaš*, der nærmest minder om lit. *katẽ* eller russ. котъ *kot*, кошка *kóška*.)

123 *kaunis* f., est., vot.; russ.-kar. *kavniš* pulcher, skön, est. også farvestof, vot. også ruber, rød (jf. russ. красный *krásnyj* rød, opr. skön. — 50. 59. 82. 106.) = got. *skauns* (for **skaunis*), oht., oldsaks. *scôni*. — F. *kauni* decus, ornatus, pynt (95) måské = got. *skaunei*, oht., oldsaks. *scônî* species, decus, skönhed.

kauppa f., est. *kaup* gen. *kauba*, liv. *kōp*, *kōpa*, *koup*;

n.-lap. *gavppe*, en.-l. *kävppe* mercatura, handel (50. 77); deraf f. *kauppia*, *kauppias*, russ.-kar. *kavpieš* mercator, købmand (81); f. *kauppaan* inf. *-pata* (97), *kaupitsen -pita*, *kaupin -ppia*, n.-lap. *gavpašet* venum exhibere, venditare, falbyde, o. fl., for største delen selvstændige afledn. = oldn. *kaup* n., *kaupa*, got. *kaupōn* købslå (af lat. *caupo*, *cauponari*). Denne stamme er også optaget i de slav. sprog i formen *kup-* (Miklosich i Denkschr. d. Wien. Ak. XV, 103). Af russ. купецъ *kupéc* købmand kommer atter veps. og vot. *kuptsa*. Liv. *kuopman*, *kuopmies* er nyere lån fra ndt., lap. *kjefman(ne)* (51. 71) fra nordisk. — F. *kaupunki*, også *kaupunti*, n.-l. *gavpug*, en.-l. *kavpug*, sv.-l. *kaupok*, *kaipok* (efter finsk) urbs, by (50. 66. 71) = oldn. *kaupangr*, gml. sv. *köpunger*, *köpinger*, i Gutalag *kaupungr*.

kauto, også *kauta*, *kautu* overlæder på sko, pars calcei superior plantam pedis tegens (mest i forbindelse med *kenkä* calceus, sko, som *kengän kauto* = *kauto*, Kalevala 32, 4. 34, 4; Kanteletar², s. 274, III, 22, 8. 51; *kauto-kenkä* sko med overlæder, Kal. 4, 176. 50, 16; samme betydning har også *kauto* og dim. *kautonen* i pl., Kal. 50, 110. 111. — 50. 79. 106) = got. *skauda-* i den omtvistede sms. *skaudaraip* skorem, som herved synes at få en passende forklaring. Jf. *skuoudo*.

keihäs f., russ.-kar., (veps.?) hasta, spyd (49. 66. 74) sml. oldn. *geirr*. Jf. også gr. γαῖσος, lat. *gaesum* (af kelt.), samt ovf. *kaisila*. Med hensyn til sideformen med *r* se *kaira*.

kelkka f., est. *kelk* gen. *-lgu* traha minor, kælke (52. 92) = oldn. *kjálki*, gml. sv. *kialki*, *kiælki*, nuv. sv. *kälke*.

kello f., veps. *kell* gen. *-on*, vot. *čellä*, est. *kell* gen. *-lla*, *-llu*, liv. *k'ēla*, *k'äla* campana, tintinnabulum, klokke, 124
bjælde (43. 60. 93) = oldn. *skella*, oht. *scëllâ* tintinnabulum.

keritsen inf. *-itä* f., veps. *keritšen -ita*, liv. *kerīkš* forfice tondere e. c. lanam ovis v. capillos, at klippe (43. 96) = oldn. *skera*.

kernas, (*kerno*) promptus, propensus, villig, adv. *kernaasti* libenter, gerne (52. 56. 75. 77) = got. *-gairns*, oldn. *gjarn*, adv. *gjarna*, sv. *gerna* [opr. **gernō*; deraf f. *kerno*?]

keula, også *keulas* gen. *-aan* f. 'pars antica recurvata e. c. navis, prora; prora et puppis, carina cum prora et puppi, stavn, køl; est. dial. *käilas* skibssnabel (51. 75) = oldn. *kjóll*, oht. *kiol*, oldeng. *ceól* celox, carina, skib, køl. Est. og liv. *kēl'*, *kīl'* køl er nyere lån fra tysk. Jf. *gjelas*.

gicce n.-lap., sv.-l. *kice* hædus, kid (44. 81. 86) = oldn. *kið* n. gen. pl. *kiðja*.

gierddo, *girddo*, *gærddo* n.-lap. cingulum ferreum vel ligneum, quo vasa lignea constringuntur, tøndebånd (52. 79) = got. *gairda* bælte, oldn. *gjörð*.

kihla f. [1]) sponsione mutua confirmata societas plurium pagorum, bylag, *kihlakunta* territorium, herred (jf. Lindström: D. kelt.-germ. kult., 186 f.); [2]) sponsalia, forlovelse; *kihlat* pl. dona sponsalia, forlovelsesgaver; est. *kihl* gen. *-a* pignus, sponsio, pant, forlovelse, pl. sponsalia, *kihelkond*, *kihlakond* parœcia, sogn; liv. *kīl* pignus, obses, pant, gidsel, pl. dial. sponsalia; veps. *kehl* gen. *-an* sponsio; n.-l. *gilhe*, sv.-l. *kihle* (efter finsk) donum sponsale (66. 69. 75) = oldn. *gísl*, oht. *gîsal*, oldeng. *gísel*. Lett. *k'îlas* pl. pignus atter af liv., som forlydens *k* viser.

kirkko f., russ.-kar. *kirikkö*, est. *kirik*, *kerik*, (*kirk*) gen. *-u*, *-o*, vot. *čerikko*, n.-l. *girkko*, en.-, sv.-l. *kirko* ecclesia, templum, kirke (68. 93.) = oldn. *kyrkja*, oht. *chirihhâ*, oldsaks. *kerikâ*, *kirikâ*, oldeng. *cyrice*, *cyrce*, gml. sv. *kirkia*, *kyrkia*. Deraf også i slav., såsom russ. церковь *cérkov'* (Miklosich i Denkschr. Wien. Ak. XV, 81).

kirnu f., est. *kirn* gen. *-u*, n.-lap. *girdne*, sv.-l. *kœrno* vas, in quo butyrum coagulatur, smörkærne (44. 93.) = oldn. og gml. sv. *kirna*, nuv. sv. *kärna*. Liv. *kärna* kommer nærmest af lett. *kêrne*.

kirttilä, også *kirtti* f. glandula, kirtel (44) = gml. sv. *kirtel*, *kertil*, nu *körtel*.

kiulu f. vasculum ligneum, mulctra, melkebøtte (51. 93) 125
= oldn. *skjóla*, sv. (især i Finland) *skjula*.

kiusa f., est. *kiuz* gen. *-a* irritamentum, sollicitatio, tentatio molesta, ærgrelse, n.-lap. *gifse*, *gikse* cruciatus, plage (51; jf. 38); deraf atter f. *kiusaan* inf.-*sata*, est. *kiuzama*, liv. *kivz* irritare, tentare, plage, friste, n.-lap. *givsedet* affligere, vexare, plage (97. 98) sml. got. *kiusan* friste, oldn. *kjósa*. Deraf også oldsl. *iskusiti* tentare, *iskusŭ* tentatio, fristelse (Miklosich i Denkschr. Wien. Ak. XV, 103).

gjelas n.-lap. (Friis Sprogpr. 44) carina naviculæ, køl (52. 89) = oldn. *kjölr*. Forskelligt fra f. *keula* (se dette); dog anfører Renvall et f. *kelo* i samme betydning, der måské kunde høre herhen.

goallo, *goalla* n.-lap. lucerna, lampe (44. 65. 93) = oldn. og norsk *kola*.

gordne, *gorna*, *korna* n.-lap., sv.-l. *kordne* frumentum, korn = oldn. *korn*.

grauca, *rakca* sv.-lap. puls, grød (86) = oldn. *grautr*.

graves sv.-l. canus, grå (68. 75) = oldn. *grár*, oht. *grâ*, *grâwêr*.

gujggo n.-lap., sv.-l. *quoigo* vaccula, kvie (59. 62. 93) = oldn. *kvíga*.

kukko f., est. *kukk* gen. *-e*, *kikas*, *kukas*, vot. *kukkë*, liv. *kik*, *k'ikk* gallus, hane sml. oldn. *kokr* (Sv. Egilsson), oldeng. *coc* (jf. Rydqvist IV, 88 note *)). Dog er det snarere parallel lydefterligning end lån; jf. også fr. *coq* (Diez: Etym. Wb.[2] II, 253), oldsl. (og derfra rumænsk og alban.) *kokoš*, skr. *kukkuṭa-s*.

kulta f., vot.; russ.-kar. *kulda*, veps., est. *kuld*, liv. *kūlda*, *kūld* aurum, guld (7. 44. 64. 77. 97) = got. *gulþ*. Derimod n.-lap. *golle*, en.-, sv.-l. *kolle* uafhængigt heraf = oldn. *gull*.

kumina f. carum carvi, cuminum, kommen (44) = sv. *kummin*. Russ.-kar. *kimina* (Matth. 23, 23) = kirkeslav. киминъ *kiminŭ*. Est. *kõmel*, liv. *kūmgǫs*, *kiemil* = ndt. *kõmen*. Derimod har n.-lap. *garven*, sv.-l. *karven* = norsk *karvi* n.

kuningas f., est.; russ.-kar. *kuningaš*, vot. *kunīkas*, n.-lap. *gonagas*(*sa*), en.-l. *konagas*, sv.-l. *konogas -ges* rex, konge (44. 66. 74. 106) = oldn. *konungr*, oht. *chuning*, old-
126 saks. *cuning*, oldeng. *cyning*; *-ing-* er vist oprindeligere end det særlig nord. *-ung-*. Ordet er også optaget på lit. *kùningas*, *kùnigas* fornem herre, sognepræst, lett. *ku'ngs* herre, oldslav. *knęzĭ* fyrste. Det finske ord kunde synes at være gået gennem lit., dog taler betydningen herimod; snarere stamme begge fra samme kilde. På lap. er det vist atter optaget fra finsk. Liv. *kõnig* af tysk.

kunta f., russ.-kar. *kunda*, est. *kond*, *kund*, lap. *godde*, *kodde*, (*kunde*) complexus, collectio, område (kun i sms., som f. *valta-k.*, lap. *valdde-g.* regnum, rige, *kihla-k.* se ovf., *kansa-k.* natio, folk. — 44. 75) = got. *-kunds* i sms. som *gumakunds* ἄρσην, *qinak.* θῆλυς, *innak.* οἰκιακός (Matth. 10, 25. 36. Den sv.-lap. bibelovers. fra 1811 har her just *kåte-kunde* collect. af *kåte* hus); oldsaks. *godcund* divinus, guddommelig; oldn. *kundr*, *-kunnr* (Sv. Egilsson). Budenz (Nyelvtud. közlem. VI, s. 394, n. 87) anser derimod ordet for ægte og sammenligner vog. *kant*, ung. *had* familie, nation, hær, krig. Selv om dette skulde være rigtigt, kan dog idetmindste en secundær indflydelse fra got. næppe nægtes, der viser sig dels i selvlyden, dels i at ordet er indskrænket til at bruges i sammensætninger.

guobme n.-lap., sv.-l. *kuobme*, *guobme* palatum, gane (45. 56. 65. 75) = oldn. *gómr.*

guölbbe n.-lap., sv.-l. *quelpe*, *qwolpe* pavimentum, gulv (44. 77) = oldn. *golf.*

guösse n.-lap., en.-l. *kuösse*, sv.-l. *qwosse* hospes, conviva, gæst (53. 88) = got. *gasts*, oldn. *gestr.*

guovva n.-lap., sv.-l. *kuova*(*-mano*[*d*]) mensis februarius, februar = oldn. *góa* id.

kupari f., est. *kubar-vaśk*, sv.-lap. *kuoppar* æs, cuprum, kobber (44. 64. 70) = oldn. *kopar*, gml. sv. *kopar*, *kupar*, nu *koppar*, nyl. *kopar.* Liv. dial. *kopr*, *kopper* af ndt. (Det ægte og almindeligere navn er f. *vaski*, est. *vaśk*, vot. *vask*, liv. *vašk'*, lap. *vœjkke*).

gussa n.-lap., sv.-l. *koss*, *kosa*, en.-l. *kūsa* vacca, ko (90) = oldn. *kýr*, oldeng. *cú.*

kustannan inf. *-ntaa* f., n.-lap. *goastadet*, sv.-l. *kostet*, *kostadet* impendere, impensas facere, bekoste (44) = oldn. *kosta* (af lat. *constare*) med en videre afledningsendelse, der måské er påvirket af subst. oldn. *kostnaðr*, sv. *kostnad.*

kynttilä f., est. *kūnal* gen. *-ndla*, *-nla* candela, lys, vot. *küntteli* id. (*čünteli* voxlys i kirken), liv. *kūndǫl*, *kūndlǫ*, *kūndil*, n.-l. *gintal*, *gintel*, sv.-, en.-l. *kintel* id. (64. 71) = oldn. *kyndill* (af lat. *candela*).

kyyti gen. *-din* f., est. *kūt'*, liv. *šk'ūt* vectura mercenaria, 127
skyds (32) = sv. *skjuts*, tysk (især i Estland) *schüsse*, *schiesse.*

kyökki f., vot. *kökki*, est. *kõk* gen. *-gi* culina, køkken (54. 60) = sv. *kök*, ndt. *köke.*

Lâđas gen. *lađđa* n.-lap., en.-l. *lođas* artus, led (44. 64. 89, jf. s. 31 [83] n. 1); n.-l. *latto* membrum, lem (64. 89); sv.-l. *lattas* pl. *-aseh*, også *lece* artus, membrum, led, lem (89) = got. *liþus*, oldn. *liðr.*

laðđe n.-lap., en.-l. *læðđe* pannus, klæde (50. 53. 64. 67. 81) = oldn. *klæði* n., oldeng. *cláð* m.

laddim inf. *laddit* n.-lap. appellere, lande (97) = oldn. *lenda*, oht. *lentjan*, *lenten*. — Jf. *ladde*, især sv.-lap., s. 107 og *lannas*.

laðes n.-lap., en.-l. *laðis* clemens, mitis, mild (75) = oldn. *glaðr*, oldeng. *glæd* splendidus, comis, klar, venlig (?).

?*lafca*, *lakca* gen. *lavca* n.-lap., sv.-lap. *lakca* flos lactis, fløde (50. 86. 87) = oldn. *flautir* pl.? Dog er det muligt, at dette ord slet ikke er et lån, men beslægtet med mordv. *lofca*, *lovso* melk, f. *lypsätä* malke.

laina f. [russ.-kar. *laihina*, *laihna*] mutuum, lån; f. *lainaan* inf. *-nata*, est. *lainama*, *laenama*, liv. *lain* mutuum dare, sumere, låne (50. 77. 97) = oldn. *lán* n., oht. *lêhan*, got. **laihvan*, jf. *leihvan* præt. *laihv* låne (til en).

lajddim inf. *lajddit* n.-lap., en.-l. *laiddeð*, sv.-l. *laidet* manu ducere, lede (49. 97) = oldn. *leiða*, oldeng. *lædan*, oldsaks. *lêdian*, opr. **laidjan*.

lajrre n.-lap., sv.-l. *laire* argilla, ler (49. 77) = oldn. *leir* n., *leirr* m.

laita f. cursus itineris, directio viæ; agendi modus; latus navis; retning, måde, skibsside; est. *laed* gen. *laja* eine reihe bekleidungsbretter (am schiffe); n.-lap. *lajddo*, sv.-l. *laido* iter, led, vej (49. 79) = oldn. *leið* fem., oldeng. *lád*.

lakana f., vot. lodix, lagen (71) = sv. *lakan* (af tysk).

laki gen. *la'in* f.; n.-lap. *lākka* gen. *lāga*, sv.-l. *laga*, en.-l. *lāha* lex, lov (62. 70. 101) = sv. *lag*, oldn. *lög* pl. n.

lakke gen. *lage* n.-l., sv.-l. *lake* ratio, mos, conditio, måde, vis = oldn. *lag* n.

lakke gen. *lakke* n.-lap. catena, lænke (66. 81) = oldn.
128 *hlekkr*, norsk *lekk*. Her kan være tvivl om, hvorvidt *a* er oprindeligt eller opstået af *e* (jf. s. 54).

lammas gen. *lampa(h)an* f.; est., vot. *lammas*, veps. *lam-*

bas, liv. *lāmbas*, *lamm* ovis, får; n.-lap. *labes*, *labbes* gen. *labba*, en.-l. *labis*, sv.-l. *libbe*, *labbas* agnus, lam (62. 66. 78. 106) = got. *lamb* n. πρόβατον, får, oht. *lamb* pl. *lembir*, oldeng. *lamb* pl. *lambru*, oldn. og gml. sv. *lamb* agnus (men Gutalag c. 42 ovis).

lannas gen. *lanta(h)an* f. litus vadosum, vadum, grund, strand (78) = got., oldn. *land*? Heraf også sv.-l. *land*, *landa* regio, egn. Jf. *laddim*.

lanta f., stercus, fimus, møg = oldn. *hland* n. urina.

lantio f. lumbus, pelvis hominum, lænd, bækkenet hos mennesket; *lanneᶜ*, i alm. pl. *lante(h)et*, veps. *landeh* coxa, lumbus, hofte, lænd (53. 82. 91) = oldn. *lend* pl. *-ar*, sjeld. *-ir* (jf. f. ex. Gammel norsk homiliebog ved Unger, 121 [7. 8. 12]), stamme *landjā-*; oht. *lentî*, oldsaks. *lendî*; oldeng. *lenden*. — Beslægtet hermed er f. *luntio* coxa, jf. oldn. *lund-ir* pl. fem., oldeng. *lundlagan* renes, nyrerne (*gelynden* spondyli, juncturæ vertebrarum, ryghvirvlerne), norsk *lund* = *lend*.

lase sv.-lap. sera, lås = oldn. *láss* m.; *laset* obserare, låse = oldn. *læsa*.

lāt(a) pl. *lātak* n.-lap. gestus, lader = oldn. *læti*; *lattim* inf. *lattit* simulare, præ se ferre, agere, lade som = oldn. *láta*.

lato f., est. *ladu*, *lado*, n.-, sv.-l. *lado* horreum, lade (43. 93) = oldn. *hlaða*. Påfaldende er mokša-mordv. *lata*, ersa-m. *lato* id. Ung. *láda* cista, kiste, af tysk *lade*.

lattia (også *laattia*) f., lap. alm. *latte* pavimentum in domibus, gulv (59. 67. 80. 81) = oldn. *flet* »jordgulvet i de gamles huse, der (ligesom endnu Fingammernes flet) bedækkedes med strå, siv eller lign.« (Fritzner), oldeng. *flet*, oldsaks. *fletti*, *flet*, oht. *flazzi*, *flezzi*, fællesgot. stamme *flatja-*.

laufča n.-lap. (Leem), sv.-l. *lauča*, *slauča*, også *klačče* œstrus, bremse = oldn. *kleggi* gen. *-ggja*, norsk *klegg*.

lavggo n.-lap., sv.-l. *laugo* lavatio, balneum, bad; f. **lauka*, **lauko* som gen. i *lauvan-tai*, *lauvon-tai*, est. *laupäv* (*päv* dies, dag), vot. *lauko-päivä*, n.-lap. *lavardak*, sv.-l.
129 *lavotak* dies Saturni, lørdag (50. 79); vot. *laukoja* qui lavat, den som bader; n.-l. *lavggot*, sv.-l. *laugot* lavare, bade (98) = oldn. *laug* fem. lavacrum, bad, oht. *lauga*, *louga*, nyht. *lauge*; oldn. *laugaṛdagr*; *lauga* lavare, bade.

laukka f., est. *lauk* gen. *laugi*, *-gu*, *-ga*, liv. *lōka*, n.-lap. *lavkke*, sv.-l. *lauk*, en.-l. *lauhi* cæpe, allium, porrum, løg (50. 61. 75) = oldn. *laukr*, oldeng. *leác*, oht. *lauh* (af *√luk* i oldn. *lúka* claudere, lukke). På f. også *lyökki* af sv. *lök* (51. 55). Ordet er også optaget i oldslav. *lukŭ*, russ. лукъ *łuk*, lit. *lúkai* pl., lett. *lōki* pl. (jf. Lottner i Zeitschr. f. vgl. sprachf. XI, 174. Miklosich i Denkschr. d. Wien. Ak. XV, 107); herfra atter veps. *lūk* gen. *-un*, vot. *lūkka*, liv. biform *lūka*, *lúoka* (i Livland altid *luokad* i pl. som på lett.), måské også est. *lōk* gen. *-gi*, *-gu*, hvis det ikke snarere er = ndt. *look*.

laupias f. misericors, clemens, barmhjertig, mild (især om gud) synes at stå i forbindelse med fællesgot. *√lub* i oldn. *ljúfr*, got. *liubs* kær, men med samme aflyd som i got. *galaubs* πολυτελής, dyrebar, *galaubjan* tro, *uslaubjan* tillade. Nærmest kunde det synes at svare til et got. **laubeigs*, jf. oht. *giloubîg*, nyht. *gläubig*.

lautta f. ponto, ratis, færge (75) = oht. *flaoz*, *flôz* m. fluxus, ratis, ström, færge, nyht. *floss*, got. **flauts* (derimod ikke beslægtet med f. *lauta* brædt).

leikari f. ludio, joculator, gögler (49. 64. 94) = oldn. *leikari*, gml. sv. *lekari*. Jf. *leikki* ludus, leg (49. 70. 96).

leipä gen. *leivän* f., vot.; russ.-kar. *leibä*, olon. *leipy*, veps. *leib* gen. *leiba*, est. *leib*, liv. *lēba*, *leib*, n.-lap. *lajbbe*, sv.-l. *laipe*, en.-l. *lœibe* panis, brød (49. 62. 63. 75) = got. *hlaifs* (stamme *hlaiba-*), oldn. *hleifr*. Mindre sandsynligt er det, at det skulde komme af slav. *chlěbŭ*,

der selv er optaget fra gotisk (Lottner i Ztschr. f. vgl. sprachf. XI, 173; Miklosich i D. Wien. Ak. XV, 92). Est. *klaip* gen. *klaiba*, også *klaibakas* et stort stykke (brød) er et heraf uafhængigt lån fra lett. *kláips* 'laib' (brød), lit. *klẽpas* et brød, især af langagtig form. — *Leipopalskaja*, bynavn i guvern. Archangelsk ved Pinega, antager Castrén (Suomi 1844, 12 = Nord. res. o. forskn. V, 51) for at høre herhen og stamme fra Bjarmerne.

lifse, *likse* gen. *livse* n.-lap., sv.-l. *likse* unguentum ex pinguedine piscium decoctum, tran (53. 81) = oldn. *lýsi*, norsk *lyse*; — n.-lap. også candela, lys (51. 77) = oldn. *ljós*, norsk *ljos*.

liina f. linum, textum linteum, hör, linned; i Savolaks 130 cannabis, hamp; veps. *līn* gen. *-an* cannabis; vot., liv. *lina* (liv. især i pl.) linum, est. *lina* id., linteum; n.-lap. *līdne* gen. *līne*, en.-, sv.-l. *line* (linum), linteum (77) = oldn. *lín* n., got. *lein* σινδών. Måské ere dog blot de former, der have langt *i*, af got. oprindelse og de øvrige lånte fra lit. *linaĩ*, lett. *lini* pl. oldsl. *lĭnŭ*, russ. *лёнъ ljon*.

līkom inf. *līkot* n.-, sv.-lap.; en.-l. *likkuð* probare, synes om (Lind. & Öhrl. placere, behage. — 44. 61. 98) = oldn. *líka* placere, norsk *lika* probare.

lines n.-, sv.-lap. mollis, lenis, blød (75) = oldn. *linr*.

lišša lap. alm. falx, le (65) = oldn. *lè*, *ljár* (jf. Rydqvist II, 197)? [Neppe holdbar sammenstilling.]

livtes n.-lap., sv.-l. *slikt* (*slaijok*) planus, levis, glat (65. 75) = got. *slaihts*, oldn. *slèttr*; — *liftit*, *liktit* n.-l., sv.-l. *sliktet* levigare, glatte = oldn. *slètta*, oht. *slihtan*, got. **slaihtjan*. — Est. *liht* gen. *lihi* = nyht. *schlicht*.

loftim, *loktim* inf. *-tit* n.-lap., sv.-l. *laptet* elevare, attollere, løfte (97) = oldn. *lypta*. Sv.-l. *a* er = opr. *y*; derimod er det tvivlsomt, hvorledes n.-l. *o* er at opfatte; jf. s. 53 ff. og *luhti* nedf.

lokke lap. alm. operculum, låg = oldn. *lok* n.

ludne n.-lap. cylindrus ligneus naviculæ subducendæ v. deducendæ subjectus; vectis; runde træstokke at trække både på (45. 65. 75) = oldn. *hlunnr*, norsk *lunn*.

luhti f. pars ædium superior, loft; n.-lap. *lofte*, *lokte*, *lokta*, sv.-l. *lopt* id., (n.-l. *loftasi* sursum, sublime, op) (63. 64. 70) = oldn. *lopt*, gml. sv. *lopt*, *lupt*, nuv. sv. og norsk *loft*. Heraf vist sv.-l. *lopteset* in altum attolli, hæve sig i vejret; måské også n.-lap. *loftit*, se ovf.

lukitsen, *lukin* inf. *lukita*, *lukkia* f. obserare, låse, lukke (7. 53. 96) = oldn. *lykja*, gml. sv. *lykkia*. Jf. *lukko*.

lukkara, *lukkaro* f. runcina minor levigans, slethövl (44) = oldn. *lokarr*. Hertil hører vist også n.-lap. *rokkjel*, sv.-l. *rokker* runcina, hövl.

131 *lukkari* f., lap. (*k*)*luokkar* cantor templi, ædituus (44. 59) = *klokker*, sv. *klockare* (jf. gml. sv. *klokka*, *klukka*).

lukko, *lukku* f., vot. *lukku*, est. *lukk* gen. *-ku* sera, lås (44. 93) = oldn. *loka*, gml. sv. *luka*, *loka* obex, slå. Veps. *lukol* gen. *-klon* har vel fået en særegen afledsendelse (eller = oldn. *lykill* clavis, nögle?). — Også n.-lap. *lok* pl. *lokkak* (Leem) sera, hvoraf atter *lokkadet* obserare, låse, hører vel herhen.

lunastan inf. *-staa* f., est. *lunastama*, n.-lap. *lonestet*, sv.-l. *lådnestet* redimere, løskøbe, indløse; synes afledt af et subst. **lunas*, der ikke forekommer, derimod f. *lunnas*, sv.-l. *lånnes*, *lådnes*, *lådnas* pretium redemptionis, løsepenge (78. 106); est. *luna* zahlung, entgelt; n.-lap. *lonom* inf. *lodnot*, en.-l. *lonnoð* redimere (sv.-l. *lodnot* commutare, bytte, *lodnotet*, n.-l. *lonotet*, en.-l. *lonodeð* id.) sml. got. *lun* λύτρον (som der må læses Mark. 10, 45), *usluneins* (Skeir. I, a). Også n.-l. *lonnit* mutuum sumere, få tillåns (Stockfleth), *lonet* mutuum dare, give tillåns (Bibbalhist. 1866, 193), sv.-l. *lonet*, en.-l. *lovdnið* mutuum sumere v. dare, l. alm. *lonas* mutuo, tillåns

synes på grund af *o* snarere at høre herhen end til vort 'låne'. Uantagelig forekommer derimod Budenz' sammenstilling af f. *lunastaa* o. s. v. med syrj. *don*, ung. *dij* pris mig at være (Nyelvtud. közlem. VII, s. 47, no. 257).

luode^{c} f. aqua marina litoribus affluens tempestate admovente, accessus æstus, vandflod, flod (mods. ebbe), deraf nordvest, veps. *lōdeh* gen. *-dhen* occidens, zephyrus, vest, vestenvind (85) = got. *flōdus* ποταμός, oldn. *flóð* n., *flœðr* fem., oldeng. *flód* m., oht. *flôt*, *fluot* fem. (stamme *-i-*) og m. (jf. Rydqvist II, 73).

lupa f., vot.; est. *luba*, lap. alm. *loppe* venia, tilladelse (44. 62. 77); deraf f., vot. *lupaan* inf. *luvata*, est. *lubama*, n.-lap. *loppedet*, *lobedet*, sv.-l. *loppetet*, en.-l. *loppedeð* promittere, permittere, love, tillade (97. 98) = oldn. *lof* n., oht. *lob*; got. *lubains* ἐλπίς, håb; jf. oldn. *lofa* (*-aða*), oht. *lobên*, *lobôn*.

luuva (*luva*) f. tribularium, lo (45) = sv. *loge*, ældre *loghe* (Rydqvist II, 319).

lyijy, *lyjy* f., n.-lap. *lagjo*, en.-l. *lajo*, sv.-l. *blijo* plumbum, bly = oldn. *blý* n., sv. *bly*. Jf. *tina*.

lykky f., vot.; n.-lap. *likko*, sv.-l. *likko*, *lykko*, en.-l. *lukko* 132 fortuna, prosperitas, lykke (54. 61. 93) = sv. *lycka*, gml. sv. *lykka*, *lukka*, oldn. *lukka*.

löysä, *löyhä* f. solutus, laxus, løs (51. 66. 71); sv.-lap. *lause* id. = oldn. *lauss*, sv. *lös*. Også lap. *luovos* id. synes at høre herhen med uregelret overgang.

Maanantai f., est. dial. *mānpäev* dies lunæ, mandag (43. 92) = gml. sv. *manadagher*, af *mani*, oldn. *máni* luna, måne. Jf. *manno*.

maðde gen. *maðe* n.-lap. statio piscatorum in mari, fiskemærke, fiskeplads (44. 77) = oldn. *mið* n.

maha f. venter, abdomen, bug, vot. *mako*, est. *magu*,

mago, liv. *mag* pl. *-ūd* venter; f. *mako* venter, stomachus, coagulum, mave, løbe (65. 92) = oldn. *magi*, oldeng. *maga*.

mahti f., est. *maht* gen. *mahi* potentia, potestas, ars (magica), venia, evne, (trolddoms-)magt (63. 84) = got. *mahts* (st. *mahti-*) eller sv. *magt*. Ligeledes synes f. *mahdan* inf. *mahtaa*, lap. *mattet* potentem, validum esse, have magt, evne med flere afledn. at stå i forbindelse med got. *magan* præt. *mahta*. Mærkeligt er dog det lydligt hermed stemmende mordv. *maštan*, čer. *moštem* scire, callere, valere, vide, kunne, ostj. *most*, *modži*, *moči* det er muligt, nødvendigt. Muligvis har også slav. indflydelse gjort sig gældende (oldsl. *mogą*, *mošti*). Kun disse to sprogklasser kende roden *mag-* i betydn. posse, kunne (jf. Schleicher: Formenlehre d. kirchenslaw. Sprache, 141).

majdne n.-lap., sv.-l. *maine* vitium, culpa, lyde (49. 77) = oldn. *mein* n., oldeng. *mán*.

mainitsen, *mainin* inf. *-nita*, *-nia* f., en.-lap. *mainašeð* commemorare, celebrare, omtale, nævne ofte, est. *maenitsema*, *mainitsema* formane, tilskynde, omtale, erindre, *maenima* omtale (49. 96. — Deraf f. *maine*[c] rumor, fama, rygte, ry, lap. alm. *mainas* fabula, æventyr; f. *mainio* = *maine*[c], også opus famosum; illustris; dåd, berömt; heraf atter sv.-l. *maino* laus, ros; n.-l. *majdnot*, sv.-l. *mainot* laudare, rose) = oldeng. *mǽnan* commemorare, eng. *mean*, oldsaks. *mênian*, *mênëan*, oht. *meinjan*, *meinan* dicere, significare, cogitare, sige, betyde, tænke; oldn. *meina* mene. Yngre lån herfra er f. *meinata* id. (49. 97).

mākka n.-lap., sv.-l. *mak* affinis, svoger (43. 71) = oldn. *mágr*.

133 *males* n.-, en.-lap. cena, måltid, sv.-l. coctio, quantum una vice coqui solet, hvad der koges på en gang, sv.-l. *mallas* epulum, måltid (43. 78) = oldn. *mál*.

malit n.-lap., sv.-l. *malet* molere, male = oldn. *mala*.

mallas gen. *-ltaan* f. hordeum maceratum et tostum, malt (63. 78), sv.-lap. *malte* = oldn. *malt*, oldeng. *mealt* n.

manna f. (sjeld.) juvenis pubes, ung mand = oldn. *maðr*, got. *manna*?

mānno gen. *māno* n.-lap., sv.-l. *mano*, en.-l. *manu* luna, måne, også mensis, måned; *manotag*, *-dak* dies lunæ, mandag (43. 92) = oldn. *máni*. Jf. *maanantai*.

mannod n.-lap. (Leem), sv.-l. *manot*, en.-l. *mannud* mensis, måned = oldn. *mánaðr*, *mánuðr*.

marfe n.-, sv.-lap. farcimen, pølse (Lind. & Öhrl. også anus, intestinum rectum, endetarm. — 55. 68. 75) = oldn. *mörr* (st. *marva-*) adeps, fedt, norsk *mor* »kødpølse, törrede pølser; også dele af indmaden, som bruges til kødpølse« (Aasen). Sandsynligvis hører herhen også f. *maru* adeps (Kalev. 17, 510 i pl.). Derimod er f. *meru* pl. *merut* »de osmältbara delarna af talgen« (Eurén) muligvis snarere = oldn. *smjör*, oldeng. *smeru*, oht. *smero*.

marhain pl. *-ha(i)met* töjler til ridebidsel (sjeld.; bruges, mig bekendt, i Ingermanland); *marhaminta* capistrum, grime (Kalev. 14, 281. 39, 259; en videre afledn.[?] af foreg., jf. Suomi 1859, s. 171, 10), af ubrug. *marha-* (65) = oldn. *marr*, oht. *marah*, *marh* equus, hest. Ordet er også optaget i forskellige slav. sprog, f. ex. nyslovensk *mrha*, lilleruss. *marha* pecus (Miklosich, D. Wien. Ak. XV, 112), og derfra sandsynligvis atter i ung. *marha* id., der altså ikke kan sammenstilles umiddelbart med det finske ord.

markka f., vot. numi species minor, mindre mønt, mark, est. *mark* gen. *marga* pund, afmålt stykke, mønt, liv. *mārka* mark, 3 kopek; sv.-lap. *marke*, russ.-l. *marka* (79. 91) = oldn. *mörk*, sv. *mark* (Rydqvist II, 59), sml. mlat. *marca* (got. *marka* grænse). Også lett. *marka* mark ɔ: 2 ferding, *ma'rzi'ńsch* pund.

markkina, sædv. pl. *-nat* (ved en misforståelse af endel-

sen) f., n.-lap. *markkan*, *markken*, en.-l. *markkan*, sv.-l. *martna* nundinæ, marked (69) = oldn. *markaðr*, *marknaðr*, sv. *marknad*, vesterbott. *martnä*.

134 *mâssam* inf. *mâsset* n.-, sv.-lap. amittere, miste (44. 65. 98) = oldn. *missa*.

mato f., vot.; russ.-kar., veps. *mado*, est. *madu*, n.-lap. *matto*, sv.-l. *mato*, *matho*, en.-l. *mātu* vermis, orm, sj. serpens, slange (64. 92) = got. *maþa* orm, oldeng. *maða*, oht. *mado*, oldn. *maðkr*. Dog er det ikke aldeles sikkert, på hvilken side ordet oprindelig hører hjemme; finsk synes næsten at have flere tilknytningspunkter end got. (jf. Diefenbach: Vgl. Wb. d. goth. Spr. II, 5 f.). Imidlertid kan f. *mataa*, *matia*, *matoa*, *madella* repere, krybe lige så godt være afledet af *mato* som omvendt, jf. f. ex. *kärmeillä* serpere af *kärme*ᶜ serpens = lit. *kirmis*. Et fjernere slægtskab med f. *matala* humilis, lav, og endnu mere med *maa* terra, jord er meget usikkert. Vigtigere er ung. *mász* krybe, med hvilket Budenz sammenligner *mato* o. s. v. (Nyelvtud. közlem. VII, s. 1, no. 608); dog bör det ikke overses, at ung. *sz* neppe kan svare til f. *t*, men i ethvert tilfælde må være afledningsendelse. »Vogul. ved Berezov *matar*« vermis, der anføres (af Pallas) i Lingu. tot. orb. vocabularia compar. II, s. 45, no. 145, 69, synes ikke at forekomme og betvivles også af Hunfalvy (Nyelvtud. közlem. IV, 217).

mera, *märä* f., est. *mära* equa, hoppe (54. 71) = oldn. *merr*, sv. *märr*; grundform **marhjā-*, jf. *marhain*.

merkki f., vot.; est. *märk* gen. *-rgi*, liv. *merk*, *merk'*, n.-lap. *mærkka*, sv.-l. *mærk(a)* signum, mærke (54. 81) = oldn. *merki*, gml. sv. *mærki*. — Deraf f. *merkitä* (96), est. *märkima*, n.-lap. *mærkašet* (98), en.-l. *mærhašeð*, sv.-l. *mærket* signare, significare, mærke, betyde.

meri gen. *-ren* f.; vot., est. *meri*, liv. *meŕ*, lap. alm. *mærra*

mare, hav kan være = got. *marei*, oldn. *marr*, oht. *meri*, skönt formen ikke ganske stemmer overéns dermed. Jf. dog også slav. *more* hav og navnlig lit. *mãrės* pl., især det Kuriske hav.

merta f., russ.-kar. *merda*, vot. *mërta*, est. *mõrd*, liv. *mō̯rda*, n.-lap. *mærdde*, sv.-l. *merde*, mokša-mordv. *merata* nassa piscatoria ex viminibus contexta, ruse af vidier sml. gml. sv. *miærþi*, *miærþri*, *mærþri*, nu *mjärde*, *mjärda* (Rietz 441), oldn. *mærð* (Fritzner), norsk *mær* (Aasen), også oldslav. *mrěža*, russ. мерёжа *merjóža* (Archangelsk *morda*, efter Castrén, af finsk). Af tvivlsom oprindelse og snarere optaget i de nord. sprog fra de finske end omvendt.

miekka f., est. *mȭk*, vot. *mõekka*, liv. *mō̯k*, *mū̄k*, lap. alm. *miekke* (efter f.) gladius, sværd (43. 81. 106) = got. **mēkeis* (kun acc. *mēki*, Eph. 6, 17, utvivlsomt m.), oldn. *mækir*, oldsaks. *maki*, oldeng. *méce* m., got. på Krim (efter Busbeck) *mycha*; jf. også oldslav. *mečь*, *mičь*, der efter Miklosich (D. Wien. Ak. XV, 112) er lånt. Oprindelsen er tvivlsom.

mielkke n.-, en.-lap.; sv.-l. *melke*, *milke* lac, melk (52. 91) 135
= got. *miluks* fem., oldn. *mjólk*, norsk *mjölk*, *mjolk*, *mjelk*.

mitta f., est. *mȭt* gen. *-du*, n.-, en.-l. *mitto* mensura, mål (44. 77); deraf f. *mittaan* inf. *mitata*, est. *mȭtma*, n.-lap. *mittedet* metiri, måle (97) = oldn. *met* n., oht. *mëz*; oldn. *meta*, got. *mitan* μετρεῖν, måle.

moni gen. *monen* f.; vot. *mȭni* multus, mangen, est. *mȭni*, *mȭnikas*, *mȭnikane*, *mȭningane* mancher, einige, *mȭniŋgad* pl. manche, f. *monias*, *moniahta*, vest-f. *monikahta*, i Ingermanland *moningas*, *moningahta* aliquis, complures, en eller anden, flere, liv. *mūnda*, *mȭnda* (egl. cas. partit.) multus, multiplex, aliquis, mangen, mangeslags, nogle, n.-lap. *moadde* indecl. multus (lånt

fra f. partit. *monta*) = got. *manags*, oldeng. *monig*, oldn. *margr*, eller oldslav. *mŭnogŭ*, russ. многій *mnogij*?

mukko sv.-lap., n.-l. *mokke* (?Stockfleth) stercus, møg (53. 67. 82) = oldn. *mykr* fem. (opr. st. **mukjā*-).

multa f., vot.; est. *muld*, liv. *mūlda*, n.-lap. *muoldda*, sv.-l. *mulde* (efter f.) humus, pulvis terræ, muld (7. 44. 79) = got. *mulda*, oldn. *mold*, gml. sv. *mold*, *muld*.

muotti f. forma, in qua metalla funduntur, støbeform = oldn. *mót*, sv. *mot* (Rietz 446). Tvivlsomt er derimod forholdet til f. *muoto*, est. *mõd'* gen. *mõe*, *mõd* gen. *mõu*, liv. *múod* forma rei, form, veps. *mõd* gen. *-on* facies, ansigt, lap. *muotto*, oftest pl. *muoðok* facies.

mure^{c}, *murhe*^{c} f., est. *mure*, liv. *mur* pl. *-ūd*; lap. *moraš* mœror, luctus, sorg sml. got. *maurnan*, oldn. *morna*, *morn* (Skirnismál v. 31; se Bugges udg. af Edda 95), oht. *morna*?

murha f. cædes, mord, hvoraf f. *murhaan* inf. *-hata* cædere, myrde (44. 64. 69) = oldn. *morð*, men got. *maurþr*.

murkina f., veps. *murgin* gen. *-an*, vot. *murčina* jentaculum, frokost (44. 69. 75) = got. *maurgins*, oldn. *morginn*, *morgunn*.

murkko lap. alm. nebula, tåge (53. 92) = oldn. *myrkvi*. Samme ord i en yngre form er n.-lap. *mirkka*, *mierkka*, sv.-l. *mœrka* (54. 55).

mylly f., vot.; lap. alm. *millo* mola, mølle (54. 69. 93) = oldn., gml. sv. *mylna*. (Veps. *melnits* 101.) — F., vot. *mylläri* molitor, møller = oldn. *mylnari*, gml. sv. *mylnare*, *myllari*, *möllari*. Est. *mölder*, liv. *mēldar* = ndt. *müller*, jf. lett. *melderis* (Bielenstein: D. l. Spr. I, § 307, 1).

Naapuri f., vot.; est. *nāber*, *nābur*, liv. *nāber*, *naberģi*, *-rga* vicinus, nabo = est-sv. *nâbur* (Ruszwurm § 302, 8), ndt. *nâber*, *nâwer* (sml. sv. *bure*, Rydqvist III, 26. IV,

76 note *)); også lett. *nâburgs*. Sjeldnere er f. *napoa* = 136 oldn. *nábúi*, sv. *nabo* (jf. smst. II, 379. IV, 29).

nakla, *nagla* kar., olon.; vestf. *naula*, veps. *nagl*, vot. *nagla*, r.-est. *nael*, d.-est. *nagl*, liv. *naggǫl*, *nagl*, *nāgl*, n.-, en.-lap. *navlle*, sv.-l. *naule* clavus, libra, nagle, söm, pund (af sömmene på bismeren. — 68) = oldn. *nagli*, gml. sv. *naghli*, oht., oldsaks. *nagal*, oldeng. *nægel*. Deraf også lett. *nagla* (Bielenstein: D. l. Spr. I, § 194,2).

nallo n.-lap., sv.-l. *nalo* acus, nål (43. 79) = oldn. *nál* fem. Jf. *niekla*.

napa f., vot.; veps., est., liv. *naba*; lap. alm. *nappe*, *nape* umbilicus, medium alicujus rei e. c. centrum circuli, axis rotæ, navle, midtpunkt, centrum, nav = oht. *naba*, *napa*, oldeng. *nafu*, oldn. *nöf*. Da disse imidlertid kun betyde hjulnav, kunde måské også tænkes på lett. *nabba* umbilicus (men lit. *bámba*). Tydelig got. oprindelse har dog bl. a. sammensætningen

napakaira f., liv. *nabāgǫs*, *nabāg*, *nabagi* terebra, bor (jf. *kaira*) = oht. *nabagêr*, oldeng. *nafogár*, *nafegár*. En sammentrækning af **nafgeirr* er vel oldn. *nafarr*, sv. *nafvare*, dial. og gml. sv. *navar*, hvoraf atter f. *navari*, *naveri*, *näveri*, n.-lap. *navar*, *nabar*, sv.-l. *nabar* (sml. Diefenbach II, 383 ff.).

narka f. arctus, snæver (68. 75) = oldeng. *nearu*, *nearo* gen. *-rwes*, oldsaks. *naru*, *naro*.

navste, *nauste* n.-lap. (Stockfleth) navale, bådeskur (50) = oldn. *naust*.

nauta f. bos, (et stykke) kvæg, n.-, en.-l. *navdde* animal, dyr, især vildt (50. 64. 77) = oldn. *naut*.

nautitsen, *nautin* inf. *-tita*, *-ttia* f., n.-lap. *navdašet*, en.-l. *navdašeð*, sv.-l. *nautet* frui, uti, nyde, bruge (53. 64. 96. 98) = oldn. *neyta*, got. **nautjan* (eller dannet af præt. *naut* af oldn. *njóta*, got. *niutan*?). Jf. *niktet*.

nībbe n.-, en.-lap.; sv.-l. *nipe* culter, kniv (44. 59. 63) = oldn. *knífr.*

niekla, *nekla* kar.; russ.-kar., olon. *niegla*, *negla*, vestf.
137 *neula*, veps. *ńegl*, vot. *nigla*, rev.-est. *nõl*, dorp.-est. *nögl*, liv. *nǫ̈ggǫ̈ls*, *nǫ̈ggǫ̈l*, *nǫ̈gl*, *nüggǫ̈l*, acus, nål (43. 68. 79. 106) = got. *nēþla.* Sml. *nallo.*

nieste n.-lap., sv.-l. *neste* viaticum, rejsekost (44) = oldn. *nest* n.

niktet n.-, sv.-lap. (sv.-l. også *neutot*) frui, nyde (51. 98) = oldn. *njóta*, got. *niutan.* Jf. *nautitsen.*

nivsak, *nivsat*, *nivsa* n.-, sv.-lap. fomes, fyrsvamp (51. 59) = oldn. *fnjóskr*, *hnjóskr.*

nuora f., russ.-kar.; veps. *nõr* gen. *-an*, est. *nõr* gen. *-a*, sv.-lap. *snuore* restis, funis, reb (45. 59) sml. oht. *snuor* (st. *-i-*) fem., got. *snōrjō* σαργάνη, kurv; oldn. *snœri* n., sv. *snöre*; heraf atter f. *nyöri*, est. *nõr* gen. *-ri* (54. 55). Liv. *snúor* = ndt. *snôr*, måské gennem lett. *schņõre.*

nuorta sv.-lap. borealis; septentriones; nordøstlig; nord, n.-l. *nuortta* nordøstlig (Friis Sprogpr. 69. 143), østlig (Bibbalhist. 13. 147) (44. 64) = oldn. *norðr. Nuorttalaš Samek* »Skoltfinner« ɔ: Lapper på den russiske (østlige) side af Varangerfjord. Med hensyn til denne ombytning fortjener at sammenlignes Jessen i Tidskr. f. Philol. og Pædag. III, 113 ff.

nuotta f., russ.-kar.; veps., est. *nõt*, vot. *nõtta*; lap. alm. *nuotte*, *nuötte* sagena, næt, våd (45. 79. 91) = oldn. *nót* (pl. *nœtr*), sv. *not* (Rydqvist II, 159). Est. *natt* gen. *nata* hamen, handnetz, jf. got. *nati*, oldn. *net.*

næppe gen. *næbe* n.-lap. nepos ex sorore, søstersön (44) = oldn. *nefi*, oldeng. *nefa.* Heraf vel også sv.-lap. *næpat*, n.-lap. *nappad* (Stockfleth) id., f. *nepas*, *nevas*, *nepaa* consobrinus, fætter, skönt endelsen ikke passer ganske. [Dog er det finske ord snarere lånt fra litauisk og de sidstnævnte lap. atter fra en ældre form af det finske. Se BFB. 203.]

Ota, *odas* f., est. *oda* aculeus, cuspis, spids, od (67) = oldn. *oddr*, oldeng. *ord*, got. **uzds*? Den oprindeligere form fremtræder måské i f. *ohdake*ᶜ, est. *ohakas* carduus, tidsel? Beslægtede synes også f. *ohra*, *otra*, veps. *ozr*, vot. *ozra*, *õzra*, est. *oder*, *õdr*, liv. *võddǫ̣rs* hordeum, byg, at være; det er derfor muligt, at ligheden med de got. ord kun er tilfældig.

Paanu f. scandula, tagspån (43. 59. 88) = oldn. *spánn* acc. pl. *spánu*, gml. sv. *span* (Rydqvist II, 153).

paasto f., est. *pāst* gen. *-u*, liv. *past* pl. *-ūd* jejunium, 138
faste (47. 93) = oldn. *fasta*, got. *fastubni*. Heraf også slav. *postŭ* (efter Miklosich i D. Wien. Ak. XV, 119). Jf. *fasto*.

paatti f., est. *pāt'* gen. *-di* cymba, båd (43) = oldn. *bátr*, gml. sv. *bater*.

padeᶜ, i alm. pl. *pateet* f. semita, via ad aliquem ducens, sti, vej (84) sml. oht. *pad*, *phad* pl. *pedî*, oldeng. *pæð*.

bâdnam inf. *bâdnet* n.-lap., en.-l. *padneð*, sv.-l. *pådnet* nere, spinde (98) = oldn. *spinna*. (Vel at adskille fra n.-l. *bodnjât*, sv.-l. *pådnjet*, en.-l. *punjaleð* torquere, tvinde = f. *punoa* id., nere.)

pahna f., est. *pahn* halm, strøelse, leje = oldn. *báss* leje, jf. got. *bansts* lade?

paita f., veps. *paid* gen. *-an*; n.-lap. *bajdde* indusium v. subucula virilis et muliebris, skjorte, særk (49. 55. 62. 79. 106) = got. *paida* χιτών, oht. *pheit*, oldsaks. *pêda*, oldeng. *pád*. Ordet forekommer ikke i de andre finske sprog og kan ikke forklares af dem (f. *peittää* tegere, dække passer aldeles ikke). I det gotiske ord, der stemmer fuldkommen overéns med gr. βαίτη skindslag, have vi da enten et ex. på opr. *p* i forlyd, eller også er det i en meget fjern tid atter lånt fra et andet folk (jf. Delbrück i Zeitschr. f. deutsche philol. I [1869], 154).

Om muligen beslægtede ord i de kelt. sprog jf. Pictet i Beitr. z. vgl. sprachf. II, 87.

bajtam inf. *bajttet* n.-lap. vento obliquo navigare, sejle op i vinden = oldn. *beita*.

*pale*ᶜ, *palje*ᶜ gen. *palkeen* f. follis fabrilis, blæsebælg, veps. *palgiš* siliqua, (ærte)bælg (53. 84), f. *palko*, *palku*, vot. *palko* id. = got. *balgs* (st. *bałgi-*) ἀσκός, oldn. *belgr*.

paljo f., vot. *pal'l'o*, est. *palju* multum, multitudo, meget, mængde (52) = got. *filu*, oldn. *fjöl*? Betænkeligheder volder dog, foruden formen (s. 52), også čer. *pülä* multus, megen. Budenz (Nyelvtud. közlem. VI, s. 451 no. 480) sammenligner også ostj. *pûgot*, *pûgotl*, vog. *paul*, ung. *falu* landsby, hvilket forekommer mig mindre tilstedeligt.

balkko n.-lap. »trabecula, super qua vara illa quiescit, cui uncus iste ligneus suspenditur, in quo Lappo maritimus ollam, coquendo, habet super igne pendentem« (Leem); »bolk« ɔ: pars, frustum, del, stykke (Stockfleth) (89) = oldn. *bölkr*, gml. sv. *balker*, *bolker* (Rydqvist II, 146). Heraf måské også f. *palkku* caudex sectorius, hugge-
139 blok. Yngre er f. *palkki* asser crassior, sepimentum tabulare, bjælke, gulvplanke = sv. *balk*. Est. *pal'k* gen. *-l'gi*, liv. *balk*, *palt'* asser, bjælke snarere fra tysk ligesom lett. *balk'is*.

ballo gen. id. n.-, sv.-lap. pila, bold; f. *pallo* globulus, pila, kugle, bold (89) = oldn. *böllr* (st. *ballu-*); i sidste betydning også f. *palli* = sv. *båll*, ældre *ball*. Est. *pal'l'* gen. *-lli* vel af tysk som lett. *ballis*, *balle*.

*palle*ᶜ gen. *-lteen* f. plica in margine vestis, fimbria, söm (på töj), kantning (deraf *pallistaa* marginem vestis plicare, sömme, kante. — 56. 84) = oldn. *faldr* (st. *falda-*); oht. *vald*, mht. *valt* m. (st. *-i-*, sml. oht. *valdistôl*). Jf. Diez: Et. Wb.² I, 171 f.

panka (Kal. 18, 308), *panku*, *pankku* fibula, spænde (59.

79. 91), est. *paŋg* gen. *paŋŋa* spænde, armbånd, halssmykke = oldn. *spöng*, gml. sv. *spang* (Rydqvist II, 157), oht. *spangâ*.

panta f. circulus vimineus v. ferreus, cingulum, tøndebånd, est. *pand* gen. *panna* bügel, aus einer starken ruthe gebildeter ring, lap. alm. *badde*, *padde* vinculum, bånd (66. 77) = oldn., sv. *band*.

bardde n.-lap. extremitas carinæ cymbæ ad proram et puppim, ende af kølen ved for- og bagstavnen (77) = oldn. *barð* id. Jf. *parras*, *parta*.

bardne, *pardne* lap. alm. filius, sön, f. *paarna* puer, dreng (47) = oldn. *barn*.

barkko n.-, sv.-lap. cortex, bark (89) = oldn. *börkr*. F. *parkki* cortex arborum detractus, max. coriariis usitatus, afreven bark, garverbark, est. *paŕk* gen. *-rgi* id. = sv. *bark*.

parma, *parmas*, *paarmas* (pl. *paarmahat* Kal. 47, 200) f. sinus inter mammas, gremium, barm, vot. *parmāt* pl. id. (74. 75. 106) = oldn. *barmr* pl. *-ar*, oldeng. *bearm*; got. *barms* (st. *barmi-*).

parmas (også *parmu*) f. mensura fœni, mål for hø, sv. parm (efter f.), est. *parm* gen. *-a*, *parmas* schoosz, schooszvoll, enten beslægtet med foreg. (jf. f. *parmaus* quantum in sinu inter ambas ulnas conjunctas v. quantum in gremio geri potest, en favn fuld; gr. φορμός, tysk diall. *barm*, se Diefenbach I, 287) eller = oldn. *farmr* onus, ladning, gml. sv. *farmber* (Rydqvist II, 27), oht. *farm* scapha, båd.

bārro gen. *bāro* n.-lap., sv.-l. *paro*, en.-l. *pāru* unda, bølge 140
(93) = oldn. *bára*.

parras gen. *-rtaan* f. margo e. c. navigii, ora e. c. amnis, rand, ræling, est. *parras* gen. *-rda*, liv. *pārdas* margo navigii (74) formodentlig ved omsætning = oht. *prart* m. prora, margo, labium, corona, rand, oldeng. *breard*

m. labium, ora, kant, rand, grundform **brazda-s* (se Kuhn i Zeitschr. f. vgl. sprachf. XI, 375 ff.). Heraf vel også ung. *part* ora. Også f. *paarre*ᶜ gen. *-rteen*, sv.-l. *pard(a)*, *pardek* fimbria vestis, kant, bræmme på en dragt synes beslægtet [dog snarere = lett. *bārkste* id.] Jf. følg. og *porras*.

parta f., vot.; est. *pard*, veps. *bard* barba, skæg = oldn. *barð* n., oldeng. *beard*, oht. *bart*, *part* (eller = lit. *barzdà*, lett. *ba'rda*. Fjernere beslægtet er oldslav. *brada*, russ. борода *borodá*; kun veps. synes på grund af *b* at være påvirket deraf). Jf. *bardde*.

patja f. pulvinar longius, culcita inferior in lectibus, pulvillus fœno refertus helciis et ephippiis equinis subjici solitus, underdyne, pude under åg og sadel (jf. f. *paatsa*, *paatsas* pulvinar v. fartura ephippiis substrata, sadelpude?), est. *padi* gen. *paďja*, liv. *paď'a* pude (53. 67. 80. 81) = got. *badi* n. κράββατος, seng, oldn. *beðr* m. (stamme *badja-*).

peili f., lap. *spœjal*, *spigal*, *spejel* speculum, spejl (69. 70. 71) = oldn. *spegill*, gml. sv. *spegil*, nu *spegel*, norsk *spegjel*, *speiel*, *spigjel*. Est. *pēgel*, liv. *spiegil'* = ndt. *spegel*, liv. vist gennem lett. *spēģelis*.

pelto f., russ.-kar. *peldo*, veps. *pöld*, *peld*, vot. *põlto*, est. *põld*; n.-lap. *bælddo*, en.-l. *pældu* (efter finsk) ager, mark (43. 56. 77) = oht., oldsaks. *fëld* n., oldeng. *feld* m., gml. sv. *fiælder* (Rydqvist II, 24), jf. oldn. *fold* fem. Ung. *föld* terra, ager, jord, mark synes kun at have ganske tilfældig lighed hermed. Jf. Budenz i Nyelvtud. közlem. VI, s. 463 f., no. 532.

perjantai f., n.-lap. *bærjadak*, sv.-l. *perjetak* dies Veneris, fredag (59) = oldn. *frjádagr*, gml. sv. *frea-*, *fria-*, *fredagher*. Est. *rēde*, liv. *brēdig* af ndt. *fredag*.

piika f., vot.; est. *pīg*; lap. *biga*, *piga*, *pika* ancilla, virgo, puella, pige (40. 44. 93) = sv. *piga* (Rydqvist III, 277 n. *)), norsk *pika*.

pikari f., vot.; est. *pēker*, dorp.-est. også *piker*; liv. *bikār* poculum, calix, bæger (44) = oldn. *bikarr*, gml. sv. *bikar(e)*, nu *bägare*, nyl. *bigar* (Hipping i Act. soc. sc. Fenn. 141 II, 1131); ndt. *bēker*; jf. lett. *bik'k'eris*.

bivgge n.-lap. hordeum, byg (53. 81) = oldn. *bygg* n., gml. sv. *biug*, *biog*, *byg* (Rydqvist IV, 87).

blaikok, (*blaikes*) sv.-lap. pallidus, bleg = oldn. *bleikr*.

blaves sv.-lap. cæruleus, blå (68. 75) = oldn. *blár*, oht. *blâwêr*.

bodne gen. id. n.-lap., sv.-l. *bodne*, *botne*, en.-l. *podne*, *ponne* fundus, bund (44. 69) = oldn. *botn*.

bordde n.-lap., sv.-l. *buorde* mensa, bord (44. 77) = oldn. *borð* n. tabula, asser, mensa, planke, bord.

porras gen. *-rtaan* f. scalæ, ponticulus, trappe, spang, veps. *pordas* scalæ (78); est. *purre* gen. *-rde* ponticulus, liv. *pūrdas* ponticulus; est. *purte* gen. id. trappe, stige; n.-lap. *boarre*, sv.-l. *borre* id. synes at stå i forbindelse med got. *baurd* n. (*fōtu-b.* fodskammel), oldn. *borð*; oldeng. *bord* m. tabula, margo; navis, domus; planke, skib, hus; oht. *bort* m. margo, rand. Sml. *bordde* og *parras*.

porstua (også *porsto*) f. vestibulum, forstue (44. 56) = oldn. *forstofa*, gml. sv. *förstuva* (*forstuva*), *farstuva* (Rydqvist II, 321 n. *). III, 64), nyl. *fårsto-n*.

portto f., est. *port* gen. *-rdu*, liv. *puort*, *port* meretrix, skøge jf. oldn. *portkona*.

brievdno, *brivdno* n.-lap. knappenål (51. 60) = oldn. *prjónn* m., norsk *prjone* f.

bruggo n.-lap. pons, bro (53. 67. 93) = oldn. *bryggja*. — N.-l. (*b*)*ruvve*, sv.-l. *prove* id. = oldn. *brú*, norsk *bru*, alm. *bro*.

puŋg gen. *puŋŋa* est., liv. *pūŋga* pung = oldn. *pungr*, got. *puggs*.

punta f., est. *pund* gen. *-nna*, liv. *pūnda*, *pūnd* lispund;

lap. *budde*, *pudde* pund (45) = oldn., sv. *pund*. — F. *puntari* bismer = oldn. *pundari*, sv. *pyndare*.

buojdde n.-lap., sv.-l. *puoite*, *puoitak*, en.-l. *puoidah* pinguis, fed (49. 56. 64. 75) = oldn. *feitr*? (Budenz i Nyelvtud. közlem. VI, s. 450, no. 475 sammenligner derimod det lap. ord med ung. *faggyu*, ostj. *polt'* talg).

pöksyt, *puksut* pl. f. (det sidste især kar., f. ex. Kal. 3, 62), n.-lap. *buvsak*, *busak*, en.-l. *pūsah* (93); est. *püksid*, liv. *bükšo̯d* braccæ, buxer = sv. *byxor*, *böxor*, ndt. *boxen*, *buxen*, *böxen*; jf. lett. *biksas*.

pöytä f.; n.-lap. *bævdde*, en.-l. *pævde*, sv.-l. *peute* mensa, bord (51. 75) = got. *biuds*, oldn. *bjóð*, *bjóðr*? Også op-
142 taget i oldslav. *bljudo*, *bljudŭ* patina, fad, o. desl. (Miklosich, D. Wien. Ak. XV, 78), hvoraf atter veps. *bl'öd* id.

Raaka f. pertica longa, antenna, lang stang, rå, est. *rāg* gen. *rāa*, *rāu* gren, stang, liv. *rāg*, *rāgo̯s*, *rōgo̯s* kvas (65. 79. 106) = oldn. *rá* fem., mht. *râhe* (Grimm D. Gr. III, 439).

raaka f., est. *rāg* crudus, rudis, rå (68. 75) = oldn. *hrár*, oht. (*h*)*râo*, (*h*)*râwêr*.

rađđe lap. alm. consilium, råd (43. 62. 64. 77), *rađđit* dominari, herske (98), *rađedet* suadere, råde (98) = oldn. *ráð*, *ráða*.

radde lap., sv.-l. også *bradde*, *pradde* torris, brand (56. 60. 75) = oldn. *brandr*.

raibe gen. *raipe*, *raibakas* rev.-est., dorp.-est. *rõibe* ådsel (68) jf. got. *hraiv*, oldn. *hræ*? Dog stemmer endelsen og *b* (= opr. *p*) ikke.

raines sv.-lap. purus, ren (83) = oldn. *hreinn*, got. *hrains*, stamme *hrainja-*. N.-l. *rainet* purgare, rense.

raippa f. virga longior, funis, lang stok, reb, n.-lap. *rajppe* (Friis Sprogpr. 6) reb (49. 62. 77. 78) = got. *raip*, oldn. *reip* n.

rakennan inf. *-ntaa* f. labore aliquid parare, apparare; construere, ædificare; berede, bygge; vot. *raketan* equum jungo, spænde for; est. *rakendama* id., reparare, udbedre; lap. *rakâdet* parare — sml. oldsaks. *racud*, *racod* m., oldeng. *receđ* n. domus, ædes, hus (beslægt. med got. *rikan* σωρεύειν)? De finske ord synes at være afledte af et subst.; dog kommer f. *rakento* ædificium, bygning igen af verbet; måské est. *rake* einfassung, (= *rahe*, f. *rahe*^{c} gen. *rahkeen*) zugriemen? Eller skulde syrj. *rekta* göre rent, rydde op, ud være beslægtet?

ranne^{c} gen. *ranteen* f. carpus, brachium inferius; stria coloris; locus ad litus; håndled; stribe; strandbred, est. *ranne* gen. *rande* håndrod (91) = oldn. *rönd* fem. (pl. *rendr*); sml. oht. *rant*, oldeng. *rand* m.

ranta f., vot.; veps., est. *rand*, liv. *rānda*, *rānd* litus, ripa, strand (59. 91) = oldn. *strönd* fem., mht. *strant* m.

rässe n.-, en.-, russ.-lap.; sv.-l. *grase* gramen, herba, græs (78) = oldn. *gras*.

rauha f., rev.-est. *rahu*, dorp.-est. *raho*, *rauv*, lap. *rafhe*, *rafe* pax, quies, fred, ro (65) = oldn. *ró*, oht. *ruowa*, *rôa*, *râwa*?

rauma f. fretum maris, fluctus maris, ström; n.-lap. *ravdnje* gen. *-vnje* alveus maris, ström (50. 66. 75) = oldn. *straumr*.

raun, *raudna* sv.-lap. sorbus, rön = oldn. *reynir*, norsk *rogn*, *raun*.

raunio f., est. dial. *raun* gen. *-a* acervus lapidum, stendynge sml. oldn. *hraun* n. lava [*raunio-t* dog snarest = oldn. *hreysar* af **hraunisjō-z*, sv. *röse*].

rauta f., vot.; russ.-kar. *rauda*, olon. *raudu*, veps., est. 143
raud, liv. *rōda*, (*raod*, *raud*); n.-, en.-lap. *ruövdde*, sv.-l. *route* ferrum, jærn (l. måske gennem f.; jf. n.-, en.-l. *ravdde*, f. *rautio*, *rautia* faber, smed. — 50. 62. 92. 94) = oldn. *rauði* ferrum ochraceum, myremalm (så kaldet

på grund af dets røde farve; sml. lat. *rudus*, *raudus*, oldslav. *ruda* æs, malm, skr. *lōha-m* for **laudha-*, **raudha-* æs). Ligesom just denne art jærn i Finland og de tilgrænsende egne er meget almindelig, således er den også tidligst benyttet af Finnerne, som det ses af Kalev. 9, 29 ff. (»jærnets oprindelse«, f. ex. v. 153 ff., efter Collans overs.: »Men alltsedan denna dagen Jernet vaskades ur kärret, Sköljdes upp utur det våta, Hemtades till smedens ässja«. Sml. Sjögren: Zur Metallenkunde d. alt. Finn., i Gesamm. Schr. I, 637 f. = Bull. de l'Ac. de St. Pétbg. VI, 176 f.). Forskelligt er navnet for jærn i de østligere sprog: syrj. *kört*, votj. *kort*, vog. *kér*, *kiert*, ostj. *karte*, čer. *kürtńö*, *kirtńe*, vel også ersa-mordv. *kšine*, *kšne*, mokša-m. *kšni* (efter Europæus i tidsskr. Suomi 2den række VII, 75 af arisk oprindelse, oldbaktr. *kareta*, nypers. *kārd* kniv, sværd); ung. *vas* = f. *vaski* æs, ostj. *vāx* metallum.

ravom, *rabom* inf. *rappot* n.-lap. fodere, grave (63. 98) = oldn. *grafa* præt. *gróf*, got. *graban*.

rengas gen. *-nkaan* f. annulus (æneus, ferreus), fibula orbicularis, ring, ringformet spænde (jf. Kalev. 14, 52. 21, 101. 50, 6), est. *rõŋŋas* gen. *rõŋga*, vot. *renggas*, n.-lap. *riegges*, sv.-l. *rigges* id. (43. 48. 66. 74) = oldn. *hringr*, oht., oldsaks. *hring*. Heraf også oldslav. *useręgŭ*, *-ręzi* inauris, ørering. Est. *riŋk* kreis, liv. *rink* ring, reifen, kreis nyere lån fra tysk, jf. det enstydige lett. *rinkis*.

riefta, *riekta*, *rievtes* (den sidste form i alm. kun som vedføjet) n.-, en.-lap.; sv.-l. *rektes* rectus, justus, rigtig; også jus, ret (i denne betydning sv.-l. *rektas*, *rekte*) = oldn. *rèttr*, got. *raihts*; oldn. *rèttr* (stamme *-u-*) jus, oht. *reht* n. — Hertil hører vel også f. *rehti* gen. *-hden*, alm. *reh(d)ellinen* probus, retskaffen. Sv.-l. *riktek* er vel =
144 sv. *riktig*, der stammer fra tysk, hvorfra også liv. *riktig*, samt *rikt* gericht, speise.

rievdam inf. *-ddat* n.-lap. colore mutari, skifte farve; sv.-l. *preutet* differre, dissimilem esse, være forskellig = oldn. *bregða*, norsk *bregda*, *brigda* id.

rievnek (Leem), *rievnak* (Stockfleth) pl. n.-lap. alica, gryn (51) = oldn. *grjón*, norsk *grjon*. F. *(k)ryyni* id. = sv. *gryn*.

riikki, *riiki* f., vot.; est. *rīk*; n.-lap. *rīka*, sv.-l. *rik*, *rike* regnum, rige (44. 64. 81) = oldn. *ríki*, sv. *rike*. Est. måské af ndt.

riimu f. capistrum, grime (44. 93) = oldn. *gríma*, gml. sv. *grima*, nu *grimma* (Rydqvist IV, 58, jf. 10), nyl. *grīmo*. Heraf vel også sv.-l. *krimo* vitta, mitra mulierum, kvindernes hovedklæde, samt est. *(k)rīm* gen. *-u* streifen, blässe (des viehes).

riita f., veps. *rīd* gen. *-an*, est. *rīd* gen. *rīu* (dial. *rija* gen. id.), liv. *rīd*, n.-lap. *rīddo*, sv.-, en.-l. *rīto* contentio, controversia, strid (59) = oldn. *stríð* n., gml. sv. *striþ* f. (Rydqvist II, 87), oht. *strît* m. (st. *-a-*).

rikas f., est., vot.; liv. *rikās*, n.-, en.-lap. *rigges*, (sv.-l. *riko*) dives, rig (47. 83) = oldn. *ríkr* mægtig, rig, got. *reiks* ἔντιμος, mægtig, fornem (st. *rīkja-*).

riutta f. scopulus in mari, syrtis, revle (51. 59. 77) = oldn. *grjót* n. lapides, sten, oht. *grioz* arena, litus arenosum, sand, sandet strandbred.

rivggo n.-lap., sv.-l. *rivko* mulier norvegica aut suecana, norsk eller svensk kvinde (53. 67. 82) = oldn. *rýgr* gen. *rýgjar* mulier, kvinde.

roaðđe n.-lap. rubor, morgenrøde (44) = oldn. *roði* m.

roakke n.-lap., sv.-l. *kruokke* uncus, krog = oldn. *krókr*. (Derimod hører f. *koukku* id. ikke herhen.)

roppe gen. *rove* n.-, sv.-lap. tectum, tag = oldeng. *hróf* n., eng. *roof*, norsk *rov* id.; oldn. *hróf* navale, bådehus. Est. *rōv* gen. *-i* tag, skorsten = ndt. *rōf*.

rovasti, *provasti* f. præpositus clericorum, provst = gml.

sv. *provaster*, *proaster*, nu *prost*. Est. *prāust*, *prāvest*, dorp.-est. *prāvst*, *prāośk* af ndt. *prawest*; jf. lett. *prâwests*.

ruhtina, *ruhtinas* f., russ.-kar. *ruohtinaš* princeps, dux, fyrste (45. 59. 65. 69. 74. 75) = oldn. *dróttinn*, oht. *druhtīn*, *truhtīn*.

ruis gen. *rukiin* f., veps. *rugiš*, est. *rukis*, *ruis*, dorp.-est. *rügä*, vot. *rüis* gen. *rüči*, liv. *rüggǫs*, *rügš* secale cereale,
145 rug (45. 84. 85) = oldn. *rugr*, oldeng. *ryge* (eller = lit. *rugỹs*, i almindelighed pl. *rugiaĩ*, *rugeĩ*, lett. *rudſi*).

rukki f., sv.-l. *rokk* colus, rok (45) = gml. sv. *rokker*, nu *rock*, est-sv. *rukk*. (F. *vokki* sjeld., est. *vok* = ndt. *wokke*, tysk i Estland *wock*.)

runo f. carmen, digt (47. 79) = got. *runa* fem. hemmelighed, råd, oldn. *rún*. Jf. sv.-lap. *rudn*, *runa* sermo, rumor, rygte.

ruoðđo n.-, sv.-l. (hos Tornæus *ruodhu*) sermo, oratio, en tale (53. 64. 68. 93) = oldn. *rœða*.

ruoke^{c} alm. pl. *ruokkeet* f. braccæ, buxer (59. 91) = oldn. *brók* pl. *brœkr*, oldeng. *bróc* pl. *bréc*. — Af den endnu i sv. diall. forekommende sideform *brakkur*, *brakkor* (Rietz 55, jf. Rydqvist II, 322 note *)) kommer f. *rakut*, sv.-l. *brakkoh*.

ruonas (*ruona*) n.-lap., sv.-l. *gruonas*, *-nes*, *-nok* viridis, grön (53. 60. 82) = oldn. *grœnn*, oht. *gruoni*.

ruossa n.-lap., sv.-l. *ruos*, *kruos* crux, kors (44. 71) = oldn. *kross*, norsk *kross*, *kors*.

ruotas n.-lap., sv.-l. *ruottes*, *ruoc*, en.-l. *ruatta* radix, rod (45. 61. 90) = oldn. *rót*.

Saatto f., olon., vot.; est. *sād* gen. *sāu*, dial. *sāt* gen. *sādu* acervus fœni in prato, høstak (43. 93. 106) = oldn. *sáta*, gml. sv. *sata*, nu *såta*, *såte* (jf. Rietz 571); af √*sat* i *sitja*, *setja*. Tysk (i Estland) *sade* synes atter lånt fra est.

saddim inf. *saddit* n.-lap., sv.-l. *saddet* mittere, sende (53. 66. 97) = got. *sandjan*, oldn. *senda*.

sađđo gen. *sađo* n.-lap., sv.-l. *sađo* furfur, palea, klid (43. 79) = oldn. *sáð* fem.

sadnes sv.-lap. verus, sand (64. 75) = oldn. *sannr* (grundform *sanþa-*).

saha f., vot.; n.-lap. *sahha* (efter finsk), *savvo* (Stockfleth), sv.-l. *sako* serra, sav (65. 79) = oldn. *sög*, oht. *saga*, oldeng. *sage*, gml. sv. *sagh*. — Est. *sāg*, liv. *zōig*, *zāig* af tysk, det sidste vel gennem lett. *fâģis*.

sajdde n.-lap., sv.-l. *saide* gadus virens (carbonarius), en fiskeart = oldn. *seiðr*, norsk *sej*.

sajet sv.-lap. serere, så (50) = got. *saian*, oldn. *sá*. 146

saines sv.-lap. tardus, sen (75) = oldn. *seinn*.

saipio, *saippio*, *saipua*, *saippua* f., lap. *saipo* sapo, smegma, sæbe (50) = oldn. *sápa*, oht. *seifâ*, *seiphâ*, oldeng. *sápe*. Est. *sēp* gen. *-bi*, liv. *z̭ōb* af ndt. Oprindelsen til dette såre udbredte ord er forøvrigt meget usikker. Det forekommer også i andre af de finske og tatariske sprog: mokša-mordv. *sapyn*, ersa-m. *sapoń*, čer. *šovun*, *šāvań*, ung. *szappan*, čuvaš. *sobyn*, tatar., tyrk., pers., arab. *sabun*. Alle disse former, der åbenbart indbyrdes høre sammen, men ikke stemme med finsk, udgå formodentlig fra tatarisk (jf. Budenz i Nyelvtud. közlem. III, 414). Om samme ord i de slav. sprog se Miklosich i D. Wien. Ak. XV, 124.

sairas f. ægrotus, morbo laborans, syg (50. 75) = oldn. *sárr*, oht. *sêr* saucius, tristis; got. *sair* n. smerte, veer. Jf. *sarje*. — Mokša-mordv. *särädan*, ersa-m. *seredems* ægrotare, at være syg stemmer ikke, ligeså lidt som čer., votj. *čer* morbus, ægrotus, sygdom, syg, der synes lånt fra čuvaš., tatar. *čer* (jf. Nyelvtud. közlem. III, 418). Ved tyrk. *sajru* ægrotus, hvormed P. Hunfalvy sammenligner f. *sairas* (smst. III, 24 og Reguly Hagyomá-

nyai I [Pest 1864], 302), vækker den altfor store lighed tvivl; i ethvert tilfælde ligger det gotiske ord nærmere.

saivo f. »klart ställe i sjö; eg. det ställe, der första botten er genombruten i sjö med dubbelt botten« (Eurén. — 50. 68) = got. *saivs* λίμνη, oldn. *sær*, *sjór*, *sjár*? N.-lap. *sajvva*, også *sajvva-čacce* aqua fluvialis, flodvand står ikke i forbindelse hermed. Om sv.-l. *sæv*, *sæva* mare, sø s. 51.

sakka gen. *saga* n.-lap., sv.-l. *sak*, *saka*, en.-l. *sāha* fama, rumor, nuntius, sermo, tidende (62. 93) = oldn. *saga*.

sakko f., n.-, sv.-lap. multa, bøde (67. 79) = oldn. *sök* lis, causa, retssag, sml. *sekt* damnatio, multa, got. *sakan* ἐπιτιμᾶν, μάχεσθαι, irettesætte, kives.

saksa f., vot., liv.; est. *saks* gen. *-a* tysk, tysker, udlænding = oldn. *Saxar* pl. id.

saltte, *salte* lap. alm. sal, salt; *saltes* salsus, salt (adj. — 61. 75. 78) = oldn. *salt* n., *saltr* adj.

sama f., veps., est., vot.; n.-lap. *sæmma*, sv.-l. *sæbma*, *sabma*, en.-l. *sabma*, *samma* idem, samme = got. *sama*, oldn. *samr* (men oldslav. *samŭ* ipse, solus, selv, alene).

147 *santa* f., n.-lap. *saddo*, sv.-l. *sadde* arena, sand (75. 77) = oldn. *sandr*.

sarje n.-lap., sv.-l. *sarjes* vulnus, sår, sv.-l. også vulneratus, dolens, såret, værkende (50. 69. 78) = oldn. *sár*, got. *sair*. Jf. *sairas*.

satula f., vot.; veps., est. *sadul*, liv. *saddǫl*, *sadlǫs* ephippium, sadel (62. 69. 75. 96) = oldn. *söðull*, gml. sv. *saþul*, oldeng. *sadul*.

savcca, *savc* lap. alm. ovis, får (50. 86. 87. 90) = oldn. *sauðr* id., got. *sauþs* (stamme *saudi-*) θυσία, offer.

sauma f., n.-lap. *savdnje*, sv.-l. *save* sutura, söm (50. 66. 75) = oldn. *saumr*.

seppele^{c}, *seppeli*, *säppäle*, *säpäl* f. vitta crinalis, hårbånd, est. *seppel* das kopfband der dagenschen bräute = oldn. *sappel*, *seppol*, *ciapel*, *þjapel*, gml. dansk *siæpel*, *seppel*,

est-sv. *seppul'* brudekrone (Ruszwurm § 278), mht. *schapel*, af gml. fransk *chapel* (sml. Diez: Et. Wb. ² I, 111. Schmeller: Bayer. Wb. III, 375. Miklosich i D. Wien. Ak. XV, 128).

sielu f.; n.-lap. *siello*, sv.-l. *siælo*, en.-l. *siellu* (uden tvivl efter f.) anima, sjæl (52. 71) = gml. sv. *siæl*, *sial*, *sal* (Rydqvist II, 62. IV, 123), oldn. *sál*, *sála*, est-sv. *s'jâl'*, *s'jâla* (Ruszwurm II, s. 349). Muligvis udgår det fra en svag form (**siæla*)?

siima f. funiculus e. c. scuticæ, hami piscarii, reb, snöre, vot. *sīma*, sv.-, en.-lap. *sīma* (efter finsk) id. (44. 92) = oldn. *sími*, oldeng. *sīma* m. (Russ. сима *síma* bindfaden er vist lånt fra samme kilde. Rodbeslægtet er derimod oldslav. *silo* o. fl., jf. gr. ἱμάς; se Curtius: Gr. Et. ², 352 f.).

sila sædvanlig pl. *silat* f. helcium equi, sele(töj) (44. 92) = oldn. *seli* (sjeld. *sili*) pl. *selar*, gml. sv. *sili*, *sele*.

silbba lap. alm. argentum, sølv (44) = oldn. *silfr*. Med hensyn til det bortkastede *r* jf. *nuortta* = oldn. *norðr*.

sima f. mel, nectar, honning, mjød sml. oldn. *seimr*, oht., nyht. *seim*? [Vist ægte finsk.]

sivjug n.-lap., sv.-l. *sibjok* soror uxoris, hustruens søster [også søsters mand] (67) = oldn. *sifjungr* affinis, cognatus, svoger (jf. got. *sibja* slægtskab).

siunaan inf. *-nata* f., vot. benedicere, velsigne; n.-lap. *sivdnedet*, en.-l. *sivnedeð*, sv.-l. *šudnetet* creare, bene- 148
dicere, skabe, velsigne (69. 97. 98) = oldn., gml. sv. *signa*.

skabmo sv.-lap. pudor, skam (79) = oldn. *skömm*.

skalččo n.-, sv.-lap. testa, concha, muslingeskal (68. 82) = got. *skalja* fem. κέραμος, tagsten, oldn. *skel* gen. *-ljar*.

skalvve n.-lap. acervus nivis vento cumulatæ, snedrive (69. 75) = oldn. *skafl*, norsk *skavl*.

skārrek pl. n.-lap., sv.-l. *skarjah* pl. forfex, sax (53. 55. 67. 81) = oldn. *skæri* pl. n., norsk *skjæra* (sml. oht.

scâr pl. *scârî* fem.). Nyere lån af det samme ord er n.-lap. *skierak*, *skærak* pl. forfex minor, lille sax (54. 55. 81). Af tysk *schere* kommer est. *käär* sædvanlig pl. *käärid*, liv. *škērọd*, *škērd*, jf. lett. *schk'êres* pl. (60).

skavčča n.-lap., sv.-lap. *skauča* barba, skæg (68. 81) = oldn. *skegg* n.

skeudo sv.-lap. perula, sacculus, pose = oldn. *skjóða*.

skipa, *skippa* lap. alm. navis, skib (44. 71) = oldn. *skip*.

skipot n.-lap. navi imponere, e navi exponere, ind-, udskibe (98) = oldn. *skipa*.

skuoudo sv.-lap. vagina vel aliud istius modi, quo quid contegitur sive conditur, theca, skede o. l. (50. 79) = oldn. *skauð* fem., oldeng. *sceáð* vagina, nyht. *schote*, got. *skauda-*; jf. *kauto*. Heraf vel også n.-lap. *skuvddo* theca pellicea, qua digitus sauciatus obducitur, skindpose til at trække over en såret finger (Leem). Beslægtet er måské også n.-l. *skoavdde* crusta frugis, brødskorpe (samme)?

slubbo, *šlubbo* n.-, sv.-lap., sv.-l. også *klubbo* clava, kølle (60. 63) = oldn., sv. *klubba*. Også f. (*k*)*lupu* (62).

sluokes, *šluokes* n.-, sv.-lap. astutus, listig snarere = oldn. *klókr* (sml. foreg.) end = oldn. *slœgr*.

smakka n.-, sv.-lap. gustus, smag = norsk, sv. *smak*. (Forskelligt er f. *maku* id., der er beslægtet med *makea* dulcis, sød o. fl. og ikke er låneord).

soames n.-lap., sv.-l. *somes* quidam, nonnullus, nogen (44. 75) = oldn. *sumr*, got. *sums*.

solki gen. *-ljen*, *-len* f., est. *sõlg* gen. *sõle*, liv. *suol'g*, n.-lap. *solljo* brystspænde = oldn. *sylgja*. Da ordet imidlertid i nordisk står aldeles ene, da endvidere formen, især de finske ords endelse, ikke stemmer nöje dermed, og da endelig mordv. *śulgam*, čer. *šolkamá* fibula in antica parte indusii, spænde foran på skjorten, ikke kan adskilles derfra, turde ordet måské snarere være

kommet til nordisk fra finsk. Kun l. *solljo* synes i ethvert tilfælde at være lånt eller påvirket fra nordisk.

sorvaan, *varvaan* inf. *-vata* f., vot. *sorvata* tornare, dreje 149 (59. 97) = sv. *svarfva*. — N.-lap. *spjerbam*, *vjerbam* inf. *-bbat* id. = oldn. *sverfa*.

spalfo, *spallo* n.-lap., sv.-l. *svalfo* hirundo, svale (59. 68. 93) = oldn. *svala*, oldeng. *swalewe*, *swealwe*, oht. *swalawâ*.

spidne n.-lap., sv.-l. *svine* sus, svin (59. 78) = oldn. *svín*.

spille (sædvanlig pl. *spiličak*, Friis Gramm. § 156, 4, anm.) n.-lap., sv.-l. *sville* (*svilličeh*) maritus sororis uxoris (viri quorum uxores sorores sunt), hustruens søsters mand (92) = oldn. *svili* pl. *svilar* id.

staðde, *staðdo* n.-lap. incus, ambolt (67. 92. 94) = oldn. *steði* m.

staðfo n.-, sv.-l. portus, locus, ubi cymbæ ad litus appelluntur, havn, landingsplads (55. 68. 79) = oldn. *stöð* (st. *staðvā-*).

staggo n.-, sv.-lap., f. *tanko* (est: *taŋg* gen. *taŋŋu*) pertica, contus, stang (79. 91) = oldn. *stöng* (pl. *stengr*), oht. *stanga* f.

stālle lap. alm. chalybs, stål (43. 78) = oldn. *stál*.

stivrre n.-lap., sv.-l. *stivre* (*stur*, *sture*) gubernaculum, ror (81) = oldn. *stýri* n. (opr. st. *stiurja-*); n.-l. også *stivran* = oldn. *stjórn*. — N.-l. *stivrrit*, sv.-l. *stivret* gubernare, styre (53. 97) = oldn. *stýra* (got. *stiurjan* ἱστάναι, διαβεβαιοῦσθαι, faststille, hævde). Est. *tūrimä* id. fra ndt.

stokke n.-lap., sv.-l. *stuokke*, *stuekke*; f. *tukki* tignum, truncus, bjælke, stamme = oldn. *stokkr*, gml. sv. *stokker*, *stukker*.

stoppo, *stuoppo* gen. *-vo* n.-lap., sv.-l. *stopo* ædes, ædicula, stue (44. 62. 93) = oldn. *stofa*. Jf. *tupa*.

studdo sv.-lap. intervallum, distantia minor, et stykke vej (79) = oldn. *stund*, oht. *stunda*. F. *tunti*, vot. *tunni*, est. *tuńd*, liv. *stuńd*, *tuńń* hora, time dels af sv., dels af

tysk. (F. i Ingermanland og vot. *tunnit* pl. horologium, ur, i analogi med russ. часы *časý* id., pl. af часъ *čas* hora).

stuores lap. alm. magnus, stor (45. 75) = oldn. *stórr* (hvor *ó* vel står istedetfor oprindeligt *av*[*a*], jf. Schleicher: Comp. ², s. 156. 848; sml. skr. *sthāvira-s* fast, *sthūra-s*, *sthūla-s* stor; beslægtet er vel også lit. *stóras* tyk, stærk). Sædvanlig plejer man heraf også at aflede f. *suuri* gen. *-ren*, russ.-kar. *šuuri*, vot. *sūri*, veps., liv. *sūr*, est. *sūŕ*, russ.-lap. *šuŕ*. Imidlertid passer formen ikke ret (58
150 n. 2 [112 n. 1]) og stemmer navnlig kun dårligt med den alder, som ordet efter udbredelsen at dömme må have. Det forekommer mig derfor höjst usikkert, hvorvidt dette ord overhovedet er lånt idetmindste fra de gotiske sprog.

sturje sv.-lap. seditio, oprör (81) = oldn. *styrr*.

suddo lap. alm. peccatum, synd (53. 66. 82) = oldn. *synd*, oldsaks. *sundia*, *sundea* (opr. st. *sundjā-*). Deraf *suddo-det* peccare, synde (98). F., vot. *synti* (101) = sv. *synd*.

sukka f., vot.; est. *sukk*, liv. *sukā* tibiale, strömpe (45); en.-lap. *sokka*, sv.-l. *suokko* id. = oldn. *sokkr*, est-sv. *sukk*, *sukka* (af lat. *soccus*).

sukt sv.-l. gravedo, febris ardens, snue, feber, *sutt*, *sutta* febris ardens = oldn. *sótt*, *sút*, got. *sauhts*. Af tvivlsom ælde.

sunnuntai f., n.-lap. *sodna-bæjvve* (og *sodnu-b.*), sv.-l. *sodnu-peive* dies solis, söndag (45. 93. 94) = oldn. *sunnudagr*, gml. sv. *sunnudagher*.

suobme n.-lap. ornatus, pynt (Stockfleth) = oldn. *sómi* m.; *submit* ornare, pynte (id.) = oldn. *sœma*. Tvivlsommere er det, om f. *soma*, *somas*, russ.-kar. *šoma*, veps. *čoma*, n.-lap. *soamalaš* aptus, commodus, decorus, net, passende, pyntelig også høre herhen.

suotas n.-lap., sv.-l. *suottes*, en.-l. *suotas*, *suata* suavis, jucundus, sød (53. 83) = oldn. *sœtr*, oht. *suozi*, got. *suts*.

sures n.-, sv.-lap. acidus, sur (45. 75) = oldn. *súrr.*

surku, surko f. misericordia, medlidenhed, *surkea* miser, dolendus, ynkelig, *suru* dolor animi, cura rei anxia, sorg, bekymring; sv.-, (n.-)lap. *surgo* mœror, sorg (45. 64. 79) = got. *saurga* μέριμνα, λύπη, oldn. *sorg* f. Tvivlsomt er forholdet til verbet *suren* f. dolore afficior, curam gero, sörger, men vot., est., liv. morior, dør, hvoraf *surma* i alle sprogene mors violenta, voldelig død, der ikke synes at være lånt. Jf. Budenz i Nyelvtud. közlem. VI, s. 432, nr. 345. Rimeligvis må man antage en delvis sammenblanding af denne rod med gotiske bestanddele.

suutari f., n.-lap. *suttar*, sv.-l. *sutar* sutor, skomager (45. 64. 94) = oldn. *sútari* (af lat.).

suvle sv.-l., n.-l. *sule* obsonium, sul = oldn. *sufl*, norsk *suvl, sul*, sv. *sofvel.*

svaines sv.-lap. puer, famulus, dreng, tjener (74) = oldn. 151
sveinn.

sänky f., est. *säńg* gen. *säŋŋi*, n.-, en.-lap. *sængga*, sv.-l. *sængo* lectus, seng (66. 101) = oldn. *sæng*, gml. sv. *sæng, siang, siæng.*

säŕk gen. *-ŕgi* est. hemd, bisw. rock, liv. *särk* pl. *sărkīd*, skjorte = sv. *särk*, oldn. *serkr* skjorte, tröje.

*Tade*ᶜ, også *taahe*ᶜ f. (kar.) fimus, møg (alm. *tadikko* furca, møggreb. — 78) = oldn. *tað* n. (deraf *teðja*, oht. *zettan* stercorare, muge, møge).

-tai, undertiden *-tak* f., lap. *-dak, -tak*, i sms. med foregående gen., dies, dag (63) = oldn. *dagr*, gml. sv. *dagher.*

taika f. signum; divinandi signum, præsignatio rei futuræ superstitiosa, tegn, varsel sml. oht. *zeigâ* assignatio, demonstratio (jf. got. *gateihan* ἀπαγγέλλειν, forkynde, samt *taikns* σημεῖον, ἔνδειγμα, tegn).

taikina f., est. *taigen* gen. *-gna*, også *taignas, taigne*, liv.

taigandǫks, *tiegandǫks*, *tiegǫn*, *tāń* massa, dej; veps. *taigin*, vot. *taičina*, *taičkaja* dejtrug; n.-lap. *dajgge*, sv.-l. *daig*, *daigen* massa (49) = got. *daigs*, oldn. *deigr*, *deig*. Afledningsendelsen i finsk minder om oht. *teiginna* fem. massa.

taina f. planta, spire, *tainta*, *tainna* fusus, ten (49. 75) = got. *tains* gren, oldn. *teinn*. Forholdet til f., vot. *taimi* planta er ikke klart; muligvis står dette i forbindelse med lit. *dýgti* keimen, *dẽgas* der keim.

dakke, *take* n.-lap., sv.-l. *tak* tectum, tag (77) = oldn. *þak*.

tapa f., vot.; veps. *taba*, est. *taba*, *tau*, n.-lap. *dappe* (37), sv.-, en.-l. *tape* mos, consuetudo, skik (f. *tavallinen* solitus, gængs) synes beslægtet med got. *gadaban* vederfares, oldeng. *gedafan* decere, passe sig; got. *gadōbs* sömmelig, oldeng. *gedéfe* congruus, passende. Liv. *daba* gewohnheit, weise, natur er påvirket af lett. *dabba* natur, der dog også kunde være kilden til f. *tapa* o. s. v.

*tarve*ᶜ gen. *-rpeen* (*tarvis* Kalev. 32, 399) f., est. *tarve* gen. *-rbe*, liv. *tārbiks*, n.-lap. *darbaš*, en.-l. *tārpaš* necessitas, behov (56. 85); est. *tarvis* id., necessarius, fornøden; f. *tarvitsen* inf. *tarvita*, est. *tarvitama*, n.-lap. *darbašet*, en.-l. *tārbašeð*, sv.-l. *tarbahet* egere, behøve (96. 98);
152 n.-lap. *darbbo*, sv.-l. *tarbo* necessitas (79); sv.-l. *tarbes* necessarius = got. *þarba* fem. trang, *þarbs* nødvendig, oldn. *þörf* fem. pl. *þarfar*, oht. *darba*, oldeng. *þearfu*; oldn. *þarfr* adj.

tasku f., est. *tasku*, *task* gen. *-u*, sv.-lap. *tasko* pera in vestibus, lomme, liv. *tašk* pl. *-ūd* weibertasche (93) = oldn., sv. *taska*.

dauk (Lind. & Öhrl.), *tauk* (Tornæus), *davka* (Friis Sprogpr. 123) lap. (især sv.-l.) tamen, dog = got. *þauh*, oldn. *þó*. F. *toki* = sv. *dock*.

tauko f. funis longior lateralis in retibus et navibus pro-

movendis, tov til at drage net, skibe (50. 79) = oldn. *taug* f. (af √*tuh* i got. *tiuhan* ducere, trække).

taurio f. (sjelden) pernicies, fordærv = oht. *stôrida* fem., got. **stauriþa*?

tauti gen. *-din* f., vot.; est. *taud'*, n.-lap. *davdda*, sv.-l. *taud*, en.-l. *tavda* morbus, svær sygdom sml. got. *dauþus* θάνατος, oldn. *dauði*, gml. sv. *döþi*?

teljo f. asser interior navigii e. c. transtrum, rorbænk, sv.-lap. *tilja* id., veps. *tel* pl. *tellid* transtrum (44. 67. 93) = oldn. *þilja*, oht. *dillâ*.

telta velum quodvis obductum, tentorium, conopeum, forhæng, telt, sengehimmel (f. ex. Kalev. 37, 179. Kanteletar ², s. 268 v. 48); est. *tõld* gen. *-lla* kutsche; n.-lap. *dieldde*, sv.-l. *telte* tegumentum, imprimis quo trahas suas tegunt Lappones, dække, sælskind på slæden (52. 77) = oldn. *tjald* tentorium, aulæum, telt, tæppe, gml. sv. *tiald*, *tiœld*, nu *tjäll*, est-sv. *tjâld*, *tjâl*, *têlde* decke. — Derimod er f. *teltti*, est. *tel't*, *tel'k*, liv. *telt* pl. *-o̮d* tentorium = ndt. *telt* og det derfra optagne sv. *tält*.

terva f., vot.; veps. *terv*, est. *tõrv*, liv. *tõ̮ra*, *tũ̮ra*, *türv*, sv.-lap. *tarve* pix liquida, tjære; n.-l. *darvvit*, sv.-l. *tarvet* picem illinere, at tjære (52. 68) = oldn. *tjara* fem., oldeng. *tearo*, *tyro* gen. *-rwes* m. Dog kunde også tænkes på lit. *dervà*, *darvà* kienholz, lett. *darwa* theer.

teudnar sv.-lap. servus, famulus, tjener (51) = oldn. *þjónari*.

teuras f. mactandum aliquid, slagtekvæg, *teurastaa* mactare, slagte, est. *tõbras*, *tõuras* (*tauras*) vieh sml. oldeng. *tiber*, oht. *zëpar* (oldn. *tafn*) victima, sacrificium, offer(dyr) (jf. gml. fransk *toivre*, Diez: Et. Wb. ² II, 424). Dersom ikke den est. form syntes at forudsætte, at tvelyden ikke er oprindelig (jf. s. 21), kunde got. *stiur* 153
μόσχος, kalv tilsyneladende have ligget nærmere.

dierbbe n.-lap., sv.-l. *tirbok* temerarius, inurbanus, dristig, djærv (52. 75) = oldn. *djarfr*.

dievddo, divddo n.-lap., sv.-l. *teudo* (oftest sms. med *olmuš* homo, menneske) mas, vir, mandsperson (51. 79) = oldn. *þjóð* f., got. *þiuda.*

dievnas n.-lap. eucharistia, sacramente (51) = oldn. *þjónasta.*

digge, tigge lap. judicium, forum, et ting, råd (44) = oldn. *þing.*

tiima f. hora, time; n.-lap. *dibmo, dimo*, en.-l. *tīmu, tīma* hora, horologium, time, ur (92) = oldn. *tími* m., gml. sv. *timi*, nu *timme, timma* (Rydqvist II, 184. IV, 10), nyl. *tīma.*

tiinu f., est. *tīn* gen. *-u* situla operculo instructa, tine, æske med låg (93) = sv. (og norsk) *tina* (jf. got. *tainjō* kurv). Heraf formodenlig også tysk i Østersøprovinserne *tiene*, og derfra vel atter est. *tīń* gen. *tīni*, liv. *tīn* pl. *-o̧d*, samt lett. *tîne.*

tila f. facultas, opportunitas; locus, spatium; status rei, conditio, lejlighed, plads, tilstand; commoditas vecturæ hiemalis, føre, vot. *tila* føre; est. *tila* zeit des schlechten weges (også *paha* [dårligt] *tila*; *magamize-tila* lagerstelle, platz zum schlafen); n.-lap. *dille*, en.-l. *tīle, tille*, sv.-l. *tilje* opportunitas, occasio; status, lejlighed, tilstand (44. 77. 106) = got. *til* (Luc. 6, 7), der vel rettere med Grimm (D. Gr. III, 602) tages som et subst. opportunitas (= oht. *zil*, sml. oldn. *tili* og præp. *til*) end med Gabelentz & Loebe som n. af adj. **tils* = *gatils* belejlig, skikket, oldeng. *til.*

tina f., veps., vot., est., liv.; n.-lap. *dadne*, sv.-l. *tadne, tidne*, en.-l. *tane*, russ.-l. *tanne* stannum, tin (44. 77) = oldn., oldeng. *tin*, oht. *zin.* Liv. *tina* i Livland betyder plumbum, bly, hvorimod stannum hedder *alu* = lett. *alwa.* Vot. *sigā-tina*, est. *sea-tina* (af *sika* svin) plumbum ved en efterligning af russ. свинецъ *svinéc* (jf. свинья *svińjá* svin).

tiunti, tihunti f., n.-lap. *diddo*, sv.-l. *tijod, tivod* decuma, tiende (65) = oldn. *tíund* fem., gml. sv. *tiund* f., *tiundi* m. (En blot tilfældig lighed dermed har liv. i Livland *t'umdes* decimus, decima, den tiende, *t'um* decem, ti, der er en dialektafvigelse for alm. *küm* og *kümmǫs, kümdǫs*).

tiuris (sjeld.), *tyyris* (også *tiyris*) f., liv. *tǫvrǫs*, n.-lap. *divras, divres*, sv.-l. *deuras, tivras*, en.-l. *tivres, tivra* carus, 154
pretiosus, dyr, dyrebar (32. 53. 82) = oldn. *dýrr*, oht. *tiuri*, oldsaks. *diuri* (st. *diurja-*).

divrre n.-, sv.-l. animal, fera, et dyr (53. 66. 77) = got. *dius*, oldn. *dýr*, sv. *djur*.

divtes n.-lap., sv.-l. *tiktok* compactus, solidus, cui nullæ sunt rimæ, tæt (65. 75) = oldn. *þéttr*. Hertil hører vel også f. *tihiä, tihtiä* (*tihkiä, tiuha, tiukka* o. fl. former), vot. *tihti*, est. *tiht* densus, solidus, tæt (f. også parcus, tenax, påholdende). Vistnok, i ethvert fald i f., gammelt lån med stærke senere forandringer og afslibninger og tilsyneladende med sammenblanding med oldn. *þjokkr, þjukkr, þykkr* (Sml. Diefenbach II, 700 f.). I vot. og est. dog måské først fra ty. *dicht*.

toakke n.-lap. (Stockfleth) funis, tov = oldn. *tog* n. Heraf også f. *touvi* (45. 47. 64) og vel også est. *tõu, tõuv, tovi*.

dokkim inf. *dokkit* n.-lap., sv.-l. *dokket* utilem esse, due (98) = oldn. *duga*, got. *dugan*.

tuhto f., n.-lap. *duofto* transtrum, rorbænk (44. 45. 63. 64. 93) = oldn. *þopta* fem. (ikke *þópta*, se Gislason i Aarb. f. nord. Oldkynd. 1866, 258 f.), norsk *tofta*, est-sv. *tufte, tyfte, tofta*.

tulla (også *tullo, tullu*) f., est. *tol'l'* (*tul'l'*) gen. *-i*, liv. *tol'l'* pl. *tõlid* scalmus, åretold (45) = oldn. *þollr*, sv. *tulle*.

tulli portorium, told; est. *tol'l'* gen. *-i*, liv. *tol'l'* pl. *tol'l'ǫd* id., også tomme (45. 70. 71) = oldn. *tollr*, sv. *tull*; ndt. *toll*.

tunkio f. acervus purgamentorum, fimetum, mødding (*sonta-t.* sterculinium, mødding Kalev. 3, 281; *rikka-t.* acervus quisquiliarum, affaldsdynge ibd. 17, 340. — 53. 67. 93) = oldn. *dyngja*, gml. sv. *dyngia*, got. **duggjō*.

duögje gen. *duöje* n.-lap., sv.-l. *tuoje*, en.-l. *työje* (f. *työ*?) opus, opificium, arbejde (81) (n.-l. *duogjar*, sv.-l. *tuojar* opifex, arbejder) = got. *taui* gen. *tōjis* (sml. oldn. *tól*).

tuomitsen inf. *-ita* f. (53. 96), n.-lap. *dubmit*, sv.-l. *duobmet*, en.-l. *tuobmið* (53. 97) judicare, dömme = got. *dōmjan*, oldn. *dœma*. F. *tuomio*, lap. *duobmo* judicium, dom er atter afledt af verbet, jf. s. 26. F. *tuomari*, lap. *duobmar*, *tuobmar* judex, dommer (45. 94) = (oldn. *dómari*) gml. sv. *domari*, *domeri*.

155 *tupa* f.; est., liv. *tuba*, sv.-lap. *toppe*, en.-l. *tupe* (lån fra f., jf. *stoppo*) ædiculum, cubiculum, stue (45. 59. 62. 93) = oldn. *stofa*, gml. sv. *stuva*, *stugha*, oht. *stubâ*. Heraf også lit. *stubà*, oldslav. *istŭba*, *izba* o. s. v. (Miklosich i D. Wien. Ak. XV, 93) samt ung. *szoba*, tyrk. *soba*, kamin, varmestue, der deler betydning med mlat. *stuba* og de i de nyere romanske sprog forekommende former af samme oprindelse (Diez: Et. Wb. [2] I, 402) og vistnok med urette af Hunfalvy (Nyelvtud. közlem. III, 24) antages for opr. altaisk. Endelsen *-a* på finsk ved siden af *p*, *b* kunde forøvrigt tyde på, at ordet nærmest er lånt fra lit. eller slav., ikke umiddelbart fra gotisk eller nordisk, i hvilket tilfælde man snarere skulde vente *-o*.

tursas f. monstrum maritimum fabulosum, havuhyre (Kalev. 2, 67), est. *tursas* name einer meergottheit (74) = oldn. *þurs*, *þursi*, oldeng. *þyrs*, oht. *duris*, *durs* (jf. Grimm: D. Mythol. [2], 487 ff.).

turska f., est. *tursk*, liv. *tūrska*, n.-lap. *dorske* gadus morrhua, torsk (f. også monstrum marinum, havuhyre, som Kalev. 15, 293. — 45. 56. 75) = oldn. *þorskr*.

turveᶜ, *turves* gen. *-rpeen* f., veps. *turbas*, est. *turvas*, *turbas*, *turbe*, *turblas*, *turbel*, liv. *dūrbal*, (sv.-lap. *tarfe*) cæspes, törv (45. 78. 91) = oldn. *torf* n., *torfa* fem., oldeng. *turf* pl. *tyrf* fem., oht. *zurba*, *zurf* fem.

tuuma f. pollex, tomme (92) = oldn., gml. sv. *þumi*, sv. *tumme*, nyl. *tūm*, oldeng. *þúma*.

dœlle n.-lap., sv.-l. *tele* nix compacta, frossen sne (44. 92) = oldn. *þeli*, norsk *tele*.

Uddo n.-, sv.-lap. cicatrix, ar (58. 79) = oldn. *und*, oht. *wunta*, *wunda*.

ullo lap. alm. lana, uld (45. 58. 79) = oldn. *ull*, got. *vulla*.

urtas, *hurtas* n.-lap., sv.-l. *urtes* herba, radix, urt, rod (45. 57. 85. 90) = got. *vaurts* fem., *aurti-gards*, oldn. *urt*. F. *yrtti* id. er et nyere lån fra sv. *ört*, ældre *yrt* (Rydqvist IV, 89 note *)).

uskim inf. *uskit* optare, minari alicui mala, ønske, true (58. 97) = oldn. *œskja*, oht. (*wunscjan*,) *wunscan*.

utar, *utareᶜ* f., veps. *udar*, vot. *uhar*, est. *udar*, *udaras*, liv. *udār*, *udar* uber, yver synes = oldeng. *úder*, oht. *ûtar* (jf. Curtius: Gr. Et. ², 235)? Mordv. *odar*, čer. *vadar* gör det imidlertid tvivlsomt, hvorvidt disse ord ere af 156
got. oprindelse; jf. f. ex. lit. *udrů'ti* eutern.

uvja n.-lap. pluma, dun (53. 67. 81) = oldn. *hý*, norsk *hy*. Det er usikkert, om det udgår fra en uomlydt form, eller om *uvj-* er = *ý* (jf. s. 54).

Vaaja, *vavia* f., est. *vai* gen. *vaja*, dorp.-est. *vaǵa* gen. *vaja* (også *vagi*, *vadi*), liv. *vaigā*, sv.-lap. *vuoive* (lånt fra finsk, med omsætning) cuneus, palus, kile, pæl (67. 81) = oldn. *veggr*, oht. *weggi* (st. *vagja-*). Hos Henrik Lette forekommer dette ord i formen *Wagia*, *Wagya*, *Waiga*, *Wayga* som navn på en provins af Estland (= *Vadja-* votisk? jf. Sjögren: Ges. Schr. I, 501 = Mém. de l'ac. de St.

Pétbg. VI sér. I, 326). De f. ord kunde dog også være = lit. *vágis* knage, kile, lett. *wadfis* (st. *vagja-*). (Uvedkommende er veps. *svai* »påle (i vatten)« = russ. свая *svája*).

vaaka f., est. *vāg* bilanx, vægtskål (43) = oldn. *vág*, gml. sv. *vagh*, oht. *wâga* fem.

vaakuna f. insignia, våbenmærke (43) = gml. sv. *vakn vapn*, diall. *våken-hus* (Rietz 821).

*vaate*ᶜ gen. *-tteen* (est. *vaťť*, liv. *vaťʼ*?) vestis, klædning, veps. *vateh* gen. *-tken* pannus, klæde (43. 64. 85. 106) sml. oldn. *váð*, oldeng. *wæd* fem. (st. *vādi-*)? Heraf også sv.-lap. *vadas* vadmel (86).

vaðđo gen. *vaðo* n.-lap. linea piscatoria, fiskesnöre = oldn. *vaðr* m., norsk *vad* n.

vaddo gen. id. n.-lap., en.-l. *vaddu* periculum, fare, sv.-l. *vaddo* morbus, sygdom (66. 92) = oldn. *vandi*.

vades, *vaddes* n.-lap., sv.-l. *vaddok* difficilis, vanskelig (75) = oldn. *vandr*.

vadne gen. *vane* n.-lap., sv.-l. *vane* penuria, brist, knaphed (oftest sms. som *čalbme-vadne olmuš* homo oculis captus, mand med svage öjne), sv.-l. *vanes* deficiens, manglende = oldn. *vani* penuria, *vanr*, got. *vans* adj.

vahto, *-u*, *-i*, *vaahti* f., vot. *vāhsi*, rev.-est. *vaht* gen. *vahu*, dorp.-est. *vatt* gen. *vatu*, liv. *vā*, *vō*, *vast* spuma, skum (59. 93) = got. *hvaþō*, sv. diall. *hvaa* (Rietz 269). [Meget tvivlsom sammenstilling.]

157 *vaiva* f., russ.-kar., vot.; est. *vaev*, *vaiv* gen. *-a*, liv. *vāja*, *vōja*, *vaive* (n.-lap. *vajvve*, sv.-, en.-l. *vaive* fra f.) labor molestus, molestia, ærumna, miseria, möje, plage (50. 68. 92. 94. — Deraf f. *vaivaa*, *vaivata*, est. *vaevama*, vot. *vaivattaa*, lap. *vajvedet* affligere, vexare, plage; f. *Vaivatar* mythol. »furia«, o. fl.) = oldeng. *wáwa* m., oht. *wêwo* m., got. **vaiva*, oldn. *vá* f. Hertil hører måské også f. *vaikea* miserabilis, difficilis, elendig, vanskelig?

(Derimod er ung. *baj* labor, pugna, besvær, kamp i begge betydninger = slav. *boj* pugna).

vakke gen. *vage* n.-lap. parvus maris sinus, vig (43. 75) = oldn. *vágr*.

valas (oftere *valas-kala*, af *kala* piscis, fisk) f., est.; lap. alm. *vales*, *fales* cetus, hval (43. 59. 74) = oldn. *hvalr* pl. *hvalar* og *hvalir* (jf. Sv. Egilsson og Bugge: Norr. Fornkv. s. 111, v. 36 anm.), oldeng. *hwæl* pl. *hwalas*. Nyere lån er liv. *falfiš*.

valas n.-lap. i sms. *skuot-valas* clavus navigii, per quem dirigitur, rorstang (Leem) = got. *valus* stav, oldn. *völr* (jf. s. 89. — *Skuot-*, *skota* [Friis Sprogpr. 89], *skottas* [ibd. 91] puppis, bagstavn = oldn. *skutr*, norsk *skut*, *skot*).

valin, *valitsen* inf. *valia*, *valita* f., veps. *valitšen*, est. *valitsen*; n.-lap. *valljit*, en.-l. *valjið*, sv.-l. *valjet* eligere, vælge (53. 96. 97) = got. *valjan*, oldn. *velja*. Derimod er f. *vaali* (sjeld. *vali*) electio, valg et nyere lån fra sv. *val*.

valta f. potentia, arbitrium, magt, rådighed (*valtias* potens, princeps, mægtig, hersker, *valtio* respublica, stat, *vallitsen* inf. *-ita* dominari, herske, *valtaan* inf. *-llata* potiri, bemægtige sig o. fl.), veps. *vald* libertas, arbitrium, frihed, est. *vald* macht, gewalt, gebiet, reich, gut (*vallitsema* dominari), vot. *valta* id., liv. *vālda* [1]) erlaubniss, freiheit, macht; [2]) (dial. *vald*, *vāld*) reich; gebiet, gut; n.-, en.-l. *valdde* (sv.-l. *velde*) potentia (77) = oldn. *vald* n., *veldi* n.; got. *valdan* herske, styre, *valdufni* magt, øvrighed. Nogle af de afledte ord kunne være påvirkede af lit., jf. lit. *valdýti* dominari, regere, herske, *valdžà* (for **valdia*) herrschaft, regierung, gebiet, *vẽn-valdỹs* monarch, lett. *waldigs* herrschend.

vamma (Kalev. 45, 288), sjeld. *vammas* vitium, mendum, max. in corpore, vulnus, lyde, især legemsfejl, sår (77.

Deraf *Vammatar* gudinde, som råder for sådanne og påkaldes derimod, Kal. 45, 283) = got. *vamm* n. σπῖλος, plet, oldn. *vamm* n.

158 *vanne*^{c} gen. *vanteen* f. vimen v. circulus ligneus, quo vasa constringuntur, tøndebånd, veps. *vandeh* gen. *-dhen* id. (89) = got. *vandus*, oldn. *vöndr*. Lap. *vuodda* pl. *vuoddagak* ligamen calceamenti, skobånd kunde fra formens side passe hermed (jf. *vuola* 88 n. 2 [143 n. 3]), mindre i betydning.

vanttu gen. *-ntun*; *vantus*, *-tut* gen. *-ttu(h)un* (Kalev. 27, 57. 30, 16. 48, 206) chirotheca lanea, vante, n.-, sv.-lap. *fāc(ca)*, *vac(ca)* id. (66. 88. 89) = oldn. *vöttr* (st. *vantu-*); også mlat. *vantus*, ital. *guanto* o. s. v. (se Diez: Et.Wb.^{2}, I, 230).

vara f. copia, opes, subsidium, providentia, admonitio, forråd, varsomhed (i sms. vice-), est. *vara* vorrath, vermögen, kraft, liv. *vara* id., lap. *varre* id. (92) = oldn. *vari* m. providentia, subsidium (isl. *vara-* vice-), *vara* fem. merx, vare; got. *varei* πανουργία, oldeng. *waru* f. attentio, tutela, varetægt, oht., oldsaks. *wara* fem. id. — Til de sidstanførte femininer kunde svare de finske biformer *varo* og *varu*, der forekomme i visse böjningsformer og sammensætninger med betydn. subsidium, providentia, »for sikkerheds skyld« ell. desl. En mængde afledninger forekommer i alle sprogene, som f. *varajan*, *varaan* inf. *-rata* providere; cavere; monere; forsyne; vogte sig; advare; russ.-kar. *varajan*, veps. *varaidan* caveo, timeo, vogter mig, frygter; veps. *varastan* exspecto, vænter; f. *varon*, *varoon* id. (97), *varoitan* præmoneo, advarer, *varustan*, russ.-kar. *varuššan* instruo, provideo, udruster, forsyner, o. s. v.

varas gen. *varkaan* f., veps. *vargas*, est. *varas* gen. *-rga*, liv. i Livl. *var* fur, tyv (74. — Deraf f., est. *varastan*, veps. *vargastan*, vot. *vargasan* furor, stjæler) = got.

vargs (i *launa-vargs* ἀχάριστος), oldn. *vargr*, oldeng. *wearh* maleficus, homo proscriptus; lupus; misdæder, fredløs, ulv; mlat. *vargus* expulsus, fredløs; jf. oldslav. *vragŭ* inimicus, fjende. Den opr. betydning synes at være (homo) maleficus eller desl., hvoraf bet. lupus er afledt. Sv.-lap. *varg* lupus er moderne lån fra sv.; det har kun tilfældig lighed med sv.-l. *varg*, en.-l. *vorg*, n.-l. *forg* (Leem) cito, hurtig, der vist er = f. *virkiä*, *viriä* vegetus, rask. Mokša-mordv. *virgas*, ersa-m. *veŕgez* lupus er ikke beslægtet (af *vir*, syrj. *vör* silva, skov? 159 [eller gammelt lån fra indisk-iransk, skr. *vṛka-s* ulv?]), ligeså lidet som ung. *farkas* id. (af *fark* cauda, hale, jf. veps. *händikas* id. af *händ* hale, lap. *sejpe*, sv.-l. *seipeg* af n.-l. *sæjbbe*, sv.-l. *seipe* hale, est. *pitk-saba*, egl. 'lang-hale'). Hvorledes forholder det sig med syrj. *vargäs* astutus, listig? Det ægte ord for fur, tyv er liv. *salai*, lap. *suola*, čer. *šola*; mordv. *salan* furor, stjæler, jf. f. *salaan* occulto, skjuler.

varjo f., est. *vari* gen. *-rju*, *-rjo*, liv. *vāri*, *vōri* umbra, umbraculum, tutamen, skygge, ly, værn, est. og vot. også skyggebillede, spejlbillede (f. *rinta-varjo* brystværn); sv.-lap. *varjo*, *værjo*, en.-l. *varju*, n.-l. *værjo* arma (53. 54. 55. 67. 93) = oldn. *verja*, oht. *warî*, *werî*. — Deraf atter f. *varjoa*, *varjota* (97), *varjella*, lap. *varjalet* defendere, værge.

vartia f. vigil, custos, vogter, *vartio* vigilia, custodia, vagt; est. *vaŕdija* (*vaŕdja*) aufseher, hochzeitsmarschall, speisemeister (67. 92. 94) = got. *vardja*, hvoraf også ital., sp. *guardia* o. s. v. En afledning er f. *vartioitsen*, veps. *vardeitšen* vigilo, våger; et selvstændigt lån er derimod

vartoon, *varron* inf. *-rrota*, *-rtoa* observare, exspectare, præstolari, vænte, vogte, lap. alm. *vuörddet* expectare, også n.-l. *varddet* speculari, spejde (97. 98) = oldn. *varða*, oldsaks. *wardôn*, oht. *wartên* (hvoraf også ital.

guardare o. s. v.). Om ung. *vár* observare, expectare; subst. arx, borg, jf. Budenz i Nyelvtud. közlem. III, 23 f.

Venäjä, *Venää*, *Venät* f., veps. *Venā*(?), est. *Vene*, vot. *Venäi*, *Venā* Russia, Rusland (f. *venäläinen*, est. *venelane*, vot. *venälainē* adj. — 63. 109) = oldn. *Vindr* pl. *-ir*, oldeng. *Wined-as*, *Weonod-as*, oht. *Winid-â*, en hos de gotiske folk fra ældgammel tid af brugelig benævnelse for Slaverne, navnlig i disses vestligste og nordvestligste boliger. Derimod kan der ikke påvises noget spor til, at Slaverne selv have brugt dette navn. Oprindelsen er usikker. Sammenstillingen med den nord. mythologis Vanir er greben ud af luften. — Liv. *krievọs* russicus, russisk, *Kriev-mō* Russia = lett. *krĭws* russicus (sml. *Kriviči*, en slavisk stamme i og omkring Smolensk, Nestor c. 7 ed. Miklosich).

160 *vero* f. tributum, skat, n.-lap. *værro*, sv.-l. *væro*, *viæro* id., sacrificium, offer sml. mht. *wëre* fem. præstatio, ydelse; oht. *wërên*, nyht. *gewähren*?

verta f. par (pretio, multitudine), lig (i pris, mængde), est. *võŕs*, *võrd* gen. *võrra* werth, betrag, äquivalent; mal (44. 75. — F. *vertaan* inf. *verrata*, lap. *værdedet* comparare, sammenligne) = got. *vairþs* værd, værdig; subst. værd, pris; oldn. *verðr* adj. Est. *vä́rt*, liv. *vä̆rt* werth fra ty.

vīdes lap. alm. amplus, vid (62. 75) = oldn. *víðr*, oldeng. *wíd*.

vidno, *fidno* n.-, sv.-l. negotium, syssel (58. 93) = oldn., norsk *vinna* fem. id., got. *vinnō* πάθημα, πάθος; deraf *vidnot*, *fidnot* operari, arbejde, sml. oldn. *vinna* verb.

vielpes n.-lap., en.-l. *vielpis*, sv.-l. *felpes* catulus, hvalp (44. 74) = oldn. *hvelpr* (hvor *e* er aflyd, ikke omlyd, jf. Grimm: D. Gr. III, 329).

viercca n.-, en.-lap.; sv.-l. *værca* aries, vædder (44. 69. 89) = got. *viþrus*, oldn. *veðr* pl. *-rar*, dog gml. sv. (Gutalag) acc. pl. *veþru* (Rydqvist II, 142).

viesso gen. *vieso* n.-lap., sv.-l. *vieso*, en.-l. *viesu* domicilium, bolig; *viessot*, *viesot* vivere, leve = oldn. *vera* fem.; *vera*, *vesa* esse, være, got. *visan* εἶναι, μένειν; oldn. *vist* bolig. En sammenstilling af de l. ord med f. *asua* bo er usandsynlig, da der neppe kan påvises andre exx. på den overgang, den vilde forudsætte. Eller skulde denne måské skyldes en secundær indflydelse fra nordisk?

vievses n.-lap., sv.-l. *vepses*, *vepsa* vespa, hveps (74) = norsk *kveps*, *kvefs*. Af tvivlsom alder.

vihin, *vihkiin* inf. *-hkiä*, *-hitä* f., n.-lap. *vihhat*, *vihatet*, en.-l. *vihkað* (efter finsk), sv.-l. *viget* consecrare, inaugurare, indvie; f. *vihki*, n.-l. *vihha* ritus consecrationis, indvielse (65) sml. got. *veihs* hellig, *veihan* hellige, vie, oldn. *vígja*; oht. *wîhî*, *wîha* sanctitas, dedicatio, indvielse, *wîhan*.

viikko f., russ.-kar.; n.-, sv.-lap. *vakko* (*vokko* ɔ: *vâkko*) hebdomas, uge (47. 93) = got. *vikō*, oldn. *vika*.

viina f., est. *vīn* gen. *-a*, lap. *vīdne*, *vīne* (vin,) brændevin, veps. *vin* gen. *-an*, vot. *vīna* brændevin, liv. *vīn* pl. *-o̯d* vin (44. 77) = got. *vein*, oldn. *vín* (jf. dog også lit. *vỹnas*, russ. вино *vinó*). Yngre lån er f. *viini* vin.

viisas f., lap. alm. *vīses* sapiens, vís; russ.-kar. *viižas*, vot. *viisas*, est. *vīzas* astutus, klog, listig (44. 75) = got. *-veis*, oldn. *víss*.

viisi f., vot.; est. *vīź*, liv. *vīš* modus, vis, måde = sv. *vis*, ndt. *wîse*.

vikkim (for **viekkim*) inf. *-kkit* n.-lap., sv.-l. *viket* ponde- 161
rare, veje (deraf *viekko* norsk våg, 36 ꝛ) = oldn. *vega*.

virka f., n.-lap. *virgge*, en.-l. *virge*, sv.-l. *virke* negotium, munus, bestilling, embede (44. 63. 64) = oldn. *verk*?

visses lap. alm. certus, vis (44. 75) = got. *-vis* (oldn. *víss*). F. *vissi* er nyere lån fra sv.

vitja f., veps. *vidj* gen. *-an*, sv.-l. *vidja* (lån fra f.) catena,

torques, kæde, halskæde (44. 67. 82) = oldn. *við* pl. *-jar* fem.

vuobam inf. *vuoppat* n.-lap. exclamo, plangorem magnum edo, jeg skriger (Leem. — 53. 58. 64. 98) = got. *vōpjan*, oldn. *œpa*.

vuokra, *voura* f. pretium conducti, usura pecuniæ, leje, rente (deraf *vuokrata*, *voŭrata* conducere, locare, commodare usuræ, leje, låne ud. — 58. 68. 75) = got. *vōkrs* τόκος, rente, oldn. *okr*.

vuoksa, *vuofsa* lap. alm., sv.-l. også *vuokses* bos, taurus, oxe (58. 92) = oldn. *uxi*, got. *auhsa*.

vuolles n-., sv.-lap. mitis, benignus, tjenstvillig = oldn. *hollr*, got. *hulþs*?

vuolppo n-., sv.-lap. stola muliebris, kjole (62. 93) = oldn. *ólpa*.

vuoncca, *vuönces* n.-, sv.-lap. (Leem *vuonses*) gallina, gallus, höne, hane (78. 88) = oldn. *hœns* pl.

Äiti f. mater, moder, rev.-est. (*h*)*eit* gen. (*h*)*eide*, *-i*, *eideke* mutter, mütterchen (49. 95. 106) = got. *aiþei*, oht. *eidî*. Det ægte ord er f., vot. *emä*, est. *ema*, liv. *jema*.

ämpäri f., est. *ämber*, n-., sv.-lap. *æbbar*, *ebbir*, *ebber* situla lignea minor, lille træspand = sv. *ämbare*, ældre *æmbar*, *æmber* (Rydqvist III, 259), norsk *embær*, *ambar*, *æmbar*, (oht. *einpar*).

äyri f., en.-lap. *ævri* numus æreus minimus, øre (54. 81) = oldn. *eyrir*, gml. sv. *örir*, *öri*, Gutalag *oyri*.

REGISTER[1])

I. Finsk (med estisk o. desl.).

(Aisa 39.)
(ankerias 80.)
asnata se ansaita.
austi 51. 71.
(Haaksi 39.)
(halla 69. 79.)
hamina 69. 71.
(hammas 73.)
(hanhi 83.)
(harja 80.)
hauli 69. 70.
(heinä 22. 33. 73.)
hepo 68.
(herne[c] 48. 80.)
holli 47.
holvi 50. 63.
housut 45. 93.
huilata 59.
huivi 59.
hulk est. 56.
Jätti, jatuli 52. Jf. jetanas.
Kaali 43. 70.
kaapu 43. 64. 93.
kaha se garre.
kahveli 65.
(kakla 73.)
kalkita 96.
kalkki 96.
(kalma 39.)
(kankuri 41.)
karilas 69. Jf. gales.
katu 64. 93.
(kaula = kakla.)
kāza est. se kansa.
kēd' est. liv. 43. 95.
keila 69.
keisari 49.
(keli 80.)
kelm est. 60. 71.
kelmi 60.
(kenkä 39.)
kepp est. = keppi.
keppi 60.
ketju 54.
kiivu 63.
kinkku 60. 61.
(kirves 80.)
klupu se slubḅo.
kōl' est. 95.
kori 64.
korppi 44. 70.
korv est. 71.
(kota 40.)
(koukko se roakke.)
koulu 45. 93.
krahv est. 65.
krāv est. 47.
kreivi 49. 92.
krouvi 45. 64.
kuiskata 59.
kuisti 59.
kuitata 59.
kuppi 44. 70.
(kurdiš veps. 80. 84.)
(kuulen 2.)
kūn est. 60.
kyyti 32.
kārid est. se skārrek.
(kärme[c] 21. 48. 80. Jf. mato.)
kärry 54.
(käsi 41.)
(Laiha 33.)
lakk est. 71.
lakka 71.
lamp est. = lamppu.
lamppu 62. 93.
lasi 70.
leikitä 96.
leikki 49. 70. 96.
leili 69.
leiri 69.
liht est. se livtes.
liivi 63.
likka 93.
līm est. 44.
(lohi 55.)
lupu = klupu.
lyökki se laukka.
lääkäri 54. 94.
Maalari 94.
maalata 96.
(maania 96.)
mako se maha.
(maku se smakka.)
maru se marfe.
masti, masto 71.
meikata 49.

[1]) Dette omfatter navnlig sådanne i det foregående særlig omtalte ord, som ikke ere optagne i ordfortegnelsen. Tallet betegner originaludgavens, i marginen tilföjede sidetal. Henvisninger til et andet ord med »=« gælde dette register, med »se« eller »jf.« den foregående ordfortegnelse. I parenthes sættes ord, der ikke ere optagne fra de gotiske sprog.

meinata 49. 97. Jf. mainitsen.
meininki 70.
(melnits veps. 101.)
meru se marfe.
(mesi 2.)
(metsä 80.)
miettiä 96.
mōr' est. 92.
(morsian 55. 74. 80. 83.)
moukari 45.
muori 92.
muoto se muotti.
muuri 45. 70.
mūr est. 71.
mūt's est., mūtš liv. 95.
myssy 93.
märä se mera.
(Nepas se næppe.)
niiata 64. 97.
(nimi 2.)
nyöri se nuora.
(ohdake^{c} se ota.)
(ohra, otra se ota.)
ohver est 65.
(oinas 55. 73.)
(olut 55. 88.)
(Paarre^{c} se parras.)
paatsa se patja.
(paimen 5. 33.)
paljas 84.
palkki, palkku se balkko.
palle^{c}, pallistaa 84.
pannu 93.
pār' est. 47.
pari 43.
pelkko 52. 53.
pelli, pelti 52. 53.
penkki 54. 70.
peruna 94.
(pieksut 39.)
piina 93.
piippu 93.
pilkka 59.
pilu 52. 53.
(pirtti 83.)
pīspa, også piispa 71.
(poika 70.)
pōl' est. 95.
portti 44.
porvari 64.
(posteli veps. 101.)
pottu 44.
provasti se rovasti.
prūn' est. 45.
prūt' est. 45.
pukki 44. 70.
puola 92.
pusa 45. 47. 92.
pyssy 93.
pöyliä 51.
pöysti 54. 81.
Rakki 92.
rakut se ruoke^{c}.
rapu 64.
(ratas 73.)
rehti se riefta.
reisu 49. 93.
reivi = kreivi.
reiź est., reiz liv. 95.
(repo 40. 102.)
reppu 59. 62. 93.
(riähkä, räähkä kar. 101.)
rot' liv., rot't' est. 95.
rotta 44. 93.
rouvi = krouvi.
rumpu 62.
Ruotsi 107.
rūt' est. 23.
ruuni 45. 70.
ruusu 45.
ryöväri 51.
Sāl' est. 47. 84.
sali 43. 84.
(sata 2.)
(sauva 59.)
seilata 69.
(seinä 34.)
sēp est. 95.
(seula, siekla 21. 68.)
(siemen 5.)
(sisar 92.)
sivu 64.
skēd', skǫd' liv. 23. 95.
skúol liv. 95.
šk'ūt liv. 32.
soma se suobme.
(sota 40.)
spúol, špúol liv. 95.
(Suomi 7. 12.)
(suuri se stuores.)
synti se suddo.
(Taivas, est. taevas 11. 34. 73.)
tanko se staggo.
(tarha 73.)
taulu 69.
tavaan, tavata 97.
(tavara 105.)
teini 52.
tiakka 52.
tienata 52. 97.
tihiä, tihtiä se divtes.
tiili 69.
tīk est. 44.
tika 44.
tikku 93.
tikkuri 69.
tiu 51.
tōber, tōver est. 71.
toki se dauk.
tori 44. 64. 88. 105.
torppa 44.
touvi se toakke.
trumpu = rumpu.
trut est. 23.
(tuhat 3.)
tuhla 64.
tukki se stokke.
tulkki 45.

tuoli 45. 59. 70.
tuorstai, torstai 45.
tupakki 45.
tuppaan 45.
(turku 88. 105.)
(tuumata 96.)
(tyhjä 80.)
(tytär 92.)
tyyny 54.
tyyris se tiuris.
(Udin 83.)
uhri 45.
urut 45.
uuni 69. 70.
Vaali 47. Jf. valitsen.
vaara 56.
vaari 92.
vahti 70. 84.
vaku 62.
vangita 96.
vanki 43. 56. 92. 96.
vār' est. 92.
varvaan se sorvaan.
vasta 59.
vāt' est. 47.
vati 43. 56. 64. 70.
vaunu 69. 89.
vavia se vaaja.
(vesi 2.)
viikuna 94.
viila 56. 71. 101.
viili 56. 70.
vīl' est. 71.
(villa 69. 79.)
vokki se rukki.
(vuohi 58.)
vuori se huotra.
väri 56. 64.
värsy 71.
väskynä 94.
Yrtti se urtas.
(Zakona kar. 101.)
Äyskäri se auskari.
Öysti = austi.

II. Lappisk.

Ajbmo se heimo.
aššo se ahjo.
Badde se panta.
biello, bjællo 52. 65. 93.
birdna, birdne 52. 89.
bitta 44. 70.
boadnja 92.
boanda 91.
bokka 44. 70.
bovddit 51. 97.
brukit 97.
bukka = bokka.
bænkka 54. 70.
Dadne se tina.
dimbar 66.
drauga 60. 70.
drivkes 75.
drænga 66.
Dujsklan 54.
duofto se tuhto.
duorasdak 45. 90.
(dušše 80.)
Fac(ca) se vanttu.
fakta = vakta.
fidno se vidno.
fjevridet, fivridet 54.
flasko 60.
fuorra se huora.
fæsko 58.
fæsta = væsta.
Gagga 62.
(garjel 107.)
garven se kumina.
gavnek 69.
gaʒʒe se kansa.
gierra se garre.
gifse, gikse se kiusa.
gjelle 52. 71.
gjevkan 54. 56.
glassa 59. 70.
goarppa 44. 71.
gruonas se ruonas.
gruto 54.
gukse 71.
guōdda 44. 92.
gærra se garre.
gæula 51.
Hagan 54.
hajka se ajka.
halsi 54.
havlla 71.
hejvvit 54. 98.
hilddo 57.
hufsit 45.
hurtas se urtas.
hæsta 71.
hæval se höylä.
Ilddo = hilddo.
Keres 76.
kjefmanne se kauppa.
kjevkan = gjevkan.
klačče se laufča.
kluokkar se lukkari.
krimo se riimu.
kruossa se ruossa.
Labes se lammas.
ladde 107.
lakkula 54.
lamppa 62.
lasko = flasko.
lassa = glassa.
latto se laðas.
lause se lōysä.
lieppe 62.
līto 54. 61.
lonnit se lunastan.
luovos se lōysä.

læjkašet 98.
læjkka 49. 71.
læjra 69.
Mierkka, mirkka se murkko.
misso 54. 93.
moallo 44. 92.
muotto se muotti.
(mæcce 80.)
Nova 55. 71.
Oaffar 44. 65.
omasse 54.
Pari 43.
preutet se rievdam.
(Raingo 41.)
rauga = drauga.
rejso 49. 93.
ridda 91.
rīdet 98.
riegges se rengas.
rjevar 51.
rokkjel se lukkara.
rujto 54. 93.
ruolla 55. 60. 71.
ruoššalaš 107.
ruoþþalaš 107.
ruövdde se rauta.
rænga = drænga.
Saddo se santa.
sivlle 69.
sjårt 60.
skajdda se kaide^{c}.
skierak se skārrek.
skittar = skuttar.
skoaddo 55. 62.
skuovva 68. 71.
skuttar 54.
skærak se skārrek.
slauča se laufča.
slikt se livtes.
smavva 68.
smiettat 96.
solljo se solki.
spjerbam se sorvaan.
spæjal se peili.
stoalppo 44. 92.
stukka 54.
stuollo 45. 71.
(suojdne 33.)
suokkan 45. 69.
suokno 86.
(suola se varas.)
(sæjdne 34.)
sæv(a) 51.
Truolla = ruolla.
Udnot 98.
Vac(ca) se vanttu.
vakko se viikko.
vakta 58. 71.
vanes se vadne.
varg se varas.
viste 71. 86.
vjerbam se sorvaan.
vuodda se vanne^{c}.
vuol(a) 88.
vuoppat 57.
vuordne 57. 78.
vuosta se juusto.
vuörddet se vartoon.
vædtja 60.
væga 60.
værjo se varjo.
væsta 58.
Ævdar se autia.

FORKLARING OVER FORKORTELSER OG GRAMMATISKE UDTRYK

acc. = accusativ (genstandsform)
adj. = adjectiv (tillægsord)
adv. = adverbium (biord)
alban. = albanesisk
arab. = arabisk
BFB. se s. 249 n. 1.
čer. = čeremisisk
čuvaš. = čuvašisk
delf. = delform (partitiv)
d.-est. = dorpat-estisk
dim. = diminutiv
dorp.-est. = dorpat-estisk
ds. = det samme
ef., ejef. = ejeform (genitiv)
eng. = engelsk
en.-l., en.-lap. = enare-lappisk
ent. = ental (singularis)
ersa-m., ersa-mordv. = ersa-mordvinsk
est. = estisk
est-sv. = svenske dialekter i Estland
f. = finsk
fem. = femininum (hunkön)
fl., flt. = flertal (pluralis)
fr. = fransk
frs. m. = fremsættende måde (indicativ)
gen. = genitiv (ejeform)
gf. = genstandsform (accusativ)
gml. sv. = gammel svensk
got. = gotisk (dels i speciel betydning, dels = germansk)
gr. = græsk
hank. = hankön (masculinum)
hf. = hensynsform (dativ)
holl. = hollandsk
hunk. = hunkön (femininum)
ill. = illativ
inf. = infinitiv (navneform)
intk. = intetkön (neutrum)
isl. = islandsk
ital. = italiensk
japh. = japhetisk (indo-europæisk)
kar. = karelsk
kelt. = keltisk
klangløse medlyd = mutæ, klusiler
klangløse medlyd, beåndede = aspirater
klangløse medlyd, stærke = tenues
klangløse medlyd, svage = mediæ
l., lap. = lappisk
lap. alm. = almindeligt, i alle lappiske dialekter
lat. = latin
lett. = lettisk
lit. = litauisk
liv. = livisk
m. = [1]) masculinum (hankön), [2]) mordvinsk
medlyd = consonanter
mht. = mellemhöjtysk
mlat. = middelalderligt latin
mokša-m., mokša-mordv. = mokša-mordvinsk
mordv. = mordvinsk

mty. = mellemtysk
n. = neutrum (intetkön)
navneform = infinitiv
navneord = substantiv
ndt. = nedertysk
nf. = 1) nævneform (nominativ), 2) navneform (infinitiv)
n.-l., n.-lap. = norsk-lappisk
no. = nævneord (nomen)
nord. = nordisk
nyht. = nyhöjtysk
nyl. = svensk i Nyland (i Finland)
nævneform = nominativ
nævneord = nomen
oht. = oldhöjtysk
oldbaktr. = oldbaktrisk (zend)
oldeng. = oldengelsk (angelsaksisk)
oldn. = oldnordisk
oldsaks. = oldsaksisk
oldsl., oldslav. = oldslavisk (kirkeslavisk)
olon. = olonetsisk
on. = oldnordisk
opr. = oprindeligt
osset. = ossetisk
ostj. = ostjakisk
p., pers. = person
pers. = persisk
pl. = pluralis (flertal)
platt. = plattysk
provenç. = provençalsk
r.-est., rev.-est. = reval-estisk
r.-kar., russ.-kar. = russisk-karelsk
russ. = russisk
russ.-l., russ.-lap. = russisk-lappisk
selvlyd = vocaler
skr. = sanskrit
slav. = slavisk
sms. = sammensætning
sp. = spansk
st. = stamme
subst. = substantiv (navneord)
sv. = svensk
sv.-l., sv.-lap. = svensk-lappisk
syrj. = syrjænsk
tatar. = tatarisk
tillo. = tillægsord (adjectiv)
trelyd = triphthonger
tvelyd = diphthonger
ty. = tysk
tyrk. = tyrkisk
udso. = udsagnsord (verbum)
ung. = ungarsk
valak. = valakkisk (rumænsk)
veps. = vepsisk
verb. = verbum (udsagnsord)
vog. = vogulisk
vot. = votisk
votj. = votjakisk
åndende medlyd = spiranter

EFTERSKRIFT 1919

50 år er forløbne, siden foranstående arbejde fremkom og den 23. Marts 1869 forsvaredes for den filosofiske doktorgrad. Om jeg end vover at tro, at kærnen i det i det væsentlige står urokket endnu den dag idag, har dog de almindelige sprogvidenskabelige synspunkter i løbet af denne lange årrække forandret sig så meget, og selve materialet er, på begge de sider, der her kommer i betragtning, voxet i så höj grad, at en ny samlet bearbejdelse af emnet vistnok nu kunde være meget ønskelig. På den anden side vilde de krav, der måtte stilles til en sådan, være så omfattende, at jeg for mit eget vedkommende i ethvert tilfælde ikke mere vilde kunne tænke på at forsøge at levere en sådan. Jeg ønsker blot her at tilföje nogle få ord til det foranstående optryk af mit arbejde, i hvilket dettes oprindelige skikkelse af hensyn til det historiske ansvar gennemgående er bevaret[1]). De eneste forandringer, jeg har foretaget, er — som nævnt ovf. s. 50 — at indsætte de ændringer eller tilföjelser, som jeg havde optaget i den udenfor Danmark mere benyttede tyske oversættelse (1870), eller at forbedre eller tydeliggöre oversættelsen af et ord, sær-

[1]) Også hele den videnskabelige terminologi, de danske grammatiske betegnelser o. l. har jeg beholdt uforandret, skönt der er meget deri, som jeg nu må anse for uheldigt og selv ikke mere bruger. Hvad angår f. ex. navnet »gotisk«, som undertiden synes at have givet anledning til misforståelser, må erindres, at jeg bruger det dels i snævrere betydning om Goternes sprog, dels efter Rasks forbillede som fællesbenævnelse = germansk i videste betydning.

lig i ordfortegnelsen, eller endelig i [] at tilföje f. ex. et ? ved tvivlsomme eller uholdbare sammenstillinger, som jeg dog ikke har troet at burde udelade helt, når der senere i litteraturen har været henvist dertil[1]).

Når man nu til dags vil bedömme min afhandling, må man da vel erindre videnskabens standpunkt på den tid, da den blev til. Dengang var i den sammenlignende indoeuropæiske sprogvidenskab Aug. Schleichers anskuelser de fuldstændig rådende (jf. mine Saml. Afhandl. I, s. 78 ff., 95 ff.). Derefter skulde man f. ex. af enkelte vokaler fra först af i vor sprogæt kun have haft *a*, *i*, *u*, og denne opfattelse træder da også på mange steder frem i min afhandling, særlig med hensyn til *a* i tilfælde, hvor vi nu forudsætter oprindeligt *e* eller *o* eller til dels andre lyd. Som grundform f. ex. for tallet 'hundrede', hvorfor man nu forudsætter **k̑m̥tóm*, tænkte man sig dengang en form **kantam* (ovf. s. 53 [3]). Muligheden af at finsk *sata* kunde være udgået fra en mellem denne og slav. *sŭto* liggende mellemform, var derfor efter hin tids opfattelse ikke udelukket; nu må denne mulighed betragtes som bortfalden, da vi ikke kan anerkende, at der på noget punkt i udviklingen til slav. *sŭto* har været et *a* tilstede, hvilket afgjort forudsættes af den finske og de øvrige dermed uadskilleligt sammenhørende finsk-ugriske former, og disse viser derfor udelukkende hen til en iransk sprogform eller måske endog snarere et indisk-iransk fællestrin (**śatam*; se anf. st. og jf. ovf. i dette bind s. 36 og 45 f.).

Det må dernæst erindres, at den finsk-ugriske sprogforskning, der nu — navnlig siden 1880erne — har nået

[1]) Jeg skylder dr. Kurt Wulff megen tak for den store omhu, hvormed han helt igennem har konfereret den danske og den tyske udgave og i det exemplar af den förste, der er benyttet som manuskript ved trykningen, har indført alle de derved foranledigede eller de andre af mig ønskede ændringer eller tilföjelser navnlig i ordfortegnelsen.

så rig og betydningsfuld en udvikling, dengang endnu kun var i sin første barndom. Det vilde ikke have været på sin plads nu at tilföje henvisninger til den rige senere litteratur på dette område eller til de siden da fremkomne nyere anskuelser. De givne litteraturhenvisninger ønsker jeg altså nærmest betragtede som en — efter hvad jeg vover at tro, i det hele ret udtömmende — angivelse af de kilder og hjælpemidler, som dengang havdes til rådighed, ikke (undtagen endnu for de mindre dyrkede sprogs vedkommende) som en egentlig anvisning for dem, der nu vil studere disse sprog. Det vil på den anden side være forståeligt, at jeg dengang har benyttet lejligheden til i indledningen at fremsætte min opfattelse af forskellige punkter af sproghistorisk og sammenlignende art, som da endnu næsten ikke havde været behandlede fra dette synspunkt. I erkendelsen af mangt og meget heraf er man naturligvis nu nået langt videre, således f. ex. med hensyn til det brogede forhold mellem finske og lappiske lyd, hvor man f. ex., selv om meget endnu er uklart, bestemtere må skelne mellem gamle overensstemmelser og de talrige senere lån fra finsk til lappisk til forskellige tider. Et andet punkt, der i de seneste år har spillet en fremtrædende rolle i den videnskabelige diskussion, er det s. 74 ff. (23 ff.) og s. 88 ff. (36 ff.) (jf. s. 114 ff. [61 ff.]) omtalte konsonantskifte (»trinskifte«), og erkendelsen af dette mærkelige fænomen har gjort så store fremskridt, at min fremstilling nu må betragtes som forældet. Det synes nu at ligge langt dybere i de finsk-ugriske sprogs bygning end jeg dengang anede og oprindelig at have haft et betydelig större omfang end man skulde tro efter finsk. Men det vilde ikke være stedet her til at komme nærmere ind derpå (jf. her ovf. s. 43)[1]).

[1]) Uholdbar er også den s. 60 ff. (10 ff.) opstillede tvedeling af »den finske stamme« i to grene: Karelere og Jæmer, det sidste tilmed en uheldig benævnelse efter russisk Ямь *Jam'* af finsk *Häme*'. Jf. ovf. s. 36—38.

Ved en eventuel ny behandling af det i virkeligheden overordentlig omfattende emne for min afhandling vilde det utvivlsomt være det ene rette helt at udskille den lappiske gruppe af låneord fra den finske og at behandle dem hver for sig, uafhængigt af hinanden. Det der knytter de to fænomener sammen, er blot dels den parallelisme, der på visse punkter råder imellem dem og som bidrager til at kaste lys fra det ene på det andet og gensidigt støtte den sproghistoriske tydning, dels den omstændighed at en stor del af de lappiske ord af nordisk eller germansk oprindelse — og det mange gange flere end de, om hvilke jeg udtrykkelig har fremhævet det — ikke er optaget umiddelbart fra nordisk, men, som så mange andre ord, under den stærke indflydelse af finsk på lappisk i ældre og yngre tider, med større eller mindre sikkerhed må betegnes som indkommet fra det förstnævnte sprog i dette (meget sjælden omvendt). Ellers er derimod den i det lappiske ordforråd foreliggende, overordentlig omfattende umiddelbare påvirkning fra nordisk, lige fra urnordisk[1]) til vore dage, helt igennem gået sin egen vej, uafhængig af finsk.

Hvad angår det i mit arbejde optagne lappiske materiale, har jeg naturligvis været såre langt fra at tilstræbe nogen art af fuldstændighed; det er blot at betragte som typiske exempler og vilde, navnlig blandt forholdsvis yngre lån, kunne forøges mangfoldige gange. Af forskere, som, med dybere indtrængen i de forskellige dialektformer end jeg har haft midler til, har fortsat arbejdet og fremdraget meget nyt, nævner jeg bl. a. særlig de udmærkede kendere af lappisk K. B. Wiklund, J. K. Qvigstad og Konrad Nielsen. Et overordentlig vigtigt arbejde er navnlig Qvig-

[1]) En ikke senere i det enkelte fortsat tanke om muligheden af endnu ældre, urgermanske lån i lappisk er antydet af K. B. Wiklund i en nedenfor s. 254 nævnt afhandling i Le monde oriental V. De der anførte tilfælde synes mig dog ikke meget overbevisende.

STADS »Nordische Lehnwörter im Lappischen«, Christiania 1893 (= Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger for 1893 No. 1), der indeholder et overvældende rigt og yderst nöjagtigt materiale (over 3000 ord, af hvilke dog de allerfleste er forholdsvis yngre lån). Derimod er hele den sproghistoriske side i dette arbejde ret svag; navnlig tror forf. ikke, at noget låneord behøver at forudsætte de ældste runeindskrifters sprogtrin eller overhovedet at gå længere tilbage end til den almindelige overleverede form af oldnorsk. Da denne ganske umetodiske opfattelse er udførligt imødegået af WIKLUND i hans »Entwurf einer urlappischen lautlehre« I, Helsingfors 1896 (= Mémoires de la Soc. Finno-ougr. X), s. 50 ff., med fuld tilslutning til mine resultater[1]), og da forf. vides selv senere at have opgivet den, skal jeg ikke dvæle herved.

Af endnu större historisk interesse, men tillige betydelig mere komplicerede er spörgsmålene vedrörende de i de østersøfinske (vestfinske) sprog (eller, som jeg for kortheds skyld vil sige, i finsk) forekommende talrige låneord, navnlig de ældre og ældste af dem, hvilke også har været hovedemnet for min afhandling. Siden dennes fremkomst og særlig i de sidste 20—30 år er undersøgelsen, væsentlig for de ældste lags vedkommende, med iver blevet optaget og fortsat af finske og svenske sprogforskere, der ofte ligefrem synes at have kappedes om at anstille en vild jagt efter germanske låneord i finsk og at få dem til at være så gamle som muligt. Nogle arbejder på bredere grundlag vedrörende de ældste lag af låneord skal jeg nedenfor omtale. Ellers er alle disse enkeltundersøgelser spredte omkring i mange forskellige tidsskrifter og lejlighedsskrifter. En stor tjeneste har derfor E. N. SETÄLÄ, netop på grund af materialets overordentlige spredthed,

[1]) Sml. også KONRAD NIELSEN, En gruppe urnordiske laanord i lappisk, i Afhandlinger viede Sophus Bugges Minde, Kristiania 1908, s. 225 ff.

gjort videnskaben ved sin »Bibliographisches verzeichnis der in der literatur behandelten älteren german. bestandteile in den ostseefinnischen sprachen« (Helsingfors 1912—13, i Finnisch-ugrische Forschungen XIII, s. 345—475 og særskilt); med nöjagtige og såvidt muligt udtömmende henvisninger og kritisk sigtning er her samlet alle indtil da fremkomne sammenstillinger af nævnte art. En oversigt over alt, hvad der hidtil har været arbejdet på hele dette område, er endelig givet af K. B. Wiklund i Indogermanisches Jahrbuch V, Jahrgang 1917 (1918), s. 1—21: »Die Erforschung der germanischen Lehnwörter im Finnischen und Lappischen«.

Medens det altså — hvad vi straks skal komme tilbage til — navnlig er de ældste, forhistoriske lag af lån, der har draget så godt som hele interessen til sig i de sidste årtier, har man langt mindre syslet med nye undersøgelser over de senere lag af lån fra svensk (jf. foran s. 155 ff. [99 ff.]), hvor der dog er meget, der fortjener nærmere undersøgelse og sigtning. Her blot nogle få antydninger vedrörende disse lag.

Når vi tager udgangspunktet fra vor tid og derfra går tilbage, bliver den förste, altså den yngste periode den, som vi i de store træk, uden at komme ind på yderligere underafdelinger (f. ex. med en eventuel deling ved reformationstiden), kan regne fra den tid, da kristendommen og det svenske herredömme mere og mere var blevet udbredt og fæstnet i Finland, altså med et rundt tal omtr. 1300, indtil nutiden, hvor den svenske indflydelse dog, med den stigende stræben efter sprogrenhed og udnyttelse af det finske sprogs egne rige kilder, efterhånden næsten helt er ophørt. De i finsk foreliggende lån[1]) udgår dels fra svensk således som det taltes i selve Sverig, hvor

[1]) Jf. K. J. Streng, Nuoremmat ruotsalaiset lainasanat vanhemmassa suomen kirjakielessä (ɔ: De yngre svenske låneord i det ældre finske skriftsprog), Hels. 1915. 332 ss.

det på de hovedpunkter, der herved kan have betydning, ikke har været meget afvigende fra nysvensk, dels fra de svenske dialekter, der, som følge af efterhånden stedfundne indvandringer, for en meget stor del sikkert i tilslutning til måske langt ældre bosættelser, havde udviklet sig i forskellige egne af Finland og som endnu den dag idag i mange henseender har holdt sig på et betydelig ældre trin end det svenske fællessprog (jf. f. ex. foran s. 67 ff. [16 ff.], 98 f. [46], 102 [49], 104 [51], 149 f. [94 f.]). De ikke få ord af tysk oprindelse, der indkommer i denne periode, fortrinsvis i 14.—16. årh., er så godt som alle gået igennem svensk, ikke optagne direkte fra tysk[1]).

Forud for dette tidsrum går en periode, som efter min mening kan regnes omtr. fra 700 eller det 8. århundrede til den ovennævnte grænse ved tiden omkring 1300. Den förste halvdel af denne periode omfatter altså vikingetiden[2]), en tid hvor Sverigs, dels fredelige dels krigerske, forbindelse med landene øst for havet var meget levende, og hvor også en sproglig indflydelse fra oldsvensk synes at have været ret stærk, medens den sidste del af perioden kendetegnes ved de svenske kors- og erobringstog til Finland, der bl. a. bringer en del ord af kirkelig art, men også på andre kulturområder. Særlig for hele denne periodes vedkommende forekommer det mig at låneordsfænomenet i höj grad trænger til fornyet undersøgelse med tilbørlig hensyntagen ikke blot til låneordenes form, men også til deres udbredelse, de kulturhistoriske forudsætninger og lignende forhold og med så skarp afgrænsning, som det vil være muligt, lige overfor de andre, især de ældre lag. Hverken mig eller de senere forskere er

[1]) Angående den stærke indflydelse af tysk i estisk jf. W. Schlüter, Über die Beeinflussung des Estnischen durch das Deutsche, mit besonderer Berücksichtigung des Niederdeutschen, i Sitzungsber. der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1909, Jurjew-Dorpat 1910. S. 1—45.

[2]) Jf. Samlede Afhandlinger I, s. 330 ff.

det vistnok altid lykkedes at holde disse tilstrækkeligt ude fra hverandre.

Som bekendt har det oldsvenske sprog i denne periode, navnlig dens ældre del — som de samtidige runeindskrifter med den yngre runerække viser, og hvad der f. ex. bekræftes af de ved samme tid i russisk optagne nordiske (svenske) ord og navne (se Saml. Afhandl. I, s. 299 ff., 316 ff., 384 ff., 390 ff.) — i alt væsentligt stået omtrent på samme trin som det ældre oldnorsk-islandske skriftsprog. Det har altså endnu f. ex. bevaret vokalernes kvantitet (i rodstavelserne), det har haft det lange *ā* uforandret (endnu ikke det deraf opståede *å*), de gamle diftonger *æi* (*ai*), *au*, *øy* (*ey*), endvidere bilabialt *f*, spirantisk *b* (β, eller bilabialt *v*) efter vokal, *l* og *r*, o. s. v. (se foreg. afhandling på vedkommende steder). Således f. ex. finsk *maanantai* mandag, *paatti* båd, *vaaka* vægtskål; *auskari* øsekar, *austi* øserum, *kaupunki* stad (*kauppa* handel?), *lautta* kvægstald (on., gotl. *laut*), *lauvantai* lördag; *äyri* en øre; *paasto* faste, *perjantai* fredag, *pesti* fortöjning, sv. fäste (on. *festi*), *porstua* forstue, o. s. v. Hvad endelserne angår, er den vokal, der på finsk må tilföjes, når et oldsvensk ord, efter bortfald af en kort vokal i urnordisk endestavelse, er kommet til at ende på en konsonant, allerede i denne periode ret almindeligt *i* (s. 124 f. [70 f.]). Men ved siden deraf optræder mindst lige så ofte andre vokaler, til dels måske ved ubevidst fortsættelse af de ved de endnu ældre lån fulgte principer og derfor især, som det synes, dog ingenlunde udelukkende, når en sådan vokal i nordisk kommer frem i andre böjningsformer af vedkommende ord, f. ex. i nom. eller akk. pl. Overordentlig almindeligt er således et tilföjet *a*, og det vilde, som jeg nu tror, i en mængde flere tilfælde end jeg i afhandlingen nærmest har forudsat være en stor fejl uden videre at betragte denne endelse som vid-

nesbyrd om ældgammelt lån og som umiddelbar gengivelse af en urgermansk, urnordisk eller gotisk stammeudlyd. Som enkelte spredte exempler på lån endende på *a*, som jeg nu, om end til dels med tvivl, vilde henføre til den oldsvenske periode, nævner jeg blandt mange andre (idet jeg medtager nogle, som jeg også i afhandlingen har opfattet på samme måde): *kakkula* skagle, *satula* sadel(?), *kynttilä* lys, *kampa* kam, *pi(i)spa* biskop, *rauma* ström, sund(?), *sauma* en söm(?), *saksa* tysk, *santa* sand, *tulla* (*-o*, *-u*) åretold; *hunaja* honning, *lanta* møg, *mitta* mål(?), *nauta* kvæg(høved) (? kun i finsk og ved lån derfra i lappisk), *punta* (lis)pund[1]), *telta* forhæng, sengehimmel(?); *aurtua* ørtug, *kasa* dynge, *kuja* indhegnet vej, gyde mellem huse (on. *kví* pl. *-ar* d. s.; om *vi* > *ui* jf. s. 112 [59]), *laita* led, retning, *markka* mark (penge, vægt), *lautta* kvægstald, *mera*, *märä* en hoppe, *vaaka* vægtskål, o. s. v. Med endelsen *u* har vi f. ex. *arkku* kiste, *panku* (ved siden af *pankku* og *panka*) metalspænde, der må stamme fra den förste del af perioden, da oldsvensk endnu har haft *u* (< *ō* < *ā*) i nom.-akk. af hunkönsord[2]) (s. 133 f. [79]); på samme måde i nom.-akk. pl. neutr. *joulu* jul (foran s. 132 [78]; Saml. Afh. I, s. 312 note 4) og måske *hiulu* hjul (Setälä, Verzeichn. s. 25); endvidere *hattu* hat, *paanu* spån, *vaunu-t* vogn (s. 143 [88 f.]), o. s. v. I de oprindelige n-stammer, de svage substantiver, er det i regelen fra formerne udenfor nomi-

[1]) Mordvinsk *pondo* lispund og čeremisisk *pundo* penge (Setälä, Verzeichnis s. 88 = 430) kunde måske også snarest forklares som indkomne gennem Svenskernes omfattende handelsfarter i vikingetiden ad Volga og dens bifloder (jf. Saml. Afhandl. I, s. 269, 335).

[2]) Denne forklaring passer derimod ikke på *sielu* sjæl, der först kan være indkommet med kristendommen i den allersidste del af perioden, da man ikke mere havde noget *u* i de nævnte kasusformer. Mon den kunde udgå fra den længere bevarede gl. svenske dativ *siælu*, med runer *sialu*, *silu* o. l., en form, der i kristne runeindskrifter atter og atter forekommer i formler som »gud hjælpe hans sjæl«, »bed for hans sjæl«, i hvilke Finnerne vistnok også oftest har haft lejlighed til at høre ordet?

nativ sg. at de finske former udgår (s. 147 ff. [92 ff.]), f. ex. *haka* indhegnet mark, *haka* hage, hægte (gl. sv. *haki*), *kelkka* kælke, *sila-t* seler, seletöj, *tiima* time, o. m. a.; *katu* gade, *vaku* vugge; *kirkko* kirke, *paasto* faste, *saatto* høstak, *tuhto* tofte(?), *viikko* uge(?), o. m. a.; man må ikke af disse former lade sig forlede til blot på grund af endelsen at identificere dem med urnordiske eller gotiske former på henholdsvis *a* og *ō* i nominativ. Det er, som sagt, kun spredte antydninger, jeg her har villet give; men jeg håber, at en specialundersøgelse over dette vigtige lag af ord må blive optaget af andre.

Forud for den nu omtalte periode ligger det eller de store og mærkelige lag af endnu ældre låneord, som det har været hovedformålet for mit arbejde at eftervise. Hvorledes der senere af andre, med större eller mindre held, er arbejdet videre på at forøge materialet og uddybe den historiske tydning af det, har jeg allerede nævnt ovf. s. 243 med angivelse af nogle af de vigtigste arbejder. For mit vedkommende må jeg tilstå, at jeg anser den allerstörste del af de således fremkomne, ofte på usikre lydligheder eller rent hypotetiske forudsætninger hvilende sammenstillinger og tydninger for at være enten ganske uantagelige eller i höjeste grad tvivlsomme, og jeg har den faste tro, at en metodisk videnskab efterhånden vil komme til samme resultat. Men ikke få bliver der naturligvis tilbage, som utvivlsomt må billiges og altså skulde have været tilföjede, hvis det havde været min hensigt at give en ny bearbejdelse af min afhandling. Blot som enkelte exempler på sådanne ord nævner jeg (idet jeg angående litteraturen og andre enkeltheder henviser til Setäläs Verzeichnis): *hahla*, *haahla* og *-lo* kedelkrog < **hāhla* (**hą̄hla*), *-ō* (got. *hahan* hænge); *katvi*, *katveᶜ* skygge jf. got. *skadus*; *kuva* billede jf. got. *skuggva*, **skuwwa*; (*siekla*, *seula* såld, se tilföjelsen foran

s. 122 [68] note 2); *tanhu*, *tanhut*, *tanhua* kvægfold, indhegnet vej = on. *tá* gårdsplads o. l.; *vainaja* afdød = got. *vainags* ταλαίπωρος, elendig, o. a.

På den anden side er der adskillige i min afhandling som formentlig ældgamle lån, om end til dels med tvivl, opførte ord, der sikkert må forklares på anden måde og derfor burde udgå. En del af disse har jeg selv allerede tilbagekaldt i mit senere arbejde »Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog«[1]), Kbh. 1890, navnlig s. 28 note 1 (jf. også Setäläs Verzeichnis under vedkommende ord). Således navnlig *mure*ᶜ sorg, *rakentaa* bygge o. l., *sima* honning, mjød, *sivu* side, *solki* brystspænde, *työ* arbejde (se dette bind s. 6 note 1), *vaahti*, *vahto* skum, *vero* skat, afgift, hvilke vistnok alle er ægte finsk-ugriske ord eller i alt fald af usikker oprindelse, samt sandsynligvis, om end til dels måske ved kontamination af et ægte og et lånt ord, *aika* tid, *kansa* folk, *kunta* samfund, *mato* orm, *muoto* form, *ota* spids, od, *paljo* meget, *rauha* ro, fred, *vaate*ᶜ klædning, *virka* embede, hverv, o. a. Et ikke ringe antal af sikre nordiske lån vil jeg ikke mere regne til det ældste lag, men, som ovf. omtalt, först til det oldsvenske (yngre er også f. ex. f. *paatsa* sadelpude, der ikke er en sideform til *patja*, men lånt fra ældre sv. *baza* sadeldækken). Atter andre er vistnok fra först af lånte fra de baltiske sprog, en mulighed jeg i afhandlingen har antydet ved de fleste af dem (jf. mine ovenfor anførte »Beröringer«, BFB., under vedkommende ord), således f. ex. *heimo* slægt (lit. *szeima* d. s.), *napa* navle (i betydningen 'nav' påvirket af nordisk), *nepas* fætter, *paarre*ᶜ bræmme, *tapa* sæd, skik, *terva* tjære, *vaaja* kile.

Meget vanskeligt og omstridt er spörgsmaalet om krono-

[1]) I Det kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Skrifter, 6. Række, hist. og filos. Afdeling I, s. 1—308. Citeres som BFB.

logien og udgangspunktet eller -punkterne for den ældste gruppe af låneord. At den i disse fremtrædende sprogform i det væsentlige stemmer med urnordisk, uden dog helt igennem at være ganske ensartet, har jeg søgt at påvise i min afhandling (se især s. 157 [101] ff.), og det er vistnok også indrömmet af alle. Det er höjst sandsynligt, at en meget stor del af denne påvirkning er foregået i Finland, hvor der utvivlsomt allerede i urnordisk periode har været nordiske bosættelser, navnlig i den sydvestlige del af landet; dette bestyrkes fuldstændig af arkæologiske fund, til en vis grad måske også af stednavne, som dog efter min mening i det hele er et meget vanskeligt og farligt materiale at arbejde med. Når man derimod fra visse sider har villet henlægge hele lånefænomenet til Finland, er dette sikkert ganske umuligt. Optagelse ad denne vej vilde kun kunne antages med hensyn til de låneord, der udelukkende eller dog væsentligt er indskrænkede til finsk. Ti selv om vi vil forudsætte, at Finnerne allerede ved begyndelsen af vor tidsregning eller endog tidligere har været bosatte i Finland[1]), vilde det dog være urimeligt at antage, at deres forbindelse med de stammebeslægtede nabofolk, endog de fjærnere boende af dem, dengang skulde have været levende nok til at bringe låneordene ud til disse, når vi ser, hvor lidet dette har været muligt senere hen i tiden. Man kan efter min overbevisning ikke komme bort fra, at der ved siden af den indflydelse fra urnordisk, der

[1]) Den s. 160 (103) givne tidsbestemmelse er i ethvert tilfælde altfor sen. I BFB. s. 37 f. har jeg udtalt, at »de finske stammer omtr. 800 har boet i hovedsagen ligesom de nu gör«. Deres adskillelse og indvandring til Finland må altså være foregået århundreder tidligere og, som udtalt smst., sikkert i ethvert tilfælde ligge forud for det 5.—6. århundrede, ja måske længe för den tid. Forholdsvis senest har vel bosættelsen (ad søvejen fra Estland af) fundet sted i det vestlige Finland, medens Karelerne og deres udgreninger allerede tidligere efterhånden kan have bredt sig mod nord ad landvejen. For øvrigt kan jeg ikke her komme nærmere ind på disse, af finske og svenske sprogforskere og arkæologer stærkt omdebatterede spörgsmål.

kan tænkes at være foregået i Finland, også må have fundet en beslægtet sprogpåvirkning sted på et endnu tidligere trin, medens de østersøfinske stammer endnu i det væsentlige udgjorde en sluttet enhed i deres gamle fælleshjem. Dette er man vel nu enig om at søge øst og syd for den Finske bugt, øst for de hidtilværende russiske Østersøprovinser eller i visse dele af disse (jf. også BFB. s. 36 f., 150). Tilværelsen af en gammel germansk befolkning i disse egne bestyrkes af de, om end ikke meget talrige, så dog uafviselige arkæologiske fund fra den nordisk-germanske ældre jærnalder i Østersøprovinserne og derfra ind over nuværende litauisk, hviderussisk og til dels polsk område.

Formen af de låneord, der formentlig må henføres til dette lag, stemmer i det store hele med urnordisk, til dels på et noget ældre trin end det, der foreligger i de ældste runeindskrifter; men enkelte fænomener har dog forekommet mig at vise bort fra nordisk. Hertil kan man naturligvis i vore dage ikke mere henregne det til nordisk *ā* svarende *ē* (s. 95 [43], 100 [47], 163 [106]), hvilket man for 50 år siden anså for en yngre udvikling i stedet for *ā*, medens det først nogle år efter blev bevist, at *ē* er den fra fællesgermansk trin i gotisk bevarede lyd, som selvfølgelig også engang har været tilstede i nordisk, för det her blev til *ā* (jf. BFB. s. 30 n. 2). Noget anderledes stiller det sig med hensyn til udlyden *a* i en vis række oprindelige hunkönsstammer på indoeuropæisk *ā* (s. 133 f. [78 f.], 136 [82 a]). Jeg har (smst.) udtalt, at dette *a* formelt kunde være opstået af det oprindelige *ā*, uden dog videre at forfølge tanken om denne mulighed, som jeg i virkeligheden måtte anse og fremdeles anser for meget betænkelig; ti indoeuropæisk *ā* må allerede på fællesgermansk trin være blevet til *ō*, og det er efter min mening ret misligt at ville søge tilbage ud over hvad der

er fællesgermansk (jf. om lydforskydningen s. 110 [57]). Med nordisk stemmer dette *a* ikke, idet udviklingen fra udlydende indoeuropæisk *ā* gennem fællesgermansk *ō* kun kan have ført til *o* > *u*, uden at der her bliver plads for *a*. Derimod vilde det stemme godt med gotisk i den overleverede form, hvor netop det oprindelig udlydende germ. *ō* er blevet til *a*. Når man i låneordene jævnsides kan finde *a* og *o*, kunde dette f. ex. hidröre fra forskellige dialekter eller fra en overgangstid eller fra at *a* gengav grundsprogets nom., medens *o* kunde være en abstraktion fra andre kasusformer (akk. sg.?), i hvilke *ō* fremtrådte. Af den nævnte og andre grunde har jeg da ment, at kilden til dette ældste lag af låneord delvis ved siden af urnordisk var at søge i en gammel »gotisk«, altså østgermansk sprogform. Dog har jeg aldrig haft nogen prætention om, at det sidste ord dermed skulde være sagt i dette så vanskelige spörgsmål.

For øvrigt må det ikke glemmes, at der fra först af må have været en vis nær sammenhæng mellem de »østgermanske« Goter og Norden. I sproglig henseende viser gotisk, således som dette sprog er os overleveret, en række særlige overensstemmelser med de nordiske sprog, der knytter dem nærmere sammen i modsætning til alle de såkaldte vestgermanske sprog (jf. s. 163 [107] note 1). Dertil kommer, at Goterne ikke blot, efter den hos Jordanes opbevarede tradition, fra först af skulde være udgåede fra den skandinaviske halvø (ex Scandza insula), men at også selve Goternavnet stadig har holdt sig knyttet til Østersøegnene i navnet Gotland — en ø, der fra ældgammel tid af har stået i levende forbindelse, frem og tilbage, med de lige overfor liggende østbaltiske egne, og hvis sprog altid er gået sine egne veje, i ringe tilslutning til sproget på Sverigs fastland, uden at vi desværre har midler til at forfølge det så langt tilbage, som det

vilde være ønskeligt for at dömme om dets oprindelige stilling. Fra historisk-etnologisk synspunkt er der således ikke noget væsentligt at indvende mod den af mig i sin tid opstillede tydning; blot har jeg måske mere end rigtigt var identificeret mine formentlige Goter netop med de Goter, der er vandret videre og i folkevandringstiden slår sig ned i Sydeuropa.

Imod denne min tydning er der imidlertid i nyere tid blevet rejst stærk indvending navnlig af T. E. Karsten i en afhandling »Zur Frage nach den »gotischen« Lehnwörtern im Finnischen« (Indogerm. Forsch. XXII, 1907/08, s. 290—307). Hans hovedargument her mod min opfattelse (gamle slaviske låneord af formentlig gotisk oprindelse, endende på *-y*, der forudsætter *-ō* [*-ū*?], ikke *-a*) har efter min mening ingen betydning for dette spörgsmål; vedkommende slaviske ord må da blot forklares anderledes og er enten ikke af gotisk oprindelse, eller endelsen er overført til dem fra de svage femininer. En helt anden sag er det, om det finske problem virkelig kan løses ad anden vej udenom gotisk, som af mig formodet, og en sådan vej er de nyere forskere mere og mere kommet ind på, samtidig med at materialet er blevet stærkt forøget, for en meget stor del rigtignok på lidet heldig måde (sml. ovf. s. 243). Man har nemlig i de gamle finske låneord ment at kunne påvise former, der går betydelig længere tilbage end jeg i sin tid havde troet at turde forudsætte, og mere og mere er man kommet til den antagelse, at udgangspunktet for dem er at søge i et urgermansk eller endog »förgermansk« (d. v. s. forud for lydforskydningen liggende) sprogtrin[1]).

Dette er for visse punkters vedkommende (navnlig be-

[1]) Jeg kan ikke undlade i denne sammenhæng at henlede opmærksomheden på en udtalelse allerede fra 1869 af min forlængst afdøde ven og til dels lærer K. J. Lyngby, citeret i Tidskr. for Philol. og Pædag. X, Kbh. 1872/73, s. 66 note 1. (Mærk »fællesgotisk« = fællesgermansk, urgermansk.)

varelsen af indoeur. *o* = germ. *a*) allerede berört af E. N. Setälä i hans afhandling »Zur herkunft und chronologie der älteren germanischen lehnwörter in den ostseefinnischen sprachen« (Helsingfors 1906 = Journal de la Soc. Finno-ougrienne XXIII, 1), hvor han for øvrigt dog nærmest slutter sig til min tydning. Bestemtere er den nye betragtningsmåde gjort gældende af K. B. Wiklund i hans afhandling »Zur kenntnis der ältesten germanischen lehnwörter im finnischen und lappischen« (i Le monde oriental V, Uppsala 1911, s. 217—252). Påvisningen heraf er dernæst formålet for det store arbejde af T. E. Karsten: »Germanisch-finnische Lehnwortstudien. Ein Beitrag zu der ältesten Sprach- und Kulturgeschichte der Germanen« (Helsingfors 1915 = Acta Societatis scient. Fennicæ XLV, N:o 2, 280 ss. 4to). Ved siden af denne og som delvis korrektiv til den må endelig fremhæves det vigtige arbejde af Wiklund: »Die ältesten germanischen Lehnwörter im Finnischen (Aus Anlass von T. E. Karstens Germ.-finn. Lehnwortstudien)« (i Indogerm. Forsch. XXXVIII, 1917, s. 48—115)[1]) samt samme forfatters ovf. s. 244 nævnte oversigt i Indogerm. Jahrbuch V.

I det enkelte at tage stilling til alt det således fremkomne og navnlig det overordentlig bredt anlagte og ikke just letlæste eller overskuelige hovedværk af Karsten vilde kræve mange gange mere plads end disse få blade tillader. Han mener i hovedsagen ligesom jeg, at låneordene er indkommet til dels vel i Finland, dog for de ældstes vedkommende væsentlig i Finnernes gamle fælleshjem syd for den Finske bugt, men vel at mærke fra en sprogform med »vorgermanisch bezw. frühurgermanisch« præg, og i vedkommende germanske folk ser han en forgrening af Nordboerne, nærmest af Svenskernes forfædre. Dette er resultatet af en undersøgelse af en

[1]) Når jeg i det følgende blot henviser til Wiklund, gælder det denne afhandling.

række lydfænomener, således *ei* ældre end den fællesgerm. overgang til *ī* (alle exemplerne er uholdbare, jf. nedf. s. 260 ff. og Wiklund s. 95 ff.); det oprindelige *ĕ* bevaret, hvor det ellers er forandret til *i* (jf. Setälä, anf. afh. s. 6 ff.; *rengas* ring, *teljo* tilje, rorbænk, og flere andre foruden en del uholdbare sammenstillinger); på germ. *ē* har han en del flere exempler end jeg, til dels dog höjst usikre. I forbindelse hermed behandler han meget udførligt tilfælde, hvor de finske former på *-e*^{c} forudsætter germanske stammer på *-es* (og *-as*) = indoeuropæisk *-os* ~ *-es*; grundtanken er utvivlsomt rigtig, men altfor mange enkeltheder beror på vilkårlige konstruktioner af urgermanske *es*-stammer. Det fra indoeuropæisk bevarede korte *o*, der ellers allerede på fællesgermansk trin er blevet til *a*, kan forf. ikke eftervise i noget sikkert exempel i förste stavelse (*moni* mangen?), ofte derimod formentlig i endestavelser (*juusto* ost, *pelto* mark, *juko*, *jukko* åg, *muoto* form?, o. fl., af hvilke dog de allerfleste er ret tvivlsomme, deriblandt også nogle svage maskuliner; jf. Setälä s. 23 ff., Wiklund s. 87 ff., 100 ff.). Bevarelse af oprindeligt *ā*[1]) forekommer ikke nogensinde i förste stavelse, derimod formentlig som *a* i udlyd af fem.-stammer (som *akana* avne, *kansa* o. l.), hvor dog temmelig mange af de anførte exempler ganske utvivlsomt er meget yngre og först på finsk har fået et *a* tilföjet (sml. ovf. s. 246 f.).

Hvad konsonanterne angår, er det vigtigste punkt spörgsmålet om, hvorledes det har forholdt sig med hensyn til

[1]) Vi møder her også det atter og atter gentagne »silva quae appellatur *Bacenis*« hos Cæsar (B. G. 6, 10) = *Boconia*, *Buochunna* (8. årh.), hvilket skal bevise, at det oprindelige *ā* endnu på Cæsars tid var bevaret (i SV-Germanien) og ikke blevet til *ō*. Jeg kan ikke indrömme berettigelsen heraf og endnu mindre, at dette skulde have nogen beviskraft med hensyn til *ā* i endestavelser på et urnordisk sprogtrin hinsides Østersøen. Ti *Bacenis* (en del af den vældige bjergskov, der med et rent keltisk navn kaldtes Hercynia) er efter min overbevisning blot den af Cæsar alene hörte keltiske udtaleform af hint germanske navn og beviser derfor intet om den germanske form, oven i købet på selve Cæsars tid, ikke mere end f. ex. got. *Rumoneis* viser om samtidig latin-romansk udtale af *Romani* og hundreder af lignende navneforandringer.

lydforskydningen. I forlyd vilde der her kun kunne være tale om de tilfælde, i hvilke finsk har k = germ. $h < k$. Karsten, der til de af mig omtalte tilfælde (s. 110 [57]) endnu har föjet nogle få, til dels dog ret tvivlsomme exempler, slutter sig her i det hele til min opfattelse, hvorefter f. ex. finsk *kallas* gen. *kalta*(*h*)*an* skrå, heldende (on. *hallr*) må udgå fra en form med indtrådt forskydning **χalþaz*, ikke fra en uforskudt form **kaltas*, der, som fremhævet af Karsten og Wiklund, måtte have givet **kaltas* gen. **kalttahan*. Dette er så meget forklarligere, som finsk i alt fald i den förste del af den ældste germanske låneperiode endnu ikke selv har haft noget *h*, der först i løbet af denne periode udvikler sig navnlig i stedet for ældre *š* samt *z* efter vokal eller en liquida (se BFB. s. 78 f. § 13, Setälä, Yhteissuomalainen äännehistoria s. 243 ff., 264 ff., 320 ff.).

Anderledes ser Karsten og andre derimod på forholdet i indlyd. Som fremstillet ovf. s. 114 (61) ff. gengiver finsk de germanske tenues i indlyd regelmæssig ved dobbelte tenues i den stærke form, enkelte i den svage[1]), hvorimod germanske mediæ (og spiranter) gengives med en-

[1]) Når i de germanske låneord tenues aldeles overvejende gengives på denne måde, medens de forholdsvis oftere i baltiske og vistnok altid i iranske lån gengives med enkelte tenues ligesom oprindelige mediæ (BFB. s. 74 f. § 5—6), tror jeg ikke at dette, som Wiklund mener, har noget at göre med den aspirerede udtale af tenues i de fleste germanske sprog (se Jespersen, Fonetik, Kbh. 1897—99, s. 334 ff. § 264 f., Lehrbuch der Phonetik [2], Lpz. 1913, s. 103 ff. § 6. 71 ff.). Jeg vilde snarere tro, at det staar i forbindelse med hvad Jespersen kalder »fast tilslutning«, »fester Anschluss« af den efter en vokal følgende konsonant i modsætning til »løs t.«, »loser A.« (Fonetik s. 541 ff. § 410—413, Lehrb. s. 202 ff. § 13. 6—63). Den förstnævnte udtaleform, der — modsat de fleste andre sprog — er karakteristisk for de germ. sprog, uden dog at falde sammen med den delvis deraf senere udviklede konsonantfordobling på svensk (som Karsten s. 167 nærmest synes at tænke på), kunde af Finnerne, som i deres eget sprog havde og har »løs tilslutning«, let opfattes som stående nærmest ved deres konsonantfordobling og gengives som sådan, og dette kunde derefter analogisk være blevet almindeligt gennemført ved senere optagne lån også fra andre sprog. (Det er mig ubekendt, om de svenske dialekter i Finland, der har bevaret den gamle vokalkvantitet, har »fast« eller — muligvis ved påvirkning fra finsk — »løs tilslutning«. I sidste tilfælde vilde dette måske kunne forklare de ikke få afvigelser i yngre låneord, som *katu*, *vati* o. l.)

kelte tenues i den stærke form, med mediæ eller deraf videre opståede forandringer i den svage. Nogle både ældre og yngre afvigelser herfra har jeg omtalt s. 116 (63) f. Tilfælde af denne art, i hvilke germ. tenues på finsk optræder i den ellers kun for oprindelige mediæ og spiranter karakteristiske form, forklarer Karsten nu (s. 169 ff.) som udgåede fra former med ikke forskudte (spirantiske) mediæ i stedet for de deraf opståede fællesgermanske tenues. Af de atten exempler, han mener at kunne opstille herpå, forkaster hans meningsfælle Wiklund (s. 65 ff.) de elleve og vil kun anerkende følgende syv som »klar und unzweideutig«: *etana*, *etona* »schlechter Mensch, Bettel, Schlingel; Schnecke, Regenwurm« = on. *jǫtunn* jætte (< »*edon* + *a*«, jf. lat. *edo* o. s. v.); *muoto* »facies rei externa, forma rei; modus v. ratio rei agendæ« = on. *mót* billede; udseende; beskaffenhed, måde; *nauta* kvæg = on. *naut*; *mallas* gen. *maltaan* malt = on. *malt*; *vakoa* 1. pers. *vaon* udspejde = on. *vaka* våge; *juko* (også *jukko*) åg = on. *ok*, got. *juk*; *vierre* (dial. *verre*) gen. *-rteen* ølurt = on. *virtr*. På formentlig manglende tenusforskydning i indlyd har Karsten 10 exempler, alle efter min overbevisning uholdbare eller yderst tvivlsomme og til dels af ham selv betegnede som sådanne; selv lige overfor *kuokka* hakke < »**kōkhōn*« = got. *hōha* plov, skr. *śākhā* gren (eller efter Setälä oldeng. *hóc* hage, krog), det eneste af Karstens exempler, som Wiklund (s. 71) finder næppe angribeligt fra finsk side, stiller jeg mig meget skeptisk, og den af Wiklund selv (s. 75 ff.) foreslåede sammenstilling af finsk *harkko* större klump, især råjærn, *karkko* stabel, med on. *hǫrgr* stenhob, hedensk helligdom o. s. v., er dog ganske hårtrukken og usandsynlig. Men også indenfor den foregående række, selv i Wiklunds reducerede form, har trestavelsesordet *etana*, *etona* med uforanderligt *t* ingen vægt i denne sammenhæng, forudsat at over-

hovedet etymologien er rigtig[1]); *muoto* er höjst tvivlsomt, og *nauta*, et ord som navnlig Wiklund gentagne gange lægger særlig vægt på, er måske betydelig senere lån fra oldsvensk (se ovf. s. 247; *nauttia* nyde er gammelt). Derimod er jeg nu enig i, at *vierre*, som jeg tidligere har antaget for lån fra litauisk (se BFB. s. 243 f.), er af germansk oprindelse ligesom *mallas* (og da må vel også *olut* øl være < germ. **aluþ*, oldeng. *ealoð*, medens jeg tidligere anså det for litauisk, se ovf. s. 108 [55] n. 2; 143 [88] og BFB. s. 157 f.[2])). Men selv om så er, tilstår jeg, at jeg ikke kan indse, at noget af alle de anførte ord viser os noget som helst om lydforskydningens historie. De må da alle høre til det tidligste lag af germanske lån, og hvad skulde der være til hinder for at antage, at i disse ældste germanske låneord tenues er blevet behandlede på samme måde som i de i ethvert tilfælde noget, men næppe meget ældre baltiske lån, måske f. ex. fordi den ejendommelighed i udtalen, der ellers foranlediger deres gengivelse med dobbelttenues i den stærke form på finsk, endnu ikke har været tilstede? Kort sagt, efter min overbevisning er det, trods al ivrig søgen, ikke hidtil lykkedes at eftervise et eneste blot nogenlunde sandsynligt vidnesbyrd om lån ældre end lydforskydningen, og jeg tror heller ikke, at det nogensinde vil lykkes at finde et sådant, der virkelig kan betragtes som overbevisende.

Snarere mener jeg derimod at kunne slutte mig til hvad der, som ovf. nævnt, i nyere tid er gjort gældende med hensyn til visse vokalforhold i de formentlig ældste lån, skönt meget her er uklart og vanskeligt at bringe i indbyrdes overensstemmelse, og det tilmed kun er et meget ringe antal ord, der ved hvert enkelt fænomen

[1]) Man kunde også tænke på litauisk *edonis* »Fresser«. Betydningsoverensstemmelsen med det nordiske ord er ret hårtrukken.

[2]) Den der efter Ahlqvist angivne vepsiske form *olus*, *olused* er urigtig; det hedder efter Setälä, Yhteissuom. äännehistoria s. 68, 105 *olud* (*oluź*) gen. *oluden*.

kan komme i betragtning. Således, foruden det lange *ē*, den uforandrede bevarelse af kort *ĕ* foran *n* + kons. og i ubetonet stavelse samt foran *j* i følgende stavelse (derimod ikke i indoeur. *ei*). Endvidere i enkelte tilfælde (væsentlig i stammeudlyd) *o* i stedet for det deraf tidligt opståede fællesgermanske *a*, hvilket også i låneordene, selv dem der må regnes for de allerældste, er det regelmæssige og aldeles overvejende; om det er mere end en tilfældighed eller hvad det beror på, må stå hen; med den oprindelige accentuation har det sikkert intet at göre (jf. om *o* for ellers almindeligt *a* i baltiske låneord BFB. s. 89 ff. § 24). Störst betænkelighed har jeg ved at indrömme muligheden af, at vi i udlyden *a* i en del af de det ældste lag tilhørende, oprindelige hunkönsstammer (som *kansa*, *niekla* o. l.) kan have det oprindelige *ā*. Det er vanskeligt at tænke sig, at *ā* i denne stilling skulde have holdt sig uforandret, når det i alle andre stillinger er blevet til *ō*, og af lydhistoriske grunde skulde man derfor snarere formode, at der her forelå en sprogform, i hvilken det udlydende *ō* (*ă̄*? ligesom f. ex. i litauisk, jf. BFB. s. 121 ff. § 61, 62) atter var blevet forkortet til *ă*, enten man, så længe en sådan form ikke er eftervist i Norden, vil kalde dette gotisk eller noget andet. Her kan jeg kort sagt ikke komme ud over et non liquet.

Når jeg ser tilbage på hele denne nyere retning med dens bestræbelse efter at påvise det störst mulige antal af finske ord som så gamle germanske lån som muligt, kan jeg egentlig kun beklage, at det overordentlig store arbejde, der er anvendt derpå fra så mange sider, hidtil kun har ført og sikkerlig kun kan føre til forholdsvis så såre få blot nogenledes sikre eller sandsynlige resultater. Og hvis jeg må tillade mig særlig at fremsætte en almindelig dom om det störste og vigtigste af disse arbejder, Karstens Lehnwortstudien, kan jeg som mit bestemte ind-

tryk kun udtale, at undersøgelsen her helt igennem, hvad angår både de enkelte ordsammenstillinger og deres specielle eller almindelige tydning, i den grad bevæger sig i hypotese på hypotese, at man gennemgående føler sig på ganske gyngende grund. Blot et enkelt exempel instar omnium på metoden må det endnu være mig tilladt at dvæle et öjeblik ved.

S. 7 f., 76 f. og 205 f. omtaler Karsten udførligt det finske ord for 'lispund' (opr. 'livisk pund') *leiviskä* (tidligere og dial. også *leiskä*, *leviskä*, Streng s. 99 f.; est. *leizik*, *leizikas*, *leivisk* o. fl. former). Han ser deri et ældgammelt urgermansk låneord med betydningen »livisch«, optaget i en fjærn fortid, da indoeuropæisk *ei* endnu ikke var blevet til fællesgermansk *ī*. Tilstedeværelsen af en sådan gammel diftong *ei*[1]) søger han at støtte dels ved vilkårlige indoeur. sammenstillinger (gr. λεῖος glat, flad, lett. *leija* »Tal, Niederung«, germ. **slīwa-* »Schlamm«), dels ved den formodning, at folkenavnet *Lemovii* hos Tacitus (Germ. 44; jf. Wiklund s. 110) kunde være en fejl for **Leiuonii*, hvori han ser »eine ältere Nebenform des m. E. ursprünglich germanischen Völkernamens *Livones* 'Liven'«; s. 205 anfører han ligefrem »den Taciteischen Völkernamen *Leiuonii*« uden at antyde, at dette blot er en hypotese. Herved var der mange indvendinger at göre.

Idet jeg angående Liverne og deres navn henviser til dette binds s. 38 og 66 f. (15 f.)[2]), kan jeg kun yderligere fremhæve, at Karstens foranstående forudsætninger

[1]) Det eneste af Karstens formentlige exempler på förgermansk *ei*, som Wiklund (s. 97 f.), om end uden synderlig overbevisning, vil lade gælde.

[2]) Jf. også A. Bielenstein, Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert, St. Petb. 1892, især s. 348—375. Setälä har ment at finde visse særlige overensstemmelser mellem livisk og vepsisk samt karelsk-olonetsisk, hvad der kunde tyde på, at Liverne er indvandrede, og da ad søvejen og ret sent, fra det inderste af den Finske bugt. En anden, derefter næppe mere holdbar formodning havde jeg fremsat BFB. s. 37. (Skulde trods alt, under den förste forudsætning, navnet Liver, *Līb-* være en på lettisk opstået forvanskning af *Liygi*, ovf. s. 61, 64??)

alle er ganske løse hypoteser og ubevislige påstande. På intet som helst punkt af udviklingen er der, når man ikke vil göre vold på overleveringen, mindste spor af, at der bagved *ī* i navnet Liver skulde have ligget *ei*, eller at det skulde have været et oprindelig germansk folkenavn, og lige så usandsynligt er det, at navnet oprindelig skulde have haft geografisk-topografisk betydning. Men selv bortset herfra vilde det dog være ganske utænkeligt og uden nogen parallel, at Finnerne ikke blot fra et urgermansk sprogtrin, altså vel flere århundreder för Kr., skulde have optaget en germansk afledning på *-iska-* med betydning af et almindeligt etnisk adjektiv 'livisk', men endog have vedblevet at bruge dette uforandret i denne betydning, lige indtil det indskrænkes til blot at betyde et livisk pund, lispund. De finske benævnelser på folkeslag (og disses lande) er altid kollektive substantiver, selv når de egentlig udgår fra fremmede adjektiver som de i forholdsvis sen tid opståede eller hævdvundne navne *Tanska* Danmark[1]) (efter adjektivet 'dansk'; *Tanskan kieli* det danske [gen., Danmarks] sprog, o. l.), *Ranska* Frankrig. Deraf afledte adjektiver og betegnelser for individer må altid udtrykkes ved endelsen *-lainen*, som *tanskalainen* dansk, en Dansker. En sådan udvikling kan ikke have fundet sted ved det formentlig gamle *leiviskä*; ti lige så lidt som f. ex. et dansk eller fransk eller svensk pund eller lign. kunde udtrykkes blot ved *tanska*, *ranska*, *ruotsi*, lige så lidt vilde det da kunne være tilfældet ved *leiviskä*.

Der kan ikke være mindste tvivl om, at *leiviskä* aldrig har betydet noget som helst andet end 'livisk-pund', 'lispund', og at det hører til det yngste lag af låneord i finsk. Det skulde egentlig fuldstændigt have heddet *leiviskä-punta*,

[1]) Tidligere i folkesproget almindeligt, dog med noget nedsættende biklang, *Juuti*, *Juutinmaa* egl. Jylland. Jf. endnu *Juutinrauma* Øresund.

men som så ofte i lignende sammensætninger og faste forbindelser er det sidste led bortkastet og kun det første beholdt (jf. Saml. Afh. I, s. 346). Formen er ganske parallel med så sene lån som f. ex. *flammiska* flamsk töj (Streng, anf. v. s. 20), *säämiskä* semslæder (smst. s. 221), *renska* rhinskvin, o. l. Benævnelsen 'livisk pund', 'lispund' kan, så vidt jeg har kunnet finde, i nedertyske kilder forfølges tilbage til slutningen af det 13. årh., d. v. s. tiden efter at de livlandske stæder, Riga o. a., er opstået og de tyske købmænd har begyndt derfra at hente de i landet selv producerede eller derigennem østfra udførte varer, og forklaringen af denne benævnelse ligger i, at det i sin værdi ret svævende navn pund dér, ligesom for øvrigt til dels i Norden, brugtes som betegnelse for en 12, 14, 16, 20 eller flere gange större vægtenhed end hvad man særlig i Tyskland forstod ved pund (lett. *põds*, russ. *pud* [= 40 *funt*], est. *pund*, finsk *punta*, alle = lispund). — Gennem Hansestæderne breder denne benævnelse sig så over Nord-Tyskland og Holland og videre til de nordiske lande (til Sverig næppe för det 15. årh.) og når så også til Finland (sikkert ikke för c. 1500) og Estland.

Det eneste påfaldende ved den finske og estiske form for ordet er første stavelses *ei*, i stedet for hvilket man skulde have ventet *ī*, *ii*. Hvis der ikke her foreligger en folkeetymologi, hvad man vanskelig kan tænke sig, kan det sikkert kun bero på, at ordet er optaget fra et sprog eller en dialekt, hvor oprindeligt langt *ī* var blevet til *ei*. Hollandsk (*lijvisch pond*, *lijspond*) ligger dog vistnok for fjærnt til at man kan tænke derpå. Derimod frembyder der sig en nærmere liggende og, også fra handelshistorisk synspunkt, fuldt tilfredsstillende forklaring ved at forudsætte, at ordet er indkommet til finsk og estisk fra Gotland (ndt. *liwesche pund* i Visby stadsret). Her er nemlig, ligesom i visse andre svenske dialekter, *ī* netop

blevet til *ei* (se Noreen, Fårömålets ljudlära § 133, Svenska landsmålen I, s. 342 f.). Om det end ganske vist er usikkert, når denne, i ethvert tilfælde (som påvist af Noreen, a. st.) ret gamle overgang er indtrådt, har det dog utvivlsomt været tidligt nok, til at den har kunnet træde frem i dette så sene låneord.

Endnu blot dette. Jeg forstår så godt og kan fuldstændig indrömme, at der kan være noget dragende og fristende ved at søge at nå tilbage til så fjærne forhistoriske sprogtilstande som muligt. Men man må ikke glemme, at vil man gå denne vej, kræves dertil en sikker metode og den strængeste alsidige kritik med nöje prøvelse af alle tydningsmuligheder; overholder man ikke dette, eller kommer man ud over en vis grænse, har man dermed udelukkende givet sig løse hypoteser eller rene fantasier i vold. Man kan måske nå til, at noget efter de almindelige fonetiske forudsætninger kan være så og så, men beviset eller blot sandsynligheden for, at det virkelig også er således, bliver svagere og svagere og den videnskabelige værdi af det om end med aldrig så stor skarpsindighed fremsatte bliver ringere og ringere, jo længere man vover sig ud på den svigtende grund, ja ligefrem med forsæt søger den. Gælder dette ved forholdet mellem genetisk sammenhørende sprog eller sprogtrin, så gælder det i endnu höjere grad, når der som her er tale om lån, tilmed mellem så forskellige sprog som de germanske og de finske, og det så meget mere som finsk, trods al dette sprogs anerkendte mærkværdige stabilitet, dog fuldstændig mangler tilstrækkelig gamle skrevne kilder. Mine sidste ord skal derfor være en indtrængende advarsel mod ensidig at fortabe sig ind på disse vildsomme veje, til liden både for videnskaben, og en opfordring til de yngre forskere, der interesserer sig for emnet, til nu, da så meget nyt mate-

riale står til rådighed, først og fremmest i det enkelte som i det store at bringe klarhed til veje indenfor de senere lag af låneord fra de historiske tider, med det oldsvenske lag som midtpunkt. Dette vil af sig selv føre til en revision også af de ældre og ældste lag af låneord, og der vil da være mulighed for, at også spörgsmålet om de formentlige urgermanske lån vil klare sig af sig selv.

DET MAGYARISKE SPROG
OG DETS STAMMESLÆGTSKAB

Trykt i Tidskrift for Philologi og Pædagogik, syvende årgang,
Kbhavn 1866/67, s. 149—174.

Det magyariske sprogs[1]) oprindelse og forhold til andre sprog er et spörgsmål, om hvilket der er sagt og skrevet så meget og så modstridende anskuelser ere blevne forfægtede dels med videnskabelige grunde, dels i lyriske eller fanatiske udbrud, at man ikke kan undre sig over, at de mange, der ikke selv ere i stand til at prøve de fremsatte meninger, kunne blive aldeles forvirrede i deres dom og ikke vide, til hvilken side de skulle vende sig. Da der imidlertid for en upartisk betragtning ikke mere kan være tvivl om den rette besvarelse af dette spörgsmål, i alt fald i hovedtrækkene, og Magyarerne tillige i den senere tid have begyndt at tildrage sig större opmærksomhed, har jeg troet, at en kort fremstilling af den derom førte strid samt dennes væsentligste grundlag og resultater ikke kunde være uden interesse også for danske og særligt for dette tidsskrifts læsere, så meget mere som bidragene dertil ere så spredte og for en stor del vanskelige at benytte for de fleste. Det skulde glæde mig, om det herved lykkedes mig at fjerne de uklare forestillinger og tvivl, som man endnu ofte hører udtale. 149

[1]) Med hensyn til udtalen af de magyariske ord vil jeg strax her bemærke, at trykket altid ligger på förste stavelse; at man vel må göre forskel på korte og lange selvlyd, hvilke sidste betegnes med en ′, undtagen ő (= vort ø) og ű, længden af ő og ű; at kort *a* nærmer sig noget til å, medens á lyder omtrent som dansk langt a; at kort *e* som regel er meget åbent (ä); at *s* udtales som š, tysk sch; *sz* som vort s; *c*, *cz*, *tsz* som ts; *cs*, *ts* som ital. c(i), slavisk č; *z* som i fransk, = svagt (tysk) s; *zs* som fransk j, slav. ž; *gy* som d′, dj (altså *magyar* som må′djår); *ly* som lj (l′) [eller almindeligt blot som j]; *ny* som nj (ń); *ty* som tj (t′). — I finsk betegnes selvlydens længde ved fordobling.

Magyarerne danne, når man ser hen til deres geographiske beliggenhed, en afsondret sprogø uden slægtskab med de dem omgivende folk. Forsåvidt som man ikke desuagtet vilde slå dem sammen med disse, navnlig Slaverne, kom man i ældre tider, da man manglede stof til sammenligning, let til at betragte dem som et ganske ejendommeligt og enestående folk, hvilket også smigrede deres egen stolthed. Vel havde enkelte rejsende eller lærde lagt mærke til ligheder mellem magyarisk og forskellige af de med finsk beslægtede sprog, især fra egnene ved Ural, hvorhen også folkets tradition pegede som det punkt, hvorfra det engang var vandret ud til sine nuværende boliger; men dette havde kun vakt ringe opmærksomhed. Den første, der udførligere søgte at vise et sådant slægtskab, var en ungersk jesuit Joh. Sainovics. I året 1769 havde han deltaget i en af den danske regering foranstaltet expedition til Finmarken for der at foretage nogle astronomiske observationer og var da under sit samkvem med Lapperne bleven slået af ligheden mellem sit modersmål og disses sprog. Efter sin tilbagekomst til København offentliggjorde han sine iagttagelser herom i en afhandling, som han forelagde Videnskabernes Selskab: »Demonstratio, idioma Ungarorum et Lapponum idem esse. Regiæ scientiarum societati Danicæ prælecta Hafniæ mense Januario Anno MDCCLXX« [1]). Ved et tilfælde er således dette første udførligere forsøg på ad den rette vej at finde Magyarernes stammefrænder udgået her fra Danmark. Hvormeget det end efter nutidens fordringer lader tilbage at ønske, har det dog fået en ikke ringe betydning ved at lægge en grund, på hvilken det siden kun gjaldt om at bygge videre. Det næste fremskridt skete ved Sam. Gyármathi, hvis værk:

[1]) Også oversat på dansk af M. R. Fleischer og trykt i Skrifter, som udi det kiöbenhavnske Selskab af Lærdoms og Videnskabers Elskere ere fremlagte og oplæste, X, s. 653 ff.

»Affinitas lingvae Hungaricae cum lingvis Fennicae originis grammatice demonstrata« (Gottingae, 1799, 8vo), et for sin tid overordentlig godt arbejde, fik en meget større vigtighed ved det langt rigere stof især fra de østlige sprog, som han kunde benytte. Men i det hele taget fandt denne betragtning kun få tilhængere, medens den modstand, den mødte i skrift og tale, af indfødte og fremmede, var så heftig, at disse enkelte mænds ord næsten kun vare som råb i örkenen. Först efterat i vort århundrede den sammenlignende sprogvidenskab for de indoeuropæiske sprogs vedkommende har udviklet sig til en hidtil ikke anet höjde, er også denne undersøgelse bleven genoptagen og forholdet bedre klaret. Allerede Rask, den förste, der med dristig hånd henkastede de brede grundtræk til en, som han kalder det, »skythisk« sprogvidenskab[1]), behandlede det magyariske sprog i sin meget vigtige afhandling om den finniske sprogklasse[2]); Finnen M. A. Castrén, den utrættelige gransker af alle de til 151
den »uralaltaiske« æt hørende sprog, optog det i sine undersøgelser; ligeså hans landsmand H. Kellgren i sin bog: »Die Grundzüge der finn. Sprache mit Rücksicht auf den ural-altaischen Sprachstamm« (Berlin 1847); A. Ahlqvist, prof. i finsk ved universitetet i Helsingfors, har skrevet en interessant og lærerig afhandling: »Om ungerskans förvandtskap med finskan«[3]). I Tyskland er magyarisk bleven behandlet i sammenhæng med de andre finske sprog især i flere skrifter af V. Schott i Berlin, samt af F. Boller i Wien i en række afhandlinger i Sitzungsber. d. kais. Akad. der Wissensch., såsom: Die

[1]) Jf. Max Müller: On the Classification of the Turanian Languages, s. 12. (I Bunsens Outlines of the Philosophy of Universal History).

[2]) Saml. Afh. I, s. 28 ff. Sml. hans Unders. om det isl. Sprogs Opr., s. 96.

[3]) Trykt i tidsskriftet Suomi, kirjoituksia isänmaallisista aineista, toinen jakso, 1nen osa (ɔ: Suomi, afhandlinger om fædrelandske emner, anden række, 1ste del). 1863, s. 1 ff.

finnischen Sprachen, X, s. 29 ff., 279 ff. Die Declin. in den finn. Spr., XI, 953 ff., XII, 141 ff. Vergleich. Analyse des magyar. Verbums, XIX, 109 ff., 261 ff. Zur magyar. Etymologie, XVII, 216 ff., 316 ff., o. a.

Endelig have ikke få fordomsfri Magyarer, som dog må være de nærmeste til at afgöre dette spörgsmål, leveret dygtige bidrag hertil. En ung magyarisk lærd, Anton Reguly[1]), foretog store rejser i Finland, Rusland og Sibirien for at undersøge sit modersmåls forhold til de finske sprog[2]), men døde desværre, förend han havde fået sit materiale bearbejdet. Noget deraf er udgivet af hans landsmand Paul Hunfalvy, der overhovedet er den, der med störst dygtighed har virket for sagen i Ungern dels ved enkelte skrifter[3]), dels ved udgivelsen af et tidsskrift: »*Magyar Nyelvészet; szerkeszti Hunfalvy Pál*«[4]). Til den skole, der har dannet sig om ham, hø-
152 rer bl. a. også A. M. Riedl, der har forfattet en fortræffelig »Magyarische Grammatik« (Wien 1858), hvori han har anvendt den nyere sprogvidenskabs behandlingsmåde på det magyariske og stadig tager hensyn til de beslægtede sprog, især finsk.

Men uagtet det efter alt dette må anses for fuldstændig bevist, at magyarisk hører sammen med de finske sprog, vilde man dog fejle meget ved at tro, at Magyarerne i almindelighed betragte det som en afgjort kendsgerning; tvertimod, det overvejende flertal vil intet høre

[1]) Magy. *Reguly Antál*, idet dette sprog har den egenhed at sætte personnavnet (fornavnet) efter familienavnet (efternavnet).

[2]) Se Baer u. Helmersen: Beiträge zur Kenntniss des russ. Reiches IX (St. Petb. 1845), s. 220 ff.

[3]) Foruden nogle afhandlinger, som jeg kun kender af navn, har han bl. a. udgivet en også for ikke-Magyarer anbefalelsesværdig finsk chrestomathi: *Finn Olvasó-könyv. I. Finn olvasmányok a finn nyelvet tanulók számára* (ɔ: Finsk Læsebog. I. Finske læsestykker til brug for dem, der lægger sig efter finsk). Pest 1861 (Kgl. bibl.). II og III, der, så vidt jeg ved, ikke ere udkomne endnu, skulle indeholde en magyarisk oversættelse heraf og en ordbog.

[4]) ɔ: »Magyarisk sprogforskning; redigeret af P. H.« Det kgl. bibl. ejer de tre förste bind, 1856—58.

derom. Af de endnu bestandig vantro modstandere er der[1]) nogle, der uden at ville høre eller fremføre noget bevis, blot benægte det; andre skamme sig i latterligt overmod ved at skulle være i slægt med sådanne folk som Ostjakker eller Lapper, medens de overse, at en sammenligning mellem Magyarer og Finner (i Finland) på ingen måde kan falde ud til skade for de förste; endelig er der nogle, der ikke kunne tænke sig, at folk, der leve i så stor afstand fra hinanden, kunne udvikle samme ordforråd og böjning; denne indvending modbeviser historien og selve sprogene tilstrækkeligt. Forsåvidt de ville sætte noget positivt i stedet, føle nogle större tilfredsstillelse ved at regne sig i nærmere slægt med Tyrkerne, hvortil de ledes dels af nogen lighed mellem sprogene, navnlig i visse punkter af grammatiken, dels derved, at Byzantinerne kalde Magyarerne Τοῦρκοι, dels ved den urigtige antagelse, at alle Hunnerne, fra hvem de efter gamle sagn nedstamme, vare Tyrker. Andre ville heller antage dem for Indoeuropæere eller for efterkommere af de gamle Parthere ell. desl.; men de fleste føle sig dog mest smigrede ved at anse sig selv for et ældgammelt og enestående folk uden beslægtede; de råbe bestandig på det magyariske sprogs oprindelighed (»*eredetiség*«) og mene, at man ikke behøver at ty til noget andet sprog for at forklare de der forekommende phænomener.

I forbindelse med hele denne strid står det, at adskillige Magyarer ere rejste ud navnlig til Mellemasien for at finde deres folks fædrenehjem og stammefrænder. Foruden A. Reguly, som vi ovenfor have omtalt, er en af de mærkeligste Al. Csoma de Körös, der trængte frem indtil Tibet, hvor han opholdt sig i 11 år i et lamaisk kloster og studerede det tibetanske sprog, af hvis behand-

[1]) efter Rosty Zs. i Magy. Nyelv. III, s. 217 f. og Hunfalvy smst. s. 223 f.

153 ling han fik store fortjenester ved den grammatik og ordbog, han derefter udgav (Kalkutta 1834); men med hensyn til sit egentlige formål fandt han intet ad den vej, han havde valgt. Hvad resultat den bekendte HERMAN VÁMBÉRY, der fornemmelig vilde undersøge, om Magyarerne vare nærmest beslægtede med de finske eller med de tyrkisk-tatariske folk, på sin eventyrlige rejse er kommen til, vil vise sig, når engang hans sproglige iagttagelser blive offentliggjorte. Hvor vigtige disse end i andre henseender kunne være, er det meget lidet sandsynligt, at de i nogen væsentlig grad ville rokke det resultat, man allerede er nået til, og som vi her have fremstillet: at Magyarerne høre til den finske sprogfamilie.

Da måske flere af læserne ikke have på rede hånd, hvad der forstås herved, skal jeg forsøge at give en kort udsigt over de hertil hørende folk. Til den store »uralaltaiske« (turanske, skythiske) sprogæt[1]) har man foruden nogle folk, hvis slægtskab må betragtes som tvivlsomt, med mere eller mindre sikkerhed henført 5 store sprog- eller folke-familier: Tunguser, Mongoler, Tyrker, Samojeder og Finner. Den finske familie, hvis ordning fra først af skyldes Rasks geniale blik, inddeles på følgende måde[2]), hvorved jeg ikke skal indlade mig på at prøve enkeltheder, om hvilke der muligvis kunde være lidt tvivl.

1. Den **finske** (Rask: finniske) folkeklasse.
(Rask: a) den sydlige stamme:)
Finner i Finland[3]), der deles i Kareler (*Karjalaiset*) og

[1]) Sml. især Castrén, Ethnologiska föreläsninger öfver altaiska folken, i hans Nordiska resor och forskningar IV; også på tysk. M. Müller: On the Classification of the Turanian Languages. [Jf. dog her foran s. 35.]

[2]) Rask anf. afh. Castrén anf. værk. Fremdeles har jeg benyttet Ahlqvist: Muistelmia matkoilta Venäjällä (ɔ: erindringer fra rejser i Rusland), Helsf. 1859; enkelte af de her indeholdte breve have også været trykte andre steder. Sml. endvidere F. H. Müller: Der ugrische Volksstamm I, 1—2, Berlin 1837—39, og F. Schiern: Europas Folkestammer I, s. 36 ff., hvor inddelingen dog er mindre nöjagtig. [Jf. her foran s. 36 ff.]

[3]) De kalde sig selv *Suomalainen*, fl. *-laiset*, landet og sproget *Suomi*.

Jæmer (*Hämäläiset*, Tavaster); nærmest som udgreninger af de sidste må betragtes:

Ester i Estland og Livland.

Voter i nogle landsbyer i Ingermanland.

Vepser eller Nord-Čuder ved Onega og Bjelo-ozero i 154
guvern. Olonec[1]) og Novgorod.

Liver i (Livland og) Kurland; kun få ere tilbage.

(Rask: b) den nordlige stamme:)

Lapper med forskellige sprogarter.

2. Den **bulgariske** folkeklasse (Castrén: Volgafolkene; Rask: c) den østlige stamme af den finniske klasse).

Mordviner, 2 sprogarter: Mokša og Erzä; mellem Oka og Volga i guvern. Nižnij-Novgorod, Simbirsk, Penza, Tambov og Saratov.

Čeremisser fornemmelig på Volgas venstre side og langs Kama og Vjatka, i guvern. Kazan, samt det sydlige af Vjatka og Perm.

3. Den **permiske** (Rask: bjarmelandske) folkeklasse[2]).

Votjakker især i guvern. Vjatka ved floderne Vjatka og Kama.

Permier omkring Kama i det nordlige af guvern. Perm.

Syrjæner væsentlig mellem Pečora og Vyčegda.

Disse to sidste ere egentlig samme folk.

4. Den **ugriske** (jugriske) folkeklasse.

Ostjakker ved Irtyš-Ob', især det nedre løb; flere sprogarter.

Voguler mellem Uralbjergene mod vest, Losva og Tavda, en biflod til Tobol', mod syd, Sosva, der ved Berezov falder i Ob', mod nord og henimod Irtyš-Ob' mod øst[3]).

Magyarer.

[1]) *c* = ts, *z* = svagt s.

[2]) De gamle Bjarmelændere vare utvivlsomt Finner, sandsynligvis Karelere, dog således, at Bjarmeland i sin fulde udstrækning tillige omfattede permiske folk.

[3]) Vogulerne kalde sig selv og Ostjakkerne *Mäńsi*. I russiske krøniker benævnes disse folk med fællesnavnet Ugrer eller Jugrer (*Jugriči*), og det af dem beboede

Herefter ere altså Magyarerne nærmest beslægtede med Voguler og Ostjakker, folk der bo øst for Ural og vist
155 meget længe have opholdt sig der. At bevise dette i det enkelte, tör jeg navnlig af mangel på tilstrækkelige hjælpemidler her ikke indlade mig på; hvad jeg selv ved hjælp af de kilder, der her stå til rådighed[1]), har kunnet udfinde, har imidlertid for mig fuldkommen bekræftet dette slægtskab, som, såvidt jeg ved, förste gang omtales af Herberstein, der som Carl den 5tes gesandt besøgte Rusland i begyndelsen af det 16de århundrede. Forøvrigt vil jeg kun henvise til, at Gyármathi (s. 189), Klaproth (Asia polyglotta s. 188 ff.) og Rask have stillet disse sprog sammen; at Castrén[2]), uagtet der nu naturligvis er endel forskelligheder mellem de tre sprog, dog i dem har fundet mange rodord og også nogle grammatiske ejendommeligheder, der enten slet ikke eller i det mindste meget sjeldent forekomme i de andre beslægtede sprog; at A. Reguly[3]), idet han gör opmærksom på forskellen mellem de øst- og vest-finske sprog, stiller magyarisk nærmest ved vogulisk, dog således, at han finder at det i flere henseender står nærmere ved de vestlige sprog end ved de østlige(?); at Hunfalvy anviser det samme plads, hvorimod han på en måde vil stille denne sprogklasse som

land Jugrien (russ. *Jugra*, ældre *Ugra*) spiller der en meget stor rolle. Landets beliggenhed øst for Ural er nöjagtig fastsat af Lehrberg, Untersuchungen zur Erläuterung der ältern Geschichte Russlands, St. Petb. 1816, s. 4 ff. Sml. forøvrigt nedf.

[1]) Det vigtigste, såvidt jeg ved, om det meget lidt bekendte voguliske: *Egy vogul monda nyelvtani és szótári kisérlettel* (d. v. s. et vogulisk sagn med forsøg til en sproglære og ordbog) af P. Hunfalvy efter A. Regulys samlinger (trykt i *Magyar akadémiai értesítő*, 1859, s. 285 ff.) kender jeg således kun af en anmeldelse af V. Schott i Ermans Archiv für wissenschaftl. Kunde von Russland XIX, s. 288 ff. Forresten er omtrent det eneste brugelige om dette sprog A. Ahlqvist: Eine kurze Nachricht über das Wogulische, i Bull. de la classe hist.-philol. de l'acad. imp. des sciences de St. Pétersbourg XVI (1859), s. 25 ff. Alt andet, især ældre ordfortegnelser, må benyttes med stor forsigtighed.

[2]) Se fort. til hans Ostjak. Sprachlehre. St. Petb. 1849. 2den udg. 1858.

[3]) V. Schott: »Die tschud. Sprachen u. Reguly Antál« i Ermans Archiv III, s. 33. Baer u. Helmersen anf. st. s. 234.

et mellemled mellem de finske og de tyrkisk-tatariske sprog(?); og ligeså mange flere.

Kaste vi et blik på Magyarernes ældste historie, da viser den som bekendt hen til egnene ved Ural[1]). Efterat de blandede, dog væsentlig tyrkiske stammer, som sammenfattedes under benævnelsen Hunner, vare blevne 156
drevne tilbage mod øst, vedbleve efterkommere eller stammefrænder af dem at optræde i historien under forskellige navne. Hertil høre bl. a. Kutrigurer, Utigurer, Hunugurer, Onogurer, Kazarer, Bulgarer o. a., af hvilke de to sidstnævnte som bekendt dannede mægtige riger i det sydlige og østlige Rusland. Dertil hørte også et af arabiske forfattere omtalt råt og hedensk folk, Bašghurd, der boede ved kilderne til floden Jaik (Ural). Navnet genfinde vi endnu i de øst for Volga boende Baškirer, der nu rigtignok er et tyrkisk folk; men på den tid synes de, hvad også andre omstændigheder tyde på, at have tilhørt den finske familie [?]. Fra dem[2]) eller et med dem nærbeslægtet folk (de ovenfor nævnte Hunugurer?) udvandrede Ungrerne, som vi i det 9ende århundrede træffe ved floden Dnjepr, hvor de endnu anerkendte Kazarernes overherredömme. De nævnes først under kejser Theophilos (829—842) hinsides Donau-Bulgarerne og kaldes da både Οὖγγροι, Τοῦρκοι og Οὖννοι. Derfra gjorde de 862 deres første indfald i Tyskland.

Imidlertid var det atter begyndt at gære ved Volga. Øst for Kazarerne boede et tyrkisk folk, Pečenegerne, imellem Volga og Jaik; disse kom i kamp med Kazarerne, som fordreve dem, hvorefter de kastede sig over de med deres fjender forbundne Ungrer ved Dnjepr, af

[1]) Am. Thierry: Histoire d'Attila II, s. 206 ff. Y. Koskinen: Tiedot Suomen-suvun muinaisuudesta (ɔ: efterretninger om den finske stammes oldtid), Helsingfors 1862, s. 187 ff. Zeuss: Die Deutschen und die Nachbarstämme, s. 745 ff. Schiern anf. værk s. 105 ff.

[2]) Beviser [?] for Ungrernes slægtskab med Baškirerne, især hentede fra ældre rejsende, findes f. ex. hos Schiern anf. st. s. 103, hvortil jeg her vil henvise.

hvilke en del drog mod øst til Persien, hvor de rimeligvis senere ere forsvundne, medens de øvrige bleve drevne frem til egnen om Donaus munding. Kazarkaganen, under hvis overhöjhed de vedbleve at stå, gav her de 7 stammer, af hvilke de bestode, en fælles fyrste, nemlig Arpád, sön af Almos. Indre stridigheder i Kazarernes rige havde imidlertid fordrevet nogle stammer af dette folk, hvilke derpå under fællesbenævnelsen Kabarer forenede sig med Ungrerne. En af disse stammer, der efterhånden fik en slags overherredömme over de andre, bar navnet Μεγέρη, åbenbart det samme som det nuværende navn Magyar[1]). Konstantinos Porphyrogennetos fortæller også, at Kabarerne lærte Ungrerne Kazarernes sprog, men at de ved siden deraf talte ungersk. Hvis
157 ellers de to sprog vare synderlig forskellige, kan denne blanding neppe have undladt at indvirke på det ungerske, for hvilket det kazariske efterhånden synes at have måttet vige.

I året 888 finde vi dem ved mundingen af Donau; men allerede i det følgende år, som det synes, bleve de af de forenede Bulgarer og Pečeneger nødte til at drage mod vest; de nedsatte sig da i »Pannoniorum et Avarorum solitudines«, hvor de stiftede et rige, der på en måde kan betragtes som en fortsættelse af Hunnernes og Avarernes, og som de slaviske folk, der i tidens løb vare indvandrede der, måtte underkaste sig. Herfra udbredte de dristige ryttere som bekendt længe rædsel i nabolandene ved deres ødelæggende indfald, indtil de tilsidst bleve tvungne til at holde sig i ro indenfor de grænser, de siden den tid have beholdt.

Hvad folkets navn angår, da kaldte Byzantinerne dem i almindelighed Τοῦρκοι, også Οὔγγροι eller desl., de vest-

[1]) Også i gamle indenlandske bøger forekommer dette navn i formen *Mager*, *Moger* eller *Meger*.

lige kilder omtale dem derimod strax under navnet *Hungari*, *Ungri*. Sig selv benævne de som bekendt *Magyar*, flt. *Magyarok* og landet *Magyarország*. Om disse navnes oprindelse og betydning har der været stridt meget. Hunfalvy har søgt at vise[1]), at ordene *magyar*, *moger*, *jogur*, *ujgur*, rødderne *mag*, *mog*, *jog*, *uj* ere identiske, og efter tyrkisk *jogur* (*jogurt* »sammenløben melk«) tildeler han disse betydningen »hænge sammen, flyde sammen« (»*összeragadni*, *megaludni*«), og forklarer *ujgur* = *magyar* som »forbunden« (»*szövetséges*«). Heri er der meget ubevisligt; det går neppe an at identificere disse ord, ligesom jeg ej heller tror, at det kan nytte at søge efter deres oprindelige betydning. Jeg tror ikke, at man kan komme videre end til at sige, at *Magyar* fra først af er navnet på en enkelt stamme, men senere er bleven overført på hele folket, en overgang, som man også andre steder såre ofte træffer exempler på. Hvad det andet navn angår, da har man allerede oftere sammenstillet det med den s. 273 (154) n. 3 anførte russiske benævnelse på de folk, vi efter det foregående må betragte som Magyarernes nærmeste stammefrænder, Ugrer eller Jugrer, og dette sidste har man da i almindelighed været tilböjelig til at anse for den ældste form og undertiden atter sammenstillet med de tyrkiske folkenavne Ujgur, Ogor o. desl. Dette forholder sig imidlertid neppe således. På oldslavisk hedder 158
en Ungrer *ągrinŭ*[2]). Ganske stemmende med de almindelige lydlove[3]) svarer hertil f. ex. polsk *Węgrzyn* eller *Węgier* fl. *Węgrzy* (landet *Węgry*), bømisk *Uher* (landet *Uhry*), russisk (*Ugrin*) flt. *Ugre* eller *Ugry* (ældre *Ugri*),

[1]) Mit jelent a' magyar szó? (ɔ: Hvad betyder ordet magyar?) i Magy. Nyelv. I, s. 44 ff.

[2]) *ą* er nasaleret o (fransk on), *ę* nasaleret *e* (fransk in).

[3]) f. ex. oldsl. *ąglŭ* (kul), polsk *węgiel*, bøm. *uhel*, russ. *ugol'* (sml. littausk *anglis*, sanskr. *aṅgāra-s*); oldsl. *ąglŭ* (hjörne), polsk *węgiel*, bøm. *úhel*, russ. *ugol* (sml. lat. *angulus*); oldsl. *ągoričĭ* (ål), polsk *węgórz*, bøm. *úhoř*, russ. *ugor'* (sml. litt. *ungurỹs*, lat. *anguilla*); o. s. fl.

og således benævnes virkelig også Ungrerne hos den russiske krønikeskriver Nestor (omtr. 1100), hvor han fortæller om deres vandringer[1]). Nu derimod er det almindelige russiske navn på landet *Vengrija* og på indbyggerne *Vengercy*, hvilket åbenbart er optaget fra de mellemboende Polakker, formodentlig fordi Russerne vedbleve at anvende det ægte navn på de egne, fra hvilke Ungrerne engang vare vandrede ud, eller måske rettere den nordlige fortsættelse deraf, og på den anden side efterhånden glemte det oprindelige slægtskab mellem disse og de tilbageblevne folk. Som sikkert må det ifølge dette betragtes, at navnet Ungrer[2]) er kommet til Vest-Europa gennem Slaverne, at det ligefrem er det samme som Russernes Ugrer eller Jugrer[3]), at formen med næselyd er den oprindeligste[4]), og at det derfor ikke, ialtfald ikke umiddelbart, kan stilles sammen med Ujgur o. desl. Videre at forfølge navnets oprindelse og betydning skal jeg ikke forsøge på; kun skal jeg bemærke, at det ikke forekommer mig usandsynligt, at det hænger sammen med det ovenfor omtalte folkenavn Onogurer eller Hunugurer (Οὐννουγοῦροι)[5]), hvilket Klaproth, Am. Thierry o. a. også antage.

Jeg skal nu meddele nogle enkelte træk, der kunne

[1]) Chronica Nestoris ed. F. Miklosich, s. 6 c. 8, s. 12 c. 19 (ved år 6406 = 898), s. 14 c. 21 (år 6410 = 902) o. a. st. (Sml. Schlözers udg. II, s. 113 ff., III., s. 107 ff., 243 ff.).

[2]) Formen Ungarn o. s. v., en efterligning af det latinske Hungari, er på dansk mindre rigtig; man burde sige Ungern, Ungrer, ungersk, hvilket også tidligere almindeligt brugtes.

[3]) Mod disse to formers identitet kan der ligeså lidt af sproglige, som af historiske grunde rejses nogen indsigelse, da russ. meget ofte tilføjer eller bortkaster et *j* foran en selvlyd i begyndelsen af et ord.

[4]) Sml. Krug i Baer u. Helmersen Beiträge o. s. v. IX, s. 225.

[5]) [Her er *-ogur-* eller *-ugur-* identisk med det ældgamle og meget udbredte tyrkiske stammenavn *Oguz*. Formen med *r* er opstået i et (vest)tyrkisk sprog, hvor oprindeligt *z* er blevet til *r*, en overgang der nu kun kendes fra čuvašisk (fortsættelsen af de gamle Volga-Bulgarers sprog). Medens magyarisk selv ikke kender en sådan overgang af *z* til *r*, optræder den i dette sprog i en række ord af tyrkisk oprindelse, som må være lånte, medens folket endnu opholdt sig i Volga-egnene, i Volga-Bulgarernes naboskab.]

tjene til at karakterisere dels det magyariske sprog i og 159
for sig, navnlig i sammenligning med vor sprogæt, dels dets forhold til de sprog, med hvilke det efter det foregående er beslægtet. Der påtrænger sig herved et meget føleligt savn. Medens vi nemlig kende så mange ældre former af de indoeuropæiske sprog og derved med sikkerhed kunne forfølge dem meget langt tilbage, hvilket naturligvis i höj grad har fremmet den sammenlignende undersøgelse af dem, er noget sådant ikke tilfældet her; vi have her væsentlig kun med nulevende sprogformer at göre og kunne f. ex. for magyariskens vedkommende ikke gå længere tilbage end til det 12te eller 13de århundrede, for finskens kun til 16de[1]). Det vil altså gælde om at finde det sprog, der bedst har bevaret det oprindelige. Derom ere nu alle enige, at der her kun kan være tale om finsk (*Suomi*), at det begunstiget af landets afsondrede beliggenhed i det hele renest og skönnest har bevaret og udviklet det givne grundlag, at man ved enhver sammenligning mellem disse sprog må gå ud fra finsk, som ved de indoeuropæiske fra Sanskrit[2]). Det magyariske derimod, der foruden dette er det eneste, der kan glæde sig ved en rigere uddannelse gennem en litteratur, har på mange måder lidt meget, dets ordformer ere blevne afkortede, det har udviklet meget nyt, optaget mange fremmede ord fra de forskellige sprog, med hvilke folket i tidernes løb er kommet i beröring, såsom persisk, tyrkisk, tysk og især de slaviske sprog, o. s. fr. Til denne större forandring er grunden naturligvis væsentlig at søge i, at folket har spillet så stor en rolle i historien og været genstand for så mange omvæltninger.

[1]) En del af Finnernes rige skat af episke digte må utvivlsomt være forfattet ikke lidet tidligere; men da så godt som alt lige indtil vort århundrede kun er bleven opbevaret gennem mundtlig tradition, har den gamle sprogform naturligvis ikke kunnet holde sig uforandret.

[2]) Hermed vil jeg ingenlunde negte, at et af de andre sprog tidt kan have bevaret noget ældre, som finsk har tabt eller forandret.

Just på grund af denne mangel på et ældre sprog fore-
160 kommer det mig, at man næsten i endnu höjere grad end ved de indoeuropæiske sprog bör med stor varsomhed og ved en streng methodisk fremgangsmåde søge at fastsætte, hvad der såvel i ordforråd som i grammatik er oprindeligt og hvad der er senere tilkommet, hvad der virkelig er fælles og hvad der kun er parallel udvikling (en kategori, som man er meget tilböjelig til at overse), og derved finde de enkelte sprogs overgangslove og de ældste til grund liggende former — alt, idet man for at skaffe et sikkert udgangspunkt begynder med et mindre område og derfra efterhånden går videre. Noget heraf har man imidlertid, fra forskellige sider, ikke altid været tilstrækkelig opmærksom på. Aldeles ubrugelige til beviser på overgangslove ere således, for ikke at tale om værre ting, nogle af de exx., Riedl anfører i sin Magy. Gramm. s. 74—75, som finsk *papu*, magyar. *bab* (bönne), begge uafhængig af hinanden optagne fra slavisk *bob*; f. *pukki*, m. *bak* (buk), det förste optaget fra svensk, det andet fra tysk; ligeså f. *tupa*, m. *szoba* (stue), f. *tappi*, m. *csap* (tap) o. fl. Et andet exempel på en noget let behandling af deslige love er den ovenfor s. 277 (157) anf. forklaring af ordet Magyar. Ved alt dette er der endnu såre meget at göre, og hele den comparative behandling af disse sprog er endnu i sin barndom. I det følgende, der nærmest er beregnet på at give læsere, der ellers ikke ere inde i disse sprog, et almindeligt overblik, vil jeg, forsåvidt jeg anstiller sammenligninger, især holde mig til finsk, som det sprog, hvortil jeg har mest materiale at råde over, uagtet jeg selv på det bestemteste må holde på, at ved en streng comparativ undersøgelse bör dette kun ske gennem adskillige mellemled, hvilke jeg kun her af andre grunde nødes til at tage mindre hensyn til.

Ved enhver undersøgelse om sprogslægtskab komme

to factorer i betragtning: ordforråd og grammatik. Med hensyn til vort foreliggende emne vilde det nu være en meget let sag at opregne en stor mængde ord og det just af dem, der må anses for de oprindeligste, som magyarisk har tilfælles med de finske sprog. Da imidlertid sådanne ordsammenligninger oftere ere leverede på andre steder, og de desuden i almindelighed ikke have så stor betydning, når man ikke tillige kan vise det indbyrdes forhold mellem ordene i de forskellige sprog, skal jeg ikke dvæle videre herved. Kun over en klasse af ord skal jeg meddele en oversigt, da allerede de aldeles slående vise, hvor det magyariske sprog er at henføre, nemlig talordene. Foruden de voguliske og ostjakkiske, samt 161
de finske tilföjer jeg desuden de tyrkiske former, for at man kan se, hvor stor forskellen er mellem disse og hine.

	Magyarisk:	Vogulisk[1]):	Ostjakkisk[2]):	Finsk:	Tyrkisk:
1.	*egy*	*ääküä (äk)*	*it; ī, ei*	*yksi*[3])	*bir*
2.	*két, kettő*	*kitä (kit)*	*kāden, kāt*	*kaksi*	*ikì*
3.	*három*	*qūrum*	*χūdem; χōdem; qūdlem; χōlem*	*kolme*	*üč*
4.	*négy*	*nilä*	*ńeda, ńet; ńedla; ńel*	*neljä*	*dört*
5.	*öt*	*ät*	*vēt*	*viisi*	*beš*
6.	*hat*	*qot*	*χūt; qūt; χōt*	*kuusi*	*altỳ*
7.	*hét*	*soat*	*tābet; tlābet*	*seitse-män*	*jedì*
8.	*nyolc*	*ńolou*	*nīda; ńigedlaχ; ńil*	*kah-deksan*	*sekìz*

1) Efter Ahlqvist: Eine kurze Nachricht über das Wogulische (se ovfr.).

2) De sideordnede former ere fra forskellige sprogarter, hvilke jeg ikke har anset det for nødvendigt her nærmere at betegne. Se Castrén: Ostjak. Sprachl., 2te Ausg., s. 33. Ahlqvist i Suomi, tidsskrift i fosterländska ämnen, 1858, s. 357.

3) Af 1, 2, 5 og 6 hedder f. ex. ejef. *yhden, kahden, viiden, kuuden*; i disse og lignende ord er *e* måske kun at betragte som bindeselvlyd, så at stammen bliver *yht, kaht, viit, kuut* (ikke, som man sædvanlig siger, *yhte* o. s. v.); *s* som i græsk πόσις = sanskr. *patis*.

	Magyarisk:	Vogulisk:	Ostjakkisk:	Finsk:	Tyrkisk:
9.	*kilenc*	*ondolou*	*ār joŋ*; *ei erχ joŋ*	*yhdeksän*	*dokùz*
10.	*tíz*	*lou*	*joŋ*, *jaŋ*	*kymmenen*	*on*
20.	*húsz*	*quss*	*χūs*; *qōs*	*kaksi kymmentä*[1])	*igirmì*, *irmì*
100.	*száz*	*šēt*, *šāt*	*sōt*; *šāt*	*sata*	*jüz*

Herved vil jeg på dette sted navnlig henlede opmærksomheden på benævnelsen for 8, der ligesom 9 i alle disse sprog synes at udtrykkes ved en slags subtraction fra 10, men kun i de tre sprog stemmer[2]). 10 betegnes på forskellig måde i de forskellige sprog; finsk *kymmenen* synes at stå i forbindelse med *kämmen* (den flade hånd); magy. *tíz* er vist optaget fra et eller andet indoeuropæisk sprog; dette er også meget tidlig, måske allerede i det fælles grundsprog, sket med 100[3]).

162 Af langt større vigtighed er sproglæren. Inden jeg går over til det enkelte, skal jeg blot erindre om, at man som bekendt sædvanlig henfører hele den ural-altaiske æt til de såkaldte agglutinerende sprog, hvis særkende er, at de til den uforanderlige rod ligesom »lime« de forskellige tillæg, der betegne ordets function, så at det hele danner et aggregat, hvis enkelte dele endnu ere temmelig gennemsigtige og lette at sondre. Imidlertid er forskellen mellem disse og de såkaldte flecterende sprog, til hvilke vor sprogæt hører, i mange punkter temmelig vag, og der findes her ikke få dannelser, som med fuld ret kunne siges at bero på en flexion.

Fælles for hele sprogætten er, at roden altid sættes først og til den hænges da alle afledningss- og böjningsendelser. Det er derfor ganske naturligt, at i alle til den

[1]) Egl. »to-ti«. Mordvinsk (Erzā) *koms*, (Mokša) *komś*; syrjænsk *kyź*.

[2]) Sml. bl. a. Ahlqvist i Suomi, 2nen jakso, I, s. 40 ff.

[3]) Sml. f. ex. sanskr. *çata*, pers. *sad* (oldslav. *sŭto*).

finske familie hørende sprog med en enkelt undtagelse tonen eller trykket, der vel må adskilles fra længden, kommer til at ligge på den første stavelse. Imidlertid finder dette i magyarisk endogså sted ved sammensætninger med forholdsord, som i en senere tid rimeligvis under påvirkning af fremmede sprog ere blevne meget almindelige, uagtet de egentlig stride imod disse sprogs ånd. Ganske afvigende ere derimod de tyrkiske sprog, idet de i almindelighed betone endelsen.

I lydlæren træffe vi først på den såkaldte vocalharmoni, en lov, som foruden her næsten kun i finsk (og tyrkisk) findes fuldstændig gennemført; men der er stærkere eller svagere spor af, at den tidligere har været meget mere udbredt. De magyariske selvlyd deles nemlig i hårde: *a*, *á*, *o*, *ó*, *u*, *ú*, bløde: *e*, *ö*, *ő*, *ü*, *ű*, og ubestemte: *ë*[1]), *é*, *i*, *í*. Af disse kunne de to første rækker aldrig stå sammen i et ord; den tredje kan forenes med alle, dog betragtes de dertil hørende selvlyd i almindelighed som bløde. Alle egentlige endelser have derfor, såvidt som det kan ske, en dobbelt form, en med hård selvlyd og en med blød, af hvilke den første anvendes, når rodens selvlyd er hård, den sidste når den er blød, f. ex. *halhatatlanságunk* = finsk *kuolemattomuutemme* (vor udødelighed), *telhetetlenségemet* = f. *täytymättömyyteni* (min umættelighed, accus.). Riedl har vist ret, når han forklarer dette som et middel til at bringe de forskellige, oprindelig selvstændige elementer, af hvilke ordet sammensættes, til at smelte sammen således, at enheden også afpræger sig i det ydre. Forøvrigt kan man ikke nægte, at dette navnlig i magyarisk, der ikke har finskens afvexlende og fuldtonende selvlyd, undertiden, 163
som just i de anførte ex., giver ordene noget vist slæbende og ensformigt, — næsten endnu mere end i dan-

[1]) ɔ: et *e*, der nærmer sig til ö.

ske ord som *menneskevennerne*, forsåvidt som også de ubetonede selvlyde udtales bestemtere end i dansk.

Medens de finske sprogs medlydssystem oprindelig er meget simpelt, idet der, som endnu i finsk, af de klangløse, idetmindste i forlyd, kun fandtes de tre stærke *k*, *t*, *p*, af hvislelyd vist kun *s*[1]), o. s. v., har såvel magyarisk som de fleste østfinske sprog senere, tildels under fremmed påvirkning, udviklet flere nye medlyd, navnlig *g*, *d*, *b*, samt *f*, og en större rigdom på hvislelyd; dog tyder den ringe overensstemmelse, der er mellem de forskellige sprog i brugen af disse, på, at vi her have et tilfælde af senere parallel udvikling.

I sammenhæng hermed ville vi betragte et ganske interessant forhold. Ligesom nemlig ifølge den for den gotiske sprogklasse ejendommelige lydforskydning dansk *fader* svarer til lat. *pater*, dansk *horn* til lat. *cornu*, således bliver i magyar. i mange tilfælde et oprindeligt *k* til *h*, et oprindeligt *p* til *f*, f. ex. finsk *kala* (fisk) = magy. *hal*, f. *kuolen* (jeg dør) = m. *hal* (3 pers.), f. *kuulen* (hører) = m. *hall*, f. *kuu* (måne) = m. *hó*, o. a., eller f. *puu* (træ) = m. *fa*, f. *pää* (hoved) = m. *fő*, *fej*, f. *pilvi* (sky) = m. *felhő*, *felleg*, f. *puoli* (halvdel) = m. *fél*, f. *poika* (sön) = m. *fi*, o. a. Imidlertid adskiller denne »lydforskydning« sig væsentlig fra den gotiske derved, at den ikke som denne er ufravigelig lov, og at den synes indskrænket til de nævnte to lydovergange. Derfor findes undertiden *p* og oftere, især, som det synes, foran bløde selvlyd, *k* bevaret f. ex. f. *käsi* (hånd) = m. *kéz*, f. *kivi* (sten) = m. *kő* (fl. *kövek*), f. *keski* (midte) = m. *köz*; f. *poro* (støv) = m. *por*. Fremdeles mangler vistnok ganske en tilsvarende overgang af *t*, der vel nærmest skulde blive til en *s*-lyd, men dette finder neppe sted (man har sammenlignet *szél* (vind) med f. *tuuli*[?]). Ret mærkeligt er

[1]) [Nu antages medlydssystemet dog at have været betydelig rigere.]

det, at der med hensyn til *k* er tilløb til noget lignende i de to nærmest beslægtede sprog, idet nemlig *k* i vogul. ofte bliver til *q* (gutturalt k), i ostjakkisk i nogle sprogarter til *q*[1]), i andre til χ (ch), og såvidt jeg kan se, stemme de enkelte tilfælde aldeles med magyarisk. Jeg 164
vil således henvise til talordene 3, 6, 20, og på den anden side 2; fremdeles f. ex. til ostj. *χuť*, *qutl* (fisk), *χadem*, *qadlem* (dør), *χūdem*, *qūdlem* (hører), o. a., men *kēt*, *kōt* (hånd), *keu*, *kauχ* (sten), *kuttep* (midte), o. s. v. Derimod bliver *p* uforandret f. ex. *pēteη*, *pētleη* (sky), *poχ*, *paχ* (sön), o. m. a. Denne overensstemmelse i behandlingen af *k* kan ikke bero på et tilfælde; vi må antage, at det første skridt til en art lydforskydning (især foran hårde selvlyd) allerede var gjort på det for den ugriske sprogklasse fælles trin, men at magy. derpå har ført det videre ved at göre den af *k* opståede lyd til rent *h* og også behandlet *p* på en lignende måde.

Med hensyn til brugen af lydene, navnlig til fordelingen af medlyd og selvlyd i ordet, viser hele den uralaltaiske æt en meget fin følelse for velklang og blødhed. Dette lægger sig også for dagen i en i alle sprogene herskende lydlov, ifølge hvilken intet ord kan begynde med mer end en medlyd. Fremmede ord, hvis form vilde stride herimod, søger man da på forskellig måde at bringe i overensstemmelse med sprogets ånd; medens finsk bortkaster de overflødige medlyd, sætter magy. i almindelighed en selvlyd foran eller indskyder den mellem medlydene, f. ex. f. *koulu*, m. *iskola* (skole), m. *asztal* (bord, af slav. *stoł*), f. *tuoli* (svensk *stol*), f. *Tehvani*, m. *István* (Stephan), f. *Rantsi*, m. *Ferencz* (Frants), o. desl.

Gå vi over til böjningslæren og betragte först navne-

[1]) Castrén bruger også i dette tilfælde *k*; men efter hans beskrivelse af lyden har jeg vovet at forandre det til *q*, skönt jeg ikke véd, om udtalen er ganske som i vogulisk.

ordene, se vi snart, at vi her befinde os på et helt andet terrain, i en ganske anden tankegang, end vi fra vor sprogæt ere vante til. Vi træffe ingen könsforskel; alle navneord böjes ens, kun med de afændringer, som lydlovene fordre, og flertallet har atter ganske de samme endelser som entallet og adskiller sig kun ved et lille tillæg til stammen herfra; endelig studse vi over den store mængde casus, af hvilke de færreste ligne, hvad vi kende fra vor sprogæt.

Som exempel på den magyariske böjning kunne vi tage:

Nominativ	*hal*	*szem*	fisk, öje
accusativ	*hal-at*	*szem-et*	fisk(en), öje(t)
dativ	*hal-nak*	*szem-nek*	til fisk(en), öje(t)
illativ	*hal-ba*	*szem-be*	ind i — , —
inessiv	*hal-ban*	*szem-ben*	i — , —
elativ	*hal-ból*	*szem-ből*	ud af — , —
sublativ	*hal-ra*	*szem-re*	op på — , —
superessiv	*hal-on*	*szem-ën*	på — , —
		Pest-ën	i Pest
delativ	*hal-ról*	*szem-ről*	nedad,fra— , —
ablativ	*hal-tól*	*szem-től*	fra, af — , —
allativ	*hal-hoz*	*szem-hëz*	hen til — , —
adessiv	*hal-nál*	*szem-nél*	ved — , —
causativ	*hal-ért*	*szem-ért*	for — , —
terminativ	*hal-ig*	*szem-ig*	indtil — , —
comitativ	*hal-lal* (for *-val*)	*szem-mel* (*-vel*)	med — , —
translativ	*hal-lá* (for *-vá*)	*szem-mé* (*-vé*)	(blive) til — , —
essiv	*hal-ul*	*szem-ül*	som — , —
locativ	*Kolozsvár-ott*	*Győr-ött*	i Klausenburg, Raab
conjunctiv	*hal-astól*	*szem-estől*	tilligemed fisk, öje
æqvativ	*hal-kép*	*szem-kép*	ligesom en — , et —
temporalis	*tavasz-kor*	*dél-kor*	omforåret,middagen

Flertal:

nominativ	*halak*	*szemek*	fisk(ene), öjne(ne)
accusativ	*halak-at*	*szemek-et*	— , —
	o. s. v.	o. s. v.	

Til sammenligning hermed ville vi opstille de tilsvarende finske ords böjning:

nominativ	*kala*	*silmä*	fisken, öjet
infinitiv	*kala-a*	*silmä-ä*	fisk, öje (som fransk delingsartikel)
(partitiv)			
genitiv	*kala-n*	*silmä-n*	fiskens, öjets
essiv	*kala-na*	*silmä-nä*	som fisk, öje
translativ	*kala-ksi*	*silmä-ksi*	(blive) til fisk, öje
illativ	*kala-(h)an*	*silmä-(h)än*	ind i fisken, öjet
inessiv	*kala-ssa*	*silmä-ssä*	i — , —
elativ	*kala-sta*	*silmä-stä*	ud af — , —
allativ	*kala-lle*	*silmä-lle*	hen til — , —
adessiv	*kala-lla*	*silmä-llä*	ved, på — , —
ablativ	*kala-lta*	*silmä-ltä*	fra, af — , —
prolativ	*kala-tse*	*silmä-tse*	forbi — , —
abessiv	*kala-tta*	*silmä-ttä*	uden fisk, öje 166
(comitativ	*kala-ne*	*silmä-ne*)	tilligemed fisk, öje
instructiv	*kala-n*	*silmä-n*	med, ved hjælp af en fisk, et öje
Flertal:			
nominativ	*kala-t*	*silmä-t*	fiskene, öjnene
infinitiv	*kalo-ja*	*silm-iä*	fisk, öjne
genitiv	*kalo-jen* *kala-in*	*silm-ien* *silmä-in*	fiskenes, öjnenes
essiv	*kalo-ina*	*silm-inä*	som fisk, öjne
	o. s. v.	o. s. v.	

Mellem disse former synes ligheden ved förste öjekast kun at være meget ringe, og det samme vilde være tilfældet ved en sammenligning med vogulisk og ostjakkisk, der begge kun have et lidet antal casus. Imidlertid lægger man dog snart mærke til, at ikke blot flertalsdannel-

sen er væsentlig den samme, idet *k* vist må anses for det oprindelige, der genfindes f. ex. i lappisk, medens finsk ligesom mange af de beslægtede sprog i stedet derfor har fået *t* og udenfor nominativ *i* (jf. nedf.), men at også casusprincipet er det samme; hvad begge sprogene især have følt trang til at udtrykke nöjagtigt, er de forskellige stedforhold. Endnu mere svinder uligheden, når det kan påvises, at de allerfleste magy. endelser ere temmelig nye og oprindelig selvstændige ord, hvilket vi nedenfor ville få lejlighed til tydeligere at vise. På den anden side har også finsk en del dannelser, der, selv om de genfindes andre steder, dog må anses for opståede efter den tid, da de ugriske folk skilte sig fra deres stammefrænder, nemlig de, hvis mærke er *s* (af det endnu i finsk forekommende no. *sisä* indre?) og *l* (formodentlig beslægtet med det finske no. *ala* underlag, rum, plads, og afledsendelsen *-la* der betegner stedet)[1]).

Fradrages disse nydannelser, bliver der en lille stok af oprindelig fælles former tilbage, af hvilke jeg navnlig vil fremhæve *-na*, den finske essivendelse, der påviseligt fra først af har været en locativ (sål. endnu f. ex. i ostjak. og i de secundære finske endelser *-ssa* for *-s-na* og *-lla* for *-l-na*) og svarer til magy. *-n* i superessiv og den secundære inessiv; fremdeles *-ta*, den fuldstændige, ved adskillige stammer forekommende form af finsk infinitiv,
167 der oprindelig ligesom endnu i mange tilfælde (bl. a. i endelserne *-s-ta* og *-l-ta*) betegner en bevægelse fra et sted og på magy. sandsynligvis er bleven til *-l*, hvilken lyd her har denne betydning; beslægtet med magy. *-nak*, *-nek* er vist finsk *-ne*, der findes i nogle adverbiale udtryk og i *-lle* for *-l-ne* (= vogul. *-na*, *-ne*)[2]).

Uagtet denne rigdom på forholdsformer er der natur-

[1]) Boller har rigtignok (Sitzungsber. d. Wien. Ak. XII, s. 154 ff.) søgt at hævde dem også for de ugriske sprog, men neppe med rette.

[2]) Sml. Ahlqvist i Suomi, toinen jakso, I, s. 23 ff.

ligvis mange kategorier, som ikke kunne udtrykkes ved dem, men til hvilke der behøves særskilte forholdsord. Her viser sig imidlertid atter en gennemgribende forskel fra vor sprogæt; de sættes nemlig så godt som altid efter det styrede ord (hvorfor de kaldes postpositioner) og ere næsten alle egentlige navneord, der ofte selv kunne bruges i forskellige casus f. ex.

Magy. *ház alatt* (loc.) = f. *kodan alla* (under huset)
— *ház alá* (transl.) = - *kodan alle* (ind under huset)
— *ház alól* (s. ovf.) = - *kodan alta* (fra [at være] under huset)
— (af *al* underlag, bund) (sml. det ovf. nævnte *ala*).

Foruden casusendelser bruger hele den ural-altaiske æt endnu en anden art tillæg, hvori de ligne de semitiske sprog, nemlig de såkaldte pronominal-suffixer, der åbenbart ere opståede af de personl. stedord. På magyarisk får man således f. ex.: *hal-a-m* min fisk, *hal-a-d* din f., *hal-a* hans f., *hal-u-nk* vor f., *hal-a-tok* eders f., *hal-ok* deres f. Står hovedordet i flt., betegnes dette ved et tilføjet *i* (jf. ovf. s. 288 [166]), f. ex. *hala-im* mine fisk, *hal-a-ink* vore f., o. s. v. Hertil svarer på finsk i nominativ (både ent. og flt.) *kala-ni* (for *-n*, *-m*), *-si* (for *-ti*, *-t*), *-nsa*, *-mme*, *-nne*, *-nsa*. Med hensyn til den måde, hvorpå de under böjningen tilföjes, finder der imidlertid en væsentlig forskel sted. Medens nemlig finsken sætter dem allersidst f. ex. *kalassani*, *silmästäsi*, skyder magyarisk dem ind mellem stammen og endelsen, og betragter altså den med suffix forøgede form som stamme, f. ex. *halamban*, *szemedből*. Til begge dele findes analogier i de beslægtede sprog. Disse suffixer föjes også til forholdsordene, men i dette tilfælde sætter magy. dem sidst ligesom finsk, f. ex. m. *alattam* = f. *allani* (under mig, egl. på mit underlag), m. *alád* = f. *allesi* (ind under dig).

På denne måde udtrykkes altså ejendomsforholdet ved stedordene; derimod ville læserne allerede have lagt mærke
168 til, at magy. trods sine mange former mangler genitiv, en casus, som vi, der af hele vort gamle böjningssystem kun have bevaret den, næsten vilde anse for den uundværligste. Den erstattes her på to måder. Det styrende ord giver man suffix og föjer da dertil enten dativ f. ex. *az*[1]) *úr-nak ház-a* (herrens hus, egl. for herren hans hus), *ki-nek könyv-e ez*? (hvis bog [er] dette? egl. for hvem hans bog [er] dette?), eller nominativ f. ex. *az atya kert-je* (faderens have; egl. faderen hans have), *a halak hát-aik* (fiskenes rygge), *a gyermek könyv-ei* (barnets bøger). En lignende udtryksmåde er jo bekendt fra vort almuesmål.

De selvstændige personlige stedord ere for 1. pers. *én*[2]), fl. *mi* ell. *mink*; 2. p. *te*, fl. *ti* ell. *tik*; 3. p. *ő*, fl. *ők*. I deres böjning er der flere mærkeligheder. Accusativ hedder *en-g-em-et*, *té-g-ed-et*, *őt* eller *őtet*, flt. *mi-nk-et*, *ti-tek-et*, *ők-et*, hvor *-et* er casusmærke, men selve stedordet er i 1. og 2. person udtrykt to gange, nemlig först med nominativstammen og dernæst med det tilsvarende suffix; det indskudte *g* er vanskeligt at forklare. De øvrige casus dannes nu på følgende måde:

	1. p.	2. p.	3. p.
dativ	*nek-em*, fl. *-ünk*;	*nek-ed*, fl. *-tëk*;	*nek-i*, fl. *-ik*;
illativ	*belé-m*, *--nk*;	*belé-d*, *--tëk*;	*belé(-je)*, *- -(jö)k*;
inessiv	*benn-em*, *- -ünk*;	*benn-ed*, *- -etëk*;	*benn-e*, *- -ök -ük*;

og så fremdeles: elat. *belől-*, sublat. *rá-*, superess. *rajt-*, delat. *ról-*, ablat. *től-*, approx. *hozz-*, adess. *nál-*, causat. *ért-*, *érett-*, comit. *vel-*. Flere casus forekomme ikke. Man

[1]) *Az*, foran medlyd *a*, er et påpegende stedord, der tillige bruges som best. artikel.

[2]) Her er vist et *m* udfaldet i forlyd ligesom i vogul. *am*. Mærkelig er disse ords lighed med vore; heraf alene må man imidlertid ikke uddrage slutninger om slægtskab; thi den art ligheder træffes i mange sprog. Sml. Lottner: On the forms and origin of the pronouns of the first and second persons, i Transactions of the Philological Society, 1859, s. 34 ff.

ser altså, at disse 12 casus dannes ved at föje vedkommende suffixer til de løsrevne endelser. Dette er noget for magyarisk ganske ejendommeligt. På finsk f. ex. böjes disse stedord i det hele som navneordene kun med nogle 169
afvigelser i stammedannelsen. 1ste person hedder *minä*, de øvrige casus dannes af stammen *minu-*; fl. *me*, inf. *meitä*, gen. *meidän*, resten af stammen *mei-*; 2. p. *sinä*, fl. *te*, der böjes ganske som 1. p.; 3. p. *hän*, fl. *he*; fremdeles kan mærkes, at der af disse ord forekommer en med magy. stemmende accus. på *-t* (*minut*, o. s. v.)[1]), samt at man, ligesom på magy. i acc., undertiden endnu kan tilföje suffixer f. ex. *minulleni*, *sinultasi*; begge disse to ting findes også f. ex. i ostjakkisk. Men vi ville betragte den magyariske böjning lidt nærmere, da den vil give os et klart indblik i navneordsendelsernes oprindelse og beskaffenhed. I vor sprogæt vilde det være aldeles utænkeligt, at man skulde kunne løsrive en endelse, f. ex. lat. *-bus*, og dertil föje et eller andet personmærke; dette kan kun ske i et agglutinerende sprog, hvor endelserne ere oprindelig selvstændige ord og endnu næsten føles som sådanne, og dette er tilfældet her. Betragte vi f. ex. de tre casus illat., iness. og elat., hvis oprindelse er lettest at forfølge, da vise deres former i stedordsböjningen tydelig tilbage til en stamme *bel*, som virkelig også forekommer endnu den dag idag som et selvstændigt ord i betydningen indre, indvolde. Heraf er *belé* translativ, *benn-* er superessiv (ɔ: oprindelig locativ), hvor *l* er assimileret med det følgende *n*, *belől* er afledt med det ovenfor omtalte *l* (= finsk *-ta*). Disse og lignende former må vi nu tænke os brugte som forholdsord, og som sådanne tage de altså suffixer til sig efter böjningsendelsen; *belé-m*, *benn-em*, *belől-em* (egl. til mit indre, o. s. v.) svare fuldstændig til former som *alá-m*, *alatt-am*, *alól-am*. Men når

[1]) I navneordene erstattes den i ent. [tilsyneladende] af genitiv, i flt. af nominativ.

de kom til at stå efter et no., uddannede der sig en forskel, idet de smeltede sammen dermed og bleve vocalharmonien underkastede, hvorved den oprindelig kun bløde endelse fik en sideform med hård selvlyd eller omvendt; i det nævnte ex. medførte dette tillige en afkortning; på denne måde står altså *halba* istf. *hal-belé* og betyder egl. til fiskens indre; *szememben* egl. i mit öjes indre, o. desl. Et yderligere bevis for, at dette forholder sig så og at denne overgang tillige er temmelig ny, er, at der i det ældste magyariske sprogmonument, den såkaldte »ligtale« fra slutn. af 12te årh., virkelig findes former som *uruzag-bele*, nu *országba* (in regnum), *paradisumben*, men allerede i 14de årh. *paradisomban*, nu *paradicsomban* (i Paradis); på samme måde *halal-*
170 *nek*, nu *halálnak* (til døden), o. desl. — På den anden side vil man lægge mærke til, at i alt fald to af de endelser, vi ovenfor udpegede som oprindelige, *-n* og *-l*, ikke på denne måde kunne løsrives fra stammen; der findes således ikke i superessiv **(o)nam* eller noget sådant; istedetfor det bruges en også ellers forekommende form *rajt*, der vel må betragtes som en art locativ af samme stamme som *rá* (translativ) og *ról*. — Nogle af navneordenes endelser ere opståede ved en endnu mere mekanisk sammensætning f. ex. i æqvativ med *kép* (billede), i tempor. med *kor* (tid), hvilken sidste endog har uforanderlig selvlyd, så at det kun meget uegentligt kan anses for en casus.

Hvor løst alle disse endelser ere forbundne med stammen, ses også deraf, at når der står et tillo. ved navneordet, böjes kun dette, og når flere no. stå sideordnede, i alm. kun det sidste f. ex. *a nagy városban* (i den store by), *Buda-, Mohács- és Nándornál* (ved B., M. og Belgrad), *Vladimir orosz fejedelemtől* (fra den russiske fyrste V.).

Ved udsagnsordene kunne vi först fremhæve den for

de agglutinerende sprog karakteristiske store rigdom på afledninger for at betegne mange forskellige nuancer i begrebet; af *hall* (han hører) dannes således *hall-hat* han kan høre, *hall-gat* han hører efter, *hall-at* han lader høre, o. m. fl. Disse ganske mekanisk tilföjede endelser kunne nu atter sammensættes med hinanden på forskellig måde, f. ex. *hall-gat-hat* han kan høre efter, *hall-gat-tat* han får til at høre efter, *hall-at-gat* han lader oftere høre, *hall-gat-tat-hat* han kan få til at høre efter, *hall-gat-óz-hat-ik* han kan (sidde og) lytte, o. s. v. Lignende dannelser findes i hele ætten; det sprog, der har drevet det videst heri, er måske tyrkisk[1]).

Hvad deres böjning angår, da er der ligesom af no. egentlig kun én böjningsmåde og meget få uregelmæssige verber, idet de fleste afvigelser kun bero på lydlovenes fordringer.

Af usammensatte tider og måder have de finske sprog i almindelighed ikke mange; magy., som er et af dem, der har flest, kender følgende: i indicativ præsens (= 171 stammen), historisk præteritum (med endelsen *-a*) og perf. (*-t*); imperativ eller conjunctiv (*-j*); optativ eller conditionalis (*-na*), og endelig en art futurum eller conditionalis på *-and*, der er temmelig ny og står nær ved at være en selvstændig afledning. Ved omskrivning dannes en hel del flere former. Af de personløse måder er her participier for præs. på *-ó* (= finsk *-va*) og for perf. (både med activ og passiv betydning) på *-t*; infin. endes på *-ni* og er egl. et no., hvorfor den også kan forbindes med suffixer f. ex. *kell hall-a-n-om* (oportet me audire); gerundium på *-va* er egl. en uforanderlig form af præs. part. Disse personløse former, med og uden suffixer, ere i finsk endnu stærkere repræsenterede.

[1]) Sml. foruden de særlige grammatiker (Mirza Kasem-Beg: Allgem. Gramm. d. türk.-tatar. Spr. Übers. von Zenker, Leipzig 1848, s. 83 ff. Fu'ād u. G'āvdāt: Gramm. d. osman. Spr. Bearb. v. H. Kellgren, Helsingfors 1855, s. 81 ff) Schleicher: Die Sprachen Europas, Bonn 1850, s. 70 ff. Max Müller: Lectures on the Science of Language (I), s. 296 ff. (Endnu videre går f. ex. grönlandsk.)

Arterne (genera) ere i magy. de sædvanlige to, activ og passiv (reflexiv), hvilken sidste omtrent har samme endelser som hin. Men ved activ er der en ejendommelighed; transitive verber have nemlig en dobbelt böjning, en ubestemt (som de intransitive) og en bestemt (objektiv), hvilken sidste bruges, når genstanden er bestemt, såsom når den er eller skulde være et no. med artikel eller suffix, et egennavn, visse stedord o. desl. Forskellen i böjningen kan ses af følgende ex.

		Præsens		Perfectum	
		ubestemt	bestemt	ubestemt	bestemt
		jeg venter	jeg venter ham	jeg har ventet	jeg har ventet ham
ent.	1. p.	*vár-ok*	*vár-om*	*vár-t-am*	*vár-t-am*
	2. -	*vár-sz*	*vár-od*	*vár-t-ál*	*vár-t-ad*
	3. -	*vár*	*vár-ja*	*vár-t*	*vár-t-a*
flt.	1. p.	*vár-unk*	*vár-juk*	*vár-t-unk*	*vár-t-uk*
	2. -	*vár-tok*	*vár-játok*	*vár-t-atok*	*vár-t-átok*
	3. -	*vár-nak*	*vár-ják*	*vár-t-ak*	*vár-t-ák*

Til exx. på brugen kan tjene: *várok* jeg venter; *várok embert* jeg venter et menneske; *várom őt*, *v. atyámat* jeg venter ham, j. v. min fader; *tudod a magyar nyelvet*? *nem tudom* kan (egl. ved) du det magy. sprog? jeg kan (det) ikke; *tudom*, *hogy élsz* jeg ved (det), at du lever.

I 1ste pers. ent. har man desuden en egen form, når 2den p. ent. er genstand, f. ex. *vár-l-ak*, *vár-t-al-ak* jeg venter, jeg har ventet dig.

Hvorledes denne formforskel er opstået, tror jeg simplest og rettest kan forklares på følgende måde. I 3. p.
172 ent. i den ub. böjn. have vi, som det synes, stammen uden nogen endelse ganske som i nomin. af navneordene; da der ikke er noget mærke, der betegner denne form som et udso., kan den ligeså godt betragtes som et no., idet den egentlig ingen af delene er; således betyder også f. ex. *halász* både en fisker (= f. *kalastaja*)

og han fisker (= f. *kalastaa*), *várt* i perf. er både 3. p. ent. (har ventet) og part. (ventet og havende ventet), o. desl. I overensstemmelse hermed dannes 3. p. flt. på samme måde som navneordenes flt. f. ex. *várnak* (med et indskudt *n* af usikker oprindelse), *vártak*. Endnu mere slående bliver ligheden med navneordene, når vi sammenligne personendelserne med disses suffixer, f. ex.

vár-om	*várt-am*	=	*nap-om*[1])	*hal-am*
vár-od	*várt-ad*	=	*nap-od*	*hal-ad*
vár-unk	*várt-unk*	=	*nap-unk*	*hal-unk*
vár-tok	*várt-atok*	=	*nap-otok*	*hal-atok*;

den egl. betydning er vel omtrent så meget som »min venten« o. s. v.[2]). Disse 6 nævnte former synes at være de oprindelige, fra først af brugelige uden forskel med hensyn til genstanden; det er også dem, der svare nærmest til de beslægtede sprog, f. ex. finsk *sanon*[3]) (jeg siger), 2. p. *sanot*, 3. p. *sanoo*, flt. 1. p. *sanomme*, 2. p. *sanotte*, 3. p. *sanovat*.

Men nu er magy. uafhængig af sine stammefrænder[4]) faldet på at ville udtrykke genstanden i verbets form og har da dertil valgt omtrent følgende vej. Til stammen, som den forelå i 3. p., föjedes 3. persons suffix, men vel at mærke ikke med betydning af den ejende eller handlende person, men for at betegne genstanden: *vár-ja* (egl. »venten-ham« ell. noget sådant, ɔ: han venter ham) = *nap-ja*, *várt-a* = *hal-a*. Denne form betragtes nu som en ny stamme og deraf dannedes da ligefrem 3. p. flt. *várják*, *várták* og 2. p. *várjátok*, *vártátok*, ganske som f. ex. *munka* (værk) hedder i flt. *munkák* og med 2. p.

[1]) Min dag, af *nap* dag.

[2]) Sml. Schleicher: Die unterscheidung von nomen u. verbum in der lautl. form i Abhandl. d. philol.-hist. Cl. d. kgl. sächs. Gesellsch. d. Wiss. IV, s. 526 ff.

[3]) For **sanom*, da intet finsk ord kan ende på *m*.

[4]) Noget lignende træffes nok andre steder, mest gennemført i mordvinsk; men det må betragtes som parallele udviklinger, skönt dannelsesprincipet er det samme.

suff. *munkátok*. Derimod dannede man ikke noget **vár-jám* ell. desl., men indskrænkede de oprindelige former
173 for 1. og 2. p. ent. til kun at have bestemt (objectiv) betydning, hvortil en medvirkende grund vistnok må søges i den ydre lighed i dannelsesmåden med den nye 3. p., medens man glemte, at suffixerne havde ganske forskellig betydning. Til gengæld derfor dannede man så nye ubest. former *vár-ok*, *vár-sz*, *várt-ál*, hvis suffixer ere noget uklare og ikke genfindes i andre sprog (både *sz* og *l* synes at være forskellige afændringer af det opr. *d*); kun i perf. vedblev formen *vártam* også at bruges som ubestemt. Endelig ere formerne *vár-juk*, *vár-t-uk* sandsynligvis opståede ved en slags uklar analogi med de andre personer i flt. Man ser altså, at kun i 2. p. flt. betegnes tydelig både subj. og obj., 3. p. ent. og flt. har kun synligt mærke for obj., 1. og 2. p. ent. derimod blot for subj. og kun sprogbrugen har hjemlet dem objectiv betydning. I *várlak*, *vártalak* — vistnok de senest dannede former, der derfor heller ikke have formået at trænge videre frem — er *l* tegnet for 2den p., *k* for 1ste, begge som i den ubest. böjning.

Et bevis på, hvorledes no. og udso. i mange tilfælde løbe over i hverandre, er det, at man kan bruge alle personer af perf. ind. (der egl. kun er det med personendelser forøgede participium i den best. böjn.) som tillægsord, hvor vi nærmest vilde bruge en relativ sætning, f. ex. *a hall-ott-am beszéd* (egl. »den jeg-har-hørt-den tale«, ɔ:) den tale, jeg har hørt, *az említ-ett-ed népek* de folkeslag, du har omtalt, *szin csal-t-a sziv-é-ben* (egl. »skinnet har-bedraget-det i-hans-hjerte«, ɔ:) i hans af skinnet bedragne hjerte[1]).

[1]) Mere om denne ejendommelige constructionsmåde kan ses f. ex. hos Arendt: Darstell. einiger interess. Eigenthümlichk. d. ung. Spr., i Lazarus og Steinthals Zeitschr. f. Völkerpsychol. u. Sprachwissensch. III, s. 216 ff. og IV, s. 82 ff.

Men nok herom. Jeg håber nu i disse linier på den ene side at have givet læseren et lille begreb om det magyariske sprog i og for sig og derved vist, hvor forskelligt det er fra vor sprogæt, altså også fra de slaviske sprog; på den anden side tror jeg at have godtgjort, såvidt som dette i al korthed har kunnet ske, at det med alle sine ejendommeligheder ikke er et enestående sprog, 174
men at det, uagtet den i tid og rum lange adskillelse mellem Magyarer og Finner naturligvis har fremkaldt mange forskelligheder, så at der ikke kan være mindste tale om, at de to folk nu skulde kunne forstå hinanden, dog hører til den finske sprogfamilie og særlig til den ugriske klasse, hvis øvrige repræsentanter ere de fra Magyarerne nu allerfjernest boende folk af hele denne familie, Voguler og Ostjakker.

1867.

KLEINE BEMERKUNGEN ZUR OBJEKTIVEN KONJUGATION DES UNGARISCHEN VERBUMS[1])

Wenn die ungarische Sprache neben einander eine subjektive und eine objektive Konjugation hat, würde man wol a priori erwarten, in der subjektiven Konjugation im ganzen die kürzeren und ursprünglicheren Personalendungen zu finden, in der objektiven dagegen verlängerte Formen derselben mit Ausdrücken nicht nur für das Subjekt, sondern auch für das Objekt. Zum grossen Teil ist dies auch der Fall, aber keineswegs durchgehends.

Schon die subjektive Konjugation weist, wie schon längst allgemein erkannt[2]), verschiedene Neubildungen auf. So in der 1. Person Sing. *-k* statt des ursprünglichen, überall zu erwartenden *-m*; in der 2. Pers. Sg. (ursprünglich *-t*) die zur Personalendung gewordene Ableitungsendung *-sz*, neben allgemeinerem *-l* (< *-δ- statt *-t*); ferner in der 3. Pers. Plur. *-nak*, *-nek*, eine generalisirte Pluralform der — doch wol immer nur sporadisch — als 3. Pers. Sg. des Präsens Indikativ fungirenden Nominalbildung auf *-n* (*vagyon* er ist, *teszen* er macht).

[1]) [Skrevet på tysk, men trykt på ungarsk under titelen »A magyar tárgyas ragozásról néhány megjegyzés« i tidsskriftet »*Magyar Nyelvőr*«, 40. årgang, Budapest 1912, 1. hft. (40 års jubilæumshæfte)].

[2]) Über alle Einzelheiten vgl. Simonyi, A magyar nyelv[2], Budapest 1905, s. 394 ff.; ders., Die ungarische Sprache, Strassburg 1907, s. 347 ff. Szinnyei, Magyar nyelvhasonlítás[4], Budapest 1909, s. 112 ff.

Indem ich mich nun zu der objektiven Konjugation wende, bemerke ich im voraus, dass ich mich nur an die faktisch vorliegenden Formen halte. In so fern diese mit parallelen Bildungen in den verwandten Sprachen nicht unmittelbar in Einklang gebracht werden können, ist es ganz ohne Belang, ob man annehmen will, dass das Ungarische sich vom Anfang an, unabhängig von den übrigen Sprachen, eine objektive Konjugation gebildet hat, oder aber — was doch wol wahrscheinlicher ist — dass mehr oder weniger von den Formen derselben nur Neubildungen sind, die statt etwaiger älteren, längst verlorenen und vom Standpunkt der ungarischen Sprache jedenfalls ganz hypothetischen Formen eingetreten sind. So betrachtet sind die ungarischen Formen und die ihnen zu Grunde liegenden Prinzipien meiner Meinung nach im grossen ganzen vollständig klar und einfach.

In dem ungarischen System ist die Grundform und die einzige, die in ihrer Grundlage mit den verwandten Sprachen gemeinsam zu sein scheint, die 3. Pers. Sg. wie *várja* er erwartet ihn, *várta* er hat ihn erwartet, usw. Sie ist deutlich in der Weise entstanden, dass an die endungslose subjektive Form der 3. Person, *vár*, *várt* er wartet, hat gewartet, dasselbe Pronominalsuffix angefügt ist, das bei den Nomina possessive Bedeutung hat (*nap-ja* sein Tag, *hal-a* sein Fisch), das aber hier als Ausdruck für das Objekt fungirt. Indem nun die so gebildete Form als ein neuer einheitlicher Stamm gefühlt wird, bildet man dazu den Plural *várják*, *várták*, ganz wie *munkák*, Plur. von *munka* Werk, und mit dem zugleich subjektiven und possessiven Suffix der 2. Pers. Plur. *várjátok*, *vártátok*, wie *munkátok* euer Werk. Hier ist also die objektive Bedeutung des Suffixes noch nachweisbar.

Ganz anders dagegen liegt das Verhältniss bei der 1. und 2. Pers. Sing. und der 1. Pers. Plur. Formen wie

**várjám*, **várjál*, **várjánk*, existiren nicht und haben wol nie existirt. Sollte es auf einer früheren Stufe Bildungen gegeben haben, die in ihrer weiteren phonetischen Entwickelung zu solchen Formen hätten führen können, müssen sie schon in vorhistorischer Zeit aufgegeben sein. Und anderseits, eine Form wie z. B. *várom* ich erwarte ihn, als durch eine Zusammenziehung von **vározom*, **várohom* oder **várojom* entstanden ansehen zu wollen, ist ebenso willkürlich und unmethodisch als unnötig. Meiner Überzeugung nach — die ich in der Hauptsache schon in meiner ersten Jugendarbeit ausgesprochen habe[1]) und noch immer als richtig ansehe — haben die vorliegenden Formen für die genannten drei Personen nie eine Bezeichnung des Objekts enthalten und beruhen überhaupt gar nicht auf irgend einem besonderen phonetischen Prozess, sondern sind rein analogischer Art.

Indem man für die 3. Person Formen wie *várja* usw. hat, wird die nach dem einstimmigen Zeugniss der verwandten Sprachen als die ursprüngliche, also subjektive, anzusetzende Form der 1. Pers. *várom* usw. als sich zu *várja* wie *napom* zu *napja* verhaltend gefühlt. Dies hat zur Folge, dass die alte Form der 1. Pers., durch rein äusserliche, mechanische Analogie mit der 3. Person, in die objektive Konjugation übergeführt wird. So erklärt es sich auch, warum man nun für die 1. Person, sofern man fortwährend die subjektive und objektive Konjugation unterscheiden will, eine neue subjektive Form (*várok* ich warte) hat bilden müssen[2]). Daran schliesst sich ferner die 2. Person wie *várod* du erwartest ihn an,

[1]) »Det magyariske sprog og dets stammeslægtskab« in Tidskrift for Philologi og Pædagogik, VII (Kbh. 1867), s. 171 f. [her ovf. s. 294 ff.].

[2]) So auch in dem gewiss verhältnissmässig spät entwickelten *várlak* ich erwarte dich usw., wol aus der von *vársz* du wartest verdrängten 2. Pers. **várol* + *-a-k* (vgl. in der intransitiv-reflexiven Konjugation Formen wie z. B. *eszel* du isst, *iszol* du trinkst, zur 3. Pers. *esz-ik*, *isz-ik*).

die ganz und gar nach Analogie der mit Possessivsuffix versehenen Nominalformen wie *napod* dein Tag gebildet ist. Die Endung *-d* kann nämlich nicht die Fortsetzung des ursprünglichen *-t* sein — zumal dies ja schon eine spezielle, in *-l* resultirende Veränderung erlitten hatte —, sondern setzt älteres *nt* (*nd*) voraus, eine Verbindung die eben nur in dem possessiven Suffix ihre Erklärung findet[1]).

Am schwierigsten ist es, die 1. Pers. Plur., wie *várjuk*, *vártuk* (auch *-jok*, *-ok* kommt ja vor), zu erklären, und die von Simonyi und Szinnyei gegebenen Deutungen scheinen mir wenig befriedigend. Vergleichen wir die hier vorliegende Endung mit den Possessivsuffixen, scheint nur die 3. Pers. Plur. der letzteren eine Ähnlichkeit mit jener darzubieten. So auffallend es auch scheinen mag, ist es doch vielleicht nicht ganz undenkbar, dass ein Zusammenhang besteht. Man könnte sich möglicherweise denken — es ist dies aber nur eine Hypothese —, dass man in Analogie mit den objektiven Singularformen, wo das Subjekt, und nur dieses, durch das Suffix ausgedrückt wird (*várom*, *várod*), auch eine Form mit dem Suffix der 3. Pers. Plur. *-(j)ok*, *-(j)uk* gebildet hätte. Während aber der reine Mehrheitsbegriff der 3. Person durch *-(j)ák* ausgedrückt wird, könnte die Bedeutung jener Form die einer unbestimmten Mehrzahl oder eines unbestimmten Subjekts gewesen sein (= deutsch *man*, französisch *on*). Ohne darauf Gewicht zu legen, dass z. B. »*nem tudjuk*« oft einem »man weiss nicht«, »on ne sait pas« entspricht, kann man umgekehrt in vielen Sprachen Parallelen dazu nachweisen, dass eine Form mit unbestimmtem Subjekt gerade als Ausdruck der 1. Pers. Plur.

[1]) Sollte jemand behaupten wollen, dass ein einfaches auslautendes *m* sich nicht unverändert hätte erhalten können — eine Meinung, die ich keineswegs teile —, müsste man auch die Formen der ersten Person *várom* u. ä., ebenso wie jedenfalls die der 2. Pers., als reine Neubildung nach Analogie der possessiven Suffixform auffassen. Für diese letzte hat man ja immer den Ausweg, das *-m* als < **-nm* zu erklären.

gebraucht wird. So kommt z. B. im Finnischen die sogenannte unpersönliche oder passivische Form in vielen Redensarten vor, wie z. B. *joko lähdetään*? *joko mennään*? gehen wir (eigentlich »geht man schon?«), und dialektisch geschieht dies in noch viel weiterem Umfang. In derselben Weise ist im Präteritum der türkischen Sprachen die alte Form für die 1. Pers. Plur. auf *-dimiz* von einer Form auf *-duq*, *-dük* (*-dïq*, *-dik*) ersetzt worden, die eigentlich ein Partizipium mit passivischer Bedeutung ist, z. B. osman. *gördük* wir sahen, eigentlich: »(es ist) gesehen worden« (»man sah«), statt alttürkisch (Orkhontürkisch und uigurisch) *körtimiz*. Auch das franz. *on* wird ja ganz gewöhnlich gerade für die 1. Pers. Plur. gebraucht.

December 1911.

DER ARISCHE *A*-LAUT UND DIE PALATALE

De på de følgende blade behandlede problemer blev mig klare i slutningen af 1874 eller begyndelsen af 1875 i sammenhæng med de senere i dette bind gengivne studier over beslægtede lydforhold i de romanske sprog. Mine resultater har jeg straks derefter fremstillet i forelæsninger. De nævnte romanske studier, som jeg da var ved at lægge den sidste hånd på, mente jeg dog først at måtte afslutte og offentliggöre, inden jeg tog fat på bearbejdelsen af den fundne »palatallov«. Denne måtte jeg imidlertid atter lægge til side for udarbejdelsen af forelæsninger, som jeg efter indbydelse skulde holde ved universitetet i Oxford i foråret 1876 (se Saml. Afh. I, forord). Först efter at også revisionen af disse i 1877 var afsluttet, kunde jeg omsider vende tilbage til »palatalloven«. Den planlagte afhandling derom, hvori jeg blot agtede at fremstille hovedtrækkene af mine resultater uden fordybelse i alle de sidespörgsmål, der kunde knytte sig dertil, bestemte jeg mig til at skrive på tysk, da det var min hensigt at få den offentliggjort i Kuhns Zeitschrift für vergleichende sprachforschung, og da jeg var væsentlig færdig med indsamlingen og den foreløbige bearbejdelse af materialet, skrev jeg om optagelse til den ene af redaktørerne, Professor E. Kuhn, som under 14. September 1877 svarede mig således: »Die lösung der palatalfrage in dem von Ihnen angedeuteten sinne scheint in der luft zu liegen. Johannes Schmidt arbeitete schon im frühjahr an einer abhandlung für die zeitschrift, welche die gleiche ansicht darlegen soll; dieselbe ist jedoch noch immer nicht fertig geworden [og blev det først i 1879, se smst. 25, s. 1—179]. Ich weiss unter diesen umständen nicht recht, was ich Ihnen antworten soll, zumal ich nicht weiss, bis zu welcher zeit Ihre abhandlung gedruckt oder veröffentlicht sein kann.« Han opfordrer mig dog til at göre afhandlingen færdig og indsende den. I en efterskrift tilföjer han: »Auch Prof. Hübschmann hat sich in dem nächstens erscheinenden hefte der Zeitschrift mit berufung auf Verner für die gleiche ansicht über die palatale ausgesprochen«. Jeg tog da snarest muligt fat på den endelige udarbejdelse; men inden jeg havde fået denne afsluttet, måtte jeg sande, at opdagelsen havde »ligget i luften«, og jeg besluttede mig derfor til — ligesom min ven Es. Tegnér i Lund, der vistnok omtrent samtidig med mig havde fundet det samme — at lade afhandlingen ganske rolig ligge, trække mig helt ud af spillet og overlade de ikke udeblivende prioritetsstridigheder til de tyske lærde. (Jf. bl. a. Joh. Schmidt, Kuhns Zeitschr. 25, s. 63; H. Collitz i Bezzenbergers Beiträge 12, s. 243 ff.; Verner, Liter. Centralblatt 1886 sp. 1707 ff. og Afhandlinger og Breve s. 109—115; sml. mine Saml. Afh. I, s. 98 ff., 199.)

Afhandlingen er trykt her således som den forelå i det fra hin tid opbevarede manuskript, blot med enkelte rent formelle ændringer. Kun den første del (til s. 318) var væsentlig trykfærdig, medens slutningen kun er en mer eller mindre gennemarbejdet kladde. Helt fuldendt var og er afhandlingen overhovedet ikke.

Eine der wichtigsten und belangreichsten entdeckungen innerhalb des indoeuropäischen vocalismus war unstreitig die entdeckung der sogenannten »spaltung des *a*-lautes« in den europäischen sprachen. Wie man sich aber den vorgang dieser spaltung zu denken hat, darüber sind die forscher noch nicht ganz einig. Während einige diese spaltung des ursprünglichen einheitlichen *a* erst auf europäischem boden eintreten lassen, rücken andere sie bis in die ursprüngliche einheitsperiode zurück; und im letzteren falle ist es wieder nicht ganz klar, ob man das verhältniss so aufzufassen hat, dass sich das ursprüngliche *a* schon frühzeitig verschieden gefärbt habe (*a*, a^1, a^2), oder so dass es schon vom anfang an wirklich verschiedene vocallaute gegeben hat (*a*, *e*, *o*), die die arischen sprachen in das unterschiedslose *a* (*ā*) zusammengeworfen haben. Da diese frage unzweifelhaft auf der tagesordnung steht und da ihre beantwortung wieder für andere fragen, über die stellung der verschiedenen sprachen innerhalb des indoeuropäischen sprachstammes und die geschichte der arischen sprachen, von der grössten bedeutung sein wird, erlaube ich mir hier, als einen beitrag zur beantwortung die aufmerksamkeit auf eine bisher unaufgeklärte erscheinung hinzulenken, die mir mit bestimmtheit darauf zu deuten scheint, dass die unterschiedslosigkeit des arischen *a* gegenüber dem grösseren vocalreichthum der europäischen sprachen secundären ursprungs sei.

Es ist bekannt, dass derjenige indoeuropäische *k*-laut, der von Fick mit *k* bezeichnet wird, sich in den indo-iranischen sprachen in die zwei laute *k* und *c* gespalten hat. In bezug auf diese spaltung decken sich in allem wesentlichen die indischen und die iranischen sprachen vollkommen; sie muss folglich zu einer zeit eingetreten sein, wo sich diese zwei sprachgruppen noch nicht getrennt hatten. Andererseits ist diese doppelheit aber auch für dieselben zwei sprachgruppen eigenthümlich, und keine spuren einer durchgeführten, genetisch entsprechenden spaltung lassen sich auf europäischem boden nachweisen. Dass der palatallaut im slav. *četyrije* vier und skr. *catvāras* gegenüber slav. *ko-*, *kŭ-* = skr. *ka-* wer, auf keine besondere genetische verwandtschaft hindeutet, zeigt, wie schon längst von anderen bemerkt, z. b. das litauische *keturi*. Ebenso zeigen z. b. die äolischen formen πέσσυρες, πέμπε, dass das τ des attischen τέσσαρες, πέντε nicht unmittelbar dem *c* des skr. *catvāras*, *pañca* entsprechen kann, sondern späteren ursprungs ist. Die übereinstimmung ist in diesen fällen ebenso zufällig und unursprünglich wie z. b. zwischen ital. *voce* und skr. *vāc-am*.

Was beim *k* statt gefunden hat, wiederholt sich bei *g* und *gh*, welche sich im skr. in *g* und *j*, bezw. *gh* und *h*, im zend in *g* (*gh*, *γ*) und *j* (*ž*) gespalten haben[1]). Daneben treffen wir im skr. auch die aspiraten *ch* und *jh*. Von diesen ist aber die media *jh* ganz hysterogen und kann ausser acht gelassen werden; und auch *ch* tritt nur in

[1]) Man muss sich wohl erinnern, dass *j* und *h* im skr. zwiefachen ursprung haben; in den fällen, wo ihnen iranisches z entspricht (vgl. bes. Hübschmann, Kuhns Ztschr. 23, 384 ff.), sind sie dem ç parallel und müssen von den lauten, mit welchen wir es hier zu tun haben, auf's genaueste geschieden werden, wenngleich die grenze nicht immer so scharf ist wie bei den tenues (vgl. Hübschmann a. abh. 394 f.). Die ursprachlichen laute in den genannten fällen, welche man, im gegensatz zu *k*, *g*, *gh*, mit k^1, g^1, g^1h bezeichnet hat, sind in den arischen sprachen in irgend welcher weise, wohl zunächst mouillirte zischlaute geworden: *ś*, *ź*, *źh*. Zum übergang von *ź* zu skr. *j*, iran. *z* vgl. ital. *fagiano* für **faźano* aus *phasianus*, *pertugio* und *pertuso* für **pertuźo* aus *pertusium* (verf. in Mémoires de la société de linguistique III, 114).

ganz vereinzelten fällen als palatalisirung des an sich schon seltenen *kh* auf (verbalstamm *mūrcha-* erstarren, betäubt werden, nominalst. *mūrkha-* dumm); in der regel ist *ch* jüngeren ursprungs, namentlich für *sc*, *çc*, wie √*chid* = zend *çcid*, √*chad* = zend *çcad* (vergl. Ascoli, Vorles. § 39, 40), bisweilen auch eine function von *ç*, wie *uc-chvāsa-* für *ud-çvāsa-* u. ähnl.

Dass sich die palatale verhältnissmässig später aus den gutturalen entwickelt haben müssen, bedarf hier sicherlich keines beweises. Aber das gesetz, nach welchem die gutturale theils in die entsprechenden palatale übergehen, theils unverändert bleiben, ist im einzelnen noch unerforscht (Schleicher, Comp.[3] s. 163). Ascoli, der in seinen Vorlesungen über Glottologie diese frage am ausführlichsten behandelt hat, kommt zu dem resultate, dass, wenngleich sich in einzelnen gruppen von fällen ein gewisses verhältniss spüren lässt (*k* in nomina, *c* in verba, § 13), so sei doch die gegenseitige vertheilung von *k* und *c* keiner regel unterworfen und namentlich sei sie ganz unabhängig vom nachfolgenden laut. In den fällen, wo in den europäischen sprachen *kv* einem indoiranischen *c* entspricht, meint er einen ursprünglichen laut k^y annehmen zu müssen, wo der schmarotzerlaut, den er mit *y* bezeichnet, einerseits *v* (*quatuor*) andrerseits *j* (*catur*) geworden wäre. Ein solcher laut k^y ist aber ganz irrational, und diese erklärung kann daher unmöglich befriedigen. Ausserdem gibt es kein besonderes verhältniss zwischen arischem *c* und europ. *kv*; eur. *kv* kann eben so gut skr. *k* als *c* entsprechen (lat. *quo-* = skr. *ka-*; gr. ἦπαϱ für **jēkvar[t]-* = skr. *yakṛt-*, *yakan-*), und umgekehrt eur. *k* eben so gut dem skr. *c* als *k* (lat. *cand-eo* = skr. √*cand*). Auch Ascoli ist es also nicht gelungen, dieses verhältniss zu erklären. Bei der annahme, dass die vertheilung der gutturale und palatale ganz regellos sein sollte, kann aber

die wissenschaft auch nicht stehen bleiben. Es gilt also hier die regel zu finden, und diese kommt mir so einfach vor, dass es mich wundert, dass niemand früher daran gedacht zu haben scheint.

In allen sprachen, wo wir sonst neben den gutturalen eine secundäre palatalreihe finden, scheint die palatalisirung bekanntlich mehr oder weniger ausschliesslich von dem nachfolgenden laute abhängig zu sein. Sollte dasselbe nun nicht auch in den arischen sprachen der fall sein? Es ist gewiss unmöglich anders, und ich glaube, es wird einleuchtend werden, wenn wir betrachten, wie das verhältniss zwischen gutturalen und palatalen sich vor den einzelnen lauten stellt[1]).

Die einzigen konsonanten, vor welchen wir im sanskrit die palatale *c*, *j*, *h* (die letzteren zwei wohlgemerkt mit der oben angegebenen begrenzung) finden, sind bekanntlich *y*, z. b. *vacyāt*, *vācya-*, neben *vākya-*, und in einzelnen fällen, wesentlich in personalendungen der verben, *m* und *v*, z. b. *vacmi*, *vacvas* (näheres darüber später). Sonst haben wir vor consonanten immer die entsprechenden gutturale (oder ihre lautgesetzlichen vertreter), z. b. *vāgbhis*, *vākšu*, *vagnú*, *vāgmín*, *vagvanú*, *vakti*, *vagdhi*, *vakšyāmi*, u. s. w. Ebenso kommen im auslaut eines wirklichen wortes nur die gutturale vor, denen in diesem falle wohl übrigens immer ein anderer consonant (*s*, *t*) ursprünglich nachgefolgt ist, z. b. *vāk* (für **vāks*, zend *vāχs*), *avivyak* (für **avivyakt*). Schon hier zeigt sich also eine abhängigkeit von dem folgenden laut.

Vor allen vocalen kommen dem anscheine nach sowohl die gutturale als die palatale vor. Allein eine nähere betrachtung wird zeigen, dass man hier so bedeutende einschränkungen machen muss, dass die vertheilung sich gerade im höchsten grade von der natur des nachfolgenden vocales bedingt zeigt.

[1]) Vgl. auch Bruno Linder, Altindische Nominalbildung, 1878, s. 12 ff.

Vor *i* und *ī* haben wir mit wenigen ausnahmen immer die palatale, nicht die gutturale[1]), und dasselbe gilt vor dem mit *i* verwandten halbvocal *y*, welcher nach einem consonanten in den meisten fällen eben aus älterem *i* entstanden ist. Dies stimmt also ganz genau mit der gewöhnlichen entstehungsweise der palatale in allen anderen sprachen. Als beispiele[2]) mögen einstweilen dienen:

a. im anlaut:

skr. *cinṓti* 1. aneinanderreihen; 2. sehen, das augenmerk richten auf; 3. *cittē'* erblicken[3]) (vgl. slav. *čĭtą*, *čisti* lesen, ehren); *cítti-* das denken, z. *cįçti-* weisheit (vgl. slav. *čĭstĭ* ehre); skr. √*chid*, *chinátti* spalten, z. √*çcid*, *çciñdayēiti*; skr. *jī'vati* leben, z. *jvaiti* (für **jivati*); skr. *jīvá-* lebend, z. *jva* (für **jiva-*; vgl. gr. βίος, lit. *gyvas*, slav. *živŭ*); skr. *jinā'ti* besiegen; *jyā*, ved. *jiā* gewalt (vgl. gr. βία); *jyā*, ved. *jiā* bogensehne, z. *jya* (vgl. gr. βιός?, lit. *gijė* faden).

b. im inlaut:

skr. *çacī* kraft, *çacišṭha* stärkst, gegenüber *çaknṓti* stark sein, *çakrá-*, *çāká-*, *çagma-* stark; zend *acista-*, superl. zu *aka-* schlecht (comp. *ašō*, *ašyō* für **acyas*); *draojista-* superl. zu *draogha-* lügnerisch.

Die ausnahmen, die sich von dieser regel finden, wo wir also in den arischen sprachen vor *i*, bezw. *y*, guttu-

[1]) Vgl. Hübschmann, Kuhns Ztschr. 23, 386 f.

[2]) Ich halte es nicht für überflüssig zu bemerken, dass ich hier und im folgenden in der regel nur wirkliche wortformen (die verben in der 3. pers. prās.) oder wenigstens stämme, vorzugsweise solche, die im Rigveda vorkommen, als beispiele gebe, nicht die von den indischen grammatikern aufgestellten wurzeln, welche nur geeignet sind, das verhältniss in vielen fällen zu verdunkeln. Nichts hat vielleicht mehr das rechte verständniss der hier besprochenen erscheinung gehemmt als gerade das sklavische festhalten an diesen oft rein willkürlichen und doctrinären wurzelformen. Ist ja doch diese ganze erscheinung verhältnissmässig so späten ursprungs, dass die sprache schon damals im wesentlichen denselben charakter gehabt haben muss, den wir aus den ältesten uns überlieferten sprachdenkmälern kennen, und folglich muss das eintreten oder nichteintreten der palatalisirung selbstverständlich nicht von der wurzel als solcher, sondern von der lautlichen form der einzelnen damals schon fertigen wörter bedingt gewesen sein.

[3]) Über formen von diesen wurzeln, in welchen das *k* erscheint, s. unten.

rale treffen, lassen sich alle auf zwei gruppen zurückführen. Es sind

1. solche wo im sanskrit das *i* unursprünglich für *a* (oder einen andern laut? z. b. *ṛ*?) ist, so dass diese vocalveränderung erst nach der zeit, da sonst die palatalisirung vor *i* eintrat, stattgefunden haben muss[1]); z. b.

kiráti für **karati* ausgiessen, ausstreuen, part. *kīrṇá-*, vgl. pf. *cakāra*, *cakrē* (damit nach Grassmann vielleicht zusammengehörend *kilā'sa-* gefleckt, *kílbiša-* vergehen, schuld?).

kīrṇá- verletzt, getödtet, von *kṛṇāti*, aor. *akarīšṭa*.

kīrí- sänger, *kīrtí-* ruhm, vgl. *cakarti*, aor. *ákārīt*.

kīla- pfahl, vgl. slav. *kolŭ*, lit. *kůlas*.

girí- berg, z. *gairi*, vgl. slav. *gora*.

giráti verschlingen, part. *gīrṇá-*, aber pf. *jagāra*; *gara-* gifttrank, *jígarti* verschlingen; vgl. gr. βιβρώσκω, βορός, lat. *vorare*.

gir- lob; preisend, vgl. *abhi-gará* loblied.

2. solche, wo bei secundärer ableitung die bewahrung des gutturalen lautes auf anlehnung an andere formen beruht; der grösste theil dieser ableitungen ist wohl gar erst zu einer zeit gebildet, da das ursprüngliche gefühl für die ursache der palatalisirung schon geschwächt oder verloren war. Beispiele sind: *çākin-* kräftig, eine secundäre ableitung von *çā'ka-* kraft; *bhāgin-* betheiligter, von *bhāga-* theil, u. ähnl.; ferner *gaṅgyá-* (*gaṅgiá-*) am Ganges (*gaṅgā*) befindlich, *áṅgya-* (*áṅgia-*) in den gliedern (*áṅga-*) befindlich, *yōgyā'* (*yōgiā'*) strang, seil (zum anschirren der rosse), *yō'gya-* angemessen, zum zug tauglich, von *yō'ga-* das anschirren, anwendung; *yúgya-* wagen, jochthier, von *yugá-* joch; *pākya-* zum kochen dienlich, von *pā'ka-* das kochen; *vākya-* ausspruch, von *vā'ká-*

[1]) Weiteres über den übergang von *a* zu *i*, besonders vor *r* und *l*, vgl. Joh. Schmidt, Vocalismus II, 211 ff.

spruch (RV. *upavākyà* anzureden, zu preisen, von *upavāká-* anrede, das preisen, im gegensatz zum verbalen *upavā'cya-*, *pravā'cya-*)[1]). In ähnlicher weise muss wahrscheinlich die bewahrung des gutturals in skr. *ki-m*, *kiyat* u. s. w. oder in *drāghīyaṁs-*, *drāghiṣṭha-*, und *rāghīyaṁs-* oder *lághīyaṁs-*, *lághiṣṭha-*, durch einfluss der stämme *ka-*, *dīrgha-* lang (*drāgha-* z. b. im denom. *drāghayati* verlängern) und *raghú-*, *laghú-* schnell erklärt werden, wogegen wir im zend die normalen formen *ci-s*, *-d* (vgl. skr. *cid*, gr. τίς, τί), *cvant-* (für **civant-*), und *drājista-*, *reñjista-* finden.

Während so vor *i* die palatale das regelmässige sind, haben wir vor *u*, *ū* (und *v*) mit vielleicht noch grösserer regelmässigkeit die gutturale. Beispiele sind:

a. im anlaut:

skr. *kútra*, z. *kuϑra* wo, wohin; skr. *kúha*, z. *kudā* wann; skr. *kvà*, z. *kva* wo, wohin; skr. *kukṣi-*, z. *kuši-* bauch; skr. *kupyati* aufwallen, zürnen; *kumbhá-*, z. *khumba-* topf (gr. κύμβος); *kúru-* volksname, apers. *kuru-*; skr. *kúla-* familie; *kuṣṇāti* reissen, z. *kušaiti* tödten; skr. *skunōti* bedecken; *khudáti* hineinstossen; *guṇa-* schnur, eigenschaft (z. *gaona-* art, farbe; vermehrung, vgl. *gūnaoiti* vermehren); skr. *guhati* verbergen (z. *gaozaiti*, *aguzē*).

b. im inlaut:

skr. *aṅkuçá-* haken; *rēku-* leer (√*ric*); *bhṛ́gu-* n. pr.; *raghú-* (*laghú-*) schnell (vgl. *rámhatē* rennen); z. *hiku-* trocken (vgl. *haēcaya-* trocknen); *moghu-* gross (vgl. *maz-* id.).

Es gibt nur sehr wenige ausnahmen von dieser regel.

[1]) Umgekehrt braucht in ähnlichen ableitungen ein palatal natürlich nicht immer vom folgenden *i*, *y* verursacht zu sein, sondern kann eben so wohl auf zufälliger anlehnung an andere formen beruhen, so z. b. *yújya-* (*yújia-*) verbunden, befreundet; bündniss, vom nominalstamm *yuj-* verbunden, genosse, *apācyá-* im westen befindlich, von *apāc-* westlich. Auch in verbalableitungen wie *yōjya-* anzuwenden, *bhōjya-* zu geniessen, zu essen, *pācya-* was gekocht werden muss, u. ä. beruht der palatal vielleicht eben so sehr auf anlehnung an verbalformen mit palatalem wurzelauslaut wie auf einfluss des *y*, *i*.

Abgesehen von wörtern, in denen der *u*-laut, besonders vor *r*, eben so wie das oben besprochene *i* unursprünglich ist[1]), wie z. b. *cūrṇa-* mehl, pulver, eigl. part. von *carvati* zermalmen, *carcūryamāṇa-* ved. intensiv. (neben *carcarīti*) und (nach Pāṇini 7, 4, 89) *cūrti-* nom. act. von *carati*, sind es lediglich wörter von sehr zweifelhaftem alter und ursprung (wie *cumbati* küssen, *cukra-* fruchtessig), grösstentheils solche, die gar nicht oder nur in ganz späten quellen belegbar sind, und mehrmals können wir sogar den übergang vom guttural zum palatal verfolgen, vgl. Grassmann, Wb. unter *kūcakra-*, oder pāli *cunda* = skr. *kunda-* (E. Kuhn, Beitr. z. Pāli-gramm. s. 35)[2]).

In den bisher besprochenen fällen glaube ich es also als bewiesen betrachten zu können, dass das eintreten oder nichteintreten der palatalisirung in einem bestimmten verhältniss zum nachfolgenden laut steht. Wenden wir uns nun der betrachtung des verhältnisses vor nachfolgendem *a*, *ā* und den damit gebildeten diphthongen zu, scheint es beim ersten anblicke unmöglich, einen entsprechenden einfluss anzunehmen. In diesem falle finden wir ja nämlich eben so palatale wie gutturale laute, ohne dass wenigstens die arischen sprachen allein irgend eine hinreichende richtschnur in bezug auf die vertheilung dieser laute gewähren. Desungeachtet ist es kaum denkbar, dass wirklich alles hier auf blossem zufall beruhen sollte. Ich glaube in der that, dass das verhältniss sich auch hier ganz einfach zeigen wird, und dass eine ganz ähnliche abhängigkeit von der natur des nachfolgenden lau-

[1]) Vgl. Joh. Schmidt, Vocalismus II, 219 ff.

[2]) Ich erinnere wiederum daran, dass formen wie *jušáte* kosten, geniessen, *jáṣṭa-* beliebt, *juhōti*, pt. *hutá-*, giessen, *juhūti*, *huvati*, *hávati*, pt. *hūtá*, rufen, gar nicht hierher gehören, da *j*, *h* hier ganz anderen ursprungs ist; haben wir ja im zend hier nicht *j*, sondern *z*, wie z. b. *zusta-* beliebt, *zaoθra-* weihwasser, *zaozaomi* erflehe, pt. *zūta-*. Eben so wenig rechne ich hierher stämme wie *cōda-* treiben, wo die sanskrit grammatiker zwar eine wurzel *cud* ansetzen, aber wo wir in wirklichkeit *c* vor *ō*, d. i. *au*, haben. Über palatale in der reduplicationssilbe, wie *cukōpa*, *jugōpa*, s. unten.

tes stattfindet wie bei *i* und *u*. Bei einer genaueren untersuchung ergibt sich nämlich als allgemeine regel, dass die arischen sprachen gutturale vor *a* (*ā*) haben in den fällen, wo der *a*-laut in den europäischen sprachen als *o*, bezw. *a*, erscheint, palatale dagegen in den fällen, wo dem *a* ein europäisches *e* entspricht. Dies gilt nicht nur vor einfachem *a* und *ā*, sondern auch da, wo das *a* als erstes glied der ursprünglichen diphthonge *ai* (*ē*) und *au* (*ō*) erscheint. Ich werde zuerst eine reihe einzelner wörter als beweise dieser regel aufstellen:

k: skr., z. *ka-* (skr. *katará-*, *káti-*, u. s. w.) = gr. πο-, κο- (πότερος, κότερος), lat. *quo-* (*quot*), lit. *ka-* (*katras*), slav. *ko-*, *kŭ-* (*kotoryj*), got. *hva-* (*hvaþar*);

skr. *kákša-* armhöhle, seite, *kákšā* gurt, z. *kaša-* achsel = lat. *coxa*, ahd. *hahsa*;

— *kakúd-*, *kakúbh-* gipfel = lat. *cacumen*;

— *kanā*, *kanyā* junges mädchen, z. *kanya* = gr. καινός;

— *kapā'la-* schädel = ags. *hafola*, *hafala* kopf (gr. κεφαλή nicht hierher, s. Fick in Bezzenbergers Beitr. II, 265);

— *karkara-* hart = gr. κάρκαρος· τραχύς, καρχαλεός rauh;

— *kaṭú-* (für **kartu-*) scharf, beissend = lit. *kartùs* bitter;

— *kalama-* eine reisart, schreibrohr = gr. κάλαμος, lat. *calamus*, an. *halmr*;

— *kalya-* gesund, angenehm = gr. καλός, got. *hails*, slav. *cělŭ* (**kaila-*);

— *kakhati*, *kakkati*, *kakkhati* lachen = gr. καχάζω, καγχάζω, lat. *cachinno*, germ. √*hah* (mit der ablautsbewegung *a*, *ō*) in ahd. *huoh* hohn, spott;

— *kampatē* zittern = gr. κάμπτω;

— *kašati* reiben, schaben = lat. *carere* wolle krämpeln, lit. *kàs-ti* graben, scharren;

— *skándati* springen = lat. *scando*;

— *ē'ka-* einer = lat. *aequus*;

skr. *yákṛt-*, *yakan-* leber = gr. ἦπαρ, lat. *jecur*;
— *kāla-* schwarz = slav. *kalŭ* schwarz, lat. *caligo*;
— *kārú-* sänger = gr. κᾶρυξ, κῆρυξ;
— *kā'satē* husten = lit. *kósti* dass., slav. *kašĭlĭ*, ags. *hwósta* der husten;
— *kētú-* erscheinung = got. *haidus* art, weise;
— *kē'ta-* verlangen = apreuss. *quait-s* der wille;
z. *kaēna* strafe = gr. ποινή, slav. *cěna* (für **kainā*) preis;
skr. *kē'sara-*, *kē'ça-* haar = lat. *caesaries*;
z. *kaofa-*, apers. *kaufa-* berg = lit. *kaupas*, slav. *kupŭ* haufen, ahd. *hauf*, *houf*;
skr. *kō'ça-*, *kōša-* fass, gefäss = lit. *kauszas* schöpfgefäss, an. *hauss* schädel.

c: skr., z. *ca*, apers. *cā* und = gr. τε, lat. *que*;
skr. *catur-*, *catvā'ras*, z. *caϑvārō* vier = gr. τέσσαρες, slav. *četyrije*, lit. *keturì*, got. *fidvōr*;
— *cakrá-*, z. *caχra-* rad = gr. κύκλος (für *κϝεκλος, *κϝικλος), an. *hvel*, ags. *hweohl* (für **hwehwla-*);
— *carú-* kessel, topf = an. *hverr*, ags. *hver*;
— *cárati*, z. *caraiti* gehen, weiden = gr. πέλω, πέλομαι (τέλλω), lat. *colo* (für **quelo*);
— *cōdati* antreiben = gr. σπεύδω? an. *skjóta*?;
—, z. *pañca* fünf = gr. πέντε, lat. *quinque*.

g: skr. *gárbha-*, z. *garewa-* mutterleib, leibesfrucht = an. *kalfr* (gr. δελφύς und βρέφος, slav. *žrĕbę* sind andere ableitungen);
skr. *gala-* kehle, hals = lat. *gula* (aber ahd. *kelâ*, *chelâ* mit *e*);
— *gabhá-* spalt, *gabhīrá-* tief (*gāhatē* sich tauchen?)[1] = an. *kaf* tiefe, *kafa* tauchen, *kefja* caus., gr. βάπτω (βαφ-);
— *gácchati* gehen = gr. βάσκω;

[1] Verschieden von *jábhati*, *jámbhati* schnappen, *jaṃbha-* gebiss = slav. *zębą* zerreissen, *zębŭ* zahn, also skr. *j* = *ǵ*.

skr. *jígāti*, aor. *ágāt* gehen = gr. βα- in ἔβην (βιβάζω);
— *gurú-* (für **garu-*?, vgl. comp. *gárīyaṁs*, superl. *gárišṭha-*) schwer = gr. βαρύς, lat. *gravis*;
— *gírati* (für **garati*?) verschlingen, z. *garaṅh* kehle = gr. βιβρώσκω (aber lit. *gérti* trinken, slav. *žrěti* schlingen);
— *girí-* (für **gari-*), z. *gairi-* berg = slav. *gora*;
— *gō-*, nom. *gāu-s*, z. *gāo-*, nom. *gāus* kuh = gr. βοῦς, lat. *bos*, slav. *gov-ędo*, ahd. *chuo*.

j: skr. *jaṭhára-* bauch = got. (*laus-*)*qiþra-*, lat. *venter*, gr. γαστήρ (mit unurspr. α);
skr. *jáni-*, *jánī-*, in compos. *-jāni-*, z. *jeni-* weib = gr. γυνή (für *γϝενα; boeot. βανά mit unurspr. α), slav. *žena*, got. *qinō* (und *qēni-*, an. *kván*);
— *jaratē* rufen, rauschen = ahd. *quiru*(?);

gh: skr. *gharmá-* hitze, z. *garema-* warm, hitze, apers. *garma-* = apreuss. *gorme* hitze, got. *varms*(?), lat. *formus*;
skr. √*gadh* (für **ghadh*) anklammern, fest verbinden, im part. *gadhita-* = germ. *gad-* in got. *gadiliggs*, ags. *gegada* genosse, got. *gōd-s* gut, slav. *godŭ* passende zeit, zeit, lit. *gadas* vereinigung, übereinkunft;
— *ghōrá-* ehrfurcht gebietend, furchtbar = got. *gaur-s* betrübt(?);
z. *aghana-* strick = gr. ἀγχόνη.

h: skr. *ha* neben *gha* = gr. γε (dor. γα), slav. *že*;
skr. *hán-ti*, z. *jan-*, *jaiñti* schlagen, erschlagen = lit. *genù*, *genėti* behauen, slav. *žęti* ernten, wol auch *ženą*, *gŭnati* treiben;
— *haras* gluth = gr. θέρος;
— *harmuṭa* schildkröte vgl. gr. χέλυς, slav. *želŭvĭ*.

Die abweichungen, die sich von dieser regel finden in wörtern, deren unmittelbare verwandtschaft keinem zwei-

fel unterliegt (wie z. *garaṅh* ehrerbietung = gr. γέρας), sind verhältnissmässig so wenig, dass sie durchaus nicht der masse von beispielen, welche die regel bestätigen, die wage halten können. Das verhältniss ist hier in der that nicht anders, als wenn wir auch in den europäischen sprachen nicht selten wechsel der vocale *e* und *a*, *o* finden (wie z. b. gr. χήν — slav. *gąsĭ*, germ. *gans*; ahd. *kelâ*, *chelâ* — lat. *gula*). Selbst innerhalb der arischen sprachen kommt ja bisweilen ein entsprechender wechsel zum ausdruck im consonantismus (vgl. weiter unten), wie in z. *jaidyēmi*, apers. *žadiyāmiy* ich bitte, gegenüber skr. *gádāmi* ich spreche; z. *jaçaiti* gehen = skr. *gacchati*, z. *jamyāṭ*, *jimaiti*, apers. *ā-jamiyā* kommen, gehen = skr. *gamati*, *ganti* (aber z. *jaγmyām* mit guttural vor *m*; skr., z. *gata-*; vgl. got. *qiman* aber gr. βαίνω, βατός).

Wie ist nun dies ganze verhältniss zu erklären? Ich sehe nicht ein, dass irgend eine andere erklärung möglich ist als die, dass die einlautigkeit des arischen vocalismus eine jüngere stufe bezeichnen muss als die mehrlautigkeit der europäischen sprachen. In den fällen, wo die arischen sprachen palatal vor *a* = europ. *e* haben, muss das *a* einen ursprünglicheren helleren vocal ersetzt haben, welcher eben durch seine hellere aussprache die palatalisirung bewirkt hat. Die so hervortretende übereinstimmung zwischen den arischen und den europäischen sprachen zeigt also, dass ein solcher laut schon in der indoeuropäischen ursprache vorhanden war; wahrscheinlich hatte er noch auf dieser stufe eine sehr offene aussprache, etwa wie das *a* in englischen wörtern wie *hat*. Ich schlage einstweilen vor, diesen laut mit *ä* (*a̤*) zu bezeichnen. Anders war dagegen der vocallaut in den fällen, wo die arischen sprachen guttural vor *a* haben und wo die europäischen sprachen den dunkleren vocal *o* oder *a* haben; in wiefern der vocallaut in diesem falle

in der grundsprache immer das reine *a* war, oder ob die sprache schon damals neben dem *a* einen dunkleren, mehr *o*-ähnlichen laut kannte, kann aus der hier besprochenen erscheinung nicht unmittelbar erschlossen werden. Es ist indes höchst wahrscheinlich, dass es wirklich schon in der ursprache einen solchen unterschied gab, etwa so dass man neben dem reinen *a* als grundvocal (griech. α, bisw. *o*) eine davon verschiedene steigerungsform des *e* hatte; für diesen letzteren laut (= griech. ο), welcher jedenfalls noch kein volles *o* gewesen sein muss, sondern dem *a* näher gelegen sein kann (vgl. engl. *fall* oder das magyarische *a*), will ich einstweilen die bezeichnung *å* (*a̯*) vorschlagen[1]). Dieselben vocalnüancirungen müssen nun auch für das erste glied der *i*- und *u*-diphthonge gegolten haben. Das vocalsystem der indoeurop. ursprache würde sich demnach in der hauptsache folgendermassen gestalten[2]):

ä å a i u
ā̈ å̄ ā ī ū
äi åi ai
äu åu au

Hier haben wir also den schlüssel zur arischen palatalisirung vor *a*: hinter skr. formen wie *ca*, *catur-*, *pañca*, *cakra-*, *cōdati*, *hanti* liegen die ursprünglicheren formen **kä*, **kätur-*, **pänkä*, **käkrå-*, **(s?)käudäti*, **ghänti*, hinter *ka-*, *kákša-*, *kalya-*, *kārú-*, *gharmá-*, *gō-*, z. *kaēna-* dagegen **kå-*, **kåkså-*, **kaliå-*, **kāru-*, **ghårmå-*, **gåu-* (**gåv-*, **gå̄v-*), **kåinā-*[3]).

[1]) In den nordeuropäischen sprachen sind diese zwei laute *a* und *å* ja zu einem laut zusammengefallen (germ. und lit. *a*, slav. o), was weniger leicht erklärlich sein würde, wenn man von anfang an reines *o* gehabt hätte.

[2]) Vgl. Collitz in Bezzenbergers Beitr. II, 302 ff.

[3]) Vor dem vocal *r̥* haben wir mit ausnahme der vereinzelten *cr̥táti* knüpfen und *chr̥ṇatti* begiessen (fast nur im caus. *chardaya-*) immer guttural, auch in fällen wo wir nach den formen der europ. sprachen palatal erwarten sollten (*r̥* = **ăr*), z. b. *kr̥šṇá-* schwarz = slav. *črŭnŭ*, apreuss. *kirsnan*; *kr̥mi-* wurm = lit. *kirmis*, slav. *črŭvĭ*, lat. *vermis*, ebenso wie *kr̥ka-* kehlkopf = slav. *krŭkŭ* hals u. s. w. Dies zeigt also, dass die entstehung des arischen *r̥*-vocals im wesentlichen jedenfalls älter ist als das eintreten der palatalisirung.

Es würde uns zu weit führen, an dieser stelle näher auf den ursprung und die weitere entwickelung dieses vocalsystems einzugehen[1]). In diesem zusammenhange genügt es hervorzuheben, dass, während in den europäischen sprachen (und im armenischen) das *ā* allmählig zu *e* weitergeführt worden ist und auch die zwei anderen nüancirungen *å* und *a* noch mehr oder weniger kenntlich sind, in den arischen sprachen dagegen allmählig (im wesentlichen, wie es scheint, schon vor der trennung der indischen und iranischen sprachen) eine vermischung und ausgleichung aller drei vocale stattgefunden hat, wahrscheinlich so dass das reine *a* den sieg davon trug.

Durch diese ausgleichung wurde das gefühl für den eigentlichen grund der palatalisirung allmählig verdunkelt und vergessen, und in flexions- und ableitungsformen wurde ihr eintreten oder nicht-eintreten immer mehr wesentlich nur durch die analogie und den systemzwang geregelt. Auch in solchen fällen lassen sich indes gewisse reihen von formen nachweisen, die als ruinen des ursprünglichen verhältnisses da stehen, und nur dadurch ihre erklärung finden.

Betrachten wir zuerst den wurzelauslaut. In den verba treffen wir hier bekanntlich als allgemeine regel die palatale, und in dieser form werden dann die wurzeln von den indischen grammatikern aufgeführt. So haben wir vor allem palatale beinahe durchgängig in der zahl-

[1]) Wiefern sich, ausser der palatalisirung, noch in anderen erscheinungen (z. b. in dem übergang von *a* in *i*, wie *sthitá-* für **sta-tâ-*, *hitá-* für **dhā-tâ-*) eine nachwirkung der ursprünglichen färbung des *a*-vocals erkennen lässt, muss ich einstweilen unentschieden lassen. Was die von Brugman aufgestellte responsion von europ. *o* (*a*) und skr. *ā* in offenen silben betrifft, bin ich bis zu einem gewissen grade mit Collitz (a. o. 296 f.) einverstanden. Doch wird man schwerlich leugnen können, dass, indem der unterschied der färbung verwischt wurde, *å* als steigerung von *ā* leicht in offener silbe mit *ā*, der steigerungsform von *a*, ersetzt werden könnte. Dies mag z. b. der fall sein in *bharāmas* u. dgl. für **bhārâmās*; ferner vielleicht in fällen wie *babhāra* 3. s. pf. für **bhābhārā*, wo dann zugleich durch veränderung des *å* zu *ā* ein secundärer unterschied von der 1. p. *babhara* für **bhābhâra* zuwegegebracht worden ist.

reichsten aller classen von präsensstämmen, denjenigen auf *-a*[1]), z. b. *pacati* kochen, *rōcatē* leuchten, *yācatē* flehen, *çōcati* flammen, *sacatē* folgen, *siñcáti* ausgiessen, *muñcáti* losmachen, *a(ñ)cati* biegen, *vṛçcáti* zerreissen, *mūrchati* erstarren; *tējatē* scharf sein, *tyajati* verlassen, *bhajati* zutheilen, *bhujáti* biegen, *rajatē* sich färben, *rujáti* zerbrechen, *vijátē* zittern, *sajati* anhängen, *sṛjáti* entlassen; *arhati* verdienen, *dahati* brennen, *máṁhatē* gross, freigiebig sein, *raṁhatē* eilen[2]). Die durchführung der palatale in der ganzen flexion des präsensstammes muss auf rechnung des systemzwanges geschrieben werden. Ursprünglich muss es z. b. **päkā̊mi*, **päkäsi*, **päkäti*, 3 pl. **päkånti*, impf. **äpäkåm*, **äpäkäs*, **äpäkät*, u. s. w. gelautet haben. Im skr. hätten wir also erwarten sollen: **pakāmi*, *pacasi*, *pacati*, **pakanti*, **apakam*, *apacas*, *apacat*, u. s. w. Aber der systemzwang hat sich geltend gemacht und eine ausgleichung der formen herbeigeführt, wobei der palatal, welcher in bei weitem den zahlreichsten formen regelmässig am platze war, gesiegt hat.

Parallelen dazu lassen sich in jeder sprache nachweisen. Um nur ein ganz analoges beispiel zu erwähnen, verweise ich auf franz. *coucher* = *collocare*, wo das *ch* eigentlich nur vor urspr. *a* am platze ist, wogegen die 1. pers. **couc* = *colloco* lauten sollte und der conjunctiv **couce* = *collocet*, aber der systemzwang hat den stamm *couche-* in allen formen durchgeführt.

Aber nicht nur im präsensstamme hat diese ausgleichung stattgefunden; soweit möglich ist sie in der ganzen verbalflexion und in allen ableitungen, welche sich un-

[1]) Ausnahmen gibt es sehr wenig und wesentlich nur in der späteren sprache, z. b. *lōka-* erblicken, gewöhnlich caus. *lōkaya-*, und ebenso *lōkitum*, neben *lōca-*, *lōcaya-*, offenbar eine späte ableitung der √*ruc*, nach dem subst. *lōka-*; ebenso *taka-* stürzen, *valga-* springen, *likhá-* ritzen.

[2]) Ebenso immer wo der präsensstamm auf *-ya* gebildet wird, z. b. *ucyati* gefallen finden, *çucyati* leuchten, *rajyati* sich färben, *druhyati* zu schaden versuchen, indem die palatalisirung hier unmittelbar von dem folgenden *y* bewirkt ist.

mittelbar daran anschliessen, durchgeführt worden. Theils kann hier der präsensstamm normgebend gewesen sein, theils ist aber auch zu beachten, dass von den formen ausserhalb des präsensstammes, in denen der palatal nicht an sich unbedingt ausgeschlossen war, weil die endung mit einem konsonanten anlautet (*paktum*, *bhaktum*, *dágdhum*; *paktá-*, *bhaktá-*, *dagdhá-*, *bhugná-*; fut. *pakšyati*, *bhakšyati*, *dhakšyati*; aor. *pákšat*, *bhakšat*, *dhakšant*, *abhāk* für **abhākt*, u. dgl.), würden ohnehin die meisten von vornherein die palatalisirung erfordern. Dies gilt u. a. von all den formen, in denen ein *i*, selbst wenn dies vielleicht nicht immer ein ursprüngliches *i* ist (vgl. s. 310), eintritt, wie *yācišya-*, *añcitá-*, *pēcima*, u. s. w.; ferner vom perf. 3. p. *papāca* (vgl. gr. γέγονε), ja sogar vielleicht von der 1. p. *papaca*, wo *-a* wohl urspr. = *m̲* ist, indem *m̲* (für unbetontes *äm*) wahrscheinlich eine hellere färbung gehabt hat[1]), wodurch es auch in den europ. sprachen ursprünglich in *em*, *en* (gr. α, eigentlich nasalirtes *ą* aus *ę* wie franz. *en*) übergegangen ist; dann von der passivbildung auf *-ya-*, wie *ṛcyatē* (*arca-*), *pacyatē*, *sṛjyatē*, u. s. w., und den verbaladjektiva auf *-ya-* wie *pacya-*, *bhujya-*; endlich auch von den causativa auf *-aya-* (= gr. -έω, wie φορέω, ὀχέω, lat. *moneo*, *lūceo*, *noceo*, gotisch *satjan*, *kausjan*, slav. *saditi*, *buditi*, u. dgl.) wie *pācayati*, *rōcáyati*, *tējayati*, *sarjayati*, *arhayati*, u. s. w.

So ist es gekommen, dass die palatale allmählig, so weit möglich, in der ganzen verbalflexion durchgedrungen sind und deshalb mit einer gewissen berechtigung als charakteristisch für diese bezeichnet werden können, möglicherweise auch wirklich bis zu einem gewissen grade so empfunden worden sind. Wir bekommen nicht nur formen wie *rurucús* 3. pl. pf., *ūcúšē* part. pf. von √*vuc* gefallen finden (während wir dagegen im zend das ältere

[1]) Brugman, Curtius Studien IX, s. 305.

k finden in *vaokušē*, part. pf. von √*vac*, *çaçakustema* gegenüber formen wie *çcañtu*, *-çacyāres* und caus. *çācaya-* von der wurzel *çac* = skr. √*sak* können), sondern sogar vor personalendungen, die mit *m*, *v* und *r* anlauten, dringen die palatale immer mehr ein, obwohl die sprache sie sonst in verbindung mit diesen lauten nicht, oder doch nur in sehr beschränktem umfange duldet (z. b. *ōjman-* kraft = *ōjas*, *bhujman-* RV. fruchtbar). So finden wir schon im RV. perfectformen wie *mumucmahē*, *mumucrē*, *bubhujmahē*, *bubhujrirē* (√*bhuj* geniessen), *yuyujrē*, *yuyujma*, in denen der palatal offenbar jüngeren ursprunges ist, vgl. z. *vaoχemā* (√*vac*). Wenn wir z. b. im RV. *vāvakrē* (√*vañc* wanken) neben *mumucrē* finden (vgl. part. pf. *vivakvān*, *ririkvān*, *rurukvān*), so sieht es so aus, als hätte die palatalisirung in diesen fällen mit *g* begonnen, und vielleicht erst nachdem dieser laut im skr. mit der *ç* entsprechenden media (s. 306 note) zusammengefallen war, die analogie dann allmählig *c* mitgeschleppt.

Dieses streben, die palatale auch vor konsonanten in möglichst grossem umfange durchzuführen, für welches wir hier beispiele aus dem pf. gesehen haben, findet man nun auch in präsensformen von verben, in denen die personalendungen unmittelbar an den auslautenden konsonant der wurzel angefügt werden. So finden wir schon im RV. *añjmas*, *yujmahē*, aber *vivakmi*, in der späteren sprache *yunajmi*, *yuñjvas*, *yuñjmas*, *vacmi*, *vacvas*, *vacmas*; diese letzte form deutet ebenfalls darauf hin, dass die palatalisirung des *k* in diesen fällen jünger ist als der entsprechende wandel von *g*. Und im hinblick auf das zend, wo wir eine form wie *yaoχmaide* finden, dürfen wir wohl folgern, dass sogar der wandel von *g* in diesen fällen jünger ist als die trennung von sanskrit und zend und durch die analogie der formen wie *mārjmi*,

3. p. *mārṣṭi* wischen (vgl. s. 306 note) eingedrungen oder wenigstens dadurch ermöglicht worden ist.

Zu präsensstämmen, in welchen der guttural immer unverändert beibehalten wird, gehören besonders die mit *-nu-* gebildeten wie *çaknu-* können, *daghnu-* erreichen, *saghnu-* gewachsen sein, und vielleicht ganz vereinzelte athematische formen wie *tak-* stürzen (3. p. *takti* RV., 1. p. *takmi*? später thematisch *taka-* [s. 319 note 1] = z. *taca-* mit normalem *c*). All diese verba bewahren dann den guttural durch die ganze flexion, z. b. perf. *çaçāka*, *tatāka*, aor. *çakyām*, *daghma*, *daghyās* RV., fut. *daghišya-*, *takišya-*.

Im gegensatz zu der grossen mehrzahl der verbalstämme, besonders denjenigen mit thematischem *a*, finden wir in nominalstämmen auf *-a-* regelmässig gutturale, z. b. *pāká-* das kochen, *arká-* strahl, *aṅká-* haken, *rōká-*, *rō'ka-* licht, helle, *sēká-* guss, *çōká-* glut, flamme (z. *çaoka-* brand), *-vraská-* behauend, *sākám* mit (√*sac*?); *mūrkha-* dumm; *tyāga-* das verlassen, *bhága-* herr (z. *baγa-*), *bhā'ga-* theil (z. *bâγa-*), *bhō'ga-* windung, ring, *raṅga-* farbe, *rāga-* färben, farbe, *rō'ga-* gebrechen, krankheit, *vē'ga-* schnelle bewegung (z. *vaêγa-* schlag), *varga-* abtheilung, *saṅga-* das hängenbleiben; *drō'gha-* trügerisch (z. *draoγa-*, ap. *drauga*), *dō'gha-* das melken, *dīrghá-* lang (z. *dareγa-*), *arghá-* werth, preis, *maghá-* geschenk, *mēghá-* wolke, u. s. w. Der grund hiervon kann nur der sein, dass das *a* hier von allem anfang an das dunkle *å* gewesen ist (mit alleiniger ausnahme des vocativ), weshalb wir auch in den europ. sprachen *o*, bezw. *a* finden, gr. λόγος, ὄγχος, germ. *bauga-*, u. s. w.

Es gibt freilich ausnahmen von dieser regel, nomina die vor stammbildendem *a* palatal haben; in der vedasprache und im zend finden sich nur sehr wenige beispiele, im späteren skr. mehr, besonders in composita.

Diese wörter sind jedoch entweder solche, die sich unmittelbar an einen verbalstamm mit palatal anschliessen, z. b. *ārujá-* zerbrechend (RV. 8, 45, 13 mit accus.) = dem verbalstamm *ā-rujá-* zerbrechen; *tuñjá-* anlauf (*tuñjē'-tuñjē* RV. 1, 7, 7) = verbalstamm *tuñjá-*; *-pacá-* kochend = *pacati* (*pāka-*); *bhōjá-* freigiebig = *bhō'ja-* in der bedeutung genuss gewähren (vgl. *bhōjáya-*); *vēvijá-* auffahrend, schnell = *vēvija-* intens. (√*vij* zittern); oder solche, die erweiterungen von suffixlosen nominen sind: *ayujá-* ohne genossen, nicht seines gleichen habend (*yuj-* genosse). Dasselbe verhältniss haben wir anscheinend in z. *taēža-* (in dem compositum *barōiθrō-taēža-* axt zum holzhauen?, scharf wie eine axt) = skr. verbalstamm *tē'ja-* scharf sein, gegenüber *taēγa-* schärfe, in comp. *bītaēγa-* doppelt geschärft (zweischneidig). Sonst sind die übrigen beispiele mit palatalen vor *a* in nomina im zend sehr problematisch (*sūca* »klar« [Justi], vielleicht eher *çūc* = skr. *çuc* flammend, leuchtend; flamme; *būja* »Reinigung« [ds.] eher *būj* = skr. *bhuj* das nutzenbringen, vortheil, nutzen).

Vor dem suffix *-as* finden wir in der regel palatale, z. b. *vácas* rede (z. *vacaṅh*), *tē'jas* schärfe, *ō'jas* kraft, *tyájas* wurfwaffe, *-bhōjas* nahrung, nährend, *rájas* dunkler raum, luftraum, *áñjas* salbe, *dō'has* melkung, *rámhas* schnelle; z. *arejaṅh* preis, *drājaṅh* länge, *raocaṅh* licht, ap. *rauca(h)* tag. Doch kommen auch gutturale vor: *áṅkas* biegung, *ō'kas* gefallen, *rō'kas* lichterscheinung.

Hier ist das verhältniss so, dass man zwar im nom. und acc. sg. *å* hatte, in den übrigen casus dagegen *ä*: **väkås*, gen. **väkäsås* = gr. ϝέπος, ϝέπεος. Der letztere laut hat also, als der am häufigsten auftretende, in der regel gesiegt, um so mehr als er von der analogie des verbalstammes gestützt wurde, und nur in vereinzelten fällen ist die nom.-form durchgedrungen.

Bei ableitungen mit *i* und *u* ist das verhältniss im ganzen mit der hauptregel im einklang, so dass wir vor *i* palatale, vor *u* gutturale finden, z. b.

a. *arcí-* strahl, flamme, *rúci-* licht, helle, *çúci-* hell, klar, *çōcí-* licht, *añjí-* salbe, *dhrā̆ji-* das streichen des windes, zug, *tují-* fortpflanzung, *bhují-* gewährung von genuss, *rā́mhi-* eilig; *arcís* strahl, flamme, *rōcís* licht, glanz, *çōcís* licht; *rucirá-* strahlend;

b. *rēkú-* leer, *raghú-* schnell, *aṅkuçá-* haken.

Auch hier ist natürlich anzunehmen, dass eine gewisse ausgleichung stattgefunden hat, so im gen. *çucē̆s* für *-ais* (lit. *-ës*, got. *anstais*) oder im pl. *raghavas* (**-ävās*, vgl. gr. πήχεϝες, got. *sunjus*). Es handelt sich jedoch um so vereinzelte formen, dass dies keine schwierigkeit haben kann.

Was nun den anlaut der verbalwurzeln betrifft, habe ich zu dem oben s. 309 ff. dargestellten wenig hinzuzufügen. Ich erinnere erstens daran, dass die reduplicationssilben (ich sehe von den intensiva ab) immer palatale haben, gleichgültig ob der verbalstamm selbst mit palatal oder mit guttural anfängt. So z. b. perf. *cakā̆ra*, *cakhā̆na* (*khanati* graben), *jagā̆ma*, *cacā̆ra* (√*car* bewegen), *cikrāya* (*krīṇā́ti* kaufen), *cichēda* (√*chid*, *chinátti* abschneiden), *jijīva* (*jīvati* leben), *cukōpa* (*kupyati* zürnen), *jugū̆ha* (*gūhati* verbergen); präs. *jígāti* gehen (vgl. βιβάς), *jígharti* besprengen, *jíghrati* riechen; aor. *acīkṛšam* (*karšati* ziehen, pflügen), *ájīgar* wachen, *ácīcarat* (√*car*), *acūcudat* (*codati* antreiben); desid. *cíkīršati* (√*kṛ*), *jugukšati* (√*guh*), u. s. w. Vor *a* im perf. ist der palatal hier völlig an seinem platz, indem *a* in der reduplicationssilbe einem ursprünglichen *ä* entspricht, vgl. γέγονα, πέφευγα; ebenso vor *i*, das wenigstens in der präsensreduplication ursprünglich zu sein scheint. Dagegen ist die verbindung von palatal + *u* jedenfalls secundären ursprungs, sei es dass *u* hier statt *a*

(= *ä*) getreten ist (vgl. *babhūva*), oder dass der palatal nur der analogie der zwei anderen reihen gefolgt ist.

Der anlaut des verbalstammes selbst ist übrigens in der regel erstarrt in der dem präsensstamm gehörenden form und bleibt dann auch in solchen flexions- und ableitungsformen, wo wir angesichts anderer sprachen erwarten müssten, dass die natur des nachfolgenden vocals einen lautwechsel veranlasst hätte; so besonders bei palatalem anlaut, z. b. *carati* (für **käräti* = πέλω, πέλομαι, auch τέλλω, lat. *colo* für **quelo*), *cacāra* (*ā* für **å*), *abhicara-* = ἀμφίπολος; *cōdati* (für **käudäti*), *cucōda* (*ō* für **åu*), *cucudma* (vgl. germ. *skiutan*, *skaut*, *skutum*), caus. *cōdáya-* (vgl. germ. **skautjan*, anord. *skeyta*), *cō'da-* werkzeug zum antreiben (*åu*), u. s. w.

Indes gibt es doch eine reihe von fällen, wo die indischen grammatiker wurzeln mit palatalem anlaut, in übereinstimmung mit dem präsensstamm, aufstellen, aber wo wirklich neben den palatalen gutturale erscheinen, fälle deren wahrer charakter, wie ich glaube, jetzt deutlicher sein wird als nach früheren erklärungen. Es sind dies erstens eine reihe reduplizierter formen, theils des präsens, theils des perf., wo dann im skr. der guttural infolge des systemzwanges auch vor *i* (*y*) durchgeführt wird.

√*ci* schichten, sammeln, präs. *cinō'ti* (z. *caya-*, *cina-*), pf. *cikā'ya*, *cikyē'* (angeblich auch *cicāya*, *cicyē*).

√*ci* 1. wahrnehmen, präs. *cikēti*, perf. *cikā'ya*; 2. rächen, strafen, *cayatē* (gr. τείω, τίω, τίομαι); z. *cikaēn*, *cikayat* büssen.

√*cit* wahrnehmen (s. s. 309), präs. *cētati* und *cikētti*(?), perf. *cikē'ta*, *cikitus*, z. *cikōiteres* oder *-tares*, *ciciθwāo* oder *cikiθwāo*.

√*ji* ersiegen, präs. *jáyati*, perf. *jigā'ya*, *jigyē*, *jigīván*, desid. *jigīš-*.

z. √*ji* (vgl. skr. *jiti-* das leben, und √*jīv-* s. 309) leben, *jigaēsa*.

√*han* tödten, präs. *hánti* (für **ghänti*), 3. p. pl. *ghnánti*, pf. *jaghā'na* (für **g*[*h*]*äghånä*), aor. *ajīghanat*; z. präs. *jaiñti*, perf. part. *jaγnvāo*.

Delbrück (Das ind. Verb., s. 103) ist geneigt, diese formen als durch eine dissimilation enstanden zu erklären, gibt jedoch die schwierigkeit einer solchen erklärung selbst zu, und ich glaube nicht, dass sie als befriedigend gelten kann. Es muss ursprünglich der vocal *ā*, *a* sein, der den guttural festgehalten hat; was das perf. betrifft, so verhält sich z. b. *jaghāna* zu *han-* so wie gr. γέγονα zu γεν-, und was die präsentischen formen angeht, so muss der diphthong *ai* hier unzweifelhaft reines oder dunkles *a* (*å*) gehabt haben, vgl. gr. τιταίνω gegenüber τείνω, τιτράω, κικλήσκω (*cakarmi*), ἰάλλω (*iyarmi*). Damit will ich freilich nicht bestreiten, dass der trieb zur dissimilation dazu beigetragen hat, diese formen zu erhalten und sie dann durch die nivellirende wirkung des systemzwanges weiter verbreitet hat, so dass wir formen erhalten wie *cikiddhi*, *acikitas*, *cikitus*, *cikitvān*, formen von denen das zend sich freigehalten zu haben scheint (vgl. *ciciθwāo* [Westerg.; *cikiθwāo* Spiegel], *ciciθušī* und *cīcīθwā* [imper. perf. med.? oder *cīcī θwā*?]).

Auch in abgeleiteten nominen kommt ein ähnlicher wechsel des anlautes vor und zwar gerade in fällen, wo die europ. sprachen einen dunklen vocal aufweisen:

z. *kaēna* strafe = gr. ποινή, slav. *cěna* preis (*ě* = *åi*, nicht *ei*), **kåinā* (√*ci* rächen, strafen, *cayatē* s. 325).

z. *ṭ-kaeša-* herkommen, practische ausübung der gesetzlichen vorschriften, abschnitt, vers (von √*ciš* geben, verkündigen) = slav. *časŭ*, *čěsŭ* zeit, zeitabschnitt, **kåiså-*.

skr. *kētu-* erscheinung (√*cit*) = got. *haidu-* art und weise.

kēta- verlangen, begehren (√*cit*) = apreuss. *quait-s* wille (verhält sich zu *cētas* für **käitås* wie γόνο-ς zu γένος).

z. *gaya-* das leben (√*ji*) vgl. lit. *gaju-s*, poln. *goić* heilen, russ. (veraltet) *goitĭ* leben, gesund sein; skr. *gaya-* hausstand, wohnsitz (√*ji* erwerben oder leben?); z. *gaēθa-* welt, besitzthum, apers. *gaiθa* besitzthum, herde (ebenso).

skr. *ghaná-* zermalmer, keule; das erschlagen (√*han*) = gr. φόνος.

(√*kan* befriedigt sein, aor. *akānišam*, intens. (befriedigt sein, gefallen finden, gefallen, zu erlangen suchen) *cākandhi*, *-yat* u. s. w., perf. *cākana* neben aor. *canišṭam* gefallen finden, *canas dhā* sich an etwas erfreuen (*cāru-* lieb, superl. *canišṭha-* sehr gnädig, sehr genehm).

LATIN OG ROMANSKE SPROG

LATIN[1])

Latin er fra først af kun Sproget i det lille Landskab Latium og særlig i dettes vigtigste By Rom; udenfor dette snævre Omraade synes kun Faliskisk, Sproget i Byen Falerii, fra første Færd af at have staaet i nært Dialektforhold til Latin. Det er Roms Erobringer og deraf følgende Verdensmagt, der efterhaanden har givet Latin en Udbredelse og Betydning som faa andre Sprog i Verden. Sammen med de umbrisk-samnitiske eller umbrisk-oskiske Dialekter[2]), der oprindelig var udbredte

[1]) [Salmonsens store illustr. Konversationsleksikon, XI, Kbh. 1901, s. 540—545. Ogsaa oversat paa Russisk.]

[2]) [Til denne Gruppe hørte i Oldtiden a) Umbrisk i Umbrien, i hvilket Sprog vi har forskellige Indskrifter, navnlig de saakaldte *tabulae Iguvinae*, 7 Bronzetavler, fundne i 15. Aarh. i Byen Gubbio (*Iguvium*, *Eugubium*). Indholdet er religiøst-rituelt. En Forskel med Hensyn til Tilblivelsestiden for disse Tavler træder frem saavel i Sprogformen som i Skriften, der paa den største Del af dem er national-umbrisk (stemmende med etruskisk), for en mindre Del latinsk Alfabet. De ældste Partier antages for at være fra omtr. 200 f. Chr., de yngste maaske omtr. et Aarhundrede yngre. Sproget, der er ret afslebet, maa paa den Tid allerede have været sin Undergang nær. b) Oskisk (af det tidligt forsvundne Stammenavn *Opsci*, gr. *Opikoi*), der taltes af Samniterne og forskellige dem nærstaaende mindre Stammer i Syd-Italien (Frentaner, Lukaner, Kampaner, Mamertiner o. a.). Dette interessante og rigt udviklede Sprog møder vi i en Række Indskrifter, mest af officiel, til Dels af religiøs Art (aldrig Gravindskrifter), skrevne for største Delen med en national (med den etruskiske beslægtet) Skrift, sjældnere med latinsk, endnu sjældnere med græsk Alfabet. Om dets sidste Skæbne se nedf. c) Forskellige mindre (sabelliske) Dialekter, i hvilke vi til Dels ogsaa har enkelte Mindesmærker; saaledes det tidligt forsvindende Volskisk, der synes at have visse særlige Berøringspunkter med Umbrisk, medens de øvrige (tilhørende Pæligner, Marruciner, Picenter o. a.) staar nærmere ved Oskisk. Andre Stammer, der oprindelig har hørt til denne Afdeling, men allerede tidligere var væsentlig latiniserede, er Sabiner, Marser, Æquer o. a. — Et Hovedskelnemærke mellem de umbrisk-samnitiske Sprog og Latin er, at de første havde

over et mange Gange større Omraade, men i Tidens Løb ganske fortrængtes af Latin, hører dette til de saakaldte italiske Sprog, hvilke atter udgør en bestemt begrænset Sprogklasse indenfor den indoeuropæiske Æt. Noget særlig nært Slægtskab mellem Latin og Græsk er der ikke, end mindre er Latin, som man i tidligere Tid antog, opstaaet af Græsk eller »fordærvet« Græsk. Snarere kan der paapeges visse specielle Ligheder med de keltiske Sprog; sammen med disse samt de germanske Sprog og Græsk hører de italiske Sprog til de saakaldte *Centum*-Sprog indenfor vor Æt [se Saml. Afh. I, s. 96].

I sin almindelige Bygning staar Latin paa et lignende Trin som de andre ældre Sprog af vor Æt. Det har i Nominalbøjningen endnu bevaret 6 Kasus: Nominativ, Vokativ, Akkusativ, Genetiv, Dativ og Ablativ (hvilket sidste Kasusnavn angives at være dannet af ingen ringere end Cæsar, medens de allerfleste andre grammatiske Navne er Oversættelser fra Græsk); derimod er den gamle Instrumentalis tabt og dens Funktion overtagen af Ablativ; det samme gælder om Lokativ, der i Oskisk endnu var regelmæssig bevaret, og hvoraf i Latin endnu mange Spor har holdt sig, til Dels sammenblandede med Ablativ (*Carthagine*) eller overførte til Genetiv (*domi*, *Romae*). Verbalbøjningen er særlig rigt og logisk udviklet, for en stor Del gennem en Række ejendommelige Nydannelser, medens omvendt en Del gamle Forskelligheder er udviskede, f. Ex. mellem det oprindelige indoeuropæiske Perfektum (*tutudi*, *sēdi*) og Aorist (*scripsi*, *dixi*).

p svarende til latinsk *qu* som *pis* = lat. *quis* hvem, *pompe* = lat. *quinque* fem, *Pompties* (*Pontius*) = lat. *Quinctius*. — Af andre Oldtidssprog i Italien, der ikke hørte til de egentlige italiske Sprog, kan foruden Græsk i de talrige græske Kolonier rundt omkring i Syd-Italien (»Storgrækenland«) samt paa Sicilien nævnes Messapisk længst mod Sydøst, der synes at have været beslægtet med Illyrisk (Albanesisk?), og Etruskisk, der ganske sikkert ikke engang er et indoeuropæisk Sprog. (»Italiske Sprog«, Salmonsens Konversationsleks. IX, 1899, s. 739.)]

I lydlig Henseende har Latin, sammenlignet med andre ældre Sprog af vor Æt og til Dels indenfor den Tid, hvorfra vi har skriftlige Mindesmærker, undergaaet forholdsvis betydelige Forandringer. Karakteristisk for alle italiske Sprog er saaledes Tabet af de oprindelige Aspirater (græsk *kh*, *th*, *ph*), hvilke er erstattede med *h* og *f*, paa Latin dog væsentlig kun i Forlyd, medens man i Indlyd oftere har *g* (*gv*, *v*) eller *b*, sjælden *d*, f. Ex. *hiems* Vinter, gr. *kheimōn*; *fero* jeg bærer, gr. *pherō*; *facio* jeg gør, *fēci*, gr. *tithēmi*, *ethēka*; *ruber* rød, gr. *erythros*. Blandt mange andre særlige Lydforandringer kan exempelvis fremhæves Overgangen af *s* til *r* navnlig mellem to Vokaler, som *genus* Gen. *generis*, opr. **genesos*, *fēriae* for ældre *fēsiae*, jf. *festus*. De oprindelige Tvelyd gaar efterhaanden over til enkelte Lyd; længst holdt sig i dannet Tale *au* (vulgært til Dels *o*); *ai* bliver først til *ae*, der dog i dannet Tale sikkert endnu i det mindste ved Begyndelsen af vor Tidsregning har været udtalt som Tvelyd *a-e* (jf. Kejser af *Caesar*), derefter = *æ*, hvad der vulgært er indtraadt paa et tidligere Trin; *ei* bliver tidlig til *ī*, *oi* til *ū* (som *ūnus* en, af *oinos*), sjældnere *oe* (*Poenus*, af gr. *Phoinix*, men *pūnicus*), *ou* (oftest for opr. *eu*) til *ū*. Mellem lange og korte Vokaler har Forskellen været følt meget stærkt, saa stærkt, at al Versbygning ligesom paa Græsk eller paa Sanskrit naturligt grundedes paa Stavelsernes Kvantitet, ikke paa Accenten; paa den anden Side synes denne dog at have været noget stærkere fremtrædende end f. Ex. i Græsk (jf. moderne kvantiterende Sprog som Tschechisk, Magyarisk, Finsk o. a.), saaledes at en vis Hensyntagen til den ved Siden af Kvantiteten muligvis kan paavises i de folkeligere Versformer, medens den i Kunstpoesien i ethvert Tilfælde saa godt som ingen Rolle spiller. I Løbet af omtr. 2.—4. Aarh. e. Chr. udviskes Kvantitetsforskellen ganske, først i ube-

tonede, derefter ogsaa i betonede Stavelser; alle Vokaler udtales nu med samme Kvantitet, kun for de flestes Vedkommende med forskellig Farve efter den oprindelige Kvantitet, opr. *ō* f. Ex. som i dansk Bonde, *ŏ* som i Konge, *ē* som i ved, *ĕ* som i vel, *ī* som i Sild, *ĭ* som i til, o. s. v. Det er klart, at dette, i Forbindelse med andre Afslibninger, f. Ex. den fuldstændige Forstummen af udlydende *m* (der allerede fra gammel Tid har været meget svagt udtalt og ofte findes udeladt i Skriften), i høj Grad maa bidrage til at udviske Forskellen mellem en Række Bøjningsformer (f. Ex. *annum* og *annō*) og dermed at destruere væsentlige Dele af det gamle Bøjningssystem.

I Ordforraadet indeholder Latin meget ejendommeligt, og latinsk Etymologi frembyder i forskellige Henseender særlige Vanskeligheder. At der findes et ikke ringe Antal Laan, f. Ex. fra Etruskisk, er utvivlsomt, naar henses til den dybt indgribende Rolle, dette Element spillede i Roms ældre Historie; men vi kan ikke kontrollere dette, og kun faa udtrykkelige Angivelser derom haves fra Oldtiden (f. Ex. *histrio* en Gøgler). Derimod er en Mængde græske Ord optagne til forskellige Tider, dels ad folkelig dels ad litterær eller lærd Vej; de til den første Gruppe hørende Ord viser mere eller mindre tydelig hen til den i Syd-Italien herskende doriske Dialekt, f. Ex. *mac(h)ina* af dor. *mākhanā*, attisk *mēkhanē*, *caduceus* Heroldstav, af dor. *kārykeion*. (Litt.: Weise, »Die griech. Wörter im Latein« [Leipzig 1882]; Saalfeld, »*Tensaurus italograecus*, Ausführl. Wörterb. d. griech. Lehn- u. Fremdwörter im Latein« [Wien 1884].)

Skriften kom allerede tidlig til Romerne, idet de optog det græske Alfabet i den Form, hvori dette i gammel Tid brugtes af Grækerne i Syd-Italien, særlig i Cumæ (f. Ex. med *X* = *ks*, ikke med den oprindelig kun østgræske, men senere fællesgræske Betydning *kh*), blot med

Udeladelse af de overflødige Tegn for de i Latin ikke forekommende Aspirater Θ *th*, Φ *ph* og Ψ *kh*; disse optoges dog som Taltegn: Ψ, senere ⊥, L = 50, ⊙, senere forandret til C, = 100, C|Ↄ eller C|Ↄ, senere forandret til M, = 1000 (ved Halvering af dette Tegn dannede man atter |Ↄ, D = 500). Det latinske Alfabet omfattede da oprindelig følgende 20 (21?) Tegn: *A B C D E F* (*Z*?) *H I K L M N O P Q R S T V X*. De græske Bogstavnavne optoges ikke, men Bogstaverne synes altid at have været benævnede efter samme Princip, som vi endnu bruger (*C ge*, *ke*, *H ha*, *K ka*, *V u*). *C* er oprindelig det græske Tegn for *g* og synes i den allerældste Tid ogsaa væsentlig kun at have været brugt i denne Betydning, medens man for *k* havde Tegnene *K* og (kun foran *u* og *o*) *Q*. Allerede tidlig anvendtes dog *C*, uvist af hvilken Grund, ogsaa til at udtrykke *k*, medens *K* (i Overensstemmelse med Bogstavnavnet *ka*) indskrænkedes til at bruges foran *a*; efterhaanden endog kun i visse bestemte Ord. For at raade Bod paa denne Ulempe dannedes i Begyndelsen af 3. Aarh. f. Chr., ved en vilkaarlig Differentiering af *C*, det nye Tegn *G*, og dette fik i Alfabetet sin Plads mellem *F* og *H* i Stedet for det overflødige *Z*, der synes at have været optaget i den ældste Form af Alfabetet, men tidlig gik ud af Brug; først paa Augusts Tid blev, til Gengivelse af græske Ord, *Z* atter optaget tillige med *Y*, hvilke to Tegn nu fik deres Plads allersidst i Alfabetet. Efter Indførelsen af *G* brugtes *C* kun i Betydningen af *k*, ogsaa foran *e* og *i*; har der været nogen Forskel til Stede mellem Udtalen af *c* i denne Stilling og i alle andre, kan den, i det mindste i dannet Tale, kun have været meget ringe (f. Ex. som mellem dansk *kj* og *k*); den i de romanske Sprog optrædende Udtale af *c* foran *e*, *i* som *tš* (Italiensk) eller andre Former af Hvislelyd er i ethvert Tilfælde først gennemført meget sent, vistnok efter Oldtidens Slutning.

Det græske *ϝ v* optoges i det latinske Alfabet som Tegn for Lyden *f* (i den maaske ældste latinske Indskrift udtrykkes *f FH*). Derimod betegner *V* baade *u* og *v*, og *I* baade *i* og *j* (den nu brugelige Forskel mellem *u*, *i* som Vokaler og *v*, *j* som Konsonanter er ganske moderne; et Forsøg, Kejser Claudius gjorde paa at indføre et særligt Tegn for *v*, Ⅎ, trængte ikke igennem). Forskellige Forsøg blev i Oldtiden gjorte paa i Skriften at adskille de lange Vokaler fra de korte; men intet af de hertil benyttede Midler holdt sig ret længe eller vandt nogen almindelig Anvendelse. Saaledes indførte Digteren Accius (død omtr. 100 f. Chr.) at betegne Længden ved Fordobling af Vokalen (*aa*, *ee*, *uu*; i Stedet for *ii* brugtes *ei*), et Middel, der ganske almindelig anvendtes i Oskisk, hvorfra han vistnok har lært det. Exempler herpaa træffes spredt i Indskrifter fra Tiden mellem 132 og omtr. 70 f. Chr., som *aara*, *paastores*, *seedes*, *uutei*. Omtrent fra Sullas Tid bruges jævnlig et langt *I*, højere end de øvrige Bogstaver, for at udtrykke dels den lange Vokal *ī*, dels ogsaa *j* (egl. *ij*) mellem to Vokaler, som *vIcus*, *cuIus* (heraf er i Kursivskrift fremgaaet det af *i* forlængede *j*, egl. = *ī*). Fra omtr. 60 f. Chr. findes ofte Længden af de øvrige Vokaler angivet ved en over Bogstavet anbragt »Apex«, et accentlignende Mærke af forskellig Form, f. Ex. *Rómáni*, *fécit*, *léx* (heraf den i grammatiske Arbejder som Længdetegn anvendte Streg over Vokaltegnene). Disse sidste Midler træffes endnu anvendte i Indskrifter fra den ældre Kejsertid, men gaar derefter atter ud af almindelig Brug. Skriftens Retning er i de faa bevarede allerældste Indskrifter fra højre til venstre eller (Indskriften fra Forum, se nedenf.) skiftende for hver Linie (»bustro fedon«), derefter udelukkende fra venstre til højre.

Hvad angaar Latinens almindelige ydre Historie som Tale- og Skriftsprog, da træder det os, sammenlignet med

Græsk, først forholdsvis sent i Møde i en fyldigere Udvikling. En vis Dyrkning synes Sproget dog allerede tidlig at have været Genstand for ad mundtlig Vej, dels i Prosa gennem Taler paa Forum o. l., dels i religiøse eller folkelige Digte af forskellig Art, affattede i det gamle, for alle italiske Sprog fælles saakaldte saturniske Versemaal eller i friere Former; enkelte saadanne *carmina*, Bønner, Besværgelser o. l., er opbevarede i senere Optegnelser, men formodentlig lempede i Formen og til Dels stærkt forvanskede. Imidlertid omtales ogsaa gamle skriftlige Optegnelser, f. Ex. Traktater, de 12 Tavlers Love (hvoraf kun tilfældige Citater er opbevarede i Litteraturen), o. a. De for os vigtigste Sprogmindesmærker er Indskrifter, af hvilke der haves adskillige fra den førlitterære Periode. De ældste af disse antages at gaa tilbage til 6. eller 5. Aarh. f. Chr., saaledes Indskriften paa en Guldfibula fra Præneste (hvis Dialekt for øvrigt i den ældre Tid ofte fremhæves som noget afvigende fra Sproget i Rom): *Manios med fhefhaked Numasioi* (= Manius me fecit Numerio; om *FH* se ovenf.), eller den desto værre meget defekte Indskrift paa en 1899 paa Forum i Rom funden Stele, hvor kun enkelte Ord er fuldt sikre, som *quoi* = klassisk qui, *recei* = regi, *kalatorem*, *iouxmenta* = jumenta, maaske *iouestod* = justo. Fra Slutningen af den førlitterære Periode stammer f. Ex. Gravskriften (i saturniske Vers) over L. Scipio, Barbatus'es Søn, Konsul 259 f. Chr.: *honc oino ploirume cosentiont R[omane] duonoro optumo fuise viro, Luciom Scipione; filios Barbati consol, censor, aidilis hic fuet a[pud vos]*, o. s. v. (= hunc unum plurimi consentiunt R[omani] bonorum optimum fuisse virum, Lucium Scipionem; filius B. consul, c., aedilis hic fuit a[pud vos]).

Omtrent 240 f. Chr. begynder en latinsk Litteratur under meget stærk Indflydelse fra den græske baade i

Indhold og Form. Hos de ældste Digtere er Sproget endnu stift og gammeldags, med ikke faa Spor af ældre Lyd- og Bøjningsformer og med mange Ord, som senere gik af Brug (som *topper* snart, *ollus* hin, *insece* fortæl) eller som, til Dels ved Efterligning af Græsk, dristig dannedes og aldrig vandt Hævd. Friskest er Sproget i Plautus's Komedier, hvor mangt og meget sikkert er lige grebet ud af det daglige Sprog. Med den stigende Sans for litterær Dannelse vinder ogsaa Litteratursproget stadig større Fasthed og Smidighed, og i Cicero's og August's Periode, Litteraturens Guldalder, naar det sin højeste Udvikling i den Form, som derefter betragtedes som Norm for Skriftsproget, og som paa den Tid sikkert ogsaa i det væsentlige har svaret til de dannede Romeres Talesprog.

Imidlertid havde det latinske Sprog med Roms voxende Herredømme begyndt at udbrede sig mere og mere udenfor sit oprindelige Omraade. Latin er jo Statens Sprog, hvilket Romerne bestandig og ufravigelig kræver anerkendt som saadant, og Kendskab dertil er en Forudsætning for enhver Deltagelse i det offentlige og politiske Liv og ikke mindre nødvendigt i Handel og Vandel, kort sagt i ethvert Forhold til Rom. Med stigende Kraft, jo mere Roms Herredømme udbreder sig, kommer hertil andre Faktorer; lige overfor »Barbarerne« er Latin Kulturens Sprog, og det er paa den anden Side Hærens Sprog, der af sig selv bliver Meddelelsesmiddel mellem de forskellige Nationaliteter, som denne efterhaanden kommer til at omfatte, og som atter spredes rundt i Rigets forskellige Provinser.

Tidligst, allerede i sin førklassiske Form, trænger Latin ind hos de nærmest boende, oprindelig til den umbrisk-oskiske Gren hørende Stammer i Mellem-Italien, som Sabiner, Æquer, Marser, dernæst Umbrer o. a., og antog

her, til Dels under Paavirkning af disses oprindelige Sprog, en egen Form, hvortil oftere hentydes hos Forfatterne, f. Ex. Varro og Cicero, og som paa Romerne gjorde Indtryk af en Blanding af noget gammeldags og Særudviklinger, der ikke stemmede med Sproget i Rom, f. Ex. *o* for *au* (*Clodius*), *œ* (»*e*«) for *ae* (»*pretor*« for *praetor*). Selv om maaske nogle af Ejendommelighederne ved dette gamle *lingua rustica* efterhaanden kan være blevet udjævnede under Indflydelse af den stigende Dannelse, har dog vistnok de fleste holdt sig og øvet en ikke uvæsentlig Indflydelse paa Talesprogets senere Udvikling. Langsommere er Latinens Fremtrængen blandt Etruskerne, hvis ejendommelige Sprog har levet endnu noget ned i vor Tidsregning, og ligesaa i Syd-Italien, hvor Samniternes Nationalitet først efter *Bellum sociale* og de dertil sig sluttende Kampe (90—82 f. Chr.) druknes i Blod, og deres Sprog, det tidligt og rigt uddannede Oskiske, der under den nævnte Krig var de fjendtlige Stammers officielle Sprog, synker ned til et langsomt hendøende Almuesmaal. Ogsaa her synes det gamle Sprog at have sat sit Præg paa den Form af Latin, der efterhaanden afløste det selv i Menigmands Tale; i alt Fald frembyder de syditalienske Dialekter den Dag i Dag Ejendommeligheder, der netop stemmer med Oskisk og kun der synes at finde deres Forklaring. Længst holdt Græsk sig i visse Byer i Syd-Italien, f. Ex. Neapel, samt paa Sicilien, der aldrig blev latiniseret (først italieniseret i Middelalderen). Men i det store hele var Latin omtrent ved vor Tidsregnings Begyndelse vel ingenlunde det eneraadende, men dog det herskende og almindelig forstaaede Sprog paa hele den italienske Halvø.

Men ogsaa udenfor Italien havde Latin som Følge af Roms Erobringer allerede begyndt at faa fast Fod, saaledes foreløbig navnlig i Provinsen Afrika (Tunis-Algier),

i Spanien og i Gallien. Det er her utvivlsomt først og fremmest de højere Samfundsklasser, der bøjende sig for de nye politiske Forhold og Romernes højere Kultur tilegner sig Statens og Dannelsens Sprog, støttede af de Skoler, der nu hurtig oprettedes rundt omkring. Først efterhaanden i Løbet af Kejsertiden breder Latin sig ikke blot endnu noget videre, f. Ex. til visse Egne Øst for Adriaterhavet, men trænger tillige, i den mere vulgære Form, hvormed man fortrinsvis kom i Berøring, dybere ned blandt de lavere Samfundslag i de vestlige Provinser, uden dog indenfor Oldtiden helt at fortrænge vedkommende nationale Sprog. At det under disse Forhold i de forskellige Provinser antager lidt forskellige Former, altsaa til en vis Grad allerede spalter sig i forskellige Dialekter, er sandsynligt, naar man ser paa de derfra nedstammende romanske Sprog, men kan ikke nærmere paavises efter samtidige Vidnesbyrd.

Hvor fuldstændig Provinserne efterhaanden har sluttet sig til romersk Sprog og Kultur, derom haves et Vidnesbyrd i den Omstændighed, at et saa betydeligt Antal af Kejsertidens Forfattere stammer fra Provinserne, i 1. Aarh. særlig fra Spanien, i 2. særlig fra Afrika. Selve Litteratursproget i denne Periode er en ligefrem Fortsættelse af den klassiske Periodes Sprog, blot mere og mere søgt og kunstlet, mere og mere fjærnet fra det naturlige Talesprog, som netop i Løbet af disse Aarhundreder bevislig undergaar ikke ringe Forandringer. Interessante Vink om, hvorledes man har talt (og tænkt) i en Provinsby i Italien, kan uddrages f. Ex. af de talrige, mest fra mindre dannede Personer stammende Vægindskrifter i Pompeji (udg. af Zangemeister i *Corpus Inscr. lat.*, IV). En bevidst Reaktion mod det traditionelle Skriftsprog møder vi hos de ældre kristne Forfattere, for saa vidt disse, idet de særlig henvender sig til »de fattige i Aanden«, ikke

tager i Betænkning i rigt Maal at øse af Folkesprogets Ordforraad og Formdannelser, naar det traditionelle Skriftsprogs Ord og Former ikke mere var fuldt forstaaelige.

Mere ubevidst træffes for øvrigt noget lignende rundt omkring i den tarvelige profane Litteratur fra Oldtidens sidste Aarhundreder, en Tid hvor, med den stadig aftagende Dannelse, Forskellen mellem Talesproget i de forskellige Samfundslag mere og mere udjævnes, medens Kløften mellem dette og det gamle Skriftsprog bliver saa meget desto dybere. Dette maa nu ligefrem læres, og vi faar derfor fra de sidste Aarhundreder af Oldtiden en Række grammatiske Arbejder derover. Hvor stærkt Sproget efterhaanden har forandret sig, kan man bl. a. ane af senere kristne Indskrifter endog fra selve Rom, f. Ex. fra Aar 350 »*Felicissima in pace uxor, que vicxit annis biginti nobe* (*b* er i Indlyd blevet til *v*, hvorfor snart skrives *b*, snart *v*), *mesis* (ɔ: *menses*, ital. *mesi*) *nobe, dies nobe; deposita idus iulias pos consulatu Limeni et Catulini*«; eller 380: »*Hic quiescit Ancilla Dei, que de sua omnia* (alle Præpositioner styrer nu Akkusativ) *possedit* (ɔ: *possidet*) *domum ista, quem* (Kønsforskellen udvisket i det relative Pronomen som i de romanske Sprog) *amice deflen solaciumq requirunt; pro hunc unum ora subolem, quem superistitem re*(*li*)*quisti*«. Saaledes er Stillingen ved Oldtidens Slutning. Det Sprog, der nu tales, er ikke mere Latin og kalder sig ej heller saaledes, men *lingua vulgaris*, ogsaa *lingua romana*, Romerrigets Sprog. *Lingua latina* betegner derimod kun det fra Fortiden overleverede Skriftsprog.

Med det vestromerske Riges Fald overrives Bindeledet mellem de forskellige tidligere Provinser af det, og i Talesprogets Udvikling gaar disse nu efterhaanden hver sin Vej. Først efter Aarhundreders Forløb begynder dog de af Vulgærsprogets forskellige Dialekter fremgaaede ro-

manske Sprog langsomt at dukke frem i skriftlige Optegnelser; kun i Afrika knustes hele denne Udvikling allerede ved Arabernes Fremtrængen. Derimod er Traditionen fremdeles saa stærk, at man i alt, hvad der skrives, selv f. Ex. i de som Romerrigets Arvetagere fremtrængte germanske Stammers Love (den saliske, de longobardiske, o. s. v.), vedbliver at benytte Latin eller noget, der skal være Latin; thi endnu i de første Aarhundreder af Middelalderen, hvor Sansen for litterær Dannelse saa godt som er knust, møder vi oftest et Skriftsprog, der vrimler af ulatinske Ord og Formdannelser og af de værste syntaktiske Fejl, bag alt hvilket et nøjere Studium dog klart skimter en Baggrund af ren romansk Bygning. Det er væsentlig først fra Karl den Stores Tid af, at der indtræder et betydeligt Fremskridt i Sprogbehandlingen som Følge af den forbedrede Undervisning.

Hele Middelalderen igennem vedbliver Latin nu at være Kirkens, Videnskabens og Statsstyrelsernes internationale Sprog i hele den romersk-katolske Del af Europa, og al elementær Undervisning har kun Tilegnelsen af Latin til Formaal[1]). Dette middelalderlige Latin er et ejendommeligt Fænomen. Forbilledet derfor er ingenlunde at søge i den klassiske Litteratur, som man for største Delen kendte lidet eller intet til, men væsentlig i den senere, særlig vistnok den gammelkirkelige, og dette Sprog behandler man nu, trods alle individuelle Gradsforskelligheder, i det hele med ikke ringe Færdighed, men tillige med stor Frihed, idet man f. Ex. i Mængde danner nye Udtryk for Begreber, for hvilke man savner traditionelle Betegnelser (i høj Grad f. Ex. hos Skolastikerne), eller til Dels blot latiniserer Ord af Folkesprogene, navnlig de romanske. Det bliver for saa vidt virkelig et smidigt og bekvemt Udtryk for Tanken, der tillige har den For-

[1]) [Jf. Videnskabens Fællessprog nedenfor i dette bind.]

del at blive forstaaet overalt og af alle, for hvem overhovedet det, der skreves, kunde have nogen Interesse. Med Renaissancen indtræder der efterhaanden den Forandring, at Kravene til Efterligning af Klassikerne, som man nu mere og mere fordyber sig i, voxer, samtidig med at man omkring i Europa mere og mere begynder at dyrke og udvikle de nationale Sprog. Indenfor Kirken finder disse deres Støtte i Protestantismen, medens Latin endnu den Dag i Dag har holdt sig som den katolske Kirkes Sprog. Ikke mindre vedblev fremdeles den strengere Videnskab og Universiteterne at holde fast derved, og lige til den nyere Tid har Latin derfor overalt været det centrale, senere i alt Fald Hovedfaget i al lærd Undervisning. Men med den stigende Udvikling af de nationale Litteraturer, den voxende Almenoplysning og den stedse stærkere følelige Vanskelighed eller Umulighed i at forene Kravene til et blot nogenledes klassisk Sprog med Udtryk for de uendelig mange nye Forestillinger, den nyere Tid efterhaanden har affødt, maatte Reaktionen mod Latinens Herredømme som videnskabeligt Meddelelsesmiddel komme. Den begyndte — i Danmark som andensteds i Europa — i 18. Aarh., der f. Ex. saa Latin afskaffet som almindeligt Forelæsningssprog ved de fleste Universiteter, og er kraftigt fortsat i 19. Aarh.; og nu, ved Overgangen til 20. Aarh., er Brugen af Latin i videnskabelige Arbejder, i alt Fald udenfor den klassiske Filologi, bleven til en ren Undtagelse — til Held for den nationale Oplysning, men utvivlsomt til Skade for Videnskabens Universalitet.

Grammatisk-lexikalsk Litteratur: Som alt antydet, dyrkedes den latinske Grammatik allerede i Oldtiden, særlig i dennes senere Del (jfr. *Grammatici Latini*, udg. af Keil, 1855 ff.). Paa Oldtidens Grammatik levede man hele Middelalderen igennem og egentlig ned til 19. Aarh.

Et væsentligt Fremskridt skete først med Hensyn til Syntaxen; her bør særlig fremhæves Madvig, »Lat. Sproglære til Skolebrug« [1841, 3. Udg. 1852, derefter Ordføjningslæren særskilt 1895, ellers fra 1862 af i stærkt forkortet Form], hvortil slutter sig »Bemærkninger til lat. Sprogl.« o. s. v. [1841; begge Arbejder ogsaa paa Tysk]. Hvad Lyd- og Formlære angaar, vedblev man derimod at staa paa det gamle Standpunkt, indtil efter Midten af 19. Aarh. den historisk-sammenlignende Sprogvidenskab og det nøjere Studium af ældre Latin frembragte en gennemgribende Forandring heri[1]). Blandt den store Mængde af nyere Arbejder kan her nævnes: Lindsay, *The Latin Language, an historical Account of Latin Sounds, Stems and Flexions* [Oxford 1894, tysk Overs. af Nohl 1897]; samme, *A short historical Latin Grammar* [smst. 1895]; Stolz og Schmalz, »Lat. Grammatik« [i Iw. Müller's »Handbuch der klass. Alterthumswiss.«, II,2, 3. Opl. 1910]; Stolz m. fl., »Historische Gramm. d. lat. Spr.« [1894 ff.]; F. Sommer, »Handbuch der lat. Laut- und Formenlehre« [2.—3. Opl. 1914]. En god sammenlignende Fremstilling giver V. Henry, *Précis de grammaire comparée du grec et du latin* [Paris 1888, med en Række senere Oplag]; endvidere behandles Latin udførligt i Brugmann's »Grundriss der vergl. Gramm. d. indogerm. Sprachen«, med den dertil sig sluttende Syntax af Delbrück. Af vigtigere Arbejder om Vulgærsproget kan fremhæves Schuchardt, »Der Vokalismus d. Vulgärlateins« [3 Bd., 1866—68]; Sittl, »Die lokalen Verschiedenheiten d. lat. Spr.« [1882]; Mohl, *Introduction à la chronologie du latin vulgaire* [Paris 1899].

Hvad Lexikografien (smlg. Heerdegen i Iw. Müller's Handbuch, II) angaar, haves fra Oldtiden forskellige glossografiske Arbejder, og Middelalderen frembragte intet ud over korte Glossarer og Vokabularier. Et virkelig stort Frem-

[1]) [Jf. Saml. Afhandl. I, s. 72 ff.]

skridt indtræder med Rob. Stephanus, *Thesaurus linguae Latinae* [Paris 1531, meget forøget 1534, med forskellige senere Udgaver og Bearbejdelser]. Et nyt Ordbogsarbejde skyldes Italieneren Forcellini, *Totius Latinitatis Lexicon* [Padova 1771, ligeledes med en Række senere Udgaver og Bearbejdelser ned til vor Tid]. Mere eller mindre Udtog heraf er udførligere eller kortere Ordbøger af tyske lærde som Scheller og Freund og fra nyere Tid Lünemann og derefter Georges. Latin-danske Ordbøger haves af Arnesen [1848] og kortere af Jensen og Goldschmidt [1881—86, 2. Udg. 1920], fra Dansk til Latin af Ingerslev [1850] (der har udgivet en betydelig større fra Tysk til Latin [1855]) og Kjær [1870]; L.-Norsk af Johanssen, Nygaard og Schreiner [1887], L.-Svensk af Cavallin [1873 og 1885]. En Mængde Ordbøger til enkelte Forfattere haves. I en Række Aar har der under forskellige tyske Akademiers Auspicier været arbejdet paa en ny storartet Thesaurus, der er begyndt at udkomme i Begyndelsen af 20. Aarh. Forarbejder og Beretninger om Fremgangen har været offentliggjorte i det ogsaa i andre Henseender vigtige Tidsskrift »Archiv für lat. Lexikographie und Grammatik« udg. af E. Wölfflin [1884—1908, 15 Bd.]. Et Hovedværk for middelalderligt Latin er Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Latinitatis* [Paris 1678 i 3 Bd., senest udg. af Henschel, Paris 1840—50 i 7 Bd. og endelig af Favre, Niort 1883 ff.]. Etymologiske Ordbøger haves af Vaniček, »Griech.-lat. etymologisches Wörterbuch« [1877] og »Etymolog. Wörterbuch der lat. Spr.« [2. Opl. 1881], af Bréal og Bailly, *Dictionnaire étymologique latin* [Paris 1885 og ofte senere] og A. Walde »Lateinisches etymologisches Wörterbuch« [1906 og 1910].

LATIN OG ROMANSK

BEMÆRKNINGER OM SKRIFTSPROGET I DEN TIDLIGE MIDDELALDER[1])

I sin afhandling om de grammatiske betegnelsers tilblivelse og væsen, 2det stykke, navnlig i den tyske udgave deraf[2]), har vor udmærkede lærer givet en kort og klar fremstilling af forholdet mellem latin og de romanske sprog. Han har der vist, hvor aldeles fejlagtigt det er, når adskillige lærde tidligere have indbildt sig, at den romerske almue fra de ældste tider af havde talt et slags romansk sprog, forskelligt fra det elegantere latinske skriftsprog; på den anden side er det imidlertid ligeså urigtigt, når andre udelukkende have tilskrevet de germanske Barbarer, som ved oldtidens slutning væltede ind over det ulykkelige Romerrige, hele skylden for sprogets forfald. Der kan ingen tvivl være om, at forandringen i alt væsentligt er udgået fra latinen selv og er en ytring af den afslibning og omdannelse, som ethvert sprog er underkastet, om denne end for latinens vedkommende
257 kan være bleven fremskyndet ved særlige omstændigheder, navnlig ved sprogets tiltagende udbredelse blandt Romerrigets forskellige undersåtter.

[1]) [Trykt i Opuscula philologica ad Joannem Nicolaum Madvigium per quinquaginta annos Universitatis Hauniensis decus a discipulis missa = Lykønskningsskrift i Anledning af Johan Nicolai Madvigs halvtredsindstyveaarige Jubilæum som Lærer ved Kjøbenhavns Universitet fra hans Disciple, Kjøbenhavn 1876, s. 256—266.]

[2]) Kleine philologische Schriften von J. N. Madvig, Leipzig 1875, s. 244 ff.

I det enkelte at gribe denne overgang så at sige i flugten er meget vanskeligt eller umuligt; men vi have dog kilder nok, som udfylde kløften mellem det klassiske eller i al fald korrekte latin og det rent romanske sprogtrin, der i det 9de århundrede træder os fuldt færdigt i møde, og som tillade os i det mindste i de store træk at følge bevægelsen skridt for skridt. De kilder, gennem hvilke vi på den håndgribeligste måde kunne forfølge sprogets gradvise opløsning, ere de talrige indskrifter, som skyldes udannede forfattere, ligefra de i Pompeii opdagede væggeindskrifter indtil den lange række af kristelige gravindskrifter fra de følgende århundreder. Men så uskatterlige disse end ere f. ex. med hensyn til bestemmelsen af udtalen, ere de desværre alle kun korte og frembyde ikke en tilstrækkelig mangfoldighed i form og indhold, til at man efter dem kan danne sig et alsidigt billede af talesprogets skikkelse, og den egentlige oldtids-litteratur giver os næsten kun i enkelte retninger, f. ex. med hensyn til ordforrådet, værdifulde bidrag til at supplere dette billede. Vi lære imidlertid tilstrækkeligt til at se, at allerede inden oldtidens slutning må afstanden mellem talesproget og det gamle skriftsprog både i udtale og i grammatisk bygning være bleven så betydelig, at, selv om man endnu stedse vedblev at skrive forholdsvis rent latin, kan man kun have tilegnet sig denne færdighed ad kunstig vej, gennem litterært studium. Men efter den katastrofe, som betegner overgangen fra oldtid til middelalder, forandrede også dette sig. De store omvæltninger, der da fandt sted, havde næppe i det mindste strax nogen synderlig umiddelbar indflydelse på sproget, men de virkede i den grad hæmmende på alt litterært liv og bragte efterhånden dannelsen ned til et sådant lavmål, at få eller 258
ingen mere var i stand til at skrive sproget fejlfrit. Under disse omstændigheder udviklede der sig i denne over-

gangsperiode et skriftsprog, der må bringe den klassiske filolog til at gyse, men som alligevel har sin store interesse i sproghistorisk henseende; thi de fejl, der begås mod den latinske grammatik, afspejle naturligvis, mere eller mindre umiddelbart, det samtidige omgangssprogs former, og en nöjagtig undersøgelse af disse fejl, der, hvor barbariske de end kunne synes, dog altid til en vis grad bevæge sig indenfor bestemte grænser og ikke kunne sammenlignes f. ex. med dem, en dansk skoledreng kan begå i en latinsk stil, vil altså give os en relativ bestemmelse af det punkt, vi befinde os på indenfor den skala, hvis yderpunkter ere det gamle klassiske sprog på den ene side, de romanske sprog på den anden.

De mindesmærker, hvori vi fortrinsvis træffe dette barbariske sprog, ere de forskellige love og de mangfoldige juridiske dokumenter, der ere nåede til os fra de indtrængende Germaner, og som vise, hvor hurtig disse böjede sig for den romerske kultur. Men just den omstændighed, at disse mindesmærker stå i særligt forhold til Germanerne, er, skönt ganske uden grund, bleven brugt som støtte af dem, der ensidig kaste skylden for sprogets forfald på disse. Det er derfor af vigtighed, at der virkelig findes litteraturmindesmærker med et ganske lignende barbarisk sprog, men som kun have en meget fjærn eller aldeles ingen forbindelse med Germanerne. Til disse høre navnlig nogle skrifter af populær-medicinsk og naturvidenskabeligt indhold, som i den seneste tid ere blevne fremdragne.

Et af de mærkeligste af disse er et lille skrift, *de observatione ciborum*, en diætetik, der under titelen *Epistula Anthimi viri inlustris comitis et legatarii ad gloriosissimum*
259 *Theudoricum regem Francorum* er udgivet af Val. Rose i hans Anecdota Graeca et Graeco-latina, II, Berlin 1870[1]).

[1]) [Og pâny særskilt: Anthimi de observatione ciborum epistula, Lips. 1877.]

Skriftet er, som udgiveren har vist, forfattet i Italien af en fornem Græker Anthimus, der var kommen dertil som landflygtig og dér havde tilegnet sig folkets sprog. Den Theoderik, til hvem det er dediceret, er, efter udgiverens mening, Theoderik I (511—534), og affattelsestiden må være mellem 511 og 526. For at give en idé om, hvorledes en romansk eller romaniserende baggrund tydelig skinner igennem i dette skrift trods den latinske dragt, er det nok at anføre en sætning som f. ex. denne: *si* (*lardum*) *assatum fuerit ad horam* (fr. *tout à l'heure*) *quomodo bradones* (oldhöjtysk *brâto*, ital. *brandone* stykke köd, gml. fr. *braon*), *pinguamen ipsum defluit in foco* (ital. *fuoco*, fr. *feu*), *ut lardum deveniat* (fr. *devenir*) *siccum*, *et qui manducaverit* (fr. *manger*), *læditur* (p. 73,5 ff.); eller: *ita tamen* (*ova*) *fiant*, *ut in tepida aqua mittantur* (fr. *mettre*), *vel maxime in frigida*, *et sic coquantur lento foco*; . . . *illa aqua* (fr. *l'eau*) *sic penetrat intus* (p. 82,1 ff.). Med en vis ret betegnede udgiveren derfor dette skrift som det ældste hidtil kendte romaniserende sprogmindesmærke. Den eneste vanskelighed derved er, at det först er opbevaret i håndskrifter fra det 9de århundrede, og der kan derfor ofte være tvivl om, hvor meget af den ejendommelige sprogfarve der skyldes den oprindelige forfatter og hvor meget senere afskrivere, der i det slags værker ikke vare synderlig samvittighedsfulde med at bevare den form, de forefandt i deres original.

Nok så megen interesse forekommer der mig derfor at knytte sig til et andet lignende skrift, som nylig er blevet bekendt, skönt sproget her er noget mindre barbariserende end hos Anthimus, nemlig en latinsk oversættelse af en græsk medicinsk forfatter fra 4de århundrede, Oribasius. Denne oversættelse, der må være forfattet i slutningen af 5te eller begyndelsen af 6te år- 260
hundrede og ikke frembyder noget som helst spor af

germansk indflydelse eller overhovedet forhold til Germanerne, er opbevaret i et overordentlig smukt håndskrift fra 6te århundrede i Bern og er udgiven af H. Hagen som universitetsprogram fra Bern 1875[1]). Som et tillæg er meddelt et lille skrift af beslægtet indhold, det såkaldte *Galeni epistula de febribus*, efter et hdskr. fra omtrent det 8de århundrede, hvis sprog fremviser romanismen på et betydelig mere fremrykket standpunkt.

Udgiveren har i sin indledning (p. VII—XXVI) givet en udførlig, skönt ikke udtömmende fortegnelse over de sproglige ejendommeligheder i disse to skrifter; men han har ikke indladt sig på nærmere at undersøge og forklare de forskellige barbarismer. Ser man således f. ex. på hans liste over ejendommeligheder ved nominalböjningen, skulde man ved förste öjekast tro, at f. ex. alle de forskellige kasus kunde bruges fuldstændig i flæng; men en nöjere undersøgelse vil vise, at en sådan ubegrænset sammenblanding lige så lidt finder sted her som i andre middelalderlige kilder, hvor barbarisk end deres sprog kan synes. Jeg skal på de følgende sider forsøge at vise omfanget af barbarismer, der forekomme i oversættelsen af Oribasius indenfor nominalböjningen, og derigennem at give en idé om det trin, på hvilket böjningssystemet ved overgangen fra 5te til 6te århundrede må have stået i det levende sprog, og det næppe for nogen enkelt dialekts vedkommende alene, men i det væsentlige vistnok indenfor hele den romanske (vestromerske) verden. Jeg tror, at det vil blive klart, at dette system har været lige
261 langt fra det gamle klassiske og det moderne romanske; derimod må det have nærmet sig mest til det, der fremtræder i gammel fransk og provençalsk, hvor man som bekendt har to kasus, en nominativ og en casus obliquus

[1]) Solemnia anniversaria conditae universitatis cet. Inest H. Hageni de Oribasii versione latina Bernensi commentatio. Bernae 1875.

eller afhængighedsform, f. ex. sing. nom. *ans* (= annus), obl. *an* (= anno [= klass. annum, annō]), plur. nom. *an* (= anni), obl. *ans* (= annos).

Nominativ finde vi, med en enkelt række af undtagelser, i det hele så korrekt anvendt, at vi ere berettigede til at slutte, at denne kasus endnu stedse må have været i levende brug. Thi når vi finde f. ex. *quale est oleo irino et nardino*, p. 9,2, da er dette ikke noget exempel på brug af »ablativus pro nominativo«; men det er former, der slutte sig umiddelbart til udtalen, som ingen forskel mere gjorde på endelserne *-um* og *-o*. Og når vi finde akkusativ brugt i stedet for nominativ i forbindelse med et gerundiv, f. ex. *veram tertianam humectare et infrigdare oportet et humorem . . . evacuandus est . . ., ventrem autem molli clystere educere* 12,11, eller: *absos purpuræ siccos et calidos . . . sunt ventri superinponendi* 10,8, da beror dette, som det tydelig fremgår af det første exempel, på vanskeligheden i at håndtere gerundiv, der ikke mere var i levende brug og derfor i sin konstruktion bestandig sammenblandes med andre ensbetydende udtryksmåder. Kun én række af virkelige undtagelser gives der; det er nom. plur. af ord på *-a*, der overordentlig ofte udtrykkes ved akkus. på *-as*, og det ikke blot ved gerundiv, f. ex. *aquas coquendæ sunt* 5,9; *lanas sunt superinponendas*, 10,7, men også ellers, f. ex. *ptysanas, cocurbitas elixas . . . humectant* 1,4. At dette ikke er en tilfældighed, men at der for denne ene forms vedkommende virkelig må have været i det mindste en vaklen tilstede i sproget, fremgår af, at gml. fransk og provençalsk netop i dette tilfælde have tabt nom. og gjort den oprindelige accus. til eneste 262
pluralisform, f. ex. prov. *rosa* pl. *rosas*, gml. fr. *rose* pl. *roses*.

Anderledes forholder det sig med casus obliqui, navnlig akkusativ, dativ og ablativ. Den gennemgående

forvirring, der hersker i betegnelsen af disse tre kasus, kan ikke forklares uden ved at antage, at de allerede på denne tid må være faldne helt sammen til én enkelt casus obliquus ligesom på gml. fransk og provençalsk. Denne casus obl. må i sing. have endt henholdsvis på *a*, *o* og *e* eller i enkelte tilfælde på en konsonant (*-en*, *-us*) og være opstået af akkus. eller rettere ved et slags kompromis imellem de forskellige kasus[1]); i pluralis er den umiddelbart udgået fra akkus. med endelserne (*as*,) *os*, *es* samt *a*. Hvorledes denne sammenblanding fra først af er opstået, er det ikke her stedet til nærmere at påvise. I skrift udtrykkes denne casus obl. snart ved akkusativ, hvor dog det udlydende *m* for længst havde ophørt at udtales, snart tilsyneladende ved ablativ sing. Således forstå vi, at man kan skrive f. ex. *abstinendi sunt* (sml. ovf. om gerundiv) *a mel et senape et salsamenta et acria omnia et a vino vetus* 12,21; *contra natura* 11,14; *panem frigidum infundis in aqua calida* 2,32; *ut una emina hordei in dece eminas aquæ coquatur* 2,7; *ab omnibus civus* (grafisk for *cibos*) *est abstinendus* 3,26; *cum semen* 2,13; *quodsi* (*urina*) *floccos in sedimen habeat* 7,21; *nocit* (d. v. s. *nocet*) *hanc passionem* 9,6; *inunctio fronti et tempora et nares* 21,22; *utantur et salsamenta et senape* 13,16; *coctas in aqua radices apii et anetum* (= abl. consequ.) *ipsa aqua potui danda est* 12,13. Undertiden forekommer der også exempler på fejl i modsat retning, urigtig anven-
263 delse af de uddøde kasusformer, som *per successionibus* 19,8. Lignende exempler som de her anførte lade sig samle i massevis fra andre kilder fra denne periode. Hvor tidlig en sådan syntaktisk sammenblanding er begyndt i almuesproget, også i tilfælde, hvor der ikke umiddelbart fandt nogen lydlig kongruens sted, fremgår af, at vi i

[1]) Sml. Schuchardt i Kuhns Zeitschr. f. vergl. Sprachforsch. XXII (N. F. II), s. 155 ff.

vægindskrifter (*dipinti*) fra Pompeii allerede finde *cum sodales* (Corp. inscr. Lat. IV ed. Zangemeister 221), *cum discentes* (ibd. 275), *cum discentes suos* (ibd. 698), for ikke at tale om de mange exempler fra senere indskrifter, såsom *de sua omnia* (Rossi, Inscr. christ. urbis Romæ I, Romæ 1861, no. 288, år 380).

Som følge af denne sammenblanding blev det nødvendigt nærmere at præcisere forholdsbetegnelsen, som ikke mere fandt sit tilstrækkelige udtryk i selve kasusformen, ved anvendelse af forskellige præpositioner. Til betegnelse af dativsbegrebet tilbød sig præpositionen *ad*; dens anvendelse kan imidlertid ingenlunde altid have været følt som en nødvendighed, og i vort skrift forekommer der næppe noget exempel derpå[1]). Stærkest og tidligst følte derimod trangen til en sådan præpositionel omskrivning ved den gamle ablativ; men dens mangeartede funktioner lode sig ikke så let samle under ét synspunkt. Således betegnes midlet navnlig ved præpositionerne *cum* eller *de* (*ad*, *per*), f. ex. *oportit spuma cum pinna tollere* 4,3; *movenda est cum ferola nitida* 4,4; *si cum oleo tepido perungueas corpus* 11,20; *angustiantibus oportet cum spongea faciem de posca tepida fomentare* 21,29; *de rafanis vomitus faciendus est* 14,11; (*cum cocleari manducatur* Anthim. 92,7; *ungatur de oleo aut de uncto* [ital. *unto* fedt, tælle] ibd. 75,18). *De* finde vi på lignende måde i andre forbindelser i stedet for abl., såsom *de crudis humoribus repletus corpus* 19,25; *si* (*esox*) *de plures dies fuerit* (d. v. s. flere dage gammel) Anthim. 83,10 i samme betydning som *si fuerint biduo aut triduo* ibd. 85,13. Efter en komparativ bruges ligeledes *de* eller *ab*, såsom *non est melior ab hæc* 4,17; *hæc de omnibus sunt meliores* (su- 264

[1]) Hermed kan sammenlignes, at det i provençalsk og gml. fransk lige indtil slutningen af 14de årh. ikke var nødvendigt at betegne dativforholdet ved nogen særlig partikel (*a*), om end anvendelsen af en sådan er nok så hyppig. Se Diez, Gramm. der Roman. Spr. III[3], s. 127.

perlativ?) 7,26; *calidior plus a natura* 17,11; om tiden bruges *in*, f. ex. *in eo ipso tempore cum de piscina exit, cum in savanis pausat* (fr. [*re*]*poser*) 11,28; sml. også *coquatur in una hora* Anth. 69,13, o. s. v.

Hvad endelig genitiv angår, da må den sikkert endnu ved den her omhandlede tid have været i fuldstændig levende brug, og sproget har for så vidt stået på et mindre fremrykket trin af opløsning end provençalsk og gml. fransk, der begge have tabt den gamle genitiv og udtrykke den dels ligesom dativ (casus obl. med eller uden *a*) dels ved præpositionen *de*[1]). Den förstnævnte udtryksmåde spores meget almindelig i lidt senere latinske kilder, f. ex. *hic requiescunt menbra ad duus fratres, Gallo et Fidencio, qui foerunt fili Magno* (Le Blant, Inscr. chrétiennes de la Gaule, no. 378, 6te årh.), men endnu hos Orib. træffe vi næppe noget exempel derpå; thi udtryk som *mittis* (fr. *mettre*) *et modicum sale* (jf. *sal mittatur modicum*, men også *modicum de sale pro sapore faciendo* Anth.) ere af helt anden art og bero på en udvidet anvendelse af appositionsforholdet. Derimod mærker man tydeligt, at præpositionen *de* mere og mere fortrænger den blotte genitiv, navnlig i alle partitive forhold eller hvor talen er om oprindelse o. lign., f. ex. *de pane partem interiorem* 2,33;
265 *alfita de hordeo fricta* 2,10; *signa de febribus* 10,27; (*alas de pullo* Galen. ep. 23,11; *medietatem* [fr. *moitié*] *de aceto* Anth. 69,14; *carnes de hinnuleis et de capreolis* ibd. 71,7; *de medo bene facto multum iuvat* ibd. 75,4 [sml. fr. delingsartikel]).

Endnu et par ord om de grammatiske kön, af hvilke de romanske sprog som bekendt have tabt neutrum. For enkelte ords vedkommende, der i det klassiske sprog ere neutrum, træffe vi allerede tidlig sideformer af mask., der særlig synes at være folkelige[2]). I vort foreliggende

[1]) Sml. Diez, Gramm. III[3], s. 138 ff.

[2]) Sml. Neue, Formenlehre der latein. Sprache I, s. 549 ff.

skrift er dette ikke mere indskrænket til enkelte ord, men vi træffe en gennemgående tendens til at forandre neutr. sing. til mask., medens der ellers ikke finder nogen sammenblanding af de forskellige kön sted. Vi finde således f. ex. i nom. *necessarius est eis et aquosus et albus vinus* 20,17 (ligeså 3,23; 7,14; 9,24. 25; *vinum dandus est* 9,19, sml. ovf. s. 261 [351]; *vinus* findes allerede hos Petronius); *contrarius est eis balneus* 19,31 (15,27; ligeså hos Petronius); *hordeus* 2,7; *diaforeticum oleum uteris, qualis Sycionius oleus et camimelinus* 18,31 (1,15; 8,28); *quando medius tempus est* 16,27; *si tempus siccus fuerit* 17,30; *de crudis humoribus repletus corpus sine spe est infirmus* 19,25 (8,20); *infundendus est caput* 8,30; *id quod expuunt, est lenis et albus et æqualis* 8,8. Udenfor nominativ træffe vi f. ex. *neque medicamen aliquo* (sml. fr. *aucun*) *fortiore eis dare oportet* 13,9; *oleum veterem* 18,33; *qui lactem potaturus est* 3,26 (*lactem* også hos Petronius o. a.); men af dette ord dannes så atter en ny nom. sing. *lactes* eller *lactis*[1]), der hos Orib. mærkelig nok behandles som fem., f. ex. *coquenda est lactes* 4,1; *tota lactis* 4,5; *lactis ipsa* 4,6 (hos Anth. derimod f. ex. i plur. *lactes caprini* 91,1). Denne ejendommelige brug stemmer med provençalsk, hvor *lait*, nom. *laitz*, 266
kan være fem., ligesom det tilsvarende ord er på spansk (*la leche*)[2]), og kunde derfor måske synes at vise hen til Sydgallien som tilblivelsesstedet for den foreliggende oversættelse.

I plur. ere maskulinumsformerne sjældnere (*cerebellos porcinos* 20,17). I regelen beholdes her endnu formerne på *-a*, hvoraf i de romanske sprog nu kun ruiner ere tilbage; men disse behandles da særdeles ofte som plur. fem., f. ex. *quascumque penetraverit loca, id est quæ apertæ*

[1]) Sml. *boves, pedes, dentes* o. lign. nom. sing. i andre middelalderlige skrifter (= gml. fr. nom. sing. *buefs, piez, denz*).

[2]) Diez, Gramm. II[3], s. 22.

sunt 4,25; *corporis membra, quas Greci stereas vocant* 14,15; *signa quas . . . .* 14,23; *alia quas usi sumus* 13,24; *ova et maxime vitella ipsarum* 20,16; (sml. også *dulces mela* [ital. *mela* æble] 3,19; *molles folia* 3,22 o. a.). Det er ganske det samme fænomen, som vi finde i italiensk; her er endnu et temmelig stort antal pluralisformer på *-a* i levende brug; men de behandles altid som plur. fem. (*le membra*)[1]).

Det er kun et specielt punkt, jeg her har behandlet med hensyn til et enkelt bestemt skrift. Men af disse bemærkninger vil det formentlig på den ene side fremgå, at, hvor barbarisk og ubehjælpsomt end den tidlige middelalders latinske skriftsprog er, er der dog altid en vis mening i selve de grammatiske barbarismer, idet disse mere eller mindre umiddelbart reflektere talesprogets former; på den anden side, at de væsentligste ejendommeligheder, der karakterisere de romanske sprog i modsætning til latinen, allerede ved overgangen fra oldtiden til middelalderen vare tilstede i talesproget i det mindste i fyldigt udviklede spirer.

[1]) Diez, Gramm. II[3], s. 29 f.

REMARQUES SUR LA PHONÉTIQUE ROMANE

L'*I* PARASITE ET LES CONSONNES MOUILLÉES EN FRANÇAIS[1])

L'origine des diphthongues françaises *oi* et *ui* a été dans ces derniers temps étudiée par différents savants, et je crois que cette question, naguère une des plus obscures de la phonétique française, a été portée assez près de sa solution définitive.

Cependant il y a d'autres questions s'y rattachant qui ne me semblent pas encore assez éclaircies; notamment celle de l'origine de cette même lettre *i* dans les cas où on l'a appelée l'*i* parasite. Les explications qu'on en donne ordinairement sont insuffisantes; elles ne s'accordent pas avec beaucoup d'autres lois de phonétique, et elles ne sont pas exemptes de nombreuses inconséquences.

Je me permettrai d'exposer ce que je crois être une nouvelle théorie, ayant toujours égard aux formes correspondantes des autres langues romanes. Ce n'est qu'une hypothèse; mais il n'en est pas autrement des explications données jusqu' à présent, et parmi les hypothèses la préférence doit être donnée à celle qui explique un phénomène de la manière la plus facile et la plus simple.

En parlant de l'*i* parasite, il faut d'abord définir l'étendue de cette dénomination. J'entends par cette expression

[1]) [Mémoires de la Société de linguistique de Paris, Tome III, p. 106—123.]

tout *i* qui, par suite de quelque procédé phonétique, est venu se combiner étroitement avec une voyelle précédente, sans provenir de celle-ci comme dans *plein*, *avoir*, *main* (*aigle* au lieu de l'anc. franç. *egle*), ou sans avoir formé autrefois une syllabe à part comme dans *juif*, v. fr. *ju-if* (**judivo-*, *judæus*).

Quant à l'origine de cet *i* parasite, il faut distinguer deux groupes de cas.

Le premier groupe comprend les cas où l'*i* n'est pas suivi d'une consonne ou n'en est suivi que par la chute d'une voyelle intermédiaire. Dans ce cas l'*i* représente
107 toujours un *y* antérieur (c'est-à-dire un *i* semi-voyelle, jamais un *i* voyelle), quelle que soit la manière dont cet *y* se soit formé (d'un *i* latin, de *di* en hiatus, de *c*, de *g* ou de *j*); cet *y* (ou le son remplacé par *y*) a toujours à l'origine été entre deux voyelles, par ex. *truie* = lat. et it. *troja*; *rai* pour **ray*[*o*], *radio*, — soit qu'antérieurement *d* soit tombé, alors l'*i* entre les deux voyelles est devenu *y*, comp. esp. *rayo*, soit que, ce qui est plus vraisemblable peut-être, . . . *di* . . . par *dy* soit devenu *ǧ* et que *y* soit un affaiblissement de ce *ǧ* (cf. l'ital. *raggio*)[1]); *prier* v. fr.

[1]) M. Joret, dans son livre sur le *C* dans les langues romanes, nie absolument le changement de *ǧ* en *y*; mais c'est, je crois, à tort. Le français n'a jamais conservé *ǧ* à l'intérieur du mot, excepté là où cette lettre s'est appuyée sur une consonne précédente ou a été elle-même doublée, p. ex. *orge* (*hordeum*, anc. roman **orǧo*); *sage* (anc. roman **saǧǧo* par assimilation de **sabǧo* pour **sabyo-* à côté de *sabio-*, voy. plus bas); *voyage* et semblables (**viaǧǧo* pour **viadǧo*, **viad*[*e*]*go*, *viaticum*; comp. Storm, *Mém. de la Soc. de ling.* II, p. 134, et Joret *l. c.* p. 297 sqq.); de même aussi le mot d'origine germanique *gage* (**g*[*u*]*aǧǧo*, goth. *vadi*, *vadja-* où *dj* a peut-être été prononcé autrement que dans les mots d'origine latine, comp. *vuaddio*, Tardif, *Mon. histor.* 30, 4. 9, document de 692). Mais en français, du moins après la voyelle accentuée, il n'y a pas d'exemple de *ǧ* dans le cas où l'on pouvait supposer qu'à un degré antérieur on avait eu *ǧ* simple entre deux voyelles et où le provençal semble avoir conservé ce son (comp. P. Meyer, *Romania* II, 434, n. 3.): là le français a toujours *i* (*y*). Mais on ne peut pas en conclure que ce son soit toujours le son primitif. Il est possible que là même où *i*, *y* français répondent à *j* latin, l'accord ne soit quelquefois qu'un hasard; *j* latin peut être devenu d'abord *ǧ* et celui-ci, à son tour, affaibli en *y*, *i* en même temps que la voyelle suivante tombe. Ainsi p. ex. *mai* = *majus* peut avoir passé par **maǧo*; c'est cette prononciation en effet que semble indiquer l'épellation *madius* dans des documents mérovingiens, p. ex. Tardif *l. c.*

preier, proprement *preyier* = *precare* par les intermédiaires **pregare*, **preǧar*[*e*], **preyar*; *aider* pour **ay'dare* = *a*[*d*]*jutare*. Le changement de *y* en *i* s'est peut-être opéré de la sorte que d'abord il s'est développé un *i* devant *y*, comp. *payer*, *rayon* [avec *ai* + *y*].

Il en est autrement dans les cas où nous avons l'*i* parasite devant une consonne (dentale) qui avec l'*i* remplace quelque son ou combinaison de sons plus ancienne. C'est ainsi surtout que nous avons *i* devant *T* (= lat. *ct*), devant *S* sourde (= lat. *x*, *ssi* et *sti* devant une voyelle, *sc* devant *i* et *e*), devant *S* sonore (= lat. *si* et en 108
certain cas *ti* entre deux voyelles, *c* [*g*] devant *e* et *i* sans qu'il suive aucune voyelle), devant *N* surtout finale ou précédant une autre consonne (= lat. *gn*, *ni* et *ne* devant une voyelle, *nct* etc.), devant *R* (= lat. *ri* et *re* devant une voyelle) et peut-être devant *D*.

Dans ces cas on s'explique ordinairement l'*i* parasite de différentes manières. Tantôt on voit dans cet *i* comme dans celui du groupe précédent un affaiblissement direct de *c* ou de *g*. Cependant cette transition devant une autre consonne est, je crois, assez rare, comme on verra par ce qui suit plus bas; un exemple de cette transition serait peut-être le français *flairer*, portugais *cheirar* (*flagrare* pour *fragrare*). Dans beaucoup d'autres cas l'*i* est expliqué par une attraction. L'expression est un peu vague. Si l'on entend par là une simple transposition de *i* (*y*), je soutiendrai qu'une telle transposition n'a lieu que dans des limites assez étroites, et qu'elle est en grande partie d'une origine postérieure, comme le phénomène correspondant pour *u* (*v*). La transposition se

30, 12, 26; comp. l'ital. *maggio* (l'ital. redouble toujours *ǧ* primitif entre deux voyelles; *ǧ* simple en ital. a une autre origine, voy. plus bas). Aussi ne puis-je accepter l'explication donnée par M. Ascoli (*Saggi ladini*, p. 78, comp. Darmesteter, *Romania* III, 395 sq.), selon laquelle la terminaison *-aticus* se serait changée en *-atio*, *-adio* = *-adjo*, *-aǧo*, car cette forme n'aurait pu donner en français que *-ai*.

trouve p. ex. toujours où l'*i* est placé devant des labiales, comme *coiffe* (*coffia*); v. fr. *saive* pour *savie* Alexis (prov. *sabi*, ital. *savio*, esp. *sabio* = **sabio* [à côté de **sabyo*; voy. la note précédente], **sapio*-); quelquefois devant *r* comme *gloire*, v. franç. *glorie* (angl. *glory*, prov. *gloria*); et devant *n* comme *chanoine*, v. fr. *canonie* Rolant (*canoni*[*c*]*o*-), *moine* (**moni*[*c*]*o*-).

Cependant, sauf les exceptions que je viens d'indiquer, le phénomène de l'*i* parasite est dans toute son étendue si uniforme qu'il est impossible de tracer des limites déterminées entre ces deux origines. La même confusion de ces deux origines se trouve dans les autres langues romanes pour les sons correspondants à l'*i* parasite du français. Il est donc nécessaire de chercher à cet *i* parasite une origine uniforme qui convienne en même temps aux autres langues romanes.

Mais s'il en est ainsi, une seule voie semble possible, c'est de supposer que dans tous les cas la consonne suivante, qui est toujours dentale, a été elle-même à un certain moment palatale ou mouillée, et que c'est cette prononciation qui a provoqué l'*i* ou a été remplacée par l'*i*. En effet, parmi les consonnes susdites devant lesquelles l'*i* se trouve parasite, il y en a plusieurs pour lesquelles personne ne doute de ce procédé, p. ex. pour l'*n* dans des mots comme *gain*, *bain*, *poing* au lieu de **g*[*uad*]*ań*, **bań*, **poń*, comp. *gagner*, *baigner*, *poignée*, prov. *gazanh*, *banh*, *ponh*, ital. *guadagno*, *bagno*, *pugno*. Il ne s'agit que d'aller jusqu'au bout et de concéder qu'il en est de même pour les autres consonnes indiquées et que par conséquent à une époque antérieure
109 on a eu non-seulement *č*, *ǧ*, *š*, sur l'existence desquels tous sont d'accord, mais aussi *ť*, *ś*, *ź*, *ŕ* et peut-être *ď*.

Ce dernier groupe de sons ne doit pas être regardé simplement comme *t* + *y*, etc., pas plus que *n* ou *l*

mouillés ne sont simplement $n + y$, $l + y$. Ce sont des sons où l'élément palatal a tout-à-fait modifié la dentale, ce sont les consonnes dentipalatales (»*gequetschte laute*«) qui sont bien connues dans les langues slaves (p. ex. polonais *ś*, *ź*, *ń*), mais qui se trouvent aussi dans beaucoup d'autres langues[1]). Il me semble que ce qu'il y a de caractéristique dans la formation physiologique de ces sons, c'est qu'en même temps que se forme la dentale, la partie antérieure du dos de la langue jusque vers le point où se forme le *k'* ou le *χ* s'applique au palais (pour les explosives) ou s'en approche (pour les fricatives)[2]). De cette manière le polonais *koń* prend presque le son de *koⁱny*, toutefois cette notation ne serait point parfaitement exacte. Du reste il peut y avoir dans les diverses langues de petites différences dans la prononciation de ces sons, et je conviens que déjà à l'époque romane proprement dite il peut y en avoir eu dans les divers dialectes.

On objectera sans doute que, excepté *l'* et *ń*, ces sons ne se trouvent dans aucune des langues romanes modernes; mais cette observation n'a, je crois, aucune importance; car ces sons étant difficiles à prononcer, il n'est pas étonnant que les différentes langues plus tard les aient modifiés de différentes manières ou s'en soient tout-à-fait débarrassées.

En français la fusion des éléments dental et palatal s'est de plus en plus décomposée, de sorte que devant la consonne mouillée il s'est développé un *i* (on peut

[1]) Comp. Brücke, *Grundzüge der Physiologie* etc., pp. 65, 70 sqq. Rumpelt, *Das natürliche System der Sprachlaute*, p. 86 sqq.

[2]) Rien n'empêche de penser que dans ces combinaisons la dentale peut être alvéolaire (le t^1 etc. de Brücke), et qu'elle l'a été primitivement dans les formes de l'ancien roman que je suppose; il y a cependant une tendance à la faire dorsale (t^3 etc.). Quant au son que M. Ascoli marque par *ć* dans les dialectes ladins, je suis en doute si c'est une fusion pareille ou tout simplement $t + χ$.

bien l'appeler attraction) et qu'elle-même s'est changée depuis en dentale pure. Il n'y a que l'*n* qui souvent soit restée mouillée à côté de l'attraction de l'*i*, par ex. *baigner*, *poignée*. Mais dans l'ancienne langue il restait partout au moins une trace de la prononciation mouillée aussi après la consonne, c'est lorsque celle-ci avait été suivie primitivement d'un *a* accentué, qui alors se changeait non pas en *é* mais en *ie*, p. ex. dans les infinitifs tels que *laissier* (selon moi pour **laśśare*), *afaitier* (pour
110 **affaťťare*), puis de même dans *Peitieus* (St-Lég. 4 a, pour **Peťťavos* ou *-vis* = *Pictavos*, *-is*[1])). Dans la langue moderne, cette dernière trace est à peu près perdue. Du reste il faut remarquer qu'en ancien français cette *ie* se trouve aussi après des dentales primitives, lorsque par la chute d'une voyelle intermédiaire elles se trouvent à côté d'une palatale ou d'une consonne mouillée précédentes, ce qui semble montrer que dans cette position la dentale elle-même était devenue mouillée. Par exemple *aidier *ay'dare* (adjutare), *cuidier *cuy'dare* (cogitare), *acointier *accońtare* (adcognitare), *meitié *mey'tade* (medietatem), *pitié *piy'tade* (pi[y]etatem), *amistié *amiź'tade* (*amicitatem), *maisniede *maź'nada* (mansionata), *raisnier *raź'nare* (rationare), *empeirier *empey'rare* (impejorare), *baillier bailler* (avec *l* mouillé) **bay'lare* (bajulare)[2]). Toutefois ce changement est particulier au français et ne peut être primitif. Le provençal seul a pour le *d* quelque chose de semblable, offrant *ajar* (*adjar*), *cujar* à côté des formes *aidar* (ou *ajudar*), *cuidar*, ou comme féminin de *coinde-s* (cognitus) *conja* pour **coń'da* (comp. aussi *lait*, *lai*, *lag* laid = germanique *laid-s*). Mais ce sont là des formations différentes de celles du français, et ce phénomène tient plutôt à la mobilité ordinaire du *d* dans le provençal

[1]) Voy. G. Paris, *S. Alexis*, p. 78 s. et *Romania* IV, p. 112 sqq.

[2]) [Comp. *peigne*, **peť'ne* (pectinem).]

(cf. p. ex. sa transition à *z*). Hors ces cas il n'y a ni en provençal ni en d'autres langues, que je sache, aucune trace d'un phénomène correspondant; comp. p. ex. le prov. *bailar*, *meitad mitat*, l'esp. *mitad* (et non pas **balhar*, **michad* ou semblables), de même l'esp. *pleito* (**play*[*e*]*to*, placitum, comp. plus bas), non pas **plecho*, ladin *plaid*, non pas **plag*. Cela me semble un argument contre la théorie de la »propagation« de *y*, telle qu'elle a été exposée surtout par M. Ascoli. Je suis forcé de me déclarer en désaccord en plusieurs points avec cet éminent savant, mais ce ne sera pas sans reconnaître d'abord combien, pour ce qui suit, je dois à ses profondes recherches.

Je passe à l'exposition détaillée de la manière dont je me représente le développement des sons mouillés susdits[1]). Quant aux combinaisons du latin *CT*, l'explication ordinaire en est que p. ex. *factum* est devenu en italien par une simple assimilation *fatto*, dans les autres langues **fayto*, d'où **fatyo* ou d'après M. Ascoli **faytyo*. Cependant il y a là matière à plusieurs objections. D'abord le changement de *ct* en *yt* ou *it* ne semble pouvoir s'expliquer que par les intermédiaires *χt*, *χ́t* (où *χ́* désigne l'allemand »*ich-laut*«); mais le changement de *kt* en *χt* ne se trouve 111
guère dans aucune langue sans qu'en même temps aussi *p* devant *t* se change d'explosif en fricatif (*ht* et *ft* dans les langues germaniques, dans l'osque et dans l'ombrien; *χt* et *ft* dans le zend; *cht* dans l'irlandais = *kt* et *pt*); ces deux combinaisons de sons se suivent toujours; or le dernier changement n'a pas eu lieu du tout en roman, ce qui rend le premier peu vraisemblable[2]). De plus, on

[1]) Comme la plupart du temps le roumain a suivi pour les points que je vais traiter d'autres voies que le reste du monde roman, je n'aurai pas dans les comparaisons égard à cette langue.

[2]) M. Schuchardt (*Vokalismus* III, 31) suppose le développement *ct gt it* et *pt bt ut* ou *tt*; mais c'est un changement trop peu naturel et trop peu vraisemblable.

ne comprend pas pourquoi dans les langues du nord et de l'ouest on n'a pas l'adoucissement de *t* en *d*; cela serait surtout inexplicable si l'on croyait pouvoir se passer des intermédiaires *χt*, *χt* et sauter directement de *ct* à *yt* ou *it*. De même que *pt* s'assimile en *tt*, il me semble nécessaire de supposer aussi une assimilation de *ct* dont le résultat normal a été que (sauf peut-être en italien) les deux sons se sont rencontrés dans l'intermédiaire *t't'*[1]) (pour **t't*); *facto* est devenu alors **fat't'o*, *noctem *not't'e*, etc.; c'est cette ancienne gémination qui fait que, dans les langues du nord et de l'ouest, aucun changement du degré de la consonne n'a lieu, mais que le redoublement seul est abandonné (*fat'*[*o*] comme *set*[*e*] = *septem*). Par là on explique facilement les différentes formes romanes. Dans les unes, surtout dans le français et le portugais, en partie dans le provençal, l'élément palatal s'est détaché de la dentale et s'est vocalisé (*it*): fr., prov. *fait*, portug. *feito*; dans les autres les deux éléments consonantiques continuent à se contre-balancer de différentes manières (*ć*, *č*, *ič*): esp. *hecho*, prov. *fach*, *faich*, lombard *fačč*, roumanche *faig* fém. *fachia*, dialecte de Sur-See *faitg*, *fatg*[2]).

Que l'on trouve quelquefois écrit *bt* pour *pt*, cela ne prouve rien. Il faut encore se rappeler que *ut* roman est très rare et n'est dans aucun exemple commun à plusieurs langues romanes. Cette combinaison répond à *pt* dans quelques mots demi-savants comme l'esp. *bautizar*; autrement *ut* et *ud* ne se trouvent presque que là où *p* (*b*) a été autrefois séparé de *t* par une voyelle intermédiaire, comme l'anc. port. *adoutar* (dubitare), l'esp. *cabdal caudal* (capitale-), le prov. *malaut* (v. fr. *malabde* Passion de Clermont, male habitus), *deude deute* (debitum), *gauta* (gabata).

[1]) Je m'en imagine la prononciation à peu prés comme celle du mot russe тратьте qu'il faudrait transcrire *trat't'e*.

[2]) Pour les détails je renvoie une fois pour toutes à la grammaire de Diez et au livre de M. Joret *Du C dans les langues romanes*. Quant à l'*ei* du portugais *feito*, l'*e* de l'espagnol *hecho*, on les explique ordinairement par un plus ancien *ai*, et de même devant les autres consonnes dont je parlerai plus loin. Peut-être est-ce juste; on ne peut nier en tout cas qu'il ne se trouve un tel changement d'*ai* en *ei* (p. ex. pg. *hei*, esp. *he* pour **ayo* = habeo; pg. *leigo*, esp. *lego*, anc. *leigo* laico-), quoique souvent la diphthongue *ai* se conserve sans changement (p. ex. pg., esp. *laido*; pg. *maio*, esp. *mayo*; on a des cas de simple trans-

Il ne serait pas même impossible que l'italien (*fatto*) et 112
certains dialectes ladins (*fat*) eussent pris part au même changement d'abord, mais que plus tard et même très tôt ils l'eussent abandonné et confondu (*t'*)*t'* avec (*t*)*t*; là-dessus il n'y a pas d'éclaircissement à attendre de l'orthographe du latin vulgaire. Après une autre consonne (*n*), où en général quelque trace de *c* s'est maintenue, on en a naturellement dès l'origine *t'* simple (*ńt'*), qui conserve régulièrement son degré p. ex. *sancto*, **sańt'o*, d'où fr. *saint*, prov. *saint*, *sanch*, lad. dialecte d'Engadine *sainc*, *sœnc*, fem. *sainchia*, *sœnchia* (esp. *sancho*)[1]); dans d'autres langues cependant toute trace de *c* a disparu, et nous avons seulement la forme *santo* (ital., esp., port.; prov. *sant*). Il est encore à remarquer que les mêmes sons qui résultent de *ct* se sont par exception, mais sans doute un peu plus tard, développés de *t* + *i*, p. ex. les continuations du latin vulgaire *tutti* = latin classique *toti*, d'où l'anc. fr. *tuit* pour **tut'*[*i*], prov. *tuit*, *tuch*, *tuich*, lombard *tučč*. Le parallélisme parle beaucoup en faveur de l'existence de *t'*, car ce n'est que dans ce son que *ct* et *ti* semblent pouvoir se réunir[2]).

position en pg. comme *aipo* = esp. *apio*, *raiva* = esp. *rabia*, *caibo* capio, esp. aussi *quepo*, v. pg. *adversairo* = adversario, Diez, *Gr.* I [3], 183). Cependant il est très remarquable qu'en espagnol il n'y ait trace d'une telle attraction de *i* qu'après *a*; on n'a pas p. ex. de **noiche* mais seulement *noche*, etc. Puis l'*e* en espagnol est très ancien (Diez, *Gr.* I [3], 355). Je serais donc disposé à croire que *ei*, *e* ne sont pas du tout provenus d'un ancien *ai*, mais que *e* est provenu directement de *a* devant la consonne mouillée avec un »*umlaut*« partiel qui se retrouve dans beaucoup de langues précisément pour cette voyelle. De cette manière **fat'o* serait d'abord devenu **fet'o*, d'où d'un côté esp. *fecho*, *hecho*, de l'autre avec attraction pg. *feito* comme **let'o* (lecto-) donne esp. *lecho*, pg. *leito*. Dans l'esp. *leigo lego* p. ex. l'*e* devrait être aussi un *umlaut* de *a* devant *i*. Du reste cet *umlaut* de *a* n'a pas pénétré partout; comp. p. ex. l'esp. *faja*, le pg. *faxa faixa* (fascia) et l'esp. *fez*, *haz*, pg. *feixe* (fasce-).

1) Les noms de lieu cités par M. Bréal, *Romania* II, 329, fournissent une preuve intéressante que le *t* final du français doit avoir eu à un certain moment une prononciation palatale. Comp. Ascoli, *Saggi ladini*, p. 208 n. 3. — M. Joret, p. 333, explique le fr. *saint* par transposition au lieu de »*san-i-t*«!

2) On a souvent comparé ces changements romans avec de semblables dans les langues slaves où *kt* et *ty* primitifs se sont partout confondus dans des *sons palataux*. Je crois, en effet, que là aussi il faut mettre comme base le (*t'*)*t'*, p. ex.

Ce qui est plus difficile, c'est de déterminer si l'on a eu un *d'* mouillé parallèle au *t'* mouillé; le seul exemple
113 où l'on pût s'attendre à trouver *d'* commun aux langues romanes, serait peut-être les continuations du latin *frīgidus*. L'explication en est très contestée et assez difficile; celle qu'a proposée M. Ascoli (p. 20, 84) me semble peu satisfaisante. *Frīgidus* doit être devenu *frĭgdus* encore avant la confusion de l'ancienne quantité; cette forme nous est conservée, et ce n'est que par elle que nous pouvons nous expliquer le changement de *ī* accentué en *ĭ*, *é* (comp. *lūridus* **lŭrdo-*). Puis on devrait croire que le *gd* de *frĭgdus* **frégdo-* a dû éprouver un traitement parallèle à celui de *ct*. En effet, nous trouvons en italien *freddo* avec double *d* comme *fatto* = *facto-*. Le lombard *frečč* semble encore avoir conservé trace de la prononciation mouillée du *d* dans **fred'd'o*. C'est la même forme, **fred'd'o*, qui semble aussi avoir donné le prov. *freid*, *freg* et fr. *freid*, *froid* (comp. v. fr. *refroidier* avec *ie*); le *d* s'est conservé parce qu'il a été autrefois redoublé. Le ladin *freid* est difficile; de quelque façon qu'on explique cette forme, il se montre des difficultés. Cependant la conservation du *d* semble indiquer que là aussi il a été redoublé; la prononciation mouillée de *d*, qui était sans autre parallèle, aura été abandonnée d'une manière exceptionelle: **freddo*, **fred*, *freid* avec une diphthongaison un peu irrégulière de *e* en *ei* devant une consonne double primitive? L'esp. *frido frio* doit se rattacher directement à la forme classique en *ī*: *frīgidus*, **friy'do-*[1]).

**not'ĭ* pour **nokti* (nuit), **chot'ą* pour **chot-yą* (je veux). La forme qui s'en approche le plus est celle du serbo-croate: *noć*, *hoću*, dont le *ć* est le même son que le *ć* ladin qui répond aussi au latin *ct*; le paléoslave et le bulgare ont changé ce son-là en *št* (pour *t't*, *yt*?): *noštĭ*, *choštą*; dans le russe et le slovène il est devenu *č* (comme en espagnol): *noč*, *choču*; en polonais et dans le bohémien il est devenu *ts*, écrit *c*: pol. *noc*, *chcą*. Comme *kt* devient *t'*, *pt* devient *t*, p. ex. paléoslave *netiy* (neveu) pour **nep-tiy*.

[1]) Comp. Storm, *Nordisk Tidskrift for Filol. og Pædag.*, N. R., I (1874), 169.

Comme *ct* s'est assimilé en *t't'*, ainsi *x* (*cs*) s'est assimilé en *śś*, qui est devenu *ś* simple sourde dans les langues où en général les consonnes doubles sont abandonnées, p. ex. **fraś[ś]ino* (fraxino-), **teś[ś]ere* (texere)[1]); après une autre consonne *ś* seule, comme **ǧuńśi*, **ǧońśi* (junxi), v. fr. *joins*; devant *t* l'*x* est devenu bientôt *s*, que nous avons p. ex. dans les continuations de *jŭxta*: *justa*. Au commencement le son *ś* était distinct de *š* ou *šš* (assimilé de *sč*), qui répond à *sci* et *sti*, p. ex. **faš[š]e* (fascem), **faš[š]a* (fascia), **angoš[š]a* (angustia). Mais il n'y a guère de langue romane où ces deux sons si proches l'un de l'autre ne se soient plus ou moins confondus[2]). C'est peut-être le roumanche qui relativement les a le mieux distingués 114
l'un de l'autre ainsi que de *ss* primitif, p. ex. *cueissa* (coxa), *tissi* (toxicum), *sis* (sex), *vess* (vix), vis-à-vis de *fasch* (fasce-), *crescher* (crescere), *anguscha*, *isch* (ostium) (voy. Ascoli, n°s 138, 178), tandis que l'italien a moins bien conservé cette distinction. Ici c'est *x* qui se montre tantôt comme *š*, p. ex. *coscia* comme *angoscia*, tantôt comme *ss*, p. ex. *tessere*, scission qui se fonde peut-être sur une différentiation fortuite de formes plus anciennes comme **cośśa*, **teśśere*, de sorte qu'on aurait abandonné *ś* et qu'on l'aurait remplacée tantôt par *š* tantôt par *s*; comp. de même p. ex. esp. *tejer* (*j* pour *š*) mais port. *tecer* (*c* pour *ss*) = **teśśere* et au contraire esp. *fresno* mais port.

[1]) M. Ascoli aussi admet une assimilation pour le latin *x*. Mais lorsqu'il en présente comme résultat ordinaire *ss* (p. ex. *lassare* = *laxare*), je ne puis être d'accord avec lui: *ss* ne peut se changer directement en *ssy*. Le fr. *baisser*, prov. *baissar* etc., est trop isolé pour en tirer une telle conclusion générale, et dans le port. *paixão*, passion, l'*x* (*š*) est *ssi* et l'*i* précédent n'est pour ainsi dire qu'une secrétion secondaire de *x*. En latin *x* doit par assimilation être devenu un son chuintant qui n'est ni *ss* ni *šš*; cela ne peut être que *śś*.

[2]) La difficulté de désigner ces sons *ś* et *š* et de les distinguer entre eux par l'écriture se montre peut-être déjà dans les inscriptions chrétiennes et dans des sources semblables, p. ex. dans des formes comme *quiexit*, *quiexcit* à côté de *quiescit* (avec *š*); *visxit* (Le Blant 418), *vissxit* (Rossi, *Inscr. chr.* 1093), *vixscit* (Le Blant 551), *viset* (ibid. 434; Rossi 1026 et ailleurs), etc., à côté de *vixsit*, *vixxit*, *vixit* (avec *ś*); comp. Corssen, *Ausspr.* I², 297; Schuchardt, *Vokal.* I, 132 sq. Quelquefois le son *š* est marqué par *s* simple, comme *consiensia* (Le Blant 428).

freixo (fraxinus). La confusion est devenue complète dans le français et dans le provençal, qui n'offrent guère l'un et l'autre que *-iss*, p. ex. franç. *cuisse*, v. fr. *fraisne*; *fais*, *angoisse*, et de même *moisson* (messione-), *Soissons* (Suessiones); prov. *coissa cueissa*, *fraisser*; *fais*, *angoissa*. On peut se demander si c'est *ś* qui l'a emporté sur *š* ou le contraire; l'analogie parle pour le premier cas, quoiqu'il puisse y avoir eu une évolution différente dans les différents dialectes[1]).

De même le son provenu de *SY* (*si*, *se* devant une voyelle) est le mieux désigné par *ś* ou après une voyelle par *ź*, vu que là l'*s* doit avoir pris de très bonne heure la prononciation sonore (*z*).

Voici comment j'écrirais donc: **faźano* (phasiano-), **mażone* (ma[n]sione-), **Pariźi* (Parisii[s]), **pertuźo* (pertusio-), **nauźa* **noźa* (nausea). Le *ź* doit en ital. être devenu le plus souvent d'abord *ž* (comp. *š*[*ś*] pour *ś*[*ś*]); puis ce son a été abandonné et remplacé régulièrement par *gi*, *ǧ* (qu'il faut toujours bien distinguer de *ggi*, *ǧǧ*), p. ex. *magione*, *fagiano*, *Parigi*, *pertugio*, exceptionnellement par *sci*, *ci*, comme *cascio*, *cacio* (caseus [proprement sans doute **cāsseus* avec *ss*, simplifiée après la voyelle longue en *s*, qui conséquemment a continué à être sourde]); dans d'autres cas l'élément palatal ou l'*i* primitif a été abandonné (comp. *ss* pour *śś*?), comme *pertuso* = *pertugio*, *chiesa* (ecclesia). Des langues du sud-ouest, le port. préfère la première forme (*ž*), l'esp. la dernière (*s*), p. ex. port. *beijo* (basium), esp. *beso*; port. *feijão*, esp. *fasol* (faseolus); mais il y a aussi d'autres formes, par ex. port. *faizão*, esp. *faisan* (phasianus). Le franç. a au lieu de l'ancien *ź* toujours
115 l'*s* sonore précédée d'un *i* parasite: *maison*, *faisan*, *pertuis*

[1]) Des formes anglaises comme *anguish*, *flourish*, *finish*, *cuish* supposent qu'on a eu anciennement *iš* en normand et de même peut-être en d'autres dialectes (comp. plus bas sur *ty* et *c*). — Pour des traces de *s* dentipalatal (»*gequetscht*«) en provençal comp. Diez, *Gramm.* I sous S provençale.

noise, et de même en prov. *maiso, faisan, pertuis, noisa* (ou *nauza*).

Le latin *TY* (*ti* [*tsi*] devant une voyelle) doit être devenu, dans sa forme populaire normale, d'abord *tś* (c.-à-d. à peu près le polonais *ć*). Lorsqu'il s'appuie à une autre consonne, le rapport est le plus simple, p. ex. **cantśone* (cantionem)[1]), **altśare* (*altiare), **d[i]re[t]tśare* (*directiare), **no[t]tśe, -as* (nuptiae)[2]). Le plus souvent *tś* est devenu assez tôt *ts* dental pur, comme en ital. [*z*]*z*; c'est de ce son *ts* que beaucoup plus tard en franç.[3]), en prov. et en port. *ç*, *s* sourde, en esp. *ϑ* se sont développés. Jamais il ne s'est introduit là un *i* parasite, qui n'aurait pu passer par dessus le *t*.

Après une voyelle le traitement est moins simple; en ce cas il doit de bonne heure y avoir eu une indécision, pour laquelle il ne me semble pas possible de fixer des

[1]) [L'italien *-zione*, la français *-tion* etc. sont des formes savantes.]

[2]) La voyelle ò de ce mot, commune à toutes les langues romanes, ne peut tenir au changement ordinaire de *ó* (class. *ō*, *ŭ*) en ò; car d'après la règle connue le latin *nuptiae* (racine *nūb*) a dû avoir *ū* long (comp. Ascoli, *Saggi lad.*, p. 37), et cette voyelle a donc dû subir un double changement. C'est un phénomène isolé et irrégulier, dont je crois cependant pouvoir donner une explication simple et précise. Je suppose que, le verbe *nubere* et ses autres dérivés peu nombreux étant venus hors d'usage (*ire ad maritum*) et le mot étant conséquemment isolé et encore plus méconnaissable par les changements de consonnes indiqués plus haut, une »étymologie populaire« s'est introduite, et que le mot a été senti comme **noctiae* avec allusion spéciale à la nuit des noces. Des exemples comme: *Si quis pater aut parentella, quando filia sua ad marito donat, quantum ei in nocte illa quamlibet rem donavit, totam extra partem incontra fratres suos vindicet* (Lex salica, Cap. extravag. cod. Paris. XIV [CII]); *militem eius* (sc. *mulieris*) *noctem orantem* (Térence, *Haut.* I, 3, 125); *non feret assiduas potiori te dare noctes* (Horace, *Epod.* 15, 13), sans citer de parallèles de langues modernes, suffiront pour montrer comme l'imagination populaire se prêtait facilement à une telle conception.

[3]) En français on trouve dans le groupe *ts* plusieurs traces de l'élément palatal qui montrent que la perte de cet élément ne peut être commune aux langues romanes; comme lorsqu'en v. fr. un *a* tonique primitif après *ç* = *tś* se change en *ie*, non pas en *é*, p. ex. *chacier, noncier*; peut-être aussi dans la prononciation *linceuil* à côté de *linceul* (anc. roman **lintśòlo*), où *l* mouillé peut se fonder sur un déplacement du son palatal comme dans *chevreuil* (capreolus), *écureuil* (scuriolus). Dans des formes telles que *nièce, pièce, tiers* la diphthongue *ie* me semble un témoignage du même son palatal, ce que j'essayerai de démontrer à un autre endroit. (Voyez *Romania* V, p. 67—68 [ici p. 385 sq.].)

règles déterminées. Tantôt *tś* a été traité en consonne double (*ttś*) comme dans les exemples cités, p. ex. **pla[t]tśa* (platea, ital. *piazza*, fr. *place*, port. *praça*, etc.), tantôt en consonne simple, de sorte que la voyelle précédente forme une syllabe ouverte, comme **ra-tśone* (rationem). Cependant les différentes langues ne s'accordent pas dans l'emploi de ces deux formes dans les différents mots, quelquefois même on les trouve toutes les deux à côté l'une de l'autre dans la même langue (surtout en italien). Il faut que dans la dernière forme, en analogie avec le changement de *s* et *ś* en *z* et *ź* entre deux voyelles, une
116 tendance à donner à *tś* une prononciation sonore se soit fait jour de bonne heure surtout après une voyelle atone; c'est ainsi que dans cette position *tś* devient *dź* (= *dź* polonais) p. ex. **radźone*[1]), changement qui peut être regardé comme commun aux langues romanes et doit en tout cas s'être introduit avant que *tś* soit devenu *ts*; mais dans le développement postérieur de ce son supposé *dź* les langues s'éloignent les unes des autres. En espagnol et en portugais, le développement semble, parallèlement à celui de *tś ts ç*, avoir été *dź dz*, d'où le port. *z* (*s* sonore), l'esp. *z* (*ϑ*), p. ex. esp. *razon*, port. *razão* (*rezão* Diez, *Gr.* III, 249); esp. *sazon*, port. *sazão* (sationem); port. *prezar* (**predźare*, pretiare, mais *preço* = **pre[t]tśo*, pretium). En italien le *dź* (différent du son qui a donné le *zz* de *mezzo*, c'est-à-dire **meddźo*) est devenu *gi*, *ǧ*, le même son qui répond à . . *si* . ., *ź*, p. ex. *ragione*, *palagio* (à côté de *palazzo*), *pregio* (à côté de *prezzo*). Avec l'italien s'accorde le roumanche, seulement il change encore *ǧ* en *ž* (comp. *plonscher* [*sch* = *ž*] pour *planǧere plangere* et d'autres, voyez Ascoli, n° 189): *raschun* avec le même son que *caschun* (italien *cagione* occasionem). Le fran-

[1]) [Ou est-ce que, dans ce groupe de cas, la prononciation *ratsionem*, *palatsium*, etc. a été remplacée immédiatement par **rasionem*, **palasium* d'où **raźone*, **palaźo* etc. (v. ci-dessus), sans qu'il soit nécessaire de supposer l'intermédiaire *dź*?]

çais aussi a confondu le *dź* avec le latin . . *si* . ., mais vraisemblablement par un changement direct de *dź* en *ź* d'où plus tard . . *is* . .: *raison*, *saison*, *palais*, *poison*. Enfin le provençal a généralement, comme l'espagnol et le portugais, *z* qui désigne d'abord *dz*, plus tard *s* sonore; cependant là aussi il y a trace du même développement qu'en français, par ex. *pretz*, *prezar*, *sazo*, *razo* (Boèce v. 50, 234) ou *raizo* (ibid. 55) *raiso*, *palatz* ou *palais*, *poiso*.

Un changement voisin dans son résultat de celui de *ty* est celui de *C* (*k'*, *k* palatal) devant *e* et *i* en *č*. Peut-être est-ce d'abord, comme le veut Corssen, *ci*, *ce* devant une autre voyelle (*cy*) qui a reçu une direction palatale; *c* aurait suivi un peu plus tard devant les voyelles *e* et *i*; dans les deux cas cependant la forme romane commune a été essentiellement la même, à savoir *č*. Au commencement du mot et après une autre consonne il n'y a eu naturellement aucune différence entre ces deux formules; on a eu **lanča* (lancea) comme **čento* (cento) ou comme **dolče* (dulce-) ou **salčeto* (salicetum) et de même **oččidere* (occidere). Mais après une voyelle il n'en est pas ainsi; dans ce cas *cy* (*ci*, *ce* devant une voyelle) doit avoir subi une assimilation à *čč* (ou *ttš*), comme **fačča* (1° facia [**fačče*, facies], 2° faciat), **eriččo* (ericio-), tandis que dans la même position *c* simple devant les voyelles *e* et *i* devient *č* simple, comme **pače* (pace-), **plačére*.

Les changements du son *č*, plus tard introduits dans les différentes langues romanes, proviennent en partie du contraste de cette dernière formule (*č* simple médial) avec les autres formules (*č* au commencement des mots et appuyé à une autre consonne), en partie d'une con- 117
fusion avec les continuations du latin . . *ti* . .[1]). Le rap-

[1]) Dans l'exposition du rapport entre *ci* et *ti*, donnée par M. Schuchardt (*Vocalismus* I, 150 sqq. III, 84), il y a beaucoup de choses qui me semblent peu claires

port entre *č* et *tś* est à peu près le même qu'entre *š* et *ś*; comme ces deux formes de chuintantes ont été plus ou moins confondues, ainsi à leur tour *č* et *tś*. C'est en italien que les exemples de cette confusion sont les moins fréquents, cependant p. ex. *braccio*: *brazzo* = *conciare* (comptiare): *palazzo* = *coscia*: *tessere* = *pertugio*: *pertuso*. En ladin il en est à peu près comme en ital., voir Ascoli, nos 169—171; seulement on a quelquefois *sch* (*š*) pour *č* après une consonne, comme *lonschas* (lanceas). Lorsque notre *č* simple médial est aussi représenté ici par *sch*, on ne doit pas supposer, je crois, un changement direct de *č* en *š*; *č* est plutôt devenu d'abord *ǧ* selon l'affaiblissement ordinaire de sourd en sonore, et alors ce *ǧ* a été changé comme à l'ordinaire en *ž*; *plascher* (*sch* = *ž*; *pasch*, c'est-à-dire *paš*, avec *š* pour *ž* à la fin du mot).

Dans tout l'occident au contraire, sauf quelques exceptions isolées, la confusion est complète et très ancienne. C'est presque toujours *tś* qui l'a emporté sur *č*; ici donc *čento* doit être devenu **tśento*, *lanča* **lantśa*, *dolče* **doltśe*, *fačča* **fa*[*t*]*tśa* (= **pla*[*t*]*tśa*) etc. et les continuations secondaires sont les mêmes que pour *-ti-* primitif, p. ex. fr. *cent*, *lance*, *face*, *saussaie*, v. fr. *dulz*, *dulce*, *ocire*[1]).

Dans les mêmes langues le *č* simple entre deux voyelles coïncide pareillement avec le *tś* (*dź*) simple, dont j'ai montré l'existence p. ex. dans les continuations de *rationem*. Vraisemblablement le développement y a été tout-à-fait parallèle: *č tś dź ź*, plutôt que *č ǧ dź*, où il me

et peu naturelles. Je ferai seulement remarquer que, lorsqu'on trouve écrit p. ex. *sapiensa*, *hocsies* (octies, Le Blant, *Inscriptions* 405 A), *sepsies* (ibid. 411), ou *dulsissimo*, *inimisitia* (edict. Rotharis) on ne peut en conclure que dans ces formes on ait eu une *s* pure, qui serait devenue plus tard *ts*. Il est évident que ce n'est qu'une désignation approximative et maladroite pour le son *ts* ou *č*.

[1]) Lorsque par ex. le picard et le normand ont *cacher* (captiare), comme *fache* (faciat), *cherf* (cervus) (voy. Joret, *Du C dans les langues romanes*, p. 217 sqq.), il faut bien supposer qu'ici c'est le son *č* qui a absorbé en lui le son *tś*.

semble que *ǧ* eût dû être confondu avec d'autres *ǧ* sans pouvoir se continuer de la sorte[1]). Nous avons donc par les degrés indiqués **plačere *pladźere*, d'où **pladzer* (prov. 118
plazer, esp. *placer*, port. *prazer*) ou **plaźir* (fr. *plaisir*, mais v. fr. *place*, prov. *plassa* = **plačča*, placeam, plus tard par accommodation à d'autres formes fr. *plaise*); **pače *padźe* d'où **padz*[*e*] (prov. *paz*, *patz* avec changement de la sonore en sourde, parce qu'elle est à la fin du mot; esp., port. *paz*) ou **paź*[*e*] (fr. *paix*, comp. *paisible*, etc.)[2]). Il est rare qu'en français l'attraction de *i* n'ait pas lieu; cela se fait surtout après un *e* protonique, p. ex. *gésir* (**ǧežir *yečére* pour *jacēre*).

A l'ordre du développement en français que je viens d'établir: *dź ź is*, répondant aussi bien à *c* latin dans la position nommée qu'à *ti* latin, on opposera sans doute les formes de l'anc. franç. *voiz*, *croiz*, *feiz*, *peiz* qui pourraient sembler indiquer que le développement a été plutôt *dź idz is*. Il est cependant très invraisemblable que *i* ait pu passer par dessus *dz*, comme il ne peut non plus, à *tś* primitif, passer par dessus le *t*. Je ne crois pas qu'en réalité cette objection signifie quelque chose. Il ne faut pas oublier que déjà dans les sources les plus anciennes l'écriture avec *s* est infiniment plus fréquente qu'avec *z*; on trouve toujours par ex. *pais* pacem, *dis* decem, *fis* feci, *pris* pretium; à l'intérieur du mot surtout on a tou-

[1]) Le seul exemple où en français *ǧ* (*ǵ*) semble traité comme *č* et changé peu à peu en *-is-* se présente dans certaines formes du verbe *lire* comme *lisons*. Mais ce n'est pas là un changement organique; cela tient peut-être à l'influence d'autres verbes comme *dire*, *-duire*. Ordinairement le *g* palatal primitif donne en franç. à l'intérieur des mots le son *i* (cf. ci-dessus p. 358 [107]). J'ajoute que sans doute le *g* palatal latin doit d'abord s'être changé en *y*, c'est-à-dire qu'il a été confondu avec *j* (= *y*) primitif, et les changements postérieurs deviennent alors communs aux deux sons.

[2]) Il faut se souvenir que dans l'intérieur des mots, c'est-à-dire des mots populaires, cette *s* est toujours sonore. C'est par cette raison que *ruisseau* p. ex., avec *s* sourde, ne peut guère venir de *rivicellus*, mais doit plutôt, comme l'ital. *ruscello*, être dérivé d'une forme **riuscellus*, comp. l'ital. *ramoscello* (Diez, *Gram.* II, 368; trad. 340).

jours *s*[1]). L'emploi conséquent de *z* ne se trouve—au moins dans les textes français normands plus anciens où il peut être encore question d'une prononciation différente de *z* et de *s* — qu'à la fin des mots et presque seulement après *ei* et *oi*, rarement après *i* (p. ex. *berbiz*, Psautier d'Oxford). Cela autorise à croire que *s* est plus ancienne et que *z* est dû, dans ces cas-ci, à une influence postérieure. Peut-être faut-il comparer ce *z* au *z* employé après *l* et *n* mouillées comme dans *oilz*, *compainz*; dans la prononciation de la dernière partie des diphthongues *ei* et *oi* il peut bien y avoir eu quelque chose d'analogue aux consonnes mouillées qui ne se trouvait pas dans *ai* (*ái*,
119 changé d'assez bonne heure en *áe*[?]—*è*) et qui fait employer la désignation *z* comme après ces sons-ci[2]).

[1]) Si la Passion a par ex. *diz* (dicis), *forsfez* (fecit), ce sont des provençalismes; de même peut-être *raizon*, Passion et S. Léger, à moins que *z* ne désigne ici une prononciation mouillée de *s*, comp. *lazsier*, S. Eul. Peut-être est-ce aussi une *s* de ce genre (*ś* ou *ś*) que désigne *x* dans S. Léger, *croix*, *amix* (pour **amiy-s*? comp. p. 362 [110]), *exit* (comp. *escit*, Fragm. de Val., et plus haut p. 367 n. 2 [113 n. 3]), et peut-être aussi dans les Serm. de S. Bernard *croix*, *poixance poxance*, *pertuix*, *palaix*, *berbix*, *fraixe* (comp. Burguy, I, 94 sqq.).

[2]) Dans la *Romania* III, 285, M. Schuchardt a cherché à montrer que l'épellation *lz* et *nz* prouve que *l* et *n* ne sont plus mouillées. C'est un fait dont je ne conviens pas du tout. A peu d'exceptions près, parmi lesquelles sans doute *anz* à côté de *ans*, *ahanz* à côté de *ahans*, *jurz*, ont suivi l'analogie des mots terminés en *t*, comme l'a fait complètement *danz dant* (*mulz* est tout exceptionnel à côté de l'ordinaire *muls* Roland), *z* ne se trouve qu'après *l* et *n* primitivement mouillées. Qu'on compare p. ex. *melz* avec *mals*, *cels* (S. Eul.), *cumpainz*, *bainz* avec *mains*, *pleins* (Roland). *Fideilz* même peut avoir eu *l* mouillée, comp. prov. *feeilh*, Bartsch, *Chrest. prov.*[2] (1868), p. 35, 3. Quelles que soient l'origine et la signification de ce *z*, il doit de manière ou d'autre être en relation avec la prononciation mouillée même de la consonne précédente. Une fois introduit le *z* aura pu se maintenir même après que la prononciation de *l* et de *n* a dû s'être changée, à ce qu'on peut supposer. *Cumpainz* dans Roland doit sans doute être prononcé, comme il est écrit, avec *-áin-*, ni *-añ-* ni *-an-*. Plus tard *l* tombe après *i* et *e*[*i*]: *fiz*, *soleiz*; après les autres voyelles il devient *l* ordinaire [respectivement *u*], mais il n'est guère certain que ce changement ait eu lieu déjà à l'époque du Roland. — Une autre question est de savoir ce que désigne primitivement *z* après *l*, *n*, *ei*, *oi*. On ne peut pas douter qu'il n'ait été différent de *s*. Mais a-t-il eu la même valeur que dans *granz*? L'anglais *fitz* (cité par M. Tobler, *Gœtting. gel. Anz.* 1872, p. 888) semble bien l'indiquer; cependant ce mot n'appartient guère à la plus ancienne couche de mots populaires et a plutôt été introduit par la langue littéraire; les autres mots anglais ne sont pas décisifs: on a sans différence *voice*, *peace*, *price*, *choice*, *face*, donc en tout cas confusion de *s* et de *tz*. On serait assurément tenté de supposer que primitivement *z* a

Dans les mots véritablement français il n'y a qu'un petit groupe où dans l'ancienne langue on ait eu en réalité *dz* médial: ce sont les noms de nombre de 11 à 16, dans lesquels la continuation du *c* latin est contractée avec le *d* précédent. Là on ne trouve jamais écrite *s*, mais aussi n'y a-t-il point d'»attraction« d'*i* p. ex. *douze doze* pour *dodze* **dod'*[*d*]*ze* **dodeče* (comp. *dudzime*, Lois de Guill. Conq., Bartsch, *Chrest. de l'anc. français*[2] (1872), p. 39, 12; 42, 5-13); dans *treize*, *seize* la diphthongue *ei* n'est pas primitive, mais a remplacé *è*; les formes anciennes sont *treze*, *seze*.

Avant de quitter *c* il faut encore remarquer qu'il y a certains cas où *c* latin médial devant *e* et *i* atones ne s'est pas continué selon les manières régulières que nous venons d'indiquer, mais où peu à peu il est devenu *y*. Un exemple à peu près commun aux langues romanes 120
est offert par les continuations du lat. *placitum*, qui toutes remontent à une forme **playeto* (Ascoli, p. 80): italien *piaito*, *piato*, fr., prov., roumanche *plaid*, esp., port. *pleito*. D'après M. Ascoli le développement a été **plačito* **plağito* **playito*. Il faudrait alors supposer qu'à l'occident *č* a été affaibli en *ğ* avant de devenir *tś dź*, ce qui peut être un peu douteux quoique non impossible. Le changement de *ğ* en *y* n'offrirait pas, je crois, de grandes difficultés pour le français (comp. plus haut, p. 358 [107] n. 1), mais bien pour les autres langues, surtout pour l'italien, où il n'est guère possible de montrer aucun exemple certain de ce changement. Je suis disposé à supposer le

dû marquer l'*ś* (ou *š*) mentionnée dans la note précédente, après *ei* et *oi* (*feiz*, *croiz*) proprement *ź* (ou *ž*), donc par ex. dans *melz* de S. Eul. le même son que dans *lazsier* (comp. letton *cel'sch*, chemin, *wêjsch*, vent, pour **zel's*, **wêjs*, lithuanien *kelias*, *vėjas*). Mais ce son aurait-il pu dans ce petit groupe determiné de cas devenir *ts*? Ou l'épellation par *z* serait-elle déjà à l'époque de l'Alex. et du Rol. devenue traditionnelle avec la valeur de *s*, comme en tout cas elle l'est devenue un peu plus tard? Ce sont là des questions très délicates qui mériteraient un examen détaillé où l'on aurait égard aux différents dialectes.

développement *plak'itum* **plaǵeto*[1]) **playeto*: de bonne heure *k* a été affaibli en *g* (comp. par ex. ital. *luogo*, *savio* pour **sabio* *sapius, voy. plus haut, p. 360 [108]), lequel *g* a été, comme *g* primitif devant *e* et *i*, rendu palatal et est devenu *y* (voy. plus haut p. 373 n. 1 [117 n. 3]). Alors le développement de *placitum* devient égal à celui des mots comme *cogitare* **coyetare* (ou **cuyetare*): ital. *coitare cotare*, esp. *cuidar*, v. fr. *cuidier*, etc. Une forme intermédiaire **plactum* donnée par M. Diez et soutenue par M. Joret (p. 335) me paraît à tout égard inadmissible; elle aurait donné partout une autre forme (ital. **piatto*, fr. **plait* avec *t* [si en anc. franç. on écrit *plait*, c'est dû au changement ordinaire de sonore en sourde à la fin des mots], esp. **plecho*); en fr. c'est *y* consonne (non pas *i*) qui a empêché la chute de *d*, comp. *aider*, *cuider*; l'esp. et le port. *pleito* sont anormaux, il est vrai, à cause du *t*, mais on trouve d'autres exemples où cette lettre s'est conservée, par ex. esp. *coto*, port. *couto* (*cautum*, Diez, *Et. Wb.* II, 121).

Dans les langues du nord-ouest il y a plus d'exemples du changement de *c* en *y*, surtout dans certaines formes verbales affilées en raison de l'usage fréquent qu'on en fait, p. ex. *faire* pour **fay're*. Je ne suis pas d'accord avec M. Joret (p. 323) lorsqu'il dérive cette forme de **fac're*; il me semble impossible de croire que la chute de *e* à l'infinitif soit si ancienne, antérieure au changement roman de *c* en *č*, et je doute beaucoup qu'on trouve dans les sources du latin vulgaire aucun appui pour une telle manière de voir. Le témoignage que tire M. Joret de l'*e* final pour son explication ne prouve rien et provient d'une confusion de la voyelle *i* avec la semi-voyelle *y*; les formes comme *maire* (major), *traire* (*trayere) mon-

[1]) Il s'entend que *k* et *g* dans ces formes doivent être considérés non pas commes vélaires, mais comme palataux.

trent suffisamment que la combinaison *y'r'* demande aussi un *e* final. Le développement doit être comme l'a donné M. Ascoli: **façere *faǧere*, ou, ce que je préfère, **fak'ere* 121
faǧere *fay're*. De la même manière se sont formés p. ex. *dire* pour **diy're*, *-duire* pour **duy're*, *cuire* pour **cuoy're*, puis différentes formes du présent de l'indicatif comme la deuxième personne **faǧes *fay's fais* (comp. *mais* = *magis*), la troisième personne **faǧet *fay't fait*, pour lesquelles il est impossible de supposer des formes plus anciennes telles que **facs* (fax*), **fact* sans son de voyelle après le *c*[1]), et de la même manière p. ex. **diǧet *diy't dit*. A la première personne du pluriel la forme ordinaire a été **façémos *faźom's faisons*, **dičémos *diźom's disons*; mais il y a des traces d'une forme avec l'accent latin conservé et un affaiblissement de *c*: **fáǧemos *fay'mes*, v. franç. *faimes*, **díǧemos *diy'mes*, v. franç. *dimes*[2]).

Cependant ce changement de *c* en français n'est que sporadique, et le développement régulier est celui dont j'ai parlé plus haut: *č* [*d*]*ź is*, p. ex. v. fr. *plaist* (plạcet) à côté de *plait*, *gist* (jacet), *disme* (**dieisme* decimo-). Il en est de même hors du français: le changement de *c* en *y* se retrouve en ladin (Ascoli, n° 171) et en provençal (*faire*, *dire diire*, *duire*). Dans beaucoup de cas cependant le provençal offre deux formes, comme lorsque *dicit* devient tantôt *ditz* (**diče*), tantôt *di dii* (**diye*), *placet* tantôt *platz* (**plače*), tantôt *plai* (**playe*), *facit* tantôt *fatz*, tantôt *fai*, tantôt *fa* (comp. Ascoli, p. 81 n. 2), *facimus* tantôt *fazem* (**façémos*), tantôt *faym* (**fáy'mos*), tantôt *fam*. Par là cette langue forme la transition à l'espagnol et au portugais qui n'offrent guère que des formes provenant de *č*, p. ex.

[1]) Corssen, *Ausspr.*, 2e éd. II, 546. Storm dans les *Mém. de la Soc. de linguistique* II, 93.

[2]) A la 2e pers. du plur. on peut être en doute si *faites* provient de **fay'tes* ou de **fac-tis *fat't'es*; la dernière explication est peut-être la plus vraisemblable, comp. v. esp. *feches*; alors *dites* est de même pour **dictis*. Quant à la 1re pers. du sing. *facio*, elle est devenue régulièrement **façčo *fatś*, v. fr. *faz*.

port. *fazes*, *faz*, *praz*, *diz*; cependant l'anc. esp. *fer*, *fay* (facit), *femos* (facimus), etc., voy. Diez, *Gram.* II, 185 (trad. 168). En tout cas, si mon explication est juste, nous avons là un témoignage que le changement de sourde en sonore dans sa première origine doit avoir commencé d'assez bonne heure dans l'ouest et le nord, avant que le changement de *c* (*k'* palatal) en *č* ne fût tout à fait accompli; mais il n'a été achevé qu'après ce changement.

Les sons mouillés de *N* et de *L* n'offrent rien de bien remarquable. L'étendue du changement de *ń* et de *l'* en *n* et en *l* précédés d'un *i* est trop connue pour qu'il soit nécessaire de la traiter ici. Je fais observer seulement que,
122 quant à l'origine de *ń* et de *l'*, il faut supposer beaucoup plus qu'on ne le fait ordinairement une assimilation semblable à celle qui a lieu pour *ct* et pour *x*[1]). De cette manière *GN* [prononcé *ṅn*] devient *ńń* comme p. ex. *pugnus* **puńńo* **póńńo*, *CL GL* deviennent *l'l'* comme *vetulus veclus* **vel'l'o* (ital. *veglio* à côté de *vecchio*); *vigilare* **vel'l'are*. Pour ces sons la différence entre consonne double et consonne simple n'apparaît point: *balneum* devient ital. *bagno*, fr. *bain*, *verecundia*, ital. *vergogna*, fr. *vergogne*, comme *vinea*, it. *vigna*, fr. *vigne* ou *cingere* (**činyere*), ital. *cignere*, fr. *ceindre*; *malleum* devient ital. *maglio*, fr. *mail* comme *alium*, ital. *aglio*, fr. *ail* ou *palea*, ital. *paglia*, fr. *paille*. — Dans quelques cas $n + y$, $l + y$ restent séparés sans se fondre en *ń*, *l'*, comme **granya* **granǧa*: fr. *grange*, esp., port. *granja* (granea [ou peut-être d'une forme **granica*?]); ital. *piangere* à côté de *piagnere*, etc. (cette forme est surtout ordinaire dans le dialecte de Loguduro, où parfois elle doit s'être déve-

[1]) M. Ascoli, p. 86, suppose la série *pugno—punno—punnyo*, donc aussi une assimilation. Mais l'intermédiaire *punno* me semble inadmissible, vu que *nn*, hors de l'espagnol, ne se change presque jamais en *ñ*. D'autre part je conviens avec lui que l'esp. *reino* = *regnum* ne peut prouver que *gn* soit devenu d'abord *yn*, *in*; c'est au contraire une exception qui pourrait sembler se fonder sur une prononciation **réginum* (comp. *reina* = **régina* pour *regīna*).

loppée d'une ancienne consonne mouillée, comme *punzo* **punyo* **puń*[*ń*]*o*, pugnus); plus rarement l'*i* même reste intact devant une voyelle, par ex. v. franç. *milie*, prov. *mili milia* (millia).

Enfin quant à *R*, pourra-t-on supposer aussi pour ce son une union avec *y* si étroite qu'il faudrait employer la désignation *ŕ* plutôt que *ri* ou *ry*? Je le crois. Il faut distinguer trois formes des continuations du latin *ri*, *re* devant une voyelle. D'abord dans beaucoup de cas *i* s'est maintenu comme voyelle, par ex. it., esp., port. *contrario*, prov. *contrari*, fr. *contraire* (comp. l'angl. *contrary*); *gloria*, v. fr. *glorie*, fr. mod. *gloire*; les mots de ce groupe semblent pour la plus grande partie d'origine savante. Puis il y a d'autres cas où évidemment on a eu *r* + *y* changé plus tard en *rğ*, p. ex. fr. *cierge*, anc. *cirge* **cirya* (cerea), fr. *étourgeon* vis-à-vis de l'ital. *storione*; v. fr. *moerge* (moriat[ur]); roumanche *gliergia* (gloria), comp. *argent*, it. *argento* ou *ariento* **aryento*. Reste enfin un nombre de cas qui ne se prêtent ni à l'une ni à l'autre de ces deux explications, et où il semble qu'il faille supposer un son mouillé *ŕ*, parallèle aux sons mouillés traités ci-dessus[1]). En italien cette *ŕ* est devenue tantôt *r*, tantôt *j* (comp. p. ex. le changement de *ź* en *s* ou en *ğ* [*ž*]), dans les autres langues *r* seule ou *r* précédée d'un *i*. Ainsi lorsque 123
le lat. *area* devient ital. *aja*, port. *eira*, fr. *aire*, roumanche *êra*, toutes ces formes doivent provenir d'un ancien **aŕa* (**aria* serait resté sans changement ou serait devenu en v. fr. **arie*; **arya* aurait donné **arğa*, **arge*)[2]). Ici se range aussi un certain nombre de dérivés en *-ario*, comme

[1]) Pour la prononciation de cette *ŕ* mouillée ou palatale comp. p. ex. SCHLEICHER *Litauische Grammatik*, p. 22; BIELENSTEIN, *Die lettische Sprache*, I, pp. 89 sq., 182.

[2]) [Ici et ailleurs les différences de l'évolution tiennent aux différences de la limite des syllabes qu'a comportées un jour la langue parlée: 1° **a-ŕa* (**a*[*ŕ*]-*ŕa*?), comme **ba*[*ń*]-*ño*, **pa*[*l'*]-*l'a*, etc.; 2° **a-ri-a* (trois syllabes), comme *glo-ri-a*, *mi*[*l*]-*li-a*, **sa-bi-o*, etc.; 3° **ar-ya*, comme **gran-ya*, **sab-yo*, etc.]

les continuations du lat. *primarius*. Dans la plupart des langues romanes l'*a* de ces mots s'est changé de bonne heure en un *è* qui ensuite a pris part à la diphthongaison ordinaire de *è* en *ie*: ital. *primiero*, fr. *premier*, prov. *premier premeir premieir*. Les *ei*, *iei* des formes provençales (comp. *maniera maneira manieira*, **man*[*u*]*aria*) montrent que le développement ne peut avoir été *-ario -airo -œro* (Ascoli, 484) avec une simple transposition de *i* et contraction de *ai* en *œ*. Le changement exceptionnel de *a* en *è* est dû à une espèce d'*umlaut*, et encore après ce changement il faut qu'un élément palatal soit resté uni à l'*r*, de sorte qu'il faut admettre une forme primitive ancienne romane **primèŕo*. L'esp. *primero* et le port. *primeiro*, dérivent probablement aussi de cette forme (comp. esp. *madera*, port. *madeira* **madèŕa*, materia), quoique aussi **primaŕo* eût donné directement le même résultat par le changement particulier à l'espagnol et au portugais de *a* en *e* (comp. les continuations du lat. *area* et plus haut, p. 364 n. 2 [111 n. 3]).

D'autres exemples où il faut supposer *ŕ* sont: v. fr. *repairier*, prov. *repairar* (**repa*[*d*]*ŕare* repatriare); ital. *cuojo*, esp. *cuero*, port. *coiro couro*, fr. *cuir*, lad. *chir* (**cuoŕo* **còŕo*, corium); ital. *muojo*, v. fr. *muir* (**muoŕo* **mòŕo*, morio[r]). Il n'est pas nécessaire du reste de rappeler qu'entre les différentes langues ainsi que dans la même langue il peut y avoir hésitation entre les formes susdites. C'est ainsi p. ex. que *varius* a donné et la forme plus savante *vario* (ital., esp., port. *vario*, prov. *vari*) et la forme plus populaire **vaŕo* (ital. *varo vajo*, port. *veiro*, prov., fr. *vair*) ou que *argentarius* donne tantôt *arğentario* (ital., anc. esp. *argentario*), tantôt **arğentaŕo* (ital. *argentajo*), tantôt **arğentèŕo* (ital. *argentiere*, franç. *argentier*).

Copenhague, janvier 1875.

E + *I* EN FRANÇAIS[1])

Plusieurs linguistes ont discuté dans ces derniers temps la question de l'origine et du développement historique des diphthongues françaises, principalement des diphthongues labiales. L'étude qu'on va lire a pour objet les diphthongues linguales [palatales] ou plutôt les combinaisons d'une voyelle linguale [palatale] (*e*, *i*) avec un *i* parasite.

Quant aux voyelles labiales, le français moderne *oi* répond au lat. vulg. ou ancien roman *o* + *i* (anc. fr. *ói*) ou à *au* (*ò*) + *i* (anc. fr. *òi*); le franç. *ui* répond à *u* + *i* et à *ŏ* (*ò*) + *i*. M. Schuchardt a montré que le changement de *ò* + *i* en *ui* ne peut être expliqué qu'en supposant que *ò* a été d'abord diphthongué en *uo* ou *ue*. Sur ce point je suis essentiellement d'accord avec ce savant, et les objections qu'on lui a faites ne me semblent pas de nature à ébranler son hypothèse.

Dans la classe linguale [palatale], on a parallèlement à *u ó ò uo* les sons *i é è ie*. Lorsque ces sons se combinent avec un *i* parasite, *é* + *i* devient *ei* (= prov. *ei*), la même diphthongue qui sort en français, dans les conditions indiquées, immédiatement du latin vulg. *é* (= prov. *e*). Plus tard *ei* s'est confondu avec *oi*, mais ce

[1]) [Romania, Année V, p. 64—75.]

changement n'entre pas dans mon sujet. *I* + *i* devient naturellement *i* simple; mais ce son est aussi le résultat de *è* + *i* comme *ui* l'est de *ò* + *i*.

J'essayerai de montrer ces changements par une suite d'exemples pour m'arrêter enfin avec plus de détails au dernier cas.

Pour les signes phonétiques, je renvoie le lecteur à un travail *sur l'i parasite et les consonnes mouillées* qui paraîtra prochainement dans les *Mémoires de la Société de linguistique de Paris*[1]). J'ai essayé d'y montrer que l'*i* parasite ou l'*i* qui forme le second élément des diphthongues tire son origine d'une ancienne consonne palatale ou denti-palatale. Je désigne par *č ǧ š ž* les consonnes palatales *tch dj ch j*; par *ť ś ź ŕ ľ ń* des consonnes denti-palatales ou dentales accompagnées d'un mouillement (comme le polonais *ś ź*, le russe ть), par *y* l'*i* consonne ou *yot*.

I. Latin vulgaire *i* + *i* devient *i* en français et en provençal. Le lat. vulg. *i* répond:

a) régulièrement au classique *ī*

dans une syllabe ouverte:

dīcĕre, **diǵere*, **diy're*, *dire*;

dans une syllabe fermée:

dīxi, **diś[ś]i*, (**diis*)[2]), *dis*;

**fīnīscit*, **finiš[š]et*, *finist*, *finit*;

b) exceptionnellement aux classiques *ē*, *ĭ*:

fēci, **féči*, **fiči*, **fiź*, *fis*;

suffĭcere, **suffiy're*, *suffire*;

dans une syllabe atone nous avons de la même manière:

tītiōnem, **tidźóne*(?), **tiźon*, *tison*;

**prēnsiōnem*, **preźóne*, **priźon*, *prison*.

[1]) [III, p. 106—123. Voir dans le présent volume p. 357—380].

[2]) Comp. prov. *dïiss*. Év. de S. Jean, Bartsch, *Chrestomathie provençale*, 2e éd. (1868), 8,30; 9,2 etc.

II. Latin vulgaire *é* + *i* devient prov. *ei* »estreit«[1], anc. fr. *ei oi*, fr. mod. *oi*.

Lat. vulg. *é* répond:

a) au classique *ĭ*

dans une syllabe ouverte:

pĭcem, **péče*, **pédźe*(?), **péź*, *peiz*, *poix*;

vĭdeo, **védyo*, (**véǧo*?), **véy'*, *vei*, *vois* (prov. *vei*);

dans une syllabe fermée:

strĭctum (proprement *strīctum*), **strét'*[*t'*]*o*, *estreit*, *étroit*;

cĭnctum (pour *cīnctum*), **čéńt'o*, *ceint*;

b) au classique *ē*:

dans une syllabe ouverte:

lēgem, **léy*[*e*], *lei*, *loi*;

dans une syllabe fermée:

crēscere, **crés*[*š*]*ere*, *creistre*, *croître*:

dirēctum, **d*[*e*]*rét'*[*t'*]*o*, *dreit*, *droit*;

tēctum, **tét'*[*t'*]*o*, *teit*, *toit*.

Dans les syllabes atones (protoniques) le développement est le même. Je n'ai guère besoin de faire observer qu'ici la diphthongue *ei oi* n'est jamais issue immédiatement d'un *e* vulgaire, comme elle peut l'être dans la 66
syllabe tonique, mais qu'elle doit toujours son origine au concours d'un *i* parasite[2], p. ex.

licēre, **lečére*, **le*[*d*]*źir*(?), *leisir*, *loisir*;

**pisciōnem*, **peš*[*š*]*óne*, **peisson*, *poisson*.

D'autre part cependant la diphthongue *ei oi* a ici une étendue plus grande que dans les syllabes toniques, attendu qu'elle répond non seulement aux classiques *ē ĭ* + *i*[3], mais aussi régulièrement au classique *ĕ* (*ae*) + *i*, p. ex.:

[1]) Le dictionnaire des rimes qui fait suite au *Donat proensal* cite comme des rimes »in *eis* estreit« (*Grammaires prov.* p. p. Guesssard, 2e édit. p. 45) p. ex. *leis* lex, *peis* piscis, *ceis* cinxit, *reis* rex, *creis* crescit, et »in *ethz* estreit« (p. 50) p. ex. *drethz* jus vel rectus, *thez* tectum parvum, *estretz* constrictus.

[2]) Excepté les cas où l'analogie d'autres formes s'est fait sentir, comme *voile-voiler*, *voilier*, *toile-toilerie*.

[3]) Du reste déjà en latin vulgaire, l'*ĕ* protonique, surtout dans des syllabes ouvertes, a dû prendre la prononciation fermée (*é*).

mĕdietatem, **mey'táde*, *meitié*, *moitié*;
mĕdiānum, *meien* (anglais *mean*), *moyen*;
dĕcānum, **deǵáno*, *deien* (angl. *dean*), *doyen*;
sĕxaginta, **seś[ś]ánta*, *seisante*, *soixante*;
mĕssiōnem, **meś[ś]óne*, *meisson*, *moisson*;
vĕctūra, **veť[ť]úra*, *veiture*, *voiture*;
pĕctŏrīna, **peť[ť]orína*, *peitrine*, *poitrine*.

et parfois au class. *ī*, abrégé en *ĭ*, p. ex.

vīcīnum, **večíno*, **vežin*, *veisin*, *voisin*.

III. Latin vulgaire *è* + *i*, dans les syllabes toniques, devient en prov. *ei* »larg«[1]) ou *iei*, en français, ancien et moderne, régulièrement *i*. Cet *i*, parallèle au prov. *iei*, ne peut tenir qu'à la diphthongaison du lat. vulg. *è* en *ie*: la combinaison *ie* + *i* a été gardée en prov. sous la forme de *iei*, tandis que le français y a substitué la voyelle simple *i*.

Latin vulgaire *è*, diphthongué en *ie*, répond:

a) régulièrement au classique *ĕ* (*ae*)

dans une syllabe ouverte:

lĕgere, **lèyere*, **liey're*, *lire*;
mĕdium, **mèdyo*, **miey'*, *mi*;
mĕdicum, **mèdigo*, **mieye*, *mie* (*Romania* II, 242—3);
dĕcem, **dèče*, **dieče*[2]), **dieź*, *dis diz*, *dix*;
67 *dĕcimum*, **dèčimo*, **dieź'me*, *disme*, *dîme*;
prĕtium, **prèdžo*(?), **prieź*, *pris*, *prix*;

[1]) Des rimes »in *eis* larg« sont d'après le *Donat proensal* (Guessard p. 45) p. ex. *eis* exit, *leis* lectus (lisez: legis, cf. *Romania* II, 341), *seis* sex, et »in *ethz* larg« (p. 50) p. ex. *lethz* lectus, *methz* medius, *despethz* dispectus, *pethz* pectus, pejus, *delethz* delectatio. On sait que pour la plupart de ces mots les textes offrent tantôt *e*, tantôt *ie* suivant les dialectes, p. ex. *leit lieg*, *mei mie*, *peitzg pietz*, de même *pejer pieger* pejor, etc.

[2]) La forme *dieci* se trouve en effet dans Tardif, *Monuments historiques* 19, 38 (de l'an 670 ou 671), peut-être le plus ancien exemple de la diphthongue *ie* dans des sources bas-latines. Schuchardt, *Vocalismus* II, 330, n'a guère d'exemples sûrs de *ie* = roman *ie*. Dans la plupart des exemples cités par lui, *ie* veut dire l'*é* fermé, le son intermédiaire de *i* et *é*, écrit ailleurs tantôt *e*, tantôt *i*, p. ex. *mieses*, c'est-à-dire *méses* = class. *mēnses*.

dans une syllabe fermée:

tĕxere, **tèś[ś]ere*, **tieś're*, *tistre*;

sĕx, **sèś*, **sieś*, *six*;

lĕctum, **lèt'[t']o*, **liet'*, *lit*;

pĕctus, **pèt'[t']os*, **piet''s*, *piz*, *pis*;

vĕctem, **vèt'[t']e*, **viet'*, *vit*;

dilĕctum, **delèt'[t']o*, **delieť*, v. fr. *delit* (angl. *delight*);

profĕctum, **profèt'[t']o*, **profieť*, *profit*;

despĕctum, **despèt'[t']o*, **despieť*, *despit*, *dépit*;

b) exceptionnellement au classique *ē*, surtout devant *y* (comp. Schuchardt, *Vocalismus* I, 468):

pējus, **pèyos*, **piey's*, *pis*;

pējor, **pèyor*, **piey're*, *pire*;

c) exceptionnellement au classique *a*:

cerasea, **čerèża*[1]), **cerieźe*, *cerise*;

jacet, **yačet* ou **yèčet*, **ǧieź't*, *gist*, *git*.

Le seul cas où le français ne présuppose pas le changement du lat. vulg. *è* en *ie* devant un *i* parasite dans une syllabe tonique, et où, par conséquent, la forme française vienne se confondre avec celle du lat. vulg. *é* + *i*, est peut-être:

fēria[*e*], **fèŕa*, *feire* (angl. *fair*), *foire*.

Dans ce mot la prononciation classique *ē* est devenue en lat. vulg. *è* (comp. vulg. *glòria* = class. *glōria*), comme on le voit par l'ital. *fiera*, prov. *fieira feira* (avec »*e* larg«, Guessard, *Gramm. prov.* p. 60).

La diphthongaison du lat. vulg. *è* tonique en *ie*, commune, pour les traits fondamentaux, à la plupart des langues romanes, a été modifiée de diverse manière dans les différentes langues. En français et en provençal comme en italien elle est essentiellement restreinte aux syllabes dès l'origine ouvertes. Cependant elle a reçu en français

[1]) Comparez Schuchardt, *Voc.* I, 192; on peut ajouter *ceresia* dans *Anecdota graeca et graeco-lat.* ed. V. Rose II (Berlin, 1870), p. 96, 6 var., et Ascoli, *Saggi ladini*, p. 485, 510.

(et en partie en provençal) une extension particulière qu'on ne paraît pas retrouver ailleurs[1]); elle est devenue régulière devant toutes les consonnes palatales ou mouillées, non seulement dans des syllabes ouvertes, mais aussi dans des syllabes traitées ailleurs comme fermées. En voici quelques exemples: devant *l* mouillée: *vieil vieux*, prov. *velh vielh* (**vel'*[*l'*]*o*); *mieux*, anc. fr. *mielz*, prov. *melhs*
68 *mielhs* (ital. *mèglio*); devant *n* mouillée: *Compiegne* (Compendium); *vienne*, anc. fr. *viegne* (veniat); devant *ǧ*: *piège* (**pèǧǧa*, pedica); anc. fr. *miege* (**mèǧǧo*, medicus); *siège* (ital. *seggio*, *-a*); *liège* (**lèǧǧo*, levio-?, comp. Diez, *Gr.*[3] II, 302); *concierge* (conservio-?); devant *ć* (*tś*): *nièce* (**nè*[*t*]*tśa*, neptia); *pièce* (it. *pezzo*, *-a*, **pè*[*t*]*tśo*, *-a*, petium, -a); *tiers*, *-ce* (**tèrtśo*, tertius)[2]).

Mais ce n'est pas seulement devant ces quatre consonnes que se présente ce phénomène: le même changement a eu lieu aussi devant *y* et les consonnes mouillées ou denti-palatales dont j'ai essayé ailleurs de démontrer l'existence à une époque antérieure de la langue[3]); et, il faut bien le remarquer, cette diphthongaison doit s'être introduite à une époque où ces sons avaient encore conservé leur valeur ancienne, avant que le *y* se soit vocalisé et que les autres consonnes se soient décomposées, de plus en plus, en des dentales pures précédées d'un *i* parasite. On a donc eu anciennement non seulement **dieče *dieź* comme en ital. *dieci*, roumanche *diesch*, **miey'* comp. le roumanche *miez*, mais aussi **liet'* (lectus) vis-à-vis de l'ital. *lètto*, roum. *leg*, etc. En proven-

[1]) Comp. cependant Ascoli, *Saggi lad.*, p. 15 n. 3, et Storm dans *Nordisk tidskrift for filol.* etc. I, p. 168.

[2]) S'il n'y a pas de diphthongaison devant *ch* médial (= c appuyé devant *a*), c'est que dans ce cas le changement du c ne s'est introduit qu'après la fixation du vocalisme. — Aux mêmes conditions que l'*è*, l'*ò* aussi se diphthongue souvent en *uo ue eu*, surtout devant *l* mouillée, p. ex. *feuille*, *veuille*, *œil*, prov. *folha fuelha*, *volha vuelha*, *olh-s uelh-s*, etc.

[3]) [Voir ce volume p. 356—380.]

çal des formes analogues ont parfois donné naissance à des triphthongues, p. ex. *miei* (Bartsch, *Chrest.*[2], 31, 8; 37, 4), *perfieit*; plus souvent la consonne suivante est restée palatale, sans engendrer d'*i* parasite, p. ex. *lieg*, *profieg*. Pour le français, qui ne connaît pas cette dernière forme, on pourrait s'attendre pareillement p. ex. à **lieit*, contracté plus tard en *lit*. Cependant, dans aucun des dialectes français, même dès les plus anciens temps, il n'y a trace d'une triphthongue semblable. Mais cette circonstance ne peut passer pour une preuve contre mon explication. Elle lui serait fort contraire, si l'on supposait que *lectus* est devenu d'abord **leyto* ou **leito*; car on ne saurait guère arriver de là à *lit* sans supposer l'intermédiaire **lieit*. Mais si l'on accepte mon explication de l'*i* parasite, on peut aisément s'en passer: il suffit de supposer qu'au temps où s'est développé l'*i* parasite et où p. ex. **fat'* est devenu *fait*, *ie* + *i* s'est resserré immédiatement en un *i* simple, à l'origine peut-être un peu différent de l'*i* ordinaire, mais qui a fini de bonne heure par se confondre avec celui-ci.

La diphthongaison de *è* en *ie* n'ayant lieu que dans les syllabes accentuées, elle ne peut s'introduire dans les syllabes atones que par une accomodation secondaire, comme dans *vieillesse*, *vieillir*, qui sont formés sur l'adjectif *vieil*. Si mon explication de l'*i* est juste, il doit de la même manière être essentiellement restreint aux syllabes accentuées. C'est ainsi, en effet, que nous avons 69
(*par*)*mi* mais *moyen*, *moitié*; *six* mais *soixante*; *pis* mais *poitrine*; si l'on a par ex. *sixième*, *litière*, l'*i* de ces mots est dû à l'influence de l'*i* de *six*, *lit*. La plupart des exceptions sont même d'origine assez récente et étrangères au vieux français[1]). Au lieu du moderne *empiré* (impe-

[1]) Entre *ui* (= *uo* + *i*) et *oi* il faut supposer le même rapport qu'entre *i* (= *ie* + *i*) et *ei*, mais c'est plus difficile à démontrer en vieux franç. parce que aussi bien *ui* que *oi* peuvent désigner des sons différents. Comp. *Romania* IV, 121—2.

joratum), formé sous l'influence de *pire*, nous avons p. ex. *S. Alexis*, 2 e, régulièrement *empeiriez* (ms. L: *ampairet*), tandis que l'adjectif, s'il se trouvait ici, aurait déjà, sans aucun doute, la forme *pire*. Le latin *prĕco*[*r*] donne régulièrement **priey' pri*; mais p. ex. pour l'infinitif, où l'*e* est atone, on doit s'attendre à *preier proyer*, de même que le provençal offre l'infinitif *pregar* et la 1re personne *priec*. Et, en effet, si nous comparons les plus anciens textes provenant du Nord de la France, il semble que les deux séries de formes sont encore assez bien séparées. Dans le *S. Alexis* (ms. L) nous rencontrons: 1) sans exception *pri* (substantif et 1re pers.), *priet* et *prient*, mais aussi *preient*; 2) *preiuns*, mais aussi une fois *prierent* (voy. l'éd. de M. G. Paris p. 74); l'éditeur a écrit partout *ei* excepté dans la forme *pri*, ce qui semble un peu arbitraire. Le *Rolant*[1]) offre 1) *pri* (1re pers.) 1177, 1473, 1741; *priet* 2016, 2261, 2383, 2449, 2518; *prient* 1837; *prit* (subj.) 854, 3272; 2) *preium* 3799; *preiez* (impér.) 1132; *preiet* (partic.) 2176; mais aussi *prium* 3808; *prierent* 451; *prierat* 1882. Pour le *Psautier d'Oxford* j'ai noté 1) *prie* ps. 36, 6; *je depri* 63, 1 (et p. 259); 2) *preiums* (p. 251 v. 20), *preiez* ps. 121, 6; *depreiai* 118, 58; 141, 1; *depreierunt* 44, 14; *preiere* 6, 9; 21, 25; 27, 2; 33, 15; 38, 16; 39, 2; 54, 1; 60, 1; 87, 2; 101, 18; 118, 169, 170; 129, 2 (seulement 142, 1 *priere*); *depreiere* 16, 1; 27, 8; *depreiables* 89, 15. Je crois que ces exemples suffiront pour montrer que, dans les formes de ce verbe, la voyelle *i*, provenant de *ie* + *i*, dès l'origine et assez régulièrement encore dans les XIe et XIIe siècles, ne se présente qu'à la syllabe accentuée, tandis qu'*ei* est propre aux syllabes atones, — rapport qui paraît une preuve assez forte de la justesse de mon explication. Le même rapport se dé-

[1]) D'après les éditions de Th. Müller et de L. Gautier. La liste des formes qu'offre le glossaire de M. Gautier n'est pas tout à fait complète.

montrerait aisément pour un certain nombre d'autres verbes, p. ex. *neier ni* (negare), *seier si* (secare), *preisier pris* (pretiare)[1]). Les exceptions à la règle, qu'on rencontre même dans les plus anciens textes, ne sont peut-être en partie que des fautes de copiste. Cependant on ne peut nier que dès le XIIe siècle elles n'aillent en 70
croissant de plus en plus[2]), de sorte qu'elles ne peuvent être expliquées que par une véritable perturbation du rapport primitif, due sans doute essentiellement à une contamination mutuelle des formes différemment accentuées. Le résultat en a été que, dans la langue moderne, la forme accentuée de la voyelle l'a emporté sur la forme non accentuée comme elle l'a fait p. ex. dans *aimer*, *pleurer*[3]). Cependant il y a des idiomes où, tout au contraire, c'est la forme atone de la voyelle qui, dans ces mots-là, l'a emporté, p. ex. wallon *noiî* nier, *soy*, picard *soyer* scier. C'est ce qui, dans la langue littéraire, s'est opéré pour *nĕcare*: *neier noyer* (comp. p. ex. *prouver*, *louer*, indic. anc. fr. *pruef*, *lò*), tandis que p. ex. le wallon

[1]) Les formes de ce dernier verbe qui se rencontrent dans le *Rolant* sont, d'après le glossaire de M. Gautier: 1) *pris* (1re pers.) 3189; *priset* 636; *prist* 2739; 2) *preiser* 532, 1516, 1683; *preiserent* 3029; *preisez* (part.) 1872.

[2]) On trouve p. ex. même la 1re pers. *proi* et *reproi* à côté de *proier* dans une chanson de Chrestien de Troyes (Mætzner, *Altfr. Lieder* XXXVIII v. 52 = Bartsch, *Chrest. de l'ancien français*, 2e éd., 1872, p. 142, 37.

[3]) Du reste la concurrence des formes différemment accentuées n'a peut-être pas été le seul facteur pour produire ce résultat. Il y a des exemples de changement de *ei* en *i*, surtout dans des syllabes atones et dans des verbes à accent variable, où l'*i* n'est qu'un simple affaiblissement de *ei* et n'a rien de commun avec notre *i* = *ie* + *i*. J'admets qu'une tendance semblable a pu aider à l'introduction de l'*i* dans les syllabes atones des verbes mentionnés plus haut. P. ex. *eissi* ou plus récemment *issi* = *aequesic* (Diez) ou plutôt = *eccosi*, *ec'si* (Storm, *Mém. de la Soc. de lingu.* II, 125 n.); dans le *Psautier eissi* est peut-être un peu plus fréquent que *issi*. C'est un phénomène semblable qu'offrent les deux formes *eissir* et *issir* (exire); on pourrait être tenté de voir ici le même rapport entre *ei* et *i* que dans *preier pri*; cependant cela n'est pas confirmé par les plus anciens textes: l'*Alexis* et le *Psautier* ont presque toujours *ei*, rarement *i*, et cela la plupart du temps dans des syllabes atones. Le provençal offre aussi *issir* à côté de *eissir*. Fr. mod. *plier* à côté de *ployer* = class. *plĭcare*, vulg. *plegare plégo*, v. fr. *pleier plei*. Pour *lĭgare* on semble avoir eu, dès les anciens temps, deux formes l'une à côté de l'autre: *lier* = prov. *liar*, lat. vulg. *ligare*, et *leier* (picard *loyer*, wallon *loiî*) = lat. vulg. *legare*, ital. *legare*.

a ici justement *nèi*, et c'est la même tendance qui se manifeste dans les formes anglaises *praise* du v. fr. *preisier* (mais *price* = *prix*), *pray* du v. fr. *preier* (et *prayer* = *preiere*), *impair* du v. fr. *empeirier*, *nay* (vieilli) du v. fr. *neier*, etc.

En français moderne il n'y a plus de différence entre *i* primitif (y compris *i* + *i*) et notre *i* = *ie* + *i*, non plus qu'entre *ui* = *ū* + *i* et *ui* = *uo* + *i*, et la plupart des textes anc. fr. ne semblent pas différer de la langue actuelle. Cependant il ne serait pas inutile d'examiner si la confusion de ces sons est en réalité complète et uniforme pour toute l'étendue de la langue française, ou s'il n'y aurait pas au moins certains dialectes qui auraient conservé la différence. Je tiens pour la seconde alternative; mais je regrette d'être trop peu versé dans le détail des patois pour pouvoir fournir une démonstration complète, et je dois m'en tenir aux grands traits.

Il semble que le phénomène en question n'appartienne essentiellement qu'aux dialectes du nord et du centre
71 (français, normand et picard); mais il n'y souffre aucune exception. Déjà les plus anciens textes appartenant à ce groupe de dialectes présentent, dans les syllabes accentuées, toujours *i*. Il est vrai que dans l'*Alexis* on ne trouve jamais un *i* de cette provenance parmi des assonances en *i*, et même dans le *Rolant* il n'y en a guère d'exemple[1]). Cela peut n'être qu'un simple jeu du hasard; mais il se peut aussi qu'encore au XIe siècle il y ait eu entre les *i* des deux groupes une certaine différence, quelle qu'elle ait été. Cependant, s'il en est ainsi,

[1]) Le seul serait *sire* aux v. 1728, 1928, 2712 (édd. de Müller et de Gautier); cependant nous allons voir tout de suite une autre circonstance qui semble indiquer que l'*i* de cette forme anomale (sur laquelle voyez Storm, *Rom.* III, 288) est un véritable *i* (**si[y]or *siy're*), différent de celui de *pire* (**piey're*). En tout cas, il ne faut rapporter ici ni *empire* v. 3994 (comp. *empirie S. Alex.* de *empério*, *impĕrium* comme *cire* de *cēra*), ni *descunfite* v. 3362 qui n'est pas le lat. *-fĕcta*, mais est formé sur l'infinitif français *descunfire*. — On sait qu'encore dans le *Rolant* les deux *ui* ne font pas assonance.

il faut en tout cas que dès le XIIe siècle toute différence ait disparu; car dès lors des mots comme *piz*, *mi* forment des assonances complètes avec *dit*, *mis*, comme p. ex. *nuit* le fait avec *déduit*.

Mais si nous passons aux dialectes de l'est (et du midi), il semble que nous rencontrions un développement bien différent. C'est à ces dialectes que semblent appartenir les plus anciens échantillons de la langue d'oïl (v. G. Paris, *Alexis* p. 41), et dans ceux-ci nous trouvons toujours pour lat. *ĕ* + *i* la diphthongue *ei*, non seulement dans les syllabes atones, mais aussi dans les syllabes toniques. *Eulalie* offre non seulement *preier*, *preiement*, mais aussi *raneiet* (le *Fragm. de Valenciennes* n'a que des exemples de syllabes atones: *preirets*, *preiest*); la *Passion* non seulement *neier*, *neiet* (pour *neiat* 49 *b*), *preiat*, etc., mais aussi *mei* 82 *d*, *meidi* 78 *a*, *peis* (peius) 125 *b*, *peiz* (pectus) 27 *c*, *despeis* (despexit) 55 *a*; le *S. Léger*, appartenant d'après M. G. Paris (*Romania* I, 285—6) à la Bourgogne, non seulement *preier*, *preia*, mais aussi *peis* (pejus) 32 *f*; enfin il faut ajouter *peyz* (pectus), *leyre* (legere) du *Fragment d'Alexandre* d'Albéric de Besançon[1]). Dans tous ces textes nous avons donc toujours *ei*, même dans les syllabes accentuées, jamais *i*. On objectera peut-être que c'est là une question de temps plutôt que de dialecte. Mais c'est ce que je ne crois pas; car justement pour le dialecte bourguignon on peut poursuivre la même différence beaucoup plus tard.

Un texte où ce trait du vocalisme se présente de la manière la plus nette, ce sont les *Sermons de S. Bernard*, dont Le Roux de Lincy a publié des morceaux à la suite de son édition des *Quatre Livres des Rois*. Ici nous rencontrons assez régulièrement *ei* répondant au

[1]) Si les *Serments* appartiennent à ce même groupe oriental, ce qui semble assez probable, la forme *dist* ne peut guère être = lat. *dĕcet* (Storm, *Rom.* III, 289 sq.), qui aurait dû donner *deist*.

72 at. vulg. *è* + *i*, à l'*i* des dialectes occidentaux[1]); d'autre part *oi* répond à l'*ei* normand, conservé encore dans les plus anciens textes orientaux; cependant, l'*ei*, qui ne devait trouver place que dans les syllabes accentuées, a souvent été étendu par l'analogie aux syllabes atones, comme l'est l'*i* des dialectes occidentaux. L'*i* primitif est resté intact. Nous avons donc p. ex. *parmei enmei*; *meies* (medicus) p. 526, 528, 570; *prei ju* (prié-je) 557, *preist* (subj.) 567; *preis* (pretium) 533, 568, *preix* 541; *preisier* 549, 1re pers. *preis* 570; *tu geis* (jaces) 528; *esleire* 573, *tu leis* 569, *leist* 523, 538, *esleisent* 559, *leisons* 558, *esleisons* 560, *leisis* 565, *esleisist* 533, *esleit* (part.)[2]) 533, 549 (*eselit* 573 erratum); *leit* (lectus) 526; *deleit* (*delectus), *deleitet* 564, *delaitaule* 530, 539, 562; *profeitiee* 547, *profeitaule* 542; *sozgeiz* (subjectus) 570. C'est ici que se rapportent aussi le pronom féminin *lei* (*cestei*, etc.) = *li*, *lie* des autres dialectes (prov. *lei*[*s*], *liei*[*s*], ital. *lei*)[3]) et les pronoms possessifs plur. masc. *mei*, *tei*, *sei* = *mi*, *ti*, *si* (G. Paris, *Alexis* p. 116; Burguy I, 139 sqq., prov. *mei*, *miei*, etc.). Cependant, on trouve parfois des formes avec *i*, soit par inexactitude de l'éditeur, soit par influence d'autres dialectes, soit par affaiblissement de *ei* (comp. plus haut p. 70 n. 2 [389 n. 3]), p. ex. *respit* 523, *priet* 538, 540, *prions* 540, *priere* 560; *gisant* 528; *isseit* 528, *issent* 563. Vis-à-vis de ces formes nous trouvons d'une part, très régulièrement, *dire*, *escrire*, *liieit* (ligatum) 537, etc., avec *i*, et de même toujours *sire* (jamais **seire*), ce qui semble une preuve positive que l'*i* de ce mot est primitif (comp.

[1]) La même diphthongue remplace aussi *é* = lat. *a*, et parfois *ie*, comme *singuleir* p. 530. Comp. G. Paris, *Romania* I, 283.

[2]) Ce part. ne répond pas au lat. *lēctus* avec *ē*, mais est formé sur l'infinitif français comme *élit* sur *élire*.

[3]) Comp. Burguy I, 128—130, 153—4. D'après une correction de Hofmann, M. G. Paris a introduit dans *Alex.* 9 c (v. p. 116 de l'éd.) la forme *lei*. Cependant cette correction paraît assez précaire; la forme *lei*, qui serait sans doute à sa place dans *Eulalie*, ne convient guère au dialecte de l'*Alexis*.

p. 71 [390] n. 1)[1]); d'autre part avec *oi* p. ex. *droit*, *refroidieie*, *moyen*, *noyer* (necare) 521, *renoyeroit* (renierait) 544.

Il est vrai, cependant, que la particularité que je viens de montrer pour les *Sermons de S. Bernard* ne se présente point avec la même rigueur dans tous les monuments littéraires des dialectes orientaux. Il y a beaucoup d'autres textes qu'on rapporte, avec plus ou moins de sûreté, au dialecte bourguignon, mais dans lesquels l'emploi caractéristique de la diphthongue *ei* est fort inégal, comme dans les *Moralités sur Job,* d'autres auxquels il semble même étranger, comme *Gérard de Viane* (dans l'édition de *Fierabras* par Imm. Bekker) où l'on trouve p. ex. *pris* (prix) 475, *pri* 477, *piz* (pectus) 482, *pis* (peius) 506 parmi des assonances en *i*, les *Dialogues de S. Gré-* 73
goire (d'après du Méril), etc. Cependant, quant aux *Moralités sur Job*, Burguy, *Gramm.* I, p. 314 note 2, peut avoir raison en admettant qu'elles ont d'abord été écrites en dialecte bourguignon, mais que le manuscrit qui nous en est parvenu a passé par les mains d'un copiste picard, et pour les autres textes la question de leur dialecte mérite sans doute une révision[2]).

Quoi qu'il en soit, il y a une circonstance qui montre décidément que le vocalisme des *Sermons de S. Bernard* réfléchit en tous cas un véritable idiotisme; c'est que l'idiome bourguignon a encore de nos jours conservé essentiellement le même rapport que nous y avons rencontré. Ici[3]) je trouve avec *ei* (dont j'ignore du reste la prononciation) p. ex. *prei* (prix), *lei* (pronom fém. parallèle

[1]) Le seul cas où il faudrait sans doute s'attendre à *i*, mais où *ei* néanmoins s'emploie d'une manière très conséquente, sont les formes *soffeis* 554, *soffeist* 569, *soffeisivet* 543, *soffeisanz* 544. Je ne peux expliquer ces formes.

[2]) Je regrette de n'avoir pu consulter des chartes bourguignonnes, qui donneraient évidemment les meilleurs renseignements. C'est d'après de telles sources que Burguy cite p. ex. I, p. 108 les formes bourguignonnes *seix* 6, *deix* 10.

[3]) *Noei Bourguignon de Gui Barôzai. Cinqueime édicion*, 1738. — Mignard, *Histoire de l'idiome bourguignon et de sa littérature.* Dijon. 1856.

à lui), *leire* (lire), *peire* (pire), *pei* (peius et pectus), *lei* (lectus), *depei* (despectus), *teissu* (tissu); [*médi* (midi)]; quelquefois *ei* remplace aussi *é*, p. ex. *peire* = v. fr. *pére*, *quei* (quel), ou *ie*, p. ex. *premei* (premier) [*vén* (vient)]. D'autre part on dit p. ex. *dire*, *écrire*, *rire*, *pri* (prit), mais aussi *prié* (prier), *je prie*, *si* (six), *parmi*.

C'est un fait tout à fait parallèle à celui de la conservation dans l'idiome bourguignon de la différence entre les deux diphthongues qui se sont ailleurs confondues en *ui*. Où cette diphthongue répond à *ò* (*uo*) + *i*, nous trouvons ici un son particulier qu'on note *eù*[1]), p. ex. *treùe* (truie, troja), *meù* (modius), *aujodeù* (hodie), *peù* (post), *queùsse* (coxa), *coeù* (coctum), *neù* (noctem et nocet), [*veuït* (octo)]; mais où l'*u* est originaire, nous trouvons en bourguignon *u* pour *ui*, p. ex. *lu* (lui), *detrure* (latin vulgaire *destruyere*, ital. *distruggere*), *relure*, *bru* (bruit), *potu* (pertuis, pertūsium), *trute* (trūcta), *fru* (fruit), *instru*, *égusè* (aiguiser, acūtiare), *menusei* (menuisier, minūtiarius), *hussié huchier* (huissier, *ūstiarius pour ōst-).

Tout ce développement ne semble pas borné à la Bourgogne proprement dite; on en retrouve des traces plus ou moins distinctes dans le patois de Lorraine (la Vôge) tel qu'il a été décrit par Oberlin[2]), p. ex. *pouarmê* (parmi), *lére* (lire), *lét lée lèye* (lit), *pré* (prix), *préyi* (prier); en wallon, p. ex. *mé* fém. *mèie* (medius), *lére*, *pé* (peius, pectus),
74 *lét*, *nèi* (necare), mais *skrîre* (écrire), etc.; dans les patois français de la Suisse (voy. Hæfelin, dans le *Journal de Kuhn* XXI), p. ex. *lyi* pour **lei* (lit), *lyire* (lire), *mĕğe mĕže* (media), et à ce qu'il semble au moins dans une partie

[1]) Cet *eù* est bien différent de l'*eu* ordinaire qui se trouve p. ex. dans *neu* (neuf), *veu* (veut), et qui remplace parfois *u*, comme *jeuste*, *pleume*. Dans le glossaire qui fait suite aux *Noei Bourguignon*, p. 256, le son de *eù* est défini comme ressemblant à celui d'*eü* prononcé aussi vite que si c'était un monosyllabe des plus brefs.

[2]) *Essai sur le patois lorrain des environs du comté du Ban de la Roche*. Strasbourg, 1775. — Autrement, à ce qu'il semble, dans le patois messin, comparez M. Rolland, *Romania* II, p. 437 sqq. Comp. aussi *ibid.* I, p. 328 sqq.

du Berry. Je n'entrerai pas dans les détails, les sources que j'ai à ma disposition ne me permettant pas de préciser l'étendue de ce phénomène dans les patois modernes. Voilà une de ces questions qui ont une grande importance pour les dialectes du vieux français, mais qui ne trouveront leur solution que lorsque les patois modernes seront soumis à une étude plus approfondie qu'ils ne l'ont été jusqu'ici.

Je crois avoir montré que dans les différents dialectes français les continuations du latin vulgaire *è* (et *ò*) suivis d'un *i* parasite ont été traitées d'une manière différente. Quant aux formes ordinaires de ces combinaisons, *i* et *ui*, je n'ai pas de doute qu'il ne faille les expliquer par une ancienne diphthongaison de *è* en *ie*, et de *ò* en *uo*, comme M. Schuchardt l'a déjà supposé pour ce dernier cas. Cependant M. Havet a proposé (*Romania* III, p. 333, comparez IV, p. 119 sqq.) une autre explication du changement de *òi* en *ui*, en supposant la série *oi öi ẅi üi*. Il rejette lui-même à bon droit l'autre hypothèse qu'il indique, une prononciation successive *oi ωi ui üi*, »parce qu'au moment où le *oi* issu de *o* serait devenu *ωi*, il se serait confondu avec le *ωi* issu de ω«. Ce sont là, en effet, les seules alternatives possibles, si l'on ne veut pas se rendre à la théorie de la diphthongaison de *o*. Mais il y a une objection capitale à faire: c'est qu'aucune de ces deux alternatives n'est applicable pour le changement évidemment analogue de *è* + *i* en *i*. Car *e* ne peut changer de série de la même manière que *o* peut devenir *ö*. Il faudrait donc adopter l'autre alternative de M. Havet: *èi éi i*[*i*]; mais en ce cas la confusion avec *ei* issu de *é* aurait été inévitable (il semble, à la vérité, qu'il faille admettre cette confusion pour le mot *feire foire*). Pour la classe linguale [palatale] des voyelles je ne vois donc pas d'autre explication possible

que de prendre pour base la forme diphthonguée de l'*è*: *ie* + *i*; au lieu de former une triphthongue, cette combinaison s'est resserrée en *i* de la manière signalée plus haut. Mais si cette explication est nécessaire pour l'*è*, un développement analogue devient extrêmement probable pour la voyelle parallèle *ò*[1]).

75 Reste l'autre groupe de formes, spécialement celles du bourguignon, pour lesquelles l'hypothèse n'est pas applicable, ou au moins ne semble pas nécessaire. Ici il faut sans doute supposer que *ei* se rattache immédiatement au latin vulgaire *è* non diphthongué, de sorte que cet *èi* est resté différent de *éi*, issu du latin vulgaire *é*, combinaison qui s'est changée plus tard, par une espèce de dissimilation, en *oi*. Pour la classe des voyelles labiales, l'*eù* du bourguignon moderne n'a guère pu se développer autrement que d'une ancienne diphthongue *öi*; c'est ce son, écrit tantôt *oi*, tantôt *ui*, qu'il faut sans doute supposer à l'époque des *Sermons de S. Bernard* (comparez la notation hollandaise *ui* pour le son *öi*). Le

[1]) Quant à l'histoire de la diphthongue romane *uo* en français, je ne puis me rendre à l'avis de M. G. Paris (*Alexis*, p. 68) qui suppose le développement *uo ue oe ö*. L'*u* roman a pris en français de très bonne heure la prononciation *ü*, et il doit l'avoir fait aussi bien comme premier élément de cette diphthongue que comme voyelle simple; mais alors il est impossible d'arriver de *üo*, *üe* à *oe*. Ajoutez à cela qu'en général le son *ö* = roman *uo* existe seulement dans celles des langues romanes dans lesquelles *u* à son tour est devenu *ü*, ce qui semble indiquer qu'il y a partout un certain rapport entre ces deux sons. Je suis plutôt porté à supposer que *uo* — soit immédiatement par *üo*, soit peut-être par les intermédiaires *ue üe* — est devenu *üö* (c'est ce que peut désigner déjà la notation *uo* de la *Se Eulalie* et du *S. Léger*); de là est sorti plus tard l'*ö* moderne (en certains patois *iö*, p. ex. lorrain [Oberlin] *kieur* cœur, *nieuv* neuf, *rieue* roue, *pieut* peut; messin [Rolland, *Romania* II] *bië* bœuf, *niëf* neuf, *fië* hors, *riöye* roue). Du reste, le développement n'a pas dû être parfaitement égal pour tous les dialectes, et la signification des différentes notations du vieux français change sans doute non seulement suivant le temps, mais aussi suivant les dialectes. Quant à la simplification de la triphthongue qui naîtrait de la combinaison de *uo* avec un *i* parasite, elle peut aussi bien sortir du degré *üö* + *i*, que de *üe* + *i*. Mais quel a été le développement ultérieur, et comment cette combinaison a été prononcée encore à l'époque de l'*Alexis* et du *Rolant*, c'est ce qui est très difficile à préciser. Du reste, dans le patois normand moderne on a (d'après Joret, *du C*, p. 265) p. ex. *tcheu* coctum, *tcheure* coquere, *tcheu tchier* corium, *tcheusse tchiesse* coxa, formes qui semblent indiquer qu'ici encore aujourd'hui lex deux *ui* sont séparés l'un de l'autre.

parallélisme de *ei* semble donc exiger que cet *öi* ait simplement remplacé *òi* avec changement de *ò* en *ö* devant *i*, phénomène qui n'a en effet rien d'étonnant et qui se retrouve en beaucoup de langues. Ce changement de *ò* en *ö* ne comprend au reste point tout l'orient. Ordinairement il n'a pas lieu p. ex. dans les patois de la Suisse, p. ex. *mouį mou* modius, *couesse coesse cousse* coxa, de même que *ǧouye žouye* gaudia, *Savouye* Sabaudia. Pareillement le wallon, dont le vocalisme a du reste subi beaucoup de perturbations, semble parfois conserver *o* devant *i* (*oi* se prononce comme l'espagnol *ue*), p. ex. *moie* muid, *ploive* pluie (*foie* feuille; *ouie* aujourd'hui). Ce n'est sans doute pas par hasard que le seul exemple v. franc. de *òi* en assonance avec *ò* se trouve dans la *Ste Eulalie*, écrite justement dans le pays wallon (G. Paris, *S. Alexis* p. 41); cet *òi* n'est assurément pas un phénomène de temps, mais de dialecte. Dans le *Fragment de Valenciennes* (1. 55) nous trouvons la forme *oi* (hodie), qu'il faut sans doute de même lire *òi*.

Copenhague, mai 1875.

257 # VIDE, VIDER[1])

Tous les étymologistes de nos jours semblent s'accorder à faire venir les mots *vide*, *vider* du latin *viduus*,
258 *viduare*, et on ne peut nier que la ressemblance entre ces mots ne soit frappante. Néanmoins, tout attrayante qu'elle soit, cette étymologie ne peut être vraie. Le sens est déjà peu convenable, car *viduus* ne signifie point vide, mais abandonné, privé de son complément, de son appartenance (comp. Roth dans le journal de Kuhn XIX, p. 224). Mais il y a d'autres difficultés plus graves. D'abord le mot *viduus* s'est déjà continué d'une manière toute régulière tant pour la forme que pour le sens dans le fr. *veuf*, *veuve* (anc. *vedve*), ital. *vedovo*, etc. Nous aurions donc ici un doublet, qui ne pourrait être expliqué qu'en supposant que *vide* fût un mot savant, *veuf* la forme populaire; autrement le *d* latin, placé entre deux voyelles, ne pourrait s'être maintenu en français. C'est là aussi le sentiment de M. Brachet dans son *Dictionnaire des doublets*, p. 23. Cependant rien dans l'emploi de ce mot n'accuse une origine savante; au contraire, tout semble indiquer que nous avons ici un mot de fonte purement populaire; il suffit de rappeler que *vide* se trouve déjà dans la *Chanson de Roland*.

Une circonstance qui vient enfin mettre le comble aux difficultés, c'est que les formes *vide* et *vider* sont toutes

[1]) [Romania, Année IV, p. 257—262.]

modernes. L'ancienne forme de l'adjectif était *vuid*, *void*, et celle du verbe *vuidier*, *voidier*. Dans son dictionnaire étymologique, M. Diez fait la remarque que *vuit* en v. fr. rime avec *cuit*, et que de son temps P. Ramus reconnaissait encore la même diphthongue dans *vuider* et dans *puiser*. C'est naturellement le *v* précédent qui a fait que, dans la langue moderne, l'*ui* s'est resserré, pour ainsi dire, en *i*; cependant l'ancienne diphthongue a encore laissé de nos jours ses traces dans plusieurs des patois: wallon *vûd*, bourg. *veude*, pic. *uide*, genév. *vuide* (Littré), dialecte de Neuchâtel *voŭide*, *vuido*, avec le verbe *voŭĕ'dī*, *voŭdī*, *vudī*, *vŏ'edī* (Hæfelin, journ. de Kuhn XXI, p. 339), comme aussi dans l'anglais *void*, adj. et verbe. Pour expliquer cette forme, M. Diez suppose une transposition ou attraction de l'*u* de *viduus*; mais un tel changement est très douteux en français et ne peut pas être appuyé par les formes que compare M. Diez (*Gramm.* I[3], p. 187), comme l'esp. *viuda*, prov. *veuza* (vidua) ou le prov. *teuns* (tenuis), d'autant plus que dans ces mots l'*u* a pris place après l'*e* ou *i*, non pas devant. Comment alors expliquer la forme avec *o*? Burguy n'admet l'explication de Diez que pour la forme *vuit*, *vuid*, tandis que pour l'autre forme *voit*, *void* il suppose une « diphthongaison de l'*i* ». Mais qu'est-ce que cela veut dire? Est-ce qu'on trouve jamais *ei* au lieu de *oi* dans ce mot? Jamais. Il est évident qu'on ne peut pas séparer les deux formes et qu'elles se comportent entre elles comme *nuit* et *noit* et cent autres, c'est-à-dire qu'elles entrent dans ce grand groupe de formes où la langue moderne a la diphthongue *ui*, la langue ancienne tantôt *ui*, tantôt *oi*, provenant régulièrement d'un *ŏ* bref latin + *i*. La forme avec *o* (*ò* : *coist* 259
rimant avec *tost* dans *Eulalie*) est celle qui se rapproche le plus de la forme primitive (lat. *ŏ*), tandis que *ui* pour **uei* représente la forme brisée ou diphthonguée d'*ŏ* en

ue (comp. Schuchardt, *Romania* III, p. 280 sqq.). C'est ce même rapport qu'il faut supposer entre *void* (ò) et *vuid* pour **vueid* (ou **vuoid*).

Cette interprétation est parfaitement confirmée par les autres langues romanes. Le provençal nous présente pour l'adj. des formes comme *voit*, *voig*, *voh*, *vuei*, *vuech*, et pour le verbe *voidar*, *vuydar*, *voiar*, *vueiar*, *vuiar*. C'est-à-dire que la forme fondamentale est ici comme en français *void* ou, avec diphthongaison de l'*o*, *vueid*, tout à fait comme *noit* ou *nueit*, etc.[1]).

Pour les dialectes ladins M. Ascoli nous donne, dans ses excellents *Saggi ladini*, surselv. *vid* (p. 27), sans doute pour **vieid* **vueid*, comme *chir*, pour **chieir* **cueir* (comp. le franç. *cuir*); dans les dialectes centraux *vuéid*, *vueidár* [*ueidár*, *voidár*] (Val di Non, p. 327-8), *voit* (Rocca d'Agordo, p. 376 n.); frioulan *vuéid* ou *uéd* (p. 395). Cette dernière forme nous offre un exemple d'élision de l'*i* qui se retrouve parfois dans d'autres dialectes, comme dans celui de l'Engadine *uœd*, *uœda* (pp. 181, 234; *œ* = *üe*, *ue*) et le verbe haut-eng. *s-vœder*, mais bas-eng. *s'uida* (3e pers.; p. 234 n. 2), ou comme dans le sousselv. (Sur-Sées) *ûvoda* « ital. 'uvota' cioè vuota allato a *vatgia vida* vacca sterile e al verbo *s-uidar* » (p. 133). En tout cas les formes fondamentales sont les mêmes qu'en franç. et prov., *void* ou *vueid*.

Les mots ladins forment une transition à l'italien. Dans cette langue nous avons l'adj. *vòto*, *vuoto*, vide, et le verbe *vòtare*, *vuotare*, vider. Mais ce sont des formes secondaires; la forme ancienne et primitive est *vòito*, *vòitare*, avec un *i* que nous retrouvons encore dans plusieurs dialectes : piém. *void*, lomb. *void*, sard. *boidu*, *boitu* (Diez, *Dict.* IIa; Zuccagni-Orlandini, p. 431) ou *sbuìdu* adj., *sbuidài* verbe

[1]) Pour les dialectes modernes je ne peux citer que *vuei-o*, vide, Nice (Zuccagni-Orlandini, *Dialetti italiani*, p. 207), et *boeyt-o* (*Contes et proverbes popul. recueillis en Armagnac*, par Bladé, 1867). — Catalan *vuid*, *vuidar*.

(Porru, *Dizion. sardu-ital.*, 2e éd., Casteddu 1866). Diez signale lui-même la ressemblance remarquable entre ces formes et le vieux franç. *void*, *vuid*; mais il est trop persuadé que ce dernier est le lat. *viduus*, et comme le mot italien ne s'accorde point avec cette étymologie à cause de son *t*, il est obligé de laisser de côté ce rapprochement, et pour le mot italien il se perd dans des hypothèses trop vagues et peu probables. Cependant, si l'on regarde ces mots sans préjugé, la ressemblance doit paraître trop grande pour qu'on puisse les séparer. La vocalisation est tout à fait conforme, et au lieu de voir dans le *t* des mots italiens un obstacle au rapproche- 260
ment, il faut au contraire regarder le *d* des langues de nord-ouest comme l'adoucissement régulier d'un *t* originaire, conservé en italien. Nous voilà donc arrivés à une forme fondamentale romane *vòito* et *vòitare*, avec *t* et avec *ò* ouvert = *ŏ* latin. Mais s'il en est ainsi, il est impossible de plus songer à *viduus*, *viduare*[1]) : il faut se mettre en quête d'une autre étymologie.

La racine qu'on est naturellement porté à chercher dans ces mots est sans doute celle de *vacuus*, *vacuare*, et je crois en effet que c'est là qu'il faut les rapporter. Le sens convient parfaitement pour toutes les acceptions des mots romans, et cette racine a donné ailleurs des dérivés populaires comme l'esp. *vacío*, port. *vasio*, *vazio*, vide, = vacivus, dialecte de l'Engadine *uasthiua*, *uaschiju̯a* (déserte) = vaciva (Ascoli p. 174); ital. (surtout dans les dialectes du midi) *vacuo*, *vacante*, etc. Seulement l'origine a été obscurcie par des altérations qui ont besoin d'une

1) Dans la *Romania*, II, 327 (cf. *Nordisk tidskrift for filol. og pædag.*, n. r. I, p. 178 sq.), mon savant ami M. Joh. Storm a essayé d'écarter la difficulté du *t* italien en faisant venir *voto* de *votare* et celui-ci à son tour de **vuid'tare* pour **viduitare*. Cette hypothèse ne satisfait pas, parce qu'elle laisse sans explication les difficultés du vocalisme (l'inversion singulière de l'*u* et son changement en o), et qu'elle sépare, d'une manière bien peu probable, la forme toscane de celles des autres dialectes italiens et romans.

explication plus détaillée. Si ce rapprochement, proposé déjà par quelques-uns des étymologistes antérieurs à Diez, a été abandonné plus tard, c'est qu'on n'a pas réussi à en éclaircir les difficultés phonétiques[1]).

On sait qu'à côté de la forme classique de cette racine, *văc-*, on en trouve une autre avec *ŏ* : *vŏcare*, *vŏcatio*, *vŏcivus*, etc. C'est surtout chez les poètes comiques et dans des inscriptions du IIe siècle avant J.-Chr. qu'on rencontre des formes semblables, mais il y a encore des exemples datant du Ier siècle de notre ère (v. Mommsen, *Corp. inscr. lat.* I, 198, 77 p. 70 sq., Schuchardt, *Vocal.* I, p. 177). On ne peut douter que dans ces mots l'*a* ne soit la voyelle primitive, antérieure à l'*o* (comp. *vānus* pour **vac-n-us* et l'ombr. *vaçetum*); sur ce point je suis tout à fait d'accord avec M. Corssen (*Ausspr.* II, p. 66 sq.) contre M. Schuchardt (l. c.). Mais il faut que les formes avec *o*, changement dû à l'influence du *v* précédent, aient été autrefois les formes populaires, et rien n'empêche de supposer que, quoique réprimées pendant toute la période classique par les formes urbaines avec l'*a* intact, elles se soient con-
261 servées dans la langue rustique, pour reparaître plus tard à la surface dans les langues romanes. C'est à peu près ce qui s'est fait p. ex. pour la forme *voster* vis-à-vis de *vester*. Telle est donc la forme de la racine qu'il faut supposer dans les mots en question.

Quant à la terminaison, le verbe *vider*, *voitare* n'est qu'un dérivé en *-ĭtare* de *vacuare* : *vacuitare*[2]), *vŏcuitare*,

[1]) Je trouve déjà chez Ferrari, *Origines linguae italicae*, 1676, p. 315) : « *vodare* vacuare. *Vacuatum*, vacuefactum, *vodatum*, *vodo.* » (!) Pareillement Ménage dans ses *Origini della l. ital.*, 1685, p. 496 explique l'ital. *vòto* de *vacuus*, *vacus*, *vocus* par changement de *c* en *t*. Quant au fr. *vide*, *vider* il le rattache, l. c. et dans la première édition de son Dict. étymol., à l'ital. *voto*, *votare*, mais dans la seconde il donne la préférence à *viduus*, *viduare*. En dernier lieu, Raynouard (*Lex. Rom.* V, p. 457) fait venir le prov. *voiar* (c'est cette forme qu'il place la première) du lat. *vacuare*.

[2]) Ou *vaquitare*, comparez *Appendix Probi* (Keil, *Gramm. lat.* IV, p. 197) : *vacua non vaqua*, *vacui non vaqui*.

vŏcitare avec chute régulière de l'*u*. Pour l'adjectif *vide*, *voito* il faut supposer un développement correspondant; en principe il se rattache au participe *vacuatus*[1]) ou *vŏcuatus*, mais la terminaison *-atus* a été remplacée par *-ĭtus* : **vocuĭtus*, **vocĭtus*[2]). Nous avons donc ici un nouvel exemple de ces formations participiales en *-ĭtus*, traitées surtout par MM. Canello (*Rivista di filologia romanza* I, p. 9 sqq. et p. 188 sqq.) et Mussafia (ibid. p. 91 sqq., comp. *Jahrb.* X, p. 378). La plupart de ces formations sont des substantifs; c'est ce que du reste notre mot peut être aussi; mais cet emploi n'a certainement pas été le premier. Cependant il y a aussi de véritables adjectifs de

[1]) Dans le glossaire de Reichenau (nº 201 Diez) on trouve *vagus* expliqué par *vacuatus*. Le savant éditeur ne sait que faire de cette glosse et suppose une faute dans *vacuatus*. Rœnsch au contraire (Jahrb. VIII, p. 72) voit dans *vagus* le mot *vacuus* « affaibli ou mal écrit ». Ce serait là une confirmation assez importante de mon étymologie. Mais la chose est très douteuse. Dans cette partie du glossaire les mots sont arrangés d'une manière très exacte selon leur ordre dans le texte de la Vulgate. Or *vagus* est précédé de *profugus* (*porro fugatus*), ce qui rend probable que ces deux mots se réfèrent à *Gen.* ch. 4 v. 12 ou 14. Au contraire, je ne saurais où rapporter *vacuus* (car il n'est pas permis de penser à *vacua* ch. 1 v. 2). Au fond, j'incline à croire qu'il n'y a de faute ni dans l'un ni dans l'autre des mots, mais que *vacuatus* est seulement une traduction maladroite et peu précise de *vagus*. Je veux dire qu'on y pourrait voir, sous forme latinisée, un reflet du fr. *vider* dans le sens de quitter, sortir d'un lieu (« par crainte ou par autorité de justice », Littré), sens qui se retrouve pour l'ital. *votare*. Seulement il faudrait alors prendre le participe *vacuatus*, vidé, au sens actif : celui qui a vidé (son pays). C'est là une difficulté, il est vrai, et ce n'est pas la seule. Cependant, il y a d'autres glosses où les traductions ne sont pas beaucoup plus exactes. En tout cas, voilà un essai d'expliquer le texte donné.

[2]) A propos de cette forme je me permets une digression. On cite partout un participe *vocitus* pour *vocatus* d'après le *Corp. inscr.* de Gruter. Cette forme s'y trouve en effet dans l'index; mais la citation donnée dans les premières éditions (366, 1) est fautive : le mot ne se présente pas dans l'inscription indiquée. Dans l'éd. de 1707 la note *vocitus*, *vocatus* figure seule dans l'index sans renvoi au texte. La citation donnée par Struve (*Lat. Decl. u. Conj.*, 1823, p. 186), source à laquelle remontent peut-être toutes les citations postérieures (comp. Diez, *Dict.* I[3] sous *lievito*, Pott dans le journal de Kuhn I, p. 324), n'est pas juste non plus. Il donne 526, 2 tant pour *vocitus* que pour *provitus* = *probatus*. Ce dernier se rencontre en effet 526, 6; mais il n'y a point de *vocitus* là non plus. Est-ce que cette forme existe en réalité dans quelque inscription, et où? Je n'ai pu la trouver. [M. K. Wulff me fait observer que la citation pour *vocitus* = *vocatus* donnée dans l'index de Gruter est sans doute une faute d'impression au lieu de 378,1 = *C. I. L.* II 4514, dont la ligne 31 porte « *at munera vocitus fuerit* ». La même forme figure dans Rossi, *Inscr. christ.* I 211, p. 108 (an 369). Comp. aussi Georges, *Lexikon der latein. Wortformen*, 1890, s. v.]

cette forme, au moins un qui est incontestable; c'est l'ital.
262 *liévito*, esp. *leudo*, port. *levedo* fermenté, boulé = *levatus* (*panis levatus* se trouve p. ex. dans la Diététique d'Anthimus, *Anecdota graeca et graeco-lat.* p. p. V. Rose II, p. 68,11 [= éd. 1877 p. 9,8]), vis-à-vis du verbe ital. *levitare*, esp. *leudar*, port. *levedar*, sur lequel voyez le dictionnaire de Diez.

Quant au changement phonétique de **vocitus* en *voito*, nous pouvons citer un parallèle complet dans les continuations du lat. *placitum* : ital. *piaito*, *piato*, lad. *plaid*, prov. *plait*, *plaig*, *plah*, fr. *plaid*. Ascoli (*Saggi ladini*, p. 80 n.) a expliqué le développement de ces formes par les intermédiaires **plağito*, **playito*; peut-être faut-il préférer *plakitum*, **plageto*, **play'to* (**plactum*, proposé par Diez, est inadmissible). Comp. aussi l'it. *coitare cotare*, v. fr. *cuidier*, prov. *cuidar cujar*, du lat. *cogitare* (cité par Storm, *Rom.* II, 327). C'est un développement correspondant qui doit s'être opéré pour les mots en question : (*vacuatus*) **vŏkĭtus*, **vògeto*, **vòy'to*, *vòito*.

Ici je pourrais m'arrêter. Cependant j'ose ajouter une hypothèse, ou plutôt une question. Est-ce qu'on n'aurait pas encore en français une autre trace de cette même racine *voc-*, savoir dans *oisif*? Ordinairement on voit dans ce mot un dérivé moderne du latin *otium*, mot perdu de bonne heure en français, ou mieux une formation sur le modèle de *oiseux* = *otiosus*; mais cette explication est assez précaire. Ne pourrait-ce pas être le lat. *vocivus* (comparez Du Cange *vacivus* otiosus, sens qu'a aussi l'esp. *vacío* et le port. *vasio*), où le *v* serait tombé par suite d'une espèce d'« étymologie populaire », d'une accomodation à *oiseux*? Le reste de la forme conviendrait parfaitement, et cette étymologie expliquerait d'une manière frappante la nuance du sens d'*oisif* vis-à-vis de celui d'*oiseux*. Il faudrait donc séparer *oisif* du subst. v. fr. *oidive* (Littré), forme qu'il est de reste encore plus diffi-

cile d'expliquer par un latin **otiivus*, vu que le *t* aurait conservé son son pur devant *i* et que l'*i* aurait néanmoins subi une attraction. Cependant je vois bien les difficultés qu'on peut opposer au rapprochement proposé, tant pour la phonétique (la chute du *v*) que pour l'historique du mot, et, je le répète, ce n'est qu'une question que j'ai voulu soumettre à la décision de mes confrères compétents.

Copenhague, septembre 1874.

ANDARE — ANDAR — ANAR — ALLER

EN KRITISK-ETYMOLOGISK UNDERSØGELSE[1])

Til de i etymologisk henseende vanskeligste og mest omstridte ord i de romanske sprog høre utvivlsomt de almindelige udtryk for at gå. Formerne herfor ere i hovedsprogene ital. *andare*, spansk og portug. *andar*, provençalsk *anar*, fransk *aller*, gl. fr. i regelen skrevet *aler* (med enkelte spor af en sideform *aner*). På ital. bruges denne stamme kun i de former, der betone endelsen, medens de, i hvilke förste stavelse er betonet, udgå fra det allerede på latin ufuldstændige *vado*. På fransk og prov. finder det samme forhold sted, dog således at præs. konj. tidligere kunde dannes af begge stammer, medens nuværende fr. kun bruger stammen i *aller*, og at futurum dannes af lat. *ire*. På spansk og portug. böjes *andar* helt igennem, hvorimod fortsættelserne af *vado* og *ire* i forbindelse med perf. *fui* på en ejendommelig måde supplere hinanden til et andet verbum, med en fra *andar* noget forskellig betydningsnuance: medens *andar* nærmest bruges om bevægelsen som sådan eller bevægelsesmåden (*andar mucho*, *a. en cuatro pies*, *a. á caballo*, gå meget, gå på fire ben, ride), betegner *ir* mere bevægelsen fra et sted til et andet (*ir al mercado*, gå på torvet).

Det er kun den förstnævnte række af former: *andare*—

[1]) [Trykt i Det philologisk-historiske Samfunds Mindeskrift i Anledning af dets 25aarige Virksomhed 1854—1879, Kjøbenhavn 1879, s. 197—214].

andar—anar—aller, hvormed vi her skulle sysselsætte os, og det förste spörgsmål, som da rejser sig, er: ere 198
nu også disse forskellige former etymologisk beslægtede indbyrdes, eller er der kun en tilfældig udvortes lighed imellem dem? Jeg tror ikke, at der ret vel kan være nogen tvivl om, hvorledes svaret på dette spörgsmål må lyde. Thi ganske vist er forholdet i konsonantismen f. ex. mellem *andare* og *aller* sådant, at det ikke synes at kunne forklares ved hjælp af de regelmæssige lydforandringer; men på den anden side frembyde dog allerede hovedsprogene (og endnu mere, som vi senere skulle se, de mindre sprog og dialekter) en sådan række af successive overgangsformer og en sådan parallelisme i disse formers anvendelse og betydning, at de umulig kunne skilles fra hverandre, men nødvendigvis må have en fælles oprindelse. Dette indrömmes også af så godt som alle, der hidtil have skrevet herom. Men vanskeligheden ligger netop i at påvise denne fælles oprindelse; der er efterhånden bleven fremsat en mængde forskellige gisninger, næsten alle med formen *andare* som udgangspunkt; men ingen af dem har vundet almindelig tilslutning, og en nöjere prøvelse vil også snart vise, at selv de etymologier, der i de nyere tider have haft de vægtigste talsmænd, ikke kunne siges at have løst spörgsmålet eller fjærnet vanskelighederne. Jeg skal kortelig gennemgå de vigtigste af de hidtil opstillede etymologier.

Vi begynde med den, der er hævdet af Diez (Etym. Wörterb. I[3], 24 ff.) i tilslutning til Ferrari[1]) og Muratori

[1]) Origines lingvæ italicæ, Patavii 1676. Det hedder her under *Andare:* »Videtur a Vado, vadere, vadare, andare . . . Sed est ab Itare. Anteire, anteitare, *antare, andare.* Qui enim proficiscitur, anteit eum, a quo discedit (!) . . , Vel adire, aditare, andare, nam aditus, *andio, andata* . . .«. Skulde man tro det muligt, at den af Ferrari her i begyndelsen afviste forklaring virkelig i den nyeste tid har fundet en talsmand: I Böhmers Roman. Studien IV, s. 196 (jf. Romania VIII, 298) og atter i Zeitschr. f. rom. Philol. III, 563 f., har W. Förster (vistnok uden at kende Ferrari), som det synes, for alvor søgt at aflede *andare* af *vadere* ved bortkastelse af *v* i den ubetonede stavelse, tilföjelse af *n* og forandring af böjningsmåde!

199 (Antiquitates Italicæ II, Mediolani 1739, p. 1129 f.), og som måske er den, der hidtil har kunnet glæde sig ved de fleste tilhængere[1]). Derefter skulde stamordet (særlig for ital. *andare*) være lat. *aditare*. Med hensyn til dette ord må det ikke overses, at det i hele den latinske litteratur kun forekommer en eneste gang, nemlig i et brudstykke af Ennius, der er opbevaret hos grammatikeren Diomedes (I, 336 Putsch); det hedder her: »item adeo adis; hoc iteramus adito aditas dictitantes, ut Ennius: ad eum aditavere« (= Ennianae poesis reliquiae rec. Vahlen, Trag. v. 433). Påfaldende vilde det også være, at dette ord, der så bestemt betyder »gå hen til en«, skulde være gået over til i de romanske sprog kun at betyde »gå« i al almindelighed. Disse indvendinger vilde jeg imidlertid endda ikke lægge så megen vægt på, hvis ellers de romanske former lod sig forklare ud fra dette ord; men det er langt fra at være tilfældet. For at forklare den italienske og spansk-portug. form antager man, at *aditare* først skulde være blevet til **anditare* og dette så atter svækket til *andare*. Til støtte for denne overgang henviser Diez til, at lat. *reddere* i de romanske sprog er blevet til *rendere*; men herved er at mærke, at det ikke er *d*, men *dd*, som her er blevet til *nd*; sml. at *amygdala* gennem mellemformen *amiddola* (»amygdala non amiddola« Append. Probi) bliver til *amendola*, *amandola*, eller *sabbatum* i visse egne til *sambatum* (f. ex. i fr. *samedi*). Endvidere henvises til, at lat. *aditus* er kilden til ital. *ándito*, en smal korridor imellem forskellige værelser, en smal gang mellem to mure[2]), og spansk *ándito* (også *andén*), en smal gang, svalegang, gangsti (også ma. lat.

[1]) F. ex. Scheler, Dict. d'étymologie franç., 1873, p. 16; Joh. Storm, Mém. de la société de lingu. II, 105 og Nord. tidskr. f. filol. og pædag., n. r. I, 179; Flechia, Archivio glottologico III, 166; Demattio, Morfologia italiana, 1876, p. 80, o. a.

[2]) [Jf. piemont. *andór* »andito, corridojo«, Biondelli, Saggio sui dialetti gallo-italici, Milano 1853, p. 559.]

anditus gangsti). Dette er dog sikkert ikke muligt; disse ord må vistnok atter være afledte af *andare* (sml. fr. *allée* »passage étroit entre deux murs, conduisant du dehors dans l'intérieur d'une maison; voie entre deux rangs d'arbres«, Littré) ligesom f. ex. *accomándita* af *accomandare*, *lascito* af *lasciare*, rumænsk *úmblet*, gang, af *umblá* gå, o. a.[1]). Selv om man imidlertid vilde antage en mellemform **anditare* = *aditare*, vilde denne efter de almindelige lydovergange strængt taget kun kunne forklare den spansk-port. form, knap engang den italienske, idet man da på ital. skulde vænte **antare* og ikke *andare*, og aldeles ikke prov. *anar*, der dog umulig kan skilles fra formerne med *nd*, eller fransk *aller*, om hvilke sidste former Diez's mening for øvrigt ikke fremtræder ganske klart. Han synes nærmest tilböjelig til at lade gl. fr. *aler* være udviklet af *aner* ved forandring af *n* til *l*, ligesom f. ex. i gl. fr. *velin* ved siden af *venin* (venenum), *orphelin* og *orphenin* (orphaninus). Denne sammenligning er imidlertid ikke fyldestgörende; thi i de anførte ord skyldes overgangen fra *n* til *l* kun en dissimilation på grund af det følgende *n*, hvilken grund ikke er tilstede ved *aler* (undtagen i formerne *alons* og *alant*). 200

Omtrent de samme indvendinger lader der sig göre mod en anden etymologi, som antydes, men forkastes af Diez, men som senere er bleven støttet af Schuchardt (Liter. Centralbl. 1873, s. 434). Det er af et lat. *ambitare*. De eneste fordele, denne etymologi har for den foregående, er, at den noget simplere forklarer *n* i *andare*, og

[1]) Om denne afledningsmåde sml. Canello i Rivista di filol. romanza I, 9 ff., 188 ff. og Mussafia smst. 91 ff. og Jahrbuch X, 378. Dersom man endelig vil aflede *andito* umiddelbart af et latinsk ord, hvad der forekommer mig ugörligt, måtte man i alt fald antage en sammenblanding af *aditus* og *ambitus*, der i Paulus's udtog af Festus forklares som »circuitus aedificiorum patens in latitudinem pedes duos et semissem, in longitudinem idem quod aedificium« (p. 5 Müller) eller »inter vicinorum aedificia locus duorum pedum et semipedis ad circumeundi facultatem relictus« (p. 16); jf. Varro de l. l. V, 22. Men hvorfor er *andito* = aditus ikke blevet til **ando*, når **anditare* = aditare er blevet til *andare*?

at betydningen vilde passe lidt bedre; men disse ringe fordele svækkes dog atter ved, at dette ord, som det synes, aldeles ikke kan påvises noget som helst sted hverken i den antike eller den middelalderlige litteratur.

201 En tredje etymologi, der i den nyere tid har vundet adskillige tilhængere, går ud på at aflede de romanske ord af lat. *adnare*. Denne sammenstilling stammer oprindelig fra Muratori (Ant. Ital. II, 1129) og berøres også kortelig af Diez, som dog ikke mener at kunne blive stående ved den. Derimod er den senere navnlig bleven hævdet af Littré (Dict. franç. under *aller* og Hist. de la langue franç., 5me éd. 1869, I, 39 ff.) og Brachet (Dict. étymologique, *aller*). Denne etymologi forekommer mig dog i enhver henseende uantagelig. For det første passer jo betydningen slet ikke; thi *adnare* betyder kun »svömme hen til« og ikke andet, og overgangen herfra til »at gå« kan dog umulig forsvares ved henvisning til romansk *arrivare* = *adripare* »lande«. Den væsentligste støtte for denne etymologi har man villet søge i, at *adnare* hos Papias gengives ved *venire* (der står i virkeligheden: »adnare adnatare venire«). Men Papias's vocabularium er jo ikke andet end en i den senere del af middelalderen almindelig brugt skoleordbog, (»elementarium doctrinae erudimentum«), som først er forfattet omtr. 1050—1060[1]), og de der forekommende, ofte höjst svævende forklaringer ere altså aldeles værdiløse, hvor det gælder om som her at bestemme betydningsudviklingen af et ord fra latin til romansk; naturligvis må der ved tilföjelsen »venire« ved siden af »adnatare« særlig være tænkt paa et eller

[1]) Sml. Wilmanns i Rhein. Mus. XXIV, 378 f. Loewe, Prodromus corporis glossariorum lat., 1876, 235 ff. (Det kgl. bibl. ejer et smukt exemplar af den sjældne editio princeps af Papias [Mediolani 1476 fol.]). Mon Brachet har haft nogen klar forestilling om Papias, når han skriver anf. st. om lat. *adnare*: »venir; ce mot qui signifie proprement venir *par eau*, dans Cicéron (!), ne tarda pas à prendre une rapide (!) extension de sens, et *adnare* signifie venir *par terre* (!) dans Papias (!)«?

andet forfattersted, hvor den egentlige betydning af *adnare* kan have været mindre bestemt fremtrædende; men hvilket dette kan have været, vilde det næppe lönne umagen at efterforske. Desuden vilde der jo dog i ethvert tilfælde fra »komme« til »gå« blive et spring tilbage, som man ikke således uden videre kan se bort fra. Dertil kommer imidlertid, at denne etymologi også i formel henseende er aldeles utilfredsstillende. *Adnare* vilde i det höjeste 202
kunne forklare den provençalske form *anar*, men hverken den franske (uden ved, som för omtalt, at antage *l* for at være opstået af *n*) eller den italienske og spansk-portugisiske, for hvilken man må tage sin tilflugt til en omsætning af *dn* til *nd*; men om en sådan omsætning kan der slet ikke være tale, da *adnare* jo allerede på förromansk trin må være blevet til *annare*.

Ikke bedre forekommer det mig at stå til med en fjerde etymologi, som er bleven fremsat af Langensiepen i Herrigs Archiv XXV (1859), 392 ff. (med nogle tilföjelser i XXXI, 141), og som senere er bleven genoptagen af Gaston Paris i Romania VIII, 298 og 466. Det ord, som disse to forskere tænke på, er lat. *addere*. Men hvorledes dette ord skulde gå over til at blive det almindelige romanske ord for »at gå«, er rigtignok vanskeligt at forstå. Langensiepen kan kun henvise til udtrykkene *addere gradum, iter* og til Verg. Georg. I, 513: Ut cum carceribus sese effudere quadrigae, addunt in spatia etc., og det må vel være dette samme vers, som G. Paris sigter til, når han siger (a. s. 298), at *addere* »se trouve absolument au sens de *addere gradum*, marcher, avancer«[1]). Men *addere*

[1]) Mærkeligt nok siger han nogle linjer ovenfor, at »toute étymologie qui contient *ad* est à rejeter, car *aler*, comme *andare*, exprime toujours l'idée d'éloignement«. Jeg er ganske enig med ham i den förste sætning, hvis besynderlige modsigelse med den af ham selv forfægtede etymologi må forklares ved en unöjagtighed i udtrykket, idet han vel kun sigter til sammensætninger af *ad* med bevægelsesverber. Derimod indeholder den sidste sætning, hvorved han vel nærmest tænker på udtryk som *aller et venir* og lign., kun den sandhed, at be-

må dog vel i det anførte vers blot være brugt på en særlig prægnant måde[1]), og selv *addere gradum* betyder jo ikke ligefrem »gå«, men addere beholder også her
203 betydningen af »forøge, lægge til«. Mellem disse udtryk og begrebet »gå«, er der dog virkelig et uoverstigeligt svælg. Hvad formen angår, er det for at forklare *andare* nødvendigt at antage, at ikke blot *dd* er blevet til *nd* (som i *rendere* = *reddere*), men at ordet også er gået over til at böjes efter *a*-klassen, en höjst mislig antagelse, som kun kan støttes ved, at man i provençalsk enkeltvis finder formen *tradar*, forråde, = tradere (måske egl. = *traditare*?), ved siden af det hyppigere *trair*, *trahir* = fr. *trahir*, ital. *tradir* (sml. spansk *añadir* = *inaddere* Diez, Wb. II b, 96). Endelig har denne etymologi samme fejl som de foregående, nemlig at den i det höjeste forklarer *andare*, men ikke nogen af de andre former[2]). Det eneste, der tilsyneladende kunde tale for den, er de forældede ital. perfektformer *andiedi* eller *andetti*; men disse kunne også meget let forklares på anden måde og vise i virkeligheden intet med hensyn til etymologien.

Foruden de nu omtalte etymologier, der hver for sig have fundet støtte hos de förste autoriteter i den romanske sprogvidenskab, vil jeg endnu blot nævne en, som for nylig er bleven fremsat af J. Bauer i Gröbers Zeitschr. für roman. philol. II, 592 f. (sml. Romania VIII, 298), og

grebet »gå« i ethvert sprog er mere eller mindre tilböjeligt til at slå over i begrebet »gå b o r t«. Således sige vi jo også på dansk f. ex. »man går og kommer», »toget går kl. 7« eller lign., og f. ex. på spansk har fr. *aller et venir* sit fuldstændig tilsvarende i *ir y venir*. [Jf. *Fol m'en revinc, fol i alai, Fol i alai, fol m'en revinc*, Roman de Rou III, v. 6418—19 (ed. Andresen).]

[1]) Vistnok med rette bemærker Wagner i sin udgave af Vergil, at *addere* på dette sted »videtur ex usu circensi sumptum esse crescentemque, dum aliud ex alio spatium conficitur, celeritatem significasse«, og sammenligner dermed den intransitive brug af gr. ἐπιδοῦναι.

[2]) Det franske *aller* er Langensiepen tilböjelig til at tænke sig udviklet på følgende måde: *addere*, *andere*, *andare*, *andulare*, *anulare*, *allare*, *aller*, en række der minder endel om overgangene fra Hartgrepeshöj til Lushöj i Steen Blichers »Fjorten Dage i Jylland«.

som går en ganske anden vej. Han vil skille formerne med *l* og *n* fra hinanden og foreslår da at aflede *aller* af et **allare*, der kunde være dannet af part. *allatus*, ligesom it. *prostrare*, prov. *prostrar*, o. s. v. er dannet på grundlag af *prostratus* (Diez, Et. Wb. I, 334). Dette er dog en udvej, som det næppe går an at gribe til. For det förste tror jeg, som för omtalt, ikke, at det er muligt at løsrive de forskellige romanske former fra hverandre; men dertil kommer, at, selv om *allatus* har existeret endnu på en så sen tid, som dannelsen af et sådant **allare* i ethvert tilfælde må tilhøre (noget der forekommer mig höjst tvivlsomt, da *ferre*, *adferre* i det lat. folkesprog allerede tidlig synes at være trængt mere og mere tilbage af *portare*, *adportare*, sml. Wölfflin i Philologus 204
34, 151), så ligger dog betydningen af *allatus* alt for fjærnt til, at man kan tænke sig denne form brugt ligefrem i betydningen »gået« og i denne betydning atter anvendt som basis for et nyt verbum »gå«. Også denne for øvrigt meget sindrige gisning vil derfor næppe på nogen måde kunne betragtes som fyldestgörende.

Når vi nu se tilbage på de forskellige her omhandlede etymologier, tror jeg, at det må indrömmes, at ingen af dem i virkeligheden er fuldt tilfredsstillende eller løser vanskelighederne. For det förste lide de alle af den fejl at være i höj grad søgte; de formodede latinske stamord ere alle sammen sådanne, at dels deres forekomst er meget tvivlsom, dels deres betydning altfor fjærntliggende. Ganske vist vilde det ikke være vanskeligt at påvise romanske ord, hvis utvivlsomme stamord enten ikke ligefrem ere opbevarede eller have skiftet betydning på en eller anden måde; men dels gælder dette næppe nogensinde om ord af så almindelig art som de her omhandlede, dels må det da, for at en sådan etymologi skal kunne anerkendes, også være en uafviselig betingelse, at

lydovergangene ere i fuld overensstemmelse med etymologien. Dette er imidlertid den anden fejl, som disse etymologier lide af, at de alle kun passe på en enkelt af de romanske former, uagtet det almindelig indrömmes, at disse må være beslægtede indbyrdes og altså have en fælles oprindelse.

Under disse omstændigheder turde der være al grund til at tage under overvejelse, om det dog ikke skulde være muligt at finde forklaringen i et latinsk ord, som fuldstændig tilfredsstiller alle fordringer, hvad betydning og historie angår, og som man, selv ved en overfladisk betragtning, ikke kan frakende en vis umiddelbar lydlighed med de romanske ord. Jeg mener lat. *ambulare*. Ganske vist kan det synes dristigt at fremkomme hermed; thi det eneste, alle etymologerne omtrent ere enige om, er, at der ikke kan være tale om dette ord[1]). Des-
205 uagtet vil jeg imidlertid ikke blot vove atter at bringe dette ord i erindring, men endog at udtale som min fulde overbevisning, at det i virkeligheden er det eneste, der kan være tale om.

Hvad selve det lat. *ambulare* og dets afledninger angår, vil det være tilstrækkeligt at henvise til de i de almindelige latinske ordbøger anførte steder, for at enhver kan overbevise sig om, at dette ord ikke blot fra de ældste tider af er særdeles hyppigt, men at det også bestandig åbenbart har været særlig brugt i tale- og folkesproget (sml. f. ex. den hyppige brug hos Plautus og i Ciceros breve). Jo længere vi komme ned i kejsertiden, desto mere se vi dette ord trænge sig frem på bekostning af andre ældre udtryk, og således, at det tilsidst synes at

[1]) Forskellige af de ældre etymologer betragte dette ord som stamordet for fr. *aller*, men heller ikke videre; således Ferrari (under *andare*) og Ménage (Dict. étymologique, 1694, p. 21; sml. sammes 1ste udg., 1650, p. 672); på samme måde også Burguy, Gramm. de la langue d'oïl I, 280. Af de nyere have, så vidt mig bekendt, kun Fuchs (Die roman. Sprachen, 187) og Pott (Kuhns Zeitschr. I, 315 og XIII, 345) hævdet denne etymologi for samtlige romanske ord.

antage den samme udstrakte betydning som de romanske ord[1]) eller som vort »gå«. I denne almindelige betydning er det også det sædvanlige ord i middelalderligt latin[2]), dog således, at det, hvad allerede Diez har gjort opmærksom på, i det mindste i de ældre mindesmærker regelmæssig vexler med *vado* på lignende måde som i ital. eller fransk. Dette forhold overholdes f. ex. med stor konsekvens i de longobardiske love, hvor jeg har noteret følgende former[3]): *ambolare* R. 21. 183. 224. L. 83. 148. A. 6; *ambolavit* R. 199. L. 70. 114; *ambolaverunt* L. 3; *ambolaverit* R. 188. L. 3. 18. 20. 22. 84. 114. 129. 137; *ambolaverint* L. 14. 134; *ambularent* A. 15; *ambolassit* L. 148; *ambolantem* L. 148; *ambolandi* R. 182. Ra. 13; *-ndum* A. 21; *vadit* R. 368; *vadunt* L. 134; *vadat* R. 217 (med *sibi*). 251. 368. L. 27. 81. 154. 158. Ra. 10. A. 4; 206
vadant R. 216 (med *sibi*). L. 142. 158[4]); *vade* L. 130. Det samme forhold findes f. ex. i Reichenauer glosserne (omtr. fra slutningen af 8de årh.), hvor disse to verber bruges til at gengive forskellige andre bevægelsesverber: *pergite ambulate*; *secessit abiit ambulavit*; *incedentes ambulantes*; *abeam vadam*[5]). I anledning af denne brug af *ambulare* i middelalderligt latin gör Diez den bemærkning[6]), at den kun tyder hen på, at man satte et bekendt

[1]) Nærmest synes endnu blandt de vestromanske former det sp.-port. *andar* (sml. ovf. s. 197 [406]) at have holdt sig ved den oprindelige betydningsfarve af *ambulare* (jf. f. ex. sp. *caballero andante* omvandrende ridder, o. lign.).

[2]) Mærk udtryk som *ambulare ad maritum* = ital. *andare a marito.*

[3]) R. = Rotharis edikt, år 643; L. = Liutprands love, fra 713 til 735; Ra. = Rachis love, 746; A. = Aistulfs love, 750 og 755.

[4]) Kun R. 25 *ambolit.* Derimod forekommer i frankiske dokumenter ved siden af *vadam* oftere *ambulem*, f. ex. Lex. sal. 50, 3; Hilperichi edictus (c. 574) 7; Childeberti II decretio (596) 8. Sml. ovf. s. 197 [406].

[5]) Mærk *ambulare*, *vado* som gengivelse af *secedere*, *abire* (sml. ovf. s. 202 [411] n. 1). Jf. *tam ambolandum quam revertendum*, Tardif, Monuments historiques, no. 23[12] (c. 681); *aut illic ambulantem aut inde revertentem*, Lex Alam. 29, *hominem de duce venientem aut ad illum ambulantem*, ibd., ja tildels allerede Plaut. Trin. 1108 *cito ambula, actutum redi*; Capt. 900 *bene ambula et redambula* (jf. *vadas et redeas*, Martial. XI, 1, 4; *itus et reditus*, Suet. Tib. 38).

[6]) Etym. Wörterb. I, 23; Altromanische Glossare, 54.

lat. ord i stedet for et lignende romansk, ligesom man f. ex. hyppig gengav it. *corte*, fr. *cour* med *curia*, og at den intet beviser med hensyn til oprindelsen af *andare*. Deri kan jeg dog på ingen måde være enig. Man må nemlig vel lægge mærke til, at den slags ordblandinger eller misdannelser som *curia* = fr. *cour* (eller endelsen *-agium* = ital. *-aggio*, fr. *-age* for ældre *-aticum*, sml. Diez, Gramm. II, 310 f., o. m. a.) ere fremmede for den tidlige middelalder, hvor vi utallige gange træffe f. ex. *curtis* (*-aticum*, o. s. v.), og at de først komme frem adskillige århundreder senere, da dels de romanske lydforandringer allerede var så vidt fremskredne, at den oprindelige form ikke mere umiddelbart følte, og dels den ældre naive anvendelse af latinen afløstes af en på sin vis mere studeret og skoleret sprogform. Netop af denne grund er en sådan betragtningsmåde uanvendelig på *ambulare*, der bruges uden nogen sideform i uafbrudt følgerække fra oldtiden til middelalderen. De eneste afvigelser bestå i, at vi undertiden, dog først flere århundreder ned i middelalderen, træffe selve de romanske
207 former anvendte i stedet for *ambulare*[1]). Derimod finde vi ikke en eneste gang i noget som helst mindesmærke, hverken fra den senere oldtid eller fra middelalderen, i stedet derfor *aditare*, *ambitare* eller noget af de andre ord, som man har taget sin tilflugt til for at forklare de romanske former, hvad der dog, netop ved et så almindeligt ord, er i höj grad værdt at lægge mærke til. Denne omstændighed vejer for mig så tungt i vægtskålen, at jeg vil påstå, at allerede af den grund stamordet for de romanske ord må være *ambulare* og ikke kan være noget andet.

Der er to indvendinger, på grund af hvilke denne i

[1]) Til de tidligste exempler herpå høre, som det synes, to af Muratori (Ant. It. II, 1129) fremdragne tilfælde, hvor vi i dokumenter fra 972 og 985 træffe udtrykket »*andare et pascere*« i stedet for det sædvanlige »*ambulare et pascere*«.

sig selv så nær liggende sammenstilling hidtil i regelen er bleven erklæret for umulig, og som sikkert også nu ville blive gjorte gældende, nemlig for det förste, at næppe nogen af de romanske former efter de almindelige lydovergange kan forklares ud fra *ambŭlare*, og for det andet, at *ambulare* allerede er fortsat på regelmæssig måde i ital. *ambiare*, sp., port., prov. *amblar*, fr. *ambler*, alle for ældre **amb'lare*, med den specielle betydning »at gå i pasgang« om heste[1]).

Den sidste af disse indvendinger har ikke stort at sige; thi det vilde jo kun være et exempel blandt mangfoldige andre på, at et lat. ord er opbevaret i en dobbelt form i de romanske sprog, som f. ex. når lat. *gabăta* på fransk dels bliver til *jatte*, skål (som *dette* af *debitum*), dels til *joue*, kind (prov. *gauta*, ital. *gota*, for **gávata*, **gauta*), eller lat. *tabula* dels til *table*, bord, dels til *tôle*, blik.

Hvad den anden indvending angår, da indrömmer jeg gerne, at det virkelig ikke er muligt at forklare de romanske former af *ambulare* efter de almindelige lydovergange. Men sagen er jo også den, at det verbum, vi her have at göre med, hører til en gruppe af ord, som i alle sprog mere eller mindre, om jeg så må sige, stå udenfor lov og ret, det vil sige ord, som på grund af deres hyp- 208
pige anvendelse og deraf følgende lettere forståelighed selv ved mere udvisket udtale ere udsatte for langt stærkere og voldsommere forandringer end andre ord, og som derfor tildels gå ganske deres egne veje. Vi behøve ikke at gå længere end til vort modersmål for at finde exempler på lignende fænomener[2]); således *ham* for ældre *hannem*, *hanum* (men *igennem*); *har* for ældre *haver* (men et *hav*, *have*, *stav-e*); udtaleformer som *ha*, *haðə* = *have*,

[1]) »In dieser ausschliesslichen bedeutung unclassisch und erst etwa seit dem 9. jh. im gebrauch« siger Diez, Et. Wb. I, 19.

[2]) [Jeg har her indsat nogle andre exempler end i originalafhandlingen; jf. Nordisk tidskrift for filologi, ny række, IV, 1879/80, s. 222 f.]

havde; *ta*, *taət* = *tage*, *taget* (oldn. *taka*; men et *tag* = oldn. *tak* og *þak*); *laə*, *saə* = *lagde*, *sagde*, o. m. a. Hvad der for de romanske ords vedkommende åbenbart har bidraget yderligere til at fremkalde voldsomme afslibninger og sammentrækninger, er dels den lange og tunge form af ordet *ambulare*, dels den omstændighed, at det (i betydningen »gå«) fortrinsvis eller udelukkende brugtes i de former, i hvilke accenten lå på endelsen. Hvor udsatte netop de ubetonede stavelser ere for sådanne afslibninger, se vi f. ex. af ord som fr. *parler*, prov. *parlar* af lat. *paraboláre* (med aldeles uregelmæssig bortkastelse af *-o-* = *-au-* = *-abo-*), medens man i præs. ind. med anden betoning havde på gl. fr. *parole*, på prov. *paraula* = *parábolat*; fr. *manger*, prov. *manjar* = *mandūcáre*, men gl. fr. *manjuce*, prov. *manduja* = *mandūcat* (sml. ital. *manucare*, *manicare*, *mangiare*, *magnare*); fr. *cousin*, prov. *cosin*, it. *cugino* = *consobrīnus*[1]), o. s. v. Muligvis stiller forholdet mellem den för omtalte form **amb'lare* og de her omhandlede afslebne former sig således, at differentieringen står i forbindelse med den forskellige betoning: *amb'la-* udgår måske egentlig fra de former, der havde accenten på förste stavelse, idet disse ikke brugtes i betydningen »gå«, men kun i den særlige betydning »gå i pasgang«, de afslebne former derimod fra dem, der accentuerede endelsen. I så tilfælde vilde forholdet blive det samme som f. ex. mellem fr. *plier* og *ployer*[2]), *maire* = *májor* og *majeur* = *majórem*, *sire* = *sénior* og *seigneur* = *seniórem*, *dîner* og *déjeuner* = *des(je)junare* (G. Paris i Romania VIII, 95 ff.), o. s. v.

209 Når jeg nu endelig skal forsøge på så vidt muligt at forklare de overgange, der ud fra den her hævdede etymologi må antages at have fundet sted i de romanske

[1]) Sml. om dette ord Storm i Mémoires de la soc. de linguistique II, 101.

[2]) Se mine bemærkninger i Romania V, 69 ff. [= dette bind s. 386 ff.].

ord, vil jeg gerne indrömme, at jeg næppe vil være i stand til at fjærne alle vanskeligheder eller bringe fuld sikkerhed til veje; jeg tvivler imidlertid ikke om, at det, hvis andre ville godkende mit udgangspunkt og fortsætte undersøgelsen, vil lykkes ad denne vej at nå i det mindste en del videre end ved nogen af de andre etymologier. Dog må det heller ikke overses, at der næppe vil kunne være tale om at finde nogen fuldstændig tilsvarende analogi, af den grund at *ambulare* er det eneste ord af denne form, der falder ind under den nævnte kategori af hyppig brugte ord med særlig tendens til stærk afslibning. Mere vægt tror jeg, at man bör lægge på påvisningen af de indbyrdes overgangsformer indenfor selve de romanske sprog.

Når vi begynde længst mod øst, træffe vi der 1) den fulde form AMBLA- (den samme, som i de vestromanske sprog anvendes i den særlige betydning »gå i pasgang«) i (nord)rumænsk *umblá*, *îmblá*, 1. pers. *úmblu*, *îmblu*, istrisk *ambla*, gå, ganske svarende til *ambulare*, også i betydning[1]), og med sammensætningen *preumbla*, *primbla*, *plimba* = *perambulare*, gl. fr. *paraler* (Cihac, Dict. d'étymologie daco-romane, 1870, 296).

Nærmest herved står 2) formen AMNA-, som vi træffe i vestrumænsk *ëmná*, sydrumænsk (i Macedonien) *îmnare*, *preîmnare* = nordrum. *umbla*, *preumbla* (Schuchardt, Lit. Centralbl. 1873, s. 434; Massimu, Rapeda idea de gramateca macedonorumanesca, Bucuresci 1862, 121). Den samme form have vi i en ladinsk dialektform *amnar* 210
(Diez, Et. Wb. I, 22 med urigtig henvisning til Ztschr. f.

[1]) Bruges f. ex. i den rum. bibeloversættelse Matth. 4, 18; 9, 5; 10, 7; 11, 5; 12, 43; Mark. 6, 48. 49; 7, 5; 8, 24; Luk. 1, 17; 8, 1; 9, 6, på de allerfleste steder = περιπατεῖν i originalen og *ambulare* i Vulgata. Om at gå fra et sted til et andet bruges derimod *merge* (= lat. *mergere*). Forholdet mellem disse to ord er omtrent det samme som mellem sp. *andar* og *ir*, sml. rum. *umbla pre jos*, *călare*, *in trăsură*, *pre mare*, *reu* = sp. *andar á pie*, *á caballo*, *in coche*, *por la mar*, *malo*, men rum. *merge la tărg* = sp. *ir al mercado*, o. lign.

vergl. sprachf. VIII, 231; Schuchardt, anf. st.), og herhen høre sandsynligvis også de i en anden ladinsk dialekt (supraselvansk) forekommende former af en stamme *ma-*, der ellers vistnok med urette henføres til det i alle de andre romanske sprog fuldstændig tabte lat. *meare*: f. ex. præs. 1. p. pl. *mein*, impf. *mava*, part. *mont* (Ascoli, Archivio glottologico I, 44 no. 78; Storm i Nord. tidskr. for filol. og pæd., n. r., I, 160); med hensyn til bortkastelsen af *a* sml. i samme dialekt *vêr* for **aver* = *habere* (Ascoli, a. st. 52 no. 100). Endelig hører herhen endnu prov. *anar* [*annar*] (sml. *nonar* ved siden af *nomnar* = *nominare*; *dona*, *domna* = *domina*), valdensisk *annar* og de på gl. fr. forekommende spor af en form *aner* (om hvilke se Diez, Wb. I, 24 og Littré Dict. under *aller*), samt efter al sandsynlighed det med prov. og fransk i böjning og betydning fuldstændig overensstemmende katalanske *anar* (sml. nedenfor). Det træffer sig her så heldigt, at vi til formen *amna-* for *amb'la-* (eller **am'la-*) have en fuldstændig parallel i fortsættelserne af lat. *similare* (*simulare*), der ligeledes har spaltet sig i *sembla-* og *sem'na-* (se Ascoli, Arch. glott. II, 406 f.); den förste form have vi f. ex. i fr. *sembler*, den anden derimod i forskellige franske dialektformer: lothr. *senner*, picard. *saner*, bourg. *sannai*, *semnai*, wallonsk *sôné* (sml. Littré), ligesom i rum. *semănă* (jf. rum. *semen*, *seamăn*, *samăn* similis; ladinsk [supraselvansk] *ansembel* og *ansemmen*, fr. *ensemble* og *ensenn*, it. *insembre* og *insieme* = insimul [**inséml* og **inséml*]). Ligesom altså formen *sem'la-* i enkelte egne er bleven til *sem'na-*, medens den i de fleste andre har beholdt sit *l* og derefter ved det regelmæssige indskud af *b* mellem *m* og *l* er forandret til *sembla-*, således synes vi at måtte antage, at *ambula-*, i det mindste i de tilfælde, hvor förste stavelse var ubetonet, tidlig er blevet til *amulá-*, AMLA[1]),

[1]) [Om spor af en udtaleform *amulare*, se nedf. s. 425.]

og at denne form da atter, för det endnu var trængt igennem at indskyde *b* mellem *m* og *l*, har været fjærnet på anden måde, — i de her nævnte dialekter ved at forandre *-m'l-* til *-m'n-*.

Fra prov. *anar* er det atter umuligt at skille 3) ital. 211
andare og spansk-portug. *andar*, ved hvilken sidste form særlig betydningsoverensstemmelsen med *ambulare* og rum. *umbla* ikke må glemmes. Også katalansk *anar* kunde efter sin form høre herhen (sml. *fonar*, *manar* for *fondar* fundare, *mandar* mandare); da imidlertid både dets böjning (vexlen med former af *vado*) og dets betydning stiller det nærmere ved prov. *anar*, hvilken form ikke kan være udviklet af *andar*, er det rimeligere, at det også må forklares i sammenhæng dermed[1]). Her have vi altså en ny sideform til *ambla-* og *amna-* med det bagved denne form liggende **am'la-*, nemlig ANDA-, der i ethvert tilfælde atter må stå i stedet for *AM'DA-. Meget vanskeligt er det derimod at göre rede for udviklingen af denne form, og nogen sikker parallel dertil kan jeg ikke påvise; imidlertid tror jeg dog, at man må være meget forsigtig med strax af denne grund at drage den her hævdede sammenstilling i tvivl. En forandring fra *l* til *d* er, om end sjælden, dog ingenlunde exempelløs i de romanske sprog (Diez, Gr. I, 204; C. Michaëlis, Studien zur rom. Wortschöpfung, 1876, 235 f.); et fællesromansk exempel haves således i it., port. *ámido*, fr. *amidon*, sp. *almidon*, stivelse, = *amylum*; nærmere endnu ligge måske nogle tilfælde, hvor *nd* er = opr. *ngl*, som sp. *sendos* af *sing[u]los*, parmesansk *sandoćć* for **singluclo*, **singlutulus*, *singultus* (Flechia i Arch. glott. II, 377). Imidlertid er jeg tilböjelig til at tro, at vi her ikke udelukkende have med en ren organisk lydforandring at göre,

[1]) Derimod ere de i visse lombardiske og piemont. dialekter ved siden af *andà* forekommende former *anà*, *'nà* snarere at betragte som afslibninger af den förste form.

men at overgangen fra **am'la-* til **am'da- anda-* eller måske allerede en udtaleform **am(b)udare* i stedet for *am(b)ulare* for en væsentlig del skyldes en tiljævning til
212 de dette ord så nær stående former af *vado*. Jeg tilföjer endnu, at, når vi, som för berört, i ældre ital. undertiden træffe perfektsformerne *andiedi, andetti* ved siden af det regelmæssige *andai*, da ere disse former dannede i analogi med *diedi, detti* af *dare*, idet folkeetymologien har lagt dette ord ind i *andare*. På spansk derimod er perf. af *andar* dannet i lighed med de tilsvarende former af *estar* (stare), f. ex. 3. pers. *anduvo*, gl. sp. *andudo, andido* ganske som *estuvo*, gl. sp. *estudo, estido*[1]); forskelligt derfra er perf. af *dar*, der kun hedder 1. p. *dé*, 3. p. *dió* o. s. v. Hermed kan sammenlignes den parallelisme, der i dansk og forskellige andre gotiske sprog finder sted mellem verberne *gå* og *stå*, oldn. *ganga* og *standa*, oldhöjt. *gân* og *gên, stân* og *stên*, nedert. *gân, stân*, nyhöjt. *gehen, stehen*, o. s. v.[2]).

Fra de forskellige nu omtalte former er det endelig lige så umuligt at adskille 4) formen ALLA-, som vi have i fr. *aller*, på gl. fr. i regelen skrevet *aler*. Men denne form er ikke indskrænket til fransk; den forekommer også i friulansk. I en gammel friulansk text fra det 16de årh., meddelt af Joppi i Arch. glott. IV, 235, forekommer således part. *allât* = it. *andato*; den nuværende form i denne dialekt synes at være *lâ* med bortkastelse af förste stavelse (Schuchardt i Lit. Centralbl. a. s.; sml. den ovf. anf. ladinske form *ma-*). Det er åbenbart, at disse former, den franske og den friulanske, ere aldeles ensartede, om de end måske nok ere opståede uafhængig af hinanden, og de må da også forklares på samme måde. Det vil da strax være klart, at

[1]) På portug. er perf. af *andar* altid regelmæssigt: *andei* ligesom f. ex. *cantei* cantavi.

[2]) [Jf. M. Lorenzen i Nord. Tidskr. for filol., n. r., IV, s. 222 ff.]

der ikke vil kunne være tale om, at *l* (særlig i gl. fr. *aler*) skulde stå i stedet for *n* (sml. s. 200 [409]); *l* må nødvendigvis være oprindeligt og allerede have været tilstede i stamordet. Ej heller vil der kunne være tvivl om, at det er formen med dobbelt *ll*, som man også på fransk må gå ud fra, ikke den gl. fr. skrivemåde *aler*; på gl. fr. plejede man overhovedet ikke at fordoble andre konsonanter end *r* og *s*[1]) og skrev altså på samme måde *ele*, *vile* o. lign. Dette *ll* må vistnok være opstået 213
ved en assimilation, sandsynligvis således at formen *alla-* er fremgået af den för omtalte form **am'la-*. Ganske vist er en assimilation af *ml* til *ll* i det mindste på fransk ellers uden exempel, idet *ml* regelmæssig forandres til *mbl* (eller gennem *mn* til *nn*, se ovf.); men jeg gentager, at på det ord, vi her have at göre med, kan og bör den almindelige målestok ikke for strængt anvendes[2]). Er der end ingen fuldstændig parallel, af den simple grund at lydforbindelsen *ml* eller *mbl* ikke forekommer i noget andet ord, der med hensyn til hyppig anvendelse på nogen måde kan sammenlignes med *aller*, så må det dog ikke overses, at der netop ved flydende konsonanter kan påvises andre assimilationer, som sproget ellers ikke tillader, navnlig i visse almindeligere ord og vistnok altid foran tonstavelsen. Jeg vil således nævne gl. fr. *el* = *en le*, *en la*; *els* = *en les* (medens f. ex. *spinula* bliver til *épingle*); *dorrai* ved siden af *donrai* for *donerai* (medens *cinerem* bliver til *cendre*, *ponere* til *pondre*, *tremere* til *craindre*); *charroie* for *charmeroie* (Burguy III, 69); *paller* i gl. fr. og endnu i visse dialekter for det allerede stærkt sammentrukne *parler* (sml. ovf.); *Challon* for *Charlon*,

[1]) Se G. Paris, St. Alexis, 103.

[2]) I nødsfald kunde man jo mellem **am'la-* og **alla-* antage en mellemform **an'la* (**ąla-*, med nasaleret *a*?), hvilken da måtte være opkommet ved en kontamination af **am'la-* og *anda-*, på en tid da begge disse udtalemåder vare i brug jævnsides; en sådan antagelse forekommer mig dog hverken i sig selv sandsynlig eller nødvendig.

o. a. Af hensyn til disse og lignende overgange forekommer det mig, at man ikke vel a priori kan nægte muligheden af den assimilation af *ml* til *ll*, hvorpå vi i *aller* have vistnok det eneste exempel.

Jeg har nu gennemgået de mig bekendte former i de forskellige romanske sprog og søgt så vidt muligt at forklare deres sandsynlige fonetiske udvikling fra det ord, som allerede ved en betragtning af den latinske sprogbrug i mindesmærker både fra oldtiden og den tidlige middelalder med nødvendighed måtte fremstille sig som stamordet, nemlig *ambulare*. Bliver der end nogle vanskeligheder endnu tilbage, tvivler jeg dog ikke om, at det efterhånden må kunne lykkes også at overvinde dem. En ting vil jeg endnu blot minde om, nemlig at *ambulare* i ethvert tilfælde er det eneste ord, i hvilket de forskellige romanske ord, trods deres uregelmæssige lydforandringer, med nogen art af rimelighed kunne forenes. Det er det eneste ord af en passende betydning, der indeholder både en nasal og et *l*, af hvilke lyd fransk (og friulansk) udelukkende har bevaret den sidste, de sydlige sprog den første. Opgiver man denne etymologi, vil det med det samme blive nødvendigt at skille de romanske ord fra hinanden og søge en forskellig etymologi for hver af hovedformerne; men dette synes dog at være aldeles umuligt. Og hermed være denne etymologi på det bedste anbefalet til medforskeres videre opmærksomhed.

September 1879.

AMBULARE — AMULARE[1])

I »Det philol.-historiske Samfunds Mindeskrift«, 1879, s. 210 ff. [her foran s. 420 ff.], har jeg fremsat den formodning, at stammen i lat. *ambulare*, i det mindste i de tilfælde, hvor accenten ikke faldt på første stavelse, tidlig havde antaget formen *amulá-*, *am'lá-*. Et spor af en sådan udtaleform tror jeg virkelig at der foreligger hos Spartian, Hadrianus 16 (blandt Scriptores hist. Aug.), i et lille digt af Florus:

Ego nolo Caesar esse,
ambulare per Britannos,
* * * * *
Scythicas pati pruinas,

og et dermed parallelt af Hadrian:

Ego nolo Florus esse,
ambulare per tabernas,
latitare per popinas,
culices pati rotundos.

Casaubonus rettede *ambulare* til *amblare*, hvilket tiltrædes af Lucian Müller (i tillæg til hans udg. af Rutilius Namatianus s. 25 og 28) og Wölfflin (Latein. u. roman. Comparation, 1879, s. 86). I en versform som denne synes det dog næppe tilladeligt at ombytte de to korte stavelser med en lang; meget snarere beror den metriske uregelmæssighed på, at der under skrivemåden *ambulare* skjuler sig den omtalte dagligdags udtaleform *ămŭlare*. Et andet vidnesbyrd om en sådan udtale haves i formen *ammulantibus* i en senere kristelig indskrift fra Britannien (Hübner, Inscr. Brit. christ., nr. 94).

[1]) [Trykt i Nordisk Tidskr. for Filologi, Ny Række, V, Kbh. 1880/82, s. 215.]

VIDENSKABENS FÆLLESSPROG

Tale ved Københavns Universitets Fest den 17. April 1902 i Anledning af H. M. Kongens Fødselsdag.

Trykt, delvis noget omarbejdet og udvidet, i Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning udgivne af det philologisk-historiske Samfund, Nr. 65, Kbhavn 1905.

Over 200 Aar er forløbne, siden Universitetets aarlig 3
tilbagevendende Fest i Anledning af Kongens Fødselsdag — efter en særlig Foranledning og en frivillig Beslutning af Konsistorium — første Gang blev fejret paa selve Kong Christian V.s Fødselsdag, den 15de April 1691[1]). Mangt og meget er blevet forandret siden da, saaledes ogsaa med Hensyn til denne Fest som overhovedet ved hele Universitetets Virkemaade og Formen derfor.

Her skal blot fremhæves den store Forandring, der er foregaaet, idet det nu er Modersmaalet, der lyder overalt indenfor vor Højskoles Vægge, medens Latin dengang og længe derefter udelukkende var Universitetets og Videnskabens Sprog her som i det øvrige Europa. Som saadant brugtes det da saavel ved festlige Lejligheder som ved Forelæsninger, Examiner og Disputatser. Ved Forelæsninger begynder Modersmaalet allerede i Løbet af anden Halvdel af det 18de Aarhundrede mere og mere at trænge sig frem ved Siden af Latinen, der dog endnu længe vedblev at benyttes og her aldrig er bleven officielt afskaffet. Betydelig længere holdt Latinen sig som det befalede Sprog ved Examiner og andre akademiske Handlinger, saaledes ogsaa ved Universitetets Fester[2]).

[1]) H. Matzen, Kbh.s Universitets Retshistorie I, S. 253, II, S. 236.

[2]) For Embedsexaminernes Vedkommende indførtes Modersmaalet ved medicinsk-kirurgisk Examen ved Plakat af 30. Jan. 1838 § 4 (se om denne og de følgende Angivelser Samling af de for Universitetsforholdene gjældende Retsregler, II, 1885, under vedkommende Datoer) og ved Frdg. af 30. Dec. 1839 § 8 for juridisk Examen med Undtagelse af Examinationen i Romerretten, for hvilket Fag Latin først afskaffedes ved Bek. af 13. Nov. 1847; for theologisk Examen indførtes

Men netop ved Festen i Anledning af Kongens Fød-
4 selsdag skete der tidligst Forandring i denne Henseende. Den sidste Gang, denne Fest fejredes med en latinsk Tale (af Historikeren Werlauff), var den 4de Februar 1837, altsaa for omtrent to Menneskealdre siden. Ved kgl. Resolution af 1ste December samme Aar blev det bestemt, at baade Indbydelsesskriftet og Talen skulde være paa Modersmaalet, idet der henvistes til, at denne Fest er mere national og derfor mere end Universitetets andre Fester bør være tilgængelig for alle.

Konsistorium havde allerede da foreslaaet, at Talerne ved alle Universitetets Fester skulde holdes paa Dansk i Stedet for paa Latin. Universitetsdirektionen mente imidlertid ikke, at man burde gaa saa vidt, og det var først 1854, at Latinen blev afskaffet ogsaa ved Reformationsfesten. Man var da naaet saa vidt, at man kunde fremhæve, at næppe engang de studerende nu mere forstod en latinsk Tale, og at det var en trykkende Bevidsthed for Taleren, at det kun var med Nød og næppe, at det lykkedes ham at gøre sig nogenledes forstaaelig for de faa Tilhørere, der samledes til denne Fest.

Dansk delvis ved kgl. Res. af 13. Dec. 1835 og i noget større Omfang ved Bek. af 18. Maj 1847, dog med to mindre Undtagelser, der ogsaa bortfaldt ved Bek. af 23. Dec. 1849. Længst holdt Latin sig for de klassiske Filologer ved skriftlig og mundtlig Examen i Græsk og Latin og blev for den historisk-filologiske Skoleembedsexamens Vedkommende først (i det væsentlige) afskaffet ved Bek. af 13. Aug. 1873. At Afhandlinger til Erhvervelse af akademiske Grader baade skulde være affattede og forsvares paa Latin, indskærpes endnu ved Frdg. af 9. Jan. 1824. M. Hammerichs Afhandling for Magistergraden »Om Ragnaroksmythen« 1836 er den første, der med særlig kongelig Tilladelse er skreven paa Dansk, og dette Exempel blev derefter enkelte Gange fulgt (f. Ex. S. Kierkegaard, »Om Begrebet Ironi«, 1841). Men det mundtlige Forsvar skulde fremdeles foregaa paa Latin, hvad der ikke sjælden synes at have givet Anledning næsten til Skandaler. Først ved Bek. af 19. Maj 1854 blev det efter langvarige Forhandlinger (se Lindes Meddel. ang. Univ., 1849—56, S. 50 ff.) fastslaaet, at Afhandlingen kan skrives enten paa Dansk eller paa Latin, og at Ministeriet paa derom indkommende Begæring kan tillade Benyttelse af Modersmaalet ved Forsvarshandlingen, og under 7. Juni 1866 (jf. Univ. Aarbog 1864—71, I S. 433 ff.) blev endelig Forholdet vendt om, saaledes at Forsvarshandlingen skal finde Sted paa Dansk, med mindre Fakultetet finder Grund til at tillade Brugen af Latin (hvad der vistnok kun én Gang har været Tilfældet, i 1867).

Kun i to Menneskealdre har altsaa nu Modersmaalet lydt ved denne Lejlighed, til Glæde for Taleren og, som det maa haabes, ogsaa mere eller mindre for Tilhørerne; endnu kortere Tid er forløben, siden Latinen paa andre Punkter maatte vige for Modersmaalet. Og dog maa dettes Ret forekomme os saa indlysende og naturlig, at vi nu næsten har vanskeligt ved at tænke os, at det nogensinde har været anderledes, og i ethvert Tilfælde saa godt forstaar, at den skete Forandring maa være bleven hilset af alle som en Befrielse. Men netop fordi Udviklingen allerede har ført os og hele den videnskabelige Verden saa langt bort fra hine ældre Tilstande, kunde der, for at dømme retfærdigt derom, nu være Anledning til at se lidt tilbage paa Latinen som Videnskabens Fællessprog og saa tillige kaste Blikket lidt ud i Fremtiden.

Naar vi vil søge at forstaa, hvorledes Latin er kommet til at indtage sin enestaaende Stilling og i 2000 Aar har kunnet hævde sig som et Verdenssprog, vil vistnok alle nu til Dags være enige om, at nogen særlig Berettigelse dertil hverken er at søge i selve Sprogets indre Egenskaber eller i Betydningen af den Oldtidslitteratur, hvoraf det var Bærer. I ingen af disse Henseender kan Latin i fjærneste Maade taale Sammenligning med det andet af de saakaldte klassiske Oldtidssprog, Græsk. Det er udelukkende en ejendommelig Sammenkædning af storslaaede historiske Forhold, der — paa en Maade, hvortil næppe engang det arabiske Sprogs Stilling indenfor den muhammedanske Verden er et Sidestykke — har hævet Latinen fra en ringe Begyndelse af op til Herskerpladsen.

Jeg skal da blot i de store Hovedtræk minde om, hvorledes Latin, der fra først af kun taltes over et Omraade ikke halvt saa stort som Sjælland, med Roms Verdensherredømme efterhaanden blev det herskende Sprog i det romerske Rige og Folkesprog i hele den store vest-

lige Del deraf, hvor det lidt efter lidt fortrængte de forskellige oprindelige Folkesprog og i de Former, det derved antog, blev Stamsprog for de forskellige romanske Sprog; eller hvorledes det latinske Skriftsprog — oprindelig udgaaet fra de højere Stænders Talesprog i Byen Rom — i det væsentlige holdt sig uforandret Oldtiden igennem, blot med det forskellige Præg, som de skiftende Tiders Smag eller Smagløshed gav det, og kun i ringe Grad paavirket af de stedse stigende Afvigelser derfra, som Folkesproget efterhaanden frembød. Størst Liberalitet lige overfor dettes Former og Ordforraad — jævnsides med mang-
6 foldige Nydannelser som *humiliare, justificare*, o. l. eller ligefremme Laan fra Græsk som *ecclesia, angelus, petra* Sten, o. s. v. — møder vi i den ældste kristelige Litteratur, just fordi Kristendommen i første Række vender sig til de fattige og fortrykte, og paa mange Steder hos Oldkirkens Forfattere udtales det rent ud, at de i den ene eller anden Henseende, særlig ved Gengivelse af Bibelens Ord, med Forsæt efterligner Folkesproget, fordi det er dem mere om at gøre at blive forstaaede af de ulærde end at fyldestgøre det overleverede hedenske Skriftsprogs Krav; saaledes f. Ex. *ossum* for *os* Ben (ital. *osso*), *volatilia* Fugle, *cortina* Forhæng, Gardin, *manducare* spise, *dare ad manducare, ambulare-vado, fugire, venire habet* skal komme (fransk *viendra*), o. s. v. I dette Sprog forkyndtes da Kristendommen i den vestlige Del af det romerske Rige, og efter at den er bleven Statsreligion, bliver Statens og Kirkens Sprog efterhaanden det samme, idet begge udjævnes mere og mere.

Da saa med Oldtidens Slutning det vestromerske Rige opløses, efter at en Række barbariske, væsentlig germanske, Stammer har væltet sig ind over det og gjort sig til Herrer i de forskellige Dele af det, bliver det hele givet Raaheden i Vold, og den gamle overleverede Kultur

knuses paa faa Rester nær. Og dog er det ejendommeligt at se, hvorledes de nye Herrer bøjer sig i Ærbødighed for denne Kultur, hvorledes de efterhaanden, efter flere eller færre Generationers Forløb, assimilerer sig med de indfødte latiniserede eller nu rettere romaniserede Befolkninger i Sprog og i Religion. Dette faar da ogsaa sit Udtryk i, at Latin stadig vedbliver at være Skriftsprog, at være Kirkens og Statens Sprog, men i de første Aarhundreder efter Oldtidens Slutning ganske vist i en Form, der — med faa Undtagelser — maa være en Rædsel for den klassiske Filolog, men er højst interessant for Sprogforskeren ved den Maade, hvorpaa den gennem sine Bar- 7
barismer afspejler Tidens Talesprog[1]).

Særlig nord for Alperne synker Dannelsen efterhaanden saa dybt, at en ny Vækkelse bliver haardt nødvendig, og denne kommer med Karl den Store, der, som bekendt, i høj Grad forbedrede Undervisningen og oprettede Skoler, støttet navnlig af den virkelig lærde og højt begavede Englænder Alkuin.

Folkesprogene er endnu paa denne Tid for lidet udviklede, til at der kan tænkes paa at benytte dem til alsidig skriftlig Brug. Det er stadig Minderne fra Romerriget, hvortil man føler sig knyttet, og som man griber tilbage til; kun derfra er der Belæring at hente. Som Følge deraf kan fremdeles kun Latin blive det sproglige Medium, og det saa meget mere som det engang er slaaet fast som Kirkens og altsaa Gejstlighedens Sprog, hvorimod Græsk Middelalderen igennem væsentlig er en lukket Bog. Og da alt hvad der existerer af videnskabelig Dannelse hele Middelalderen igennem er samlet indenfor Gejstligheden, bliver Latin selvfølgelig tillige Videnskabens Sprog og gaar som saadant fra Klosterskolerne efterhaanden over til Universiteterne, og det bliver paa den anden

[1]) Se »Exkurs«, s. 455 ff.

Side, om end med Tiden ikke udelukkende, det officielle Sprog, Administrationens og Staternes Sprog, navnlig i alt internationalt Samkvem.

Fra de romanske Lande, særlig fra Frankrig, gaar Latinen med den katholske Kirke sin Sejersgang gennem Europa: til de britiske Øer, hvor det allerede tidligt havde faaet Fodfæste, til Tyskland og Norden, til Bøhmen, Polen og Ungarn. Det kan her fremhæves, at af alle ikke-romanske Lande Ungarn maaske er det, hvor Latinen kommer til at spille den største Rolle, fra Stefan den Helliges Tid af (omtr. 1000) og, trods forskellige Forsøg
8 paa at trænge det tilbage dels for Ungarsk, dels for Tysk, egentlig lige til 1848. Det er her ikke blot som andensteds Kirkens og Videnskabens Sprog, men det er tillige det officielle Sprog i den indre Administration, i Lovgivningen og Retsplejen, og det ikke blot skrives, men det tales i Komitatsforsamlingerne og i Rigsdagen, ja i det private Liv er det ganske almindeligt Omgangssprog indenfor Adelen[1]).

Hele dette middelalderlige Latin, saaledes som det optræder fra det 9de Aarhundrede af, er et højst mærkværdigt og — i ethvert Tilfælde i Europa — enestaaende

[1]) Et bekendt Exempel paa den ungarske Rigsdags Brug af Latin haves i det ofte anførte Udraab til Maria Theresia: »Moriamur pro rege nostro Maria Theresia« (se f. Ex. Cantù, Verdenshistorie bearb. af Holm og Weilbach, VI, S. 276), — som for øvrigt er uhistorisk og en senere Tilføjelse til »Damus vitam et sanguinem«. Derimod kan jeg, efter Meddelelse fra en ungarsk Kollega, oplyse, at denne Brug af *rex* om M. Th. foreligger i en anden historisk Sætning fra 1741. Da nemlig de ungarske »status et ordines« før hendes Kroning i et privat Møde raadslog om, under hvilken Form man skulde raabe »vivat« for hende, blev der vedtaget Formen »vivat domina, rex noster!« Dette maa paa ingen Maade opfattes som et Vidnesbyrd om, at man talte daarligt Latin; tværtimod er det ganske vist paafaldende og dristige Udtryk *rex* aabenbart ved denne Lejlighed her valgt med Forsæt for at betegne M. Th. som den faktiske Indehaver af Kongemagten. I Love og Dokumenter fra M. Th. bruges for øvrigt aldrig *rex*, men altid *regina* (og imperatrix, magna princeps, magna dux, domina domina M. Th., regina ac domina, o. lign.). — Der er netop for nylig udkommet en Ordbog over det ungarsk-latinske Sprog i Middelalderen og senere (Glossarium mediæ et infimæ latinitatis regni Hungariæ, iussu et auxiliis Academiæ Litterarum Hungaricæ condidit Ant. Bartal, Lipsiæ 1901), der frembyder meget af speciel Interesse ved Siden af hvad der er fælles for middelalderligt Latin overhovedet.

Fænomen. Latin var jo for længst et dødt Sprog; det havde for længst hørt op med at være et Sprog, hvori en Moder taler til sit Barn, og som Barnet pludrer efter. Og dog er det aldeles som et levende Sprog. Man maatte jo overalt lære det som et fremmed Sprog; men man begyndte derpaa i en temmelig tidlig Alder og lærer overhovedet ikke andet; Lærebøgerne er elendige, men Undervisningen har for største Delen været drevet praktisk, og det hørte almindeligt med til Middelalderens Pædagogik, at Disciplene fik Ris, hvis de talte andet Sprog end Latin. Saaledes fik man — eller kunde i alt Fald faa — fuldstændig Færdighed deri, og i Virkeligheden forstaar man at benytte Latinen som et let og smidigt Udtryk for Tanken, hvad enten man taler om de højeste Ting eller de mest dagligdags. Men det er en Selvfølge, at dette kun kan opnaas ved, at alle Krav om Klassicitet er fuldstændig bortkastede.

Det er da ogsaa højst forskelligt fra Ciceros Sprog. Men dette kendte man heller ikke synderligt til; det almindelige litterære Forbillede gik ikke stort ud over den latinske Bibeloversættelse, Vulgata. Men selvfølgelig er der Undtagelser, hvis Læsning har naaet en Del videre, og som søger sig andre Forbilleder. Exempler herpaa 9
finder vi blandt ikke faa, der optræder som Digtere, ofte endog ret heldige, paa Latin eller som historiske Forfattere, f. Ex. vor Saxo.

I grammatisk Henseende gør man sig som Regel ikke skyldig i større formelle Fejl, selv om man tillader sig en Del Friheder; navnlig gælder dette i høj Grad med Hensyn til Syntaxens Regler, der simplificeres en hel Del, f. Ex. med Hensyn til Brugen af Konjunktiv eller i Udtrykkene for de forskellige Arter af at-Sætninger, hvor man f. Ex. ganske almindeligt siger *scio quod* o. l. i Stedet for Akkusativ med Infinitiv.

I Særdeleshed er det dog Ordforraadet, der behandles med stor Frihed, idet man ubevidst i rigt Maal benytter sig af den horatsiske Regel: Licuit semperque licebit signatum praesente nota producere verbum.

Naar man ikke har en traditionel Benævnelse paa en eller anden Genstand, især af mere praktisk Art, betænker man sig ikke paa at bruge et moderne Ord i mere eller mindre latiniseret Form. Det er navnlig i den noget tidligere Del af Middelalderen, at dette sker, og det er væsentlig romanske, navnlig franske Ord, som man saaledes griber til, og som saa, senere hen vel især med Universitetet i Paris som Udgangspunkt, vandrer videre og bliver almindelig accepterede. En foret Kappe kaldes f. Ex. ganske almindeligt *cappa forrata* (sjældnere *forata* eller *foderata*), og det ingenlunde blot, som vi maaske vilde tro, i danske Kilder, men ogsaa f. Ex. i Dokumenter fra Frankrig eller fra Ungarn. Dette viser, at Udtrykket er dannet ingenlunde efter dansk, men efter det tilsvarende franske *cape fourrée*. Naar der derimod f. Ex. i Ærkebiskop Absalons Testamente[1]) blandt Genstande, hvorover her træffes Disposition, ved Siden af *cappa forrata de pellibus marturum* (foret med Maarskind, fransk *martre*), *cappa forrata de pellibus griseis* (med Graaværk), *juppa* (en lang Overklædning, fr. *jupe*) *de griseo forrata*, o. m. a., ogsaa nævnes *equus blaccatus*, d. v. s. en blakket Hest, da forekommer dette, saavidt mig bekendt, ikke udenfor Danmark og er sikkerlig i en snæver Vending dannet ligefrem efter Dansk, blot med latinsk Endelse — hvad der ikke engang er anvendt ved *pallium magnum de lækatt*, smst., eller f. Ex. ved *equs rubei coloris et blesiith* (blisset) i et Testamente fra omtr. 1400, o. m. l.

[1]) Testamenter fra Danmarks Middelalder udg. af Kr. Erslev, 1901, S. 5 f. Med *cappa forrata* efter Fransk sml. f. Ex. *cussinus* Pude (smst. S. 255) efter fr. *coussin* (en Nydannelse udgaaende fra lat. *culcita*), *somarius*, *summarius* Lasthest (smst. S. 266) efter fr. *sommier* (af lat. *sagmarius*), o. m. a.

Anderledes i den skolastiske Filosofi og i hele den Form af det videnskabelige Sprog, der er paavirket af den eller fortsætter den. Her benyttes i stort Omfang det latinske Sprogstof til at danne Masser af nye Ord, væsentlig naturligvis for abstrakte Begreber, Ord, som den klassiske Oldtid vilde have korset sig over — om jeg tør bruge det Udtryk —, men som fortræffeligt egner sig til at betegne de Tanker, hvorfor de er bestemte, — saadanne som *transcendentalis*, *potentialis*, *potentialiter*, *potentialitas*, *quidditas*, *ubiquitas*, *entitas* og utallige andre, af hvilke mange efterhaanden har faaet Borgerret indenfor vore moderne Sprogs videnskabelige Ordforraad.

Kort sagt, Latinen var i hele denne Periode blevet til et Sprog, som en gammel Romer, hvis han stod op igen, maaske knap vilde have forstaaet, om man vil, næsten et Slags Volapük; men det var i Frihed blevet uddannet til et fortræffeligt Middel til alsidigt Udtryk for Tanken. Dertil kom, at det forstodes overalt og af alle, af hvem man brød sig om at blive forstaaet, og det var endelig et neutralt Sprog, lige overfor hvilket alle Nationer for saa vidt var ligestillede, som de alle maatte lære det som et fremmed Sprog, selv om det naturligvis har været betydelig vanskeligere f. Ex. for en Nordbo end for en Italiener. Og det var nu heller ikke blot Skriftsprog, men 11
det var almindeligt Talesprog, navnlig naar lærde af forskellige Nationaliteter traf sammen, som f. Ex. ved Universitetet i Paris, hvor Tusender af studerende allevegne fra mødtes.

En Vanskelighed herved har naturligvis ligget i Udtalen. For Middelalderens Vedkommende ved vi overmaade lidet om Udtalen af Latin; men vi tør sikkert forudsætte, at hver Nation dengang ligesom nu til Dags mere eller mindre har udtalt Latin i Overensstemmelse med sit

eget Sprog[1]). For de fleste Nationers Vedkommende er dog Forskellen i Udtale selv nu ikke særlig stor, og i Middelalderen har den vel snarere været endnu mindre. At f. Ex. en Italiener udtalte og endnu stadig udtaler *c* foran *i* (*y*), *e*, *ae* (*oe*) som *tš*, en Tysker som *ts*, en Franskmand, som det maa antages, indtil omtr. det 13de Aarhundrede ligeledes som *ts*, derefter som *s*, en Udvikling, som den hos os brugelige Udtale ogsaa til en vis Grad synes at have fulgt, det er noget, de forskellige Nationer let vænner sig til, om end Sammenblandingen med *s* nødvendigvis maa være det mest vildledende.

Særlig afvigende fra andre Nationers Udtale var og er, hver paa sin Maade, Franskmændenes og Englændernes. Franskmændene udtalte hele Middelalderen igennem Latin fuldstændig i Overensstemmelse med Fransk, og først i det 16de Aarh., da Udtalen efterhaanden var bleven for slem (*qu* som *k*, *en*, *em* som fr. *an*, o. l.), begyndte franske Humanister at arbejde paa at forbedre den, hvad der ogsaa i visse Henseender er lykkedes[2]). Men endnu stedse maa en Franskmand f. Ex. altid nødvendigvis lægge Trykket paa sidste Stavelse, og da *u* udtales *y*, bliver alt-

[1]) Jf. Holbergs Ep. 265. I sin Udgave af Andreae Sunonis filii Hexaemeron, 1892, S. XXI Note, udtaler Gertz den Formodning, at man den Gang mere end nu til Dags har udtalt Latin efter Kvantiteten. Dette kan vistnok være sandsynligt, dog kun for saa vidt man i sit eget Sprog har haft et tilsvarende Forhold, derfor snarere maaske hos Nordboer og Tyske end f. Ex. hos Folk af romansk Nationalitet (hos Franskmænd sikkert aldeles ikke, jf. s. 439 note 1). I Beretn. om Forh. på det første nord. Filologmøde i Kbh. 1876, S. 180 Note, omtaler Joh. Storm det vistnok temmelig gamle Ordsprog eller bevingede Ord: »Nos Poloni non curamus quantitatem syllabarum« og forklarer det ud fra den Ejendommelighed, at i Polsk alle Vokaler altid er korte, noget hvorpaa man ogsaa øjeblikkelig kender en Polak, naar han taler fremmede Sprog (altsaa: Nos Polŏ'ni non cŭrā'mus o. s. v.). Dette er vistnok rigtigt, — hvis man tør forudsætte, at Ordsproget først er blevet til paa en Tid, da Polsk allerede havde forkortet alle de lange Vokaler, det tidligere har haft, og at det virkelig fra først af sigter til Polakkerne; ti Ordsproget har ogsaa været anvendt om andre Nationer, hvis Accentuationsmaade afviger fra ens egen; hos os hed det saaledes tidligere: »Nos Íslandi non cúrămus quántitatem sýllabarum«.

[2]) Jf. Thurot, De la prononciation française depuis le commencement du XVI siècle, I, S. XCI; II, S. 427 o. a. St.

saa f. Ex. *dominus* til *dominýs* (med langt *y*). Af latinske Ord, der forekommer som Rim i gammelfranske Digte, 12
kan man se, at denne Udtale i ethvert Tilfælde var tilstede i det 12te Aarhundrede og formodentlig en rum Tid forinden[1]). Den traditionelle middelalderlige Udtale af lat. *qu* i Frankrig var som *k* (tidligst foran *o*, men efterhaanden i alle Stillinger). Her var det den berømte Petrus Ramus (d. 1572), der først, strax efter i 1551 at være bleven Professor ved Collège de France, med Tilslutning af Kolleger dér rejste Kravet om at *u* burde udtales i denne Forbindelse. Af det theologiske Fakultet, Sorbonne, blev dette stemplet som et Kætteri. Stridsspørgsmaalet vakte uhyre Røre og diskuteredes ikke blot med videnskabelige Argumenter, men ogsaa med mindre videnskabelige Smædeord, Processer og, som det synes, ligefrem Haandgribeligheder (Slagordene ved denne Lejlighed var særlig *quisquis* — »*kiskis*« og *quanquam*, hvilket sidste Ord skal ligge til Grund for fr. *cancan*, egl. Skandale, Skænderi). »Kiskis«erne maatte dog tilsidst finde sig i at tillade den nye Udtale[2]).

Endnu mere fremmedartet er eller var indtil nu til Dags den traditionelle engelske Udtale af Latinen, særlig hvad Vokalerne angaar, som *ämé^{i}vai* for *amavi* o. l., — en Udtale, som der i vore Dage er en stærk Bevægelse for

[1]) G. Paris, Etude sur le rôle de l'accent latin dans la langue française, 1862, S. 22 f. Thurot, anf. Værk, II, S. 727 ff., jf. S. 561 ff. S. 727 citeres følgende Udtalelse af Erasmus: »(Galli) finales syllabas omnes fere producunt, nisi si qui vulgatam pronunciationem dedidicerunt: ita sonant *caput*, quasi geminum haberet *u*, et *audit*, *dicit*, similiter, maxime vero quum dictio desinit in *s*. Itaque recte pronunciant *salus*, *victus* et *fructus* gignendi casu, quæ nos confundimus: at non recte eodem sono pronunciant *dominus* et *servus*.« Derimod udtales Vokaler udenfor Endestavelsen korte.

[2]) Ch. Waddington, Ramus (Pierre de la Ramée), sa vie, ses écrits et ses opinions, 1855, S. 85 ff. Fr. Wey, Histoire des révolutions du langage en France, 1848, S. 316 ff., hvor dog Følgerne af denne Strid, som det synes, overdrives noget. — Den almindelige franske Udtale af latinsk *qu* er nu: *qua* som *kua*; *qui*, *que* som *kyi*, *kye*; *quo* som *ko*; *quum* som *kõ*; *quu* som *ky*; hos den yngre Generation høres nu dog ogsaa *kuo*, *ky-y*; paa den anden Side er, saa vidt jeg ved, Udtalen *ka*, *ki* o. s. v. heller ikke endnu helt forsvunden indenfor Gejstligheden.

at erstatte med en mere rationel. Selv om Udviklingen af denne traditionelle Udtale staar i væsentlig Forbindelse med de stærke Forandringer, selve det engelske Sprogs Lydsystem har undergaaet i Løbet af de sidste 3—5 Aarhundreder, er der dog Vidnesbyrd nok om, hvor vanskelig den engelske Udtale af Latin allerede for Aarhundreder siden har været for Udlændinge at forstaa. Jeg nævner saaledes blot en Anekdote, som den udmærkede Filolog Joseph Justus Scaliger (d. 1609) meddeler i et af sine Breve. Han fortæller der, at han har haft Besøg af en engelsk lærd, der begyndte med at holde en lang Tale
13 til ham, hvoraf han, som han siger, ikke forstod mere, end om det havde været Tyrkisk. Scaliger bad da en tilstedeværende, der havde ført Englænderen til ham, om at meddele denne, at han desværre ikke forstod Engelsk, og bede ham tale Latin, men fik det Svar, at det jo var Latin, han havde talt. Bekendt er det ogsaa, hvorledes Kong Jacob I., der jo prætenderede at være en stiv Latiner, gjorde sig til af sin korrekte skotske Udtale sammenlignet med den fordærvede engelske; i Skotland har nemlig Latinen altid været udtalt paa en Maade, der mere stemmer med kontinental Brug.

Men Middelalderen — som disse sidste Bemærkninger allerede har ført os ud over — gaar til Ende, og en ny Tid stiger frem med Renæssancen, det store Gennembrud, der vil sprede Middelalderens Mørke og bringe nyt Lys ved atter at vække den klassiske Oldtid og dens Aand til Live. Det er ikke Meningen paa dette Sted at komme ind paa Renæssancens Betydning i det hele. Her skal kun fremhæves, hvorledes den ogsaa i rent sproglig Henseende indleder et Brud med Middelalderen ved sin Stræben efter at vende tilbage til og søge sine Forbilleder i den latinske Klassicitet. De egentlige Humanister og alle deres Efterfølgere ned til Nutidens klassiske Filologer

skriver — mere eller mindre — fortræffeligt Latin, og den strængere Efterligning af det klassiske Sprog gør udmærket Fyldest, saa længe man bevæger sig i den klassiske Oldtids Aand og Emner. Kommer man derimod over paa andre Omraader, der ligger fjernere herfra, hæver Sprogformen sig i Reglen ikke ud over et Kompromis, om end i meget forskellige Grader, mellem Middelalderens Sprog og Klassiciteten. Men Kravene til Klassicitet stiger stadig mere og mere, og Følgen af disse Krav, ensidige og uopfyldelige som de er, bliver det modsatte af, hvad de, der først havde rejst dem, turde have tænkt 14
sig, nemlig indvendig fra at undergrave hele Latinens Stilling som Videnskabens tusendaarige Fællessprog.

Andre Faktorer virker jo saa, som bekendt, udvendig fra med til mere og mere at trænge Latinen tilbage. Med Reformationen hører det latinske Sprog op at være Kirkens Sprog i alle de protestantiske Lande, og Modersmaalene sættes i dets Sted. Medens i tidligere Tid Folkesprogene kun havde været brugte i, hvad der var bestemt for de ulærde eller dog til at forstaas af alle, til Dels jo forresten i hele store Litteraturer, bliver de nu stadig mere saa uddannede og berigede, at de bliver fuldt i Stand til at udtrykke, hvad det skal være. Og omvendt, jo mere Videnskaberne gaar frem med Kæmpeskridt, desto vanskeligere bliver det for hver Dag at udtrykke alle de nye Tanker, alle de nye Begreber i det stive Latin, navnlig naar det skal være nogenlunde klassisk, og desto vanskeligere bliver det tilsidst ved Siden af alt det reale Arbejde at finde Tid til den formale Side og gøre sig til Herre over Sproget, saaledes som man kunde i de svundne Tider. Og aldeles meningsløs blev jo endelig den tidligere omtalte exklusive Rolle, Latinen, som en Levning fra Middelalderen, endnu længe vedblev at spille som de lærdes Kastesprog ved Universiteterne.

Ved Overgangen fra det 18de til det 19de Aarhundrede er Latinens Herredømme som Videnskabens og den lærde Kastes Sprog brudt; rundt omkring aander man op som befriet fra et Tryk, og Videnskaben udfolder sig saa fyldigt som aldrig før, baaren af Modersmaalets Ord, og spreder sit Lys blandt Folkene i stedse videre Kredse. Til visse er der al Grund til at glæde sig herover og være taknemmelig for de uhyre Fremskridt i alle Retninger, der atter har været en Følge heraf.

Og dog —, nu ved Tærskelen til det 20de Aarhundrede var det vel ikke af Vejen at se lidt paa »Vindings- og Tabskonto« og derefter begynde saa smaat at tænke paa Fremtiden.

Videnskaben har en dobbelt Side. Den ene Side er den nationale, den man først langsomt har faaet Øjet op for. Uden at tale om den overordentlige Fordel, det er for en Forsker at kunne benytte sit Modersmaal til Meddelelse af sine Resultater, vil vel alle være enige om, at en Nation har Ret til i første Linie at blive bekendt med, hvad dens Sønner udretter i Videnskabens Tjeneste, og selv blive belært af dem. Og ikke blot det, men der er jo mangfoldige Emner, ikke blot af populær Art, men ogsaa strængt videnskabelige, som efter deres Natur væsentlig har Interesse for den enkelte Nation eller dog for større eller mindre Kredse indenfor denne. Jeg nævner exempelvis af min egen Videnskab alt, hvad der vedrører dansk Sprog i videste Forstand — og paa samme Maade et hvilket som helst andet Sprog indenfor sit Omraade. Og her tør man vel tilmed gaa ud fra, at de Udlændinge, for hvem saadanne Emner kan antages at have Interesse, eo ipso ogsaa maa antages at kunne forstaa et paa vedkommende Sprog skrevet Arbejde derom. Men paa lignende Maade, i det mindste overfor selve Nationen, forholder det sig paa mange andre Omraader vedrørende

Litteratur eller Historie, Rets- eller Lægevidenskab, ja mere eller mindre alle Fag.

Men Videnskaben har ogsaa en anden, en international Side, der bringer Bud fra det enkelte Land ud til hele Verden, til den store universelle Videnskab, idet den støtter sig til den og bygger videre paa den.

I de svundne Aarhundreder, da Videnskabens Sprog var Latin, tænkte man i Regelen kun paa denne Side, eller 16
rettere, man skelnede ikke mellem disse to Sider. Men hvis nu f. Ex. Tyge Brahe blot havde skrevet om sin nye Stjerne paa Dansk, eller hvis Niels Stensen (Nicolaus Stenonis) eller Bartholinerne eller H. C. Ørsted havde offentliggjort deres epokegørende Opdagelser blot paa Modersmaalet, ja, saa var det utvivlsomt gaaet saaledes, som enhver af os, ved at sysle med sin Videnskabs Historie særlig i det 19de Aarhundrede, atter og atter med Sorg bliver Vidne til: Tanker eller Opdagelser, der var egnede til at faa dybt indgribende Betydning, ja maaske revolutionere en hel Videnskab, er blot paa Grund af det begrænsede Sprog, hvori de er fremsatte, faldne til Jorden og forblevne upaaagtede, for maaske langt senere at fremkomme som noget nyt fra en af de store Nationer og kaste en Glans over dens Videnskab, som egentlig ikke tilkommer den.

Dette har vi mindre Nationer ikke i Længden Raad til, og det er en daarlig Patriotisme at lukke Øjnene herfor.

Lige saa vist som vi alle maa glæde os ved at se Videnskabens rige Blomstring paa Modersmaalet, lige saa vist er det, at det særlig for os mindre Nationer, hvor vi staar lige overfor den universelle Videnskab, har været et ubodeligt Tab, at det traditionelle og neutrale Fællessprog, som man i over et Aartusende havde haft i Latinen, faldt bort.

Men det er ikke os alene, der lider herunder, det er

Videnskaben i det hele. Med den i det 19de Aarhundrede saa stærkt vakte Nationalfølelse kræver nu hver Nation, de smaa som de store, Ret til at skrive hvad som helst paa sit eget Sprog, i Haab eller endog med Krav om, at det skal læses ogsaa udenfor dens egne Grænser.

Ved Siden af de tre store Lande, der i de sidste Aar-
17 hundreder er gaaet i Spidsen for de væsentligste Fremskridt i Aandens Verden, Frankrig, England (med hele det engelske Sprogomraade) og Tyskland, staar ikke blot for længst Italien og de andre romanske Lande, Holland og de nordiske Lande, men nu er det vældige Rusland kommet med. Det har været længe om at vaagne, og Videnskaben dèr blev i det 18de og endnu langt ned i det 19de Aarhundrede for en stor Del baaren af indvandrede eller indforskrevne Udlændinge. Det er derfor ikke underligt, at i tidligere Tid f. Ex. det allermeste af hvad det kejserlige Videnskabernes Akademi i St. Petersborg udgav, var skrevet paa Tysk eller Fransk, og det saa meget mere som enhver blot nogenledes dannet Russer fuldt beherskede i det mindste et af disse Sprog. Nu er dette meget forandret; alt er nu ogsaa dèr ganske anderledes nationalt. Ogsaa i den videnskabelige Litteratur er Russisk blevet næsten eneraadende, og det er storartet, hvad der her arbejdes paa alle Omraader af Videnskaben. Dertil er intet at sige. Russisk er vel nu oven i Købet af alle Sprog det, der er udbredt over det største Landomraade, og af de europæiske Sprog næst efter Engelsk det, der tales og forstaas af det største Antal Mennesker.

Men dertil kommer saa de andre slaviske Folk, hvert med sit Sprog og med stadig voxende Litteraturer: Polsk, Čechisk, Serbisk-kroatisk o. s. v., og saa et Sprog af helt anden Bygning, det ungarske, der navnlig fra Midten af forrige Aarhundrede af fuldstændig har trængt baade Latin og Tysk ud fra sine Enemærker og med stor Iver

og Energi dyrkes i en Litteratur, som ogsaa i videnskabelig Henseende allerede har frembragt mange betydelige Arbejder. Og jeg kunde nævne endnu flere Sprog i Europa — Finsk, f. Ex. —, for slet ikke at tale f. Ex. om det fjerne Japan, der udvikler sig saa vældigt, og inden vi ser os for, kommer maaske Kina med i den 18
store moderne Kulturbevægelse.

Tanken svimler næsten ved alt dette. Men hvad der er Ret for den ene, er billigt for den anden. Allerede nu staar det saaledes, at hvis man fuldstændigt og paa første Haand skulde kunne følge med alt, hvad der fremkommer i ens Videnskab, skulde man gerne kunne læse mindst omtr. en Snes Sprog i Stedet for, som for et Par Hundrede Aar siden, blot ét. Det vil — stillet paa Spidsen — sige, at for den, for hvem Studiet af Sprogene ikke tillige netop er Maal, vilde en stor Del af Livet gaa blot med at skaffe sig Forudsætninger for i den resterende Del deraf at kunne foretage et omfattende Studium af sin egentlige Videnskab og hele den Litteratur, der vedrører den.

Det er klart, at vi her staar ved det umulige, og at vi, efter den Vej, Udviklingen i Løbet af det sidste Aarhundrede har taget, og det Omfang, den har naaet, allerede er kommet til det Punkt, at Ævret maa opgives. Ingen kan mere tænke paa fra første Haand at omfatte alt, hvad hans Videnskabs Litteratur bringer af nyt, og det ingenlunde blot paa Grund af det uhyre Omfang, den efterhaanden har naaet, men ogsaa fordi alt, hvad der ikke kommer paa et af Hovedsprogene, nødvendigvis allerede af den Grund maa blive en lukket Bog for saa mange. Skal det blive saaledes ved, risikerer vi — hvad vi allerede er paa gode Veje til —, at en eller et Par Nationer betragtes og betragter sig selv som privilegerede Indehavere af Videnskaben, og at hele Resten ganske

simpelt skydes til Side som noget, man ikke regner med.

Dette er en virkelig Kalamitet, som vi maa se at komme ud over. Har den nationale Side været Løsenet for det 19de Aarhundrede, maa det blive det 20de Aarhundredes Opgave at søge at finde en modus vivendi,
19 hvorved man, med fuld Bevarelse af Modersmaalenes Ret, kan undgaa de sørgelige Ulemper, der er en Følge af den uhyre Sprogsplittelse. I Følelsen heraf er det hos os og maaske endnu mere i vore nordiske Broderlande allerede i de senere Aar blevet mere og mere almindeligt, at Arbejder, der ønskes kendte i videre Kredse, offentliggøres paa et af de større Sprog, Engelsk, Fransk eller Tysk, hvilket af disse Forfatteren nu maatte foretrække som det naturligste eller for ham letteste Udtryk for hvad han har paa Hjerte, eller at de i alt Fald ledsages af et Udtog paa et saadant Sprog. Maaske vil man aldrig eller i alt Fald ikke paa lange Tider kunne komme videre, og dersom dette endda kunde blive sat ordentlig i System og almindelig accepteret, vilde der dog allerede være vundet meget.

Det Ideal, der skulde stræbes hen imod, og hvorefter der i de senere Aar overalt stærkere og stærkere gør sig en Længsel gældende, vilde dog være at faa fastslaaet én bestemt Norm, et enkelt Sprog, der skulde anerkendes som universelt eller internationalt Hjælpesprog og altsaa overtage en Side af Latinens Rolle i gamle Dage, den man nu allerede med Suk ser tilbage til. Det skulde da ikke blot kunne bruges som universelt videnskabeligt Skriftsprog, men ogsaa som det anerkendte sproglige Medium i al vor Tids livlige internationale Samkvem, paa Kongresser o. l., og det skulde, om muligt, helst ikke være blot et videnskabeligt Kastesprog, men almindeligt internationalt Hjælpesprog ogsaa i allehaande prak-

tiske Forhold. Som saadant skulde det da høre med til almindelig Dannelse at være Herre derover, hvorimod der alt efter Omstændighederne kunde slaas noget af paa et eller flere af de mange andre Sprog, vi nu maa lære.

Hvor vidt dette Ideal i saadant Omfang overhovedet nogensinde vil kunne naas og, hvis det nogensinde skulde kunne naas, da i Længden vil kunne fastholdes, turde vel af mange Grunde være tvivlsomt. Selv blot for et fast internationalt videnskabeligt Skriftsprog er Udsigterne for Øjeblikket ikke meget lovende. Spørgsmaalet staar imidlertid stadig paa Dagsordenen mange Steder og drøftes med Alvor af fremragende Videnskabsmænd. Der turde da være Anledning til i alt Fald at se lidt paa de Muligheder, der overhovedet vilde kunne komme i Betragtning ved en eventuel Afgørelse af dette vanskelige Spørgsmaal.

Den første Mulighed vilde være at vælge et dødt Sprog, og da Græsk — jeg kan gerne sige: desværre — en Gang for alle maa anses for udelukket, vilde der selvfølgelig kun kunne være Tale om at genoptage Latin.

Vilde man vælge dette, maatte man resolut se bort fra det rene klassiske Sprog. Det maatte blive noget i Smag med Middelalderens Latin, hvor man ikke betænker sig paa at anvende moderne Ord eller lave nye, væsentlig vel af græsk Ordstof, for de mangfoldige nye Begreber (f. Ex. *apophonia* Aflyd, *electricitas*, *automobile*, o. s. v., o. s. v.) eller at foretage visse Simplifikationer navnlig i syntaktisk Henseende. Benyttelse af Latin vilde — det skulde man da tro — ligge meget nær ikke blot for klassiske Filologer, der naturligvis maatte have Lov til at stille betydelig større Fordringer til Renhed, men ogsaa f. Ex. for Naturforskere, Medicinere o. l., der alligevel helt bevæger sig i latinske Fagudtryk og sikkert stadig vil vedblive dermed. Vi finder da ogsaa endnu meget

jævnlig Latin anvendt af Videnskabsmænd af disse Fag særlig i Artsbeskrivelser o. l., og det mere eller mindre i en Form, der intet lader tilbage at ønske i Retning af at være hævet over Klassicismens Tvang, men som desuagtet er aldeles fyldestgørende i sit Øjemed og fuldt
21 forstaaelig for en moderne Fagmand, selv om Cicero næppe vilde være i samme Tilfælde eller engang vilde anerkende det som sit Modersmaal. Dertil vilde da komme den store Fordel, at Latin dels er et neutralt Sprog, uafhængigt af nationale Sympathier og Antipathier, af Udtalevanskeligheder o. l., dels har den vældige Fortid at bygge paa, som endnu for lange Tider gør Kendskab til det uundværligt for enhver Videnskabsmand, der selvstændig vil sætte sig ind i sit Fags Historie.

Alligevel turde Udsigterne til, at Latin eller noget, der endnu kan kaldes Latin, atter skulde kunne blive Videnskabens Fællessprog, være overmaade ringe. Paa den ene Side har den nyere Tids mange andre Krav sikkert allerede ført os altfor langt bort fra Latin og hele den ældre Tids Indexercering i dette Sprog, til at vi nu atter skulde kunne vende tilbage dertil; paa den anden Side er det latinske Sprog i sig selv saa kunstigt og vanskeligt, at det næppe i Længden vilde kunne tilfredsstille de Fordringer til et smidigt og let haandterligt Sprog, som man nu til Dags maa være berettiget til at stille — i alt Fald ikke uden at ikke blot Ordforraadet, men hele den grammatiske Bygning blev behandlet med en saadan Frihed, at det netop ikke mere vilde være Latin, men falde ind under det næste Alternativ.

Den anden Mulighed vilde være at benytte et kunstig lavet Sprog. Saadanne har til alle Tider existeret, i Regelen lavede i den Hensigt at være *u*forstaaelige for ikke indviede, saadanne f. Ex. som Natmandssproget (Rotvælsk) og mangfoldige andre Arter af hvad man paa

Fransk kalder *argot*, eller i sine simpleste Former saadanne som »Kragemaal«, »P-maal«, »javanais«, o. l. Men der er ogsaa højere Former af den Art Sprog med et helt andet Formaal. Skulde nogen finde det uværdigt her overhovedet at tale om saadant, vil jeg strax minde 22
om, at nogle af Menneskehedens største Aander ikke har forsmaaet at sysle med dette Problem, og at det i vore Dage drøftes med Sympathi af alvorlige og højt ansete Videnskabsmænd[1]).

Allerede i 17de og 18de Aarhundrede fremkom der efterhaanden fra forskellige Sider Forslag til Universalsprog paa filosofisk Grundlag, hvor de forskellige Begrebskategorier skulde have hver sit Mærke og de enkelte Begreber eller Ord betegnes ved forskellige Forbindelser af saadanne Mærker. Blandt dem, der arbejdede i denne Retning, var Leibniz, uden at det dog bestemt vides, hvorledes han i det enkelte havde tænkt sig sit System gennemført. Et saadant Universalsprog vilde være noget lignende som Taltegnene eller de mathematiske Tegn, som alle kan læse, men som hvert Folk udtaler paa sin Maade, eller noget i Slægt med den kinesiske Skrift, med et særligt Tegn for hvert Ord. I Praxis har imidlertid ethvert Sprog, om man tør kalde det saa, af denne Art forlængst vist sig at være en Umulighed. Det er netop intet Sprog, kun en altid mangelfuld Samling af skrevne Tegn, grundende sig paa vilkaarlige Begrebsbestemmelser og medførende et utaaleligt Hukommelsesarbejde.

Vil man have et kunstigt Sprog, der overhovedet lader sig anvende praktisk, er den eneste mulige Vej den at efterligne de virkelige, levende Sprog og derefter danne et Sprog, der baade maa kunne tales og skrives, hvis

[1]) Jf. R. M. Meyer, Künstliche Sprachen, i Indogerm. Forsch. XII, 1901, S. 33 ff., 242 ff. L. Couturat & L. Leau, Histoire de la langue universelle, Paris 1903. H. Schuchardt i Almanach d. kais. Akad. d. Wiss., Wien 1904 (oversat paa Fransk i Udtog i Revue internationale de l'enseignement, 1904, s. 240 ff.).

Ord maa være lette at lære og lette at udtale for alle Nationer, og hvis grammatiske Bygning maa være saa simpel og klar som muligt og fuldstændig regelmæssig.

Af saadanne Sprog er der i Løbet af de sidste 25 Aar efterhaanden fremkommet eller blevet foreslaaet en hel lang Række, vistnok allerede mellem 30 og 40, af hvilke dog de allerfleste har været rent dødfødte.

23 Det ældste og mest bekendte af disse er *Volapük* (ɔ: Verdenssproget, af *vol*, efter eng. world, *a* Genetivmærke, *pük* tale, Sprog, efter eng. speak), opfundet af en katholsk Præst, J. M. Schleyer i Konstanz. Det vakte ved sin Fremkomst uhyre Opsigt og vandt begejstrede Tilhængere i Tusend-, ja maaske Millionvis rundt omkring i Verden, men er nu omtrent gaaet helt ud af Sagaen og glemt. I Virkeligheden var det ret sindrigt lavet: Ordforraadet især dannet efter Engelsk eller Tysk, til Dels ogsaa efter andre Sprog, den grammatiske Bygning efter Forbillede af »agglutinerende« Sprog som Tyrkisk eller Ungarsk. Men ved Siden deraf led det af store Mangler; saaledes var Lydsystemet grimt — om man tør anlægge en saadan Maalestok — og indrettet efter underlig ensidige Principer; nogle af de hyppigste Vokaler var f. Ex. *ö* og *ü*, skønt blot i Europa baade Englændere, de fleste romanske og næsten alle slaviske Folk mangler disse Lyd i deres Sprog, og kun yderst sjældent nogensinde kan lære at udtale dem; derimod undgik Schleyer *r* og brugte i Stedet derfor *l* (f. Ex. *blöd* Broder), af den Grund at Lyden *r* mangler i — Kinesisk. Føjer man hertil, at den hele »agglutinerende« Bygning, hvor sindrig og klar den end kan siges at være, dog er for kompliceret, eller at Opfinderen end ikke har kunnet frigøre sig for Præpositioner dels med Akkusativ, dels med Dativ, bliver det forstaaeligt, at dette Sprog ikke har kunnet holde sig, men har maattet vige for nyere og mere praktiske Systemer.

Det bekendteste og foreløbig ubetinget bedste af disse er *Esperanto*[1]), der er fremstillet 1887 af en russisk Læge, Dr. Zamenhof. Ordforraad og Lydsystem hviler væsentlig paa romansk Baggrund med rig Benyttelse af alle internationale Kulturord, og den grammatiske Bygning er 24
overordentlig simpel og harmonisk. I Rusland er det meget udbredt, og ogsaa i mange andre Lande har det allerede vundet et stadig stigende Antal af ivrige Tilhængere, saaledes i Sverig og ikke mindst f. Ex. i Frankrig, hvor der bl. a. er stiftet et Selskab, »Société pour la propagation de l'Esperanto«, der tæller mange Medlemmer og har lokale Underafdelinger omkring i de forskellige større Byer. Der udkommer dels der, dels i andre Lande mindst 4—5 Tidsskrifter paa Esperanto, maaske flere endnu. Om det vil kunne holde sig, naar det efterhaanden kan opnaa tilstrækkelig Fasthed og Uddannelse, eller om det vil gaa med det som med Volapük, vil Fremtiden vise.

Hvorledes det nu end vil gaa hermed, er det et Faktum, der fortjener Opmærksomhed, at der for Øjeblikket er en meget stærk Bevægelse oppe for at naa til Indførelse og Anerkendelse af et eller andet kunstigt Sprog som internationalt Hjælpesprog. Denne Bevægelse bæres især af en i 1900 nedsat »Délégation pour l'adoption d'une langue auxiliaire internationale«, der har sit Sæde i Paris og har fundet Tilslutning hos mange ansete Videnskabsmænd rundt omkring i Verden og en stor Række videnskabelige eller praktiske Institutioner. Man havde ønsket at overlade Valget af et saadant Sprog til den »internationale Association af Akademier«, der imidlertid nu, paa sit i London 1904 afholdte Møde, har afvist dette Spørgsmaal som sig uvedkommende. Dette har jo vistnok været en Skuffelse for Tilhængerne af denne

[1]) [Tillige med det deraf senere udviklede *Ido*.]

Tanke, men Bevægelsen er dermed paa ingen Maade bortfalden.

Vil man indvende, at et kunstigt Sprog dog aldrig kan blive som et levende, at det, som man har udtrykt det, kun kan blive en »homunculus«, ikke nogen »Organisme«, er dertil (med et stærkt Forbehold lige overfor det uklare Udtryk »Organisme«) at svare: nej, levende som et virkeligt Folkesprog kan det selvfølgelig aldrig blive; men det er heller ikke Meningen dermed. Meningen er, som gentagne Gange fremhævet, blot at faa et neutralt internationalt Hjælpesprog, lige overfor hvilket alle Nationer skulde være ligestillede, men som ikke skulde træde i Vejen for noget af de nationale Sprog. Jeg vil blot minde paa den ene Side om Fænomener som det saakaldte »Lingua franca« i Levanten eller »Pidgin-English« i Kina, paa den anden Side om, hvorledes f. Ex. Latin, netop i den Periode da dette Sprog fyldigst svarede til det Formaal at være universelt Sprog, var allerlængst borte fra det levende Latin. Det var ikke blot et dødt Sprog, men det til Tider endog sprudende Liv, som vi desuagtet ikke kan frakende det, var til Dels netop indblæst det ad kunstig Vej, paa en Maade, der principielt er beslægtet med hvad der møder os i »Volapük«-sprogene. Der kunde nævnes Paralleler hertil paa andre Punkter i Verdensudviklingen, ja, naar vi sammenligner vore nuværende Skriftsprog med de talte, levende Sprog, er der da ikke selv i hine mangt og meget, der ikke egentlig i Princip, men kun i Grad skiller dem fra Kunstsprogene?

Det er imidlertid ingenlunde min Tanke her, hvor Talen kun er om Videnskabens Fællessprog, et fælles videnskabeligt Hjælpesprog, at gøre mig til Talsmand for et Kunstsprog, og det allerede af den Grund, at intet af dem, der hidtil har været bragt i Forslag, endnu til-

nærmelsesvis har en saadan Autoritet eller en saadan Fasthed og Udvikling, at det efter min Mening for Øjeblikket vilde kunne komme i Betragtning eller have nogen Udsigt til at trænge igennem, og jeg forstaar derfor fuldstændig den Stilling, som Akademiassociationen har indtaget til dette Spørgsmaal. Men jeg indrømmer paa den anden Side, at jeg ikke anser selve Problemet 26
for principielt uløseligt, og at det er meget muligt, at den eneste Udvej til engang med Tiden at komme ud af den nuværende Nødstilstand til syvende og sidst vil ligge i denne Retning.

Saaledes som Forholdene for Øjeblikket staar, vil der sikkert indtil videre ikke kunne være Tale om andet end den tredje Mulighed, den, som allerede nu i stort Omfang benyttes, nemlig at holde sig til de levende Hovedsprog, naar man vil sætte sig i Forhold til den universelle Videnskab. Selvfølgelig vil det altid være nødvendigt for enhver Videnskabsmand som for enhver dannet at kunne i det mindste læse de tre moderne Verdenssprog, Engelsk, Fransk og Tysk. Men det, der skulde stræbes hen til, var, at ét enkelt Sprog blev slaaet fast som det anerkendte internationale Fællessprog, og det kunde jo ikke vel være noget andet end et af disse tre — men hvilket? Her rejser der sig uhyre Vanskeligheder af forskellig Art. Paa den ene Side vil nationale Sympathier eller Antipathier spille ind her, paa den anden Side Hensynet til, at et af de tre Sprog kan falde lettere for en af alle de øvrige Nationer, et andet for en anden. Og vil de to af de nævnte Nationer finde sig i at vige Pladsen for den tredje, hvis Sprog maatte blive foretrukket, og som eo ipso vilde faa en uhyre Fordel fremfor alle andre?

En ejendommelig Tanke er for nogen Tid siden bleven fremsat af Paul Passy, særlig af Hensyn til den sidste

Betragtning. Han mener nemlig, at man netop ikke bør vælge et af Hovedsprogene, men tværtimod et Sprog, der tales af et saa ringe Antal Individer, at dets Valg ikke vilde kunne vække national Skinsyge hos andre; særlig anbefaler han dertil — Norsk[1]). Jeg tilstaar, at det er mig ufatteligt, hvorledes nogen for Alvor kan tænke sig, at et saadant mindre Sprog nogensinde skulde kunne
27 blive almindelig accepteret til international Brug, altsaa tillige som et Hovedfag ved al sproglig Undervisning hele Europa eller hele Verden over. Og hvad menes specielt med Norsk? Er det Landsmaalet? eller er det Dansk-Norsk? og hvilken igen af de forskellige i Norge brugelige Grader af hvert af disse? Dersom Passy mener Dansk-Norsk, altsaa væsentlig det samme som Dansk, maa vi vel have en Stemme med, og det forekommer mig da rigtignok — saa fristende Forslaget end maaske ved første Øjekast kunde se ud —, at vi Norske og Danske, netop fordi vort Sprog vilde være ude af Stand til at hævde sig med et Verdenssprogs faste Autoritet og Modstandskraft, paa det indstændigste maa betakke os for den Ære at skulle se Modersmaalet radbrækket og trampet fladt af hele den store Verden og dermed ødelagt for os selv.

Nej, skulde der gaas udenfor Kredsen af de tre Hovedsprog, vilde Italiensk (eller muligvis Spansk) vistnok være det, der sidder inde med de fleste ydre og indre Betingelser for at kunne komme i Betragtning. Men paa den anden Side vilde dette kun være muligt under Forudsætning af en saa indgribende Omvæltning i alle hidtil raadende Begreber og Forhold, at der næppe for Alvor vil kunne blive Tale herom. Saa føres vi da atter og atter tilbage til de tre Hovedsprog; og skal der saa væl-

[1]) Le Maître Phonétique, Août-Sept. 1903, S. 82 ff. Jf. den dertil sig sluttende Diskussion paa forskellige Steder i Aarg. 1904, hvor bl. a. Passy, S. 167, definitivt opgiver Norsk og erklærer enten Italiensk eller Nygræsk for de eneste Muligheder.

ges et af disse til fælles international Brug, tror jeg, at man fuldt maa slutte sig til hvad der bl. a. for nogle Aar siden blev udtalt af en udmærket tysk Videnskabsmand[1]), at Engelsk er det Sprog, der i særlig Grad maa siges at have Fremtiden for sig, og blandt de moderne Hovedsprog det, der har de fyldigste Forudsætninger for alsidig Anvendelse i internationalt Samkvem, ogsaa som den universelle Videnskabs Fællessprog. Ikke blot er det i Forvejen det mest udbredte af alle Europas Sprog, men ved Siden deraf udmærker det sig ved sin forholdsvis 28
simple Bygning, sit i Forvejen ret internationale Ordforraad og sin hele rige Udvikling. Kunde den Drøftelse af dette store Spørgsmaal, som for Tiden finder Sted allevegne, føre til Enighed i saadan Retning i det mindste mellem de Nationer, der staar udenfor de tre Hovedsprog, vilde dermed uhyre meget være vundet. Men hvorledes det saa end vil gaa hermed, maa det aldrig tabes af Syne, at det her kun drejer sig om et fælles Hjælpemiddel for de forskellige Nationer til at gøre sig forstaaelige for hverandre indbyrdes. En uafviselig Betingelse herved maa det være, at Modersmaalets Ret til fuldt og frit at leve sit eget Liv ikke krænkes; thi det er det dyrebareste, et Folk ejer.

EXKURS

Da det maaske kunde have sin Interesse at se et Par Prøver paa latinsk Skriftsprog fra den tidlige Middelalder, anfører jeg først nogle smaa Brudstykker af en Oversættelse af den græske medicinske Forfatter Oribasius, der er opbevaret i et Haandskrift fra 6te Aarh. og i det mindste i den foreliggende Form maa være bleven til i en Del af det gamle Romerrige,

[1]) H. Diels, Leibniz und das Problem der Universalsprache, i Sitz.-ber. d. kgl. Preuss. Akad. d. Wiss., 1899, I, S. 579 ff.

hvor man, som endnu paa Provençalsk og Gammelfransk, foruden enkelte Rester særlig af Gen., kun har haft højest to Kasus, en Nom. (Ent. -[*o*, *e*]*s*, ogsaa af oprindelige Neutra) og en Obliquus, almindelig Afhængighedsform (Ent. -[*o*, *e*], Flt. -[*o*, *e*] *s*), der i Skriften snart gengives med Akkus., snart med Abl. o. s. v., til Dels kun én Kasus (-*a*, Flt. -*as*); hvor endvidere f. Ex. lat. *lac*, *sal* er blevet Hunk. (Nom. **lactis*, prov. *la lag-z*, *lait-z*, spansk *la leche*, *la sal*) o. s. v. Man mærke endvidere f. Ex. Vanskeligheden ved rigtig at bruge de gamle Passivformer, Gerundiver o. l. (Jf. Opuscula philol. ad Madvigium, 1876, S. 256 ff. [= dette Bind S. 346 ff.] »Ptysanæ conpetenter sunt conficiendæ. Nam quamdiu nimis frequenter fuerint inflatæ, cum coquuntur, focum (»Ild«) maiorem debent habere. Postea autem ad lenem focum est coquenda, donec sucos faciat spissos. Admiscendum est autem ei in illo tempore, dum inflatur, acitus (ɔ: acetum) et quando bene coxerit, addi oportet salem tritam non multum. Ante bero (ɔ: vero) pro sapore si in initio mox oleus mittatur (fr. mettre o. s. v.) in coctione, nihil nocit. Sed et si porrus modice mittatur et anetus, et hoc ipsut mox in initio.« (Ed. Hagen, Bern 1875, S. 1,11 ff.). »Cholerica vero reuma vel ea, quæ ex resolutionem corporis per ventre fluunt, idest quod Greci sintixin (ɔ: σύντηξιν) appellant, coquenda est lactes. Observandum etiam est, ne ustuletur. Oportit ergo leniter coqui ad ignem et agitare sine intermissionem et spuma, quæ se supra recolligit, cum pinna tollere. Movenda est autem cum ferola nitida (prov., fr. net »ren«), et in ipsa bullitione labia vasi spongea est detergenda. Sæpius enim ex ipso bromo (βρῶμος, »Urenlighed«), qui in ora vasi colligitur, tota ex eo lactis corrumpitur et caseum efficitur, ut dictum est.« (Smst. S. 3,33 ff.).

Som en Prøve paa den Tids Kancellisprog vælger jeg et i forholdsvis let forstaaeligt Sprog affattet Gavebrev, der er udstædt i Compiègne 688 eller 689 af den frankiske Konge Theoderik III og endnu opbevares i Original (Tardif, Monuments historiques, 1866, No. 25). Foruden tilsvarende Fænomener som de ovenfor antydede, kan fremhæves den stærke Vaklen mellen *e* og *i* for at udtrykke det lukkede *e*, der nu,

da de gamle Kvantitetsforhold er aldeles opløste, i betonet Stavelse svarer til lat. langt *e* og kort *i* (i ubetonet Stavelse endnu i lidt videre Omfang), mellem *e* og *ae* = Lyden *æ* af lat. *ae* og kort *e*, og mellem *o* og *u* som Udtryk for lukket *o* af lat. langt *o* og kort *u*.

»Theudericus, rex Francorum, vir inluster.

Dum et nobis divina pietas ad legitema etate fecit pervenire et in solium rigni parentum nostrorum sucedire, oportit nobis et condecit pro salute anime nostre cogitare dibiamus. Ideoque vestra cognuscat industria[1]), quod nos pro salute anime nostre, una cum consilio ponteficum vel[2]) obtimatum nostrorum, villa noncopanti[3]) Latiniaco[4]), que ponitur in pago Meldequo[5]), qui[6]) fuit inlustrebus viris Aebroino, Vuarattune et Ghislemaro[7]), quondam maiores domos nostros, et post discessum ipsius[8]) Vuarattune in fisco nostro fuerat revocata, nos ipsa villa de fisco nostro[9]), ad suggestione precelse regine nostre Chrodochilde seo[10]) et inlustri viro Berchario[7]), maiorem domos nostre, ad monasthirio Sancti domni Dionisiae[11]) ubi ipsi preciosus in corpore requescit et venerabilis vir Chaeno abba, cum norma plurema monachorum ad laudis Christi canendas in ordine sancto ibidem adunata, preesse viditur[12]), pro remedium anime nostri, plena et integra gracia, prepter[13]) rem illa, in loco qui dicitur Siliacos, qui[6]) fuit Arulfo quondam et ibidem usque nunc ad ipso Latiniaco aspexit, quem apostholico viro domno Godino episcopo per alia nostra precepcione concessemus, in reliquo viro[14]) ad integrum ipsa villa Latiniaco ad ipso monasthirio domni Dionisiae ad[15]) die presenti visi fuimus[16]) concessissae. Quapropter per hunc preceptum nostrum decernemus ordenandum et perpetualiter volemus esse mansurum, ut ipsa villa superius nomenata Latiniaco, cum terris . . . peculiis utriusque genere sexsus . . . omnia et ex omnebus, rem[17]) exquisita, sicut ad[18]) superscriptas personas fuit possessa vel[2]) postia in fisco nostra revocata, cum omne integretate vel soledetate sua ad se pertenentis vel aspicientis, prepter[13]) suprascripta rem in Siliaco, qui[6]) fuit ipsius Arulfo vel jam dicto pontefici per nostra precepcione concessemus, in reliquo

viro[14]) predicta villa Latiniaco ad integrum, sub emunetatis nomine, absque introitus judicum, memoratus Chagno abba ad[18]) parte predicti monasthiriae suae Sancti Dionisiae per hanc nostram cessione, in lumenaribus[19]) ipsius basilici, habiat concessa adque indulta, et deinceps in postmodum nec de parte de fisci nostri[20]) nec ad[18]) quemcumquelibet persona, nec per strumenta[21]) cartarum nec per quolibet ingenium[22]), ipsa villa de ipso monasthirio nullatenus abstraatur nec auferatur. . . . Datum sub die tercio kalendas Novembris, annum xvj rigni nostri, Conpendio, in Dei nomine fileciter.«

[1]) »Eders Flid« = I, for med Flid at rette eder derefter. [2]) = og. [3]) ved Navn. [4]) nu Lagny. [5]) = *Meldico*, Pays de Meaux. [6]) = fransk *qui*, uden Kønsforskel. [7]) ikke egentlig Dativ (som fr. *à*), men Genitiv — der i sin gamle Form nu er døende — udtrykt ved den almindelige casus obliquus af Personbenævnelser (jf. f. Ex. Rue St. Honoré og foran S. 354). [8]) *ipse* = samme, den nævnte. [9]) *fisci nostri*. [10]) = *seu* (*seu et* »og ogsaa«). [11]) = *Dionysii*, St. Denis. [12]) Høflighedsomskrivning for *praeest*; jf. Note 16. [13]) = *praeter*. [14]) = *vero*. [15]) for *a*, jf. Note 18 (eller som *aujourd'hui*?). [16]) for *nobis visum est* = *placuit*, »vi har fundet for godt«, »det har behaget os«, ell. lign.; jf. Note 12. [17]) cas. obl. (= fr. *rien*) for *re*. [18]) = *a*. [19]) (forpligtende os paa) Alterlysene. [20]) = fr. *de la part de notre fisc*; *de fisci* Sammenblanding af *fisci* og *de fisco*. [21]) = *instrumenta*. [22]) = gl. fr. *engin* »List, Bedrag«.

DE KYPRISKE INDSKRIFTER

Foredrag holdt i det filologisk-historiske Samfund 11. Marts 1875.
Trykt i Kort Udsigt over det philologisk-historiske Samfunds Virksomhed
i Aarene 1874—1876, s. 11—18.

Øen Cypern, Kypros, har fra ældgammel tid af været en grænsestation mellem den græske og den orientalske verden. Allerede meget tidlig blev der på Kypros anlagt fønikiske kolonier. Først senere, vel omtr. fra 8de årh. af, begyndte også Grækerne at nedsætte sig på øen, uden at vi kunne afgöre, hvorfra de ere komne; sandsynligvis have forskellige egne i Grækenland og forskellige stammer leveret deres kontingent til denne kolonisation. Efterhånden fik Grækerne mere og mere fast fod på øen og trængte Fønikerne stedse mere tilbage, således at det næsten kun er visse punkter på sydkysten, hvor de fønikiske kolonier endnu for længere tid, udelukkende eller i alt fald overvejende, vedblev at bevare deres gamle nationale karakter; til disse hører f. ex. den gamle fønikiske koloni Kition, hvis navn vi genfinde i det gamle testamentes *Kitthim* (כִּתִּים, כִּתִּיִּם), der synes at bruges som en fællesbenævnelse på øens indbyggere.

Hver af de forskellige dels fønikiske dels græske byer udgjorde selvfølgelig særlige stater, enten kongeriger eller republiker. Men ved siden deraf måtte øen atter til forskellige tider anerkende forskellige mægtigere rigers overhöjhed. I den ældste tid stod den vel under kongen af Tyros. Da i slutningen af det 8de årh. den assyriske konge Sargon undertvang en stor del af Forasien, synes også Kypros at være kommen i afhængighed af Assyrien; i

det mindste omtales der i en af Sargons indskrifter, at han blev hyldet i Babylon (omtr. 708) af »syv konger fra landet *Jatnana*, der ligger syv dagsrejser ude i havet imod vest«, hvormed der kun kan menes Kypros (sml. Vald. Schmidt, Assyriens og Babylons gamle Historie I, s. 417; Fr. Lenormant, Manuel d'hist. ancienne de l'Orient II, s. 94 f.; Es. Tegnér, Ninives och Babylons kilskrifter, s. 67). Interessant er det, at man på Kypros (ved Larnaka, det gamle Kition) har fundet en stensöjle med en assyrisk indskrift fra kong Sargon, hvilken altså muligvis just ved denne lejlighed kan være bleven bragt dertil. Under den næstfølgende assyriske konge Assarhaddon finde vi atter omtalt, at ti navngivne konger på Jatnana eller Kypros (omtr. år 672) sendte ham tribut; vi træffe her navne som *Pitaguru sar Kitti* d. v. s. Pythagoras konge af Kition,
12 *Ikistu sar Idi'al* Aigisthos konge af Idalion, o. s. v. (se Lenormant anf. st. s. 112; Tegnér anf. st. s. 83). Kort efter faldt Ninive, hvorefter Kypros kom under Ægypten, hvis konge Amasis erobrede øen (Herodot II, 182). Da Kambyses derpå indtog Ægypten, kom øen tilligemed dette land under Persernes herredömme, fra hvilket Euagoras, konge i Salamis (390—380), kun for en kort tid løsrev den. Efterat Alexander havde omstyrtet det persiske rige, kom den endelig i slutningen af 4de årh. atter under Ægypten, hvor den blev, indtil Romerne gjorde sig til herrer over den.

Dette er i korthed øens ydre historie. Indbyggerne var altså væsentlig Fønikere og Grækere. Hermed stemme nu også de på øen fundne indskrifter, for så vidt som disse dels ere almindelig fønikiske, dels almindelig græske. Men ved siden af disse to arter har man endnu fundet en tredje slags, skrevne med ganske ejendommelige tegn, som man ikke har truffet noget som helst andet sted.

Den förste, der egentlig henledede opmærksomheden

på disse ejendommelige mindesmærker, var den franske archæolog, hertugen af Luynes, som i året 1852 udgav alle dem, han havde kunnet samle, i et pragtværk: Numismatique et inscriptions cypriotes. Der var blandt disse indskrifter én større på en broncetavle, funden ved landsbyen Dali, det gamle Idalion; den er beskreven på begge sider og består i alt af 31 linier. Desuden et par mindre og en hel del mønter. Luynes sammenstillede de tegn, der forekomme (efter hans mening nogle og 80, hvad der dog er for höjt regnet), og forsøgte at læse indskrifterne på nogle mønter som bynavne; det var dog kun meget lidet, han fandt, og det har senere vist sig at være urigtigt, ligesom hans antagelse, at sproget i indskrifterne var ægyptisk. — Nogle år efter udgav den senere afdøde prof. Röth i Heidelberg et værk under titel: Die Proclamation des Amasis an die Cyprier bei der Besitznahme Cyperns durch die Aegypter, 1855. I dette værk forsøger han at læse og tolke Idalionsindskriften som fønikisk og får ud, at det er en proklamation fra Amasis. Hele hans læsning er i höjeste grad vilkårlig og vakte strax tvivl hos alle.

Siden den tid er imidlertid materialet blevet mere og mere forøget. Man fandt således ved Athienu, det gamle Golgoi, en lille indskrift både på græsk og med disse ejendommelige bogstaver, som det synes, fra 6te årh. Den græske del lød KAPYΞ EMI (ɔ: κᾶρύξ ἠμι = κῆρύξ εἰμι); men dette hjalp ikke til forståelse af den anden del (5 13 tegn). Den væsentligste forøgelse af materialet tilhører dog de seneste år og skyldes navnlig den engelske konsul i Larnaka, Hamilton-Lang, og den amerikanske konsul sammesteds, Cesnola. De af Lang fundne indskrifter (7 og en del brudstykker) findes i British Museum, de af Cesnola fundne (32 numre) ere derimod komne til Amerika.

Blandt de af Lang fundne indskrifter traf det sig så

heldigt, at der var en tvesprogsindskrift (fra Dali), affattet dels på fønikisk, dels med disse ejendommelige tegn. Ingen af texterne er ganske fuldstændig, men den fønikiske kan let suppleres efter andre ligelydende. Den begynder således: »i [kongen over Kition og Idalion] kong Melekjathon's 4de regeringsår« o. s. v. (Melekjathon regerede omtr. 385—370). I begyndelsen af den kypriske del, for så vidt den er opbevaret, fordeler tegnenes antal i de enkelte ord sig således: . . . . 5 . 7 . 4 . 6 . 4 (?) . . . . Selve disse 5 ord kunne vi betegne I. II. III. IV. V. I den lille afhandling, hvormed Lang har ledsaget offentliggörelsen af denne indskrift (i Transactions of the Society of Biblical Archeology, I, 1872), slår han fast, at skriften altid skal læses fra höjre til venstre, og at der ikke er 80, men kun mellem 50 og 60 tegn; endvidere gör han opmærksom på, at ordet »konge« forekommer to gange i indskriften; men det eneste komplex af tegn, der forekommer to gange, er de förste 3 tegn af I og V; her må vi da have ordet »konge« (Luynes havde i disse samme tegn fundet navnet Salamis). Dernæst viser han, at sproget ikke kan være fønikisk; det træffer sig nemlig således, at navnet på vedkommende konge just begynder med selve det fønikiske ord for konge (*melek* מלך); men her genfindes ordet for konge ikke som begyndelse af noget af de andre ord. At læse selve tegnene forsøgte han slet ikke på.

Uafhængig af Lang og samtidig med ham kastede også den bekendte engelske assyriolog G. Smith sig over disse indskrifter og skrev en afhandling om dem, der findes i samme hæfte som Langs, lige efter denne, og han nåede strax noget videre. Han sluttede ligesom Lang, at I og V må betyde konge; II, der er det længste af alle ordene, må være Melekjathon; de to næste ord ende begge med samme tegn, de må altså være parallele og stå i samme

kasus, genitiv; det første af dem, III, må være Kition, det andet, IV, Idalion, således at det første tegn i IV må betyde »og«, der ligesom i fønikisk er skrevet sammen med det følgende ord; dermed stemmer det også, at det 2det tegn i II (Melekjathon) er det samme som det 3dje sidste i IV (Idalion), altså *li*. Det har alt sammen vist sig at være rigtigt. Han viser derhos, at skriften må være en stavelseskrift, ɔ: man må have haft forskellige tegn for de enkelte konsonanter efterfulgte af forskellige vokaler; *k* betegnes på en måde i Melekjathon, på en anden i Kition; det bliver også den eneste måde, hvorpå man kan forklare sig, at alfabetet indeholder så mange tegn (mindst 54). For nu at komme lidt videre, prøver Smith sig frem, hvilket af de bekendte sprogs benævnelse for »konge« der vel kan passe til tegnene, og han kommer til det resultat, at det græske βασιλεύς er det eneste, der passer. Det er en lidt farlig slutningsmåde, men det slog virkelig til. Men synderligt videre kunde han heller ikke nå. G. Smith, der ved sin mærkværdige skarpsindighed og kombinationsevne i forbindelse med en uhyre flid i kort tid har svunget sig op til en af koryfæerne i assyriologien[1]), var nemlig fra først af slet ikke videnskabsmand; han var kobberstikker, havde ikke studeret og kunde aldeles ikke græsk. Han måtte da lade sig nöje med at forsøge at læse nogle flere egennavne, og det resultat, han med hensyn til sproget i disse indskrifter kom til, var, at det måtte være et indoeuropæisk sprog, nær beslægtet med græsk og latin. 14

Efter at således isen var brudt, varede det ikke længe, inden andre tog fat, hvor Smith havde måttet standse, og det viste sig da snart, at sproget ligefrem er græsk, naturligvis i den ejendommelige kypriske dialekt. Således

[1]) Denne mærkelige mand blev 1876 bortkaldt ved en tidlig død, et stort tab for den assyriske videnskab.

må nævnes Joh. Brandis, der skrev »Versuch zur Entzifferung der kyprischen Schrift« (i Monatsberichte der Berliner Akademie, 1873); dernæst Moritz Schmidt, der i Jenaer Literaturzeitung 1874 leverede en anmeldelse af Brandis's afhandling, hvortil han i et tillæg knyttede en del selvstændige iagttagelser. I 1874 udkom af ham en særdeles vigtig bog, »Die Inschrift von Idalion und das kyprische Syllabar«, hvori de allerfleste tegn rigtig bestemmes og en hel del indskrifter meddeles og fortolkes. Samtidig hermed og uafhængig deraf fremkom i Curtius's Studien zur griech. und latein. Grammatik VII, en lige så fortjenstlig afhandling af W. Deecke og J. Siegismund, »Die wichtigsten kyprischen Inschriften«. I de allerfleste punkter stemme de ganske med Schmidt, hvad der naturligvis i höj grad må tale for rigtigheden af resultaterne; i nogle punkter nå de videre, i enkelte andre er det modsatte tilfældet.

I det hele er man nu nået til at bestemme næsten alle tegnene med sikkerhed eller i alt fald med overvejende sandsynlighed. Det viser sig da, at alfabetet er et rent stavelsealfabet. Det har tegn for vokalerne *a*, *e*, *i*, *o* og *y* (eller rettere vistnok *u*, hvilken betegnelse jeg bruger i de følgende omskrivninger), når de forekomme i begyndelsen af et ord eller efter en vokal. Alle de øvrige tegn udtrykke en konsonant efterfulgt af en af disse vokaler, f. ex. *ka*, *ke*, *ki* o. s. v. Men lydbetegnelsen er rigtignok i höj grad ufuldkommen. Ikke blot adskiller man ikke vokalernes længde, men indenfor de stumme konsonanter adskilles ej heller de tre rækker; *ka* f. ex. kan forestille både κα, γα og χα, *pa* både πα, βα og φα, o. s. v. Det er en stor mangel, som i ikke få tilfælde må frembringe tvivl og usikkerhed. En anden mangel ligger i, at man kun har tegn for stavelser, og det kun åbne stavelser. Som følge deraf har man intet middel til at be-

tegne konsonanter, der ikke efterfølges af nogen vokal; man hjælper sig imidlertid som man kan, og en bestemt regel har også tydelig uddannet sig; navnet *Stasikypros* f. ex. skrives *Sa-ta-si-ku-po-ro-se*; en næselyd foran en anden konsonant lades regelmæssigt ubetegnet, f. ex. *a-to-ro-po-se* = ἄνθρωπος. En stor fordel er det, at ordene næsten altid adskilles ved et tegn (med undtagelse af småord).

At alfabetet nu i alt væsentligt er læst rigtigt, kan der som sagt ikke mere være tvivl om. Prøven derpå er, at man med de fundne værdier overalt får et rigtigt og konsekvent sprog og naturlig sammenhæng; at enkelte steder frembyde vanskeligheder for forståelsen, kan ingen undre sig over. Begyndelsen af tvesprogsindskriften fra Idalion bliver nu . . . . . *pa-si-le-vo-se mi-li-ki-ja-to-no-se ke-ti-o-ne ka-e-ta-li-o-ne pa-si-le-u* . . . . ɔ: . . . . βασιλέϝος Μιλκιάθωνος Κετίων κὰ Ἐδαλίων βασιλεύ[ϝοντος?]. Den store indskrift fra Idalion viser sig nu at være ikke en proklamation fra Amasis, men en overenskomst mellem indbyggerne af Idalion og deres konge Stasikypros på den ene side og indbyggerne af Kition og Mederne (Μᾶδοι = Perserne?) på den anden side om betaling til en læge 16
Onasilos. Det hedder f. ex. (l. 2 f.) *pa-si-le-u-se sa-ta-si-ku-po-ro-se ka-se a-po-to-li-se e-ta-li-e-ve-se a-no-ko-ne o-na-si-lo-ne to-no-na-si-ku-po-ro-ne to-ni-ja-te-ra-ne ka-se to-se ka-si-ke-ne-to-se i-ja-sa-ta-i to-se a-to-ro-po-se* o. s. v., ɔ: βασιλεὺς Στασίκυπρος κὰς ἁ πτόλις Ἐδαλιέϝες ἄνωγον Ὀνάσιλον τὸν Ὀνασικύπρων τὸν ἰατῆραν κὰς τὸς κασιγνήτος ἰᾶσθαι τὸς ἀνθρώπος o. s. v. Læse vi endelig den lille tvesprogsindskrift fra Athienu, hvor der med almindelige græske bogstaver stod KAPYΞ EMI, finde vi, at der med kypriske bogstaver står det, vi nu ville finde ganske naturligt, men som man i begyndelsen vistnok mindst af alt vilde vente, nemlig ganske det samme: *ka-ru-xe e-mi.*

Dette sære alfabet kende vi fra tiden mellem 6te og 2det århundrede, dog bliver dets anvendelse fra 4de årh. af sjældnere; det falder altså omtrent sammen med den tid, da Kypros stod under persisk höjhed. Men besynderligt og uforklarligt er det, at man har kunnet vedblive at bruge dette ubekvemme alfabet, på en tid da alle andre græske stammer for længst havde antaget et langt simplere og fuldkomnere. Hvorfra det stammer, er for öjeblikket ikke til at afgöre. Det ligner ikke nogen ægyptisk skriftart, ej heller nogen art af kileskrift (kun tegnet for *pa* har nogen lighed med det assyriske tegn for stavelsen *ba* eller det persiske *b*); störst lighed har det måske, som allerede Lang har gjort opmærksom på, med det lykiske alfabet, navnlig med de tegn i dette, som ikke stamme fra græsk skrift; men mærkeligt er det da, at de tegn, der ligne hinanden, gennemgående have ganske forskellig betydning i de to alfabeter[1]). Det kunde næsten se ud, som om alfabetet var opfundet på Kypros uden noget umiddelbart forbillede (ligesom en Chiroki-indianer for omtr. 50 år siden, efter at have set en engelsk bog, af sig selv opfandt et stavelsealfabet for sit modersmål, hvor f. ex. *M* betyder *lu*, *W la*, *H mi*, o. s. v.; sml. Lepsius, Standard Alphabet, 1863, s. 293 ff.). Hvorledes det nu end forholder sig dermed, er det i hvert tilfælde i østen, at dets forbillede, enten middelbart eller umiddelbart, må søges.

Allerede i historisk, særlig kulturhistorisk, henseende tör der sikkert ventes et ikke så ringe udbytte af disse indskrifter; men endnu större er dog den sproglige interesse, der knytter sig til dem. Hvad man hidtil har vidst om den kypriske dialekt, er kun meget lidet og ikke synderlig pålideligt; det hidrörte næsten udelukkende fra
17 grammatikerne, navnlig Hesychios. De herhen hørende

[1]) [Nærmere forbindelse synes der at være med den hittitiske billedskrift.]

efterretninger havde Mor. Schmidt i sin tid samlet i Kuhns Zeitschr. für vergleich. Sprachforsch. IX, 1860 (sml. A. Σακελλάριος, Τὰ Κυπριακά. Τόμος τρίτος. Ἡ ἐν Κύπρῳ γλῶσσα. Ἀθήνησι, 1868). I de nye indskrifter göre vi nu i langt större fylde bekendtskab med denne dialekt; adskilligt af det ad anden vej overleverede bekræftes herved, medens andet må modificeres.

At kyprisk måtte henføres til de såkaldte »æoliske« [eller rettere achaiske] (ɔ: hverken doriske eller ioniske) dialekter, var allerede tidligere klart. Ligeså havde man allerede tidligere lagt mærke til den ejendommelige lighed, der blandt disse dialekter navnlig syntes at være mellem kyprisk og arkadisk (om denne sidste dialekt sml. Gelbke i Curtius's Stud. z. gr. u. lat. Gramm. II, 1869), i hvilken anledning Curtius (Götting. Nachr. 1862) havde henvist til, hvorledes også sagnet antydede et sådant slægtskab ved fortællingen om, at Paphos var en arkadisk koloni, ført dertil af Tegeateren Agapenor (Pausan. 8, 5, 2). Dette bekræftes ganske af indskrifterne. Ved siden af sådanne træk, som ere karakteristiske for de æoliske dialekter, indeholder kypr. dernæst også höjst mærkelige levninger af gamle sprogformer.

Exempler på den »æoliske« vokalfordunkling: ὀνεθηκε (ὄν = ἀνά også lesb. og thessal.); ἀπύ (= lesb., arkad.); γένοιτυ. Det hedder ζᾶ = γᾶ, γῆ, hvortil der er paralleler på arkad. hos grammatikerne; σίς for τίς (sml. «σί βόλε; τί θέλεις· Κύπριοι» Hesych.). ϝ synes at være fuldstændigere bevaret end i nogen anden kendt dialekt; ikke blot i forlyd, som ϝέτει, ϝοῖκος, ϝέπιϳα (= ἔπεα), ϝοι (= οἱ, sanskr. *sva-*), ϝρήτας; men også i indlyd, hvor det ellers tidlig er bortfaldet, som βασιλέϝες, Κετιέϝες, Διϝείθεμις, αἴϝει, οἷϝος (sml. oldpers. *aiva*, zend *aeva* en), δοϝέναι, en höjst interessant form (= sanskr. *dāvanē*), som ligger bagved det sammentrukne δοῦναι.

Böjning. 1ste dekl. mask. har i gen. -αυ som Ὀνασαγόραυ = arkad. Θρασέαυ (arkad. har også i fem., udenfor artiklen, endelsen -αυ, utvivlsomt ved en overførelse fra mask., som τᾶς ζαμίαυ, men kypr. τᾶς Ἀθάνας). Dativ sing. har rimeligvis endt på -αι, ikke -ᾳ. 2den dekl. har i gen. -ω, som τῶ; men meget ofte tilföjes et ν, som Φιλοκύπρων, Κετίων. Da vokalernes kvantitet ikke betegnes, kan det ikke afgöres, hvorledes akk. pl. har lydt (τός = arkad. τός?), og om dat. sing. har haft -ῳ eller -οι (sandsynligvis -οι = arkad. -οι, bøot. -υ for -οι, medens lesb. har -ω og
18 thessal. det deraf opståede ου; parallelt dermed går dativ i 1ste dekl. på -αι [bøot. -η] eller -ᾱ; ῳ og ᾳ, d. v. s. lange vokaler efterfulgte af et ι, synes ikke at forekomme i de æoliske dialekter). — I 3dje dekl. ender akkus. på -αν, som ἀνδρίjανταν, τὸν ἰjατῆραν.

Af præpositioner kan mærkes πός for πρός = arkad. πός; ἰν = arkad. ἰν, i begge dialekter svarende både til ἐν og εἰς, som ἰν τὰν θιὸν τὰν Ἀθάναν (sml. ark. ἰναγόντω ἰν δικαστήριον); ἀπύ og ἐξ (sål. også foran kons.) styre begge dativ [lokativ] som ἀπὺ ταῖ ζαῖ (τᾷ ζᾷ? ɔ: γῇ), ἐξ ταῖ (τᾷ?) πτόλιjι, ἐξ τοῖ ϝοίκοι (τῷ ϝοίκῳ?); det samme er tilfældet på arkadisk, som ἐς τοῖ ἔργοι (ἐς = att. ἐκ).

Karakteristisk for kyprisk er κάς = καί, sml. «κὰς· Κύπριοι ἀντὶ τοῦ καί» Hesych.

I ordforrådet forekomme en del mærkelige overensstemmelser med det episke sprog, som πτόλις (en form der også af scholier til Homer betegnes som kyprisk), ἰατῆρ, κασίγνητος, ἄρουρα, ἄνωγον, ϝάναξ, ϝάνασσα[1]).

[1]) [I H. Collitz, Sammlung der griechischen Dialekt-Inschriften I har W. Deecke 1884 behandlet »Die griechisch-kyprischen Inschriften in epichorischer Schrift«, såvidt de da var kendte. En indgående fremstilling af den kypriske dialekt med udførlige tillæg og rettelser til de hidtil udgivne indskrifter og gengivelse af mange senere fundne samt fortegnelse over den indtil da foreliggende videnskabelige litteratur er bl. a. givet i Rich. Meister's »Die griechischen Dialekte« II, Göttingen 1889, s. 123 ff. og i O. Hoffmann's »Die griech. Dialekte in ihrem historischen Zusammenhange« I, 1891.]

REMARQUES SUR LA PARENTÉ DE LA LANGUE ÉTRUSQUE

Bulletin de l'Académie royale des sciences et des lettres de Danemark
(Det kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Oversigt), 1899, p. 373—398.

En dépit du nombre très considérable que nous possé- 373
dons de monuments étrusques — dont l'énorme majorité ne consiste, il est vrai, qu'en de courtes inscriptions funéraires ou votives se composant exclusivement, ou peu s'en faut, d'un ou de plusieurs noms propres, — et en dépit de tout le travail employé à les interpréter depuis plus d'un siècle, mais particulièrement toutefois de nos jours, il n'y a eu, on le sait, que de bien faibles progrès, et aujourd'hui même l'étrusque se présente comme un type des problèmes les plus difficiles de la linguistique.

Il n'y a en réalité qu'un nombre fort restreint de mots et de formes dont le sens reste absolument incontestable et tout à fait hors de doute (mots tels que *clan* 'fils', *śeχ* 'fille', *puia* 'épouse', *avil* 'an', *amce* 'fut', *lupuce* 'mourut', etc.); hors de là, tout ce qu'on a avancé jusqu'ici ne constitue que des hypothèses plus ou moins vraisemblables, et ces hypothèses non moins que les méthodes employées à cet effet ont été souvent très différentes, et ont dépendu en partie des idées que se faisaient les divers savants de la position généalogique de cette langue en général.

Sur ce point, on le sait, les opinions divergent forte- 374
ment. Certains savants regardent l'étrusque comme un idiome indo-européen tenant tout simplement aux anciennes langues italiques selon les uns (Corssen, Deecke, etc.), selon les autres (Bugge) à l'arménien. D'autres ont tenté

successivement de trouver des points de ressemblance tantôt avec les langues sémitiques, tantôt avec le basque, tantôt avec les langues berbères, tantôt avec le finno-ougrien ou le turc, langues dont l'étrusque diffère énormément, etc., mais tout cela sans résultat. Les savants qui ne peuvent pas accepter l'hypothèse indo-européenne — et, à ce qu'il parait, leur nombre augmente toujours — semblent maintenant s'accorder de plus en plus à considérer l'étrusque comme un idiome isolé et qui n'est apparenté à aucune autre langue connue.

Pour mon propre compte je dois rejeter absolument toute idée de la possibilité d'une parenté avec les langues indo-européennes (abstraction faite peut-être d'un petit nombre de mots empruntés surtout à des langues italiques, notamment, je pense, à l'ombrien), et quant à l'interprétation, je dois maintenir comme seul vrai le même principe que j'ai eu l'occasion de soutenir pour d'autres problèmes analogues, savoir qu'on peut et doit exclusivement expliquer cet idiome par les monuments mêmes, sans égard à des ressemblances spécieuses avec d'autres langues (à part les mots empruntés), quand même il y aurait de nombreux détails — la plupart peut-être — qui resteront obscurs à jamais. C'est seulement lorsque les mots et les formes de cet idiome auront été constatés par cette voie et dans la mesure possible, que le temps sera venu de faire des rapprochements éventuels par rapport aux autres langues.

Mais tout en maintenant ces principes, j'ose dès maintenant augmenter d'une encore les hypothèses avancées relativement à la position de l'idiome en question dans le cadre des langues, et suggérer que tout de même l'étrusque n'est peut-être pas une langue aussi isolée qu'on sem-
375 ble le penser généralement. A la vérité, j'aurais mieux aimé retenir les idées que je m'en fais depuis longtemps,

jusqu'à ce que — si toutefois cela venait à se réaliser jamais, — j'eusse pu le prouver mieux que je ne le puis pour le moment, surtout en me basant, à propos de l'étrusque, sur des matériaux plus abondants et plus sûrs que ceux dont la science peut disposer aujourd'hui. Si cependant, cédant à la demande d'amis et de collègues à qui j'avais communiqué en particulier ces miennes idées, je me suis décidé à les publier, je dois faire ressortir expressément que je prie de ne vouloir bien regarder cette communication que comme une question, un appel fait à la méditation des collègues.

Pour déterminer l'affinité des langues, le grand rôle appartient surtout, on le sait, aux formes grammaticales plus qu'au vocabulaire, qui peut être soumis à beaucoup d'éventualités. Malheureusement il n'y a pas un trop grand nombre de formes grammaticales qu'on puisse dire constatées avec certitude pour l'étrusque; pourtant on en a assez, si l'on se borne à la déclinaison des substantifs, pour donner une certaine idée générale de la structure de cet idiome.

Ainsi nous voyons que le nominatif, sans aucune caractéristique particulière, est identique au thème, et qu'une même forme fonctionne comme cas de régime direct, en sorte que l'accusatif ne posséde pas non plus de forme particulière.

Le génitif, cas qui après le nominatif se rencontre le plus souvent, est formé de certains thèmes au moyen de *l* (*-al*), de tels autres à l'aide de *ś* (*s*), p. ex., *arnθal* (aussi *arnθial*, ordinairement génitif du nom de femme *arnθi*) 'Aruntis', de *arnθ* 'Aruns'; *larθal* (*larθial*) 'Lartis', de *larθ* 'Lars'; *ruvfial* 'Rufiae', de *ruvfi* 'Rufia', fém.; *pumpual*, de *pumpui*, nom de femme; *fuflunsl*, gén. de *fufluns* 'Bacchus'; *auleś* 'Auli', gén. de *aule* 'Aulus'; *titeś* 'Titi', de *tite* 'Titus'; *θanaś*, de *θana*, nom de femme; *velθuruś*,

de *velθur*, nom d'homme; *θanχviluś*, de *θanχvil* 'Tanaquil', fém.; *clenś*, de *clan* 'fils' (avec une modification de
376 la voyelle, qui probablement n'a rien à faire avec l'*umlaut*). Il n'est pas rare de voir une combinaison des deux désinences, au moins dans la forme *lś*, comme *larθalś* = *larθal*, ce qui peut dénoter que *ś* a été en voie de l'emporter sur *l*. Du reste, ces deux mêmes désinences *l* et *ś* (*s*) peuvent aussi (et c'est là peut-être le sens primitif) figurer comme affixes dérivatifs, p. ex., *truial* 'Troianus', *tarχnal*, la ville(?) de Tarquinii (*tarχn* 'Tarquinius'); *ś* (*s*) peut-être, p. ex., dans certains noms de familles.

Côte à côte avec ces formes génitives, on voit s'employer aussi et dans le même sens des formes allongées en *-sa*, affixe qui s'ajoute au génitif en *l* dans la forme *-isa*, tandis que la caractéristique génitive *ś* s'assimile avec le *s* de l'affixe: *arnθalisa*, *larθalisa* (*vesialissa*? *Corp. inscr. etr.*, n° 214 = Fabretti, n° 452), *aulesa*, *velθurusa*. A son tour, cette forme peut donner naissance à un nouveau génitif (genitivus genitivi) en *-sala* ou ordinairement *-sla* (et vraisemblablement d'autres cas encore), tel que *arnθalisala* ou ordinairement *arnθalisla*, p. ex. *arnθ larθal arnθalisla* 'Aruns (filius) Lartis (filii) Aruntis'.

Une autre forme casuelle qui se rencontre assez souvent, a la désinence *-śi*, *-si*: *-auleśi*, du nom *aule*; *clenśi*, de *clan*. Cette formation, qui semble en tout cas être très apparentée à la caractéristique génitive *ś*, a été appelée autrefois datif, et, en effet, dans certains cas, si toutefois l'interprétation est vraie, cette formation semblerait fonctionner comme tel, ce que peut du reste aussi le génitif ordinaire. Mais cela n'épuise évidemment pas sa fonction que, m'écartant de M. Pauli[1]), je ne puis toutefois non plus regarder comme généralement identique à celle du génitif, bien qu'il y ait des cas où *-śi* pourrait sembler

[1]) *Etr. Forschungen und Studien.* III, 1882, p. 47 et suiv.

tout à fait synonyme de *-ś*; ce point pourtant présente encore beaucoup d'obscurité. Quand le génitif est formé à l'aide de *l*, ce cas paraît avoir la désinence *-le* (?, p. ex., *larθiale : hulχniesi*, Fabretti, *Suppl.* I, nº 398?).

On forme, ou l'on peut former, le pluriel au moyen 377
d'un affixe en *-r* (*-ar*, *-er*; aussi, sans doute, *-ur*), dont nous avons un exemple absolument incontestable dans *clenar*, plur. de *clan* 'fils' (avec le même changement vocalique que dans *clenś*, *clenśi*); de là, avec la même désinence casuelle qu'au singulier, *-śi*, *clenaraśi*. Cet *-ar(a-)* est-il ou non un mot primitivement indépendant? Dans l'état actuel de l'interprétation, c'est difficile à décider et, en tout cas ici, indifférent. On ne saurait non plus décider encore si *-r* constitue la seule manière de former le pluriel, ou si à côté de cela il peut y en avoir d'autres.

Outre les formes casuelles dont on vient de parler, il en existe évidemment une série d'autres, p. ex. un locatif ayant, paraît-il, la désinence *-θi*, *-θ*, *-ti*, *-t*; mais quant à la plupart de ces formes, et leur portée et leur fonction restent encore tout obscures. En général, la langue semble avoir exprimé par des affixes la plupart des rapports locaux, etc., et avoir peu employé les prépositions.

Quiconque n'est pas assez facile à satisfaire pour se contenter de rapprocher la désinence *-al*, par exemple, de la désinence adjective latine *-alis* ou quelque chose d'analogue, doit, s'il regarde sans préoccupation la totalité des formations ci-dessus indiquées, convenir qu'il est impossible qu'une langue ainsi construite soit indo-européenne, et la même chose ne sauterait pas moins vivement aux yeux, si l'on voulait considérer les formes constatées avec certitude comme verbes, mais où la plupart des détails restent encore peu clairs.

Il n'existe à mon avis qu'une seule famille de langues présentant des pendants des formes citées, et cela, en

tenant dûment compte de la grande différence de temps et d'espace, des pendants qui frappent à tel point soit pour les principes généraux, soit pour les détails, qu'à mon sens il faut y voir les parentes les plus proches de l'étrusque: ce sont les langues du Caucase.

Comme on le sait, il existe au Caucase une quantité
378 étonnante d'idiomes et de dialectes indigènes qui, malgré des divergences souvent énormes relatives aux détails, n'en concordent pas moins dans leur structure très caractéristique et très compliquée et dans un système phonétique non moins caractéristique et bigarré. Dans son ouvrage méritoire *Die Sprachen des kaukasischen Stammes* (Vienne, 1895), pp. 16 et 17, M. R. von Erckert les a groupés de la manière suivante (ici, une énumération de tous les idiomes et dialectes pris séparément est indifférente): **A.** groupe de l'est: I. langues lezghiennes: *a.* groupe de l'ouest (avare, andi, dido); *b.* groupe central (lak ou kasikoumouk); *c.* groupe du nord-est ou dargoua (varkoune, koubatchi, akoucha, khurkiline ou «hurkane», etc.); *d.* groupe du sud-est ou kurine (oude, kurine, artchi, etc., etc.); II. tchetchène; **B.** groupe de l'ouest: III. tcherkesse (circassien); IV. abkhaze; **C.** groupe du sud: V. géorgien (géorgien propre, mingrélien, laze, svane). — Dans ce même ouvrage, p. 385, l'auteur, par suite d'études renouvelées, les classe un peu autrement, à savoir: **I.** langues du Caucase du Sud ou ibériennes (*a.* svane; *b.* géorgien; *c.* mingrélien, laze); **II.** langues du Caucase du Nord ou montagnardes: *A.* langues montagnardes de l'ouest: 1° abkhaze; 2° tcherkesse; *B.* langues montagnardes de l'est: I. groupe principal du nord-ouest: 1° tchetchène; 2° groupe central (dido, andi, avare); 3° groupe oriental (dargoua; lak); II. groupe principal du sud-est ou kurine, avec quatre groupes différents[1]).

[1]) Des travaux détaillés sur une série des langues principales du Caucase du Nord ont été publiés par A. Schiefner (qui se base surtout sur des matériaux

Je laisserai indécis lequel de ces classements est le plus 379
exact; on n'a pas même réussi à résoudre avec une certitude scientifique la question de savoir si en définitive les langues du Caucase du Sud et celles du Caucase du Nord, entre lesquelles la différence est très marquée, constituent une grande unité; et peut-être qu'on ne pourra jamais fournir cette preuve, à commencer par le fait qu'à l'exception du géorgien nous ne connaissons aucune des langues caucasiennes sous une forme antérieure à l'actuelle. Mais il faut bien convenir qu'on a rendu très probable un pareil enchaînement, et c'est surtout la langue svane qui semble présenter, dans beaucoup de cas, des formes de transition ou des liens entre les langues du Sud et celles du Nord. Au reste, je trouve le plus vraisemblable de voir dans la bigarrure des populations caucasiennes un conglomérat d'aborigènes avec des restes de tribus primitivement plus ou moins apparentées, qui durant le cours des âges ont pu être acculées d'autres régions dans ces contrées difficilement accessibles.

Déjà dans ses *Altitalische Forschungen*, II, 2 (= *Eine vorgriechische Inschrift von Lemnos*, 2, 1894), p. 146 et suiv. — ce que du reste je n'ai remarqué qu'après m'être formé la théorie susmentionnée, — M. Pauli, comparant l'étrusque avec divers autres idiomes (entre autres le lycien, où pourtant des études postérieures devront amener beaucoup de modifications), a signalé une certaine série

recueillis par le baron Uslar) en différents volumes des *Mémoires* et du *Bulletin* de l'Académie de Saint-Pétersbourg. On trouve des descriptions plus courtes dans Friedr. Müller, *Grundriss der Sprachwissenschaft*, III, 2 (Vienne, 1885). Un tableau synoptique accompagné tant de spécimens de langues que de remarques grammaticales toutes courtes sur les différents idiomes et dialectes a été donné par M. R. von Erckert dans son travail ci-dessus cité. Cf. l'ouvrage de ce même auteur, *Der Kaukasus und seine Völker* (Vienne, 1888). — Comme, pour les mots qu'il m'arrivera occasionnellement de citer, une désignation phonétique est moins essentielle, je me contente d'une reproduction approximative, surtout d'après v. Erckert, p. ex. *tkl* et *thl* pour divers sons compliqués de *l*, redoublement de consonnes (*kk*, *xk*, *ss*, etc.) pour des sons emphatiques particuliers, etc.; *x* à peu près comme l'allemand *ch*.

de ressemblances avec les langues sud-caucasiennes[1]). Quelques-unes de ces prétendues ressemblances ont peu de valeur; mais il y en a d'autres qui concordent tout à fait avec ce que je me suis figuré, et l'on pourrait aussi
380 avec facilité y en ajouter plusieurs, puisées même dans le vocabulaire (p. ex., étrusque *tiv* 'lune', *tivr* 'mois' [à moins que ce mot ne soit le pluriel de *tiv* au sens de 'mois' = 'lune', ce que je ne crois pas] = svane *thöv*, mingrélien, laze *thutha*, *tuta* 'lune, mois', géorgien *thve*, *ththve* 'mois', *mthvare* 'lune', inghiloï *thöi* 'mois', *thorai* 'lune').

Mais les concordances avec l'étrusque deviennent encore plus apparentes, si, au lieu de s'en tenir aux langues sud-caucasiennes, on se tourne vers le groupe oriental des langues du Caucase du Nord ou montagnardes (langues lezghiennes). C'est là surtout que nous trouvons de remarquables pendants des phénomènes grammaticaux que j'ai indiqués ci-dessus.

Ainsi nous trouvons que le pluriel des substantifs, ordinairement toutefois à côté d'autres désinences, se forme au moyen de *r*, p. ex., kasikoumouk *-ru*, *-ri*, comme *maz* 'langue', pl. *mazru*, *xkatta* 'maison', pl. *xkatri* (en dehors du nominatif, thème *-ra-*, p. ex., génit. pl. *xkatral*); en hurkane et d'autres dialectes dargoua, *-ri*: *qar* 'herbe', pl. *qurri*, ou avec double affixe (*-r* + *vi*) *undza* 'porte', pl. *undzurvi*; kurine, etc., *-ar*, *-er*: tels *qin* 'la mort', pl. *qínar*, *kal* 'vache', pl. *kalér*, *kkxas* 'homme', *kkxisar*; artchi *noš* 'cheval', pl. *nošor* (à côté de *-rul* = *-ru* + *l*, *-mur* = *-mu* + *ar*); oude *buš* 'chameau', pl. *bušur*, etc. On rencontre partiellement cette même désinence *-ar* dans les langues tchetchènes (*-ar* thouche, *-ar-ii* tchetchène propre) et, parmi les langues du sud, en svane, comme

[1]) Il existe un ouvrage antérieur d'Ellis, mentionné par M. Pauli, *loc. cit.*, ouvrage où l'étrusque est aussi rapproché des langues caucasiennes entre autres; mais je ne le connais pas.

čaž 'cheval', pl. *čažar* (à côté de *-al* et avec double affixe *-ral*, *-lar*; les autres langues de ce groupe emploient la désinence *-bi*, *-phi*, *-phe*, en partie avec double affixe *-alephi*, etc.).

Nous le voyons donc, ce même affixe que nous retrouvons en étrusque, *-ar*, est (avec les formes latérales *-er*, *-ur*, *-ru*, *-ri*, *-ra*, etc.), dans les langues du Caucase, mais surtout dans les limites de leur groupe lezghien, une formation plurielle aussi répandue que caractéristique. Quant à l'origine de cet affixe, il est naturel qu'au point de vue caucasien on n'en puisse dire quoi que ce soit (une forme comme kurine *ruxvájar*, pluriel de *xva* 'fils' avec *ru* préfixé — identique sans doute avec l'affixe *-ar* [cf. svane *laxvba*, pluriel de *xvba* 'frère'] — pourrait- 381
elle dénoter qu'il ait été primitivement un mot indépendant?).

Le génitif, tant singulier que pluriel, a dans toutes les langues dargoua la désinence *-la*, en kasikoumouk *-l* (*-ul*, *-il*, *-al*, p. ex., *musî* 'or', gén. *musîl*, *ppal-ul* 'de la laine', *ssu-il* 'de la sœur', *šši-n-al* 'de l'eau', *max* 'fer', gén. *muxal*, *xkat-lu-l* 'de la maison', gén. pl. *xkatral*, etc.), en avare, *-il*, *-ol*, *-ul*. Au contraire, les dialectes dido appartenant au même groupe que l'avare ont la désinence *-s*. J'ignore si ce *s* est le même qui — par une combinaison de deux affixes? — entre dans la désinence génitive de l'avare pour les êtres humains mâles, *-sul*, comme *ros* 'homme', gén. *rosasul* (parallèle à *-thlul* pour le féminin, cf. p. 383 [483]; andi *imašu* = *imu* 'du père', tandis que la désinence ordinaire est *-tkli*, *-thli*). En tout cas *s* se retrouve dans la désinence génitive des langues sud-caucasiennes, géorg. (*-i*)*-sa*, quand le génitif suit le mot régissant, (*-i*)*-s* quand il précède, (*i*)*-si* dans les noms propres; mingrél., laze *-ši*, *-š*, svane *-š*, ce dont M. Pauli a déjà rapproché la caractéristique génitive *-ś* de l'étrusque. Mais comme il

ressort de ce que nous venons de dire, nous retrouvons dans les langues lezghiennes, à côté de vestiges de la désinence *-s*, la seconde désinence étrusque *-l* (*-al*, à côté de *-la* dans des formations telles que *arnθalisla*), désinence si extrêmement caractéristique en elle-même. On pourrait presque croire qu'à l'instar de l'étrusque, les langues nommées auraient pu avoir dès le début les deux désinences côte à côte, mais les auraient successivement scindées, de sorte que quelques-unes des langues auraient maintenu l'une de ces désinences, d'autres la seconde.

J'ai dit plus haut que les mêmes deux désinences qui expriment en étrusque le génitif, fonctionnent aussi comme affixes dérivatifs (primitivement de nature adjective). Voilà encore un phénomène que nous retrouvons dans les langues du Caucase. En hurkane, par exemple, non seulement la majorité de tous les adjectifs prend la désinence
382 *-l*, apparentée sans aucun doute à la caractéristique génitive (*-la*); mais le génitif même des substantifs (p. ex., de *kiva* 'mouton', *kivala* ou, plus souvent, plur. *kivnêla*) s'emploie immédiatement comme adjectif et peut, employé substantivement, se décliner de nouveau à tous les cas, bien qu'à ceux du singulier seulement. (Y a-t-il quelque solidarité entre les formes en *-l* lezghiennes et l'affixe géorgien *-eli*, p. ex., dans *gorieli* 'habitant de Gori', formation dont M. Pauli, *loc. cit.*, p. 148, rapproche l'étrusque *truial*? Je n'en ose rien dire.)

En kasikoumouk, la désinence la plus fréquente des adjectifs est *-ssa* (*-s̲a*). Cet affixe s'ajoute à n'importe quel mot pour en former un adjectif, p. ex. *tsukun* 'comment', *tsukunssa* 'quel', *xkatlubu* 'dans la maison', *xkatlubussa* 'se trouvant dans la maison'; ainsi, au moins dans les pronoms, cet affixe peut aussi s'ajouter au génitif en *-l*, p. ex., *ttulssa* 'mon' (ἐμός) = *ttul* (ἐμοῦ). Il ne

me paraît pas injustifiable d'y voir un pendant complet des formes étrusques mentionnées plus haut *arnθalisa*, *aulesa*, qu'on doit plutôt considérer, non comme formes casuelles, mais comme formations adjectives (peut-être y a-t-il aussi d'autres cas où des mots en *-sa* pourraient présenter précisément l'aspect d'adjectifs).

Si l'étrusque *-śi* (*-si*) est une désinence dative spéciale — ce que pourtant, comme je l'ai laissé entrevoir dans ce qui précède, on doit considérer comme fort douteux, — elle aurait son pendant dans la désinence dative *-s*, p. ex., dans toutes les langues des groupes kurine et dargoua (dans ces derniers le plus souvent avec double affixe *-lis* = *-li* [voir plus loin] + *-s*), ainsi que dans les langues sud-caucasiennes. Toutefois et vraisemblablement ce *-śi* (*-le*?) tient de près à la désinence génitive. Au risque de me hasarder sur un sol par trop mouvant, je ne puis m'empêcher de demander si l'on ne pourrait regarder cette formation comme employée, au moins partiellement, dans une fonction à part.

Un des traits les plus saillants des langues du Caucase, est le caractère passif des verbes transitifs[1]). Voici com- 383
ment apparaît ce phénomène: ce qui est pour nous le régime direct, s'exprime comme sujet grammatical, tandis que le nom de l'acteur se met généralement — toutefois suivant des règles variables et souvent assez compliquées — à un cas spécial, le cas «actif» ou instrumental. Quant à la forme, ce cas actif, dans la plupart des langues lezghiennes, approche du génitif; en kasikoumouk, ces deux cas sont identiques et se terminent en *-l*; dans les langues dargoua, l'actif (l'instrumental) a la désinence *-li* (génitif *-la*); en avare, *-tsa*, *-sa*, *-s* masc., *-tkl*, *-thl* fém. et neutr.; il en est de même en svane, *-šu*, etc.

[1]) Cf. H. Schuchardt, *Über den passiven Character des Transitivs in den kaukasischen Sprachen.* Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wiss. in Wien, phil.-hist. Cl. CXXXIII, 1896.

Constater quelque chose d'analogue pour l'étrusque, ce serait à peu près fournir la preuve de sa parenté avec les langues du Caucase, tandis que d'autre part, on ne peut nullement regarder comme preuve du contraire le manque d'une pareille constatation. Mais, malheureusement, il est encore impossible de fournir cette preuve: notre compréhension des textes étrusques est encore trop défectueuse et trop rudimentaire pour cela.

Si nous considérons les textes étudiés par M. Pauli (*Etr. Forsch. u. Stud.*, III, p. 46 et suiv.) et où il trouve la forme casuelle mentionnée en *-śi*, *-si* — ayant constamment selon lui le sens de génitif, soit de datif — il faut bien convenir que le contexte nous est partout plus ou moins obscur. Cependant il y en a un petit nombre où il faut involontairement poser ainsi la question: Ne pourrait-ce pas être le sujet agissant qui soit exprimé par cette forme casuelle? C'est ce qu'on trouve *loc. cit.*, p. 50 (Fabretti, n° 2183; cf. Pauli, *Etr. Studien*, III, 1880, p. 89):

eca : suθic : velus : ezṛus : | clensi : cerinu.

Voici la traduction de M. Pauli: «Hoc sepulcrale (sc. monumentum) ist dem Sohne des Vel Ezru errichtet». Mais n'est-il pas au moins étrange qu'on n'eût pas seule-
384 ment indiqué le nom même de celui à qui l'on a érigé ce monument funéraire assez grand, figure d'homme, de pied en cap, mais qu'on l'eût désigné seulement comme «le fils de V. E.»? N'est-il pas plus vraisemblable — pourvu que les autres mots soient bien interprétés, — que le sens général de l'inscription est que ce monument funéraire en l'honneur de Vel Ezru a été érigé par son fils, de sorte que l'idée de sujet est exprimée par la forme casuelle *clensi*?

Fabr., n° 1922:

auleśi · meteliś · ve · vesial · clenśi | cen · flereś · tece · sanśl · tenine | tuθineś · χisvlicś

amène également à demander s'il faut forcément comprendre cette inscription comme l'ont conçue M. Pauli, *ibid.*, et d'autres: «Dem Aule, des Vel Meteli (und) der Vesi Sohne . . . . diese Bildsäule . . .» ou bien si *auleśi* — *clenśi* pourraient désigner le sujet, de sorte que le sens pourrait être que Aule, fils de Vel Meteli et de Vesi, a érigé(?) cette statue . . . C'est là un point qu'on peut d'autant moins décider que les cinq derniers mots de l'inscription sont tout à fait obscurs; pourtant *tece* doit indubitablement être le verbe.

Cette même manière de concevoir conviendrait bien, par exemple, à *atraneśi*, qui (concurremment avec *atrane*) se rencontre plusieurs fois sur diverses poteries, selon toute probabilité comme marque de fabricant (Pauli, *Etr. Forsch. u. Stud.* III, p. 48 et suiv.): «(fabriqué) par Atrane».

Mais d'autre part je conviendrai que ce qui peut faire naître de grands doutes, c'est qu'il semble y avoir beaucoup d'autres cas où le sujet d'un verbe transitif est au nominatif, par exemple, toujours avec *tur(u)ce*, qui peut difficilement signifier autre chose que 'donna'. Toutefois ceci ne fournit non plus aucune preuve réelle du contraire relativement à la susdite possibilité, puisque — même sans compter avec l'hypothèse que dans l'écriture on aura pu omettre la désinence casuelle, comme on le fait parfois pour la désinence génitive, — nous ignorons 485
les délimitations auxquelles aurait pu être soumis l'emploi de ce cas «actif» éventuel (par exemple, dans des propositions qui renferment aussi un régime indirect?). On pourrait aussi supposer que l'emploi du nominatif a pu percer successivement en remplacement de ce cas spécial, par exemple, sous l'influence des langues voisines.

Mais, je le répète, tout cela est si peu sûr que je prie de ne pas même y voir une hypothèse, mais de le concevoir simplement comme un de ces sujets de méditation

que l'avenir doit se réserver de faire aboutir à une solution positive ou négative.

Un autre phénomène caractéristique des langues du Caucase du Nord, est la singulière distinction des genres (en trois ou quatre catégories) employant abondamment l'espèce d'éléments formatifs que M. O. JESPERSEN[1]) a appelés *reminders*, «rappeleurs»; comme préfixes, comme infixes ou comme affixes. A ce qu'il paraît, l'étrusque ne connaît pas cette particularité qui, parmi les langues caucasiennes elles-mêmes, fait aussi défaut à celles du groupe kurine. En étrusque, une différence de forme entre le masculin et le féminin ne se rencontre que dans quelques cas rares, surtout pour les noms de familles tels que *Afuna* masc., *Afunei* fém., *Petru* masc., *Petrui* fém., et parfois pour les prénoms comme *Larθ*, *Arnθ* masc., *Larθi*, *Arnθi* fém. Ce que je veux faire ressortir ici, c'est que dans certaines des langues du Caucase nous trouvons la même marque du féminin qu'en étrusque, *i*, p. ex., en avare (avec *u* comme marque du masculin) *dou* 'il', *doi* 'elle', '*andíseu* 'un Andien', '*andísei* 'une Andienne'; kasikoumouk *tâ* 'il, elle', gén. *tanal* masc., *tanil* fém. et neutre.

Quant au vocabulaire étrusque, ce que nous en connaissons est si peu et appartient en grande partie à des domaines de civilisation tellement spéciaux qu'à tout
386 prendre nous n'oserions espérer de lui emprunter que peu d'appui pour les opinions dont il s'agit ici. Nous ne nous doutons pas de la manière dont on a exprimé les mots qui sont ordinairement les plus caractéristiques et les plus constants dans les langues, tels que père, mère, frère (*θura*?), sœur[2]), etc., ou, par exemple, les pronoms

[1]) *Progress in Language* (Londres, 1894), p. 41 et suiv. Cf. *Studier over engelske kasus. Med en indledning: Fremskridt i sproget* (Copenhague, 1891), p. 20.

[2]) On ne peut pas même être sûr que *clan* 'fils' soit un mot primitif. Dans Fabr., nº 2340, inscription funéraire d'une dame Ramtha Matulnei, mariée avec Sethre

personnels[1]) ou les pronoms interrogatifs, ou bien la négation, etc. D'autre part, tant les grandes divergences du vocabulaire dans les langues caucasiennes que notre ignorance des correspondances phonétiques et, encore davantage, du côté historique du développement de leurs sons, doivent nous dissuader au plus haut degré d'employer aucune comparaison fournie par ces langues comme auxiliaire pour trouver le sens d'aucun des mots inintelligibles de l'étrusque. Je prendrai simplement la liberté de m'arrêter sur une seule classe de mots qui occupe une position tout à fait particulière et qui a été fort discutée. Ce sont les noms de nombre.

Parmi les noms de nombre étrusques, nous connaissons 387
d'abord les six premiers, que nous fournissent les deux célèbres dés de Toscanella, si souvent étudiés et sur les six côtés desquels les nombres se trouvent exceptionnellement écrits en toutes lettres au lieu d'être désignés au moyen de points. Si nous mettons par écrit ces nombres tels qu'ils sont disposés sur chacune des paires de côtés opposées — les diverses paires provisoirement dans un ordre arbitraire, — voici l'aspect qu'ils présentent:

Ceisinie, on lit, entre autres choses, de la défunte — *clalum · ce[isinie?]s · ci · clenar* —; est-ce que cela pourrait signifier: «et (*-m*) elle mit au monde (*clalu*) *n* fils à Ceisinie(?)»? et est-ce que *clan* pourrait se relier à la racine de ce *clalu* de sorte qu'il ne signifierait que 'natus'? (Les langues du Caucase ont pour 'fils' [voir v. Erckert, p. 129] beaucoup de mots qui diffèrent fortement entre eux et dont aucun ne ressemble particulièrement à l'étrusque *clan*.) — Quant au mot pour 'lune', voir p. 380 [480].

1) A coup sûr, le *mi* qui revient si fréquemment ne signifie pas 'je (suis)', encore moins '(je) suis', mais 'ce', sur quoi la plupart des savants semblent être aujourd'hui d'accord. Alors on pourrait le comparer, par exemple, avec le kasikoumouk *mû* (gén. *munal* masc., *munil* fém., neutre, etc., plur. *mî*), pronom démonstratif qui s'emploie en parlant de ce qui regarde de plus près celui à qui l'on parle, *mi* adv. 'istic'. Si l'on pouvait supposer que l'étr. *mi* renferme cette nuance, il signifierait donc à peu près 'celui que tu vois, celui que tu tiens'. (Outre le susdit pronom démonstratif, le kasikoumouk en a plusieurs autres à diverses nuances de sens, p. ex., *kkû* [gén. *kkanal*, *-il*] qui s'emploie de ce qui se trouve au-dessus de la personne qui parle, *γû* [gén. *γanal*, *-il*] de ce qui se trouve au-dessous de la personne qui parle. Je n'ose rien dire d'aucun rapport existant entre ces pronoms-là et aucun des pronoms démonstratifs évidemment assez nombreux et variés de l'étrusque.)

śa — ci
zal — maχ
ϑu — huϑ.

Que ce soient là les six premiers noms de nombre, c'est ce qui est en réalité hors de tout doute[1]). Car nous trouvons dans les inscriptions (et de plus sur les bandelettes manuscrites d'Agram) toute une série d'exemples des mots exactement les mêmes (au lieu de *zal*, aussi *zl* ou *esl*) très nettement comme nombres, par exemple, dans des indications d'âge (reliés aux mots *àvil(ś)* 'an[s]' ou *ril* 'âgé de') où d'ailleurs on écrit ordinairement des chiffres. Ici nous faisons encore connaissance avec au moins deux unités sûres, lesquelles par conséquent doivent excéder 6, à savoir *semφ* et *cezp*, puis une série de dizaines formées au moyen d'un affixe *-alχ* (concernant les désinences ultérieures avec lesquelles se présentent ces nombres et qui sont négligeables ici, je dois renvoyer aux travaux spéciaux qui traitent de ce sujet): *cealχ* ou *cialχ* ou *celχ*, *mealχ* ou *muvalχ* (pourvu que ces deux formes soient identiques, ce qu'on dirait incontestable), *semφalχ*, *cezpalχ*, et une dizaine d'une forme propre: *zaϑrum* ou *zaϑrm*.

Or, le malheur veut que nous ignorions absolument le sens de chacun de ces nombres et que les sources elles-mêmes ne nous offrent aucun moyen positif d'en
388 définir avec certitude même un seul. La seule chose qui semble sûre, c'est — outre ce qui résulte de la susdite limite constituée par 6, — que ni *ci* ni *zal* ni probablement *ϑu* ne peuvent signifier 1, puisque *ci* et *zal* se rencontrent avec le pluriel *clenar* 'fils' et peut-être encore quelques autres formes plurielles[2]), et que tous les trois

[1]) Voir, par exemple, Deecke, *Corssen und die Sprache der Etrusker*. Stuttgart, 1875.

[2]) Il me semble que, dans des combinaisons où entrent des noms de nombre > 1, on met des dénominations d'êtres vivants ou d'êtres humains au pluriel, mais d'autres mots au singulier.

nombres nommés, sous les formes de *cizi*, *eslz* et *θunz*, figurent dans des indications renseignant sur la quantité de fois (selon toute probabilité plus d'une) que le défunt a été revêtu de quelque fonction. Enfin il faut partir de ce principe que les nombres des dés sont disposés dans un certain ordre déterminé. L'arrangement le plus fréquent que nous rencontrions sur les dés trouvés en Étrurie, est identique à celui des Grecs et des Romains et tel que nous l'employons aujourd'hui, à savoir que la somme des nombres opposés est 7, par conséquent 1 + 6, 2 + 5, 3 + 4. Cependant, chose particulière à l'Étrurie, on rencontre bon nombre d'exemples d'un autre arrangement: 1 + 2, 3 + 4, 5 + 6. Nous devons donc nous attendre à ce que les nombres des deux dés soient disposés suivant un de ces deux systèmes.

Voilà en réalité tous les points principaux quelque peu sûrs dont nous disposons. Peut-être que dans quelques rares cas, où l'on trouve un portrait du défunt à côté d'une indication d'âge écrite en toutes lettres, on pourrait espérer des renseignements à l'aide du rapprochement de ces deux facteurs, au moins en ce qui concerne les dizaines; mais cette voie paraît très hasardeuse (cf. plus loin), et, dans tous les cas, jusqu'ici elle n'a abouti à aucun résultat qui mérite d'être noté.

Au contraire, toutes les autres preuves positives ou négatives qu'on a fait valoir, sont selon moi tout à fait sans importance. Cela s'applique, par exemple, à cette considération que c'est seulement si l'on place les deux dés de manière que la face supérieure fasse voir *maχ* 389
dans la même diagonale, que tous les côtés homologues montrent les mêmes nombres; mais vouloir conclure de cette circonstance, qui selon toute probabilité n'est que l'effet du hasard, que *maχ* serait le nombre écrit le premier sur les dés et qui signifierait par conséquent 1, voilà

qui pourtant est tout à fait inadmissible. Il n'y a pas moins d'arbitraire si du fait que le grand cippe de Pérouse porte en premier lieu *naper XII*, et nomme plus bas et successivement *naper · śranc zl, hut · naper* et *naper · ci cnl*, on a voulu conclure que *zl* (= *zal*) + *hut* + *ci* = 12[1]). Ne comprenant d'ailleurs rien de cette inscription assez grande, nous n'avons pas le moindre droit de supposer que 12 soit précisément la somme des trois autres nombres, et cela d'autant moins que nous ne nous doutons pas des modifications que comportent peut-être les mots *śranc* et *cnl*.

Comme il y a si peu de points d'appui sûrs, il n'est pas étrange que les divers savants qui se sont occupés de cette question, en soient arrivés à des résultats fort divergents selon l'importance différente qu'ils ont attachée à ces éléments-là ou à d'autres[2]). Voici les propositions les plus importantes que je connaisse et qui aient été avancées jusqu'ici:

	1	2	3	4	5	6
Campanari (Fabretti, Deecke[2], Bugge)	*maχ*	*θu*	*zal*	*huθ*	*ci*	*śa*;
Taylor (1874)	*maχ*	*ci*	*zal*	*śa*	*θu*	*huθ*;
Deecke[1] (1877)	*θu*	*ci*	*maχ*	*zal*	*śa*	*huθ*;
Pauli	*maχ*	*zal*	*θu*	*huθ*	*śa*	*ci*
	(ou *śa*	*zal*	*θu*	*huθ*	*maχ*	*ci*);
Skutsch	*maχ*	*ci*	*θu*	*huθ*	*śa*	*zal*[3]).

[1]) Deecke, *Beiträge* de Bezzenberger, I, p. 272. Cf. Pauli, *Etr. Forsch. u. Stud.*, III, p. 138, qui convient pourtant du faible dont est entachée cette argumentation. Il en est de même de Skutsch, p. 264 et suiv.

[2]) Outre des notices çà et là dans d'autres ouvrages, je cite particulièrement Deecke dans les *Beiträge* de Bezzenberger, I (1877), p. 257 et suiv.; Fabretti *Supplemento* III (1878), p. 5 et suiv.; Pauli dans *Etrusk. Forschungen und Studien*, III (1882) et *Altital. Forschungen*, II, 2 (1894), p. 68 et suiv. et ailleurs; Skutsch dans *Indogermanische Forschungen*, V (1895), p. 256 et suiv.

[3]) [D'autres combinaisons, proposées postérieurement à la publication de mon petit mémoire, sont dues à Torp (*Etruskische Beiträge*, 1902, p. 75) et à S. P. Cortsen (*Nordisk Tidsskrift for Filologi*, 3 R., XIV, p. 33 et 4 R. VI, p. 170):

	1	2	3	4	5	6
Torp	*θu*	*zal*	*ci*	*śa*	*maχ*	*huθ*
Cortsen	*maχ*	*zal*	*ci*	*śa*	*θu*	*huθ*.]

Les deux premiers de ces arrangements — dont à son 390
tour le premier cherche son appui dans de prétendues similitudes avec les nombres indo-européens, le second avec quelques formes primitives forgées de nombres finno-ougriens — sont l'un et l'autre inadmissibles, parce qu'ils supposent un désordre radical aux nombres des dés; les trois autres reposent d'un côté sur de bien faibles arguments, et, d'autre part, inspirent tous divers doutes. Si maintenant j'ose augmenter d'encore une le nombre des tentatives d'interprétation qu'on a établies, je ne le fais — comme tout ce que j'avance dans cet article, — qu'à titre d'appel fait à la méditation, mais cet appel me paraît toutefois mériter aussi une méditation, quoique je doive avouer qu'à la rigueur cette tentative est contraire à mes principes et qu'en l'avançant je me rends proprement coupable d'un semblable manque de méthode que je viens de reprocher à d'autres. D'autre part, si l'on finira par la rejeter, cela me privera, il est vrai, d'un argument en faveur de ma manière de voir, mais ne suffira pas pour la faire réfuter en entier.

S'il y a un fond de vérité dans les similitudes que je me suis imaginé trouver entre l'étrusque et les langues nord-caucasiennes, il vaudrait peut-être bien la peine de jeter aussi un coup d'œil sur les noms de nombre de ces langues, et voici les formes que nous y trouvons pour les six premiers nombres (j'omets les suffixes pronominaux ou les exposants génériques constants qui, dans quelques-unes de ces langues, s'ajoutent aux thèmes):

1 kasikoumouk, hurkane *tsa*, avare *tso*, *tsa*, kurine, oude *sa*;
2 kasik. *kki*, avare *khi*, hurk. *khvi* (*khe*), kurine *qve*;
3 — *šan*; avare *thlab*, hurk. *xhäv* (*xhab*), artchi *thlev*, *thliba*;
4 — *muq*, *miq*, avare *unq*, artchi *evq*, *ebequa*;

5 kasik. *xᶜo*, *xᶜu*, avare, hurk. *šu*, kur. *va* (*xu*, *fu*), oude *xko* (géorgien *xuthi*, *xuth*);

(6 — *raxᶜ*, hurk. *urig*, avare *anthl*, oude *uxk*).

Quant au reste des nombres, j'ajoute seulement que dans quelques-unes de nos langues (telles que avare, kurine, oude, comme dans les idiomes du Caucase du Sud), les dizaines se forment suivant le système vicésimal, dans d'autres (telles que andi, kasikoumouk, hurkane, artchi) suivant le système décimal, p. ex., kasikoum. *muqttsal* 40, *xᶜuttsal* 50.

391 Si maintenant nous comparons les nombres cités avec les nombres étrusques, je crois qu'on doit convenir de l'existence d'une série de remarquables ressemblances (bien qu'à un moindre degré pour 6, dont les dénominations divergent aussi assez considérablement dans la limite des langues caucasiennes)[1]). Or si, conformément à ces ressemblances, nous voulions ordonner les noms de nombre étrusques, nous obtiendrions la série suivante:

1 *śa*, 2 *ci*, 3 *zal*, 4 *maχ*, 5 *ϑu*, 6 *huϑ*
ou, peut-être, 5 *huϑ*, 6 *ϑu*,

et cet arrangement concorderait précisément, pour la part des dés, avec le système 1 + 2, 3 + 4, 5 + 6, concordance qui doit parler fortement en faveur de l'exactitude de cet arrangement ou en tout cas le recommander à une attention sérieuse.

Parmi les autres nombres, je supposerais alors que *cezp* = 8 (au point de vue étymologique, apparenté peut-être à *ci*, 10—2), et *semφ* (comme l'ont aussi pensé la plupart des autres) plutôt 7 que 9 (Pauli); alors *semφalχ* devien-

[1]) Si M. Pauli, *Forsch. u. St.*, III, p. 148, cite les langues caucasiennes conjointement avec une série d'autres, avec les noms de nombre desquelles il a tenté sans succès de comparer les nombres étrusques, cela doit provenir de ce qu'ici aussi il s'en est exclusivement tenu aux langues sud-caucasiennes, dont les noms de nombre, il est vrai, diffèrent essentiellement et des nombres lezghiens et des nombres étrusques (excepté géorg. *xuthi* 5 vis-à-vis de l'étr. *huϑ*?).

drait 70, *cezpalχ* 80. Sur un autre mot *nurϑ*, où M. Pauli a pensé voir un nom de nombre et auquel — en employant des arguments assez forcés, ce me semble, — il a donné pour valeur 10, je n'ose avancer aucune opinion (je serais moi-même forcé de condamner un rapprochement éventuel du kasikoumouk *urdč*, etc. 9).

Je me bornerai encore à quelques remarques sur certains détails. Si la plupart ont posé *maχ* = 1, il faut pourtant — ce qu'a déjà observé (*BB.*, I, p. 270) Deecke, qui, à la vérité, l'a abandonné plus tard afin de faire cadrer les noms de nombre avec sa nouvelle théorie indo-européenne, — il faut, disons-nous, faire ressortir 392
qu'on ne saurait bien séparer de cette unité la dizaine *mealχ* ou *muvalχ*; mais en ce cas il est impossible que *maχ* = 1, puisque 1 ne peut former aucune dizaine. D'après ce qui précède, si *maχ* = 4, *mealχ* ou *muvalχ* (pourvu que ces deux formes soient identiques, ce qui est plus que probable) signifierait 40, et cela peut convenir à merveille là où il se rencontre. (M. Pauli a posé arbitrairement *mealχ*, *muvalχ* = 70, ce qui lui a fait construire une unité **meu* = 7, unité qui ne se rencontre pas.)

Inversement, quant à *śa*, le cas vaut la peine de faire ressortir que précisément on ne rencontre aucune dizaine formée de cette unité. Naturellement, ce peut être là l'effet du hasard, nos textes ne renfermant pas d'exemples de toutes les dizaines; mais tant qu'on n'aura pas constaté avec quelque probabilité une pareille formation, on sera autorisé à y voir une bonne concordance avec le choix de la valeur 1 pour *śa*[1]). Du reste, presque tous ont été d'accord que *śa* ne saurait être = 1, ni désigner en définitive un nombre inférieur à 4, et cela parce qu'il existe

[1]) Je sais très bien que M. Pauli (*Altit. Forsch.* II, 2, pp. 49, 82 et 105) a pensé précisément trouver une forme parallèle à une pareille formation étrusque dans *sialχviz*, *sialχveiz* de l'inscription de Lemnos; mais tant selon la forme que suivant le contexte (*aviz : sialχviz : marazm : aviz :*), toute cette interprétation me paraît tout à fait indémontrable et invraisemblable.

une inscription funéraire dédiée à une petite fille morte à l'âge de *śa* an(s) (*avils . śas*, Fabr., n° 2104); mais conformément à une observation faite par Fabretti, les Étrusques n'auraient jamais été dans l'usage d'indiquer l'âge des enfants morts à l'âge de moins de quatre ans. Cependant un examen plus approfondi (voir Fabretti, *Suppl.* I, p. 243, note) fera constater que ce postulat s'appuie exclusivement sur le fait que, parmi 104 inscriptions funéraires indiquant l'âge du défunt au moyen de chiffres, on en a fortuitement une relative à un enfant de 4 ans, deux dédiées à des enfants de 6 ans, etc. On pourrait
393 alors conclure avec non moins de raison que *śa* ne peut pas signifier 5, parce qu'on n'aurait jamais été dans l'usage d'indiquer l'âge des enfants morts à 5 ans. A mon avis, tout cet argument n'a pas la moindre valeur. Convenons que les parents étrusques ont dû avoir le même droit que ceux de nos jours d'indiquer sur un monument funéraire l'âge de leurs enfants défunts, quel qu'il ait été, ou de s'en abstenir, tout à leur guise.

Le nombre qui constitue pour M. Pauli le point de départ proprement dit pour déterminer les autres, c'est *zaθrum*. Comme c'est la seule dizaine formée différemment des autres, il tient pour sûr qu'elle ne saurait être que 20, et pour également sûr que par conséquent *zal*, duquel *zaθrum* (ou selon lui à proprement parler *zaθr*) paraît formé, équivaut à 2. Il trouve un appui à cette assertion dans le fait qu'un homme, Larth Khurkhles, mort suivant l'inscription (Fabretti, n° 2071) «*avils : ciem-zaθrms*», a fait évaluer par Deecke, se basant sur l'image placée sur le couvercle du sarcophage, l'âge de cet homme à «30 ans au plus»[1]), tandis que Fabretti l'avait déclaré «uomo vecchio».

[1]) Voir Deecke dans *Bezzenb. Beitr.*, I, p. 272. Dans *Altital. Forschungen*, II, 2, p. 155, M. Pauli, sous l'influence de formes géorgiennes telles que *or-m-otsi* = 2 × 20 = 40, a eu l'idée malencontreuse de regarder le *-m-* qui en étrusque relie quel-

Toutefois — comme aussi M. Skutsch, *loc. cit.*, p. 258 et suiv., l'a déjà prononcé, — il y a un fait qui montre péremptoirement que *zaθrum* ne saurait jamais être 20. C'est une inscription (Fabr. *Suppl.* I, n° 388) dédiée à un homme mort «*avils · maχs zaθrums*» après avoir revêtu deux charges, chacune par-dessus le marché «*XI*» fois ou pendant «*XI*» ans[1]), et, selon la détermination faite par M. Pauli, il n'aurait donc atteint qu'un âge de 21 ans ou subsidiairement de 25 ans! Voilà qui est absolument inimaginable. La plus petite valeur qu'on puisse attribuer à *zaθrum* — et encore cela est-il assez douteux, — c'est 30 (= 3 [*zal*] × 10); en conséquence de ce qui précède, *maχs zaθrums* = 34. A le bien prendre, il n'y aurait rien d'étonnant qu'on eût eu pour 30 un mot d'une forme s'écartant de celle des autres dizaines; on pourrait rapprocher, par exemple, en avare (langue qui emploie même ordinairement le système vicésimal dans les dizaines), la singulière expression pour 30 *thleber* (de *thlab* 3) ou, en kasikoumouk, *zubi*, terme encore plus étrange et unique. 394

Néanmoins je trouve vraisemblable qu'en réalité *zaθrum* désigne un nombre plus élevé, et, comme l'a aussi voulu M. Skutsch, on pourra difficilement penser à autre chose que 60. Cela concorderait avec l'estimation de Fa-

quefois unités et dizaines, comme signe de multiplication, ce qui à coup sûr est aussi inexact que lorsque, dans le temps, Deecke y voyait l'expression d'une soustraction (*ciemzaθrms* = 40 — 2 = 38). Cela donnerait à ce même homme l'âge de «6 × 20» = 120 ans au lieu de «26». «Dass ausnahmsweise, ajoute-t-il, einmal auch ein Etrusker 120 Jahre alt geworden sei, scheint mir kein Gegengrund gegen meine Darlegung.» Peut-être! Mais au moins cela ne favorise ni l'explication de *-m-* ou de *zaθrum*, ni l'emploi du portrait pour évaluer l'âge. Bien qu'à la vérité *-m* 'et' se place ordinairement de la même manière que le latin *-que*, après le dernier de deux mots combinés, je n'ai pas ombre de doute que, soit qu'il y ait ou non *-m*, on doive toujours faire l'addition des unités et des dizaines. (Si, par opposition au *-m-* géorgien invoqué par M. Pauli, on voulait trouver un pendant caucasien d'un *m* avec le sens d'addition, on pourrait renvoyer, par exemple, à des combinaisons telles que *darš-li-m tsa* '101' (*darš* '100') dans les langues dargoua. Toutefois j'y verrais moi-même une concordance fortuite avec le susdit phénomène dans l'étrusque.)

1) [A moins que ce qu'on a lu *XI* ne rende, selon Torp, la syllabe *ti* mal écrite.]

bretti relativement au susdit Larth Khurkhles, comme «uomo vecchio». Précisément parce que 60 était pour les Étrusques un nombre principal, on pourrait d'autant mieux penser qu'il avait eu une forme à part. Mais aussi, en ce cas, on est d'autant moins autorisé à tirer avec Skutsch, de *zaθrum* = 60, la conclusion que *zal* = 6. Bien plutôt, *zaθrum* sera précisément le résultat d'une opération autre que la multiplication par 10 qui fait la base des autres dizaines, et, en ce cas, sans doute bien mieux formé suivant le système vicésimal = 3 (*zal*) × 20. Le dernier élément pourrait être quelque mot spécial pour une vingtaine (tel que le danois *Snes*, anglais *score*, etc.) ou bien l'ancien et primitif mot pour 20 qui, on pourrait le penser, se serait maintenu dans cette com-
395 binaison et, d'ailleurs tombé en désuétude, serait remplacé par *cealχ*, formé par analogie aux autres dizaines. Dans l'apparition de *cealχ* il n'y a rien qui s'oppose à lui attribuer la valeur de 20. S'il se rencontre deux exemples d'hommes morts dans les (premières) années de *cealχ* (l'un *avils · cealχls*, l'autre *avils : cis : cealχls*), dont, suivant l'indication, ni l'un ni l'autre n'ont revêtu aucun emploi ou quelque chose d'analogue, on ne peut, cela va sans dire, s'en servir comme preuve de la valeur que je suppose à ce nombre, mais en tout cas cela s'harmonise bien avec cette idée[1]).

Quant au deux nombres qui restent, *θu*[2]) et *huθ*, je

[1]) Si, dans Fabretti, nº 2055 = *Suppl.* III, nº 327: — *clenar · ci · acnanasa | elśśi · zilaχnu · θeluśa* (ou *celuśa*) *ril · XXVIIII | papalser · acnanasa · VI · manim · arce · ril · LXVII*, on pouvait voir dans *elśśi* (avec la combinaison étrange *śś*) une faute d'écriture pour *eslśi*, et supposer que cela constituait le nombre ordinal de *esl* (= *zal*), on y aurait peut-être un témoignage de ce que *esl*, *zal* est le nombre qui suit immédiatement *ci*, ce qui à son tour ne sera possible que si ces deux nombres sont 2 et 3. Alors je laisserais au lecteur de juger s'il ne serait pas possible de concevoir le sens général de ce texte comme voici: «Il engendra (?laissait? *arce*) deux fils survivants (?*acnanasa*), un troisième ayant été magistrat, mais ayant décédé (?), âgé de 29 ans, et 6 petits-fils (?*papalser*) survivants —; (il était) âgé de 67 ans».

[2]) Avec les formes latérales — allongées ou plus primitives? — *θun-* dans *θunz*, voir p. 388 [488 sq.], et *θune-* dans *θunem · cialχuś*, Bandelettes d'Agram, et *θuneśi* (ou *θunem*?) *: muvalχls*, Fabr., nº 2335 a.

ne vois aucune objection possible à ce qu'on leur attribue les valeurs 5 et 6; seulement on ne dispose pas encore du criterium péremptoire pour décider laquelle de ces deux valeurs revient à chacun d'eux. Ni l'un ni l'autre ne présentent aucune dizaine formée de la manière ordinaire (d'après ce qui précède, *zaθrum* semble être la dizaine qui répond à l'un d'eux); leur place sur les dés ne renseigne non plus sur rien, et peut convenir à l'une et à l'autre des valeurs[1]). Ajoutons qu'avec nos connaissances actuelles défectueuses des correspondances phoné- 396
tiques que présentent les langues caucasiennes, nous n'avons non plus rien à attendre de la comparaison avec les formes de ces langues, où certaines similitudes semblent suggérer un sens (*xᶜu*, *xko*, *šu*, *fu* 5 = *θu*?; oude *uxk* 6 = étr. *huθ*?), d'autres un autre (surtout le géorgien *xuthi* 5, qui peut se rattacher au kasikoumouk *xᶜu*, = étr. *huθ*?).

Ainsi le résultat que pour mon propre compte je trouve on ne peut plus probable et que cet article exprime mon désir de proposer à la méditation de mes co-investigateurs, c'est que l'étrusque se rattache à la singulière famille de langues qui n'est représentée aujourd'hui que par les langues indigènes du Caucase et, dans cette famille, surtout à la branche qui est représentée par le groupe oriental des langues du Caucase du Nord ou montagnardes. Si tel est le cas, il faut donc admettre qu'à une époque très reculée l'étrusque, ou la langue mère de l'étrusque, s'est séparé de ses prétendues langues sœurs, et cela dans un temps où, et pour la structure grammaticale et pour le vocabulaire, il y avait moins de différence qu'aujourd'hui entre les idiomes continués soit dans les langues

1) Parmi les dés à points et ayant l'arrangement 1 + 2, etc., figurés dans Zannoni, *Gli scavi della Certosa di Bologna*, les Tav. 13, 9, 10, 34, 7-9, 50, 7, 51, 15, par exemple, concorderaient avec *huθ* 5, *θu* 6, les Tav. 51, 14, 63, 18, 106, 3, 4, avec *θu* 5, *huθ* 6.

sud-caucasiennes actuelles, soit dans celles du Caucase du Nord (supposé toujours que ces langues appartiennent à une seule famille).

Or si, venant à s'étonner de cette hypothèse, quelqu'un hésitait à l'admettre à cause de la grande distance qui sépare les Étrusques des peuples du Caucase, on peut répondre à cela que non seulement il n'y a pas lieu de s'étonner, mais que c'est précisément la manière de voir qui semble s'harmoniser le mieux possible avec les données historiques. En effet, on ne saurait révoquer en doute que les Étrusques ne constituent pas une population aborigène en Italie, qu'ils y aient immigré soit par terre, venant du nord, soit par mer, et voilà qu'Hérodote (I, 94) nous fournit le récit bien connu et souvent cité, où les
397 Lydiens disent que les Tyrsènes, les Étrusques, sont Lydiens d'origine, émigrés de Lydie pendant une famine de longue durée et arrivés en Italie, où ils s'établirent dans le pays habité antérieurement par des Ombriens, et là ils prirent le nom de Tyrsènes. — Hérodote parle aussi des Pélasges tyrséniens en Thrace; Thucydide en mentionne aussi à Lemnos, ce qui vient d'être brillamment confirmé par l'inscription qu'on a trouvée il y a quelques années à Lemnos et qui est rédigée dans une langue incontestablement voisine de l'étrusque.

Quant aux détails de la tradition communiquée par Hérodote sur l'origine lydienne des Étrusques, il faut en rester là; mais il n'est guère permis de révoquer en doute la relation même établie par la tradition entre ce peuple et l'Asie Mineure. Or il y a, ce me semble, des indices que jadis, dans l'antiquité, certaines parties de l'Asie Mineure ont été occupées de peuples apparentés à ceux qu'on trouve actuellement au Caucase; c'est donc précisément ainsi que s'établit une bonne harmonie dans

notre hypothèse de la parenté qui relie l'étrusque aux langues caucasiennes.

Quant à la langue des Lydiens eux-mêmes, nous ne savons, à proprement parler, rien de sûr, car jusqu'ici on n'a trouvé dans la Lydie elle-même aucune inscription rédigée dans la langue ancienne du pays[1]). En Égypte, au contraire, pays qui a conservé tant d'autres inscriptions provenant de mercenaires, surtout cariens, de l'Asie Mineure, on a trouvé une inscription dont l'alphabet diffère de l'alphabet carien et ressemble plutôt à l'alphabet phrygien, mais dont, à son tour, la langue diffère tant du phrygien que du carien. D'après M. Sayce[2]), qui a avancé une hypothèse à laquelle on ne peut contester une certaine probabilité, nous voilà en présence d'un spécimen de l'alphabet et de la langue perdus de Lydie. Voici comment il lit cette inscription: «*A-l-u-s M-ṛ-sh-t-ḷ z-u-l*», et il la traduit: «Alys the son of Mṛsht . . .». Il passe *zul* sans le traduire et voit dans *mrštl* un nom pa- 398
tronymique, concluant du fait que le roi de Lydie Candaule, fils de Myrsos, est aussi appelé Myrsilos (Hérodote, I, 7), que les noms patronymiques se formaient en lydien au moyen du suffixe *-(i)l*. Mais, admettant que d'ailleurs la lecture et l'interprétation du sens général de l'inscription soient exactes, ne pourrait-on pas s'imager que *mrštl* soit un génitif et que *zul* signifie 'fils'? Alors ce dernier rappellerait remarquablement le mot qu'ont les langues sud-caucasiennes pour 'fils': géorgien *švili*, inghiloï *šül*, et dans *mrštl* nous aurions alors la même désinence génitive *l* qu'en étrusque et dans les langues du Caucase du Nord — formation qu'on aura aussi très bien pu em-

1) [Quant aux inscriptions lydiennes qu'ont mises au jour les fouilles entreprises au commencement du XXe siècle à l'emplacement de l'ancien Sarde, mais dont on ne comprend encore presque rien, il faut laisser à l'avenir à les utiliser pour notre question.]

2) *Proceed. Soc. of Biblical Archæology*, XVII, 1895, p. 41 et suiv.

ployer seule dans le sens de 'fils de', — et en même temps nous y trouverions un pont sur l'Asie Mineure entre l'étrusque et les langues du Caucase.

En terminant par cette question je me permets de recommander à un examen plus approfondi les idées que je viens d'avancer.